

Muş Alparslan Üniversitesi

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ / MUŞ ALPARSLAN UNIVERSITY

www.alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622

Ağustos/August 2023

Cilt/Volume 11

Sayı/Issue 02

ANEMON

SOSYAL BİLİMLER

DERGİSİ

THE JOURNAL of

SOCIAL SCIENCES

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2023 • CILT/VOLUME: 11 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır	Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences		
2149-4622	: e-ISSN	e-ISSN	: 2149-4622
30/08/2023	: Basım Tarihi	Published Date	: 30/08/2023
Ağustos 2023	: Yayın Sezonu	Pub. Date Season	: August /2023
11	: Cilt	Volume	: 11
2	: Sayı	Number	: 2
2013	: İlk Yayın Tarihi	Founded	: 2013
Muş	: Basım Yeri	Place of Publication	: Muş
Yılda üç defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	: Yayın Türü	Publication Type	: Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published tri-annual
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıdaki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	: Yayın Dili	Official Language	: Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Nisan, Ağustos ve Aralık	: Periyot	Frequency	: April, August and December
Muş Alparslan Üniversitesi	: Yayıncı	Publisher	: Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	: Adres	Address	: Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	: e-posta	e-mail	: anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	: Telefon	Telephone	: +90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	: Faks	Fax	: +90 436 249 10 22
https://dergipark.org.tr/tr/pub/anemon	: Ana Sayfa	Homepage	: https://dergipark.org.tr/tr/pub/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Mustafa Alican (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Dr. Öğr. Üyesi Abdylkader DURGUTİ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Atike YILMAZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Burçak GÜNDAL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Üyesi Fatma CUMHUR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Hülya KAYA HASDEMİR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Kenan ALPARSLAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş. Gör. Dr. Mihrali KÖSELİÖREN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Necip DÜNDAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Okan TÜRK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Uğur ARCAGÖK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İstatistik Editörleri	Dr. Öğr. Üyesi Vedat ALMALI Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Fuat ELKONCA Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Görkem CEYHAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İngilizce Dil Editörleri	Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin YEŞİLÇINAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Öğr. Gör. Mustafa YILDIRIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Teknik Editör	Arş. Gör. Emrah BAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

**Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members**

Prof. Dr. Alper KARADAĞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Murat SERDAR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
İnönü Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Robert FREDERICKS
Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxaca/ Meksika

Doç. Dr. Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Dilmurod ERNAZAROV
Tashkent State University of Economics / Uzbekistan

Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya

Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün

Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya

Doç. Dr. Rahmi SAYLIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi İnan KAYNAK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

**Sekreteryaya / Secretariat
Dizgi/ Layout Editor
Grafik Tasarım / Design**

Arş. Gör. Dr. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU
Öğr. Gör. Tuğba ADIGÜZEL

Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 11 • Sayı/Number: 2

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2022 yılından itibaren Nisan, Ağustos, ve Aralık sayısı olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayımlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published tri-annual in April, August and December starting from 2022 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)	TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus	Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)	ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)	CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)	COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)	CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)	DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)	ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline	Idealonline
InfoBase Index	InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)	ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)	JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)	OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)	ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit	SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)	SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)	TEI (Index of Turkish Education)

Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 11 • Sayı/Number: 2

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saim KAYADİBİ Karabük Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS	
ARASTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE	
<i>Kübra Gül, Kerem Karabulut, Hasan Taş</i>	279
Muş İli Şeker Pancarı Üretiminde Üstel Düzleştirme Modeli ile Tahmini Estimation of Sugar Beet Production in Muş Province through Exponential Smoothing Method	
<i>Emine Beyaz, Orhan Beyaz</i>	297
The Relationship of Family Functioning with Math Success in Middle School Students İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Aile İşlevselliğinin Matematik Başarısıyla İlişkisi	
<i>Abdulhamit Avşar</i>	307
Buhara Halk Cumhuriyeti İlişkileri Bağlamında TBMM Hükümeti'nin Dış Politikasında Etnik Tutum ve Kamuoyu Ethnic Attitude and Public Opinion in the Foreign Policy of the GNAT Government in the Context of Bukhara People's Republic Relations	
<i>Mesut Aslan</i>	329
Testing The January Effect Using The GARCH (p,q) Model In MIST Countries MIST Ülkelerinde Ocak ayı Etkisinin GARCH (p,q) Modeli Kullanılarak Test Edilmesi	
<i>Ali Demir</i>	342
Ulrich Oevermann's Attempt to Reconcile Theory with Practice Ulrich Oevermann'ın Teori ile Pratiği Uzlaştırma Girişimi	
<i>Fevzi Akbulut</i>	359
Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Hastane Birimlerinin Etkinliklerinin İncelenmesi: Devlet Hastanesinde Bir Uygulama Investigation the Efficiency of Hospital Units by Data Envelopment Analysis Method: An Application In A State Hospital	
<i>Atakan Aksu</i>	377
Investigation of The Relationship Between Methods of Coping With Stress and Psychological Resilience Levels of Football Referees Futbol Hakemlerinin Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri ile Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	
<i>Ebrar Şebin, Gökmen Kılıçoğlu</i>	391
Başarısız Bir Devlet Örneği Olarak: Afganistan As An Example of a Failed State: Afghanistan	
<i>İbrahim Çekiç, Yener Oğan</i>	407
A Critical Outlook on the Problems of Formation and Content of Gastronomy and Culinary Arts Education Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminin Şekil ve İçerik Sorunları Üzerine Eleştirel Bir Bakış	
<i>Oğuzhan Kodalak, Mahmut Balcı</i>	421
Bibliometric Analysis of Studies on Cultural Heritage Tourism Kültürel Miras Turizmi Üzerine Bir Bibliyometrik Analiz	
<i>Hüseyin Çağatay Karabıyık, Mahmut Nevfel Elgün</i>	436
The Status of Consumption and Consuming the Status: A Theoretical Discussion on Alain de Botton's 'Status Anxiety' in the Context of Post-Modern Consumer Tüketimin Statüsü ve Statünün Tüketimi: Alain de Botton'un 'Statü Endişesi' Üzerine Post-Modern Tüketici Bağlamında Bir Teorik Tartışma	
<i>Osman Kamil Çorbacı, Hakan Özkan</i>	449
Köy Enstitülerinde Din Eğitimi: Analitik Bir İnceleme ve Değişim Dinamiklerinin İrdelenmesi Religious Education in Village Institutes: An Analytical Review and Examination of the Dynamics of Change	

<i>Nuriye Sarıakçalı, Enis Baha Biçer</i>		473
A Study on Clinical Governance and Awareness in Quality Standards in Health from the Perspective of Nursing Management Hemşirelikte Yönetim Açısından Sağlıkta Kalite Standartlarında Klinik Yönetişim ve Farkındalığı Üzerine Bir Çalışma		
<i>Hasan Çiftçi, Pelin Yolcu</i>		487
Sosyal Medya Reklamlarına Karşı Tüketici Tutumlarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme The Effect Of Consumer Attitudes Against Social Media Advertisements On Purchase Intention: A Study On University Students		
<i>Ümit Güner, Rifat Pamuk, Şemsi Mustafa Aksoy</i>		505
Analysis of Water Consumption in the Context of Public Health and Economics: The Case of Ankara Su Tüketiminin Ekonomi ve Halk Sağlığı Bağlamında Analizi: Ankara Örneği		
<i>Necmettin Çiftçi, Mustafa Durmuş</i>		515
The Relationship Between Meaning in Life, Exercise Beliefs, and Happiness in University Students Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı, Egzersiz İnançları ve Mutluluk Arasındaki İlişki		
<i>Aybüke Yalçın</i>		525
Genel Konut Özellikleri Kapsamında Konut Satın Alma Davranışının Fiyat Duyarlılığına Etkisi The Effect of Housing Purchase Behavior on Price Sensitivity within the Scope of General Housing Characteristics		
<i>Öner Tolan</i>		551
Tuna Bulgar Devleti'nin Ticaret Politikası Trade Policy of The Danube Bulgarian State		
<i>Selçuk Nam, Hasan Tutar</i>		577
The Role of Educational Factors in the Success of Corporate E-Learning: A Case Study Kurumsal E-Öğrenmenin Başarısında Eğitsel Faktörlerin Rolü: Bir Vaka Çalışması		
<i>Mustafa Aydemir</i>		597
Fotoğraf Çözümlemesinde Göstergibilimsel Bakış: Pulitzer Ödüllü Fotoğraflar Üzerine Bir Analiz Semiotic Perspective in Photo Analysis: An Analysis on Pulitzer Prize-Winning Photographs		

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Aydın
y.aydin@alparslan.edu.tr

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Dergimizin 2023 Ağustos sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmaları yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 20 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmaları bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Aydın

Baş Editör

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Muş İli Şeker Pancarı Üretimini Üstel Düzleştirme Modeli İle Tahmini *Estimation of Sugar Beet Production in Muş Province through Exponential Smoothing Method*

Kübra Gül*, Kerem Karabulut**, Hasan Taş***

Öz: Muş ilinde nüfusun yaklaşık %60'ı kırsal kesimde yaşamakta olup ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarımsal faaliyetlerden biri olan şeker pancarı üretimi Muş ili ve çevresi için büyük önem arz etmektedir. Muş ili şeker pancarı üretiminde Doğu Anadolu Bölgesinde önemli paya sahip ilk 10 ilden biri olmasının yanı sıra TRB2 Bölgesinde en fazla üretime sahip ildir. İlde şeker pancarının tarımsal bir ürün olmasının yanında işlenip sanayide ve hayvancılıkta ara malı olarak kullanılması, istihdamı artırması, göçü engellemesi, toprak verimini artırarak tarımsal üretimde sürdürülebilirliği sağlaması gibi nedenler şeker pancarına olan talebi arttırmıştır. Artan talebi karşılamak ve yeni politikalar geliştirmek için şeker pancarı üretiminin gelecekte nasıl bir seyir izleyeceği bölge için büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı 1982-2021 dönemi verilerden hareketle Muş ilinde şeker pancarı üretiminin gelecek beş yıldaki seyrini Üstel Düzleştirme yöntemleri ile tahmin etmektir. Yapılan analizler sonucunda Çift Üstel Düzleştirme yönteminin en uygun model olduğuna karar verilerek şeker pancarı üretiminin 2022-2026 döneminde azalacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda şeker pancarı üretiminin artırılmasına yönelik politikalar üzerinde durulmuş ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şeker Pancarı Üretimi, Zaman Serisi, Üstel Düzleştirme Modellemesi

* Dr. Öğr. Üyesi Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ORCID: 0000-0001-9845-0082 k.karakus@alparslan.edu.tr (sorumlu yazar)

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0002-3159-3289 kerem@atauni.edu.tr

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0003-1072-9535 hasan_tas23@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Gül, K., Karabulut, K. & Taş, H. (2023). Muş ili şeker pancarı üretiminin üstel düzleştirme modeli ile tahmini. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 279-295 <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.423673>

Received/Geliş: 16 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul: 14 June/Haziran 2023

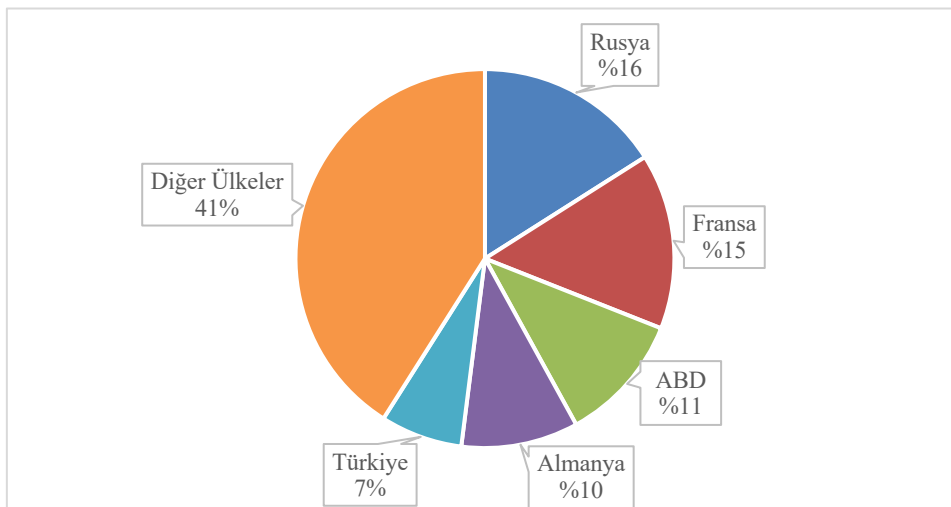
Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Abstract: Approximately 60% of Muş population lives in rural areas and the main economic activities are based on agriculture and animal husbandry. The city is in the top 10 provinces that produce the most sugar beet in the Eastern Anatolia region and ranks first in the TRB2 Region. Apart from being an agricultural product in the city, sugar beet is also used as an intermediate good in industry and stockbreeding after being processed, it prevents migration and ensures the sustainability of agricultural production by improving soil efficiency. All these features increased the demand for sugar beet. To meet the increasing demand and develop new policies, it is important to follow the course of production in the future for the region. This study aims to estimate the course of sugar beet production in Muş province in the next five years using the Exponential smoothing methods based on the 1982-2021 period. According to the analysis findings, it was decided that the Double Exponential Smoothing Method was the most appropriate model and it is estimated that sugar beet production will decrease in the 2022-2026 period. This study also addresses policies for increasing sugar beet production and brings suggestions to this end.

Keywords: Sugar Beet Production, Time Series, Exponential Smoothing Modeling

Giriş

Tarım, iktisadi kalkınmanın başlangıcından günümüze kadar ekonomiye ve sermaye birikim sürecine önemli katkılar sunan sektörlerden biridir. Tarım sektörünün gelişip ülke ekonomisine katkı sunmasında önemli rol oynayan ürünlerden biri şeker pancarıdır. Şeker pancarı tarıma dayalı ülkelerde ekonomik katma değer yaratması, istihdamı artırması ve birçok sektörde girdi olarak kullanılmasından ötürü stratejik öneme sahiptir. Türkiye’de şeker pancarı öncelikli endüstriyel bitkilerden biridir. Öncelikli olması; işlenmesi sırasında oluşan küspe ve melasın hayvan yemi olarak kullanılmasına, ispirto üretimiyle içki sanayiye girdi sağlamasına, maya, bio-etanol ve antibiyotik gibi ürünlerin hammaddesi olmasına ve Türkiye’de şekerin iklim şartları sebebiyle yalnızca şeker pancarından üretilmesine bağlanmaktadır (Sunulu ve Sunulu, 2016:34; Eştürk, 2018:68). Ekonomik değerinin yanı sıra şeker pancarının sosyo-ekonomik katkılarından da bahsetmek mümkündür. Özellikle istihdamı artırarak köylerden kentlere göçü engellemesi önemli katkılarından biridir. Bunun yanı sıra şeker pancarı üretimi sırasında havaya 1 dekarlık ormana eşit oksijen üretmesi, kendinden sonra ekilen hububatın verimini yaklaşık %20 oranında artırması, sulama suyu arayışlarını teşvik ederek yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından istifade imkânını artırması diğer sosyo-ekonomik katkılarından (Eştürk, 2018:68). Şeker pancarının gerek ekonomik gerekse de sosyal katma değeri yüksek bir ürün olması birçok ülke tarafından üretilmesinde önemli etkindir. Dünyada şeker pancarı üretimi yapan toplam 56 ülke bulunmaktadır. En fazla şeker pancarı üreticisi olan ülkeler grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1. Dünyada En Fazla Şeker Pancarı Üreten Ülkeler

Kaynak: FAO, 2020

Grafik 1’de görüldüğü üzere en fazla şeker pancarı üretimi gerçekleştiren ülke Rusya iken, Fransa, ABD, Almanya ve Türkiye ise en çok üretime sahip diğer ülkelerdir. Türkiye, Rusya, Fransa, ABD ve Almanya’dan sonra şeker pancarı üretiminde beşinci sırada yer almaktadır (Şentürk, 2020:1). Türkiye’de 2021 yılında 17 milyon 767 bin ton şeker pancarı üretilmiş olup 2020 yılına göre üretim yaklaşık %23 oranında azalmıştır. Türkiye’de 2021 yılında üretilen şeker pancarının bazı illere göre dağılımı şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Şeker Pancarı Üretiminin Bazı İllere Göre Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Şekil 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de 2021 yılında en fazla şeker pancarı üretimi yapan iller sırasıyla Konya, Eskişehir ve Yozgat olup, bu üretimin yaklaşık %33’ü Konya, %9’u Eskişehir ve %8’i Yozgat’ta yapılmıştır. TRB2 Bölgesi (Van, Bitlis, Muş, Hakkari) açısından değerlendirildiğinde Türkiye ortalamasına göre en fazla şeker pancarı üretimine sahip olan il yaklaşık %2 oranıyla Muş iken, Bitlis’te %0,9, Van’da %0,3 oranında üretim gerçekleştirilmiş olup Hakkari’de ise üretim yapılmamaktadır (TÜİK, 2022). Muş ilinde şeker pancarı üretiminin fazla olmasının nedeni ekonomik faaliyetlerin çoğunun tarım ve hayvancılığa dayanması ve şeker pancarının hayvancılıkta kullanılan önemli ara mal olmasıdır. İlin sosyo-ekonomik gelişim düzeyi sıralamasında son sıralarda yer alması, coğrafi konumu, iklim şartları, nitelikli işgücü eksikliği, pazara uzaklık ve sermaye birikimi eksikliği gibi nedenlerden dolayı sanayi sektöründen ziyade tarım ve hayvancılık sektörü gelişmiştir. Hayvancılık sektörü bölgenin kalkınmasında lokomotif işlevi gören ve yapılan bir birim yatırıma en fazla katma değer oluşturan, özellikle düşük maliyetle istihdam yaratan sektördür. Bu sektör, sanayi ile mukayese edildiğinde, sanayi sektörüne yapılan aynı yatırımın hayvancılıkta beş kat daha fazla istihdam yarattığı görülmüştür (Yıldırım ve Altunç, 2020:137; Kutlu vd., 2003:6). Tüm bu nedenlerden ötürü bölgede önemli faaliyet kollarından biri olan hayvancılığın gelişmesi ve maliyetin azaltılması açısından şeker pancarı üretimi, bölgenin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın amacı TRB2 Bölgesinde şeker pancarı üretiminde önemli paya sahip olan Muş ilinde Muş Şeker Fabrikasından elde edilen veriler kullanılarak 2022-2026 döneminde şeker pancarı üretiminin seyirini Üstel Düzleştirme yöntemleri ile tahmin etmektir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında tarımsal ve hayvansal ürünlerin tahminlerinin yer aldığı literatür kısmına, sonrasında çalışmanın amacına uygun Üstel Düzleştirme metodolojisine ve yapılan tahmin sonuçlarıyla birlikte bulgulara yer verilecektir.

Literatür

Tarımsal ürünlerin tahminine yönelik çalışmalar incelendiğinde literatürde yerli ve yabancı birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Ancak literatürde şeker pancarı üretiminin tahminine yönelik çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bu kapsamda şeker pancarı üretiminin tahmini yapılarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışmamızda literatür iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Türkiye'de başta tarımsal ve hayvansal ürünler olmak üzere diğer alanlarda tahmine yönelik yapılan çalışmalar, ikinci kısımda ise dünyada tarımsal ve hayvansal ürünlerin yanı sıra diğer alanlarda tahmine yönelik yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Türkiye'de tarımsal, hayvansal ürünlerin tahminin yanı sıra diğer alanlarda yapılan tahminlere yönelik çalışmalardan bazıları şöyledir:

Çelik (2013), çalışmada 1936-2011 dönemi verileri kullanılarak sert kabuklu kuruyemişlerin üretim miktarı Box Jenkins modeli ile tahmin edilmiştir. Yapılan testler sonucunda fıstık üretimi için en uygun modelin ARIMA (2,1,0), ceviz üretimi için ARIMA(1,1,0) ve badem üretimi için ARIMA (0,1,1) olduğuna karar verilmiş olup, 2012-2020 döneminde tüm sert kabuklu kuruyemişlerin üretiminde bir artış olacağı öngörülmüştür.

Çiçekgil ve Yazıcı (2016), Türkiye'de 1980-2015 dönemi yıllık verilerini kullanarak tavuk yumurtasının gelecekteki seyri ARIMA ve Çift Üstel Düzleştirme yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada her iki modelde de Türkiye'de gelecek beş yıl içinde tavuk yumurtasının her yıl artış göstereceği sonucuna ulaşılmıştır.

Akın ve Eyduran (2017), çalışmada Türkiye'de 1988-2015 dönemi verileri kullanılarak avokado üretiminin gelecekteki seyri üçlü Üstel Düzleştirme (Holt, Brown ve Damped) yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda Brown Üstel Düzleştirme yöntemi en uygun model olarak seçilmiş ve Türkiye'de avokado üretiminin 2016-2025 dönemi için artacağı ifade edilmiştir.

Oruç ve Eroğlu (2017), 2010-2016 dönemi aylık verilerinin kullanıldığı çalışmada Isparta ili için doğal gaz talep tahmini Gri Tahminleme, Box-Jenkins ve Üstel Düzleştirme yöntemleriyle incelenmiştir. Araştırmada tahminleme için en uygun yöntemin Gri Tahminleme yöntemi olduğu belirtilirken, doğalgaz tüketiminin mevsimsel etkileri de içerdiği ve bu doğrultuda 2016-2017 döneminde artış göstereceği ifade edilmiştir.

Başer vd. (2018), çalışmada 1961-2016 dönemi verileri kullanılarak Türkiye'de kestane üretimi ve ihracat miktarları ARIMA yöntemiyle araştırılmıştır. 2017-2021 tahmin dönemi için ARIMA (1,1,1) ve ARIMA (1,2,1) modelleriyle yapılan tahmin sonuçlarına göre kestane üretiminin ve ihracatının artacağı, 2021 yılı kestane üretiminin 64183 ton, ihracatının ise 7962 ton olacağı ifade edilmiştir.

Kaymaz (2018), 2010-2018 dönemi aylık verilerinin kullanıldığı çalışmada Türkiye'de ticari yumurta üretiminin gelecekteki seyri Box-Jenkins ve Winters Üstel Düzleştirme yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan testler sonucunda Winters Üstel Düzleştirme yönteminin Box-Jenkins yöntemine göre daha başarılı olduğu, Winters yöntemine göre 2017-2019 döneminde ticari yumurta üretiminin artacağı belirtilmiştir.

Saner vd. (2018), 2016-2023 dönemi için Türkiye'de bal arzının ve talebinin gelecekteki seyri ARIMA modeliyle tahmin edilmiştir. Araştırmacılar hem arz hem de talep için ARIMA (2,1,2) modelini kullanarak, bal arzı ve talebinde 2020 yılı itibarıyla bir artış olacağını öngörmüştür. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde bal arzının bal talebini karşılamada yetersiz kalacağı, bu sebeple bal arzının artırılmasına yönelik teşviklerin gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Tüzemen ve Yıldız (2018), 2000-2016 yıllık çimento verilerinin kullanıldığı çalışmada Basit Üstel Düzleştirme, Çift Üstel Düzleştirme ve 3 dönemli Çift Hareketli Ortalama yöntemleri ile Türkiye'de çimento üretiminin gelecekteki seyri tahmin edilmiştir. Araştırmacılar tahmin analizinde en az hata payına sahip 3 dönemli Çift Hareketli Ortalama yöntemini kullanarak 2017, 2018 ve 2019 yıllarında çimento üretiminin artacağını öngörmüştür.

Güngül ve Yenilmez (2019), çalışmada 1998-2018/4 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’de tarımsal dış ticaret Üstel Düzleştirme yöntemi ile tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular 2018-2023 döneminde tarımsal dış ticarete bir fazlalığın oluşmadığını, 2018 yılında tahmin edilen ihracatın ithalatı karşılama oranının %90,1 ve 2022 yılında %84,8 ve 2023 yılında %87,9 olduğunu göstermiştir.

Kurt ve Karayılmazlar (2019), araştırmacılar 1985-2016 dönemi verileri kullanarak Türkiye’de mantar üretiminin gelecek on yıldaki seyrini ARIMA modeliyle tahmin etmiştir. Çalışmada en uygun model olarak ARIMA (3,2,1) seçilerek, bu modellerin sonuçlarına göre mantar üretiminin gelecek on yıl içinde kademeli olarak artış göstereceği ve 2025 yılında 100 bin tonu aşacağı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra araştırmacılar mantar üretimindeki artışın sebebinin genç girişimlere verilen teşvikler, kolay kompost temini ve tüketicilerin mantarın besleyici değerleri hakkında bilgi sahibi olmasına bağlanmıştır.

Berk ve Uçum (2019), çalışmada 1985-2018 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’deki nohut üretiminin seyrini tahmin etmek amaçlanmıştır. Analizde 2019-2023 tahmin dönemi için ARIMA (1,3,1) modeli kullanılarak gelecek beş yılda nohut üretiminin %132 oranında artacağı ifade edilmiştir. Araştırmacılar, üretimdeki artışa bağlı olarak sertifikalı nohut üretiminin ve tüketiminin artırılması, kurak bölgelerde nöbetleşe ekim yapılması ve girdi maliyetlerine yönelik ilave önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamışlardır.

Akın vd. (2020), çalışmada 2013/01-2018/03 dönemi verileri kullanılarak Türkiye’de süt arzının gelecekteki seyri Box-Jenkins ve Üstel Düzleştirme yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Üstel Düzleştirme yönteminin tahminlemede daha tutarlı sonuçlar verdiği ancak her iki modelde de süt arzının 2018-2020 döneminde her ay artış eğiliminde olduğu ifade edilmiştir.

Özhan (2020), 1960-2014 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada Türkiye’deki karbon emisyonunun gelecekteki seyri Yapay Sinir Ağları ve Üstel Düzleştirme yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda 2015-2021 döneminde Türkiye’deki karbon emisyonunun artacağı ifade edilmiştir. Ayrıca karbon emisyonunda meydana gelen artışın çevreye olan olumsuz etkisini önlemek amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yıldırım ve Altunç (2020), 1995-2019 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada gelecek dört yılda Muş ilinde süt üretimi tahmin edilmiştir. Araştırmacılar tarafından en uygun modelin ARIMA (6,1,1) ve ARIMA (2,1,2) olduğuna karar verilerek her iki modelde de belirli kırılmalar sonucunda aynı sonuçların elde edildiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra 2020 yılında Muş ilinde süt üretiminin yaklaşık 336 bin ton, 2023 yılında ise yaklaşık 368 bin ton olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Uçar vd. (2021), Türkiye’de 1970-2019 dönemi verileri ile kayısı üretiminin gelecek beş yıldaki üretim seyri Box-Jenkins modellerinden ARIMA (1,1,1) modeli ile tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kayısı üretiminin dört yılda azalarak 2020 yılında 769.426 ton, 2021 yılında 761.686 ton, 2022 yılında 754.236 ton, 2023 yılında 747.052 ton olacağı ifade edilmiştir. İlâveten araştırmacılar kayısı üretimindeki azalmanın nedenini girdi fiyatlarındaki artış ile don riskine bağlamış ve kayısı üretimine yönelik tarım sigortası ile dona dayanıklı kayısı çeşitlerinin geliştirilmesi gibi çeşitli önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Göksu ve Saner (2021), 1994-2020 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada çam balı üretici fiyatlarını gelecek beş yıl için Box-Jenkins modellerinden ARMA (1,2) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Araştırmacılar yapılan analiz sonucunda 2021 yılı itibarıyla çam balı üretici fiyatlarının azalacağını öngörmüştür. Bu kapsamda 2020 yılında 4,15 TL/kg olan ortalama reel bal fiyatının 2025 yılında yaklaşık %18 oranında azalarak 3,40 t/kg olacağı ifade edilmiştir.

Aydın (2022), çalışmasında 1938-2020 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’de buğday üretiminin gelecek beş yıldaki seyrini tahmin etmiştir. Araştırmada Box-Jenkins modellerinden ARIMA (4,1,2) en uygun model seçilerek buğday üretiminin 2021 yılında artarak 20.829.555 ton, 2025 yılında ise üretimin 22.141.090 ton olacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte gelecekte nüfus artışına bağlı

olarak kişi başına düşen buğday miktarının azalacağı ve gerekli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Yabancı literatürde tarımsal ve hayvansal ürünlerin tahmininin yanı sıra diğer alanlarda tahmine yönelik yapılan çalışmalardan bazıları şöyledir:

Kahforoushan, Zarif ve Mashahir (2010), 1997-2005 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada İran'da tarımsal alt sektörlerin katma değer tahmini Yapay Sinir Ağı, Box-Jenkins ve Holt-Winters Üstel Düzleştirme yöntemi ile araştırılmıştır. En iyi modeli belirlemede kullanılan hata terimi katsayısı en düşük Box-Jenkins modelinde çıkararak modelin uygunluğuna karar verilmiştir. Yapılan tahmin sonucunda İran'da tarımsal ürünlerin katma değeri 2006-2011 döneminde artış göstereceği ifade edilmiştir.

Schin (2014), çalışmada 2010-2013 dönemi aylık verileri kullanılarak Avrupa'da yaşayan ve yoksulluk riski altında bulunan insan sayısını 2014 yılı için Basit Üstel Düzleştirme yöntemi ile tahmin edilmiştir. Yapılan tahmin sonucunda 2014 yılında Avrupa'da yaşayan ve yoksulluk riski taşıyan insanların sayısında bir azalış meydana geleceği ifade edilmiştir.

Serrano vd. (2014), Californiya eyaleti Baja'da 2003-2010 dönemi aylık verileri kullanılarak sığır etinin gelecekteki seyri ARMA (2,1) modeliyle tahmin edilmiştir. Bulgular 2011 yılından itibaren sığır eti üretiminin artacağını ve yapılan tahmini üretim ile fiili üretim değerlerinin uyumlu olduğunu göstermiştir.

Ali vd. (2015), 1948-2012 dönemi verilerini kullanarak Pakistan'da üretilen şeker kamışı ve pamuk mahsullerinin üretim ve verimi ARMA ve ARIMA modelleriyle tahmin edilmiştir. Yapılan testler sonucunda şeker kamışı üretimi için en uygun modelin ARMA (1,4), verimi için ARMA (1,1), pamuk mahsulü üretimi için ARMA (0,1) ve verimi için ARIMA (2,1,1) olduğuna karar verilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda 2013-2030 döneminde şeker kamışı üretiminin artarak 2030 yılında 71.414 tona, veriminin 60.765kg/ha'ya ulaşacağı, pamuk üretiminin ise 15.479 bin ton, veriminin ise 870 kg/ha'ya ulaşacağı öngörülmüştür.

Liu ve Shao (2016), Hindistan'da çay fiyatlarının gelecekteki seyri 2013-2014 dönemi haftalık veriler kullanılarak ARMA (1,1) modeliyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında çay fiyatlarının 2014 yılının son haftasından başlayarak 2015 yılının ilk haftalarında bir azalış eğiliminde olduğu ve üretimdeki dalgalanmaya bağlı olarak fiyatlarda da bir dalgalanma olduğu ifade edilmiştir.

Jadhav vd. (2017), çalışmada Hindistan eyaleti Karnata'da 2002-2016 dönemi verileri kullanılarak çeltik, darı ve mısır fiyatlarının gelecekteki seyri ARIMA (1,1,1) modeliyle incelenmiştir. Araştırmacılar elde edilen sonuçları MSE, MAPE ve Theils ön tahmin değerleriyle karşılaştırarak, 2016-2020 dönemi itibarıyla çeltik, darı ve mısır fiyatlarında bir artış meydana geleceğini ve ön tahmin yöntemleriyle uyumlu olduğunu vurgulamıştır.

Lee, Tay ve Choy (2018), araştırmacılar 2011-2017 dönemi aylık verilerini kullanarak Malezya'da elektrik tüketimini Basit Üstel Düzleştirme, Holt Üstel Düzleştirme ve Holt-Winters Üstel Düzleştirme yöntemi ile tahmin etmiştir. Bulgular 2018 yılında elektrik tüketiminin hızla artacağını göstermiştir.

Reddy ve Sureshabu (2019), 2008-2014 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada Hindistan'da pirinç üretiminin gelecekteki seyri ARIMA (2,1,0) modeliyle tahmin edilmiştir. Bulgular gelecekteki dört yıl için pirinç üretiminin azalacağını ve öngörülen tahminlerin pirinç üreticilerin önlem almasında önemli rol oynadığını göstermiştir.

Mishra vd. (2020), Hindistan ve Chhattisgarh'ta 2001-2002 ve 2015-2016 farklı dönemler için süt üretiminin gelecekteki seyri tahmin edilmiştir. Süt üretimi için yapılan tahmin modellemesinde Hindistan'da en uygun model ARIMA (0,2,1), Chhattisgarh'ta ise ARIMA (0,1,1) olarak belirlenmiştir. Araştırmacılar 2022-2023 döneminde süt üretiminin Hindistan'da 219.73 MT ve Chhattisgarh'ta ise 1.599 MT olacağını öngörmüştür.

Nurhamidah ve Faisol (2020), 2009-2019 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada Endonezya Hasuniddin havaalanı yolcu sayısının gelecekteki seyri Holt-Winters Üstel Düzleştirme yöntemi ile araştırılmıştır. Araştırma sonucunda 2019-2020 döneminde Hasuniddin'e gelen yolcu sayısında bir artış olacağı belirtilmiştir.

Taye vd. (2020), araştırmacılar Andassa süt çiftliğinden elde ettikleri verileri kullanarak Etiyopya'da süt üretiminin günlük seyrini tahmin etmiştir. Yapılan testler sonucunda ARIMA (1,2,1) modeli en uygun model olarak seçilmiş ve süt üretiminin 179 gün içinde azalış göstereceği öngörülmüştür.

Jarecki (2020), çalışmasında Polonya'da seçilmiş tarımsal ürünlerin gelecekteki seyrini ARMA modeliyle incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre 2010-2019 döneminde buğday ekim alanlarının arttığı, arpa, tritikale ve yağlı tohum kolza ekim alanlarının sabit kaldığı, çavdar, tahıl, patates ekim alanlarında ise düşüş meydana geldiği ve son olarak da şeker pancarında artış meydana geldiği ifade edilmiştir.

Murthy vd. (2020), 1971-2017 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada Hindistan'da ayçiçeği üretiminin seyri ARIMA (2,1,0) modeliyle tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları ayçiçeği üretiminin 2017 yılından itibaren 2022 yılına kadar artacağını ortaya koymuştur. Özellikle 2018 yılında ayçiçeği üretiminin 19589900 MT, 2022 yılında ise 21306900 MT olacağı öngörülmüştür.

Syafwan vd. (2021), araştırmacılar 2000-2019 dönemi verilerini kullanarak Sumatra'daki işsiz insan sayısının 2020 yılı için seyrini Çift Üstel Düzleştirme yöntemi ile tahmin etmiştir. Çalışmada 2020 yılında işsiz insan sayısında bir artış olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anuththara ve Weerathilake (2021), araştırmacılar Sri Lanka'daki keçi ve koyun popülasyonunun ve onların et üretimlerinin gelecekteki seyrini Tek Üstel Düzleştirme yöntemi ve Çift Üstel Düzleştirme yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada keçi ve koyun popülasyonunu tahmin etmek amacıyla 1960-2018 dönemi verileri, et üretimlerini tahmin etmek amacıyla 1991-2017 dönemi verileri kullanılmıştır. Araştırmacılar koyun popülasyonu için Tek Üstel Düzleştirme yöntemini, keçi popülasyonu ile koyun ve keçi et üretimi için ise Çift Üstel Düzleştirme yöntemini kullanarak her iki yöntemde de hem popülasyonda hem de üretimde bir azalma meydana geldiği sonucuna ulaşmışlardır.

Jaliće vd. (2021), Bosna Hersek'te 1998-2020 döneminde üretilen buğday verilerinden hareketle, buğdayın gelecekteki üretim seyri ARIMA (1,1,10) modeliyle tahmin edilmiştir. Çalışmada 2015-2021 döneminde buğday üretiminin her yıl ortalama %3,1 oranında düşeceği ifade edilmiştir. Ayrıca araştırmacılar buğday üretimindeki düşüşün iklim faktörlerine ve hükümet politikalarına bağlı olduğunu, gerekli yasal önlemlerin alınmaması halinde düşüşün daha da artacağını vurgulamışlardır.

Subbanna vd. (2021), 1961-2018 dönemi verilerini kullanarak Hindistan'da üretilen manda sütünün gelecekteki seyrini ARIMA-ANN modeli ile incelemiştir. Çalışmada en uygun model ARIMA (1,2,1) olarak belirlenerek, manda sütü üretiminin 2019-2024 döneminde artacağı ve 2020-2021 yılları arasında bu artışın 1000 lakh tona ulaşacağı sonucuna varılmıştır.

Iqbal vd. (2022), çalışmada Pakistan'da üretilen kolza ve hardal üretiminin gelecekteki seyri ARMA (1,0) modeliyle 1947-48 ve 2016-2017 dönemi verileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Yapılan testler sonucunda kolza ve hardal üretiminin 2022 yılına kadar bir artış göstereceği ve geçmişe göre üretimin gelecekte daha verimli olacağı ifade öngörülmüştür.

Veri Seti ve Yöntem

Veri Seti

Muş ili şeker pancarı üretimini tahmin etmek amacıyla 1982-2021 dönemi verileri kullanılmıştır. Veri seti daha uzun tutularak daha güvenilir sonuçlar elde edilmek istenildiğinden Muş Şeker Fabrikası verilerinden yararlanılmıştır. Tablo 1'de Muş ilinde üretilen şeker pancarı miktarı ton cinsinden verilmiştir.

Tablo 1. Muş İli Şeker Pancarı Üretimi

Yıllar	Üretim Miktarı	Yıllar	Üretim miktarı	Yıllar	Üretim Miktarı	Yıllar	Üretim Miktarı
1982	34,906	1992	292,469	2002	340,995	2012	263,131
1983	237,695	1993	137,888	2003	302,900	2013	224,861
1984	183,665	1994	195,858	2004	263,885	2014	267,919
1985	163,479	1995	171,377	2005	309,483	2015	257,684
1986	299,301	1996	322,407	2006	224,681	2016	358,931
1987	154,348	1997	415,015	2007	193,580	2017	348,680
1988	219,300	1998	273,975	2008	259,450	2018	300,471
1989	191,078	1999	361,289	2009	294,785	2019	126,903
1990	228,796	2000	406,622	2010	341,679	2020	278,099
1991	313,053	2001	416,032	2011	293,888	2021	263,842

Kaynak: Muş Şeker Fabrikası A.Ş.

Tablo 1'de Muş ilinde üretilen şeker pancarı miktarı verilmiştir. Çalışmada bu veriler kullanılarak gelecek beş yıl için şeker pancarı üretiminin gelecekteki seyri tahmin edilmiştir.

Yöntem

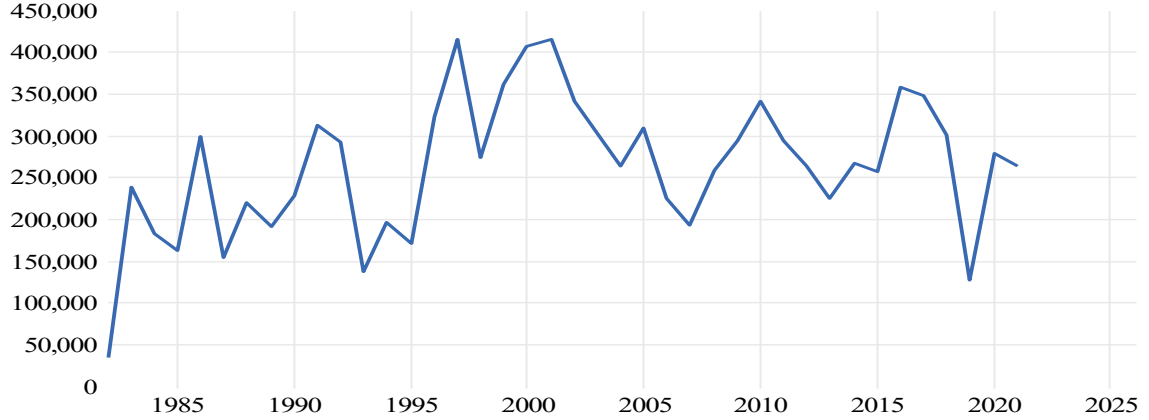
Zaman serisi analizi, belirli zaman aralıklarında gözlenen serinin yapısını veren stokastik süreci, modellemenin yanı sıra geçmiş dönemdeki gözlem değerlerinden faydalanarak geleceğe yönelik tahminler yapılmasına katkı sağlayan bir yöntemdir (Kaynar ve Taştan, 2009). Bu kapsamda geleceğe yönelik tahminler yapmak amacıyla farklı yöntemler kullanılmaktadır. Üstel Düzleştirme yöntemi geçmiş dönemdeki verilere farklı ağırlıklar vererek verilerdeki değişimi ve sıçramaları dikkate alan tahmin yöntemlerinden biridir. Bu yöntemde geçmiş dönemdeki değerlerin ağırlıklı ortalaması hesaplanarak gelecek dönemlerin tahmini değeri hesaplanmaktadır (Kadılar, 2005:152). Üstel Düzleştirme yöntemi birbirinden farklı yöntemleri içermektedir. Literatürde Basit Üstel Düzleştirme, Tek Üstel Düzleştirme, Çift Üstel Düzleştirme ve Winters Üstel Düzleştirme yöntemi en sık kullanılan Üstel Düzleştirme yöntemleridir (Orhunbilge, 1999:95).

Basit Üstel Düzleştirme yöntemi gelecek dönemleri, temel olarak geçmiş değerlerin azalan bir fonksiyonu olarak hesaplanmaktadır. Bu yöntemde bir sonraki dönem değeri (t+1), tahmin edildiğinde bu dönemin (t dönemi) gerçek değeriyle öngörülen değerine farklı ağırlıklar verilerek toplanmaktadır (Cadenas vd., 2010: 928). Tek Üstel Düzleştirme yöntemi mevsimsel olmayan ve trendli olan veriler için geliştirilmiştir. Çift Üstel Düzleştirme yönteminde, trendli olan fakat mevsimsel etkinin olmadığı durumlarda model için düzeltme katsayısına yer verilerek tahmin yapılmaktadır. Winters Üstel Düzleştirme yöntemi ise zaman serilerinin trend ve mevsimsel etki barındırması durumunda kullanılmakta, serinin trendine, ortalama düzeyine ve mevsimsel bileşenine bir düzeltme katsayısı eklenmektedir (Klimsova ve Lobban, 2008:34; Makridakis vd., 1998:164).

Çalışmada zaman serisinin yıllık verilerden oluşması nedeniyle tahminleme Tek Üstel, Çift Üstel Düzleştirme yöntemi ve Holt-Winters Mevsimsel Olmayan Üstel Düzleştirme yöntemi ile Eviews 13.0'te analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre hangi modelin en iyi model olduğu uygunluk kriterlerine göre seçilmiştir.

Bulgular

Araştırmada öncelikle şeker pancarı üretim serisinin durağan olup olmadığı incelenmiştir. Şekil 2'de 1982-2021 dönemine ilişkin şeker pancarı üretiminin düzey değerdeki grafiği verilmiştir.

Şekil 2. Şeker Pancarı Üretim Grafiği

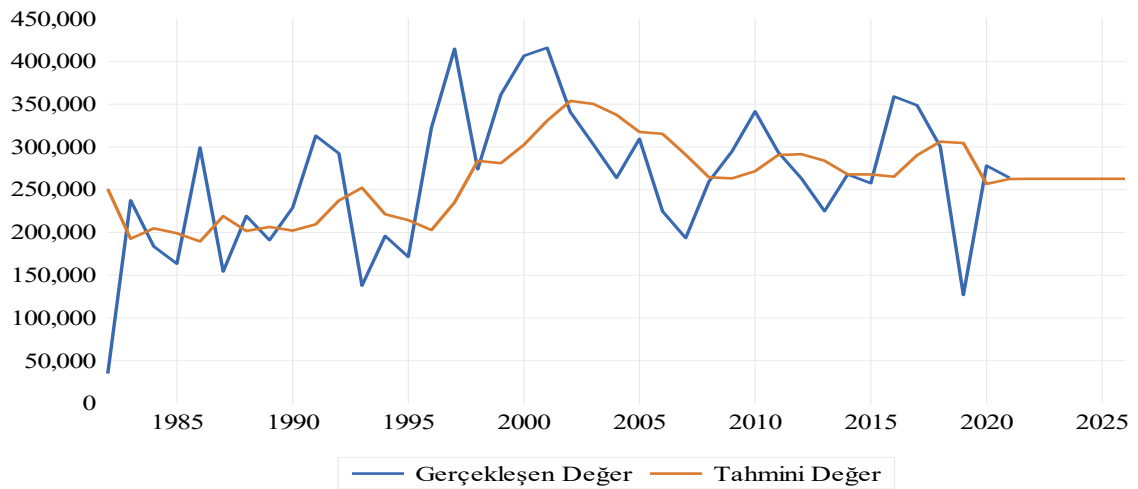
Düzyer değerlerin durağan olup olmadığını kontrol etmek için Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinden yararlanılmıştır. Tablo 2'de şeker pancarı üretiminin durağanlık testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Şeker Pancarı Üretim Serisi Durağanlık Testi Sonuçları

ADF		Sabit		Sabit ve Trendli	
		Düzyer	p değeri	Düzyer	p değeri
		-4.7498***	0.0004	-4.6797***	0.0030
Kritik	%1	-3.6104		-4.2118	
Değerler	%5	-2.9389		-3.5297	
	%10	-2.6079		-3.1964	

Not: ***, % 1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2'de Genelleştirilmiş Dickey-Fuller birim kök testi sonuçlarından serinin düzey değerinde durağan olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ilk tahminleme Tek Üstel Düzleştirme yöntemi ile yapılmıştır. Şekil 3'te şeker pancarının Tek Üstel Düzleştirme yöntemine göre gerçekleşen ve tahmini üretim değerlerine yer verilmiştir.

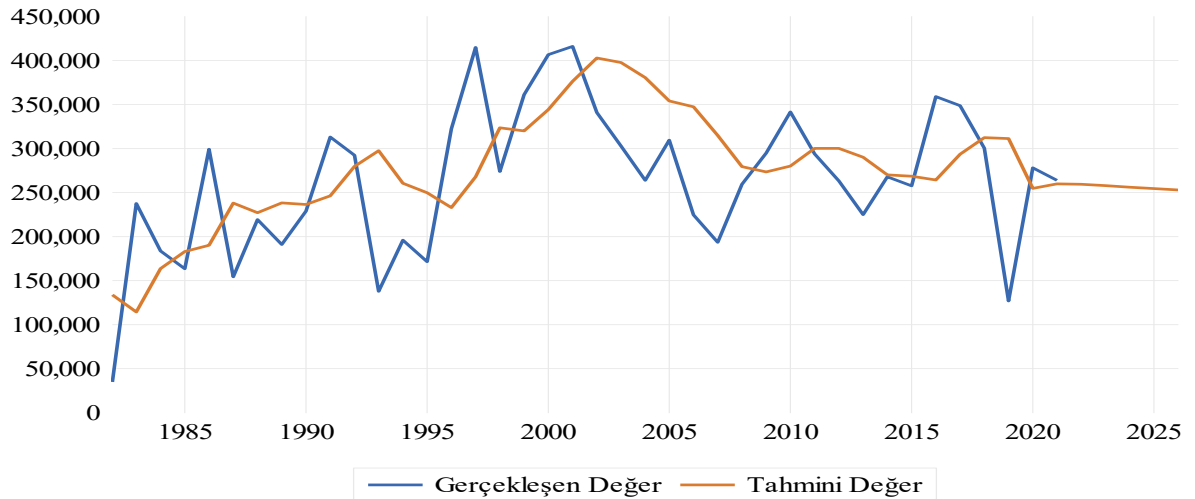
Şekil 3. Tek Üstel Düzleştirme Yöntemine Göre Şeker Pancarı Üretimi

Şekil 3'te 1982-2021 döneminde şeker pancarı üretiminin gerçekleşen ve tahmini değerlerine yer verilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere şeker pancarının hem gerçekleşen hem de tahmini üretim değerleri bazı dönemlerde artış bazı dönemlerde ise azalış olmak üzere benzer yönde eğilim göstermektedir. Tablo 3'te ise şeker pancarının Tek Üstel Düzleştirme yöntemine göre tahmini değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. 2022-2026 Yılları İtibariyle Şeker Pancarı Üretimi (Ton)

Yıllar	Tek Üstel Düzleştirme
2022	262823
2023	262823
2024	262823
2025	262823
2026	262823

Tablo 3'e göre 2022-2026 döneminde şeker pancarı üretim miktarında bir artış ya da azalış meydana gelmeyeceği, üretimin bu dönemde sabit kalacağı tahmin edilmiştir. Şeker pancarı üretimini tahmin edilmesine yönelik uygulanan Çift Üstel Düzleştirme yöntemine ait gerçekleşen ve tahmin edilen üretim miktarı şekil 4'te gösterilmiştir.

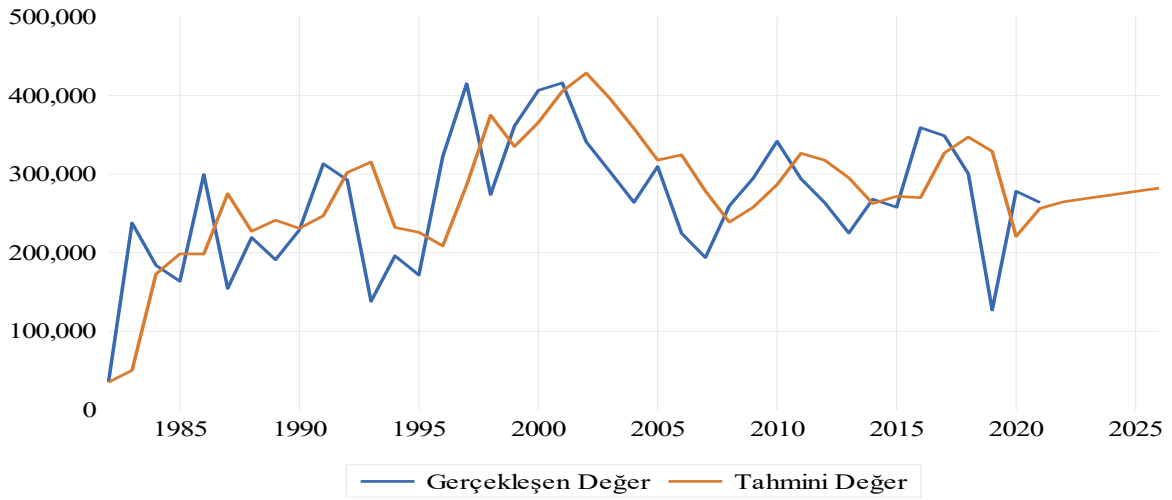
Şekil 4. Çift Üstel Düzleştirme Yöntemine Göre Şeker Pancarı Üretimi

Şekil 4'te şeker pancarı üretimi Çift Üstel Düzleştirme yöntemi ile tahminlenmiştir. Tablo 4'te ise 2022-2026 döneminde Çift Üstel Düzleştirme yöntemine göre tahmini değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 4. 2022-2026 Yılları İtibariyle Şeker Pancarı Üretimi (Ton)

Yıllar	Çift Üstel Düzleştirme
2022	259390
2023	257765
2024	256141
2025	254517
2026	252893

Tablo 4'te Çift Üstel Düzleştirme yöntemine göre 2022-2026 döneminde şeker pancarı üretiminin azalacağı tahmin edilmiştir. Şeker pancarı üretiminin tahmininde kullanılan bir diğer yöntem olan mevsimsel etkileri içermeyen Holt-Winters'a göre yapılan tahmin şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Holt-Winters Mevsimsel Etkileri İçermeyen Üstel Düzleştirme Yöntemine Göre Şeker Pancarı Üretimi

Şekil 5'te şeker pancarı üretiminin gelecekteki tahmini mevsimsel etkileri barındırmayan Holt-Winters yöntemine göre yapılmıştır. Tablo 5'te bu yöntemle göre şeker pancarı üretiminin 2022-2026 dönemindeki tahmini değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 5. 2022-2026 Yılları İtibariyle Şeker Pancarı Üretimi (Ton)

Yıllar	Holt-Winters Mevsimsel Etkileri İçermeyen Üstel Düzleştirme
2022	259390
2023	257765
2024	256141
2025	254517
2026	252893

Tablo 5'te Holt-Winters yöntemine göre 2022-2026 döneminde şeker pancarı üretiminin azalacağı tahmin edilmiştir. Muş ilinde şeker pancarı üretimi belirlenen yöntemler ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda hangi modelin en uygun model olduğunu belirlemek amacıyla RMSE (Root Mean Squared Error), α ve β değerleri karşılaştırılmıştır. Bu değerlerin en küçük olduğu model en uygun model olarak seçilmektedir. Tablo 6'da modellere ait RMSE, α ve β değerleri verilmiştir.

Tablo 6. Modele Ait Uygunluk Kriterleri

Uygunluk Kriteri	Tek Üstel Düzleştirme	Çift Üstel Düzleştirme	Holt-Winters Üstel Düzleştirme
RMSE	78855.58	77783.63	80209.29
α	0.27	0.16	0.55
β	---	---	0.04

Tablo 6'da tahminde kullanılan Tek Üstel Düzleştirme, Çift Üstel Düzleştirme ve Holt-Winters Mevsimsel etkileri içermeyen Üstel Düzleştirme yöntemlerine ait uygunluk kriterlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda hem RMSE hemde α değeri en küçük olan model Çift Üstel Düzleştirme modelidir. Çift Üstel Düzleştirme modeli Muş ili şeker pancarı üretiminin gelecekteki seyrini tahmin etmede en uygun modeldir.

Sonuç

Şeker pancarının gerek ekonomik gerekse de sosyal katma değeri yüksek öncelikli endüstriyel bir ürün olması dünya genelinde üretimine verilen önemi arttırmıştır. Özellikle tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomilerde şeker pancarının tarımsal bir ürün olmasının yanı sıra hayvancılıkta ara mal olarak kullanılması üretimi arttıran bir unsur olarak kabul görmüştür. Bu çalışmada Muş ilinde şeker pancarı üretimi Üstel Düzleştirme yöntemlerinden Tek Üstel Düzleştirme, Çift Üstel Düzleştirme ve Holt-Winters Mevsimsel etkileri içermeyen Üstel Düzleştirme yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda uygunluk kriterleri göz önünde bulundurularak Çift Üstel Düzleştirme yönteminin en uygun yöntem olduğuna karar verilmiştir. Çift Üstel Düzleştirme yöntemi tahmin sonuçlarına göre 2022-2026 döneminde şeker pancarı üretiminde bir azalış olacağı öngörülmüştür.

Muş ilinde şeker pancarı üretiminin azalması birçok nedene bağlanabilir. Şeker arzını düzenlemek amacıyla uygulanan kotalar şeker üretimini azaltan önemli unsurlardan biridir. Muş Şeker Fabrikası'na 2021 yılı için verilen şeker kotası yaklaşık 40.500 ton civarındadır. Ancak yaşanan bazı olumsuz durumların şeker üretilmesinde hammadde olan şeker pancarı üretimini kötü yönde etkileyeceği tahmin edilmiştir. Özellikle geçtiğimiz yılda yaşanan kuraklık sebebiyle şeker pancarı arzında bir daralma beklenmektedir. İklim şartlarından ziyade sulama eksikliğinden kaynaklanan kuraklık şeker pancarı üretimindeki azalışın önemli nedenleri arasındadır. Sulamada kullanılan makine ve aletler ile bunların çalıştırılmasında ihtiyaç duyulan enerji kaynağında (mazot, petrol gibi) meydana gelen maliyet artışları çiftçilerin üretimlerini azaltmalarına yol açmaktadır. Üretimde meydana gelen azalmanın bir diğer nedeni ise ithal gübre fiyatlarında meydana gelen artışlardır. Özellikle bazı özel gübrelerin üretilmesinde kullanılan enerji fiyatlarındaki artışın maliyeti arttırması ve üreticilerin artan maliyeti karşılayamayacak olması, üretimden vazgeçmelerine neden olmaktadır. Çiftçilerin üretim sonucunda elde ettikleri gelirin ihtiyaçlarını karşılamaması ve buna bağlı olarak tarımdan sanayiye iç göçün yaşanması, üretimdeki azalmanın bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Aynı zamanda çiftçilerin gelecekle ilgili beklentilerinin olumsuz yönde olması, elde edecekleri gelirin üretime katlanacak düzeyde olmayacağını öngörmeleri de üretimde bulunmamalarının bir nedenidir. Son olarak da muşta bireylerin tarımda çalışmak yerine daha çok sosyal yardımlar ile geçimini sağlaması üretimde meydana gelecek azalmanın başka bir nedeni olarak gösterilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Muş ilinde şeker pancarı üretimini yaygınlaştırmada; çiftçilerin bilinçlendirilmesi, araç-gereç-makine ve enerji desteğinin verilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akın, A. C., Tekindal, M. A., Arıkan, M. S., & Çevrimli, M. B. (2020). Modelling of the milk supplied to the industry in Turkey through box-jenkins and winters' exponential smoothing methods. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 91(1), 49-60.
- Akın, M., & Eydurhan, S. (2017). Zaman serisi analiz yöntemlerini kullanarak 2016-2025 dönemi Türkiye avokado üretiminin belirlenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 27(2), 252-258.
- Ali, S., Badar, N., & Fatima, H. (2015). Forecasting production and yield of sugar cane and cotton crops of Pakistan for 2013-2030. *Sarhad Journal of Agriculture*, 31(1), 1-10.
- Anuththara, G. L. I., & Weerathilake, W. A. D. V. (2021). Trend analysis and short-term forecasting of goat and sheep populations and their meat production in Sri Lanka using single and double exponential smoothing models. *Wayamba Journal of Animal Science*, 13, 1898-1903.
- Aydın, A. (2022). Türkiye'de buğday üretim sektörünün yapısı ve arima modeli ile üretim tahmini. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-18.
- Başer, U., Bozoğlu, M., Eroğlu, N. A., & Topuz, B. K. (2018). Forecasting chestnut production and export of Turkey using arima model. *Turkish Journal of Forecasting*, 2(2), 27-33.
- Berk, A., & Uçum, İ. (2019). Forecasting of chickpea production of Turkey using arima model. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 9(4), 2284-2293.
- Cadenas, E., Jaramillo, O. A. & Rivera, W. (2010). Analysis and forecasting of wind velocity in chetumal, quintana roo, using the single exponential smoothing method. *Elsevier Renewable Energy*, 35(5), 925-930.
- Çelik, Ş. (2013). Modelling of production amount of nuts fruit by using box-jenkins technique. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Journal of Agricultural Sciences*, 23(1), 18-30.
- Çiçekgil, Z. & Yazıcı, E. (2016). Türkiye'de tavuk yumurtası mevcut durumu ve üretim öngörüsü. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 26-34.
- Eştürk, Ö. (2018). Türkiye'de şeker sektörünün önemi ve geleceği üzerine bir değerlendirme. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(1), 67-81.
- FAO, 2020. Sugar beet production data. <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (Erişim tarihi:30.11.2022).
- Göksu, E., & Saner, G. (2021). Çam balı üretici satış fiyatlarının box-jenkins modeli ile öngörüsü. *Turkish Journal of Forestry*, 22(2), 111-116.
- Güler, D., Saner, G., & Naseri, Z. (2017). Yağlı tohumlu bitkiler ithalat miktarlarının arima ve yapay sinir ağları yöntemleriyle tahmini. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 60-70
- Güngül, M., & Yenilmez, F. (2019). Üstel düzleştirme yöntemi ile Türkiye'nin tarım sektörü dış ticaret dengesi tahmini (2018-2023). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 959-980.
- Iqbal, Z., & Khan, F. U. (2022). Forecasting rapeseed and mustard production in Pakistan: a time series approach. *Sarhad Journal of Agriculture*, 38(2), 578-584.
- Jadhav, V., Chinnappa, R. B., & Gaddi, G. M. (2017). Application of arima model for forecasting agricultural prices. *Journal of Agriculture & Social Sciences*, 19, 981-992.
- Jaliće, N., Ostojčić, A., & Vaško, Ž. (2021). Analysis and projections of wheat production in Bosnia and Herzegovina using arima modeling. *Albanian Journal of Agricultural Sciences*, 20(3), 20-26.

- Jarecki, W. (2020). Production of selected crop plants in Poland over the period of 2010-2019. *Acta Agrophysica*, 27, 39-45.
- Kadılar, C. (2005). *SPSS uygulamalı zaman serileri analizine giriş*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Kahforoushan, E., Zarif, M., & Mashahir, E. B. (2010). Prediction of added value of agricultural subsections using artificial neural networks: box-jenkins and holt-winters methods. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 2(4), 115-121.
- Kaymaz, Ö. (2018). Forecasting of commercial egg production in Turkey with box-jenkins and winter's exponential smoothing methods. *Eurasian Journal of Veterinary Sciences*, 34(3), 142-149.
- Kaynar, O., & Taştan, S. (2010). Zaman serileri tahmininde arıma-mlp melez modeli. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 141-149.
- Klimsova, H., & Lobban, S. (2008). Demand forecasting-a study at alfa loval in Lund. Vaxjo University School of Management.
- Kurt, R., & Karayılmazlar, S. (2019). Türkiye mantar üretimi ve arıma (box-jenkins) ile projeksiyonu. *Ormanlık Araştırma Dergisi*, 6 (1), 72-76 . DOI: 10.17568/ogmoad.461534
- Kutlu, H. R., Gül, A., & Görgülü, M. (2003). Türkiye hayvancılığı; hedef 2023-sorunlar, çözüm yolları ve politika arayışları. <http://www.zootechni.org.tr/upload/File/Hayvanclk%20Rapor-Sonhali.pdf> (Erişim Tarihi: 21/10/2022).
- Lee, Y. W., Tay, K. G., & Choy, Y. Y. (2018). Forecasting electricity consumption using time series model. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(30), 218-223.
- Liu, H., & Shao, S. (2016). India's tea price analyss based on arma model. *Journal of Scenfific Research Publishing*, 7, 118-123. <http://dx.doi.org/10.4236/me.2016.72014>
- Mishra, P., Fatih, C., Niranjana, H. K., Tiwari, S., Devi, M., & Dubey, A. (2020). Modelling and forecasting of milk production in Chhattisgarh and India. *Indian Journal of Animal Research*, 54(7), 912-917.
- Murthy, B.R., Umar, S.N. & Hari B. O. (2020). Statistical model for forecasting production of ginger in India. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 9(2), 317-320.
- Nurhamidah, N., Nusyirwan, N., & Faisol, A. (2020). Forecasting seasonal time series data using the holt-winters exponential smoothing method of additive models. *Journal Matematika Integratif*, 16(2), 151-157.
- Orhunbilge, N. (1999). *Zaman serileri analizi tahmin ve fiyatlama endeksleri*. İstanbul: Avcıol Basım.
- Oruç, K. & Eroğlu, Ş.Ç. (2017). Isparta ili için doğal gaz talep tahmini. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 31-42.
- Özer, O. O., & İlkdoğan, U. (2013). Box-jenkins modeli yardımıyla dünya pamuk fiyatının tahmini. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 13-20.
- Özhan, E. (2020). Yapay sinir ağları ve üstel düzleştirme yöntemi ile Türkiye'deki co2 emisyonunun zaman serisi ile tahmini. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (19), 282-289.
- Reddy, P., & Sureshbabu, A. (2019, June). An applied time series forecasting model for yield prediction of agricultural crop. In International Conference on Soft Computing and Signal Processing (177-187). Springer, Singapore.
- Saner, G., Adanacıoğlu, H., & Naseri, Z. (2018). Türkiye'de bal arzı ve talebi için öngörü. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(1), 43-52.

- Schin, G. C. (2014). Forecasting the number of people at risk of poverty in Europe using single exponential smoothing method. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 6(1), 789-795.
- Serrano, A. B., Lopez, E. S., Saavedra, F. F., Valdez, J. Á. O., & Linares, C. P. (2014). The use of a univariate time series model to short term forecast the behaviour of beef production in Baja California, Mexico. *Veterinaria México*, 1(1), 1-9.
- Subbanna, Y. B., Kumar, S., & Puttaraju, S. K. M. (2021). Forecasting buffalo milk production in India: time series approach. *Buffalo Bulletin*, 40(2), 335-343.
- Sunulu, S., & Sunulu A. (2016). Şeker pancarında cercospora yaprak lekesi hastalığı. *Pankobirlik*, 27(108), 34.
- Syafwan, H., Syafwan, M., Syafwan, E., Hadi, A. F., & Putri, P. (2021). Forecasting unemployment in North Sumatra using double exponential smoothing method. In *Journal of Physics: Conference Series*, 1783(1), 012008.
- Şentürk, Ö. (2020). “Ürün raporu: şeker pancarı”. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. 13 Nisan 2023
(<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/2017-2022%20Yay%C4%B1n%20Ar%C5%9Fivi/Yay%C4%B1nno328.pdf>)
- Taye, B. A., Alene, A. A., Nega, A. K., & Yirsaw, B. G. (2020). Time series analysis of cow milk production at andassa dairy farm, west gojam zone, amhara region, Ethiopia. *Modeling Earth Systems and Environment*, 7(1), 181-189.
- TÜİK. (2022). Bitkisel üretim istatistikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> (Erişim Tarihi: 12.10.222).
- Tüzemen, A., & Yıldız, Ç. (2018). Geleceğe yönelik tahminleme analizi: Türkiye çimento üretimi uygulaması. *Journal of Management and Economics Research*, 16(3), 162-177.
- Uçar, K., Güler, D., & Engindeniz, S. (2021). Türkiye'de kayısı üretiminin arima modeli ile tahmini. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 27(2), 55-63.
- Yıldırım, A., & Altunç, Ö. F. (2020). Muş ili süt üretiminin arima modeli ile tahmini. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(UMS'20), 137-146.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %40, İkinci yazar/Second author % 30, üçüncü Yazar/Third author % 30.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Extended Abstract

Introduction

Agriculture is one sector that has made significant contributions to the economy and the capital accumulation process since the beginning of economic development. One product that plays an important role in the development of the agricultural sector and its contribution to the country's economy is sugar beet. Sugar beet has strategic importance in agriculture-based countries because it creates economically added value, increases employment and is used as an input in many sectors. Sugar beet is a priority industrial plant in Turkey. Prioritize; It is attributed to the fact that the pulp and molasses formed during processing are used as animal feed, that they provide input to the liquor industry with the production of alcohol, that they are raw materials for products such as yeast, bio-ethanol and antibiotics, and that sugar is produced only from sugar beet because of climatic conditions in Turkey (Sunulu and Sunulu, 2016:34; Eştürk, 2018:68). Besides its economic value, it is possible to talk about the socio-economic contributions of sugar beet. In particular, it is one of the important benefits of preventing migration from villages to cities by increasing employment. In addition, producing oxygen equal to 1 decare of forest during sugar beet production, increasing the yield of the grain planted after it by 20%, increasing the opportunity to benefit from underground and surface water resources by encouraging the search for irrigation water are other socio-economic contributions (Eştürk, 2018:68). That sugar beet is a product with high economic and social added value matters in its production by many countries. The reason for the high sugar beet production in the province of Muş is that most of the economic activities are based on agriculture and animal husbandry and sugar beet is an important intermediate commodity used in animal husbandry. Because of the last place of the province in the ranking of socio-economic development level, geographical location, climatic conditions, lack of qualified labor, distance to the market and lack of capital accumulation, the agriculture and livestock sector has developed rather than the industrial sector. The livestock sector is the sector that serves as a locomotive in the region's development and creates the most added value for a unit investment made, especially creating employment at low cost. For all these reasons, sugar beet production plays an important role in the region's development in terms of the development of animal husbandry, which is one of the important activity lines in the region, and the reduction of costs. The aim of this study is to predict sugar beet production in the period of 2022-2026 in Muş Province, which has an important share in sugar beet production in the TRB2 Region. According to the analysis findings, it was decided that the Double Exponential Smoothing Method was the most appropriate model and it is estimated that sugar beet production will decrease in the 2022-2026 period. This study also addresses policies for increasing sugar beet production and brings suggestions to this end.

Literature

When studies on the estimation of agricultural products are examined, it is possible to come across many domestic and foreign studies. However, studies on the estimation of sugar beet production in the literature are quite limited. Its purpose is to contribute to the literature by estimating sugar beet production. In our study, the literature comprises two parts. In the first part, the studies on the estimation of agricultural and animal products in Turkey and in the second part, the studies on the estimation of agricultural and animal products in the world are discussed. Some studies conducted for the estimation of agricultural and animal products in Turkey are as follows:

Özer and İlkdoğan (2013) estimated the cotton prices in the world with the ARIMA model by using the monthly data for the period 2004-2012. The researchers concluded that ARIMA (1.1.1) and ARIMA (1.0.1) from the Box-Jenkins model predicted that the cotton price average would be \$1.57 in the 2013-2014 period and \$1.55 in the 2014-2015 period.

Güler et al. (2017) estimated the import amount of oilseed plants in Turkey by using ARIMA and artificial neural networks data for the period 1990-2016. The findings revealed that between 2017 and 2023, the amount of soybean imports will increase, the amount of sunflower imports will decrease, and finally there will be no change in the amount of raw and rapeseed imports.

Syafwan et al. (2021), researchers estimated the course of the number of unemployed people in Sumatra for 2020 using the data for the period 2000-2019, using the Double Exponential Flattening method. In the study, it was concluded that there will be an increase in the number of unemployed people from 2020.

Anuththara and Weerathilake (2021), researchers investigated the future course of the goat and sheep population and their meat production in Sri Lanka using the Single Exponential Flattening method and the Double Exponential Flattening method. In the study, data for the period of 1960-2018 were used to estimate the goat and sheep population, and the data for the period of 1991-2017 to estimate the production of sheep and goat meat. Using the Single Exponential Flattening method for the sheep population and the Double Exponential Flattening method for the goat population and sheep and goat production, the researchers concluded that both methods resulted in a decrease in both population and production.

Method

The stochastic process, which gives the structure of the series observed at certain time intervals with time series analysis, is a method that contributes to making predictions for the future by taking advantage of the observation values in the past period and modeling (Kaynar and Taştan, 2009). In this context, different methods are used to make predictions for the future. The Exponential Smoothing Method is one of the estimation methods that takes into account the changes and jumps in the data by giving different weights to the data in the past period. In this method, the estimated value of the future periods is calculated by calculating the weighted average of the values in the past period (Kadılar, 2005:152). The Exponential Smoothing Method includes different methods from each other. In the literature, Simple Exponential Smoothing, Single Exponential Smoothing, Double Exponential Smoothing and Winters Exponential Smoothing are the most frequently used methods (Orhunbilge, 1999:95).

Finding

In this study, in order to predict the sugar beet production in Muş province, the analysis was made with the Exponential Flattening methods, Single Exponential Flattening, Double Exponential Flattening and Holt-Winters Exponential Flattening methods that do not include seasonal effects. As a result of the analysis, it was decided that the Double Exponential Smoothing method was the most appropriate method, considering the eligibility criteria. According to the estimation results of the Double Exponential Flattening method, a decrease in sugar beet production is expected in the 2022-2026 period. Especially because of the drought experienced last year, a contraction in sugar beet supply is expected. Drought caused by lack of irrigation rather than climatic conditions is among the important reasons for the decrease in sugar beet production. The cost increases in the machinery and tools used in irrigation and the energy source (such as diesel, oil) needed to operate them lead farmers to reduce their production. Another reason for the decrease in production is the increase in imported fertilizer prices. That the increase in energy prices used in the production of some special fertilizers increases the cost and the producers cannot afford the increased cost leads to the abandonment of production.

Araştırma Makalesi • Research Article

The Relationship of Family Functioning with Math Success in Middle School Students
İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Aile İşlevselliğinin Matematik Başarısıyla İlişkisi

Emine Beyaz*, Orhan Beyaz**

Abstract: The aim of this study is to determine whether there is a relationship between students' family functionality levels and their math achievement. The research was carried out with 167 students studying in the 7th and 8th grades in the 2019-2020 academic year. The data were collected with "Introductory Characteristics Form", "Family Assessment Scale" and "Mathematics Achievement Test". Mann-Whitney U, Anova, Kruskal Wallis and Spearman correlation tests were conducted at identifying descriptive statistics in the analysis. For the research, the approval of the Ethics Committee (04/03/2019-E.3273) and permission from the relevant institutions were obtained. The dimension with the highest non-functionality was found to be "showing due consideration" in the 'Family Assessment Scale'. The median math score of the students is 52 (min-max:1.76-96). The math achievement score of the children whose fathers are officer is higher ($p<0.05$). A significant negative correlation was determined between the mathematics achievement score and all sub-dimensions of the family evaluation scale in moderate difficulty ($p<0.05$). Educational programs should be rescheduled in a way that will positively affect students' family perceptions. With the activities to be applied, the skills of individuals should be developed in skills such as intra-familial relationship management, empathy and overcoming the stress.

Keywords: Child, Family, Funtional Family, Math Achievement

Öz: Araştırmanın amacı öğrencinin içinde bulunduğu ailenin işlevselliği ile matematik başarısı arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırma, 2019-2020 eğitim-öğretim dönemi içerisinde 7. ve 8. sınıfta okuyan 167 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Veriler "Tanıtıcı Özellikler Formu", "Aile Değerlendirme Ölçeği" ve 'Matematik Başarı Testi' ile toplanmıştır. Analizde tanımlayıcı istatistikler, Mann-Whitney U, Anova, Kruskal Wallis ile Spearman korelasyon testleri uygulanmıştır. Veri analizinde SPSS 20.0 programı kullanılmıştır. Araştırma için Etik Kurul onayı (04/03/2019-E.3273) ve ilgili kurumlardan izin alınmıştır. 'Aile Değerlendirme Ölçeği'nde işlevsizliğin en fazla olduğu boyut "gereken ilgiyi gösterme" olarak bulunmuştur. Öğrencilerin ortanca matematik puanı 52'dir (min-max:1.76-96). Babası memur olan çocukların matematik başarı puanı daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Matematik başarı puanı ile Aile Değerlendirme Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında negatif yönlü orta güçlükte anlamlı korelasyon belirlenmiştir ($p<0,05$). Eğitim programları öğrencilerin aile algılarını olumlu etkileyecek şekilde yeniden planlanmalıdır. Uygulanacak etkinlikler ile aile içi ilişki yönetimi, empati ve stres ile başa çıkma gibi konularda bireylerin becerileri geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Aile, Fonksiyonel Aile, Matematik Başarısı

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-1122-2317 emine.egokceoglu@gmail.com (Sorumlu yazar)

** Matematik Öğretmeni, MEB. ORCID: 0009-0001-0454-9397 orhan_byz@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Beyaz, E. & Beyaz, O. (2023) The Relationship of family functioning with math success in middle school students. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 297-306
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1197974>

Received/Geliş: 01 November/Kasım 2022

Accepted/Kabul: 31May/Mayıs 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2023 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

Giriş

The importance of family is great in the upbringing of the individual and his adaptation to society (Kalyencioğlu and Kutlu, 2010). Family has been the concept experienced the most profound change in the modernizing and globalising world (Miller et al., 2000; Ağacık, 2007). Family environment gives the individual a new social identity by developing the qualities of loving/being loved, making decisions, taking responsibility, creativity and being healthy (Abalı et al., 2006; Kalyencioğlu and Kutlu, 2010).

The tools investigating family structure and its functions are increasingly gaining importance in assessing family functionality (Abalı et al., 2006). The adaptation process of the individual is effective in fulfilling the functions of family (Kalyencioğlu and Kutlu, 2010). In the family functionality model, intra-family interaction affects the health of individuals, and the behavior of one of the family members affects the whole family, as well as the functionality of family affects the family members (Miller et al., 2000; Abalı et al., 2006; Satir, 2016). Intra-familial relationships are essential criterion for whether the functionality is healthy or not, and can be determined according to the sub-dimensions of family functionality (Bulut, 1993; Tree, 2007). According to these sub-dimensions, families are being evaluated whether they are healthy or not (Ebstein et al., 1983).

Families in which there is an emotional bond between individuals, where each individual fulfills his role, where behaviors are controlled, and problems are solved together, where there is a natural and direct communication between individuals are defined as healthy or functional families (Epstein et al., 1983; Bulut, 1990). In a healthy family, individuals meet at a common point and have a common purpose (Taneli, 1988). The functionality of the family has an important place in the healthy growth and development of the child. Families that cannot perform their functions due to problematic intra-family interaction are defined as dysfunctional families (Ağacık, 2007).

There are many factors that are important for a child to succeed or fail in math class. The conducted researches show that functional families are a very influential factor in this regard (Berberoğlu et al., 2003; Dursun and Dede, 2004; Keskin and Sezgin, 2009). The family environment (distribution of roles within the family, the value that members place on each other, communication, parental attitude, etc.) is thought to affect the academic success of the child. In the literature, the studies analyzing the relationship between family characteristics and math achievement have often been limited to income status or demographic characteristics (Dursun and Dede, 2004; Duman, 2006; Keskin and Sezgin, 2009). And the studies investigating the relationship between family functionality and students' mathematics achievement seem to be inadequate (Erbay, 2013; Karaağaç and Erbay, 2015).

Insufficiency of health, education and socio-cultural facilities, family environments and social problems with many children, etc., in the Eastern Anatolia Region in general, directly affect the healthy growth and development of the child and therefore the education life (Sönmez, 2010). Considering the literature on the subject of family functionality and math achievement of the child, there are no previous studies in the current province.

The aim of this study, which is planned in this point, is to determine the relationship between the functionality of the student's family and math achievement.

Method

Research Design

The study has a descriptive type. The research was conducted in a public school in the Mus city center in the 2019-2020 academic year. The participants consisted of students in the 7th and 8th grades.

Research Group

In this single-centered study, it was aimed to reach 195 students in 7th and 8th grades within a week; however, it was conducted with 167 children who came to the school during the study. The level of participation in the research is 85.6%. The reason for using this age group in the study is that the data collection scales are suitable for use for this age group. Children aged 12 and above can perceive these questions more easily. The reason why the school was chosen by researchers is that it can save money

in terms of transportation, cost and time, and the research is sustainable. In the study, without selecting the sample 7th and 8th grades.

Selection of Research Criteria

Students who did not have any neuro-developmental delays or any disabilities and who did not have difficulty in reading and understanding the questions participated in the study.

Selection of Exclusion Criteria

Those who completed the questions in the data form incompletely and left completely blank were excluded from the research.

Data Collection Tools

"Introductory Information Form", "Math Achievement Test" and "Family Assessment Scale" were used in collecting data.

Introductory Information Form

In the information form prepared by the researchers in line with the literature, the student was asked about the age, gender, class of study, place of residence, parents' education status, working status, income status, and family type (Bulut, 1990; Ağacık, 2007; Karaağaç and Erbay, 2013; Karaağaç and Erbay, 2015).

Math Achievement Test

The validity and reliability of the "Math Achievement Test (MAT)" prepared by Çanakçı (2008) in line with international studies were calculated. Cronbach α value of the test was calculated as 0,813. 25 multiple choice questions in "MAT" are distributed according to various fields of mathematics (numbers, geometry, measurement, probability and statistics, algebra). Accordingly, test questions are evenly distributed among learning areas.

Family Assessment Scale

The Turkish adaptation of the "Family Assessment Scale (FAS)" was made by Bulut (1990). In FAS, there are 60 questions and seven sub-scales. These subscales are; Problem Solving, Communication, Roles, Emotional Response, Due Consideration, Behavior Control, and General Functions (Karaağaç and Erbay, 2015). According to the 7th sub-scale 'General Functions' dimension, whether the family is healthy or not is generally evaluated (Ağacık, 2007). There are two types of expressions in the scale articles as 'healthiness' and 'unhealthiness'. In some items, the option "strongly agree" indicates healthy family functions, while the option "strongly disagree" is an indicator of unhealthy family function. When the scale is applied to all family members over the age of 12 and the average score is taken, it gives the family functionality score of the family (Ağacık, 2007). The highest 4 points can be obtained from each sub-dimension. This score refers to the "impaired familial function". For each sub-dimension of FAS, below 2 points was classified as "unhealthy (non-functional)" and above as "healthy (functional)".

Data Collection

"Math Achievement Test" and "Family Assessment Scale" were applied to the students during the course hours on different days in the same week in the school where the research was conducted. Students were asked to fill out both MAT and FAS forms for approximately one course hour. Before the application, the students were informed about the forms to be applied and verbal consent was obtained from the participants. The data were collected face-to-face by researchers.

Variables of the Research

The dependent variable of the research is "MAT" and "FAS" scores. Independent variables, on the other hand, are age, gender, class of study, place of residence, parents' education and work status, family type, income status.

Statistical Analysis

In the study, convenience for normal distribution was examined by Kolmogorov Smirnov and Shapiro-Wilk tests. Descriptive statistical methods (number, percentage, median, minimum, maximum), and from univariate analyses Mann-Whitney U, Anova and Kruskal Wallis tests were used. The Spearman correlation test was applied to determine the relationship between the scales. The SPSS 20.0 program was used in the data analysis.

Ethical Approval and Cost

For the research, the approval of the Ethics Committee (04/03/2019-E.3273) and permission from the relevant institutions were obtained. Data are kept confidential. The researchers bore all cost of the study

Results

47.3% of the children participating in the study are male gender and 75.4% are 8th grade. 27.5% of the students have a large family structure and 29.9% live in districts and villages. Families with lower income than expenses account for 13.8%. Those whose education level is a primary school and below constitute 62.8% of mothers and 27.0% of fathers. Mothers of 95.2% of the children and fathers of 64.0% of the children do not work in any job (Table 1).

Table 1. Distribution of MAT Scores According to Some Socio-Demographical Variables

Characteristics	N	Percentage (%*)	MAT Score		
			Median (Min-Max) Interquartile range	Statistic Test	p
Age					
12-13 years	94	56.3	33.0	3229.0 ^a	0.51
14-15 years	73	43.7	24.0		
Gender					
Female	79	47.3	24.0	3128.0 ^a	0.26
Male	88	52.7	36.0		
Class					
7th class	41	24.6	36.0	2485.5 ^a	0.72
8th class	126	75.4	28.0		
Place of residence					
Villages and district	50	29.9	28.0	2423.5 ^a	0.08
City center	117	70.1	32.0		
Mother's employment status					
Employed	8	4.8	39.0	574.5 ^a	0.64
Unemployed	159	95.2	28.0		
Father's occupation					
Officer**	34	20.4	33.0	6.078 ^c	0.04
Worker	26	15.6	17.0		
Unemployed	107	64.0	32.0		
Family type					
Nuclear	121	72.5	32.0	2662.0 ^a	0.66
Extended	46	27.5	29.0		
Total	167	100			

*Column percentage; **Group forming the difference; ^aMann-Whitney U; ^cKruskal Wallis test

The mathematics achievement score of the children, of the officer fathers were found to be higher than the children of other fathers ($p < 0.05$). The effect of other socio-demographic variables on the math achievement score could not be shown ($p > 0.05$). (Table 2).

Table 2. Distribution of MAT Scores According to Some Socio-Demographical Variances

Characteristics	N	Percentage (%) [*]	MAT Score		
			Mean±Standard Deviation	Statistic Test	p
Mother's education					
Illiterate	49	29.3	54.8±16.4	0.516 ^c	0.72
Primary school graduate	56	33.5	51.9±20.7		
Secondary school	31	18.6	48.3±21.2		
High school	26	15.6	59.8±18.8		
College and over	5	3.0	56.8±31.7		
Father's education					
Illiterate	8	4.8	47.5±20.3	1.247 ^c	0.29
Primary school graduate	37	22.2	52.0±18.1		
Secondary school	37	22.2	54.1±18.3		
High school	55	32.9	52.8±20.1		
College and over	30	18.0	57.2±23.3		
Income type					
Income less than the expense	23	13.8	52.2±21.8	4.04 ^c	0.13
Income equal to the expense	49	29.3	48.9±19.2		
Income more than the expense	95	56.9	56.1±19.3		
Total	167	100			

*Column percentage; ^cOne-Way ANOVA test

When the sub-dimensions within the scope of FAS were examined, it was determined that the students who participated in the study received the lowest average score from the "general functions" sub-dimension (1.69 ± 0.65) and the highest score from the "showing due consideration" dimension (2.29 ± 0.56). The median math score of the students is 52, with a minimum of 1.76 and a maximum of 96.

The relationship between each sub-dimension of FAS and math achievement was examined. Problem solving ($r = -0.269$, $p < .01$), communication ($r = -0.393$, $p < .01$), roles ($r = -0.298$, $p < .01$), being able to show emotional response ($r = -0.343$, $p < .01$), showing due consideration ($r = -0.262$, $p < .01$), behavior control ($r = -0.293$, $p < .01$) and general functions ($r = -0.384$, $p < .01$) sub-dimensions of the families were calculated (Table 3).

Table 3. The Correlation Between MAT and FES Scores of The Participants

FES Scores	MAT Scores		
	N	r ^{***}	p
Problem-solving	167	-0,269	<0.01
Communication	167	-0,393	<0.01
Roles	167	-0,298	<0.01
Emotional response	167	-0,343	<0.01
Showing due consideration	167	-0,262	<0.01
Behavior control	167	-0,293	<0.01
General functions	167	-0,384	<0.01

***Spearman Correlation Test

This study shown that a negative-directed medium-strength significant correlation was found between perception of family as healthy or unhealthy and mathematics achievement scores in terms of each sub-dimension of FAS ($p < 0.01$) (Table 3). As a result, in terms of FAS sub-dimensions, the mathematics achievement scores of the children whose functioned, healthily, that is, who perceived their families as healthy, were found to be higher.

Discussion

The research was carried out in one of the least developed provinces of Turkey according to national and international development levels. In this study, the most non-functionality in FAS was found to be in the dimension of 'showing due consideration'. There are many studies on this field that support the research results. Similarly, in the studies by Özeren (2021), Dinçer-Set and Özbesler (2020), and Kamişli (2018), the most non-functionality/unhealthiness was perceived in the dimension of "showing due consideration", and in the studies by Dil and Bulantekin (2011) in the sub-dimensions of showing due consideration and behavior control. The reasons why families often have problems in this dimension; The fact that there are too many individuals living in the house and therefore the members do not allocate enough time to each other, working conditions and spending too much time at work, the way leisure time is evaluated, friend environments, spending a significant part of the day at school, frequent use of social media tools can be shown (Alacahan, 2010).

In the research, while the mother's profession could not be found to affect the child's math success, children whose father was a officers were found to be more successful in mathematics. Educated parents are more aware of helping their children with math lessons and giving their children a positive perspective of the lesson. Thus, children are more successful at school with the support they receive from their families (Vural, 2004; Yenilmez and Özbey, 2006; Yenilmez and Duman, 2008; Şahin; 2011; İpek, 2011). Officer status is closely related to higher education level (Aslanargun et al., 2016). In a conducted study, a close relationship was found between the academic achievements of the students and the father's profession. Children whose fathers are officers were found to be very successful academically (İpek, 2011; Aslanargun et al., 2016). It is important for the child to identify with a successful father model in order to acquire characteristics such as success, self-confidence, discipline, etc. in the development process (Erdoğan, 2004).

According to the research, children who perceived their families as unfunctional had lower math achievements. In other words, students who perceived their families as functional had higher math achievements. Many studies support this result (Duman, 2006; Dil ve Bulantekin, 2011; Karaağaç and Erbay, 2015). Furthermore, in Lefebvre et al. (2008), it was found that the family factor had a significant effect on math achievement of students aging between 7-15 years. Diaz (1988) stated that students with low academic achievement were not sufficiently supported and cared for by their families. In the study, a significant relationship was found between mathematics achievement score and all sub-dimensions of family functionality. In another study, only the sub-dimensions of problem solving, roles, emotional response and general functions had a positive effect on math achievement. (Karaağaç and Erbay, 2015).

According to the 'problem solving' sub-dimension, which is defined as the performance of the family to produce effective solutions to existing or future problems, children with healthy functioning families were found to be more successful in mathematics lessons. The person's perception of problem-solving and the effect of the environment on it work on every area of life (Yiğit and Parlar, 2018). Struggling together for the solution to a common problem strengthens the sense of unity in the family. The inability to overcome difficulties weakens the integrity of the family (Miller et al., 2000; Özabacı and Körük, 2021). In the studies carried out, the successful students in mathematics class perceive their families as good problem solvers and struggling individuals (Bulut, 1990; Karaağaç and Erbay, 2015).

Children who perceived their families as healthy in terms of communication sub-dimension had higher math achievement scores. Positive intra-family communication increases the self-esteem of children, according to the study by Oman, Vesely, and Aspy (2005). Feeling valuable, being respected, and being accepted are important for the future school success and behaviors of a child. Positive ego development, which has a significant place in school success, applies only to functional families (Erbek et al., 2005). Communication is a learned phenomenon (Ağacık, 2007). According to Steinberg (2007), children who are raised in a hostile or conflicting environment cannot learn to establish healthy communication. This situation will affect the school, therefore the math achievement. It was determined in the study that roles were healthily distributed in the families of children who are successful in math. This result conforms to many studies which were conducted (Bulut, 1990; Karaağaç and Erbay, 2015).

In healthy families, there are patterns which are identified in terms of power and status. In addition, within the family, while parents take on the roles of high status, children do the ones that they can fulfill more easily (Bulut, 1990). If there is a problem in terms of role distribution in the family, the child will not gain a sense of responsibility. The child with a low sense of responsibility will not be able to set goals for himself and will not be able to show the desired success (Bulut Ateş and Aktaş, 2012).

Children growing up in an environment where family members easily express their feelings and received sufficient attention and intimacy from their families were found to be more successful in mathematics. Even though excessive or insufficient attention indicates the unhealthy family function, the optimum level of it indicates the healthy family function (Evirgen, 2010). While apathy isolates individuals in the family, excessive attention makes them "dependent" on each other (Alacahan, 2010). Children who grow up in a family environment with trust and love, who express their feelings and thoughts comfortably, cope easily with high self-esteem and different problems (Steinberg, 2007). Families who are immoderately interested in their children are not able to provide these qualities to their children (Bulut, 1990; Ağacık, 2007; Bulut Ateş and Aktaş, 2012). The literature has shown that students with low academic achievement are lack of parental support and attention (Karaağaç and Erbay, 2015; Diaz, 1988; Özabacı and Körük, 2021).

According to the sub-dimension of behavior control, children with healthy functioning were considered successful in mathematics. Unhealthy parental attitudes and behaviors lead to risky behaviors in children (Stevens et al., 2006; Edens et al., 2008). Facing the excessive attitudes from their families, students with low math achievement may first cause themselves to feel lonely and then to move away from the academy. Being healthy in this dimension is generally due to the Turkish Family social structure. In addition to the family, relations with the immediate environment are also important in providing behavioral control (Alacahan, 2010). In a study that shows the opposite of this finding, the relationship between the "behavior control" sub-dimension and math achievement could not be detected (Karaağaç and Erbay, 2015).

In the research, it was found that the healthiest level was in the general functions dimension. 'General functions', which is an important component of the family functionality, summarizes all sub-dimensions (Byles et al., 1988; Bulut, 1990). In this sub-dimension, it was found that children who perceive their families as healthy are more successful in mathematics. In a study, it was found that the math achievement scores of children who perceive family functions as generally unhealthy in terms of the "general functions" sub-dimension were low (Karaağaç and Erbay, 2015). Bahçivan-Saydam and Gençöz (2005) stated that children and adolescents who have problems with the general functions of the family have a tendency to risky behaviors. These behaviors will affect academic success.

In summary, this paper argued that the relationship between the general functions sub-dimension and family functionality and therefore the mathematical achievement can be found out. This relationship defines a functional family. On this basis, we conclude that students with functional family perception are more successful in mathematics (Erbek et al., 2005).

Conclusions and Suggestions

A linear and reverse relation was found between family functionality and math achievement in the study. There is a cyclical relation between functional families and child's math achievement. Therefore, the elements positively affecting the family perceptions of students should be included while planning educational programs in schools. Activities, in which skills such as management of intra-familial or interpersonal conflicts, empathy and coping with stress, etc. should be included. Thus, the academic achievements aimed at children and therefore their math achievements will show a significant increase.

References

- Abalı, O., Durukan, M., Güdek, K., & Tüzün, Ü. D. (2006). Aile değerlendirme ölçeği'nin (ADÖ) çocuk psikiyatrisindeki uygulaması ve değerlendirilmesi. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 10(3), 108-10.
- Ağacık, N. (2007). Annenin aile işlevselliği algısına yönelik bir araştırma. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara. file:///C:/Users/EmineBEYAZ/Downloads/silo.tips_annenn-ale-levsell-algısına-yenelk-br-aratirma%20(1).pdf adresinden erişilmiştir.
- Alacahan, O. (2010). Aile birliğini oluşturan faktörler ve işlevleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 289-98.
- Aslanargun, E., Bozkurt S., & Sarıoğlu, S. (2016). The impacts of socioeconomic variables on the academic success of the students. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3).
- Bahçıvan Saydam, R., & Gençöz, T. (2005). "Aile ilişkileri, ebeveyn çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi". *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 61-74.
- Berberoğlu, G., Çelebi, Ö., Özdemir, E., Uysal, E., & Yayan, B. (2003). Üçüncü uluslararası matematik ve fen çalışmasında Türk öğrencilerinin başarı düzeylerini etkileyen etmenler. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(3), 3-14.
- Bulut, I. (1990). *Aile değerlendirme ölçeği el kitabı*. Ankara: Özgüzel Matbaası.
- Bulut, I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Bulut Ateş, F., & Akbaş, T. (2012). Ergenlerde görülen kural dışı davranışların aile işlevselliği ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 337-52.
- Byles, J., Byrne, C., Boyle, M. H., & Offord, D. R. (1988). Ontario child health study: Reliability and validity of the general functioning subscale of the McMaster family assessment device. *Family Process*, 27(1), 97-100.
- Connor, D. F. (2004). "Aggression and anti-social behavior in children and adolescent". The Guilford Press.
- Çanakçı, O. (2008). Matematik problemi çözme tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Diaz, S. L. (1988). *The home environment and puerto rican children's achievement: A Researcher's Diary*. The National Association for Bilingual Education, Houston, TX.
- Dil, S., & Bulantekin, Ö. (2011). Hemşirelik öğrencilerinde akademik başarı düzeyi ile aile işlevselliği ve kontrol odağı arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Journal of Psychiatric Nursing*, 2(1), 17-24.
- Dinçer Set, E., & Özbesler, C. (2020). Evden kaçan ergenlerin aile işlevselliklerinin değerlendirilmesi: Şanlıurfa Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 441-59.
- Duman, A. (2006). İlköğretim öğrencilerinin matematik başarısını etkileyen faktörlerin öğrenciler ve öğretmenler açısından değerlendirilmesi (Eskişehir İli Örneği). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Dursun, Ş., & Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2).
- Edens, J. F., Skopp, N. A., & Cahill, M. A. (2008). "Psychopathic features moderate the relationship between harsh and inconsistent parental discipline and adolescent antisocial behavior". *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(2), 472-76.

- Epstein, N. B., Baldwin, L. M., & Bishop, D. S. (1983). The McMaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9(2), 171-80.
- Erbay, H.N. (2013). Aile işlevselliğinin matematik başarısıyla ilişkisi: Güney Kore-Türkiye karşılaştırması. Yüksek lisans tezi. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.349982)
- Erbek, E., Bestepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., & Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 18(1), 39-47.
- Erdoğan, A. (2004). Çocuğun psikososyal gelişiminde babanın rolü. *Yeni Symposium*, 42(4), 147-53.
- Evirgen, N. (2010). Aile içi örüntülerin çocukların algıları açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi), <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/29969/tez%2520nilay%2520temmuz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişilmiştir
- İpek, C. (2011). Velilerin okul tutumu ve eğitimine katılım düzeyleri ile aileye bağlı bazı faktörlerin ilköğretim öğrencilerinin seviye belirleme sınavları üzerindeki etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 69-79.
- Kalyencioğlu, D., & Kutlu, Y. (2010). Ergenlerin aile işlevi algılarına göre uyum düzeyleri (*). *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 18(2), 56-62.
- Kamışlı, E. (2018). Toplumsal cinsiyet rolleri ve aile işlevselliğinin problem çözme becerilerine etkisi. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 512920).
- Karaağaç, M. K., & Erbay, H. N. (2015). Aile işlevselliğinin matematik başarısıyla ilişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 21-33.
- Keskin, G., & Sezgin, B. (2009). Bir grup ergende akademik başarı durumuna etki eden etmenlerin belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 4-18.
- Lefebvre, P., Merrigan, P., & Verstraete, M. (2008). The effects of school quality and family functioning on youth math scores: A Canadian Longitudinal Analysis. UQAM, mimeo.
- Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S., & Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment, and research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168-89.
- Oman, V., Vesely, S. K., & Aspy, C. P. (2005). "Youth assets, aggression, and delinquency within the context of family structure". *Journal of Health Behavior*, 29(6), 557-68.
- Özabacı, N., & Körük, S. (2021). Algılanan aile işlevselliği ölçeği'nin (AAİÖ) geliştirilmesi: Psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(2), 53-72.
- Özeren, G. S. (2021). Aile işlevselliği ve bağlanma ilişkisi. *Sağlık ve Toplum*, 31(2), 94-100.
- Satir, V. (2016). *Temel aile terapisi* (2. bs.). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Sönmez, M. E. (2010). Muş ilinde nüfus hareketlerinin nedenleri ve sonuçları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 55, 45-57.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (F. Çok, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. V. M., & Crijnen, A. A. M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth Adolescence*, 36(5), 685-95.
- Şahin, A. (2011). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin dinleme becerisi farkındalıklarının sosyoekonomik düzeye göre incelenmesi. *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 178-88.

Vural, B. (2004). *Okul başarısında ailenin rolü ve önemi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Yenilmez, K., & Özbey, N. (2006). Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin matematik kaygı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 431-48.

Yenilmez, K., & Duman, Ö. A. (2008). İlköğretimde matematik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin öğrenci görüşleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 251-68.

Yiğit, T., & Parlar, H. (2018). Bireyin aile değerlendirme ve problem çözme değerlendirme düzeyleri arasındaki ilişki. *Academic Platform Journal of Education and Change*, 1(2), 36-44.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %50 İkinci yazar/Second author %50.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Araştırma Makalesi • Research Article

Buhara Halk Cumhuriyeti İlişkileri Bağlamında TBMM Hükümeti'nin Dış Politikasında Etnik Tutum ve Kamuoyu

Ethnic Attitude and Public Opinion in the Foreign Policy of the GNAT Government in the Context of Bukhara People's Republic Relations

Abdulhamit Avşar*

Öz: 20.yüzyılın ilk çeyreğinde Türk dünyasının iki ayrı bölgesinde yeni siyasal yapılanmalar ortaya çıkmıştır. 23 Nisan 1920'de TBMM kurulurken, 6 Ekim 1920'de Buhara Halk Cumhuriyeti (BHC) ilan edilmiştir. Bu bağlamda, TBMM'nin yaptığı ilk uluslararası antlaşmada BHC'nin tanınması öngörülürken, Burdur Milletvekili Soysallıoğlu İsmail Suphi de özel görevle bölgeye gönderilmiştir. İsmail Suphi, Türkistan'da aralarında ihtilaf bulunan grupları bir araya getirme ve Türkistan Milli Birliği'nin kurulması için önemli faaliyetlerde bulunmuştur. BHC de Türkiye ile siyasal ilişki kurmaya önem vermiş ve 1921 sonunda bir diplomatik heyet göndererek Ankara'dan büyükelçi tayin edilmesi talebinde bulunmuştur. Çalışmada, bu iki önemli gelişme ekseninde, TBMM'nin Buhara Halk Cumhuriyeti'ne yönelik dış politikasında etnik bilincin rolü ve yaşanan olayların kamuoyu oluşumuna etkisi dönem basını ve kamuoyu inşa edici aktörlerin faaliyetleri ekseninde incelenmiş; aynı ulus olma bilincinin TBMM Hükümeti'nin politikasını etkileyen önemli bir etken olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kamuoyu inşa edici aktörler ve basının tutumunun Türkistan Türklerine yönelik olumlu bir kamuoyu oluşumuna katkıda bulunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: TBMM-Buhara Halk Cumhuriyeti ilişkileri, Soysallıoğlu İsmail Suphi, Etnik bilinç, Kamuoyu, Buhara Kasıdları

Abstract: In the first quarter of the 20th century, new political structures emerged in two different regions of the Turkish world. While the Grand National Assembly of Turkey (GNAT) was established on April 23, 1920, the People's Republic of Bukhara (PRB) was proclaimed on October 6, 1920. In this context, while the recognition of PRB was foreseen in the first international agreement signed by the GNAT, deputy Soysallıoğlu İsmail Suphi was sent to the region on a special mission. İsmail Suphi carried out important activities to bring together the conflicting groups in Turkestan and to establish the Turkestan National Union. PRB also gave special importance to establishing political relations with Turkey, sending a diplomatic delegation at the end of 1921 and demanding the appointment of an ambassador from Ankara. In this study, the role of ethnic consciousness in the foreign policy of the GNAT towards the PRB and the effect of the events on the formation of public opinion were examined in

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Bölümü

ORCID: 0000-0002-6093-6383. aavsar@ticaret.edu.tr

Cite as/ Atıf: avşar, A., (2023). Buhara Halk Cumhuriyeti ilişkileri bağlamında TBMM Hükümeti'nin dış politikasında etnik tutum ve kamuoyu. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 307-328
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1222326>

Received/Geliş: 21 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul: 30 April/Nisan 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

the axis of the activities of the period press and public opinion-forming actors; It has been revealed that the consciousness of being the same nation is an important factor affecting the policy of the GNAT Government. In addition, it has been seen that the attitude of public opinion-building actors and the press has created a positive public opinion-forming result for the Turkestan Turks.

Keywords: Türkiye-Türkistan relations, Soysallıoğlu İsmail Suphi, Ethnic consciousness, Public opinion, Bukhara's Kasids

Giriş

Benedict Anderson'a göre ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur ve teşekkülünde önemli bir yeri olan milliyetçilik; akrabalık, din gibi etkenlerle bir arada düşünüldüğünde her şey daha kolay olabilir (1995: 21). Balibar da "Etniklik nasıl üretilir?" sorusuna verdiği cevapta, etnik kökenin en doğal biçimiyle oluşması için dil ve ırkın başlıca olgular olduğunu söyler. Bu iki olgunun yan yana gelmesi "halk"ı, mutlak şekilde özerk bir birlik olarak tanımlamaya imkân verir. Dil ve ırk bir arada, "ulusun ruhu" diyebileceğimiz ulusal karakterin nasıl halka içkin olduğunu da ortaya koyar (Balibar, 2000: 122).

Diğer yandan kamuoyu bağlamında, Türkiye'de Türkçe gazetelerin ortaya çıkışıyla "Dış Türkler" olgusu arasında doğrudan bir ilinti vardır. Türk dünyasında ana dilde gazetelerin yayına başlaması ve yaygınlaşması basının, Anderson'ın tanımlamasıyla, ulusun "hayal edilmesi"ni sağlayan en önemli araçlardan biri olmasını sağlamıştır (Avşar, 2020: 78). Söz konusu gelişmeyle birlikte gazeteler, halkı iç ve dış gelişmelerden haberdar etmek, eğitmek ve siyasal katılımını sağlamak yolunda başlıca araç özelliği kazanmış; buna paralel olarak, ekmeğini gazetecilikten kazanan bir aydın sınıfı da oluşmuştur. Bu iki etkene, düşüncelerin hitap edebileceği siyasal duyarlılığa sahip kitleler (gazete okuyucusu) da eklenince, dönem basını, çok kısa bir zaman içerisinde düşünce ve politika hayatını yön verici bir niteliğe bürünmüş, başlıca kamuoyu oluşturucu odaklardan biri haline gelmiştir (Avşar, 2000: 76).

Uluslararası ilişkilerde kamuoyu oluşumunda bireylerin etkileri bağlamında başlıca üç temel aktörden söz edilebilir: Pasif halk, aktif halk ve kamuoyu inşa ediciler (Sezer, 1972: 78). Dış politikaya yönelik ilgi ve alınan tutuma göre bir piramide benzetilebilecek olan bu tipolojide en geniş kitleyi "pasif halk" denilen kesim oluşturur. Bu kitlenin temel özelliği olağan zamanlarda durağan bir görünüme sahip olması, ancak kriz zamanlarında harekete geçmesidir. Piramidin orta halkasını, her dönemde dış politikaya ilgi duyan bireylerden oluşan "aktif halk" oluşturur. Bu kitle, karar alıcıları etkilemek, doğrudan ya da dolaylı olarak kamuoyu oluşturma sürecine katılmak konusunda istekli ve faaldir. (Sönmezoglu, 2005: 626). Piramidin tepesinde ise diğerlerine göre çok küçük bir oranı oluşturan "kamuoyu inşa ediciler" yer alır. Ancak, bu sayısal azlığına karşın, kamuoyu oluşumunda başat rol üstlenir (Aguilar vd., 1997: 356). Kamuoyu inşa edici odakları hükümet, siyasal partiler, basın ve diğer iletişim odakları ile çıkar grupları olmak üzere başlıca dört grupta toplamak mümkündür (Sönmezoglu, 2005: 628). Çalışmada bu odaklardan özellikle siyasi aktörler ve dönem gazeteleri üzerinde durulacak ve bu kamuoyu odakları Milli Mücadele döneminde Türkiye-Türkistan ilişkileri bağlamında ele alınacaktır. Çünkü bu dönem, Dış Türk kamuoyunun ortaya çıkışı bakımından oldukça önemlidir. Öncelikle hem Türkiye hem de Buhara Halk Cumhuriyeti (BHC)'de anadilde yayın yapan gazeteler yaygınlaşmış, bu gazeteler etrafında etkili bir aydınlar kümesi oluşmuştu. Bunun yanı sıra her iki ülkede de kurtuluş mücadelesi yürütülmekte, dolayısıyla belli bir kriz ortamı bulunmaktaydı. Bu nedenle pasif halk da duyarlı hâle gelmişti. Bunun yanı sıra, aktif halk ile kamuoyu inşa edici odaklar olarak siyasal aktörler ve basının kamuoyu oluşturmadaki etki ve rolleri daha da güçlenmiş durumdaydı.

Çalışmanın kuramsal temelini ise basının gündem oluşturma işlevi oluşturmuştur. Gazetelerin bir olayı sayfalarına taşıyıp taşınamaması, taşımışsa hangi boyutta ve hangi bakış açısından ele aldığı kamuoyu oluşumunu etkileyen en önemli faktörlerden biridir. "Gündem oluşturma işlevi" olarak adlandırılan bu işlev; konulaştırma, önemsetme ve anlamlandırma olarak üç temel öge ile gerçekleştirilir (Cook vd., 1983: 17). "Konulaştırma", basının konuları seçerek ele alması ve hedef kitleye yansıtmasıdır. "Önemsetme" ise, bazı konulara ilgi gösterip bazılarını göstermemek yoluyla bireylerin değerlendirme ölçütlerini değiştirme olarak tanımlanabilir. "Anlamlandırma" da kendimizi ve dış dünyayı nasıl yorumlayacağımızı ifade eder. Konulaştırma yoluyla her gün çevremizde olup biten

sayısız haberlerden hangilerinin seçilmesi, hangilerinden haberdar olunmasına karar verilirken, önemsetmeyle de neyin üzerinde düşünülmesi ve konuşulması gerektiği belirlenmiş olmaktadır. Anlamlandırma yoluyla ise, çevremizde nelerin yaşandığı, bunlardan hangisinin daha önemli olduğu, doğru ya da yanlışlığı tanımlanmaktadır. Böylece hedef kitlenin dünyayı algılayış biçimleri etkilenmekte (Zukin & Snyder, 1984, 634), basına, kamuoyu oluşturmanın yanı sıra siyasal odakların kararları üzerinde de etkide bulunma imkânı vermektedir (McCombs vd., 1995: 290). Bu kuramsal çerçevede çalışmamızda, Milli Mücadele döneminde TBMM ile BHC arasında kurulan ilişkilerde dönemin basını ve siyasi aktörlerinin aynı ulus olma bilinci ve kamuoyu oluşumuna etkileri ele alınmıştır. Örnek olaylar olarak da TBMM'nin görevlendirmesiyle Türkistan'a giden İsmail Suphi (Soysallıoğlu)'nun faaliyetleri ile 1921 sonlarında Buhara adına Türkiye'ye gelen heyetin ziyareti irdelenmiştir.

Buhara Halk Cumhuriyeti

TBMM kurulduğunda Batı Türkistan coğrafyasında Sovyet etkisi de artmış, geleneksel yönetimlere son verilmesi için yürütülen faaliyetler yoğunlaşmıştı (Bkz. Hatunoğlu: 2017: 319-321). Bunlardan biri de Buhara Hanlığıydı. Alim Han'ı devirmek için 1917 martında başlayan girişimler, 6 Ekim 1920'de başarıya ulaştı. Ardından Taşkent'te toplanan Birinci Halk Kongresi tarafından "Buhara Halk Cumhuriyeti" ilan edildi.

Cumhuriyet, Sovyet Kızıl Ordusu ve Taşkent komünistlerinin desteğiyle kurulmuştu (Hatunoğlu, 2017: 322). Diğer yandan, yönetime gelmelerinde Sovyet Rusya'nın "asıl amaçlarını gizlemek amacıyla" göz yumması da söz konusu ise de (Hatunoğlu, 2017: 323), kurucu kadro, milli bir nitelik taşıyordu ve cumhuriyeti, Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler içinde ama bağımsız bir devlet haline getirmek istiyordu. Dolayısıyla Sovyetlerle iş birliği, geçiş sürecinin taktiksel bir yöntemi olarak görülüyordu (Hayit, 1995: 259). Nitekim ilk kuruluş günlerinden itibaren bu hedefe uygun bir politika izlemeye başladı ve "Buhara Milli Devleti" olarak adlandırıldı.

Bağımsız, kendi kaderini kendisi belirleyecek bir devlet inşa yolunda hayata geçirilen ilk uygulamalardan biri, hanlık döneminde Farsça olan resmi dilin Türkçeye (Çağatay Türkçesi) çevrilmesi oldu. Bu bağlamda BHC'nin resmi yayın organı olan Buhara Ahbaratı gazetesi de ilk birkaç sayıdaki Farsça yazıların ardından tamamen Türkçe olarak çıkmaya başladı (Hatunoğlu, 2018: 551). Bunun yanı sıra Taşkent'te Sovyetlerce oluşturulan Türkistan Cephesi askeri yönetimine bağlanma yönündeki baskılara direndi. Daha da önemlisi yeni ordu teşkili ve askerlerin eğitimi konusu Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslara esir düşüp, esaret sonrası bölgede yaşamakta olan Osmanlı subaylarına havale edildi (Andican, 2003: 84). Aynı şekilde Sovyet kontrolünden bağımsız harbiye, polis ve öğretmen okulları açılarak başlarına yine Türkiyeli subaylar tayin edildi. Böylece ilkokullardan darülmuallime kadar eğitim, büyük ölçüde Türkiye Türklerinin kontrolüne bırakılmış oldu. Türkiyeli subaylara yönetimde de etkili konumlar verildi. Öyle ki Harbiye Bakanlığı ile Buhara askeri kuvvetlerinin başkanlığına Türk subaylar getirildi (Jo'rayev & Karimov, 2011: 245). Türk subayları Buhara ordusunun asker ihtiyacını karşılamak amacıyla kısa dönem eğitimler de düzenliyorlardı (Jo'rayev & Karimov, 2011: 289). Nitekim 1922 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya gönderilen bir raporda da bu gerçeğin altı açıkça çizilmektedir. Söz konusu dönemde kendileri de Buhara yönetiminde önemli görevler üstlenmiş olan beş subayın ortaklaşa hazırladıkları rapora göre "nazırlara da her hususta danışmanlık yap(makta)" olan subaylar, "Buhara Hükümeti'ni tamamen etkileri altına al(mışlardır)" (Yılmaz & Ata, 2004: 212). Görüldüğü gibi BHC, Sovyetlerin desteğiyle kurulmasına karşın yönetim kadrolarında Rusları değil Türkiye Türklerini tercih etmekteydi. Aynı tutumu BHC'nin yurtdışına gönderdiği 288 öğrenci konusunda da görmekteyiz. Adı geçen dönemde yurtdışına 288 öğrenci gönderilmişti (Jo'rayev & Karimov, 2011: 247-248). (Sovyet temsilcilerinin ısrarlarına rağmen, öğrenciler genellikle Sovyet Rusya'ya değil, Türkiye ve Almanya'ya gönderiliyorlardı (Andican, 2003: 85; Eski, 2018: 252).

BHC'nin izlediği bu politikayı belirleyen en önemli etken kurucu kadroyu oluşturan "Genç Buharalılar"ın "antisovyet" bir düşünceye, "milliyetçi ve maneviyatçı" bir dünya görüşüne sahip

olmalarıydı (Hayit, 1995: 263). Bunu, devletin cumhurbaşkanlığını üstlenen ilk üç şahsiyetin düşünce ve davranışlarından da anlamak mümkündür. İlk Cumhurbaşkanı Mirza Abdulkadir, aslen Tacik olmasına karşın Türkçülük düşüncesini savunuyordu (Togan, 1999: 310). Aynı şekilde Abdulkadir'den sonra bu görevi üstlenen ve Togan'ın Feyzullah Hocayev'le birlikte "Cumhuriyetin tam mihrak şahsiyetleri"nden biri olarak nitelediği (1999: 311) Osman Hoca da benzer bir dünya görüşüne sahipti. Öyle ki, hem de cumhurbaşkanlığı görevini yürütürken, Basmacılar katılacak ve Sovyetlere karşı başlatılan silahlı mücadele içinde yer alacaktır. Üçüncü olarak devlet başkanlığını üstlenen Feyzullah Hocayev de yine dönemin önde gelen milli aydınlarından biriydi. Nitekim Moskova, iktidarını pekiştirdikten sonra başlattığı büyük tasfiye sırasında, onu, milliyetçilik, Basmacılar yardım, Sovyetler aleyhine faaliyet ve bağımsız Büyük Türkistan devleti kurmaya çalışmak suçlamalarıyla 1937 yılında tutuklayacak, ertesi yıl da idam edecektir. Hocayev'e yöneltilen ve idam gerekçesi yapılan başlıca ithamlardan biri de Enver Paşay'la olan tanışıklığıydı (Aça, 2012: 95).

Diğer yandan Buhara Cumhuriyeti'ni kuran hareketin önde gelenleri, aynı zamanda, "Türk ve Tacigi istisnasız", Türkiye'ye bağlı insanlardı (Togan, 1999: 311). Hatta birçoğu Türkiye'de eğitim görmüştü. Bunun sonucu olarak İstanbul'daki siyasal, kültürel ve ideolojik atmosfer Türkistan'daki Ceditçilik düşüncesine de etkilerde bulunmuş ve şekillenmesinde rol oynamıştır (Choriev, 2018: 407). Aynı şekilde anadilde gazetelerin yaygınlaşması ve bu gazeteler çevresinde toplanmış aydınların çabalarıyla Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeler, basın yoluyla da yakından takip ediliyordu. Hatta pazar ve kervansaraylardaki halk sohbetlerinin bile başlıca konularından biri İstanbul'da olan bitenler olmuştu (Rahmankulova, 2007: 2572). Böylece, her ne kadar iki coğrafya arasında kayda değer siyasal bir ilişki bulunmasa da kültürel ilişkiler yoluyla, Türkiye Türkleri ile aynı ulus olma düşüncesi yaygınlaşmış, buna bağlı olarak Türkistan'da etkili bir Türkiye kamuoyu oluşmaya başlamıştı. Aynı şekilde Türkiye'de de güçlü bir Türkistan kamuoyu ortaya çıkmıştır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Buhara Emirinin "Siz Türkiyelisiniz, memleketiniz düşman istilası altındadır, askeri kudret ve kuvvetinizi kendi vatanınızı kurtarmak için sarfetseniz daha iyi olur" sözlerine Enver Paşa'nın verdiği cevaptır. Paşa, Buhara Emirine "Burası da benim vatanımın bir parçasıdır. İnsanların damarlarında dolaşan kan benim damarlarımdaki gibi Türk kanıdır. Burası bir Rus memleketi değil halis bir Türk ülkesidir" diyerek Türkiye Türklerinin iki coğrafya arasında herhangi bir fark görmediğini dile getirmiştir (Cebesoy, 2002: 332). Bu sözlerin dönemin hemen tüm aydınlarına hâkim olan bir düşünce olduğunu da kaydetmek gerekir (Aydemir, 2008: 58).

Diğer taraftan hem Buhara Halk Cumhuriyeti'ndeki kamuoyu inşa edici aktörler hem de halk nezdinde olumlu bir Türkiye algısı vardı. Dolayısıyla Buhara Halk Cumhuriyeti ilan edildiğinde yetişmiş kadro eksikliğini tamamlamak için öncelikle Türkiye Türkleri tercih edilmesi olağan kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra BHC yöneticilerinin bu politikayla mümkün olduğunca Sovyet Rusya güdümünden uzak, daha bağımsız bir politika uygulama imkânı elde edebileceklerini düşündükleri de söylenebilir.

Öte yandan, Buhara Cumhuriyeti'nin adının nasıl yazılması gerektiği önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Çünkü kaynaklarda "Buhara Halk Cumhuriyeti" ve "Buhara Halk Şura (Sovyet) Cumhuriyeti" olarak iki farklı adlandırmaya yer verilmektedir. Örneğin Hatunoğlu'ya göre devletin adı "Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti"dir (2015: 318). Yine 1921 sonlarında Buhara'dan resmi bir heyetin Türkiye'ye gelmesi dolayısıyla basında yer alan haberlerde ve yetkililerin konuşmalarında "Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti" olarak adlandırılmaktadır. Ancak BHC'nin kuruluşu sırasında bölgede bulunan dönemin önemli tanıklarından ve konunun otorite isimlerinden Zeki Velidi Togan, hükümete hemen bir "Sovyet hükümeti" adı verilmediğini, kurulduğu dönemde "Halk Cumhuriyeti" olarak adlandırıldığını söylemektedir (1981: 406). Aynı şekilde konunun bir diğer otorite ismi ve aslen Buhara (Özbekistan)'lı olan Baymirza Hayit de cumhuriyetin adının ancak Sovyetlerin Buhara'ya tamamen hâkim olmalarından sonra 19 Eylül 1924'te değiştirildiğini kaydetmektedir (1995: 265-266). Anlaşıyor ki devlet ilk kuruluş döneminde "Buhara Halk Cumhuriyeti" olarak adlandırılmış, daha sonra "Şura" ibaresi eklenmiştir. Bu nedenle biz de ilk kuruluşundaki adını kullanmayı tercih ettik.

Buhara Halk Cumhuriyeti ile İlişkiler

Çalışmamıza konu olan dönemde Türkistan (Orta Asya) coğrafyasında Alaş Orda ve Hive Halk Cumhuriyetleri de kurulmuş, hatta Afganistan ile yapılan anlaşmada Buhara'nın yanı sıra Hive Cumhuriyeti'nin de tanınması kararlaştırılmış olmasına rağmen TBMM Hükümeti ile yalnızca BHC arasında siyasal ilişkiler kurulduğu dikkat çekmektedir. BHC kurucuları, ilk günden itibaren Türkiye ile ilişkilere özel önem vermiş, yetişmiş insan ihtiyacı Türkiye Türklerinden sağlanmış, ordu ve eğitim sahası neredeyse tümüyle bu kişilerin denetimine bırakılmıştır. Bunun yanı sıra BHC, İstanbul hükümeti ile değil TBMM hükümeti ile siyasal ilişki kurmayı seçmiştir.

Anadolu hükümeti de daha ilk günlerden itibaren Türkistan bölgesindeki siyasal gelişmelerle ilgilenmiş; özel görevlerle gönderilen kişilerin verdikleri bilgiler, esaret sonrası orada bulunan subayların gönderdiği raporlar ve gayri resmi temaslar yoluyla tüm bölgenin nabzını tutmaya çalışmıştır. Kuşkusuz bunda, Milli Mücadele'nin lideri konumundaki Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeyle ilgili düşüncelerinin önemi payı vardı. Bu bağlamda dönemin başat kamuoyu inşa edici aktörü konumundaki Mustafa Kemal'in konuya bakışı ortaya koymak, TBMM hükümetinin bu politikasını anlayabilmek açısından önemlidir.

Öncelikle Mustafa Kemal'in Orta Asya'ya kişisel bir ilgisinin bulunduğunu, bu coğrafyaya "anayurt" gözüyle baktığı ve bu iki büyük Türk coğrafyası arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin önemine inandığını belirtmek gerekir. Nitekim 1932-1933 yılları arası Türkiye'de ABD Büyükelçiliği görevinde bulunan Charles Sherrill, anılarında, Mustafa Kemal'in "Türklerin Orta Asya'daki öz yurtlarından batıya ilerleyişlerini etnografik haritalar ve vesikalar üzerinde" açıklamaya özel bir önem verdiğini kaydetmektedir. Sherrill, Mustafa Kemal'in kendisine "Bizim Türk milletimiz eski ve şerefli bir millettir. Zaten Orta Asya'nın Altay yaylasında yetiştiği için kartalın meziyetlerini daha gençliğinde kazanmıştır" dediğini de aktarmaktadır (1934: 88).

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele döneminde de bu tür düşüncelerini çeşitli vesilelerle ortaya koyduğunu görüyoruz. Bunu, söz konusu dönemde yetkililere verdiği özel talimatlarda, çeşitli vesilelerle kamuoyuna yansıyan açıklamalarında, özellikle de TBMM'de yapılan gizli oturumlardaki konuşmalarında açıkça görmek mümkündür. Örneğin 21 Aralık 1920'de TBMM Başkanı sıfatıyla Milli Müdafaa Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'ya kendi el yazısıyla gönderdiği talimat bunlardan biridir. Belge, Mustafa Kemal'in Türkistan Türklerine yönelik bakış açısını anlamaya yardımcı olmasının yanı sıra dönemin dış politikasında aynı ulus olma bilincinin rolünü ortaya koymasından da önemlidir.

Afgan Ordusu'nun yeniden düzenlenmesi için bir subay heyetinin gönderilmesi konusuna yer verilen belgede (Kültür Bakanlığı, 1981: 218-219), gönderilecek subayların başlıca amaçlarından birinin "... Asya-yı Vusta'da emrimize amade kuvvetli bir orduya malik olmamız hususu[nu] oldukça temin" etmek olduğu belirtilerek, gönderilecek subay heyetinin, "... [kendilerini] gerek Afgan gerek Türkistan ve Buhara ahali ve askerlerine fevkalâde sevdirecek" kimselerden seçilmesi talimatı yer almaktadır. Yine bu subaylar, Afganistan yöneticileri dış entrikalarla "İslâmiyet ve Türklüğün menafiine mugayir bir surette hareket etmeye hazırlandıkları takdirde" onların bu girişimlerine engel olmalıydılar. Görüldüğü gibi, henüz Türkiye'nin kendisinin var olabilme mücadelesi vermekte olduğu bir dönemde Afganistan'a gönderilecek subayların özel nitelikte, ulusal bilinç sahibi kişiler olması, o sırada Türkistan Türklerinin yürütmekte oldukları kurtuluş mücadelelerinde önemli bir konumda olan Afganistan'da, Türkler aleyhine bir siyasal oluşuma engel olunması talimatı verilmektedir. Öyle ki bunun için gerektiğinde ülkenin içişlerine de karışabilmeleri emredilmektedir.

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal'in Türkistan (Orta Asya)'ya ilgisini gösteren bir başka somut olay da 18 Ekim 1921'de Azerbaycan Şura Cumhuriyeti'nin Ankara'daki temsilciliğinin açılış töreni sırasında yaşanmıştır. Mustafa Kemal Rusya, İtalya ve Afganistan temsilcilerinin de hazır bulunduğu törende TBMM Başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada, iki ülke arasındaki derin kardeşlik bağlarından dolayı Azerbaycan'ın ayrı bir yeri olduğunu söylemiş ancak bu ülkeyle ilişkileri önemli kılan bir başka etken daha altını çizmiştir. Bu da "Coğrafi vaziyeti göz önüne getirilirse, filhakika Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve telakki noktası ol(masıdır)"

(Avşar, 2007: 29-30). Bu ifadeyle o günlerde yeni bağımsızlıklarını elde etmiş olan Türkistan devletlerinin kastedildiği açıktır.

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya göre Azerbaycan, Türk dünyasının coğrafi bütünlüğünün sağlanabilmesi bakımından önemli bir jeopolitik köprüdür. Dolayısıyla Mustafa Kemal, Zengezur bölgesinin henüz Azerbaycan'dan koparılmamış olduğu o günlerde coğrafi bütünlüğün sağlanmasının önemini vurgulayarak Türkistan'la kurulacak ilişkilere verdiği değeri ortaya koymuştur. Ona göre, bağımsız bir Azerbaycan, aynı zamanda Türkiye-Türkistan arasında bir köprü olacak ve tüm Türk dünyasını birbirine bağlayacaktır. Diğer yandan Türkistan'a olan ilgisinin sadece ortak geçmişle sınırlı kalmadığı, iki coğrafyanın yeniden bütünleşmesi, aralarındaki bağın güçlendirilmesini de önemsendiği söylenebilir.

Mustafa Kemal'in Orta Asya ile ilgili düşünceleri sadece söylem düzeyinde de kalmamıştır. Nitekim Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren Türkistan'daki devletlerle irtibat kurmak için harekete geçmiştir. Bu bağlamda güvendiği kimi insanları özel görevlerle bölgeye göndermiştir. Bunlardan biri de İstanbul'daki Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi'dir. Öyle ki Zeki Velidi Togan, Buhara'da bulunduğu günlerde ile karşılaştığını, onun Hive taraflarından gelmiş olduğunu ve kendilerine de büyük önem taşıyan bilgiler verdiğini söylemektedir (1999: 193). Yine anlattığına göre, Ata Efendi'nin arabuluculuğu sayesinde Türkistan'daki milli hareket liderleriyle, bölgenin güçlü kişilerinden Cüneyt Han arasındaki anlaşmazlık da sona erdirilmiştir.

Mustafa Kemal'in bölgeye gönderdiği ve adından haberdar olduğumuz bir başka kişi de 1920 yılında Eskişehir'de bulunduğu sırada tanıştığı Seyit Hamza adlı bir Türkistanlıdır. Onu, "Türkistan'a gitmek ve bölgedeki gelişmeler konusunda kendisini bilgilendirmek" amacıyla görevlendirmiştir (Andican, 2003, 89). Seyit Hamza da verilen talimatı yerine getirmiş, bu bağlamda Türkistan'dan 16 Ekim 1921 tarihinde gönderdiği bir mektupta, Türkistan Türkleriyle yakın ilişki kurulabilmesi için Buhara, Taşkent, Hive ve Kazak "ülkeleri"ne büyükelçilik ve konsolosluklar açılmasını teklif etmiştir. Aynı raporda, halkın Türkiye'nin kurtuluş mücadelesi hakkındaki kanaat ve düşünceleri de yer almaktadır. Burada yazılanlar, konumuz açısından da önemlidir. Seyit Hamza, "Asya'yı Kebir Türklerinin", "hâl ve ruhunun Hükümeti Milliyeye merbut" olduğunu belirtmekte ve "en büyük fedakârlık yapacak" bir düşünce taşıdıklarını ifade etmektedir. Yine BHC'nin resmi yayın organı Buhara Ahbarı gazetesinde Milli Mücadele'nin yakından takip edildiği, hemen her aşamasının haberleştirildiği, halkın duygularına hitap eden şiir ve yazılara yer verilerek Türkiye lehine olumlu bir kamuoyu oluşumunu sağlamaya çalıştığı görülmektedir (Hatunoğlu, 2018: 559) tespitler, söz konusu dönemde Türkistan'da Türkiye'deki gelişmelerin yakından takip edildiği ve olumlu bir kamuoyu düşüncesi bulunduğu yolundaki tespitlerimizi teyit etmektedir.

Ancak, TBMM Hükümeti'nin Orta Asya'daki gelişmelere ilgisini açık olarak ortaya koyan ve somut bir eylem planı olduğunu gösteren en önemli olgu, Burdur mebusu İsmail Suphi'nin "vazaif-i mahsusa" ile Buhara'ya gönderilmesidir

Soysallıoğlu İsmail Suphi'nin Buhara'daki Faaliyetleri ve Kamuoyu Oluşumuna Etkisi

11 Ekim 1920'de, Moskova Büyükelçiliği'ne atanan Ali Fuat (Cebesoy)'un refakatine, Mustafa Kemal'in teklifi ve TBMM'nin onayı ile dört kişilik bir Heyeti İlmiye dâhil edilmişti. Heyette, Tevfik Rüştü (Aras), Besim Atalay ve Mehmet Fuat (Carım)'ın yanı sıra Burdur mebusu Soysallıoğlu İsmail Suphi de bulunuyordu. Resmî Türkiye Komünist Partisi üyelerinden oluşan heyetin görünürdeki görevi, Rusya'daki yeni rejimi incelemektir (Cebesoy, 2002: 102). Ancak asıl görevlerinin başka olduğu, Heyeti İlmiye adının bu asli görevin mahiyetini saklamak için konulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal, TBMM'de yapılan gizli oturumda bunu açıklıkla dile getirmektedir. Buna göre Rusya'da ve Rusya ile temasta "namütenahi islâm kütleleri" olduğundan bu "islâm kütleleri içinde bizim ifa edebileceğimiz birtakım hususî, mahrem ve fevkalâde vazaifimiz vardır. Bittabi bu vazaifin mahiyeti ilân edilerek oraya memur, heyet gönderilemez. Sırf bu vazaifî mahsusayı ifa ettirebilmek, takip ettirebilmek, icabında izhar edilebilmek üzere sefaretin kadrosuna heyeti ilmiye namiyle bir heyet ilâve edilmiştir. Heyeti ilmiye denildiği zaman manasından istidlal edildiği gibi, orada yalnız tetkikatı ilmiye yapacak değildir. İfade ettiğim gibi vazaifî mahsusa ifa edecektir" (TBMM GCZ, 11.10.1336: 153).

Görüldüğü gibi heyet, asıl olarak özel, gizli ve sıra dışı faaliyetlerde bulunmak için görevlendirilmiştir. Asıl görevleri başkadır.

Dört üyeli Heyeti İlmiye, öncelikle Moskova'ya gitmek üzere, Ali Fuat Paşa delegasyonuyla birlikte yola çıkmış, ancak Besim Atalay Erzurum'da rahatsızlandığından yola üç kişi olarak devam etmiştir. Delegasyon, Moskova'ya 19 Şubat'ta ulaşmış, Heyeti İlmiye üyeleri bu tarihten sonra büyükelçilik heyetinden ayrılarak verilen özel görevler doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamışlardır. Ne var ki heyetin bu faaliyetleri hakkında çok fazla bilgi yoktur. Bunun başlıca nedeni, görevlerinin gizlilik içermesi ve bu konudaki resmî belgelerin henüz gün ışığına çıkmamış olmasıdır. Heyet üyelerinin yayınlanmış anılarında da konuyla ilgili hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Tevfik Rüştü, sonraki dönemlerde Doğan Avcıoğlu'na Üçüncü Enternasyonal'e katılmak istediğini, ancak talebinin kabul edilmemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla geri döndüğünü söylemiştir (Avcıoğlu, 1964: 5). Bilindiği gibi, Tevfik Rüştü (Aras), Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Dışişleri Bakanlığı'na getirilecek ve bu görevini 1939 yılına kadar sürdürecektir.

O sırada Menteşe (Muğla) mebusu olan Kafkas asıllı Mehmet Fuat (Carım)'ın ise Kuzey Kafkasya konusunda çalışmalarda bulunmakla görevlendirildiği tahmin edilmektedir. Nitekim, Bekir Sami (Kunduh), Aziz (Meker) ve Tahsin Rüşdü (Baj) gibi şahsiyetlerin de desteklediği bağımsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kurulması, Kafkasya Federasyonu oluşturulması gibi faaliyetlere katıldığı görülmektedir (Selçuk Şirin, 2020: 121-122). Bu çabalar başarıya ulaşamayınca da Ankara'ya geri dönmüştür. Ancak ilginçtir, dönüşünün üzerinden fazla bir zaman geçmeden, 1922 yılında Moskova ve Kazan Başşehbenderliği'ne atanmıştır. Kendisine Kazan Başkonsolosluğu görevinin de verilmesi dikkat çekici ve önemlidir. Çünkü, Kazan Dış Türkler için önemli bir merkezdi ve bu yönüyle TBMM Hükümeti'nin Rusya'daki Türkler konusuna bakış açısına da ışık tutma özelliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra onun bu göreve atanmasının önceki görevinde başarılı görüldüğü ve ayrıca "vazaifi mahsusa"sının devam ettiğini de gösterdiği söylenebilir. Öte yandan Mehmet Fuat, 24 Şubat 1924'te başkonsolosluk görevlerinin yanı sıra Dışişleri Bakanlığı'ndan da istifa ederek İstanbul'a yerleşecektir. Ancak, 1935'te yeniden Dışişleri'ne dönecek, bu ikinci döneminde ise 1957'de emekli oluncaya kadar çeşitli kademelerde görev yapacaktır.

Ne var ki, çok kritik dönemlerde birçok önemli görev üstlenen Mehmet Fuat, Sovyet Rusya'daki faaliyetleri hakkında sessiz kalmayı tercih etmiştir. Yeğeni Nimet Azık, amcasının niçin böyle bir tutum takındığını anlayamadığını ifade ederek şunları söylemektedir: "Ben onu Moskova dönüşü anımsarım. Babam sanırdım. Anılarını yazmadı. Bir destanın parçasıydı. Neden bu destanın kimsenin bilmediği ayrıntılarının gün ışığına çıkmasını istemedi? Zekası da bilinci de kültürü de yatkındı" (Selçuk Şirin, 2020: 141). Muhtemeldir ki Mehmet Fuat, Türkiye'nin dış ilişkilerine zarar verebilir düşüncesiyle özel görevinin ayrıntılarının öğrenilmesini istememiş, birçok eser kaleme almasına karşın bu konudaki anılarını yazmaktan kaçınmıştır.

Konumuz açısından en önemli ve kendisine verilen "vazaifi mahsusa"sının ayrıntıları hakkında belli ölçüde bilgi sahibi olduğumuz tek Heyeti İlmiye üyesi ise Türkistan'da çalışmalar yapan Soysallıoğlu İsmail Suphi'dir.

Gazeteci kökenli olan, Soyadı Kanunu'ndan önce de Soysallıoğlu adını kullanan İsmail Suphi, Vefa İdadisi'ni bitirdikten sonra Hukuk Mektebi'ne girmiş; öğrenciliği sırasında Adliye Bakanlığı'nda memurluk yapmış, İkinci Meşrutiyet'ten hemen sonra bu görevinden ayrılarak gazeteciliğe başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Şûra-yı Ümmet gazetesinde yazılar yazmış, Servet-i Fünun ile İkdam gazetelerinde başyazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. 1911'de yine ani bir kararla bu kez gazeteciliği bırakarak öğretmenliğe dönmüş, Mercan ve Vefa İdadilerinde görev yapmıştır. Ardından 1917 yılında bir kez daha gazeteciliğe dönmüş; önce Âti, 1918'de de Söz gazetelerini çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ise siyasete atılmış; Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın (Tunaya, 1986: 237-241), buradan istifa ettikten sonra da Milli Ahrar Fırkası'nın (Tunaya, 1986: 460-471) kurucu ve yöneticileri arasında yer almıştır.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya geçmiş, Mustafa Kemal'in isteğiyle bir süre Milli Mücadele'nin resmi yayın organı Hakimiyeti Milliye'nin başyazarlığını üstlenmiş, 1920'de de Burdur'dan mebus seçilmiştir. 1923'te ise aday olmayarak sivil hayata dönmüş, 25 Kasım 1967'de İstanbul'da ölmüştür (TBMM, 2004: 83).

İsmail Suphi'nin, Moskova'da ne gibi faaliyetlerde bulunduğu bilinmemektedir. Ancak, Ali Fuat Paşa'nın 6 Mayıs 1921 tarihli resmi yazısında onun bir raporuna atıfta bulunduğu göz önüne alınırsa (Gürün, 72: 1991), kendisine verilen özel göreve daha Moskova'dayken başladığı ve asıl görev yerine gitmeden önce Sovyet Rusya başkentindeki gelişmelerle ilgili görüşlerini TBMM Hükümeti'ne gönderdiği anlaşılmaktadır. Buhara'ya ise 1921 yılının temmuz ayında gitmiştir (Togan, 1999: 321). Bu gidişin görünürdeki amacı, Türkistan bölgesindeki Türk esirlerinin Anadolu'ya dönüşlerini sağlamaktır.

Görevlerinden birinin bu olması da mümkündür. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen Osmanlı askerlerinin yurda dönüşleri sorunu, 16 Mart 1921'de TBMM temsilcileri ile Sovyet Rusya yetkilileri arasında Moskova'da imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması'nın 13. Maddesinde ele alınmış ve tüm savaş esirlerinin ve alıkonulmuş Türk vatandaşlarının Türkiye'ye dönmelerine izin verilmesi öngörülmüştü. 28 Mart'ta da bu maddenin nasıl uygulanacağına dair özel bir sözleşme imzalanmış; Rusya'nın Avrupa bölgelerinde ve Kafkasya'da esir tutulanların üç ay, Orta Asya'da tutulanların ise altı ay içinde anayurtlarına dönebilecekleri kararlaştırılmıştı (Şamsuttinov, 1999: 210). Ne var ki anlaşma, geri dönüşü zorunlu tutmuyor, isteğe bırakıyordu. Bu nedenle, çeşitli bölgelere dağılmış Türkiye Türklerinin bu anlaşmadan haberdar edilmeleri ve geri dönüş için teşvikleri gerekiyordu.

İsmail Suphi'nin bu görevinde oldukça başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Kuzey Kafkasya'da görevlendirilen Mehmet Fuat'ın da benzer bir görevi vardı. Böylece, Heyeti İlimiye'nin de çabalarıyla esaret sonrası Türkiye dışında kalan çok sayıda subayın yurda dönmesi sağlanmıştır. Bu durum, Milli Mücadele sırasında subay ihtiyacı çekilmemesinin önemli etkenlerinden biri olmuştur denilebilir (Duru, 2001: 130).

Ancak, dönemin tanıklarının anlatımları göz önüne alındığında İsmail Suphi'nin asıl "vazaifi mahsusa"sının çok başka olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda, esaretteki Türklerin geri dönüşü konusu, ona verilen özel görevi yerine getirilebilmesi için bir perde bile olmuştur denilebilir. Nitekim esaret sonrası Buhara'ya yerleşen Türk subaylarından Raci (Çakıröz), İsmail Suphi'nin, Buhara'da yapılan hizmetleri görünce "Burada çalışmanız da yurttaki hizmetler kadar önemlidir. Buradaki çalışmalarınız dolayısıyla, yurtda görev yapmış gibi sayılmanızı temin edeceğim" dediğini aktarmaktadır (Çakıröz, 1990: 60). Ona böyle bir yetkinin TBMM tarafından tanındığı anlaşılmaktadır. Çünkü Çakıröz, İsmail Suphi'nin kendilerine verdiği sözü yerine getirerek, Buhara'dan ayrıldıktan sonra Moskova Büyükelçiliği kanalıyla para gönderdiğini kaydetmektedir. Esir düşerek ülke dışında kalmış, hem de kendi ülkesi kurtuluş mücadelesi verirken ülkesine dönmeyerek başka bir ülkede hizmette bulunan subayların özlük haklarının korunması ve kendilerine maaş tahsis edilmesi, herhangi bir mebusun kendi başına karar verebileceği bir konu değildir. Dolayısıyla Heyeti İlimiye'ye böyle bir yetki de verilmiş olmalıdır. İsmail Suphi de bu yetkiyi kullanarak bölgede bulunan Türk subayları ile bağlantı kurmuş, gerekli gördüklerinin Türkistan'daki askeri, siyasi ve kültürel gelişmelere etki etmek üzere bölgede kalmalarını sağlamıştır.

Nitekim, Sovyet Rusya ile yapılan anlaşmaya rağmen çok sayıda subayın anayurda hemen dönmemiş, buldukları coğrafyalarda üstlendikleri görevleri sürdürmüşlerdir. Türk subaylarının geri dönmeyişlerinin Sovyet Rusya tarafınca da yakından takip edildiği, yetkililerin bu durumdan oldukça rahatsız oldukları da anlaşılmaktadır. Öyle ki, Sovyet Rusya, çeşitli komplolar yoluyla Türk subaylarını geri dönüşü mecbur etmek için harekete bile geçmiştir. Örneğin, Sovyet gizli polisi ÇEKA mensupları Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'ne baskın dahi düzenlemişler, Türk subaylarını casusluk suçlamasıyla gözaltına almışlardır (Yerasimos, 2000: 456; belge 177). Bu ise iki ülke arasında ciddi bir gerginlik havası doğurmuş, Ali Fuat Paşa, baskını ve sonrasında takınılan tutumu protesto ederek Moskova'yı terk etmiştir (Cebesoy, 2002: 341-358). Benzer baskı ve baskınlar Türkistan'da kalan Türk

subaylara karşı da yapılmış; 1922 ortalarından itibaren çok sayıda Türk subayı ÇEKA tarafından gözüaltına alınarak sınır dışı edilmiştir (Çakıröz, 1990: 84). Bunlar da gösteriyor ki, Sovyet Rusya Türk subaylarına verilen görevden haberdar olmuş ve kendi çıkarlarına aykırı görerek bunun önüne geçmek için harekete geçmiştir.

Diğer yandan İsmail Suphi, Türk subaylarının Türkistan'da kalmalarını sağlamanın yanı sıra yerli Türklerin birlik ve beraberliği için de yoğun bir gayret göstermiştir. Bu anlamda en önemli başarılarından birisi gizli faaliyet gösterecek olan Türkistan Milli Birliği'nin kurulmasında oynadığı roldür.

Gelişmelerin içinde yer alan Zeki Velidi Togan'ın anlattıklarına göre, birlik kurma çalışmaları sırasında Buharalılar ile Taşkentliler, Kazaklara güvensizlik gösteriyor, aynı şekilde Özbekler ile Tacikler arasında anlaşmazlıklar bulunuyordu. "Umumi komite"nin başkanlığına kimin seçileceği konusunda da uzlaşamıyordu (1999: 320). Devreye giren İsmail Suphi, tarafları ikna ederek Türkistan Milli Birliği'nin kurulmasını sağlamıştır. 2 Ağustos 1921'de kurulan teşkilatın başkanlığına da seçilen Togan, İsmail Suphi'nin çabalarıyla ilgili olarak "Bu kritik günlerde yani Türkiye'den Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bir mebusun, ... Türkistan için bir milli mücadele merkezi kurulmasında kat'i ve nihai tesirleri oldu" demektedir (1999: 321).

İsmail Suphi, bu destekle de kalmamış, Birliğin, faaliyetlerini sistematik bir şekilde yürütebilmesi için nizamname de hazırlamıştır (Togan, 1981: 415-416). Siyaset, askerlik, maarif, sıhhat ve riyazet, iktisat, din ve ahlak ile umumi kaideler başlığı altında yedi bölümden oluşan 72 maddelik bu nizamnamede, mücadelenin başarılı olabilmesi için izlenmesi gereken yöntemlere yer verilmiştir. Burada dikkat çeken konulardan biri de askeri kaideler başlığı altında yer alan maddelerde halkın silahlanmaya teşvik edilmesidir. Anlaşıyor ki İsmail Suphi, muhtemel bir Sovyet Rusya müdahalesine karşı topyekûn savaş hazırlığı öngörmüş ve bunun altyapısını hazırlamaya çalışmıştır.

Öte yandan İsmail Suphi'nin bu faaliyetlerinde bir başka amaç daha olduğu, Sovyet Rusya'nın Türkiye politikasını etkileyebilmek amacıyla Türkistan Türkleriyle ilişkileri geliştirmeyi hedeflediği de görülmektedir.

Bu son tespitimizi destekleyen önemli bir kanıt, İsmail Suphi'nin Heyeti İlmiye'nin Moskova'ya hareketine yakın günlerde TBMM'deki gizli oturumda yaptığı konuşmadır. Buradaki konuşmasında, Sovyetlerin yönetimi altında yaşayan Müslümanların büyük bir güç olduğunu, gelecekte de dünya siyasetinde etkilerinin artacağını dile getirmiş; dış Türklerle ilişkilerin canlı tutulması ve geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır. Ona göre sayıları yetmiş milyonu bulan Türklerin Rusya olan siyasal ilişkileri belirlemede de önemli bir rolü olacaktır: "Ermeniler beş yüz bin ise, bizim de Asya'da, Yusuf Kemal Beyin buyurduğu gibi, bizim irşadımıza muntazır harslarını, her şeylerini bizden bekleyen yetmiş milyonluk İslâm dindamız vardır. Rusya beş yüz bin ermeniye kazanmak için tabiaten bu kadar Türkü feda edemez. Bahusus ki bizim nüfusumuz kolaylıkla ihmal edilecek bir şey değildir" (TBMM GZC, 17.10.1336: 182). Yani ona göre, Türkistan Türkleri ile ilişkilerin gelişmesi TBMM-Sovyet Rusya ilişkilerinde Türkiye'nin elini güçlendirmiş olacaktır. Nitekim ABD'nin Ankara'ya yolladığı Robert Imbrie adındaki gayri resmi temsilci de kendi Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 11 Temmuz 1922 tarihli raporu da bunu destekler mahiyettedir. Rapora göre, Sovyetlerin Ankara Hükümeti'ne yaptığı ekonomik yardımlar, "Türlere sevgi temeline dayanma(mıyordu)". Bunun asıl nedeni, "Türklerin Orta Asya'daki dindaşları arasında karışıklık yaratma" gücünün önüne geçmek amacından kaynaklanıyordu (Duru, 2001: 176).

Türkistan Türklerinin birliği ve bağımsızlıklarını güçlendirmeye yönelik faaliyetlerinin yanında çok kritik bir aşamaya girmiş olan Anadolu Milli Mücadelesinin Türkistan Türkleri arasında gereğince anlaşılabilmesi için de büyük gayret sarf eden İsmail Suphi, Türkiye'ye döndükten sonra da Türkistan ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmeye devam etmiştir. Örneğin, Buhara'ya büyükelçi olarak atanan Galip Paşa'nın görev yerine gidemeyip geri çağırılması sırasında "Kadro baki kalmak şartıyla, değil mi Vekil Beyefendi?" diyerek BHC nezdindeki büyükelçilik kadrosunun iptal edilmemesini istediği görülmektedir (TBMM GZC, 30.9.1338: 839).

Öte yandan İsmail Suphi, 1921 yılı Eylül ayı sonlarında Ankara'ya döndüğünde faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır (Saray, 1988: 14). Ancak, bu raporun üzerindeki gizlilik henüz kaldırılmamıştır. Dolayısıyla, raporun yayınlanması, İsmail Suphi'nin özel görevinin mahiyetinin daha iyi anlaşılabilmesi ve sonuçlarının değerlendirilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Özetle İsmail Suphi, Buhara'da temasta bulunduğu sırada önde gelen kişiler ve yöneticiler üzerinde olumlu bir etki meydana getirmiş, TBMM'nin bölgedeki gücünü arttırıcı bir rol oynamıştır. Bunun da Anadolu Hükümeti lehine kamuoyu oluşumuna katkı sağlayacağı açıktır. Çabaları, diğer devletler nezdinde, Türkiye'nin bölgede nüfuz sahibi bir ülke olduğu algısını güçlendirmeye de katkıda bulunmuş, TBMM-Sovyet Rusya ilişkilerinde Türkiye'nin elini güçlendirici bir etken olmuştur. Aynı zamanda bölgede yaşayanlar nezdinde, Türkiye Türklerinin zor zamanda kendilerine destek olduğu, kardeşlik yardımında bulunduğu duygusunu besleyerek aynı ulus olma bilincini kuvvetlenmesine katkıda bulunmuştur. Son olarak, ele alınan dönemde Türkiye Türklerinin faaliyetleri ve oluşumuna katkı sağladıkları kamuoyu, ilişkilerin tamamen koptuğu 1924 sonrası Sovyetler Birliği döneminde, Türkiye'ye olan sevginin devam etmesini sağlayan başlıca etkenlerden de biri olmuştur denilebilir.

Buhara Halk Cumhuriyeti ile Resmî İlişkiler

Milli Mücadele döneminde dış politikada aynı ulus olma olgusunun rolü ve kamuoyu oluşumunu etkisini tahlil etmeye imkân veren bir diğer önemli gelişme, Buhara Halk Cumhuriyeti ile kurulan diplomatik ilişkilerdir. Çalışmamızda bu ilişkiler, dönemin kamuoyu inşa edici aktörlerinin açıklama ve tutumları ile basının izlediği politika ışığında değerlendirilecektir.

23 Nisan 1920'de TBMM'nin kurulması ile Milli Mücadele kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde yürütülen dış politikanın en dikkat çeken yönlerinden biri Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler kurma çabaları olmuştur. Bu bağlamda TBMM Hükümeti, ilk büyükelçi atamasını Rusya nezdine yapmış, Ali Fuat Paşa başkanlığındaki büyükelçilik heyeti 19 Şubat 1921'de Moskova'ya giderek diplomatik faaliyetlerine başlamıştır. Ancak, bu dönemde kurulan yoğun diplomatik temaslara rağmen ilk uluslararası anlaşma Sovyet Rusya ile değil 1 Mart 1921'de Afganistan ile imzalanmıştır. Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki Moskova Anlaşması, iki hafta sonra, 16 Mart'ta yapılacaktır.

Türk-Afgan Anlaşmasını konumuz açısından önemli kılan ise ikinci maddesidir. Bu madde, isimlerini belirterek, halkları Türk olan Buhara ve Hive Halk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının tanınmasını öngörmektedir (Anlaşma maddeleri için bk. Özlü, 2012: 36). İki ülke, Buhara ve Hive Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıma konusunda uzlaşırlarken, ilgili maddeye, her ulusun istediği herhangi bir rejim ve hükümet biçimi ile kendisini yönetmekte serbest olduğu ibaresini de koymuşlardır. Bu çok anlamlıdır; çünkü bu iki Türk devleti henüz Sovyet güdümüne girmemiş, sosyalist cumhuriyet şekline dönüşmemiştir. Ancak üzerlerinde Rusya'nın kendi yönetim modelini kabul ettirebilmek amacıyla uyguladığı ağır bir baskı vardı (Hayit, 1995: 264). Dolayısıyla Türk-Afgan Anlaşması, bu ülkelerin kendi kaderlerini tayin yolunda özgür bırakılmalarını kayıt altına alarak, bir anlamda Sovyet Rusya'yı hedefe koymakta, uyguladığı baskıya son vermesini ihsas ettirmektedir. Bunun yanı sıra TBMM'nin bu anlaşma yoluyla BHC'ni bağımsız bir devlet olarak görme iradesini beyan etmiş olduğu da görülmektedir.

Diğer yandan bu tarihte, Sovyet Rusya ile BHC arasında henüz resmi bir anlaşma da mevcut değildi. Rusya-BHC ittifak anlaşması, üç gün sonra 4 Mart 1921'de imzalanacaktır. Dolayısıyla Türk-Afgan Anlaşmasının Rusya'yı rahatsız ettiği, bu nedenle BHC ile ittifak anlaşması imzalamayı hızlandırdığı da söylenebilir. Yani TBMM, henüz kendisi bağımsızlık mücadelesi verirken bile Türkistan'a kayıtsız kalmamış, kurulan devletlerin yaşaması yolunda iradesini ortaya koymaktan çekinmemiştir.

TBMM-BHC ilişkileri bağlamında etnik bilincin rolü ve kamuoyu oluşumuna etkisi bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli gelişme de Buharalı bir heyetin Türkiye'ye gelişidir. İsmail Suphi'nin Türkistan'dan ayrılmasından yaklaşık üç ay sonra, 1921 yılı sonlarında Buhara da Türkiye'ye üç kişilik bir heyet göndermiştir.

Aslında BHC, TBMM ile diplomatik ilişki kurmak üzere 1921 ortalarında harekete geçmişti. Özbekistan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi belgelerine göre, 20 Haziran 1921’de BHC Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanlığı tarafından TBMM’ye bir mektup gönderilmiş ve büyükelçi tayin edilmesi istenmişti (Rahmankulova, 2007: 2578). Bu bağlamda, heyetin görevinin bir anlamda bu mektubu teyit etmek olduğu söylenebilir.

14 Aralık 1921’de Kastamonu’ya ayak basan heyet, yolculuklarının 38 gün sürdüğünü açıklamıştır. Buna göre ülkelerinden 6 Kasım’da ayrılmışlardır. Diğer yandan, dönem basınında yer alan haberlerde ve resmi temaslarda, heyetin sadece iki üyesinin, Mehmed Receb ve Mehmed Nizari’nin adları zikredilmekte, üçüncü kişiden söz edilmemektedir. Bunun nedeni, Sadriddincan adlı üçüncü üyenin Kastamonu’ya gelmeyerek İstanbul’a gitmiş olmasıdır. O günlerde İstanbul’da onunla görüşmüş olan Ahmet Naim Nusratullahbek’e göre, Abdurrauf Fitrat’ın yakın arkadaşlarından olan Sadriddincan, İstanbul’da yükseköğrenim görmekte olan Buharalı gençleri BHC’nin yönetim kadrolarında istihdam edilmek üzere geri dönmeye ikna için gelmiştir (Allworth, 2001: 101). Ahmet Naim, Sadriddin’in İstanbul Hükümeti ile temas kurup kurmadığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir.

TBMM Hükümeti ile temaslarda bulunacak diğer iki üye ise Ankara’ya hareket etmeden önce iki hafta kadar Kastamonu’da konaklamışlardır. Bu süre içerisinde resmi makamlarca sıcak ilgi görmüş, faaliyetleri basın tarafından yakından takip edilmiştir. Öte yandan, resmî temaslardaki konuşmalar ve basına yapılan açıklamaların Mehmed Nizari tarafından yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu nedeni de Nizari’nin İstanbul Darülmuallemi’nde eğitim görmüş olmasından dolayı Türkiye Türkçesini iyi bilmesi olabilir. Buna karşın asıl yetkili kişinin Buhara ceditçilerinden olması ve BHC’nin Ruslarla yaptığı ittifak anlaşmasını imzalayan heyette bulunmasından dolayı Mehmed Receb olduğu söylenebilir.

Buharalı heyet, kamuoyuna “Buhara Kasıdları (ya da Kaasitleri)” şeklinde takdim edilmiştir. Anadolu’da Yeni Gün gazetesi, Türkiye Türkçesinde bulunmayan bu kelimenin Türkçe (Çağatay) “elçi” anlamına geldiğini ifade ederken (8 Kanunusani 1338), sonraki günlerde Buhara’ya askeri атаşe olarak atanacak olan Rahmi Apak ise “temsilci” anlamına geldiğini söylemektedir (1988: 260). Heyetin kendilerini geçici temsilci olarak tanıttıkları da görülmektedir (Açıksöz, 14 Kanunuevvel 1337). Öte yandan “kasıd” terimiyle ilgili her üç açıklamanın da düzeyi farklı olmakla birlikte, eşdeğer bir görevi, diplomatik bir temsili ifade etmek anlamında benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Diğer yandan Buhara Kasıdlarının, kamuoyu ile iletişim kurma açısından oldukça başarılı oldukları görülmektedir. Kasıdlar, açıklamalarının yanı sıra hâl-tavırlarıyla da kamuoyu oluşumuna etki edecek bir tutum sergilemişlerdir. Örneğin, Açıksöz gazetesi 14 Aralık 1921 tarihli bir haberinde, temaslarını geleneksel kıyafetleri ile yapmalarının kendilerine olan sempatiyi arttırdığı vurgulamıştır. Yine, heyette Türkiye’de eğitim görmüş ve Türkiye Türkçesini iyi bilen bir kişinin görevlendirilmesi de kamuoyu açısından önemli bir unsurdur.

Öte yandan heyetin, aynı ulus olma olgusuna da sıklıkla vurgu yapması dikkat çekicidir. Bunun da bilinçli bir davranış olduğu söylenebilir. Örneğin, henüz Kastamonu’ya ayak bastıkları ilk gün, Açıksöz gazetesinin kendileriyle yaptığı röportajda Mehmed Nizari, “Rus inkılabı” sonrası ortaya çıkan “birçok Türk ve İslam hükümetlerinin” Türkiye’yi “bir kâbe gibi telakki ettiklerini” ifade etmiştir (Yılmaz & Pür, 2018: 242). Nizari bununla da kalmamış, sözü Buhara halkının Türkiye’ye bakışına getirerek “hele Buharalıların Türkiye ve Türkler hakkındaki hislerini kabil değil, tasavvur edemezsiniz” demiştir. Yine, Türkiye kamuoyunda Buhara halkına yönelik sempatiyi güçlendirecek bir başka konuya değinerek, Birinci ve İkinci İnönü, özellikle Sakarya Zaferi’nin Buhara’da çok büyük sevince yol açtığını, halkın gösteriler, tezahüratlar yoluyla sevinçlerini ortaya koyduğunu söylemiştir. Bu anlamda en önemli mesajın ise “Bütün münevverler takdir ediyor ki Anadolu İslam âleminin başıdır” ifadesi olduğu söylenebilir. Böylece Kasıdlar, daha ilk günden itibaren kamuoyunun ilgisini kendilerine çekecek bir söylem ortaya koymayı başarmışlardır. Çünkü böylesine önemli mesajların basın yoluyla geniş kitlelere ulaştırılmasının Buhara’ya yönelik kardeşlik bakış açısını güçlendireceği, izafet çerçevesini genişleteceği ve bu yolla olumlu bir kanaat meydana gelişinde önemli rol üstleneceği açıktır.

Bu arada basının da Buhara Heyeti'nin ziyaretine büyük önem vererek gündem oluşturduğuna tanık olunmaktadır. Ziyaretin, kardeşlik ve aynı ulus olma söylemi çerçevesinde konulaştırılması, kamuoyunda Türkistan Türkleri ile ilgili söylemlerin önemsenmesine ve bunun değer verilmesi gereken önemli bir mesaj olduğu algısının güçlenmesine katkıda bulunacağı açıktır. Bu anlamda Buhara Temsilcilerini, sözcü olması dolayısıyla özellikle Nizari'yi, etkili bir kamuoyu inşa edici aktör olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Heyet, Kastamonu'dayken BHC'ni tanıtmak için de büyük çaba göstermiştir. Buna göre Buhara, tamamen bağımsız bir devlettir. Rusya, Türkistan, Hive gibi cumhuriyetler, Afganistan ve İran gibi komşu hükümetler Buhara'nın bağımsızlığını onaylamıştır. Buhara; Moskova'ya, Azerbaycan'a ve İran'a elçi tayin ederek diplomatik ilişki başlatmıştır. Ne var ki asıl hedefi, bütün bunlardan önce Türkiye'ye elçi göndermek olmuş ise de yetişmiş insanların azlığı ve karşılaşılan sorunların çokluğu bunu geciktirmiştir (Yılmaz & Pür, 2018: 243). Ancak bu, hep yerine getirilmesi gereken bir hedef olarak kalmış, sonunda bunu gerçekleştirebilmek için kendileri görevlendirilmişlerdir.

Heyetin temasları boyunca bu şekilde, basının gündem oluşturma işlevine katkıda bulunacak mesajlar vermeye özen gösterdiği dikkat çekmektedir. Yine örneğin, Kastamonu'da onurlarına düzenlenen "çay ziyafeti"nde söz alan ve Açığsöz gazetesinde geniş şekilde yer verilen konuşmasında Nizari, "Buhara hükümetinin kendilerine "... Gidiniz, Anadolu'daki Türk ve İslam kardeşlerimize milletimiz ve dünyanın namusunu müdafaa eden o büyük kahramanlara beş milyonluk Buharalıların selamını söyleyiniz!" talimatı verdiğini söylemiştir (Yılmaz & Pür, 2018, 244). Aynı yerde ayrıca, Çarlık zamanında "asker namına hiçbir şeyi" olmayan Buhara'nın hali hazırda sahip olduğu sağlam askeri teşkilatın kurulmasında esaret sonrası bölgede kalan Türk subaylarının büyük rolü olduğunu ve hâlen onlar tarafından yönetildiğini de söylemiştir. Gerçek durumu da yansıtan ve basın yoluyla geniş kitlelere ve kamuoyu aktörlerine ulaşan bu tür söylemlerin Buhara'ya yönelik kamuoyunun şekillenmesinde olumlu bir etki meydana getireceği kuşkusuzdur.

Nitekim, Buhara Heyetinin açıklamaları, daha ilk günden başlayarak kamuoyunda etkisini göstermeye başlamıştır. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, konukların onurlarına verilen çay ziyafetinde bir konuşma yapan Açığsöz gazetesi başyazarı İsmail Hakkı (Sevük)'ün "Turan"dan söz etmesidir. İsmail Hakkı, adı geçen gazetede 17 Aralık günü yayınlanan konuşmasında, Buhara'yı da içine alan romantik bir Turan ülkesi portresi çizmiş ve Turan'ı asıl vatan olarak tanımlamıştır. Ona göre, "... artık bu yol açıl(mıştır)." Çünkü "işte aramızda bulunan aziz misafirlerimiz, bu mukaddes yol üzerinde Buhara'dan bize gelen ilk yolculardır!" Etkili aktörler tarafından yapılan böylesine coşkulu konuşmaların, kamuoyunda, Türkistan Türkleri ile ortak ulus olma duygusunu güçlendireceği, ortak köken bilincini arttıracacağı kuşkusuzdur.

Kastamonu'da buldukları iki haftalık süre içerisinde bu şekilde etkin bir kamuoyu faaliyetinde bulunan Buhara Heyeti, 31 Aralık'ta Ankara'ya gitmiştir. Heyet, Milli Mücadele'nin merkezinde de aynı davranışı sürdürmüştür. Bu yolla orada kaldıkları üç ayı aşkın süre içerisinde basının ilgi odağı olmayı başarmışlar, TBMM'nin resmi yayın organı Hakimiyeti Milliye başta olmak üzere, Ankara ve İstanbul'da yayınlanan etkili birçok ulusal gazete heyetle ilgili gelişmeleri yakından takip ederek kamuoyu gündemine taşımıştır.

Öyle ki, 1 Ocak tarihli Vakit gazetesinde yayınlanan haberde, Mehmed Nazri (Nizari) ve Mehmet Receb beylerin TBMM ile siyasi ilişki tesis etmek için geldikleri duyurularak daha ilk günden kamuoyunun dikkati heyete çekilmiştir. Buna göre heyetin amacı, iki hükümet arasında bir anlaşma yapılmasıdır. Onlara göre böyle bir anlaşma "iki kardeş memleket arasında" yapılacak bir anlaşmadır ve doğal karşılanmalıdır. Anlaşmadan sonra da ya kendileri "mümessil" olarak kalacaklar ya da yeni bir sefaret heyeti tayin edilecektir (Vakit, 1 Kanunusani 1338; Güven, 2005: 248).

Buhara Kasıdları, Ankara'ya gidişlerinden bir hafta sonra, 7 Ocak 1922'de ise TBMM Başkanı Mustafa Kemal tarafından resmi olarak kabul edilmişlerdir. Bu görüşmeye ertesi gün yayınlanan gazetelerde geniş şekilde yer verilmiştir.

Kabulde, Kasidler adına konuşmayı yine Mehmed Nizari yapmıştır. Nizari konuşmasına Türkiye ve Buhara'nın "aynı din ve aynı ırktan kardeşler" olduğunu vurgulayarak başlamış, BHC'nin

kurulmasını Çarlık dönemini sona erdirmek, yani yabancı bir gücün işgalinden kurtulmak olarak tanımlamıştır (Hakimiyeti Milliye, 8 Kanunuevvel 1338).

Ancak, kamuoyunu etkileyecek asıl hususun Buhara'dan getirilen hediyeler olduğu söylenebilir. Üç kılıç ve "asarı atika" bir Kur'an-ı Kerim ile "yeşil zemin üzerine kain siyah çizgili içi samur kürklü bir hil'at ve sarı zemin üzerine mor ve yeşil renkli nefis iki buhara alacası"ndan oluşan bu hediyelerin hem kendilerinin hem de sunuluş tarzlarının oldukça anlamlı sembolik değerler taşıdıkları dikkat çekmektedir.

Kılıçların biri, "Kahramanlar, gaziler, silahtan başka bir şeyden hoşlanmadıkları için", Buhara Devleti tarafından "hediye ve yadigâr olmak üzere" TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edilmiştir. İkincisi, "Müdafaa-i millî uğrunda sağlam bir imanla çalışarak gösterilen gayret sayesinde kazanılmış İnönü savletleri ve Sakarya muzafferiyetini, Buhara Halk Şûra Cumhuriyetinin beş milyon halkı tarafından tebrik etmek" üzere İnönü Savaşları komutanı için getirilmiştir. Sonuncusu ise "İnşallah yakın bir zamanda düşmandan ahz-ı sar edüb muzafferiyet-i katıyyeye sebebiyet veren veyahud İzmir'i feth edip Türk bayrağını orada temevvüc ettiren kumandana" verilmek içindir. Mustafa Kemal'e hediye edileni "altın kabzalı tarihi ve kıymetli" bir kılıç, diğerleri de "kını ve kemeri altın kaplı levhalarla müzeyyen eski" kılıçlardır (Hakimiyeti Milliye, 8 Kanunusani 1338).

Tören sırasında söylenenler analiz edildiğinde Nizari'nin hediye takdim konuşmasının, başlangıçtaki resmi üsluptan uzak, daha içten ve etnik bilinç vurgusu daha güçlü bir konuşma olduğu görülmektedir. Öncelikle, kahramanlığın zaferle, savaş meydanlarıyla özdeşleştiği Türk tefekkürüne uygun şekilde Mustafa Kemal, "silahtan başka bir şeyden hoşlanmayan" tarihî bir kahraman ve bir gazi olarak nitelendirilmiştir. Yine, Milli Mücadele tarihinde çok önemli dönemeçler olan İnönü Savaşları ve Sakarya Zaferine atıfta bulunularak, Buhara halkının da aynı şekilde sevinç ve mutluluk duyduğu ifade edilmiş, son olarak da İzmir'i alacak komutana verilmek üzere getirildiğinin altı çizilerek, Buhara Türklerinin Milli Mücadele'nin kesin zafere ulaşacağı inandıkları mesajı verilmiştir. Bu şekilde son derece anlamlı mesajlarla dolu böyle bir konuşmanın, kamuoyunda, Buharalılarla sevinçte ve kederde ortak duygulara sahip, aynı ulus olma kanaatinin güçlenmesine etki edeceği de ortadadır. Diğer yandan İzmir'i fethedecek kişiye verilmek üzere bir hediye getirilmesi, Milli Mücadele'deki simgesel yerini ve İzmir'in kurtarılmasının nihai zafer anlamına geldiğini Buharalıların da iyi bildiklerini göstermektedir.

Heyetin takdim ettiği hediyelerin kamuoyuna yönelik mesajının sadece dile getirilen sözlerle sınırlı kalmadığı, seçilen hediyelerin de son derece anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar konuşmada ifade edilmemiş olsa da Cumhurbaşkanlığı tarafından hazırlanan bir yayında, Mustafa Kemal'e takdim edilen kılıcın Timur'a ait olduğu belirtilmektedir (Türkiye Cumhurbaşkanlığı, 2020, 25). Aynı şekilde diğer kılıçlar da Timur'un hazinesine aittir (Türkiye Cumhurbaşkanlığı, 2020: 46). Bu ise BHC'nin kendisini Timur'un varisi olarak kabul ettiğini gösterir. Kılıç teslim etmenin sembolik anlamı da düşünüldüğünde, bu yolla, Buharalıların Anadolu Türklerini kendilerine lider olarak gördükleri mesajı verdiği söylenebilir. Bu, Nizari'nin Kastamonu'da sarf ettiği "Anadolu, İslam âleminin başıdır" sözleriyle birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır. Bu da kamuoyunu etkileme bağlamında önemlidir.

İletişim sisteminde, düşünce ve kanaatlerini açıklayabilme yetki ve yeteneğinin yanı sıra hedef kitle nazarında saygınlığa sahip olan otorite sahipleri anlamında siyasal yöneticiler, kamuoyu oluşturmada başat bir konumdadırlar (Gönlübol, 1993: 250). Bu kişiler, yeni olay ve olgular karşısında kamuoyu oluşturmak ya da oluşmuş kanaatleri değiştirmek gücünü de ellerinde bulundururlar. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in Milli Mücadele döneminin en önemli kamuoyu inşa edici aktörü olduğu açıktır. Söz ve davranışları ile var olan kanaatleri pekiştirebileceği gibi değiştirmede de etkili bir konumdadır. Bu nedenle Buhara heyetine karşı tutumu, konumuz bağlamında, özel bir anlam taşımaktadır.

Öncelikle söylenmesi gereken, Mustafa Kemal'in konuşmasına ortak köken ve inanca vurgu yaparak başladığıdır. Ona göre, "Buharalıların milletimizle örfi ve dinî revatıbı kalbiyesine rağmen"

ilişkiler bugüne kadar fiiliyat sahasına geçememiştir. Ancak şimdi, Buhara Cumhuriyeti'nin dış ilişkiler kurmak hakkını kullanarak "Türkiye Halk Hükûmeti nezdine" temsilci göndermesi teşekkür edilecek bir gelişmedir.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, öncelikle Buhara ile kültür ve inanç birliğinin altını çizmiş, bunun iki ülke ilişkileri açısından önemini vurgulamıştır. Diğer yandan, onun, "Türkiye Halk Hükümeti" ifadesi de dikkat çekicidir. Bu şekilde, Buhara Halk Cumhuriyeti ile TBMM Hükümeti'nin benzer nitelikte devletler olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Bunun aynı zamanda heyetin ziyaretini yakından takip ettiğinden şüphe edilmeyen Sovyet Rusya'ya yönelik bir mesaj olduğu da söylenebilir. Mustafa Kemal bu şekilde, iki kardeş devlet arasında kurulan ilişkilerin Sovyet Rusya'yı tedirgin etmesinin önüne geçmeyi hedeflemiş olmalıdır.

Mustafa Kemal, gönderilen hediyelerle ilgili olarak da "kalbim heyecan ile doldu" demiştir. Daha sonra "dindaş ve karındaş" sözleriyle yeniden ortak dini ve etnik kökene atıfta bulunmuş, "... Allah'ın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan milli ordumuz, inşaallah pek yakında bu kılıncı da kazanmış olacaktır..." sözleriyle de yapılan jestle aynı duyarlılıkta anlamlı bir karşılık vermiştir (Atatürk, 2006: 33-34).

Buhara Kasıplarının Ankara ziyareti ve Mustafa Kemal Paşa tarafından kabulü, dönemin Ankara ve İstanbul'da yayınlanan birçok önemli gazetesinde geniş şekilde yer bulmuş ve kamuoyuna kardeşlik söylemi çerçevesinde aktarılmıştır. Basın, heyetin ziyaretini, Buharalılarının kurtuluş mücadelesinde Türk milletinin yanında olduğu ve yalnız bırakmadığı şeklinde konuşturmuştur.

Mustafa Kemal ziyarete verdiği önemi, 3 Mart günü Çankaya Köşkü'nde onurlarına bir yemek vererek bir kez daha göstermiştir. Basına yansıyan haberlerden, yemeğin de oldukça samimi bir ortamda geçtiği anlaşılmaktadır (Anadolu'da Yeni Gün, 5 Mart 1338). Bunun yanı sıra Buhara Kasıplarına, yabancı misyonların davetlerine de katılma ve konuşmalar yapma ortamı da sağlanmıştır.

Diğer yandan heyetin Ankara ziyaretinin amacına ulaştığı görülmektedir. Nitekim TBMM Hükümeti tarafından Buhara nezdine büyükelçi atanmasına karar verilmiştir. Mustafa Kemal, bu kararı Meclis'te yaptığı konuşmada "Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti de Ankara'ya kaasitler göndererek mevcut revabit-ı muhadenetin (alkışlar) şeklen de tesbitini arzu etmiş ve bu arzunun ifasına tarafımızdan meserretle şitap olunmuştur" sözleriyle duyurmuştur (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 248). Meclis kayıtlarından yapılan alıntıda görüldüğü gibi, Mustafa Kemal'in dostluk ilişkisinden bahsettiği anda Meclis'ten alkışlar da yükselmiştir. Bu durum, milletvekillerinin de iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini içten desteklediklerini ortaya koymaktadır.

Buhara Heyetince Üçüncü Toplanma Yılı'na girilmesi vesilesiyle TBMM'ye gönderilen mektup da kamuoyu oluşumu açısından önemlidir. "Büyük Türk kardeşlerimiz" ifadesiyle başlayan mektupta, TBMM'nin açılışı, yalnız "buradaki Türkler" in değil, "belki bütün Türklük ve İslâmiyet âleminin... takdis edecekleri bir gün" olarak tanımlanmakta, daha da önemlisi, "Türkiye(nin) dostunu dost, düşmanını düşman addeden Buhara Hükümeti" ifadesine yer verilmektedir (TBMM ZC, 6.3.1338: 51). Bunun, kamuoyundaki etnik birlik tahayyülünü pekiştirici bir rol oynayacağı açıktır. Çünkü "ulusal oluşumlar söz konusu olduğunda, gerçek olanda kayıtlı olan tahayyül, 'halk tahayyülü'dür (Balibar, 2000: 119).

Heyetin en önemli amacı olan Buhara nezdine büyükelçi atama talebinin kabul edilmesinden sonra "sefir" olarak Konya Valisi Galip Paşa (Ali Galip Pasiner) atanmıştır. Elçilik heyetinde iki önemli isim daha görevlendirilmiştir. Başkâtipliğe Ruşen Eşref (Ünaydın) getirilirken, askeri ataşeliğe ise Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'na katılmış bir subay olan Binbaşı Rahmi (Apak) seçilmiştir. Atama işlemleri de henüz Buhara heyeti Ankara'dayken tamamlanmış, her iki heyetin Buhara'ya birlikte gitmeleri kararlaştırılmıştır. Böylesine çabuk hareket edilmesi, TBMM'nin iki ülke siyasal ilişkilerinin geliştirilmesine verdiği önem ve aciliyete olan inancını da göstermektedir.

Ancak TBMM ve Buhara Heyetleri Ankara'dan ayrılmadan önce bu kararın geleceğini etkileyecek önemli bir gelişme yaşanmıştır. O günlerde Azerbaycan'ın Ankara Temsilcisi İbrahim Abilov, Galip Paşa ile Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi onuruna bir yemek vermişti. Yemeğe, TBMM

İkinci Başkını Rauf Bey, Hariciye Vekili Celal Bey, Rusya Büyükelçisi Semyon İ. Aralov, Afganistan Büyükelçisi Sultan Ahmet Han, Buhara Kasıdaları, İzmir Milletvekili Yunus Nadi, Ahmet Ağaoglu ve Yusuf Akçura başta olmak üzere çok sayıda diplomat ve konuk davet edilmiştir. Sözü edilen gelişme Galip Paşa'ya söz verilmesi ile yaşanmıştır.

Galip Paşa konuşmasında, Türkiye ile Buhara arasındaki “tarihi ve milli yakınlığın” altını çizmiş, “Buhara'ya elçi olarak değil bir kardeş olarak gideceğini”, Buhara'nın bağımsızlığı uğruna çalışacağını, ortak menfaatlerin gerektirdiği gibi hareket edeceğini dile getirmiştir (Hakimiyeti Milliye, 12 Mart 1338). Ancak Rus Büyükelçisi'nin de bulunduğu ortamda yapılan, diplomatik hassasiyetleri ve mevcut statükoyu fazla dikkate almadığı görülen bu konuşma, aşağıda değinileceği gibi, Galip Paşa ve büyükelçilik heyetinin Sovyet Rusya tarafından Buhara'ya gitmesinin engellenmesinin nedenlerinden biri olarak değerlendirilecektir.

Galip Paşa, Ruşen Eşref ve Rahmi beylerle birlikte, yanlarında Buhara Temsilcileri de olduğu hâlde, 12 Nisan 1922'de Ankara'dan ayrılmıştır. Üç gün sonra Kastamonu'ya ulaşmış ve bir süre burada konaklamışlardır. Buhara Kasıdalarının Ankara'ya gidiş amacının bilindiği Kastamonu'da, bunun gerçekleşmiş olduğunun görülmesinin büyük sevince yol açtığı görülmektedir. Öyle ki, Buhara'ya elçi atanmasını “mühim ve kutsi” bir görev olarak tanımlayan Açiksöz gazetesi, “Müslüman ve ırkdaş” Buhara'ya büyükelçi atanmasını, “tarihimizde görülmeyen bir vakıa” olarak tanımlayacaktır (Açiksöz, 16 Nisan 1338).

Diğer yandan heyetler gelmeden bir süre önce, Mart başlarında, Kastamonu'ya Buhara'dan bir grup öğrenci gelmiş ve çeşitli okullarda eğitime başlamışlardı. Açiksöz gazetesinin haberine göre, TBMM ve Buhara heyetlerinin bulunduğu bir ortamda bu öğrencilerden sorumlu bir yetkili olup olmayacağı sorusuna, Ruşen Eşref araya girerek şu ilginç karşılığı vermiştir: “Burada bu efendiler için memur bırakmak ne demektir? Bu efendilerin memuru bütün Türk milletidir (Eski, 1999: 1069). Bu da kamuoyu inşacılarının iki ülke ilişkilerine bakışlarını ortaya koyması açısından altı çizilmesi gereken bir açıklamadır.

Heyetler, Kastamonu'dan sonra İnebolu'ye gitmiş, oradan da gemiyle Batum'a geçmişlerdir. Ancak Batum'da beklenmedik bir durumla karşılaşmışlar, Rusların engellemesi sonucu Türk heyeti yolculuğuna devam edememiş ve Trabzon'a dönmüştür. Ne var ki sonrasında yapılan tüm girişimlere rağmen, Ruslar, heyetin Buhara'ya gitmesi üzerindeki engellerini kaldırmamışlardır. Hatta Trabzon'daki Rus Konsolosu Mayıs ayı sonlarında Vali Vekili Sami Sabit beyi ziyaret ederek “Ankara, Buhara'ya sefir tayin etmiş. Rus hükümeti onu tanımak şöyle dursun, karaya ayak bastığı anda vapuruna iade edilecektir. Böyle bir muameleye meydan vermeyelim. Paşaya söyleyin, gitmesin” demiştir (Çavuş, 2015: 188).

Diğer yandan baştan beri durumdan haberdar olmasına, hatta Rusya'nın Trabzon Konsolosunun açık tehdidine rağmen TBMM Hükümetinin elçilik heyetini hemen geri çekmemesi de önemlidir. Bu tavır, Türkiye'nin Türkistan ile ilişkilere verdiği değerin bir göstergesi olarak görülmelidir. Çünkü heyet, altı ay boyunca tüm özlük hakları devam üzere Trabzon'da beklemiştir. Sonunda Galip Paşa, Buhara Sefirliği uhdesinde “baki kalmak şartıyla” Ankara'ya çağrılmış, geldikten sonra da sağlık nedenleriyle görevinden istifa etmiştir (TBMM GCZ, 30 Eylül 1338: 838). Ancak, TBMM Hükümeti bu olaydan sonra da sefirlik kadrosunu ilga etmeyerek, BHC ortadan kalkıncaya kadar diplomatik ilişki kurma iradesini devam ettirmiştir.

Galip Paşa'nın Buhara'ya gidişine Rusların niçin engel olduklarına dair çeşitli değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. O sırada Hariciye Vekili olan Rıza Nur, Meclis'te yaptığı açıklamada, bunun nedenini o sırada Türkistan'da bulunan Enver Paşa'ya ve Basmacılık Hareketine bağlamıştır (TBMM GCZ, 30 Eylül 1338: 838). Elçilik Heyetinde askeri ataşe olarak görevlendirilen Rahmi Apak da anılarında aynı gerekçeyi zikretmiştir (1988: 260).

Resmî açıklama niteliğindeki bu değerlendirmelerde gerçek payı bulunduğu kuşkusuzdur. Sovyet yöneticileri, Türkiye ile Türkistan Türkleri arasındaki etnik bilinç duygusunun ne derece güçlü

olduğunun farkındaydılar. Örneğin Lenin, dönemin cumhurbaşkanı olan Osman Hoca'yla BHC'nin Anadolu'ya gönderdiği 100 milyon altın konusunu görüşürken, "siz Türklerle aynı ırktansınız" demişti (Allworth, 2001: 101). Dolayısıyla Buhara'da Türkiye'nin elçilik açmasının o sırada bölgede yükselen milliyetçilik hareketlerini güçlendireceğinden endişelenen Sovyet Rusya'nın heyetin gitmesine engel olmuş olması muhtemeldir. Çünkü söz konusu dönemde Sovyet yönetimi, hâlâ Batı Türkistan Türklerinin kuvvetine muhtaç durumdaydı. Türkiye'nin bölgedeki manevi gücünün de farkındaydı (Cebesoy, 2002: 122). Bunu kendi lehine kullanmak istiyor, ama Türkiye'nin Türkistan bölgesine doğrudan müdahil olmasını arzu etmiyordu. Öyle ki, Moskova'ya giden Türk Büyükelçilik delegasyonunda yer alan ve daha sonra Hariciye Vekilliği de yapacak olan Yusuf Kemal (Tengirşek)'in anlattığına göre Sovyetler, Moskova'ya büyükelçi atanmasından bile hoşnut olmamış; heyeti karşılamaya ne resmî ne de gayri resmi hiç kimseyi göndermemiştir (1981: 145). Böyle bir ortamda Türkistan'da bir Türk elçiliğinin açılmasının Türkiye'nin bölgedeki siyasi güçler ve kamuoyu üzerinde etkisini arttıracığını, bunun da Sovyetlerin beklentilerini zora sokacağını öngörmüş olabilirler. Yani Sovyet Rusya, TBMM ile Türk devletleri arasındaki ilişkilerin sembolik düzeyde kalmasını arzu etmekte, doğrudan ilişkilerin kendisinin bölgeyle ilgili tasavvurlarının önüne geçeceğini değerlendirmekteydi. Bir süre sonra Buhara'daki Türk subaylarının ülke dışına çıkarılmaları ve yönetimdeki milliyetçi kadroların tasfiye edilerek rejimin "sosyalist cumhuriyet"e çevrilmesi de (Hayit, 1995: 266) bunu kanıtlamaktadır.

Diğer yandan Rusların bu tutumunda Galip Paşa'nın söz konusu yemekte yaptığı konuşmanın Sovyet Rusya yetkililerinde kuşkuya yol açmasının da rolü olduğu söylenebilir. Nitekim Rıza Nur, her ne kadar TBMM'de olayı farklı bir gerekçeyle açıklamış olsa da kendi anılarında, "... (Galip Paşa) nutuk söylemiş... 'Ben oraya bir Türk milliyetperveri, Türkçü olarak gidiyorum. Çalışmam bu istikamette olarak, bu uğurda fedâiyim' demiş... Tabii Rus sefiri de bunu dinlemiş. Okuyunca hayret içinde kaldım. Ne toy... Bu söylenir mi? Böyle ise sakla, söyleme, yap! ... Dedim ki: 'Bunun işi bitmiştir. Bu, Rusların en sinirlenecekleri şey. Buhara'daki üç-dört öğretmenimizi bile çekemeyip bize iade ettiler. Bu adamı Rusya'ya sokmazlar. Hem Rus-Türk ilişkilerini zehirler. Bunu biz azledelim de babayığitlik bizde kalsın. Hem de Ruslar memnun olur.' Sözümü tasdik ettiler, fakat uygulamaya konulmadı" diyerek böyle bir sonucu öngördüğünü ileri sürmektedir (Rıza Nur, 1967: 902-903).

Özetle, TBMM ile BHC arasında diplomatik ilişkiler kurulması için iki taraf da büyük çaba göstermiş, ancak Rusların engellemeleri sonucu diplomatik temsilciliklerin hayata geçmesi akamete uğramıştır. Buna rağmen Buhara Heyetinin Türkiye ziyareti, iki ülke halkının aynı ulus olma duygusu güçlendirici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda hem, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Anadolu'daki kamuoyu inşa edici aktörler, hem de Buharalı heyet kamuoyu kanaatinin oluşumuna olumlu etki edecek bir tutum sergilemişler, ortak köken duygusunu besleyici söylem ve davranışlar ortaya koymuşlardır.

Sonuç

Dönemin gelişmeleri incelendiğinde, TBMM Hükümeti'nin Türkistan coğrafyasında kurulan devletler içerisinde Buhara Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurmayı tercih ettiği görülmektedir. Bunda, BHC'nin yönetici kadrosu içinde etkin bir konumda bulunan Genç Buharalılar hareketine mensup milliyetçilerin Türkiye ile yakınlaşma arzularının önemli rol oynadığı açıktır. Aynı şekilde, Birinci Dünya Savaşı sırasında esir düşen Türklerin eğitim ve askeri alanlarda en aktif olduğu yerlerden birinin BHC olması da ilişkilerin seyrinde etkili olmuştur.

TBMM Hükümeti, başlangıçtan itibaren Türkistan (Orta Asya) ile ilişkilerin güçlenmesine ayrı bir önem vermiş, bu amaçla özel görevle Burdur mebusu İsmail Suphi'yi bölgeye göndermiştir. İsmail Suphi, aralarında ihtilaf bulunan çeşitli Türk grupları arasında birlik sağlamış, onların Türkistan Milli Birliği çatısı altında toplanmalarında etkili bir rol üstlenmiştir. Aynı şekilde, hazırladığı bir tüzükle kurulan yeni cumhuriyetin tam bağımsızlığı için nasıl hareket edebileceğine dair yol haritası hazırlamış, top yekûn savaş için alt yapı hazırlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, İsmail Suphi'nin ve onun teşvikleriyle Buhara'da kalan Türk subaylarının faaliyetleri, Buhara kamuoyunda Türkiye ile aynı etnik kökenden olma duygusunu pekiştirmiş, Türkiye'ye yönelik olumlu kamuoyu oluşumunu güçlendirmiştir.

Diğer yandan TBMM-BHC arasındaki ilişkilerde etnik bilincin, ortak ulus olma duygusunun önemli bir işlevi olmuştur. Bu olgu, Kasıpların Türkiye ziyareti sırasında kendini güçlü şekilde göstermiştir. Verilen mesajlar iki yönlü olarak gerçekleşmiş; heyet üyeleri ziyaretleri boyunca, ortak etnik köken vurgusu yaparlarken, Türkiye'deki kamuoyu inşa odakları da benzer bir tutum sergilemişlerdir. Bu bağlamda TBMM Başkanı ve Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal'in Orta Asya ile ilişkilere verdiği değer de belirleyici bir rolü olmuştur. Dolayısıyla Buhara Heyetinin ziyareti sırasında kendilerine gösterilen yakınlığın diplomatik bir nezaketin ötesinde bu kardeşlik bakış açısına dayandığı görülmektedir. Bu da bugün her iki ülkede var olan kamuoyunu anlayabilmek açısından önemlidir.

Bu dönemde Türkiye basını da ortak ulus olma bilincini güçlendirmeye yönelik bir yayın politikası izlemiş, sayfalarında Buharalıların temas ve açıklamalarına geniş yer vererek gündem oluşturmuştur. Gelişmeleri, olumlu bir bakış açısı ve kardeşlik söylemiyle konuşturmuş, böylece kamuoyunun önemsemesi ve istenilen doğrultuda anlamlandırması yolunda çaba göstermiştir.

Öte yandan, bu gelişmeler sırasında her ne kadar Sovyet Rusya etkeninin her zaman göz önünde bulundurulduğu görülse de TBMM-BHC ilişkilerinde “Sovyet” çerçevesinin aşıldığı ve aynı ulus olma düşüncesinin ön planda olduğu bağımsız bir ilişki kurulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Son olarak Milli Mücadele döneminde TBMM ile BHC arasında kurulan ilişkilerin 1991'de yeniden bağımsızlığını elde eden Türkistan cumhuriyetleri, özelde de BHC'nin mirasçısı olarak Özbekistan ile olan ilişkileri güçlendirici bir nitelik taşıdığı, bu dönemdeki gelişmelerin yeterince aydınlatılmasının kamuoyu oluşumu bakımından önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aça, M. (2012). Sovyetler Birliği'nde Galiyecilik. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 17(17), 63-100.
- Aguilar, E. E. vd. (1997) The foreign policy beliefs of political campaign contributors. *International Studies Quarterly*, 41(2), 355-365.
- Allworth, E. A. (2001) A conversation with Ahmad Na'im Nusratullahbek -Bukharan Jadid. T. Kocaoğlu (Ed.), *Türkistan'da Yenilik Hareketleri ve İhtilaller: 1900-1924 –Osman Hoca anısına incelemeler içinde* s. (80-108). İstanbul: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayınları.
- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (İ. Savaşır Çev.), (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Andican, A. A. (2003). *Cedidizm'den bağımsızlığa hariçte Türkistan mücadelesi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Apak, R. (1988). *Yetmişlik bir subayın hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri (1906-1938)*. (Cilt 2), (5. Baskı). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1964). Atatürk'ün Dışişleri Bakanı anlatıyor. *Yön Dergisi*, 83, 5.
- Avşar, A. (2007). *Türkiyenin istiklal müharibesinde Azerbaycan Türkləri*. Azerbaycanda Atatürk Merkezi.
- Avşar, A. (2020). *Ulusların ruhu, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde kamuoyu*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2008). *Suyu arayan adam*. (20. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Balibar, E. (2000). Ulus biçimi: Tarih ve ideoloji. E. Balibar & I. Wallerstein (Ed.), *Irk sınıflulus belirsiz kimlikler*. (N. Ökten, Çev.), (2. Baskı) içinde (109-133). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2002). *Moskova hatıraları-Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya*. (O. S. Kocahanoğlu, Haz.). İstanbul: Temel Yayınları.
- Choriev, S. (2018). Orta Asya ve Osmanlı ilişkilerinde İstanbul'un önemi (özet). M. S. Yılmaz vd. (Ed.), I. Milletlerarası Türkiye-Özbekistan Münasebetleri Sempozyumu (8-10 Kasım 2018), Özet/Bildiriler Kitabı, içinde s. 407. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları.
- Cook, F. L. v.d. (2002). Media and agenda setting: effect on the public, interest group leaders, policy makers, and policy. *Public Opinion Quarterly*, 47(1), 16-35.
- Çakıröz, R. (1990). *Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 yıl*. (R. Çakıröz, Haz.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Çavuş, R. (2015). Galip Paşa (Pasiner)'nin askerî ve siyasi hayatı (1868-1939) (Yayınlanmamış doktora tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Duru, O. (2001). *Amerikan gizli belgeleriyle Türkiye'nin kurtuluş yılları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eski, M. (1999). Mütareke sonrasında Kastamonu'ya gelen önemli kişiler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 45(15), (1039-1088).
- Eski, M. (2018). Mütareke sonrasında Kastamonu'ya gelen Buharalı öğrenciler. I. Milletlerarası Türkiye-Özbekistan Münasebetleri Sempozyumu (8-10 Kasım 2018), Özet/Bildiriler Kitabı. M. S. Yılmaz vd. (Ed.) içinde (250-259), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları.
- Gönlübol, M. (1993). *Uluslararası politika: ilkeler-kavramlar-kurumlar*. (4. Baskı). Ankara: Attila Kitabevi.
- Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet ilişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güven, C. (2005). Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın yabancı asker, siyasi temsilci ve gazetecilerle temas ve görüşmeleri (Mondros'tan Mudanya'ya kadar), (Yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hatunoğlu, N. (2015). Yakın dönem Türkistan tarihi yazımında Buhara Ahbarı gazetesinin yeri ve önemi. Bülent Ecevit Üniversitesi – Türk Tarih Kurumu I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı. N. Hatunoğlu & C. Kuş Büyüktaş (Ed.) içinde (315-328), Ankara: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Hatunoğlu, N. (2017). Türkistan'ın Sovyetleştirilmesi sürecinde Buhara ve Harezm Halk Cumhuriyetleri. Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (9-10 Ekim 2017). A. Kara vd. (Ed.) içinde (317-341), İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Hatunoğlu, N. (2018). Buhara Ahbarı gazetesine göre Türkiye Milli Mücadelesinin Buhara'daki yansımaları. XVII. Türk Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014) Bildiriler Kitabı, (V. Cilt-II. Kısım). R. Turan vd. (Ed.) içinde (547-568), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin millî mücadeleleri tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jo'rayev N. ve Karimov Sh. (2011). *O'zbekiston Tarixi: O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida*. (Cilt 2), Taşkent: Sharq Nashriyot-Matbaasi.
- Kültür Bakanlığı (1981). Atatürk'ün milli dış politikası (Cumhuriyet dönemine ait 100 belge): 1923-1938*. (Cilt 1), (Belge 36). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- McCombs, M. vd. (1995). Issues in the news and public agenda: the agenda-setting tradition. T. L. Glasser & C. T. Salmon (Ed.), *Public Opinion and the Communication of Consent içinde* (281-322). New York: The Guilford Press.
- Nur, R. (1967). *Hayat ve hatıratım*. (Cilt 3). İstanbul: Altındağ Yayınevi.
- Özlu, H. (2012) Türk-Afgan dostluk ve işbirliği anlaşması kapsamında Atatürk dönemi Türkiye-Afganistan ilişkilerine bakış. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(8), 31-46.
- Rahmankulova, Z. (2007). Birinci Dünya Savaşı ve Türkistan. Z. Dilek vd. (Ed.), 38. (ICANAS) Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007, Bildiriler: Tarih ve medeniyetler tarihi, (Cilt 5) içinde (2571-2582). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Saray, M. (1988). *Atatürk ve Türk Dünyası-Türkiye ve Türkiye hâricinde yaşayan Türkler*. İstanbul: Acar Yayınları.
- Selçuk Şirin, F. (2020). Halep'ten Rio de Janeiro'ya I. Dönem TBMM İzmit Milletvekili Mehmet Fuat Carım (1892-1972). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı), 107-151.
- Sezer, D. (1972). *Kamuoyu ve dış politika*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Sherrill, C. (1934). *Gazi Mustafa Kemal Hz. nezdinde bir yıllık elçilik*. (A. Ekrem, Çev.). İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. (4. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Şamsuttinov, A. M. (1999). *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı tarihi 1918-1923*. (A. Behramoğlu, Çev.), İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- TBMM (2004). *İlk meclis anketi: Birinci dönem TBMM milletvekillerinin gelecekte bekledikleri*. (Cihangir Gündoğdu, Haz.), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.
- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve yakın tarihi*. (1. Cilt), (2. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1999). *Hatıralar-Türkistan ve diğer Müslüman Doğu Türklerinin milli varlık ve kültür mücadelesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1986). *Türkiye'de siyasal partiler -Mütareke dönemi 1918-1922*. (Cilt 2), (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Türkiye Cumhurbaşkanlığı (2020). *Cumhuriyetin 97. yılında Milli Mücadele sergisi*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Yayınları.
- Yerasimos, S. (2000). *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet ilişkileri (1917-1923)*. (2. Basım). İstanbul: Boyut Kitapları.
- Yılmaz, M. S. & Pür, E. (2018). Millî Mücadele döneminde Buhara heyetinin Kastamonu'dan geçişi (1921). M. S. Yılmaz vd. (Ed.), I. Milletlerarası Türkiye-Özbekistan Münasebetleri Sempozyumu (8-10 Kasım 2018), Özet/Bildiriler Kitabı, içinde (241-249), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları.
- YILMAZ, M. & Ata, F. (2004). Buhara Cumhuriyeti ve Basmacılık Hareketi hakkında iki rapor. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 205-225.
- Zukin, C. & Snyder, R. (1984). Passive Learning: When the media environment is the message. *Public Opinion Quarterly*, 48(3), 629-638.

TBMM Gizli Ceride Zabıtları

TBMM GCZ, Devre: 1, Cilt: 1 İçtima: 1, 11.10.1336, 3. Celse.

TBMM GCZ, Devre:1, Cilt: 1, İçtima: 1, 17.10.1336, 1. Celse.

TBMM GZC, Devre: 1, Cilt: 18, İçtima: 3, 6.3.1338, 1. Celse.

TBMM GCZ, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima: 3, 30.9.1338, 2.Celse.

Gazeteler

Açıksöz, 14 Kanunuevvel 1337, No: 359.

Açıksöz, 17 Kanunuevvel 1337, No: 361.

Açıksöz, 16 Nisan 1338, No: 464.

Anadolu'da Yeni Gün, 8 Kanunusani 1338, No: 384-771.F

Anadolu'da Yeni Gün, 5 Mart 1338, No: 432-819.

Anadolu'da Yeni Gün, 12 Mart 1338, No: 825-438.

Hakimiyet-i Milliye, 8 Kanunusani 1338, No: 399.

Hâkimiyet-i Milliye, 24 Şubat 1338, No: 440.

Hâkimiyet-i Milliye, 12 Mart 1338, NO: 453.

Vakit, 1 Kanunusani 1338, No: 1459.

Extended Abstract

Introduction

In the first quarter of the 20th century, new political structures emerged in two different regions of the Turkish world. While the Turkish Grand National Assembly (GNAT) was established on April 23, 1920, the People's Republic of Bukhara (PRB) was proclaimed on October 6, 1920. In this context, while the recognition of PRB was foreseen in the first international agreement signed by the Turkish Grand National Assembly, Burdur Deputy Soysalloğlu İsmail Suphi was sent to the region on a special mission. İsmail Suphi carried out important activities to bring together the conflicting groups in Turkestan and to establish the Turkestan National Union. The PRB also gave importance to establishing political relations with Türkiye and at the end of 1921 sent a diplomatic delegation to Ankara to request the appointment of an ambassador. In this study, the role of ethnic consciousness in the foreign policy of the Turkish Grand National Assembly towards the People's Republic of Bukhara and the effect of the events on the formation of public opinion were examined in the context of the activities of the period press and public opinion-forming actors.

Methodology

There is a direct connection between the emergence of Turkish newspapers in Türkiye and the phenomenon of "Outside Turks". Newspapers became the main tool for informing the public about domestic and foreign developments, educating them and ensuring their political participation. Parallel to this, an intellectual class that made its living from journalism was also formed. When the politically sensitive masses (newspaper readers) to whom thoughts can appeal are added to these two factors, the press of the period has become one of the main public opinion forming focuses in a very short time.

On the other hand, three main actors can be mentioned in the formation of public opinion in international relations: passive public, active public and public opinion builders. In our study, in the context of Türkiye-Turkistan relations during the National Struggle period, the most influential of these focuses, public opinion-building actors, especially political actors and period newspapers are emphasized.

The theoretical basis of our study was the agenda setting function of the press. One of the most important factors affecting the formation of public opinion is whether the newspapers carry an event on their pages or not, and if so, to what extent and from what point of view. Through the "agenda setting function" of the press, while deciding which of the numerous news that happens around us every day to choose and which ones to be informed about, at the same time, what needs to be thought about and talked about is determined; what is happening around us, which of them is more important, right or wrong is defined. Thus, the way the target audience perceives the world is affected, and it gives the press the opportunity to influence the decisions of political groups as well as forming public opinion.

Findings and Conclusions

In the light of this theoretical framework, in our study, the effects of the press and political actors of the period on the consciousness of being the same nation and the formation of public opinion in the relations established between the GNAT and PRB during the National Struggle period are discussed. As case studies, the activities of İsmail Suphi (Soysalloğlu), who went to Turkestan with the assignment of the Turkish Grand National Assembly, and the visit of the delegation that came to Turkey on behalf of Bukhara at the end of 1921 were examined. As a result of the study, it has been seen that the public opinion-building actors and the attitude of the press contribute to the formation of a positive public opinion towards the Turkestan Turks.

When the developments of the period are examined, it is seen that the GNAT government preferred to establish relations with the PRB among the states established in the geography of Turkestan. It is clear that the desire of the nationalists belonging to the Young Bukhara movement, which is in an active position among the executive staff of PRB, to get closer to Türkiye played an important role in this. Likewise, the fact that the PRB was one of the places where the Turks who were captured during the First World War were most active in the fields of education and military had an impact on the course of relations.

In the light of the study it can be said that ethnic consciousness and the feeling of being a common nation played an important role in the relations between the GNAT and PRB. This phenomenon showed itself strongly during the Kasids' visit to Türkiye. The messages given took place in two directions; While the members of the delegation emphasized common ethnicity during their visit, public opinion building centers in Türkiye displayed a similar attitude.

During this period, the Turkish press also followed a publishing policy to strengthen the awareness of being a common nation and set the agenda by giving wide coverage to the contacts and statements of the people of Bukhara. By reflecting the developments with a positive perspective and fraternity discourse, it has ensured that the public cares and has endeavored to build a positive public opinion and has been successful.

On the other hand, although it is seen that the Soviet Russia factor has always been taken into consideration during these developments, it can be said that the "Soviet" framework has been overcome in the GNAT-PRB relations and an independent relationship has been tried to be established in which the idea of being the same nation is at the forefront.

Finally, it is important for the formation of public opinion that the relations established between the Grand National Assembly and the People's Republic of Bukhara during the National Struggle strengthen the relations with the Turkestan republics that regained their independence in 1991, and in particular with Uzbekistan, as the heir of the PRB can be stated.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Testing The January Effect Using The GARCH (p,q) Model In MIST Countries *MIST Ülkelerinde Ocak ayı Etkisinin GARCH (p,q) Modeli Kullanılarak Test Edilmesi*

Mesut Aslan *

Abstract: Efficient markets hypothesis is essential for achieving desired goals in financial markets. The concept of efficiency enables market professionals and investors to follow markets consisting of these prices in a controlled manner and maintain their dominance. In this study, using the monthly closing data of the stock exchanges of MIST countries between 2005 and 2021, the effect of January on the returns of these stock markets was examined using the GARCH model. As a result of the analysis, the positive returns on a monthly basis were high across the countries. However, the stock market of the country with the most negative returns was determined to be BIST (Türkiye). When the variance distribution analysis results are examined, it is seen that the differentiation of returns is greater in BIST compared to other countries. The country with the highest entry was observed in the BIST stock market as the November return. As a result of the analysis, it has been determined that there is no January effect in MIST countries. Although a long-term relationship between countries has been determined within the framework of the GARCH model, this situation is not considered as a situation that eliminates the efficient market hypothesis.

Key Words: GARCH, MIST Country Exchanges, January Effect

Öz: Finansal piyasalarda istenilen amaçlara ulaşılabilmesi için etkin piyasalar hipotezinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Etkinlik kavramı dikkate alındığında piyasa profesyonelleri ve yatırımcıları belirlenen fiyatlar ile bu fiyatlardan oluşan piyasaları kontrollü bir şekilde takip edebilir ve piyasada hakimiyetini devam ettirebilme imkanı sağlayabilir. Bu çalışmada MIST ülkeleri borsalarına ait 2005-2021 tarihleri arasındaki aylık kapanış verileri kullanılarak, bu borsaların elde ettiği getiriler üzerindeki Ocak ayı etkisi GARCH modeli kullanılarak incelenmiştir. Analizler sonucunda ülkeler genelinde aylık bazda pozitif getirilerin fazla olduğu tespit edilirken, en çok negatif getirinin olduğu ülke borsasının BIST olduğu belirlenmiştir. Varyans dağılım analizi sonuçlarına bakıldığında söz konusu getirilerin farklılaşması, diğer ülkelere kıyasla BIST’te daha fazla olduğu görülmektedir. En yüksek getirinin sağlandığı ülke kışım ayı getirisi olarak BIST borsasında gözlemlenmiştir.

*Assistant professor, Bingol University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, ORCID:0000-0003-2338-7474, mesutaslan@bingol.edu.tr

Cite as/ Atıf: Aslan, M. (2023). Testing the january effect using the GARCH (p,q) model in MIST countries. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 329-341. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1224104>

Received/Geliş: 25 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul: 16 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Analizler sonucunda MIST ülkelerinde ocak ayı etkisinin söz konusu olmadığı tespit edilmiştir. GARCH modeli çerçevesinde ülkeler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmesine rağmen, bu durum etkin piyasa hipotezini ortadan kaldıran bir durum olarak değerlendirilmemektedir.

Anahtar Kelimeler: GARCH, MIST Ülke Borsaları, Borsa, Ocak Etkisi

Introduction

The globalisation effect has affected investor decision-making and decision-making behaviour, price movements in the markets and investors' expectations of high returns. This situation is based on the "Efficient Markets Hypothesis" and "Random Walk" put forward by Fama in 1970, and investor behaviour is considered rational by emphasizing market efficiency. In the efficient markets hypothesis, markets are accepted as the basic theory explaining price formation.

Financial markets are the name given to the markets where capital and savings are collected and used effectively and fund suppliers and fund demanders come face to face. The concept of effectiveness, on the other hand, is a concept that expresses the extent to which an activity, action, or behavior reaches the previously targeted goal, taking into account the current conditions (Yükçü and Atağan, 2009: 3; Karyağdı and Gökoğlan, 2023: 166). From the past to the present, the efficiency of financial markets has been a constant topic of discussion. The issue of market efficiency has gained importance day by day as it creates a risk phenomenon for investors.

According to the efficient market hypothesis, the prices of the securities traded in the market are based on all available information and expectations about the related securities. Professionals and investors can follow the prices they have determined based on this information and the information on the markets based on these prices. Therefore, it may not be possible to consistently generate returns on the market. According to this hypothesis, it is not possible to predict market trends through technical analysis and fundamental analysis. This shows that it is impossible for the security price to stay below or above the real value for a long time (Bayraktar, 2012: 37).

In order for the market to reach efficiency, investors should be able to access all kinds of information, exchange information with their competitors, and be in a competitive environment. The efficiency of firms in financial markets can be measured using three different concepts of efficiency. The first of these efficiency concepts is the concept of operational efficiency and expresses the relationship between firm costs and profit at the end of the period (Al-Shamali, 1989: 25). Another is market information activity. This type of activity is the reflection of market information on financial asset prices. The third type of activity is the efficiency of distribution and allocation in markets. The basis of this type of activity is the efficient and effective use of resources by companies and investors (Karan, 2018: 278).

Considering the studies on financial markets, many results have been obtained that argue the opposite of the efficient markets hypothesis. These results, which contradict the theory, are referred to as financial anomalies. In this study, the existence of the January effect in MIST (Turkiye, Indonesia, Mexican, South Korea) countries was tested.

Literature Review

When the national and international finance literature related to the January return is examined, it is possible to come across various studies. Some of the important ones from these studies are presented in Table 1.

Table 1. Literature Review

Author(s)	Research area/country	Method	Period	Conclusion
WORKS DONE DOMESTIC				
Kendirli&Bulut (2020)	Monthly closing data of BRICS and BIST Index are taken into consideration	GARCH	1996-2016	As a result of their analyses, the authors concluded that the January effect in BRICS countries and BIST existence of a long-run relationship between countries within the framework of the GARCH model, it is not possible to talk about the existence of a long-run relationship between countries. the efficient market hypothesis is considered as a situation that eliminates the efficient market hypothesis.
Konak&Kendiri (2015)	Monthly closing data of BIST Index is taken into consideration	GARCH	01.01.2002-31.12.2007	According to the results of the analyses, the authors concluded that months, some trends that can be considered as anomalies have emerged, other On the other hand, the different negative and positive values arising in the main mass and subgroups they found that it was not continuous.
Aytekin & Sakarya (2014)	İstanbul Stock Exchange(İSE) data have been used	One-way analysis of variance	1999-2013	They found that the January anomaly was observed in the relevant indices during the period they examined.
Konak&Kendiri (2014)	Data for BIST 100 index	GARCH	January 2005-December 2012,	As a result of the analyses conducted by the authors, the main mass and sub Although different negative and positive values were obtained in the groups, only the values seen in the main mass negative Monday value is statistically significant at 10% significance level.
Dadenova (2012)	İSE data have been used	Regression analysis	04.01.2000-25.06.2012	For the İSE30 rating, it has been determined that Wednesday 0.0030 and Thursday 0.0016 are the days that provide the highest returns, while the lowest returns on Friday are -0.0037, and within this index, negative returns are provided on average on Monday and Tuesday. .
Kendirli&Karadeniz (2012)	İSE data were used.	ARCH-GARCH	02.01.2008-30.03.2012	As a result of their analyses, the authors conclude that taking variance breaks into account in the modeling of volatility makes a significant contribution to investors. high levels of volatility and high risks in capital markets would mean.
Küçükşille (2012)	İSE data have been used	Power Ratio Method	1988-2010	They found that while the January effect was observed in the İSE 100 and XUSIN indices, there was no January effect in the XGIDA, XHOLD and XUMAL indices. When the January effect is analyzed on a trend basis, they stated that the

				January effect is weakening in the ISE 100, XUGIDA, XUSIN and XUMALI indices, while the market efficiency has not changed in the XUHOLD index under the January effect.
Erdoğan & Elmas (2010)	They applied a survey to a total of 410 stock investors in the provinces of Istanbul, Ankara, Izmir, Bursa, Antalya and Erzurum.	Portfolio Analysis	September 10, 2009 - November 5, 2009	As a result of the analyzes they have made for the ISE stock investor, which consists of a sample group of 410 people, they have determined that a higher return is obtained in January compared to other months.
Çinko (2008)	ISE data have been used	Regression analysis	January 1989 - December 2006	As a result of the analysis, the January effect was not detected in the ISE.
Özer & Özcan (2002)	ISE data have been used	Regression analysis	1988-1997	In terms of the examined period, they revealed that the January effect is seen in the ISE, but this effect is not continuous and is independent of the size of the firm.
Karan & Uygur (2001)	ISE data have been used	Portfolio Analysis	1991-1998	While revealing the existence of January return in the ISE in terms of portfolios created and the period examined, they determined that this effect depends on the size of the firm.
Dağlı (1996)	Data from Argentina, Philippines, Colombia and Türkiye stock markets were used.	ARCH-GARCH	1976-1992	He determined that the highest return was obtained in Türkiye after Argentina, Philippines and Colombia. The researcher, who deals with the risks on a monthly basis, found the highest standard deviation of the return series in Argentina during the analysis period. This result supports the fact that high return brings high risk. On the other hand, while the second highest risk was observed in Türkiye, it was concluded that this risk in the ISE could not be compensated with returns.
Balaban (1995)	İMKB Bileşik endeksi günlük verilerini kullanmıştır.	ARCH-GARCH	1988-1993	It has been determined that in terms of the index and the period examined, besides the January effect, the effects of June and September are also seen in the ISE.
STUDIES MADE ABROAD				
Lim, David & Chong (2010)	Data from Asian countries were used.	KPSS Test	1990-2009	While the December effect was detected in countries other than Hong Kong, Japan, Korea and China, they found that January, April and May effects were observed on stock returns in some countries.
Al-Rjoub & Alwaked (2010)	Data from DJIA, S&P 500 and NASDAQ organizations were used.	Least Squares Method	1971-2009	They found that the return losses in January were lower than the other months of the year, but there was no January effect when the average positive returns were taken into account.
Hsu (2005)	Data from Taiwan, Hong Kong, China stock indices and stock indices of America, Japan, Brazil and England were used.	ARCH-GARCH	1982-2003	While the January effect was detected in the Taiwan and Hong Kong indices, the January effect could not be detected in the USA, England, Japan and China indices.

Athanassakos (2002)	Kanada Borsasına ait veriler kullanılmıştır.	Pooled time series	1980-1998	It has been determined that the January returns are low, so the January effect is not widespread.
Cheung & Coutts (1999)	Data belonging to the Hong Kong Stock Exchange were used.	Regression analysis	January 1985 - June 1997	t statistic for some months Although it was significant, the January effect was not detected.
Raj & Thurston (1994)	Data from the New Zealand stock market was used.	Regression analysis	July 1983 - June 1993	They set up a regression model in the first model with January as a dummy variable and the second model with months other than January as a dummy variable. They found that there was a positive significant January effect in the first model. In the second model, they found that the presence of negative significant coefficients had a January effect.

According to the literature review, different studies have reported different results. For this reason, it is very significant for the originality of the study to examine the study in a different period by considering a different analysis technique.

Dataset and Method

In the study, the existence of the January effect in MIST countries is tested with the GARCH (p,q) model using monthly closing data of index return rates for the period 2005-2021. The existence of the January effect in the stock market indices of MIST countries and the effect of the January effect on the market efficiency were investigated. Data are taken from Borsaistanbul.com, www.thomsonone, Finans.yahoo.com, web addresses and MIST countries index data. A number of statistical and econometric tests were used in the study and the January anomaly was tested using the GARCH model.

In the study, firstly descriptive statistics were calculated and then the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test was used to test the stationarity of the series. The White test was used to test whether there was a variable variance problem. Data obtained using the GARCH (p,q) test were interpreted.

GARCH models were introduced by Tim Bollerslev (1986). In this model, the conditional variance in the t period (h_t) depends not only on the square of the past values of the error terms, but also on the past conditional variance values. That is, the variance of the error terms is affected by their own values and all of the conditional variance values. In general, a GARCH (p,q) process, when the lag length of the squares of the error terms is expressed as q and the lag length of the autoregressive part is expressed as p

$$\omega > 0; a_i \geq 0; \beta_j \geq 0; \sum_{i=1}^q a_i + \sum_{j=1}^p \beta_j < 1 \text{ to be}$$

$$h_t = \omega + \sum_{j=1}^p \beta_j h_{t-j} + \sum_{i=1}^q a_i u_{t-i}^2$$

It is expressed as (Hansen and Lunde, 2005, 873). GARCH models must meet certain criteria. One of these criteria is that the coefficients are not negative. The conditions $a_i \geq 0$, $\beta_j \geq 0$ must be satisfied. When these conditions are not met, the model is meaningless. The second criterion is that the sum of the coefficients is less than 1. When $a_i + \beta_j < 1$ condition is not met, the model is meaningless (Kula and Baykut, 2017: 97). Since the GARCH model can give more precise and reliable results compared to other tests, this test was used for analysis.

Table 2. Countries Used in the Analysis Stock Exchange Abbreviations

COUNTRY	EXCHANGE NAME
TURKIYE	BIST
INDONESIA	JKSE
MEXICAN	MEXBOL
SOUTH KOREA	KRX

Monthly data of MIST countries' stock exchanges between 2005 and 2021 were used as data set in the analyses. The countries used in the analysis and the stock market names of these countries are presented in Table 2.

Analysis and Findings

Table 3. Descriptive Statistics of BIST Exchange

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Standard Deviation	Jarque-Bera	Probability
January	0.0087	-0.0115	0.3788	-0.2351	0.1401	2.9841	0.1515
February	0.0101	0.0099	0.1843	-0.1542	0.0766	0.0123	0.8412
March	0.0421	0.0519	0.1844	-0.0549	0.0741	0.9745	0.4878
April	0.0022	0.0154	0.1846	-0.1547	0.0874	2.7549	0.1456
May	0.0241	0.0018	0.0674	-0.1845	0.0679	1.7413	0.2419
June	0.0241	0.0255	0.1809	-0.1113	0.0692	0.0951	0.7519
July	0.0151	0.0068	0.1453	-0.1846	0.0715	0.6417	0.5547
August	-0.0105	-0.0176	0.1940	-0.3749	0.1320	0.4981	0.4651
September	-0.0321	-0.0457	0.2411	-0.2599	0.1141	2.7017	0.1355
October	0.0122	0.0157	0.1871	-0.3745	0.1333	9.5743	0.0041
November	0.0555	0.0219	0.3871	-0.2311	0.1257	3.5100	0.1212
December	0.0277	0.0412	0.2599	-0.1008	0.1022	0.6646	0.5413

In Table 3, descriptive statistics values of Borsa Istanbul 100 index are presented. Considering the monthly average returns, it is seen that a negative return was obtained in 2 months (August and September) and a positive return in 9 months. Looking at the monthly returns, it is seen that the highest return is in November (Average: 0.0555). According to the Jarque-Bera test statistics used to determine whether the series show a normal distribution, it is seen that the series do not show a normal distribution.

Table 4. Descriptive Statistics of JSKE Exchange

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Standard Deviation	Jarque-Bera	Probability
January	0.0057	0.0049	0.1021	-0.0465	0.0414	1.2511	0.3741
February	0.0065	0.0022	0.1151	-0.1437	0.06120	0.7544	0.5981
March	0.0121	0.0247	0.0854	-0.1005	0.0473	0.8541	0.5518
April	0.0184	0.0133	0.1951	-0.0853	0.0543	6.3749	0.0545
May	0.0017	0.0109	0.1104	-0.1175	0.0652	0.3741	0.7557
June	0.0114	0.0125	0.1143	-0.0113	0.0549	0.2908	0.7546
July	-0.0079	0.0024	0.1155	-0.1451	0.0746	0.7544	0.5742
August	0.0154	0.0192	0.1322	-0.1041	0.0549	0.6512	0.6255
September	0.0201	0.0107	0.1973	-0.1407	0.0544	4.5871	0.4058
October	-0.0357	0.0145	0.0682	-0.0695	0.1541	11.5411	0.0013
November	0.0125	0.0177	0.1028	-0.0879	0.0582	0.8553	0.5744
December	0.0142	0.0101	0.1255	-0.1322	0.0654	0.4788	0.6543

When the values of the descriptive statistics given in Table 4 are examined, it is seen that there is a negative effect on JSKE in July and October. It is seen that the highest return in JSKE was in September (0.0201). According to Jarque-Bera statistics, the series do not show a normal distribution.

Table 5. Descriptive Statistics of MEXBOL Stock Exchange

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Standard Deviation	Jarque-Bera	Probability
January	0.0275	0.0157	0.2451	-0.1106	0.1010	0.8546	0.5419
February	0.0347	0.0121	0.2419	-0.1141	0.1043	1.3411	0.3718
March	0.0274	0.0385	0.2413	-0.1004	0.0845	0.4740	0.6555
April	-0.0101	-0.0275	0.1983	-0.2411	0.1236	0.8845	0.5544
May	-0.0457	0.0344	0.3125	-0.1735	0.1176	0.6843	0.5882
June	0.0123	0.0185	0.1544	-0.1012	0.0659	0.4873	0.6419
July	0.0351	0.0133	0.1257	-0.7419	0.1550	38.8882	0.0000
August	0.0247	0.0011	0.1875	-0.3749	0.1852	9.5743	0.0013
September	0.0119	0.0352	0.1544	-0.4717	0.1422	0.5746	0.7544
October	-0.0127	0.0115	0.1744	-0.2544	0.1022	1.2339	0.1246
November	-0.0113	0.0026	0.1358	-0.2844	0.1054	2.4117	0.2333
December	0.0148	0.0253	0.3845	-0.2216	0.1347	5.4713	0.0316

Looking at Table 5, where descriptive statistics for Mexbol are given, it is seen that there is a negative effect in April, May, October and November. It is seen that the highest monthly return is in July (Average: 0.0351). Looking at the Jarqu-Bera test statistics, it is seen that the series do not show a normal distribution except for the month of July.

Table 6. Descriptive Statistics of KRX Exchange

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Standard Deviation	Jarque-Bera	Probability
January	0.0184	0.0271	0.1121	-0.1155	0.0547	0.9874	0.4777
February	0.0113	0.0144	0.1227	-0.1588	0.05419	3.1072	0.1235
March	0.0177	0.0345	0.1552	-0.1852	0.0741	2.3122	0.2544
April	0.0028	-0.0158	0.1450	-0.1255	0.0664	0.5419	0.5412
May	-0.0085	-0.0154	0.1055	-0.1744	0.0543	1.8740	0.2553
June	0.0038	0.0059	0.1143	-0.1055	0.0453	0.3952	0.6519
July	-0.0155	-0.0246	0.1744	-0.1022	0.0655	1.8543	0.2845
August	0.0002	-0.0027	0.2135	-0.1426	0.0745	5.4553	0.0578
September	0.0022	0.0107	0.1223	-0.1247	0.0549	0.1405	0.7544
October	0.0254	0.0175	0.1122	-0.0623	0.0411	0.3744	0.7542
November	0.0076	0.0163	0.1544	-0.1545	0.0605	1.3322	0.3740
December	-0.0055	-0.0127	0.1745	-0.1141	0.0658	7.5327	0.0123

Looking at Table 6, where the descriptive statistics of KRX are given, it is seen that there is a negative return in 3 months and a positive return in 9 months. It is seen that the highest return on a monthly basis is in October. Looking at the results of Jarque-Bera test statistics, it is seen that all series do not show a normal distribution.

Table 7. Stability Test of MIST Countries Data

Exchange	T Statistics	Probability
BIST (Turkiye)	-11.574	0.0000
JSKE (Indonesia)	-8.401	0.0000
MEXBOL(Mexican)	-9.915	0.0000
KRX (South Korea)	-12.347	0.0000

NOTE: The lag length is taken as 2.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) test was performed to perform the stationarity test and the results are presented in Table 7. Looking at the table where the lag length is taken as 2, it has been determined that none of the variables contain a unit root.

In the study, the variance analysis was performed and the variation in the monthly returns of each data belonging to the countries was tried to be determined. In order to avoid multicollinearity problems while performing the analyses, December was not included in the regression analysis in the analyzes and was indicated as A in the tables.

Table 8. BIST Variance Distribution

	Coefficient	Standard Error	t-Statistics	Probability
January	-0.0451	0.0378	-1.4512	0.1137
February	-0.0377	0.0378	-1.2543	0.1322
March	-0.0784	0.0378	-0.1169	0.6923
April	-0.0145	0.0378	-0.4219	0.4716
May	-0.0463	0.0378	-1.2515	0.1328
June	-0.0178	0.0378	-0.6541	0.3577
July	-0.0254	0.0378	-0.6544	0.3772
August	-0.0489	0.0378	-1.4719	0.0516***
September	-0.0143	0.0378	-0.4790	0.4798
October	-0.0351	0.0378	-1.1007	0.1743
November	-0.0745	0.0378	-1.8543	0.0185**
A	0.0555	0.0225	1.9587	0.0237

Looking at Table 8, where the variance distribution of BIST data is given, it is seen that the returns for August and November are negative. It was determined that the negative value of August on the whole series was significant at the 1% level and the value of November was significant at the 5% significance level.

Table 9. JSKE Variance Distribution

	Coefficient	Standard Error	t-Statistics	Probability
January	-0.0105	0.0267	-0.3541	0.5744
February	0.0038	0.0267	0.1508	0.7542
March	-0.0599	0.0267	-1.7852	0.0154**
April	-0.0010	0.0267	-0.3755	0.5922
May	-0.0142	0.0267	-0.5971	0.4783
June	-0.0037	0.0267	-0.1855	0.7420
July	-0.0057	0.0267	-0.1788	0.7411
August	-0.0016	0.0267	-0.0543	0.8547
September	-0.0101	0.0267	-0.3744	0.5745
October	0.0025	0.0267	0.1052	0.8707
November	-0.0013	0.0267	-0.0549	0.8329
A	0.0178	0.0157	1.0127	0.2451

In Table 9, the variance distribution analysis of the Indonesian JSKE stock market is given. Looking at the table, it was determined that the value of March was significant at the 5% significance level and this value was negative.

Table 10. MEXBOL Variance Distribution

	Coefficient	Standard Error	t-Statistics	Probability
January	-0.0121	0.0375	-0.2953	0.6517
February	-0.1006	0.0375	-1.7201	0.0233**
March	-0.1123	0.0375	-0.2451	0.6444
April	-0.0744	0.0375	-1.4735	0.0419**
May	-0.0298	0.0375	-0.7419	0.3215
June	-0.0322	0.0375	-0.6588	0.3512
July	-0.0355	0.0375	-0.8808	0.2850
August	-0.0100	0.0375	-0.1952	0.7511
September	-0.0347	0.0375	-0.6142	0.3508
October	-0.0570	0.0375	-1.3511	0.1022
November	-0.0411	0.0375	-1.1055	0.1516
A	0.0499	0.0276	1.3410	0.0852***

Considering the difference in monthly returns of Mexbol, the Mexican stock market, in Table 10, it has been determined that the values of February and April are significant at the 5% significance level and these values are negative values.

Table 11. KRX Variance Distribution

	Coefficient	Standard Error	t-Statistics	Probability
January	0.0123	0.0195	0.5541	0.4511
February	0.0025	0.0195	0.1221	0.7546
March	0.0214	0.0195	1.0419	0.1953
April	-0.0037	0.0195	-0.1528	0.6202
May	-0.0078	0.0195	-0.2417	0.5844
June	-0.0034	0.0195	-0.1422	0.7513
July	-0.0341	0.0195	-1.0543	0.2149
August	-0.0156	0.0195	-1.1025	0.3716
September	-0.0044	0.0195	-0.1844	0.6328
October	0.0062	0.0195	0.2753	0.6955
November	-0.0140	0.0195	-0.6516	0.3417
A	0.0086	0.0145	0.4628	0.4710

In Table 11, monthly variance distribution analysis of the South Korean stock market KRX is presented. When the values in the table are examined, it has been determined that the monthly returns of the year do not show any difference.

Table 12. MIST Countries and BIST Returns Series GARCH (1,1)

		C	REID(-1)^2	GARCH (-1)
BIST	Coefficient	0.0001251	0.1154	0.6512
	Standard error	0.0001983	0.0371	0.0341
	z-Statistics	0.7155	2.5416	15.4713
	Possibility	0.2554	0.0045	0.0000
JSKE	Coefficient	0.002741	0.4877	-0.0105
	Standard error	0.0004101	0.1135	0.0268
	z-Statistics	5.7982	3.1999	-0.3716
	Possibility	0.0000	0.0000	0.0000
MEXBOL	Coefficient	0.000287	0.1551	0.6942
	Standard error	0.000175	0.0638	0.0514
	z-Statistics	1.2841	2.7104	11.5553
	Possibility	0.1237	0.0011	0.0000
KRX	Coefficient	0.00054	0.0741	0.6505
	Standard error	0.00059	0.0513	0.1746
	z-Statistics	0.8715	1.0325	3.5467
	Possibility	0.2416	0.1463	0.0000

By using the GARCH (1,1) model, the direction of the long-term predictable market movement of MIST countries and BIST is estimated and the results are presented in Table 12. When the results obtained from the analyzes are examined, it can be stated that the long-term returns will continue in BIST and MIST countries. In addition, when the January return, which is the focus of the study, is evaluated, it is not possible to talk about an effect of January on the basis of months of the year. It is seen that the January returns do not differ in both MIST and BIST returns.

Discussion and Conclusion

In this study, which analyses the impact of January on the capital markets of MIST countries using the GARCH model, data between 2005-2021 are used. Negative returns are observed in all stock exchanges for the 17-year period.

The country stock market with the highest monthly negative return was MEXICO (MEXBOL). A negative return was obtained in 4 months in MEXBOL. When we look at the stock markets of other countries, a negative return is seen in the South Korea (KRX) stock market in 3 months, while a negative return in Türkiye (BIST) and Indonesia (JSKE) in 2 months.

Considering the positive returns, it is seen that the highest positive return average between the years 2005-2021 among the examined stock markets was in November in BIST. In this month, an average return of 0.0555 was obtained in BIST. After BIST, the country with the highest positive return was the Mexican stock market. In MEXBOL, an average of 0.0351 positive returns was obtained in July. When the maximum positive returns of other countries are examined, an average of 0.0201 in September in the Indonesian stock exchange JSKE, and an average of 0.0254 in October in the South Korean stock exchange KRX.

When the results of the variance analysis made for the differences of the countries examined in the analyzes are examined, it is seen that the biggest difference is in BIST. It is seen that the negative returns in March and November in BIST between 2005-2021 differ statistically significantly compared to other months. This shows that the efficient market hypothesis can be rejected at the highest level in BIST.

The country where the returns differed after BIST was Mexico. The negative returns of the Mexican stock market MEXBOL in February and March differed statistically significantly. Other countries with statistically different returns after these countries were the negative return of JSKE, the Indonesian stock market, in March and the negative return of KRX, the South Korean stock market, in July.

Looking at the results of the GARCH model, it is possible to talk about the existence of a long-term relationship between the countries between the years 2005-2021. However, it is not possible to talk about the January relationship in this relationship. When considered in terms of the efficient market hypothesis, it is possible to say that there is a market efficiency in general, although the returns obtained from the country data show some differences.

While these results are in parallel with the studies of the authors of Aytekin and Sakarya (2014), Al-Rjoub&Alwaked (2010), Zinc (2008), Cheung&Coutts (1999), who obtained similar results in the literature, Lim, David&Chong (2010), Özer&Özcan (2002), Karan&Uygur (2001), Balaban (1995), Raj & Thurston (1994) coincide with the results obtained by the authors.

Investors can be advised not to invest in the BIST, which displays an unstable outlook, and to pay attention to the months that bring negative returns and not invest in these months, and turn to the months that bring positive returns. In future studies, researchers can examine this relationship by considering different time periods and using data from different country groups.

References

- Al-Rjoub, S. A. M., & Alwaked, A. (2010). January effect during financial crises: Evidence from the U.S. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 24, 29-35.
- Al-Shamali, M. (1989). Weak form efficiency and factors leading to market efficiency in the Kuwait stock market. (unpublished doctoral thesis), Loughborough University of Technology, Loughboroug.
- Athanassakos, G. (2002). The scrutinized-firm effect, portfolio rebalancing, stock return seasonality, and the pervasiveness of the january effect in Canada. *Multinational Finance Journal*, 6(1), 1-27.
- Aytekin, S., & Sakarya, Ş. (2014). Ocak ayı anomalisi: Borsa İstanbul endeksleri üzerine bir uygulama. *International Journal of Management Economics and Business*, 10(23), 137-155.
- Balaban, E. (1995). İstanbul menkul kıymetler borsası'nda ocak ayı etkisi, Ömer Hayyam etkisi, Ümit Yasar etkisi. *Central Bank of the Republic of Türkiye, General Directorate of Research, Discussion Paper*, No:9511, 231-252.
- Bayraktar, A. (2012). Etkin piyasalar hipotezi. *Aksaray University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(1), 37-47.
- Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(3), 307-327.
- Cheung, K.C., & Coutts, J.A. (1999). The january effect and monthly seasonality in the hang seng index: 1985-97. *Applied Economics Letters*, 6, 121-123.
- Çinko, M. (2008). İstanbul menkul kıymetler borsasında ocak ayı etkisi. *Journal of Dogus University*, 9(1), 47-54.
- Dadenova, K. (2012). Finansal anomalilerin test edilmesi: İMKB'de bir uygulama (Unpublished master's thesis). Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences, İzmir.
- Dağlı, H., 1996, Türkiye'nin risk ve getiri açısından gelişen hisse senedi piyasaları arasındaki yeri, İMKB, *Economics, Business Administration and Finance, Studies on Capital Markets and ISE*, 19-38.
- Erdoğan, M., & Elmas, B. (2010). Hisse senedi piyasalarında görülen anomaliler ve bireysel yatırımcı üzerine bir araştırma. *Journal of Atatürk University Graduate School of Social Sciences*, 14 (2), 1-22.
- Hansen, P., & Lunde, A. (2005). A forecast comparison of volatility models: Does anything beat a GARCH (1,1)? *Journal of Applied Econometrics*, 20(7), 873-889.
- Hsu, C. (2005). Is there a january effect in the greater China area?. Simon Fraser University (Business Administration Master Thesis). Taiwan.
- Karan, M. (2018). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, Ankara: Gazi Bookstore, 22. 277-287.
- Karan, M. B., & Uygur, A. (2001). İstanbul menkul kıymetler borsası'nda haftanın günleri ve ocak ayı etkilerinin firma büyüklüğü açısından değerlendirilmesi. *Journal of Ankara University Faculty of Political Sciences*, 56, 103-115.
- Karyağdı, N.G. & Gökoğlan, K. (2023). Muhasebe Meslek Etiği Alanında Yapılmış Çalışmalara Yönelik Bibliyometrik Analiz. *Journal of Finance, Economics and Social Research*, 8(1), 165-175.
- Kendirli, S., & Bulut, B. (2020). BRICS ülkeleri ve türkiye'de ocak ayı etkisinin GARCH (p, q) modeli ile test edilmesi. *Journal of Finance, Economics and Social Research*, 5(3), 571-585.

- Kendirli, S., Karadeniz, G. (2012). 2008 Kriz sonrası İMKB 30 endeksi volatilitésinin genelleştirilmiş ARCH modeli ile tahmini. *Journal of Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 2(2), 95-104.
- Konak, F., Kendirli, S. (2014). Küresel finansal kriz sürecinde BIST 100 Endeksi'nde haftanın günleri etkisinin analizi. *Journal of Süleyman Demirel University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 19(2), 275-286.
- Konak, F., & Selçuk, K. (2015). Yılın ayları etkisi'nin Borsa İstanbul 100 endeksi'nde GARCH (1, 1) modeli ile test edilmesi. *Journal of Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(2), 137-146
- Kula, V., & Baykut, E. (2017). BIST banka endeksi'nin (XBANK) volatilité yapısının markov rejim değişimi GARCH modeli (MSGARCH) ile analizi, *Bankers Magazine*, 102, 89-110.
- Küçükşille, E. (2012). İMKB endekslerinde ocak ayı etkisinin test edilmesi. *Journal of Accounting and Finance*, (53), 129-138.
- Lim, B. K., David, N. C. Y., & Chong, H. L. (2010). Month-of-the-year effects in Asian countries: A 20-year study (1990-2009). *African Journal of Business Management*, 4(7), 1351-1362.
- Özer, G., & Özcan, M. (2002). İMKB'da ocak etkisi, etkinin sürekliliği, firma büyüklüğü ve portföy denkleştirmesi üzerine deneysel bir araştırma. *Journal of Süleyman Demirel University I.İ.B.F.*, 2(3), 133-158.
- Yükçü, S., & Atağan, G. (2009). Etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının yarattığı karışıklık. *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(4), 1-13.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Ulrich Oevermann's Attempt to Reconcile Theory with Practice

Ulrich Oevermann'ın Teori ile Pratiği Uzlaştırma Girişimi

Ali Demir *

Abstract: The question of the theory-practice relationship does belong to the most important question of social sciences as well as of theoretical philosophy. While in philosophy this relationship is tried to be answered from an epistemological perspective, in the social sciences this relationship is approached either from the logic of action theory or systems theory. Where this relationship is successful, there is professionalisation. But the discourse on professionalisation is also about the question of how forms of knowledge, communication and action can be objectified in the lifeworld, which is interwoven with dense expectations, made effective, i.e. used in the functional systems of society in a purpose-rational way without endangering the conditions of this order. This paper discusses the theory of professionalization developed by Ulrich Oevermann. It aims to present and critically evaluate Oevermann's theory of professionalisation. Oevermann's approach is recalled to Parsons and Luhmann but still take the distinction between theory and practice as temporally state. After a discourse on Oevermann's understanding of routine/normal and crisis/borderline case, this shall be done in the discussion of his theory of professionalization from its genesis and then linked to three foci of professional action. In this course, Oevermann's focus of theory and therapy as a working alliance will be particularly emphasized. This is followed by a discourse on Oevermann's notions of the need for professionalization and professionalism. Finally, the need for professionalization of the pedagogical and nursing professions will be considered from the perspective of Oevermann himself.

Keywords: professionalization, need for professionalization, theory-practice relationship, action and system theory, working alliance

Öz: Teori-pratik ilişkisi sorusu, teorik felsefenin olduğu kadar sosyal bilimlerin de en önemli konularından biridir. Felsefe bu iletişimi epistemolojik bir perspektiften açıklamaya çalışılırken, sosyal bilimler bu ilişkiye ya eylem ya

* Asst. Prof. Dr. Ali Demir, Avrasya University, faculty of economics and public administration, ORCID: 0000-0002-7955-0085, alidemirden@gmail.com

Cite as/ Atıf: Demir, A. (2023). Ulrich Oevermann's attempt to reconcile theory with practice. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 343-357. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1225526>

Received/Geliş: 28 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul: 18 July/Temmuz 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

da sistem teorisi mantığından yaklaşmaktadır. Bu ilişkinin başarılı olduğu yerlerde profesyonelleşme söz konusudur. Ancak profesyonelleşme söylemi birde yoğun beklentilerle örülü yaşam dünyasında bilgi, iletişim ve eylem biçimlerinin nasıl nesnelendirilebileceği, etkin hale getirilebileceği, yani toplumun işlevsel sistemlerinde bu düzenin koşullarını tehlikeye atmadan amaca uygun bir şekilde kullanılabilirliği sorusuyla da ilgilidir. Bu makale Ulrich Oevermann tarafından geliştirilen profesyonelleşme teorisini tartışmaktadır. Makalenin amacı, Oevermann'ın profesyonelleşme teorisini sunmak ve eleştirel bir şekilde değerlendirmektir. Oevermann'ın yaklaşımı tartışılırken Parsons'a hatırlatma yapılacak ancak teori ve pratik arasındaki ayrım zamansal bir durum olarak işlenecek. Oevermann'ın rutin/normal ve kriz/sınır vaka anlayışı üzerine söylemden sonra, onun profesyonelleşme teorisinin gelişim süreci tartışılacak ve ardından profesyonel eylemin üç odağıyla ilişkilendirilmesi yapılacaktır. Makalede, Oevermann'ın bir çalışma ittifakı olarak teori ve terapi odağı özellikle vurgulanacaktır. Bunu, Oevermann'ın profesyonelleşme ihtiyacı ve profesyonelleşmişlik kavramları üzerine tartışma izleyecektir. Son olarak, Oevermann'ın kendi perspektifinden hareketle profesyonelleşme ihtiyacı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: profesyonelleşme, profesyonelleşme ihtiyacı, teori-uygulama ilişkisi, eylem teorisi, çalışma ittifakı

Introduction

Oevermann's works are well known in German-speaking countries, but these have hardly been recited in Turkey. Oevermann was born on 28 February 1940 in Heilbronn, Germany and died on 11 October 2021 in Bern, Switzerland. He is considered as the founder of the methodology of Objective Hermeneutics. He is also one of the most influential sociologists in the discourse on professionalisation (Maiwald, 2004a and 2004b; Wernet, 2003). This paper will discuss Oevermann's theory of professionalisation. It is true that Overmann is a theoretician of action. But in developing his theory of professionalisation and the need for professionalisation, he makes references to systems theories such by Talcott Parsons (1951) and Niklas Luhmann (1972).

At the core of this debate is the question of how the types of knowledge, communication and action acquired in the lifeworld can be objectified, made effective, i.e. used rationally for a purpose in the functional systems of society without questioning the terms within of that given order, or without getting into conflicts with the respective actors. This question is answered by systems-theoretical approaches such as those of Parsons (1951 and 1962), Luhmann (1984) Stichweh (1994, 1996 and 1987) and Kurtz (2022) according to whom the conflicts generated in the lifeworld on the basis of normative expectations are transferred into the conflict management modules in the functional systems of society, such as economy, law, education, health, etc., in that the actors do not allow their actions to be regulated by lifeworld norms, by social aspirations for consensus, but by the respective media (money, law, diploma, life) (Luhmann, 1997: 359-396).

The action-theoretical approaches claim exactly the opposite. According to this, first of all, the increase in complexity in the functional systems of society must be separated from the abstraction of validity aspects such as truth, correctness and sincerity (Habermas, 1987 I; :386, 410-427 and 1987 II: 246-257). If done, this difference allows social science to separate the ideologized particular interests from the legitimate, generalizable ideas. On the basis of this differentiation types of action are then designed, placed on a scale in relation to each other and finally placed in a causal relationship with (local, functional, universal, etc.) norms. Consequently, the focus in the action-theoretical approaches lies in the conditions of a mediation of theory (norms) with the facts in the respective functional systems of society (Habermas, 1998; Habermas, 1991: 125-137). The question is, under what conditions does theory enter into a complementary relationship with practice? This question is answered with the profession theory developed by Oevermann.

Oevermann's Concept of Mediation between Theory and Practice

Oevermann's approach is a theory-guided proposal for a mediation between practice and theory (Oevermann, 1997; 2001; 2002). In doing so, he distinguishes **first (1)** between a concretely prevailing sphere of the necessity of here and now and a sphere of social reality reflected, constructed and

transcended through language. The distinction is based on Oevermann's conviction that history is constituted by practical openness to the future. According to this, reality cannot be concluded from natural laws, historical necessity, or consciousness, but from actions based on practical decisions. Decisions can be made in one way or another and are insofar determined by contingencies, paradoxes and contradictions. According to Oevermann, decisions are not determined by reality, but the conditions of the actor's action account for only a small proportion compared to case structure factuality (Oevermann, 1997: 71-73). Case structure regularity thereby captures what Max Weber had conceptualized with ideal types (Weber, 1985). However, Oevermann's concept of case structure factuality differs from the ideal type in that it refers to the objectively given parameters of the respective actor. His determinants of action do not consist of the subjectively desired options or options that exist potentially in the social world, but rather options that are concretely available to the actor in the given situation (Oevermann, 1997: 73-74). In this Oevermann also sees the difference of the social sciences from the natural sciences. The object of the former is according to Oevermann given to it in a constitutive, sense-structured way.

"For without this sense-structuredness, a specifically social-humanities and cultural-scientific object of experience would not exist in the first place. In contrast to the tradition of New Kantianism, the theories of action, and the hermeneutics of the humanities, objective hermeneutics, hence its name, does not grasp this sense-structuring in terms of an understandably comprehensible subjective sense, but more fundamentally as a rule-generated objective sense that characterizes practical actions and their objectivizations." (Oevermann, 2001: 29)

Related to this is, **secondly, (2)** the fundamental distinction between participant and observer level that Oevermann discusses under the terms crisis/routine and normal case/borderline case, respectively. If we equate this distinction, at least functionally, with the systems-theoretic loose distinction between first and second levels, we could thus establish from both perspectives that the acting participant (life practice) faces daily challenges that he can only address at all if he regards them as crises on the second level and the conditions of action themselves as normal cases on the first level. From this we can see with Oevermann that the observer reflects the normal case as the problems, borderline cases consequently as the crises, which is why routine/normal case, proven solutions appear to him as atypical practices, which are located precisely on the second level. According to this understanding, crises of the participant on the first level are routines for the observer on the second level.

For while the participant sees in the routines with a backward-looking gaze the crises that have been successfully mastered and transformed into typical patterns of action, the observer analyses the crises with a gaze directed toward the future. For the participant, these crises each represent opportunities for learning for future crises, even if they are completed. The learning effects usually result only if they or because they have failed (even if they still appear to the agent himself as reasons for future action), or if they or because they have been justifiably defined by the observer as having failed, especially since they have been reflected as crises in the everyday life of the participant, at the first level, which is the level of the agent (Oevermann, 1997: 75-76). Although Parsons already drew attention to this tension, Oevermann also proposes a practical measuring instrument for this "contradictory unity of decision compulsion and obligation to justify" with sequence analysis (Parsons, 1951: 228; Oevermann, 1997: 77).

The sequence analysis (2a) is both the observation tool for the social merging of the participant and observer perspectives and for the temporal parallelization of the here and now, as well as it serves to distinguish the methodical understanding of the observer from the practical understanding of the participant himself. Oevermann assumes that the reality of the participant can be reconstructed, but the practice itself, the practical accomplishment itself is not replaced with it. The question now is, how are the perspectives of ego and alter to be brought together?

Oevermann seeks the answer in professional action (2b). Thus, he considers a mediation of theory with practice not in the withdrawal of the scientist, in the *vita contemplativa*, but rather in his practical action itself (Oevermann, 1997: 79). In fact, the presumed tension between theory-practice can only be mediated in the moment of social success. Consequently, Oevermann rightly assumes that the contradictions assumed even with a realist epistemology cannot be abolished, avoided or even eliminated, but can be temporally postponed to the next moment, at the moment of practical success. This postponement has thereby rather the character of an action, as of knowledge. In this context, Oevermann refers to Weber's model of purpose-rational action, in which he sees the merging of action coordinated according to means-purpose-relationship with the knowledge of a discipline imbued with reason and ratio and founded by virtue of better argument, as Habermas would argue (Habermas, 1991). The addressee of Weber's principle of value freedom was (social) science as a profession and not (social) science as discipline - as Stichweh would distinguish it (Stichweh, 1997). Therefore, according to Oevermann, Weber's partisanship of value freedom was meant in terms of action theory, not epistemology. In other words, Oevermann makes the assumption that if the moment of the observing scientist's deferral is accompanied by the moment of a participant's action to manage the crisis, then from the perspective of a currently uninvolved observer this moment can be conceived as the manifest site of professionalization and for the participant as the practical operation of mediating theory with practice (Oevermann, 1997: 79). In this simultaneous rationalization of decision and action, Oevermann sees the basis of professionalization theories that address the issues of mediating theory with practice. These cases raise the question how autonomy is possible in heteronomy, in the words of Oevermann himself, as "in the mediation of theory and practice and in the respect for and restoration of a damaged autonomy of practice in the name of science" (Oevermann, 1997: 80). The epistemic answer of science to this question is seen and re-produced in the professionalization discourse on theory-practice relationship and the corresponding action of practice itself in theory-practice mediation.

"Professionalized action is essentially the social site of the mediation of theory and practice under conditions of scientific rationality, that is, under conditions of problem solving in practice to be scientifically justified." (Oevermann, 1997: 80)

The genesis of professionalization

Historically, according to Oevermann himself the rationalization of knowledge has shown itself in the mystical withdrawal, which was systematized and ethically monopolized on the theme of the fall of man and the expulsion from paradise, from the magic garden in the creation myth of ancient Judaism. The theory-practice relationship is reflected here in the dualism of worldly rule and ethical prophecy, which then turns with the transition to modernity into the distinction of political-entrepreneurial, routine-executing rule and the intellectual-professionalized, crisis-managing action (Oevermann, 1997: 81)

"*On a second level of derivation*, then, we reckon *professionalized* action and its historical antecedents -together with political, entrepreneurial, and intellectual action, *to the complex of systematic renewal through crisis management*." (Oevermann, 1997: 82)

This dualism is reflected today in the distinction between an immediately practical crisis management through practical decision-making on the first level and the intrinsic logic of reconstructive processing of questions of validity on the second level (Oevermann, 1997: 82-87). The first stage, or first level, would be about practical decision-making and its enforcement, which was historically reflected in the practice of administrative power. It was legitimized "in order to be able to operate and decide the common good and a legitimizing principle of justice bound crisis management with practical consequences." (Oevermann, 1997: 83) It is reproduced in the society-oriented action of the intellectual, the entrepreneur and the artist. The second level is about the reflection of the decision. Here social practice is approached under certain norms of validity without seeking a reference to practical crisis management (84). Innovations emerge from both phases. In both cases, Oevermann expects the processing of validity claims to become independent of practice, which he considers the guide to professional action. It is primarily not the rationalization of the life-world, but *either the knowledge*, or perception dimension of intellectual penetration and imagination, the ideas of a philosopher withdrawn

in his cage, or it is the interests of the entrepreneur. Oevermann sees the driving force of professionalization in the "inherent logic of the power of the mind," in the arguments of the community-oriented intellectual, the ethical prophets effective unfolding moments (Oevermann, 1997: 85).

"On a third level of derivation, then, professions and is the logic of professionalized action are attributable to this independent function of dealing with questions of validity and, in this independence through methodological explicitness, are withdrawn from personal charismatization or the charismatization of the personnel. An immediate charismatized performance of professionalized practice ('demigod in white' in the case of physicians) would already be a deviation from the ideal-typical habitus¹." (Oevermann, 1997: 86)

The question, however, is how they are now transformed from this ubiquitous origin to one that is handed down through institutionalized training, yet not technically routinized (Oevermann, 1997: 86; cf. Parsons, 1951: 228)? Oevermann seeks the most important prerequisite for this in the intellectual-reflexive and practical attempt to cope with crises, which, as a result of the increase in complexity of the structures of action, increasingly requires forward-looking action. As soon as questions of validity become "sufficiently stable detached" (87) from the concrete incumbent, his status, prestige and personal interests under an abstract, socially supported principle, then the transition is initiated from the questions of practical good decisions forced by coincidences of life to the phase of "doubtless justifiability and reasonableness" (87) of the abstract ideas themselves (Oevermann, 1997: 87).

Three foci of professional action

On this theoretical-genealogical basis, Oevermann identifies three functional foci for a design of professional action (88-95). These are the constitution of the concrete social order (a), the design of its subsystems for the integration of individuals for the purpose of their psycho-social integrity (b), and (c) concepts for the "methodologically explicit verification of validity questions and claims under the regulative idea of truth." (Oevermann, 1997: 88) While the former, according to Oevermann, are in a repulsive tension with each other, they are mediated with each other in the third foci, from which professional action *sui generis* also emerges, as Durkheim would put it (Durkheim, 1976: 109).

Constitution of Order (1): In the first foci there is, on the one hand, the critique of existing (civic) order and, on the other hand, its overcoming and stabilization through contractual solidarity as a new type of solidarity (90). Once the phase is reached, a new constellation of critique-stabilization and its rationalization under new conditions occurs. Otherwise, anomalies arise and social processing takes the form of coping, for example, through revolutions.

The stabilization and/or coping with the crises is stylized on the personality level, the law of case structure, either by constituting a special role such as invalidity and deviance, or is redeemed preventively in the structures of social solidarity (91-92). The dialectic of detachment and rationalization of practical crisis management from questions of validity, already addressed in the dualism of secular rule and ethical prophethood, finds with the modern era a universalistic form of its organization in the universities. Universities are the places, the enclosure, scientific-methodical discourses, which are free from the constraint of practice in terms of content. In them, the question of the relationship of theory-practice could be determined as the object of empirical science, reproduced with its methods, and handed down to the next generation through the corresponding discourses, as well as de-charismatized in the habitus formation of the professor (Oevermann, 1997: 92-94, 123-33). In the final result, according to Oevermann, there is a differentiation between activities specialized in social control and therapy procurement on the one hand and their justification on the other, from which then precisely the

¹ Original text reads: *Auf einer dritten Ableitungsstufe sind also Professionen und ist die Logik professionalisierten Handelns dieser verselbständigen Funktion der Bearbeitung von Geltungsfragen zuzurechnen und in dieser Verselbständigung durch methodische Expliztheit der personalen Charismatisierung bzw. der Charismatisierung des Personals entzogen. Eine unmittelbare charismatisierte Durchführung von professionalisierter Praxis (Halbgott in Weiss' bei Ärzten) wäre schon eine Abweichung vom idealtypischen Habitus.*

precursors of the classical professions (lawyers, theologians, and medical doctors) emerge (Oevermann, 1997: 94).

The universities sharpen the respective tensions between the method of experience with revelation and authority (96), discipline with profession, natural science with empirical science (95-109). In the Humboldtian universities, however, the natural sciences, humanities, and social sciences are united in their differences in the philosophical faculties (97). Here, Oevermann sees the difference mainly in the fact that in old faculties of theology, medicine and jurisprudence and corresponding professions, the focus was not on disciplinary research, but on professional action (97). Oevermann suggest that these professions were not professionalized because of their subject matter, but they owed their profession to their engagement, their reflexive scientific discourse about themselves, which they may attach to their subject matter. According to this, it was not the object itself, but the reflection on it that led to the profession. Oevermann elaborates this thesis on the one hand on the "ineluctable categorical difference of science and practice" and on the other hand on the difference between the need for professionalization of the discourse of experiential science and their professionalization (Oevermann, 1997: 98, cf. 135-140). According to this thesis, the great difference between theory and practice is that the scientific-theoretical discourse is guided by universalities oriented to knowledge, which is why it had to refrain from concrete, particular and specialized practice itself.

"Scientific discourse constitutes itself as paradoxical impractical practice. It is obvious that this abstraction from practice does not entail any major methodological consequential problems for the natural sciences, because their subject matter is itself set apart from practice. But in the humanities and cultural studies, or in the human sciences, the problem to be methodologically clarified is how an empirical science abstracted from its indelible factual foundation in practice can take practice as its object of research and thereby maintain this abstraction and impartiality, in other words, the methodological distance from the object." (Oevermann, 1997: 99)

The difference between methodological criticism based on argumentation-logical coherence, logical consistency and practical questioning of the existing order and its principles of sense-making is also based on this epistemologically founded difference. At the same time, the logic of the better argument enters into a union with the scientific discourse established in the scientific community on the forms of exchange among equals (100, 103). In its problematization and constitution, scientific discourse is professionalized in that it is guided under its own ethical universalist principles, controlled by its own bodies, and consummated in its autonomy from practice. This discourse is not guided by the interests that preserve order, but by the regulative idea of truth and counterfactual norms of validity (102 f). In it, science constitutes itself "as impractical practice" (Oevermann, 1997: 105).

The Focus Therapy (2): One of these practices is called therapy. To specify it, Oevermann also operates with the attributes "diffuse" and "specific" borrowed from Parsons, but instead of contrasting them in the interaction between patients and clients, Oevermann defines therapy as the contradictory unity of diffuse and at the same time specific patterns of interaction (Oevermann, 1997: 109-134). Therapists are neither expected to act in permanently specific roles alone, nor to assume social control in the sense of re-socialization into society. Instead of assuming that the therapist codes all actions as either "diffuse" or "specific", Oevermann expects reflection on contradictory expectations; firstly, in therapy there is the expectation of a structurally predetermined role action. According to this, the therapist acts according to the guidelines of the profession. This action is characterized by specificity and professionalism as well as simultaneous and, in many cases, equally effective no-role action. Disappointment appears here as the other side of professionalism. This also addresses the second expectation. Where disappointment is systematically registered, there is a diffuseness regarding role action, which illustrates the need for professionalisation of action. The most important reason for this shift seems to be that Oevermann sees therapy as a highly specific action. This is re-socialisation, which can hardly be specific, especially since the person as a whole is involved here. Therefore, unambiguity can hardly be expected here. The place of re-socialization and diffuseness are the structures of a participation in society where the adolescents as well as the adults meet in contradictory patterns of interaction. Re-socialisation thus does not take place in therapy with a professional. Rather, therapy "in

the practical participation in the structure of familial socialisational interaction in the structural legality of the oedipal triad", which Oevermann analyses in three different dyads, namely (a) generic relationship, (b) mother-child relationship and (c) father-child relationship (c) (Oevermann, 1997: 110, cf. Demir, 2022). Oevermann considers these as "the only known prototypes" of diffuse interactions.

Oevermann excludes diffuse social relations from specific role action and assumes non-role conformity for the latter case. Accordingly, diffusivity and role conformity are mutually exclusive. Oeverman understands role as an idealized social construct, but not as a passive bearer of socially institutionalized expectations (Oevermann, 1997: 110). With this understanding, the goal is first of all to determine the oedipal triads according to the understanding of diffuse social relations instead of according to the category of specific role form, especially since everything remains thematizable in it at any time (111-112). The goal itself is achieved when modes of action of an elementary, role-free sociality according to the pattern of a diffuse relation are assigned to the human being, and not to the marginal, the deviant. Specifically, Oeverman expects a therapist to act in conformity with the role, but therefore not also to act without contradiction in his action and/or expectations, always specific and purged of diffuseness. Conversely, in contrast to Parsons the client does not symbolize diffusivity, role-inadequate, deviant action, nor the absence of specificity. Diffusivity is action independent of the role (ascribed and/or acquired) and peculiar to the person. It can disappear only in the absence of social relations. In other words, being a father, a daughter, a mother, a wife and a husband remain social roles even if everything is thematized in the family and this-everything-is-thematization is a defining feature of the family, that is, it is considered normal. Because of a definition according to which they are not roles, their social constitution does not disappear. But the question is whether they have to conform to the institutional expectations of a society. Oevermann answers this question in its negation by withdrawing the category of roles from the social structure of a society. Therefore, the oedipal triad assume the function of role conformity within the family alone, which also punishes deviations, exerts a social control, but in the best case transforms the role inconsistencies into contradictory unity of diffuse social relations without pathologizing them. Rather, the deviations are cast in a lifeworld language, such as taboo (sexuality) and/or jealousy (Oevermann, 1997: 113)

The practical question is how autonomy is generated in these three different dyads? Oevermann sees the characteristic of them in exclusivity and its factual opposite. According to this, the child (a) must share the father with the mother. The child (b) is exposed to the interactions of the mother and the father, as well as to the interactions between them. Finally, the child (c) must have the same qualitative type of relationship with both the father and the mother, unless he or she is subjected to the jealousy of one or both of them at the same time. Although there are at least three different patterns of interaction, the result is the same in each case, jealousy. Max Weber would put at least here the total unity (*Einigkeit/Innigkeit*) as contrast to the jealousy. In any case, it already logically needs the other side of jealousy, which Oevermann seeks in reciprocal sexuality between in father-mother relationship and in incestuous sexual taboo among the children and/or child-parents (113). The respective crises in the oedipal triads are occasions for becoming autonomous. The child must detach itself from the symbiosis with the mother and enter into a contradictory, increasingly reciprocal interaction with mother and father, which in the best case ends with the attainment of its own autonomy, whereby Oevermann sets this autonomy to an analogy with the myth of the expulsion of man from paradise (Oevermann, 1997: 114-115).

Therapy as a working alliance (3): Characteristic of the diffuse and at the same time specific interactions, relational practice in therapy is the voluntary working alliance to mitigate and/or eliminate the bodily and/or psychosocial damage of the client. Oevermann lists six structural elements of this working alliance (Oevermann, 1997: 115-122). Working alliance is constituted with the patient's insightful decision (1) to recover his damaged autonomy with therapy. Working alliance is based on the basic rule (2), according to which the patient, in accordance with the structure of diffusivity, should tell everything that goes through his mind, even if that waht is told seems so trivial to himself. For the physician, the same basic rule is that he should bring up feelings necessary for the patient's healing, he

should stage them according to the diffusivity assumption for his healing (Oevermann, 1997: 116). The therapist should only stage feelings in the sense of a counter-transference (3) insofar as he does not actually express them. For this, the patient must overcome "the inhibition threshold to diffuseness" (117). The patient has the role only in the lesson, while the doctor reciprocally is not a role bearer outside the lesson (Oevermann, 1997: 118). Both are in a latent symmetrical relationship (4) insofar as both are in a diffuse and at the same time specific working alliance. Manifestly, the relationship is asymmetrical, since doctor defines the framework of therapy for the benefit of the patient, for which the patient with his healthy parts pays the lines of the doctor, so that this asymmetry autonomously recognizes. In the table below is reflected diagram of symmetry and asymmetry in the contradictory unity of specificity and diffusivity in therapeutic working alliance (Oevermann, 1997: 119).²

Table 1: Working alliance according to Oevermann

Structure of the working alliance	Physician	Patient
Specific relationship	Abstinence rule	X
Diffuse relationship	Y	Basic rule

What is pathological about transference (5) is that it is expressed in the life world at conflict situations and the actors fail to adhere to intended rules in the respective situations, because they do not differentiate between this situation and the previous case and re-enact the old at the new situation (Oevermann, 1997: 119). The relationship between doctor and patient is pathological when this transference takes the form of the therapist analysing his problems and not those of the patient (120). On the other hand, if the professional allows countertransference feelings as a moment of reflection, he can put himself into the patient's position in the world (Oevermann, 1997: 120). Even if this succeeds, not only the goal of (complete) understanding of the patient, but also of his (complete) healing remains a counterfactual idealization (6). Instead of a total recovery, the end of therapy is accompanied by a pragmatic, risk-weighting decision. It is not a contractual relationship between equals. While both can end the alliance, the therapist is also obligated to do so without any worsening consequence to the patient, while the patient's termination of the working alliance may also be associated with escape behaviour.

The other side of this attribution of competence to the working alliance is Oevermann's mirror image to them presented obligations of the professionals to standards, which they have to acquire in the context of a training. To it first of all scientific-methodical qualifications and the appropriate action authority belong, thus ability for the well-being of the patient to intervene. It is precisely in these practices that theory and practice are interlinked. This ability is not to be acquired by theoretical indoctrination, acquisition of book knowledge, but "only by practical training in an art doctrine and practice of action" (123). Consequently, during training "primarily not knowledge acquisition but habitus formation" is pursued (Oevermann, 1997: 123). The therapist, as a representative of his profession, is given the responsibility of the ability of a professionalized action in the case that his action is based on knowledge and skills acquired through scientific knowledge and methods

The need for professionalization and professionalism

Oevermann sees an essential characteristic of professions in the fact that they are neither controlled by the market nor by the administration, but are supervised by colleagues, i.e. by associations, which are guided by the idea of ethical self-regulation. Second, profession is not expertise and professionalization is not expertization, especially since "'technocratic' expertization can amount to deprofessionalization." (Oevermann, 1997: 70) Rather, Oevermann sees the tendencies toward deprofessionalization in the disconnection and encapsulation from society. Wherever theory deviates

² Legend: X = self-evident qua patient role (= layperson; everyday practical sphere); Y= self-evident qua therapist role.

from its claims to validity in the name of and/or for practice and/or, just the opposite, practice decouples from society, tendencies toward deprofessionalization arise (Oevermann, 1997: 106-109).

Oevermann's idea of a mediation of theory with practice is also connected to this distinction. Thereby, even in the social and human sciences, the problems of practice can only be made accessible to theory through an abstraction from real-existing practice. In this respect, there is generally the "insurmountable," "fundamental, inescapable categorical difference" between theory and practice (138). But the technically and engineeringly oriented natural sciences can calculate and predict the consequences of the application of their products and minimize the risks through new, better products without first having to theorize their theory and methods. "The theoretical language of the natural sciences cannot conceptualize the practical problems from the outset; it can only articulate their technological reduction." (Oevermann, 1997: 138) In contrast, the social and human sciences are forced to solve the "products" achieved through their concepts, offers, appropriation processes, which are reflected, for example, in a decision making proses, not vicariously for the subject who has this product. On the contrary, exactly there they begin to separate from natural science, because exactly then also their type of taking responsibility begins (Oevermann, 1997: 139).

Along this insight, Oevermann also draws the line between the need for professionalization and professionalization on the one hand and semi-professions and professions on the other (135-140). According to this, all technical and engineering professions are professionalized on the level of practice, but not on the level of theory. They are in need of professionalization in terms of their theories because they need a theory to theories of practice.

"It's need for professionalization is exhausted, so to speak, in the professionalization of scientific discourse as such. Beyond that, it no longer exists. Therefore, even outside the introduction into the scientific discourse as such, these semi-professions do not need any further professional ethical ties and institutionalizations as professional associations. Where these exist, they are, from a professionalization-theoretical point of view, superfluous beyond a mere representation of interests and point to the fact that here, in fact, mere professional prestige and decor are to be generated." (Oevermann, 1997: 139)

In the case of the social and human sciences, the need for professionalization exists in the practice of their theories, which are guided by a very specific image of man or by a certain aspect of validity, which is reflected in the way of working with the client. Since this transfer of theories requires explanation, the practice remains in need of professionalization. On the other hand, the need for professionalization of the technical-engineering professions does not go to their practice, to their products in reality, in which this transformation has (not) succeeded, but to the theoretically necessary discourses in the life-world, which can also only be redeemed in a language of theories. In the social and human sciences, these discourses are related to aspects of validity, such as justice, which is objectified in the cooperation with clients. The technical-engineering professions, as well as the semi-professions, if they do not merely perform technical routines, as is the case in the crafts, require a theoretical justification in the scientific discourse, and not in the practical application itself.

The need for professionalization of pedagogical professions

First, pedagogical action differs from education in the parental home, kinship and settlement community by its explicit role specialization, which is why pedagogical action requires justification, teaching and professionalism (Oevermann, 1997: 141-145). The parents themselves declare the pedagogical institutions responsible for certain educational goals and functions (142). They hand over their omni-responsibility with regard to certain functions to professions. A parallel between therapy and pedagogy lies in the fact that both withdraw their actions from naturalistic practice. In both cases, the objective of a person's psychosocial integrity is attempted to be achieved under legitimate validity aspects according to scientifically reproducible methods. In both cases there is a need for a justification of the practical, own, autonomously directed arts and their mediation with theory. In contrast to the family and other forms of socialization such as that in religion, according to Oevermann the most

important function of pedagogy lies in the transmission of knowledge, such as the transmission of experiential knowledge, traditional knowledge and cultural techniques. Even though he assumes the primacy of knowledge transmission, pedagogy also holds the function of norm transmission (Oevermann, 1997: 145).

Second, pedagogy as a practical art acquires a therapeutic dimension through the fact that students are usually in an adolescent crisis that affects the whole person of the student and for which reason whatsoever it goes beyond the transmission of knowledge and norms (146-151). This pedagogical therapy differs from the therapeutic working alliance because it does not represent a contradictory unity of diffuse and specific social relations. Rather, it is based on an asymmetry between the student and teacher, since the student as a whole person has to learn role-acting from the teacher for the first time. To put it bluntly, the student has not yet learned the structure of diffuse and specific and the teacher in his relationship to the student does not need it at all. In this respect, therapy refers to potency, to the possibility of role-shaped action (Oevermann, 1997: 148-159).

Third, since a working alliance has to be based on symmetry, Oevermann's theory of professionalization raises the question of what structural logic such cooperation is based on (152-156). Oevermann finds the answer in the necessity of 'helping people to help themselves,' after which pedagogy answers the question of Kant on how autonomy is possible despite heteronomy. In contrast to therapy, in which the patient engages in a contract with the therapist by virtue of the healthy, autonomous part of his or her personality, pedagogy is concerned with developing the student's autonomy for the first time. Pedagogy, in 'helping the student to help himself', does not draw on the healthy part of the patient, as in therapy, but on relative autonomy of the student, on the one hand, through the expectation of the student's own performance communicated during his socialization on the other hand, and through institutionalized cooperation with the parents (Oevermann, 1997: 152).

Fourthly, for Oevermann the question arises here, what kind of equivalent of the patient's suffering pressure is there for the student in pedagogy. In therapy, the patient voluntarily surrenders to the logic of needing help under the expectation of an acknowledgement of his suffering (153). An equivalent implies a necessity for heteronomy on one's own and a gain from this structural logic at the same time.

"The only possibility that arises is the child's curiosity and thirst for knowledge. Similar to the patient's recognition of his sick parts in his pressure of suffering with his healthy parts, the curious and knowledge-thirsty child declares himself, on the foil of what he already knows about the world, as a subject who does not yet know much of what he wants to know and should know, and in this recognition categorically commits himself as a subject who should strive to close this gap between developed and not yet developed parts of his person. *In this construction, this obligation then constitutes the social role of the schoolboy as one in need of instruction, analogous to his social role of the patient as one in need of healing.*" (Oevermann, 1997: 153)

Analogous to therapy, the relationship is diffuse because the student entrusts himself to the teacher in his totality as a non-knowing, the teacher acknowledges the student's deficiency in this totality with the aim of accompanying the student to his autonomy according to a certain poison-counterpoison model. The relationship between them is at the same time specific, because the teacher has to take the same role for all pupils, to respond to their individual specific curiosity in their being a pupil, by justifying this personal attention objectively with the knowledge certainty. The interaction is assigned in roles of instructing and learning.

"The lack of professionalization of pedagogical action now shows itself under the internal aspect of daily practice above all in the fact that teachers cannot maintain this contradictory unity of diffusivity and specificity, but allow it to disintegrate either into the aloof 'childishness' of the student or into technological, knowledge and administrative expertism." (Oevermann, 1997: 155)

A counterpart to therapeutic transference in pedagogy results from three types of knowledge and value appropriation, which Oevermann imagines as building on each other. It is about how the subject appropriates the world, which simplifications, abbreviations and foreshortenings (in the sense of a failure, even pathology) are made, why and how. In its ideal type, this transference is found in maieutic, a kind of Socratic pedagogy or funnel pedagogy (Oevermann, 1997: 156-162).

Fifth, Oevermann finds one of the most essential tensions in the unity of pedagogy in the structurally given expectation in a working alliance between school in the address of the teacher and pupil as the subject accompanying to autonomy, whereby the parents are in fact in a working alliance with the pupils through the legally binding compulsory school attendance (162-171). Theoretically, compulsory schooling counteracts the assumption that the student first has to gain autonomy and that consequently, during the appropriation period, compulsory schooling represents the formal solution to the transitional phase. In fact, this gap-filling function is supported by the founding logic of therapy, according to which the adult patient enters into a working alliance with the treating physician in his limited autonomy but for full autonomy. On the other hand, the student cannot be granted autonomy at all during the phase of "therapy" already because of his minor status. "The compulsion of compulsory schooling - quite logical in itself - as a heteronomous determination of the child replaces his lack of autonomy." (Oevermann, 1997: 170)

From the model of a professional theory, autonomy through heteronomy, Oevermann raises the question of how students can be enabled to achieve autonomy through the transmission of knowledge and norms without having pushed them into the state of a hopeless attempt to achieve autonomy despite *de facto* coercion. Put simply, the question is, should the student's autonomy aspirations or the coercion of legally established compulsory education be taken as the starting point of a pedagogy as therapy? Oevermann's answer is that both are exactly the same in the end result. Instead of this either/or logic and instead of a logic of lacking autonomy in factual heteronomy, he proposes the construct of a pedagogical working alliance, according to which the student concedes a factual, momentary, spatially, thematically, and temporally limited autonomy restriction in favour of a future autonomy (170).

"Now one sees immediately that this trial action is structurally supported from two sides: on the one hand, by the pedagogical working alliance itself, for which the school as an institution establishes and secures the protective and sparing space; on the other hand, however, also by the duty of care of the parents, in which the pupil is placed until the conclusion of the adolescent crisis and which is renewed again and again even later in crises, thus remaining latent throughout life." (Oevermann, 1997: 171)

Consequently, Oevermann argues for the abolition of compulsory schooling, for which he gives two types of reasons (163). According to his genetic argument, compulsory schooling is based on the assumption, which has not been empirically tested under modern conditions, that students naturally tend not to be motivated to learn, which is why they have to be motivated externally to cooperate with the school system during their education in that very school system (169-170). Oevermann sees in this argumentation the tendency of a total institution, which is also mendacious, especially since it attributes its reasons for existence to the external motivation of its objects. Legal compulsory education prevents the emergence of the moment of autonomous action in favour of a pedagogical working alliance with the school and the parents. On the other hand, the need for professionalization of pedagogical action goes back to the legally prescribed compulsory schooling (Oevermann, 1997: 161-163).

Here, professionalization emerges on the one hand as a reason for its necessity and on the other hand as a consequence of its existence. Professionalisation need and professionalism are intended to serve these as two pools of a single entity. But then the question arises, what is the need for a value-rational abstraction, if not otherwise as a foil for a critique and execution of one's own position, which in this case does nothing but describe. Facts, however, cannot serve the facts as a source of criticism. A is A and B is B. If A is neither cause nor consequence of B, they are two different entities. If, on the

other hand, they stand in a causality, they can be taken as reasons of their existence, which, after all, are not discovered from their nature, but are due to our own attribution itself.

"If this legal obligation to attend school were to be abolished, then the structural logic of pedagogical action would have changed abruptly. Then there would no longer be a problem of discipline in principle, then the 'tamer' syndrome would cease to exist, then there would no longer be any pedagogical 'zampanos'³ in the teachers' room in terms of skill in dealing with the problem of discipline. Then the teacher, supported collegially by others in the same position, would be much more likely to address himself and the school in cases of impending failure and to investigate factually rather than locating the problem with the student, be it negatively in the attribution of laziness, laziness, impudence, or neglect by the home, or positively in the attribution of 'giftedness,' 'brilliance,' 'above average,' 'exceptional,' 'critical faculties,' and similar pedagogical 'stigmatizations.' Then the student would become attached to the teacher as his Socratic partner on the basis of trust, goodwill, and appropriateness of subject matter, instead of senselessly 'investing' energies in a structurally wrong resistance. Then the class association would also be a completely different one: not characterized by individual competition and grade envy, by mere negative association and negative peer-group solidarity in resistance to the school as an institution, but by insight into variants of a structurally similar situation, by exemplary learning from the problems of the neighbour." (Oevermann, 1997: 168)

Now parents step into the working alliance for their children because of their lack of autonomy and current compulsory schooling (171-176). Here, Oevermann distinguishes between parents who act in the sense of their children's autonomy and those who cannot, insofar representing a special case. In the second case, the legal obligation of schooling would turn the special case into the normal case (172). This constellation gives rise to deviations and perversions that can be avoided by abolishing compulsory schooling (Oevermann, 1997: 176).

3. Review

Although, according to the author himself, the essay is a sketch, an outline to a theory, and not an elaborated theory itself, it is precisely with this sketch that Oevermann presents the most important arguments for a mediation of theory with practice. Professions, according to this understanding, are the solution of the tension between theory and practice. According to this, something normal is theorized because it generates certain dissonances without a rationale. From the logic of the distinction between normal case/routine/continuity and borderline case/crisis/discontinuity, professionalization can then be understood as an attempt at an equilibrium between these two levels. It is then no longer a matter of the equilibrium between social control and deviance, as in Parsons, but a reflection on the fact that continuity is in a structural relationship with decay and discontinuity. From the same logic can be derived the need for professionalization of social scientific theory in the attempt to establish an equilibrium with practice and need for professionalization of natural scientific practice in the attempt to establish an equilibrium with theory.

The practice of social scientific theory is in need of professionalization because it is practice, but needs to be theorized constantly. On the other hand, the practice of the natural sciences is not in need of theory, but their theory is in need of practice: if we were to take the theory-practice relationship in the social sciences as a model, it turns out that it is not their practice, but the absence of theories about their theories, or more precisely the problematizing of theories through a language of theory, that constitutes their neediness. Natural sciences escape the neediness of theories with a new product. In Oebermann's language itself; their neediness for professionalization is exhausted in the professionalization of praxiological discourse as such. This marks the difference to natural sciences as well as to theory and at the same time indicates the distinguishing feature of praxis, which is neither theory, research, nor science, even if it has components of all of these.

³ Man who wants to impress by exaggerated, boastful behavior or gives the impression of being able to make the impossible possible.

With the concept of case structure legality and the methodology sequence analysis connected with it, the orientation to Max Weber's ideal type can also be seen, from which professionalization can then be understood as the place of value freedom. Oevermann incorporates Weber's distinction between value and purpose rationality and the associated personality based on reputation (charisma) and influence into his model. On this basis, he proposes, on the one hand, a differentiation in the organizational unit of the professionalized and/or professionalizable action type and, with "abolish compulsory education", an action instruction in which a mediation of theory-practice in practical action can be achieved.

Oevermann's concept of the need for professionalization, however, still builds on Parsons' model of psychotherapy. In contrast to Parsons, Oevermann does not consider illness as a deviation, but as a questioning of a whole person, since its non-treatment would result in the loss of autonomy of the person concerned. In fact, Parsons focus from the beginning on the deviation from normal, which is why his view is directed backwards to restoration to the old (Parsons, 1951). Not the deviation, but the attainment or preservation, the optimization or even the improvement of the normal can just as well be defined as the goal of medicine, of the health care system. In these cases, the meaning of therapeutic treatment would be the restoration of autonomy, for which the doctor enters into an interaction with the patient on the basis of a doctrine of art acquired according to scientific methods. Since the whole person of the patient is involved in the interaction, the relationship of the doctor to the client cannot be other than that of a mediation of contradictory expectations; "Primary to professionalized action is thus the simultaneously diffuse and specific relationship to the client, whose bodily and/or psychosocial damage is to be eliminated or alleviated. I call this relational practice the working alliance." (Oevermann (1997). 115) By working alliance is meant this simultaneity of a contradictory and mutually at least latently coordinated relationship orientation. In this respect, the success of professional action depends on the institutionalization of certain practices of action of the respective profession, which consolidate the autonomy of the patient and the professionalization of the professions and at the same time restrain forms of deprofessionalization.

However, Oevermann's idea of a Socratic pedagogy, which means acting at eye level, is not approached by the interactions in a school class between pupil and the teacher, but in a counselling situation with the school social workers. In school social work, the idea prevails that adults, children, and even the immature adult bind themselves to a law because of their ability to reach a consensus, which society attests to them. While in the case of mature persons the communication with society is established directly, in the case of children and immature adults the path to autonomy is prolonged insofar as it presupposes a double confirmation, that of the representatives of the person and that of society. This is also the closeness to the therapy, as well as to the consultation with a lawyer and with the school social work; while the confirmation to a heteronomy for the purpose of an autonomy with the mature adults occurs directly with the consent of the person, it is fetched with immature people by means of their representatives.

In all cases, although an appeal is made to the insight of the subjects, their fundamental freedom of choice is taken from the structures of society. From this perspective, then, deviance can continue to be considered the other side of social control, but the agents of social control are neither morality, nor professions, nor concrete professionals, but the legal norms elaborated, legitimated and put into force in common, which may be supported by moral principles of society as well as by abstract-universal legal norms. Thus, we can also make a distinction between compulsion and duty; duties, obligations go back to the discourses conducted in the public on the consensus, which is not based on compulsion, on force and other contingent moments of the unconditionality structures, but on the insight and knowledge. Thus, the coercive, the forced, the tolerated can be legitimately rejected, while consent based on consent can be legitimately demanded. Now we can see that not only can the adult patient be held accountable, but he holds himself accountable as a participant in the discourse. Practically, the distinction between obligation and coercion also prevents the circumstance that in therapy and/or counselling, professionals neither phatalogize, pedagogize, therapize, nor moralize, but simply distinguish, differentiate. Now the question arises, is school attendance a compulsion or a duty? Oevermann uses both terms. According to

the tendency, Oevermann sees school attendance as a compulsion, for which, however, he does not give any reasons.

For a proper analysis, a conceptual distinction is needed between compulsory school attendance and the duty for a school attendance by law. In any case, the abolition of compulsory schooling in its present form would not confirm Oevermann's thesis of the working alliance, unless with the abolition of compulsory schooling the asymmetry between adults and children, knowers and non-knowers, teachers and learners, etc. were levelled. That this is not and would not be the case, we can also see from the fact that this asymmetry is presupposed in every professional interaction with the assumption that it ultimately regulates a central human need with the necessary accumulation and monopolization of that knowledge and skills. Whoever controls rare resources is in an asymmetrical interaction even if the body in question is society-oriented. Moreover, the idea of professions seems to be based on the very idea that people in certain justified cases like for their own good, for their own autonomy are able to commit themselves against their will. This is true especially if they are consenting adults. The contract theorists, among them above all J.J. Rousseau, have basically demanded exactly that. Freedom and autonomy are complementary when it comes to human beings who, out of their own insight, as Rousseau and Kant would say, bind themselves to a law which, for Habermas, is supposed to be compatible with the perspective of all those who might be affected (Habermas, 1991). But this insight is usually assumed by a small minority of people. For the majority of people, this assumption is a counterfactual. In other words, with obligations comes no reason to assume a lack of autonomy. The question is, because children are minors and autonomy is to be imputed to them for the first time, does compulsory education conflict with the autonomy assumption. But this is a philosophical rather than a professional sociological question.

References

- Demir, Ali (2022): Talcott Parsons' Theory of Profession. In: Aslan, Yusuf (ed.): *Bilim, Eğitim, Tarih, Toplum*. S. 270-291. Ankara: Kalan Yayınları.
- Durkheim, E. (1976). *Die Regeln der soziologischen Methode*. Vierte revidierte Auflage. Neuwied: Luchterhand.
- Habermas, J. (1987 I). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 1: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1987 II). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1991). *Erläuterungen zur Diskursethik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1998). *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1991). *Erläuterungen zur Diskursethik*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Kurtz, T. (2022). The End of the Profession as a Sociological Category? Systems-theoretical Remarks on the Relationship between Profession and Society. *The American Sociologist* 53, 265-282. <https://doi.org/10.1007/s12108-021-09483-3>
- Luhmann, N. (1972). *Funktionen und Folgen formaler Organisation*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Luhmann, N (1984). *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Luhmann, N (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Maiwald, K.-O. (2004a). *Professionalisierung im modernen Berufssystem: Das Beispiel der Familienmediation*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

- Maiwald, K.-O. (2004b). Die Anforderungen mediatorischer Konfliktbearbeitung. Versuche einer typologischen Bestimmung. *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, 25 (2), 175-189
- Oevermann, U. (1997). Theoretische Skizze einer revidierten Theorie professionalisierten Handelns. In: Helsper, W. & Combe, Arno (Hrsg.). *Pädagogische Professionalität. Untersuchungen zum Typus pädagogischen Handelns.* (S. 70-183). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Oevermann, U (2001). Strukturprobleme supervisorischer Praxis. Eine objektiv hermeneutische Sequenzanalyse zur Überprüfung der Professionalisierungstheorie. Frankfurt am Main: Humanities Online.
- Oevermann, U (2002). Professionalisierungsbedürftigkeit und Professionalisiertheit pädagogischen Handelns. In: Kraul, M., Marotzki, W. & Schweppe, C. (Hrsg.). *Biographie und Profession* (S. 19-64). Klinkhardt: Bad Heilbrunn.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. London: Routledge. URL:
- Parsons, T & Shils, E. A. (ed.) (1962). *Toward a General Theory of Action*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Stichweh, R. (1987). Professionen und Disziplinen: Formen der Differenzierung zweier Systeme beruflichen Handelns in modernen Gesellschaften. In: Harney, K., Jütting, D. & Koring, B. (Hrsg.). *Professionalisierung der Erwachsenenbildung.* (S. 210-275). Frankfurt a.M./Bern: Peter Lang.
- Stichweh, R. (1994). *Wissenschaft, Universität, Professionen: soziologische Analysen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Stichweh, R. (1996). Professionen in einer funktional differenzierten Gesellschaft. In: Combe, A. & Helsper, W. (Hrsg.). *Pädagogische Professionalität. Untersuchungen zum Typus pädagogischen Handelns.* S.49-69. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Weber, M. (1985). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr.
- Wernet, A. (2003). *Pädagogische Permissivität. Schulische Sozialisation und pädagogisches Handeln jenseits der Professionalisierungsfrage [Pedagogical permissiveness. School socialization and pedagogical action beyond the professionalization question]*. Opladen: Leske u. Budrich.

Araştırma Makalesi • Research Article

**Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle
Hastane Birimlerinin Etkinliklerinin İncelenmesi: Devlet Hastanesinde Bir Uygulama**
*Investigation the Efficiency of Hospital Units by Data Envelopment Analysis Method: An
Application In A State Hospital*

Fevzi Akbulut*

Öz: Yüksek teknoloji ve insan kaynağının yoğun olarak kullanıldığı hastanelerde maliyetler her geçen gün artmakta ve kaynakların etkin ve verimli kullanımı gün geçtikçe daha da önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren bir devlet hastanesinde bulunan 17 adet branşın etkinliği, girdilere yönelik CCR ve BCC modelleriyle DEA yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada 2021 yılına ait güncel veriler kullanılmıştır. Çalışmada verilerin analizi için R Studio paket programlarından yararlanılmıştır. Girdi değişkeni olarak, doktor sayısı, hemşire sayısı ve yatak sayısı; çıktı değişkeni olarak, yatan hasta sayısı ve yatak doluluk oranı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda 17 adet branştan CCR modeline göre 4, BCC modeline göre 8 branş etkin olarak tespit edilmiştir. Ayrıca branşların ölçek etkinliği incelendiğinde 10 branşın artan, 3 branşın azalan ve 4 branşın ölçeğe göre sabit getiriye sahip olduğu görülmüştür. Son olarak tespit edilen branşlardan en yüksek etkinlik düzeyine sahip branşın Enfeksiyon Hastalıkları branşı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hastanelerde Verimlilik, Veri Zarflama Analizi, Süper Etkinlik

Abstract: In hospitals, where advanced technology and human resources are extensively utilized, costs are consistently on the rise, making it increasingly crucial to achieve effective and efficient resource allocation. This study focuses on assessing the efficiency of 17 branches within a state hospital in Turkey. The DEA method, utilizing CCR and BCC models for inputs, was employed for analysis, using current data from the year 2021. Data analysis in the study was conducted using R Studio package programs. The number of doctors, nurses, and beds were considered as input variables, while the number of inpatients and bed occupancy rate served as output variables. The study findings revealed that out of the 17 branches, 4 were deemed efficient based on the CCR model, and 8 were considered efficient according to the BCC model. Furthermore, upon analyzing the scale efficiency of the branches, it was observed that 10 branches exhibited increasing returns to scale, 3 demonstrated decreasing returns to scale, and 4 maintained constant returns to scale. Ultimately, the Infectious Diseases branch emerged as the most efficient among the identified branches.

Keywords: Efficiency in Hospitals, Data Envelopment Analysis, Super Efficiency

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-8511-7712. fevziakbulut07@gmail.com

Cite as/ Atıf: Akbulut, F. (2023). Veri zarflama analizi yöntemiyle hastane birimlerinin etkinliklerinin incelenmesi: Devlet hastanesinde bir uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 359-376.

<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1240514>

Received/Geliş: 22 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul: 03 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2022

Giriş

Günümüzde hemen hemen tüm ülkelerde verimliliğin refah düzeyinin artırılmasında büyük öneminin olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Verimlilik, ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Verimlilik artışları maliyetleri minimize edeceğinden bu durum hem kurumlara hem de ülkelere ekonomik açıdan katkı sağlayacak ve kaynakların atıl kullanımını da büyük ölçüde engelleyecektir. Bu sebeple kaynakları etkin ve verimli kullanmak son derece önemlidir. Diğer sektörlerde olduğu gibi kaynakların optimal şekilde kullanılması yoğun teknoloji kullanan, müşteri istek ve ihtiyaçlarının sürekli arttığı, harcamaların çok yüksek olduğu sağlık sektöründe de önemini günden güne arttırmaktadır. Yoğun rekabet ortamında yüksek girdi maliyetleri bulunan sağlık kurumlarının maliyetlerini azaltmaları ve mevcut girdilerini daha etkin kullanmaları faaliyetlerini sürdürebilmeleri için elzem hale gelmiştir. Ayrıca müşteri beklentilerinin artması ve kalite algısının yükselmesi de sağlık kurumlarının maliyetlerini arttıran önemli etkenlerdendir.

Ülke ekonomilerinin büyüklüğü ülkelerin sağlığa ayırdıkları kaynakla paralellik gösterse de ülkelerin sağlığa ayırdıkları kaynak kadar o kaynakları ne derece etkin kullandığı da önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinde ve sağlık sistemlerinde performans ölçümlerinin tutarlı bir şekilde yapılması özellikle sağlık göstergeleri ve sonuçlarının soyut olmasından dolayı diğer sektörlerle göre daha zor olmaktadır (Cylus vd., 2017: 60-68; Klazinga, 2010: 26-28). Yapılan çalışmalar incelendiğinde sağlık kurumlarının performanslarının diğer sektörlerle nazaran daha düşük olduğu söylenebilmektedir (Gülcü, 2004: 49-89; Sezen and Gök, 2009: 383-403; Atmaca vd., 2012: 135-153; Çalışkan & Girginer, 2016: 10-12; Kutlar and Salamov, 2016: 1-17; Yiğit, 2016: 9-16). Ayrıca sağlık kurumlarının başlıca etkinsizlik nedenleri arasında; çalışanların çeşitliliği ve motivasyon sorunları, düşük altyapı kullanımı, teknolojik yetersizlikler, tıbbi hatalar ve malzemelerin atıl kullanımının geldiği söylenebilmektedir.

Türkiye’de sağlık sektörünün gelişimi incelendiğinde; 1990’lardan itibaren hem kamu hem de özel sektöre yönelik maddi ve beşeri yatırımların hız kazandığı söylenebilir (Yılmaztürk, 2013: 176-188). Daha kaliteli hizmet sunulması amacıyla sağlık personeli sayısı, tıbbi teknolojiye yapılan yatırımlar ve yatak sayıları arttırılmıştır. Kaynakların etkin kullanımı konusunda denetim mekanizması geliştirilmiş ve atıl kullanımları önleyici planlamalar hayata geçirilmiştir. 2003 yılına gelindiğinde ise halkın sağlık düzeyini arttıracak kamu sağlık politikalarının uygulanması amacıyla sağlıkta dönüşüm programı hayata geçirilmiştir. Sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyetli bir şekilde organize edilmesi, finansmanının sağlanması ve sunulması hedeflenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2012).

Türkiye’de sağlık sektörünün önemli bir bölümünü kamu hastaneleri oluşturmaktadır. Sağlık sektöründe maliyetlerin giderek artması sektörün önemli bir bölümünü oluşturan hastaneleri kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmaya zorlamaktadır. Bu doğrultuda hastanelerin temel amacı düşük maliyetle kaliteli ve etkili bir sağlık hizmeti sunmak olmaktadır. Devlet hastanelerinde mümkün olan en fazla kişiye sağlık hizmeti sunumu ön plandayken, üniversite ve eğitim araştırma hastanelerinde tıbbi araştırmalar ve bilim adamı yetiştirilmesi ön plandadır. Kâr amacı gütmeyen ve kısıtlı bütçeyle maksimum sağlık hizmeti vermeyi amaçlayan devlet hastanelerinin diğer sağlık kurumlarına kıyasla çok daha etkin çalışabilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple, devlet hastanelerinin verimlilik skorlarını hesaplamaları, verimsiz olmaları durumunda azaltılması gereken girdi miktarlarını saptamaları, etkin ve verimli duruma gelebilmeleri için stratejilerini belirlemeleri ve yapılacak uygulamalara karar vermeleri gerekmektedir.

Sağlık kurumlarının verimlilik düzeyinin belirlenmesinde yaygın olarak Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi kullanılmaktadır. Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilen VZA, doğrusal programlama prensiplerine dayanan bir teknik olup birden çok girdi ve çıktıyı analiz edebilmektedir. Ayrıca VZA yöntemiyle etkin karar verme birimleri arasında en etkin karar verme birimini belirleyen süper etkinlik ölçümü yapılabilmekte ve uygun ölçekte üretim yapılıp yapılmadığını ortaya koyan ölçek etkinlik hesaplanabilmektedir (Banker vd., 1984: 1078-1092; Debreu, 1951: 273-292; Farrell, 1957: 253-281). Üstelik VZA’da her bir karar verme birimi için, girdi ve çıktı ağırlıklarını kendi verimlilik derecesini en çoklayacak biçimde varsayan birçok model kullanılmaktadır. Bunlardan biri ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan CCR modelidir. Bu model de bir birimlik girdi artışı(azalışı) bir birimlik çıktı artışına(azalışına) sebep olmaktadır. CCR modeli hem teknik olarak verimli hem de uygun

ölçek büyüklüğünde çalıştığı prensibine dayanmaktadır. Diğeri ise ölçğe göre artan, azalan veya sabit getiri varsayımına dayanan, teknik ve ölçek etkinlik ayırımını yapan BCC modelidir (Färe vd., 1983: 181-190; Koopmans, 1951: 33-97).

Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren bir devlet hastanesinin sağlık göstergelerinin etkinliğini belirlemek adına CCR ve BCC girdiye yönelik modellere başvurulmuştur. Bu doğrultuda, devlet hastanesinin 2021 yılı verileri alınarak devlet hastanesinde bulunan 17 adet branş analize dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda analize dâhil edilen branşların CCR ve BCC modellerine göre etkinlik değerleri, referans almaları gereken branşlar, girdilerini getirmeleri gereken değerler, ölçek etkinlik değerleri ve süper etkinlik değerleri tespit edilmiştir.

Literatür Taraması

VZA yöntemi ile ilgili literatüre bakıldığında VZA’nin gerek hizmet sektöründe olsun gerek hastanelerde olsun yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. VZA’nin hastanelerde yaygın olarak kullanılmasının en büyük nedenlerinden birisi de hastaneler arasında kıyaslama yapılmasına olanak sağlaması olup bu açıdan hastane yöneticilerine büyük katkı sağladığı düşünülmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda Türkiye’de faaliyet gösteren hastanelerin performanslarının VZA yöntemiyle ölçüldüğü çalışmalardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Gülcü (2004) yaptığı çalışmasında Türkiye’de faaliyet gösteren özel hastanelerin 1998 ve 1999 yıllarındaki verimliliklerini VZA analizi yöntemiyle incelemiştir. Girdi değişkeni olarak yatak sayısı ve hekim sayısını çıktı değişkeni olarak ise poliklinik sayısı, çıkan hasta sayısı, yatılan gün sayısı, ameliyat sayısı ve doğum sayısını kullanmıştır. Araştırma sonucunda, 1998 yılında 192 özel hastaneden 28 tanesini, 1999 yılında ise 216 özel hastaneden 29 tanesini etkin olarak tespit etmiştir.

Aslan ve Mete (2007) yaptıkları çalışmalarında Sağlık Bakanlığı’na bağlı doğum ve çocuk hastanelerinin etkinliklerini VZA yöntemiyle CCR ve BCC modeliyle ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak uzman ve pratisyen hekim sayısı, hemşire ve ebe sayısı, yatak sayısı ve diğer personel sayısını çıktı değişkeni olarak muayene sayısı, ameliyat sayısı ve yatan hasta sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 22 hastanenin etkinlik ortalamasını CCR modeline göre %94,8 BCC modeline göre %94,92 olarak tespit etmişlerdir.

Temür ve Bakırcı (2008) yaptıkları çalışmalarında Türkiye’de 846 adet devlet hastanesinin 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarına ait etkinliğini VZA analiziyle CCR ve BCC modeli kullanarak incelemişlerdir. Girdi değişkeni olarak uzman ve pratisyen hekim sayısı, yatak sayısı ve döner sermaye harcamalarını çıktın değişkeni olarak ayaktan ve yatan hasta sayısı, ölen hasta sayısı, ameliyat sayısı, doğum sayısı ve döner sermaye gelirlerini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 81 ilin etkinliğinin yıllar itibarıyla arttığını tespit etmişlerdir. Ayrıca 2003 yılında en düşük etkinlik seviyesinin 0,65 olduğunu 2006 yılında ise 0,84’e yükseldiğini belirtmişlerdir.

Sezen ve Gök (2009) yaptıkları çalışmalarında 2006 yılı verileriyle Türkiye’de faaliyet gösteren hastanelerin verimliliğini VZA analiziyle BCC ve CCR modellerini kullanarak incelemişlerdir. Ayrıca etkin çıkan ülkeler için süper etkinlik analizi kullanmışlardır. Girdi değişkeni olarak yatak sayısı, uzman doktor sayısı ve pratisyen doktor sayısını çıktı değişkeni olarak poliklinik sayısı, taburcu olan hasta sayısı, ameliyat sayısı, doğum sayısı, yatak işgal oranı, ortalama kalış günü, yatak devir hızı ve yatan hasta oranını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda tüm hastaneler bir arada değerlendirildiğinde, CCR modeline göre 360 devlet hastanesinden 36’sını, 24 eğitim-araştırma hastanesinden 3’ünü ve 184 özel hastaneden 31’ini etkin olarak tespit etmişlerdir. Buna karşın 41 üniversite hastanesinden hiçbiri etkin olarak tespit edilememiştir.

Ayanoğlu vd., (2010) yaptıkları çalışmalarında 2007 yılı verilerini kullanarak Sağlık Bakanlığı’na bağlı 16 hastanenin etkinliğini ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak ilk madde ve malzeme giderleri, personel ücret ve giderleri, dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetler, diğer çeşitli giderler ve amortisman ve tükenme paylarını çıktı değişkeni olarak hizmet giderlerini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 16

hastanede %13,43 oranında atıl harcama yapıldığını ve hastanelerin başabaş noktasına ulaşmak için %10,43 oranında giderlerini azaltmaları gerektiğini tespit etmişlerdir.

Atmaca vd., (2012) yaptıkları çalışmalarında Ankara faaliyet gösteren 21 özel hastanenin 2011 yılına ait verilerini kullanarak etkinliğini VZA yöntemiyle ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak hekim, pratisyen ve hemşire sayısı, yatak sayısı, yatan hasta sayısı ve muayene sayısını çıktı değişkeni olarak yatak doluluk oranı, ortalama yatış günü sayısı, yatak devir hızı, taburcu sayısı, vefat sayısı, yatılan gün sayısı ve ameliyat sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 21 özel hastaneden 7'sini etkin olarak tespit etmişlerdir.

Gülsevin ve Türkan (2012) yaptıkları çalışmalarında 2011 yılına ait verileri kullanarak Sağlık Bakanlığı'na bağlı Afyonkarahisar'daki 15 tane hastanenin etkinliğini VZA yöntemi CCR modeliyle incelemişlerdir. Girdiye yönelik yaptıkları çalışmalarında girdi değişkeni olarak uzman hekim sayısı, yatak sayısı ve hemşire sayısını çıktı değişkeni olarak başvuran hasta sayısı, yatan hasta sayısı, taburcu olan hasta sayısı ve ameliyat sayılarını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 15 hastaneden 8'ini etkin olarak tespit etmişlerdir.

Bal ve Bilge (2013) yaptıkları çalışmalarında Sağlık Bakanlığı'na bağlı 35 eğitim ve araştırma hastanesinin toplam, teknik ve ölçek etkinliğini VZA analiziyle incelemişlerdir. Girdi değişkeni olarak toplam giderleri, yatak, uzman hekim, asistan hekim ve hemşire sayısını çıktı değişkeni olarak toplam gelir, muayene, ameliyat ve yatılan gün sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 18 hastanenin ölçek etkinlik ve 20 hastanenin teknik etkinlik açısından tam etkin olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca etkin olmayan hastanelerin daha verimli çalışabilmesi ve atıl kullanımın önlenmesi için arttırmaları veya azaltmaları gereken girdi ve çıktı miktarlarını belirtmişlerdir.

Çalışkan ve Girginer (2016) yaptıkları çalışmalarında 81 ile ait hastanelerin etkinliğini 2014 sağlık istatistikleri verilerini kullanarak VZA yöntemiyle ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak uzman hekim sayısı, hemşire sayısı, diğer sağlık personeli sayısı ve yatak sayısını çıktı değişkeni olarak ameliyat sayısı, yatak doluluk oranı ve yatan hasta sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 11 ile ait hastaneleri etkin olarak tespit etmişlerdir.

Kutlar ve Salamov (2016) yaptıkları çalışmalarında Azerbaycan Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerin 2013 yılına ait verilerini kullanarak VZA analiziyle etkinliğini ölçmüşlerdir. Girdi yönelimli CCR modeli kullanarak yaptıkları çalışmalarında girdi değişkeni olarak uzman ve pratisyen doktor sayısı, yardımcı sağlık personeli sayısı, toplam yatak sayısı ve işgal edilen yatak sayısını çıktı değişkeni olarak başvuran hasta sayısı, taburcu sayısı ve ameliyat sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda CCR modeline göre 11 hastanenin (hastanelerin %30,5'i), BCC modeline göre ise 19 hastanenin (hastanelerin %52,7'si) etkin çıktığını tespit etmişlerdir.

Yiğit (2016) yaptığı çalışmada 2013 yılı verilerini kullanarak kamu hastaneleri birliklerinde yer alan hastanelerin il bazında etkinliğini VZA analizi yöntemiyle CCR ve BCC modelleriyle incelemiştir. Girdi değişkeni olarak uzman hekim sayısı, pratisyen hekim sayısı ve yatak sayısını çıktı değişkeni olarak muayene sayısı, yatan hasta sayısı, yatak işgal oranı, A, B ve C, grubu ameliyat sayısını kullanmıştır. Araştırma sonucunda kamu hastaneleri birliklerinde yer alan hastanelerin yaklaşık %31'ini verimli olarak tespit etmiştir. Ayrıca hastanelerin verimlilik ortalamasını CCR modeline göre %90,95 BCC modeline göre ise %93,56 olarak tespit etmiştir.

Şenol ve Gençtürk (2017) yaptıkları çalışmalarında kamu hastaneler birliğinde yer alan 80 hastanenin verimliliğini çıktıya yönelik VZA modeliyle analiz etmişlerdir. Girdi değişkeni olarak yatak sayısı, hekim sayısı, hemşire ve ebe sayısını çıktı değişkeni olarak poliklinik muayene sayısı, acil muayene sayısı, yatan hasta sayısı, A, B ve C grubu ameliyat sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda CCR modeline göre 20, BCC modeline göre 31 hastaneyi etkin olarak tespit etmişlerdir.

Bardakçı ve Filiz (2020) yaptıkları çalışmalarında Artvin ilindeki 6 adet kamu hastanesinin 2016 ve 2017 yıllarındaki etkinliğini VZA yöntemi kullanarak ölçmüşlerdir. Girdi yönelimli olarak CCR modeli kullanarak yaptıkları çalışmalarında girdi değişkeni olarak yatak sayısı, hekim sayısı ve hemşire-ebe sayısını çıktı değişkeni olarak ise ameliyat sayısı, muayene sayısı ve yatan hasta sayısını

kullanmışlardır. Araştırma sonucunda 2016 yılında dört kamu hastanesini, 2017 yılında ise üç kamu hastanesini etkin olarak tespit etmişlerdir.

Taşkaya (2020) yaptığı çalışmada Türkiye'deki 59 adet kamu eğitim ve araştırma hastanesinin etkinliğini 2017 yılı verilerini kullanarak Pabon Lasso ve VZA yöntemleriyle incelemiştir. Girdi değişkeni olarak toplam yatak, hekim ve hemşire sayılarını çıktı değişkeni olarak başvuru sayısı, yatan hasta sayısı ve ameliyat sayısını kullanmıştır. Araştırma sonucunda 59 kamu eğitim ve araştırma hastanesinin VZA yöntemine göre %37'sini, Pabon Lasso yöntemine göre %30,5'ini etkin olarak tespit etmiştir.

Yazıcı ve Çiçen (2021) yaptıkları çalışmalarında Karadeniz bölgesindeki 124 adet devlet hastanesinin etkinliklerini VZA yöntemiyle ölçmüşlerdir. Girdi değişkeni olarak yatak sayısı, hemşire ve ebe sayısı, pratisyen hekim ve uzman hekim sayısını çıktı değişkeni olarak ise poliklinik sayısı, yatan hasta sayısı, günü birlik ameliyat sayısı, A, B ve C grubu ameliyat sayısını kullanmışlardır. Araştırma sonucunda Karadeniz'de bulunan 124 adet devlet hastanesinden 72'sinin etkin olduğunu tespit etmişlerdir.

VZA ile yapılan ve çalışmamızla benzerlik gösteren diğer çalışmalara bakıldığında; Bayraktutan vd., (2010) Türkiye'deki göğüs hastalıkları hastanelerinin etkinliğini, Çalışkan (2020) kamu hastaneleri birliklerinin etkinliğini, Esen ve Yiğit (2019) Akdeniz Bölgesi'nde bulunan kamu hastanelerinin etkinliğini, Aytekin (2011) yatak işgal oranı düşük olan Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerin etkinliğini, Yeşilyurt (2007) Türkiye'deki eğitim ve uygulama hastanelerinin etkinliğini, Şahin ve Özgen (2000) 78 ilde faaliyet gösteren devlet hastanelerinin il bazında etkinliğini ölçmüşlerdir.

Yukarıda yapılan çalışmalar kısaca özetlenecek olursa; genel olarak bazı çalışmalarda etkin olarak tespit edilen devlet hastanelerinin toplam hastanelere oranının %30 civarında olduğu görülürken birçok çalışmada %50 olduğu görülmektedir. Ayrıca etkin hastane sayısının %10 civarında ve %90 civarında olduğu çalışmalara da rastlanmıştır. Kronolojik olarak yapılan çalışmaların etkinliğine bakıldığında ise 2000 öncesi ve özellikle 1990'lı yıllarda kamu hastanelerinin etkinliklerinin özellikle 2010 sonrasına göre oldukça düşük olduğu söylenebilir. Ayrıca Karadayı vd. (2017), Yeşilyurt ve Selamzade (2021), Selamzade ve Yüksel (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçların tespit edildiği görülmektedir.

Materyal ve Metot

Bu araştırma Türkiye'de faaliyet gösteren bir devlet hastanesinin belirli sağlık göstergeleri kullanılarak branş bazında etkinliğini belirlemek, etkin sınırdan olmayan branşların verimsizliklerinin kaynadığını tespit etmek ve sunulan sağlık hizmetini daha iyi duruma getirebilmek için kullanılan girdi değişkenlerinin atıl kullanımlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Bu sebeple bu çalışmada hastaneler gibi karmaşık ve çeşitli sağlık hizmetleri sunan kurumların performanslarının değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan parametrik olmayan yöntemlerden biri olan VZA yöntemi kullanılmıştır. VZA yöntemi genellikle çok sayıda girdi ve çıktıya sahip, karmaşık faaliyetler yürüten bankalar ve hastaneler gibi kurumların etkinliğini ölçmek için kullanılmaktadır. Hangi seviyede girdilerin kullanılarak istenilen çıktılar elde edileceği hususunda bize bilgiler sunan VZA; girdi ve çıktı arasındaki ilişkinin bilinmediği durumlarda tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Chen vd., 2006: 1368-1379). Mut vd., (2019) yaptığı çalışmada 2000-2018 yılları arasında sağlık alanında VZA kullanılarak yapılan çalışmalardan en fazla çalışmanın sağlık yönetimi bölümü araştırmacıları tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Ray, (2004) özellikle kamu sektöründe verimlilik ölçümlerinde güçlü bir araç olarak VZA'nin kullanıldığını ifade etmiştir.

Veri Zarflama Analizi ile daha doğru ve gerçekçi sonuçlar elde edebilmek adına girdi ve çıktıların çok dikkatli seçilmesi gerekmektedir. Karar Verici Birimleri (KVB)'leri tarafından kullanılan kaynaklar girdi olarak tanımlanırken, KVB'lerin bu kaynakları kullanarak üretim süreci sonunda ulaştığı sonuçlar çıktı olarak tanımlanmaktadır (Hwang ve Chang, 2003: 357-369). Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen ve kısıtlı bütçeyle maksimum sağlık hizmeti vermeyi amaçlayan devlet

hastanelerinden birinin güncel olan 2021 yılı verileri kullanılarak VZA yapılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de faaliyet gösteren bir devlet hastanesinin sağlık göstergelerinin etkinliğini belirlemek adına CCR ve BCC girdiye yönelik modellere başvurulmuştur. Ardından Seiford ve Thrall (1990) tarafından geliştirilen süper etkinlik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda devlet hastanesinde verilerine tam olarak ulaşılabilen 17 adet branş analize dâhil edilmiştir. Girdiye yönelik modeller; çıktı miktarını değiştirmeden var olan çıktı miktarına ulaşmak için girdi miktarının ne kadar azaltılması gerektiğini ifade etmektedir (Charnes vd., 1978: 429-444). Analizde girdiye yönelik modellerin kullanılmasının nedeni sağlık kurumlarında gelecek olan hasta sayısının tahmin edilememesidir. Örneğin, girdiye yönelik yapılan bir analiz ile bir sağlık kuruluşunun daha verimli olması için ameliyat sayısını arttırmasını ya da azaltmasını tavsiye etmek yerine daha az kaynak kullanarak aynı sayıda ameliyat sayısına ulaşması tavsiye edilmektedir.

Ayrıca VZA çalışmalarında istenilen minimum KVB sayısı kuralına uygun olarak bu çalışmada, KVB sayısının girdi ve çıktılarının toplamının iki katından fazla olması şartı (Goland ve Roll, 1989: 237-250) ve girdi ve çıktılarının çarpımının iki katından fazla olması şartı sağlanmıştır (Dyson vd., 2001: 245-259). Bu doğrultuda çalışmada dört girdi ve iki çıktı değişkenine karşın 17 KVB kullanılmıştır.

Veri Analizi

Öncelikle toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırma verilerin analizi için R Studio paket programlarından yararlanılmıştır. Bu paket programlarından “deaR” paket programı kullanılarak VZA gerçekleştirilmiştir. Paket programlarının neticesindeki analiz sonuçları Excel programına aktararak potansiyel iyileştirme oranları hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar uygun tablo ve grafikler oluşturularak bulgular bölümünde ifade edilmiştir.

Veri toplama

İlk olarak hastanenin gerekli birimlerine müracaat edilerek izinler çıkartılmıştır. Ardından hastanenin istatistik birimi ile irtibata geçilmiştir. Burada ilgili personel ile değerlendirmeler yapılarak veriler sistemden çekilmiştir. Daha sonra veriler branş bazında sınıflandırılmış ve VZA’ne uygun hale getirilmiştir. Verilerine tam olarak ulaşamayan branşlar ise araştırma dışında bırakılmıştır.

Kısıtlılıklar

Araştırma yapılan devlet hastanesinde 23 branş bulunmaktadır. Fakat çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda 17 branşa ait veriler eksiksiz olarak alınabildiğinden bu çalışma 17 branş ile sınırlıdır. Bu durumun araştırmacıdan bağımsız olarak hastane verilerinin çalışmada kullanılan analize uygun olarak sınıflandırılmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışmanın yöntemi olan VZA’dan kaynaklanan kısıtlılıklar ise kısaca şunlardır: Yapılan analiz ele alınan girdi ve çıktı değişkenleri ile sınırlı olmaktadır. Ayrıca analiz sonuçlarının analizin girdi veya çıktı odaklı olmasından ve CCR veya BCC modeli kullanılmasından etkilendiği unutulmamalıdır. Son olarak karar verme birimlerinin etkinliğinin, etkin sınıra en yakın ve etkin sınıra en uzak olan birimlerin göstermiş olduğu performansa göre belirlenmesinin çalışmanın yöntemden kaynaklanan en önemli kısıtı olduğu söylenebilir.

Bulgular

Bu bölümde; devlet hastanesine ait CCR ve BCC girdiye yönelik veri zarflama analizi bulguları yer almaktadır. Araştırma kapsamında kullanılacak değişkenler yerli ve yabancı literatürde yer alan benzer çalışmalar taranarak araştırmanın amacına uygun olarak belirlenmiştir. Örneğin; Demirci vd., 2021 yılında yaptıkları çalışmalarında hastanelerin verimliliğini değerlendiren 121 çalışmayı incelemişler ve uzman hekim sayısını girdi olarak kullanan çalışmaların tamamında yatak sayısının da girdi olarak kullanıldığı görmüşlerdir. Bu iki değişkeni girdi olarak kullanan çalışmaların tüm çalışmaların %60’ını oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Çıktı değişkenlerinde ise, ameliyat sayısı ve muayene sayısını birlikte kullanan çalışmaların tüm çalışmaların %63’ü olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ulusal sağlık sistemlerine ilişkin yapılmış olan etkinlik çalışmalarının %72’sinde girdi olarak yatak ve hekim sayılarının birlikte kullanıldığını, çalışmaların %59’unda ise, bebek ölüm hızı ve doğumda beklenen yaşam süresinin çıktı olarak birlikte kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Araştırmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistik bilgileri aşağıda yer alan Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Analize Dâhil Edilen Branşların Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin İstatistik Bilgileri

Girdi Değişkenleri	Maximum Değer	Minimum Değer	Ortalama
Doktor Sayısı	7	1	3,23
Hemşire Sayısı	18	1	7,05
Yatak Sayısı	58	5	18,47
Çıktı Değişkeni			
Yatan Hasta Sayısı	1.673	50	574
Yatak Doluluk Oranı	170	4	45,52

Tablo 1’de görüldüğü üzere devlet hastanesinde faaliyet gösteren 17 adet branşın sahip olduğu doktor sayısı ortalaması 3,23, hemşire sayısı ortalaması 7,05, yatak sayısı ortalaması 18,47, yatan hasta sayısı ortalaması 574 ve yatak doluluk oranı ortalaması 45,52’dir. 7 doktor ile en yüksek doktor sayısına sahip branşın iç hastalıkları, 18 hemşire ile en yüksek hemşire sayısına sahip branşın yine iç hastalıkları branşında olmuştur. 58 yatak ile en yüksek yatak sayısına sahip branşın fizik tedavi branşı olduğu görülmektedir. Ayrıca çıktı değişkenlerine bakıldığında; en yüksek yatan hasta sayısına sahip branşın iç hastalıkları ve en yüksek yatak doluluk oranına sahip branşın ise enfeksiyon hastalıkları olduğu görülmektedir.

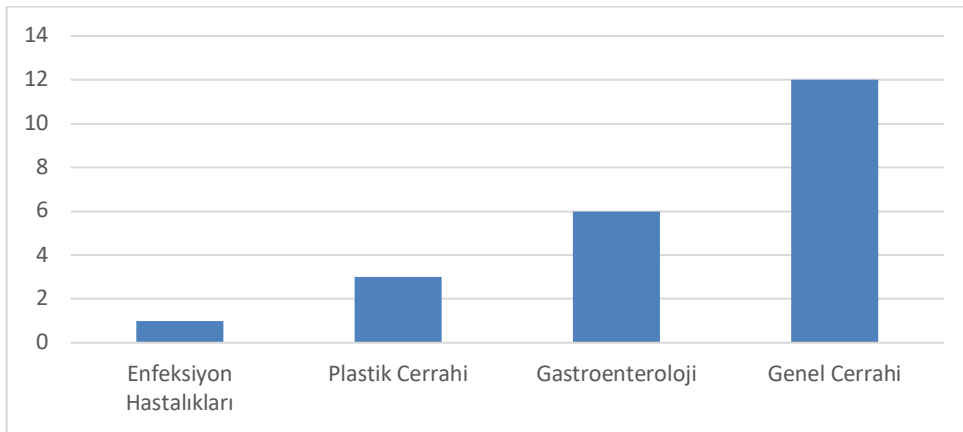
CCR Analiz Bulguları

Bu bölümde devlet hastanesinde bulunan branşların girdi yönelimli CCR modeli VZA bulguları yer almaktadır.

Tablo 2. Analize Dâhil Edilen Branşların CCR Girdi Yönelimli Etkinlik Sonuçları

KVB Adı	Etkinlik Sonuçları
Enfeksiyon Hastalıkları	1
Gastroenteroloji	1
Genel Cerrahi	1
Plastik Cerrahi	1
Göz	0,954
Kardiyoloji	0,908
Kalp ve Damar Cerrahi	0,842
Üroloji	0,787
Göğüs Hastalıkları	0,744
Nöroşirürji	0,741
İç Hastalıkları	0,735
Nöroloji	0,712
K.B.B.	0,710
Göğüs Cerrahisi	0,619
Ortopedi	0,572
Fizik Tedavi	0,416
Psikiyatri	0,290
Ortalama	0,766

Yukarıda Tablo 2’de branşların CCR girdi yönelimli etkinlik sonuçları verilmiştir. Bu branşların 2021 yılındaki verilerinin CCR modeliyle değerlendirilmesi sonucunda elde edilen skor ortalaması 0,766 olarak belirlenmiştir. 17 adet branşın 4 tanesi etkin olarak tespit edilmiştir. Branşlar içerisinde en düşük verimliliğe sahip branşın 0,290 etkinlik oranıyla Psikiyatri branşı olduğu görülmektedir. Ayrıca etkin olmayan branşlar içerisinde ise en yüksek verimliliğe sahip branşın 0,954 etkinlik oranıyla Göz branşı olduğu görülmektedir. Son olarak etkinlik skorlarına göre sırasıyla 0,00-0,70 arasında dört branş, 0,70-0,80 arasında altı branş, 0,80-0,90 arasında bir branş ve 0,90’ın üzerinde iki branş olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1. CCR Modeline Göre Verimli (Etkin) Olarak Tespit Edilen Branşların Referans Sıklıkları

Yukarıda verilen Şekil 1’de görüldüğü üzere Genel Cerrahi 12, Gastroenteroloji 6, Plastik Cerrahi 3 ve Enfeksiyon Hastalıkları 1 kez referans alınmıştır.

Tablo 3. CCR Modeline Göre En Düşük Etkinliğe Sahip Üç Branşın Referans Alması Gereken Branşlar

KVB Adı	Referans 1	Referans 2
Ortopedi	Genel Cerrahi (0,41)	-
Fizik Tedavi	Gastroenteroloji (0,05)	Genel Cerrahi (0,03)
Psikiyatri	Gastroenteroloji (0,47)	Enfeksiyon Hastalıkları (0,11)

Tablo 3’te Branşlar içerisinde en düşük skorlara sahip olan 3 branşın verimli hale gelebilmesi için referans alması gereken branşlar gösterilmiştir. Bu doğrultuda en düşük verimliliğe sahip olan Psikiyatri branşının etkin seviyede olabilmesi için Enfeksiyon Hastalıkları branşını %11 ve Gastroenteroloji branşını %47 oranlarında referans alması gerekmektedir. Aynı şekilde en düşük etkinliğe sahip ikinci branş olan Fizik Tedavinin ise etkin olabilmesi için %5 oranında Gastroenteroloji branşını ve %3 oranında Genel Cerrahi branşını referans olarak almalıdır. En düşük etkinliğe sahip üçüncü branş olan Ortopedi branşının ise etkin olabilmesi için Genel Cerrahi branşını %41 oranında referans almalıdır. Tespit edilen bu değerler yukarıda verilen Tablo 3’te ifade edilmiştir.

Tablo 4. CCR Modeline Göre Etkin Olmayan Branşların Potansiyel İyileştirme Oranları

KVB Adı	Doktor Sayısı	Hemşire Sayısı	Yatak Sayısı
Fizik Tedavi	1,50	-	23
Göğüs Cerrahisi	0,03	-	-
Göğüs Hastalıkları	-	1,72	1,30
Göz	1,94	-	-
İç Hastalıkları	0,55	-	-
K.B.B.	1,09	-	6,64
Kalp ve Damar Cerrahi	1,69	-	-
Kardiyoloji	-	2,50	1,59
Nöroloji	1,72	-	5,10
Nöroşirürji	0,54	-	1,91
Ortopedi	1,20	-	0,21
Psikiyatri	0,48	-	-
Üroloji	0,29	-	1,93

Yukarıda verilen Tablo 4’te etkin sınırdan yer almayan branşların potansiyel iyileştirme oranları verilmiştir. Etkin sınırdan yer alan branşların verimli olmasından dolayı potansiyel iyileştirme oranlarına yer verilmemiştir. Branşların potansiyel iyileştirme oranlarına bakıldığında bütün değişkenler

kapsamında ortalama olarak en yüksek düzeltme yapması gereken branşların Fizik Tedavi, K.B.B. ve Nöroloji branşı olduğu görülmektedir. Fizik Tedavi branşı mevcut girdi kaynakları ile potansiyel olarak ulaşabileceği en uzak noktada olmasından dolayı en yüksek potansiyel iyileştirme oranlarına sahip olmuştur. Ayrıca potansiyel iyileştirme oranı en düşük olan branş etkin sınıra en yakın olan Kardiyoloji branşıdır. Diğer taraftan en fazla atıl kullanılan değişkenin doktor sayısı ve yatak sayısı; en az atıl kullanılan değişkenin hemşire sayısı olduğu görülmektedir.

Tablo 5. CCR Modeline Göre Etkin Olmayan Branşların Etkin Olma Hedefleri

KVB Adı	Doktor Sayısı	Hemşire Sayısı	Yatak Sayısı
Fizik Tedavi	0,16	0,41	1,02
Göğüs Cerrahisi	0,59	1,24	3,09
Göğüs Hastalıkları	2,23	7,21	13,58
Göz	1,87	6,68	10,49
İç Hastalıkları	4,59	13,23	30,14
K.B.B.	1,04	2,84	6,97
Kalp ve Damar Cerrahisi	0,84	1,68	4,21
Kardiyoloji	2,72	7,49	18,39
Nöroloji	1,13	2,85	7,02
Nöroşirürji	0,95	2,22	5,51
Ortopedi	1,67	4,58	11,25
Psikiyatri	0,68	2,32	3,19
Üroloji	2,86	7,87	19,32

Yukarıda verilen Tablo 5'te etkin sınırdaki yer almayan branşların etkin olabilmeleri için girdi kaynaklarını getirmeleri gereken değerler verilmiştir. Diğer taraftan etkin sınırdaki yer alan branşların hedef girdileri ile mevcut girdileri aynı olduğundan dolayı Tablo 5'te etkin branşların değerleri verilmemiştir. Etkin sınırın altında kalan branşların verimsiz bulunmalarına neden olan en büyük etkenin mevcut girdi kaynakları ile elde etmeleri beklenen çıktıyı elde edememeleri olduğu düşünülmektedir. Örneğin etkinliği en düşük branş olan Psikiyatri branşının girdi kaynaklarının neredeyse üçte ikisini atıl kullandığı ve girdi kaynaklarını yaklaşık %70 düşürmesi gerektiği veyahut mevcut girdi kaynakları sabit kalmak kaydıyla çıktı kaynaklarını artırması gerektiği görülmektedir. Düşük verimliliğe sahip Fizik tedavi branşı için de benzer durum söz konusudur.

BCC Analiz Bulguları

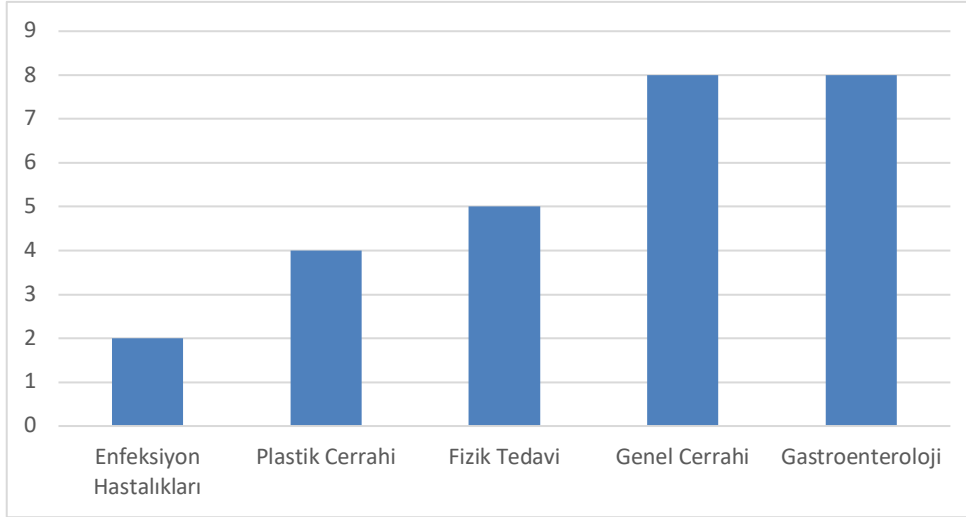
Bu bölümde devlet hastanesinde bulunan branşların girdi yönelimli BCC modeli VZA bulguları yer almaktadır.

Tablo 6. Analize Dâhil Edilen Branşların BCC Girdi Yönelimli Etkinlik Sonuçları

KVB Adı	Etkinlik Sonuçları
Enfeksiyon Hastalıkları	1
Fizik Tedavi	1
İç Hastalıkları	1
Gastroenteroloji	1
Genel Cerrahi	1
Göğüs Cerrahisi	1
Kalp ve Damar Cerrahi	1
Plastik Cerrahi	1
Göz	0,986
Kardiyoloji	0,913
K.B.B.	0,880
Nöroşirürji	0,866
Nöroloji	0,820
Üroloji	0,814
Göğüs Hastalıkları	0,745
Ortopedi	0,646
Psikiyatri	0,454

ORTALAMA**0,889**

Yukarıda Tablo 6’da branşların BCC girdi yönelimli etkinlik sonuçları verilmiştir. Bu branşların 2021 yılındaki verilerinin BCC modeliyle değerlendirilmesi sonucunda elde edilen skor ortalaması 0,889 olarak belirlenmiştir. 17 adet branşın 8 tanesi etkin olarak tespit edilmiştir. Branşlar içerisinde en düşük verimliliğe sahip branşın 0,454 etkinlik oranıyla Psikiyatri branşı olduğu görülmektedir. Ayrıca etkin olmayan branşlar içerisinde ise en yüksek verimliliğe sahip branşın 0,986 etkinlik oranıyla Göz branşı olduğu görülmektedir. Son olarak etkinlik skorlarına göre sırasıyla 0,00-0,70 arasında iki branş, 0,70-0,80 arasında bir branş, 0,80-0,90 arasında dört branş ve 0,90’ın üzerinde iki branş olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. BCC Modeline Göre Verimli (Etkin) Olarak Tespit Edilen Branşların Referans Sıklıkları

Yukarıda verilen Şekil 2’de görüldüğü üzere Gastroenteroloji ve Genel Cerrahi 8, Fizik Tedavi 5, Plastik Cerrahi 4 ve Enfeksiyon Hastalıkları 2 kez referans alınmıştır.

Tablo 7. BCC Modeline Göre En Düşük Etkinliğe Sahip Üç Branşın Referans Alması Gereken Branşlar

KVB Adı	Referans 1	Referans 2	Referans 3
Göğüs Hastalıkları	Plastik Cerrahi (0,54)	Genel Cerrahi (0,39)	Enfeksiyon Hastalıkları (0,08)
Ortopedi	Gastroenteroloji (0,64)	Genel Cerrahi (0,35)	-
Psikiyatri	Plastik Cerrahi (0,82)	Gastroenteroloji (0,18)	-

Branşlar içerisinde en düşük skorlara sahip olan 3 branşın verimli hale gelebilmesi için referans alması gereken branşlar gösterilmiştir. Bu doğrultuda en düşük verimliliğe sahip olan Psikiyatri branşının etkin seviyede olabilmesi için Plastik Cerrahi branşını %82 ve Gastroentoreoloji branşını %18 oranında referans alması gerekmektedir. Aynı şekilde en düşük etkinliğe sahip ikinci branş olan Ortopedi branşının ise etkin olabilmesi için %64 oranında Gastroenteroloji branşını, %35 oranında Genel Cerrahi branşını referans olarak almalıdır. En düşük etkinliğe sahip üçüncü branş olan Göğüs Hastalıkları branşının ise etkin olabilmesi için Plastik Cerrahi branşını %54 oranında, Genel Cerrahi branşını %39 oranında ve Enfeksiyon Hastalıkları branşını %8 oranında referans almalıdır. Tespit edilen bu değerler yukarıda verilen Tablo 7’de ifade edilmiştir.

Tablo 8. BCC Modeline Göre Etkin Olmayan Branşların Potansiyel İyileştirme Oranları

KVB Adı	Doktor Sayısı	Hemşire Sayısı	Yatak Sayısı
---------	---------------	----------------	--------------

Göz	2,07	-	-
Kardiyoloji	-	1,99	2,33
K.B.B.	0,49	-	-
Nöroloji	1,50	-	-
Nöroşirürji	0,40	-	-
Üroloji	0,09	-	-
Göğüs Hastalıkları	-	1,54	1,18
Ortopedi	1,16	-	-
Psikiyatri	0,82	-	-

Yukarıda verilen Tablo 8’de etkin sınırdaki yer almayan branşların potansiyel iyileştirme oranları verilmiştir. En yüksek potansiyel iyileştirme oranına sahip branşın Kardiyoloji ve Göğüs Hastalıkları branşı olduğunu söylenebilir. En fazla atıl kullanılan değişkenin doktor sayısı olduğu görülmektedir.

Tablo 9. BCC Modeline Göre Etkin Olmayan Branşların Etkin Olma Hedefleri

KVB Adı	Doktor Sayısı	Hemşire Sayısı	Yatak Sayısı
Göz	1,87	6,90	10,85
Kardiyoloji	2,74	8,06	17,77
K.B.B.	2,15	3,52	19,37
Nöroloji	1,78	3,28	13,94
Nöroşirürji	1,33	2,60	8,67
Üroloji	3,17	8,15	22
Göğüs Hastalıkları	2,24	7,41	13,74
Ortopedi	2,07	5,17	12,93
Psikiyatri	1	3,64	5

Yukarıda verilen Tablo 9’da etkin sınırdaki yer almayan branşların etkin olabilmeleri için girdi kaynaklarını getirmeleri gereken değerler verilmiştir. Etkinliği en düşük branş olan Psikiyatri branşının girdi kaynaklarını yaklaşık yarı yarıya azaltması durumunda etkin olabileceği, etkinliği düşük diğer bir branş olan Ortopedi branşının ise etkin olabilmesi için çıktı miktarı aynı kalmak kaydıyla; doktor sayısını 5’ten 2’ye, hemşire sayısını 8’den 5’e, yatak sayısını 20’den 13’e düşürmesi gerekmektedir.

Ölçek Verimliliği Analiz Bulguları

Ölçek verimliliği, birim başına düşen artış, azalış ve sabit kalışı belirlemek için kullanılmakta ve CCR modeliyle elde edilen sonuçların BCC modeliyle elde edilen sonuçlara bölünmesiyle bulunmaktadır. Ölçek verimliliğinde en uygun ölçekte üretim yapmayı ifade etmektedir. Branşların 2021 yılına ait verilerinin ölçek skorları neticesinde ortaya çıkan artış, azalış ve sabitlik durumları aşağıda yer alan Tablo 10’da ifade edilmiştir. Ölçeğe göre getiri durumlarının ifade edildiği Tablo 10’daki etkinlik sonuçları Banker ve Thrall (1992) belirttiği üzere 1’e eşitse sabit getiri, 1’den büyükse azalan getiri ve 1’den küçükse artan getiri olarak yorumlanabilir.

Tablo 10: Analize Dahil Edilen Branşların Ölçeğe Göre Getiri Sonuçları

KVB Adı	Ölçeğe Göre Getiri Sonucu	Ölçeğe Göre Getiri Türü
---------	---------------------------	-------------------------

İç Hastalıkları	1,51	Azalan
Göz	1,38	Azalan
Göğüs Hastalıkları	1,19	Azalan
Enfeksiyon Hastalıkları	1	Sabit
Genel Cerrahi	1	Sabit
Gastroenteroloji	1	Sabit
Plastik Cerrahi	1	Sabit
Kalp ve Damar Cerrahisi	0,82	Artan
Üroloji	0,71	Artan
Kardiyoloji	0,68	Artan
Nöroşirürji	0,61	Artan
Psikiyatri	0,57	Artan
Nöroloji	0,53	Artan
Göğüs Cerrahisi	0,53	Artan
Ortopedi	0,41	Artan
K.B.B.	0,25	Artan
Fizik Tedavi	0,07	Artan

Tablo 10'daki ölçek verimliliği skoru sonuçları neticesinde 17 branştan 10 branşın artan, 3 branşın azalan ve 4 branşın sabit getiriye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ölçeğe göre azalan getiriye sahip branşların etkin olabilmeleri için girdilerini artırmak yerine girdilerini sabit tutarak çıktı miktarlarını artırmaları, ölçeğe göre artan getiriye sahip branşların etkin olabilmeleri için ise girdi miktarlarını (kapasitelerini) daha fazla artırmaları gerektiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle ölçeğe göre azalan getiriye sahip branşlar daha az girdi düzeyiyle aynı oranda çıktı düzeyini yakalamalıdır. Ölçeğe göre artan getiriye sahip branşlar ise girdi miktarlarını arttırarak çıktı miktarını daha fazla arttırabilecekler ve etkin sınıra ulaşabileceklerdir.

CCR Modeli Süper Etkinlik Analiz Bulguları

Süper etkinlik analizi etkin düzeydeki birimler arasındaki etkinliği ölçmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada etkin sınırdaki yer alan 4 adet branşın kendi aralarındaki etkinlik düzeyleri sırasıyla aşağıda yer alan Tablo 11'de verilmiştir. Değerlerin 1'den büyük olması birimlerin etkinlik durumları değişmeden girdilerini hangi oranda arttırabileceklerini ifade etmektedir.

Tablo 11. Etkin Olarak Tespit Edilen Branşların Süper Etkinlik Değerleri

KVB Adı	Süper Etkinlik Değeri
Enfeksiyon Hastalıkları	2,04
Gastroenteroloji	1,32
Genel Cerrahi	1,32
Plastik Cerrahi	1,13

Tablo 11'de etkin olarak tespit edilen 4 adet branştan en yüksek etkinlik düzeyine sahip branşın Enfeksiyon Hastalıkları branşı olduğu görülmektedir. Enfeksiyon Hastalıkları branşının 2,04'lük etkinlik değeriyle girdi miktarlarını %104 oranında arttırsa bile yine etkin sınırdaki yer alabileceği görülmektedir. 1,32'lik etkinlik oranıyla Gastroenteroloji ve Genel Cerrahi branşının ise girdilerini %32 oranında arttırması durumunda bile etkin sınırdaki yer alabileceği görülmektedir.

Sonuç

Sağlık hizmetlerinde birinci öncelik sürekli değişen ve artan hasta memnuniyetini sağlamaktır. Yoğun teknoloji kullanan sağlık hizmetlerinde hizmet kalitesini iyileştirmek hem maliyetler hem de hizmet çeşitliliğinden dolayı oldukça güçtür. Bu sebeple hem hasta memnuniyetinin sağlanması hem de toplumun sağlıklı ve üretken olabilmesi için sağlık hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik büyük önem arz etmektedir. Sağlık hizmeti sunan kuruluşlara bakıldığında yüksek yatırımlara sahip ve işlem maliyeti yüksek olan hastanelerin en başta geldiği görülmektedir. Sürekli gelişen tıbbi teknolojiler, yaşlanan nüfusun artan beklenti ve talepleri sağlık hizmeti sunan kuruluşları maliyetlerini minimize etmeye zorlamakta ve yöneticileri daha etkin ve verimli hizmet sunmanın yollarını aramaya itmektir.

Bu bağlamda bu çalışmada hastanelerde yaygın olarak kullanılan, birden çok girdi ve çıktı değişkenini ölçebilen performans ölçüm yöntemlerinden VZA kullanılmıştır. VZA karar vericilere mevcut girdi ve çıktı değişkenleri kapsamında, üretim ve hizmet süreçlerini görerek daha etkili karar almalarını sağlamaktadır. Sağlık kuruluşlarında çıktı değişkeni diğer bir ifadeyle başvuracak hasta sayısı belirsiz olduğu için çoğunlukla girdiye yönelik analiz yapılmaktadır. Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren bir devlet hastanesinin 2021 yılı verileri kullanılarak devlet hastanesin bünyesinde yer alan 17 adet branşın verimlilikleri girdiye yönelik CCR ve BCC modelleri kullanılarak VZA yöntemiyle ölçülmüştür. Analiz sonucunda, branşların etkinlik skorları ve atıl kullanımları, branşların girdilerini getirmeleri gereken hedef değerler, ölçek etkinlik skorları, etkin branşların süper etkinlik skorları ve etkin olmayan branşların referans alması gereken branşlar tespit edilmiştir.

Sonuç olarak analize dahil edilen 17 branştan CCR modeline göre 4 branş, BCC modeline göre 8 branş etkin olarak tespit edilmiştir. Hem CCR hem de BCC modeline göre en düşük etkinliğe sahip branşın Psikiyatri branşı olduğu görülmektedir. En düşük etkinlik düzeyi ise CCR modeline göre 0,290 BCC modeline göre 0,454 olarak tespit edilmiştir. Referans sıklıklarına bakıldığında, Genel Cerrahi branşının her iki modelde de en fazla referans olan branş olduğu görülmektedir. Branşlar arasında en yüksek potansiyel iyileştirme skoruna sahip branşların CCR modeline göre Fizik Tedavi, K.B.B. ve Nöroloji branşı, BCC modeline göre Kardiyoloji ve Göğüs Hastalıkları branşı olduğu söylenebilir. Ayrıca etkinliği en düşük Psikiyatri branşının etkin olabilmesi için girdi kaynaklarını CCR modeline göre yaklaşık %70, BCC modeline göre ise yaklaşık %50 oranında azaltması gerektiği diğer bir ifadeyle girdi kaynaklarını ortalama %60 atıl kullandığı görülmektedir. Ölçeğe göre getiri skorlarına bakıldığında; 10 branşın ölçeğe göre artan 3 branşın azalan ve 4 branşın sabit getiriye sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğe göre azalan getiriye sahip branşlar girdilerini artırmak yerine sabit tutarak atıl kullanım üzerine odaklanmaları gerektiği, ölçeğe göre artan getiriye sahip branşların ise kapasitelerini artırmaları gerektiği söylenebilir. Son olarak etkin branşların etkinlik düzeylerini değiştirmeden girdilerini ne kadar arttırmaları gerektiğini gösteren süper etkinlik sonuçları değerlendirildiğinde; en etkin branşın Enfeksiyon Hastalıkları branşı olduğu ve Enfeksiyon Hastalıkları branşının girdilerini %104 oranında arttırsa bile halen etkin sınırdaki yer alabileceği görülmektedir.

Analiz sonuçları literatürde yapılan benzer çalışmalar ile kıyaslandığında ise kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin büyük oranda aynı olduğu görülmektedir. Etkinlik ortalamaları olarak değerlendirildiğinde birçok çalışmada etkin tespit edilen devlet hastanelerinin oranının tartışma bölümünde görüldüğü üzere %50’ler civarındadır. Benzer şekilde bu çalışmada da etkin branşların BCC modeline göre %47 olduğu görülmektedir. Ayrıca 2020 yılı sonrası çalışmalara bakıldığında ise birçok çalışmanın 2021 yılı verilerinin kullanıldığı bu çalışmayla benzer ortalama etkinlik skorlarına sahip olduğu görülmektedir.

Bu alanda yapılan çalışmalar ele alındığında, farklı hastane grupları, branşlar, dönemler ve değişkenler kullanılarak birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Hastanelerin karşılaştığı en büyük zorluğun yüksek maliyetler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, en büyük maliyet kalemlerinden biri olan işçilik giderlerini azaltma hususunda işçilik kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanması tavsiye edilmektedir. Çok çeşitli sağlık hizmetleri sunan hastanelerin personel planlamasının doğru ve dengeli bir şekilde yapılması, kapasite kullanım oranlarının yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılması hastanelerin etkin ve verimli çalışabilmesi ve birim maliyetlerini azaltabilmesi için son derece önemlidir.

Kaynakça

- Akdağ, R. (2012). *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı değerlendirme raporu (2003-2011)*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Aslan, Ş., & Mete, M. (2007). Performans ölçümünde veri zarflama analizi yöntemi: Sağlık Bakanlığı'na bağlı doğum ve çocuk hastaneleri örneği. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Dergisi*, 36(1), 44-63.
- Atmaca, E., Turan, F., Kartal, G., & Çiğdem, E. S. (2012). Ankara ili özel hastanelerin veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16(2), 135-153.
- Ayanoğlu, Y., Atan, M., & Beylik, U. (2010). Hastanelerde veri zarflama analizi (VZA) yöntemiyle finansal performans ölçümü ve değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2, 40-62.
- Aytekin, S. (2011). Yatak işgal oranı düşük Sağlık Bakanlığı hastanelerinin performans ölçümü: Bir veri zarflama analizi uygulaması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 113-138.
- Bal, V., & Bilge, H. (2013). Eğitim ve araştırma hastanelerinde veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Banker, R. D., Charnes, A., & Cooper, W. W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Banker, R. D., & Thrall, R. M. (1992). Estimation of returns to scale using data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 62(1), 74-84.
- Bardakçı, S., & Filiz, M. (2020). Veri zarflama analizi ile kamu hastaneleri için etkinlik ölçümü: Artvin ilinde örnek bir uygulama. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 8(2), 445-460.
- Bayraktutan, Y., Arslan, İ., & Bal, V. (2010). Sağlık bilgi sistemlerinin hastane performanslarına etkisinin veri zarflama analizi ile incelenmesi: Türkiye'deki göğüs hastalıkları hastanelerinde bir uygulama. *Gaziantep Tıp Dergisi*, 16(3), 13-18.
- Charnes, A. Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, (2), 429-444.
- Chen, Y., Liang, L., Yang, F., & Zhu, J. (2006). Evaluation of information technology investment: A data envelopment analysis approach. *Computers and Operations Research*, 33(5), 1368-1379.
- Cylus, J., Papanicolas I., & Smith, P. C. (2017). Using data envelopment analysis to address the challenges of comparing health system efficiency. *Global Policy*, 8(Supplement 2), 60-68.
- Çalışkan, H. (2020). Kamu hastane birliklerinin verimlilik düzeylerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 2, 157-178.
- Çalışkan, S., & Girginer, N. (2016). Türkiye'deki hastanelerin performanslarının veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *EconWorld2016@ImperialCollege Proceedings*, 10-12 August.
- Debreu, G. (1951). The coefficient of resource utilization. *Econometrica*, 19, 273-292.
- Demirci, Ş., Konca, M., & İlgün, G. (2021). Sağlık hizmetlerinin performansının değerlendirilmesinde kullanılan değişkenlerin birliktelik kuralları analizi ile incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(3): 507-532.
- Dyson, R. G., Allen, R., Camanho, A. S., Podinovski, V. V., Sarrico, C. S., & Shale, E. A. (2001). Pitfalls and protocols in DEA. *European Journal of Operational Research*, 132(2), 245-259.
- Esen, H., & Yiğit, V. (2019). Kamu hastanelerinde verimlilik ölçümü: Akdeniz Bölgesi örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), 133-144.

- Färe, R., Grosskopf, S., & Lovell, C. (1983). The Structure of Technical Efficiency. *Scandinavian Journal of Economics*, 8, 181-190.
- Farrell, M. J. (1957). The measurement of productive efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society*, 120, 253-281.
- Golany, B., & Roll, Y. (1989). An application procedure for DEA. *International Journal of Management Science*, 17(3), 237-250.
- Gülcü, A. (2004). Özel hastanelerin 1998-1999 yıllarına ait veri zarflama analizi yöntemiyle görece verimlilik analizi. *Verimlilik Dergisi*, 3, 49-89.
- Gülsevin, G., & Türkan, A. H. (2012). Afyonkarahisar hastanelerinin etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12, 1-8.
- Hwang, S. N., & Chang, T. Y. (2003). Using data envelopment analysis to measure hotel managerial efficiency change in Taiwan. *Tourism Management*, 24(4), 357-369.
- Karadayı, M. A., Ekinçi, Y., Akkan, C., & Ülengin, F. (2017). İstanbul için acil servis birimlerinin etkinliğinin kategorik veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Journal of Yaşar University*, 12, 31-39.
- Klazinga, N. (2010). Health system performance management: quality for better or for worse. *Eurohealth*, 16(3), 26-28.
- Koopmans, T. C. (1951). An Analysis of production as an efficient combination of activities. In T. C. Koopmans (Ed.), *Activity analysis of production and allocation içinde* (ss. 33-97), Wiley: Cowles Commission for Research in Economics.
- Kutlar, A., & Salamov, F. (2016). Azerbaycan kamu hastanelerinin etkinliğinin VZA uygulaması ile değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 1-17.
- Mut, S., Kutlu, G., & Turgut, M. (2019). Türkiye’de sağlık alanında veri zarflama analizi yöntemi kullanılarak yapılan makalelerin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 207-244.
- Ray S. C. (2004). *DEA theory and techniques for economics an operations research*. USA: Cambridge University Press.
- Selamzade, F., & Yüksel, O. (2021). Examination of efficiency change of provincial hospitals in Azerbaijan with malmquist index. *Journal of International Health Sciences and Management*, 7(14), 53-61.
- Sezen, B., & Gök, M. Ş. (2009). Veri zarflama analizi yöntemi ile hastane verimliliklerinin incelenmesi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 36(Aralık), 383-403.
- Seiford, L. M., & Thrall, R. M. (1990). Recent developments in DEA: The mathematical programming approach to frontier analysis. *Journal of Econometrics*, 46(1-2), 7-38.
- Şahin, İ., & Özgen, H. (2000). Sağlık Bakanlığı il devlet hastanelerinin karşılaştırmalı verimlilik analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 5(3), 41-61.
- Şenol, O., & Gençtürk, M. (2017). Veri zarflama analiziyle kamu hastaneleri birliklerinde verimlilik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), 265-286.
- Taşkaya, S. (2020). Türkiye’deki eğitim ve araştırma hastanelerinin verimliliğinin Pabon Lasso ve veri zarflama analizleri ile belirlenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2), 247-260.
- Temür, Y., & Bakırcı, F. (2008). Türkiye’de sağlık kurumlarının performans analizi: Bir VZA uygulaması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, X(3), 261-282.

-
- Yazıcı, U., & Çiçen, Y. B. (2021). Karadeniz bölgesindeki devlet hastanelerinin sağlık hizmetleri etkinliğinin analizi: 2018 yılı için veri zarflama analizinden bulgular. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 341-352.
- Yeşilyurt, M. E. (2007). Türkiye’de eğitim hastanelerinin etkinlik analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 61-74.
- Yeşilyurt, Ö., & Selamzade, F. (2021). Muş devlet hastanesi servis etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 999-1014.
- Yılmaztürk, A. (2013). Türkiye’de sağlık reformlarının tarihsel gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın küresel niteliğinin değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 176-188.
- Yiğit, V. (2016). Hastanelerde teknik verimlilik analizi: Kamu hastane birliklerinde bir uygulama, *S.D.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 9-16.

Extended Abstract

Introduction

In the face of the increasing population in the world, production with scarce resources is among the main problems of all countries. For this reason, it is extremely important to use resources effectively and efficiently. As in other sectors, the optimal use of resources increases its importance day by day in the health sector, which uses intensive technology, where customer demands and needs are constantly increasing, and where expenditures are very high. In an intensely competitive environment, it has become essential for health institutions, which have high input costs, to reduce their costs and to use their existing inputs more effectively to continue their activities. In addition, the increase in customer expectations and the increase in quality perception are important factors that increase the costs of health institutions. Since health institutions are affected by many factors, it is very difficult to ensure the efficiency of health institutions. When the studies are examined, it is seen that the performance of health institutions is lower than other sectors. In addition, among the main causes of inefficiency in health institutions; employees' diversity and motivation problems, low infrastructure use, technological inadequacies, medical errors and idle use of materials are seen.

In this context, in this study, CCR and BCC input-oriented models were used to determine the effectiveness of health indicators of a public hospital operating in Turkey. In this direction, the data of the state hospital for 2021 were taken and 17 branches in the state hospital were included in the analysis. As a result of the research, the efficiency values of the branches included in the analysis according to the CCR and BCC models, the branches that should be taken as reference, the values that they should bring their inputs, scale efficiency values and super efficiency values were determined.

Literature Review

When we look at the studies conducted with DEA and which are similar to our study; Bayraktutan et al. (2010) the effectiveness of chest diseases hospitals in Turkey, Çalışkan (2020) the effectiveness of public hospitals associations, Esen and Yigit (2019) the effectiveness of public hospitals in the Mediterranean Region, Aytekin (2011) the effectiveness of hospitals affiliated to the Ministry of Health with low bed occupation rate. The effectiveness of the training and practice hospitals in Turkey, Yeşilyurt (2007) and the efficiency of state hospitals operating in 78 provinces, Şahin and Özgen (2000) were measured on a provincial basis. The results of the analysis show that the efficiency of the hospitals is low, whether on the basis of provinces or with different classifications. It can be said that the leading causes of inefficiency are the existence of various, complex and numerous activities and inefficiencies arising from personnel. Similarly, in our study, it was concluded that the most inactive variable was the number of nurses. In addition, it is thought that this study will contribute to the field, since there are few studies on the basis of branch.

Method

In this study, which was evaluated with the DEA method, CCR and BCC input-oriented models were used in order to determine the effectiveness of the health indicators of a public hospital operating in Turkey. In this direction, the data of the state hospital for 2021 were taken and 17 branches in the state hospital were included in the analysis. R Studio package programs were used for the analysis of the research data. The analysis results of the package programs were transferred to the Excel program and the potential improvement rates were calculated. These results are expressed by creating appropriate tables and graphs.

Findings

Among the 17 branches included in the analysis, 4 branches according to the CCR model and 8 branches according to the BCC model were determined as effective. It is seen that the branch with the lowest efficiency according to both the CCR and BCC models is the Psychiatry branch. The lowest efficiency level was determined as 0.29 according to the CCR model and 0.45 according to the BCC model. Looking at the reference frequencies, it is seen that the branch of General Surgery is the branch with the highest number of references in both models. It can be said that the branches with the highest potential improvement score among the branches are Physical Therapy, E.N.T and Neurology according to the CCR model, and Cardiology and Chest Diseases according to the BCC model. In addition, it is seen that in order for the Psychiatry branch with the lowest efficiency to be effective, it should reduce its input sources by approximately 70% compared to the CCR model and approximately 50% according to the BCC model, in other words, it uses 60% idle input sources on average. Considering the return scores according to the scale; It is seen that 10 branches have increasing, 3 branches decreasing and 4 branches have constant returns according to scale. It can be said that branches with decreasing returns to scale should focus

on idle use by keeping their inputs constant instead of increasing them, while branches with increasing returns to scale should increase their capacities. Finally, when the super efficiency results showing how much the active branches should increase their input without changing their activity level; It is seen that the most effective branch is the Infectious Diseases branch and even if it increases the inputs of the Physical Therapy branch by 104%, it can still be in the effective limit.

Conclusion

Considering the studies in this field, it is seen that many studies have been carried out using different hospital groups, branches, periods and variables. Considering that the biggest challenge faced by hospitals is high costs, it is recommended to use labor resources more effectively and efficiently to reduce labor costs, which is one of the biggest cost items. It is extremely important for hospitals that provide a wide range of health services to plan their personnel correctly and in a balanced way, and to work on increasing the capacity utilization rates for the hospitals to work effectively and efficiently and to reduce their unit costs.

Araştırma Makalesi • Research Article

Investigation of The Relationship Between Methods of Coping With Stress and Psychological Resilience Levels of Football Referees

Futbol Hakemlerinin Stres ile Başa Çıkma Yöntemleri ile Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Atakan AKSU*

Abstract: This study aims to examine the relationships between referees' coping methods with stress and their psychological resilience levels. Our study adopts a quantitative research model. The sample consisted of 212 football referees in Turkey in 2022. For the study, Muş Alparslan University Scientific Research and Publication Ethics Committee provided the ethical permission with the date 10.03.2023 and number 34. The data were obtained by random method with 5-point Likert-type questionnaires, using Demographic Information Form, Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory. Descriptive statistics, t-test, One-Way ANOVA, correlation test and post-hoc (Tamhane's) T2 were used for data analysis. Based on the playing football variable, it was observed that scores of Brief Resilience Scale and subscale of seeking professional support in Coping Response Inventory demonstrated statistically significant differences, favoring those who previously played football ($p<0.05$). Based on age and years of refereeing, it was observed that the scores of the subscales of Coping Response Inventory demonstrated statistical differences ($p<0.05$). Furthermore, a positive relationship between Brief Resilience Scale scores and Coping Response Inventory scores was determined. In our study, it was concluded that age, experiences as referees and previous sports experience were helpful in psychological resilience and coping with stress.

Keywords: Stress, Psychological Resilience, Referee

Öz: Bu çalışmanın amacı hakemlerin stresle başa çıkma yöntemleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Çalışmamız nicel araştırma modelini benimsemektedir. Örneklem 2022 yılında Türkiye'deki 212 futbol hakeminden alınmıştır. Çalışma için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 10.03.23 tarih ve 34 numaralı etik izin alınmıştır. Veriler 5'li Likert ile rastgele yöntemle elde edilmiştir. - Demografik Bilgi Formu, Kısa Dayanıklılık Ölçeği ve Başa Çıkma Tepki Envanteri'ni kullanarak anketleri yazın. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, t-testi, Tek Yönlü ANOVA, korelasyon testi ve post-hoc (Tamhane's) T2 kullanılmıştır. Futbol oynama değişkenine göre Kısa Dayanıklılık Ölçeği ve Başa Çıkma Tepkileri Envanteri'ndeki profesyonel destek arama alt boyutu puanlarının daha önce futbol oynayanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görüldü ($p<0,05$). Yaş ve hakemlik yılına göre Başa Çıkma Tepki

* Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü
ORCID: 00 00000256489234. atakanaksu23@gmail.com

Cite as/ Atf: Aksu, A. (2023). Investigation of the relationship between methods of coping with stress and psychological resilience levels of football referees. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 377-389
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1317359>

Received/Geliş: 20 June/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 22 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2023 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

Envanteri alt ölçek puanlarının istatistiksel olarak farklılık gösterdiği görüldü ($p < 0,05$). Ayrıca Kısa Dayanıklılık Ölçeği puanları ile Başa Çıkma Tepki Envanteri puanları arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda yaşın, hakemlik deneyiminin ve daha önceki spor deneyiminin psikolojik dayanıklılık ve stresle baş etmede faydalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Stres, Psikolojik Sağlamlık, Hakem

Introduction

In the world, various sports are watched and followed by different and large groups of people. Among these sports, football emerges as the most common one (Yaşar & Sunay, 2018). The intense interest in football within the realm of sports makes scientific studies conducted in this field valuable due to its appeal to wide audiences, reliance on financial elements, and social mobility. Football can be sustained under suitable conditions by increasing the enjoyment and excitement for spectators, providing social gains, and offering high status and financial returns to those who participate in the matches (Yıldız, B.S., Kepoğlu & Yıldız, S.M., 2018). Each match is controlled by a referee who has full authority to apply the Laws of the Game in connection with the match (The Fa, 2023) The origin of the word "referee" in English comes from the word "refer." Therefore, it is defined as a person chosen by participating teams to be referred to in moments of complexity or uncertainty, or to resolve a dispute and calm a disputed matter. According to a different definition, it is described as a person selected by those responsible for sports activities to manage games with pre-known rules, determine the winning, losing, or tied team, identify individuals or teams receiving penalties, keep records of points obtained, perform on-field activities along with the athletes, and have a direct impact on the outcome of the competition (Selvi, 2018).

Resilience research in sports has gained popularity in recent times. Athletes' ability to handle the highest psycho-emotional loads, intense training, loads exceeding human capacities, maintaining the level of performance to win, and preserving the capacity to resist ideal conditions for athletes have always been significant competitive advantages (Staupe & Radzyshevska, 2021). Accordingly, resilience covers complex mechanisms, diverse aspects, and dynamic sets of psychological resources of athletes. The phenomenon of resilience is examined in the related sports literature on triple levels. These include resilience as an individual quality or skill, resilience process, and personal adaptive mechanisms of athletes (Hrishyn, 2021). Resilience is the ability of athletes to sustain comparatively stable levels of mental, psychological, and physical functions following potentially disruptive events such as losses of loved ones, wars, natural disasters, accidents, or traumas (Bonanno, 2004). The ability to recover from adversity and adapt to unpleasant or traumatic circumstances is referred to as resilience (Walker et al., 2017). Wang et al., (2023) in their study on referees, showed that while training senior basketball referees, increasing psychological indicators related to the coping styles and psychological resilience of senior basketball referees can avoid their big emotional fluctuations and increase their accuracy in making decisions when they encounter unexpected events on the field. Wolfson & Neave (2007) stated in their study that referees must deal effectively with a wide range of physical (e.g., traveling a distance of 10 km per match), psychological (e.g., coping with stress and aggression) and professional (i.e., making the right decisions in a match, controlling players) stressors and should devote a significant amount of time to match preparation and post-evaluation. In the context of training camps, sports competitions, and tournament matches, all participants—including athletes, coaches, medical personnel, and sports psychologists—are required to possess strong nerves and high stress resistance. These individuals are recognized for their resilience. Resilient individuals exhibit three key characteristics: a stable acceptance of reality, a profound and steadfast belief in the value of life, and the ability to improvise and innovate (Coutu, 2002).

The concept of resilience is defined as "self-recovery" in Latin, corresponding to the word "reisler" (Wille & Ravens-Sieberer, 2010). The meaning of psychological resilience is defined as the variable and diverse processes that enable an individual to react or adapt to the pressure of negative conditions that limit their environmental, material, emotional, or personal qualities (Thornton & Sanchez, 2010). The concept of psychological resilience first emerged through scientific studies

conducted by psychologist Suzanne Kobasa. In the 1970s, Kobasa conducted research to measure the stress levels of top-level executives who worked at Illinois Bell Telephone Company and had experienced job dismissals and challenging times. The researcher found that these executives responded to stress in two different ways. It was observed that some executives and employees were healthier, while others had fewer psychological and health problems. Kobasa argued that this was due to certain personality traits coming into play in response to high stress (Tekin, 2016).

Psychological resilience can be approached from two perspectives: as a trait and as a process. From a trait viewpoint, it refers to a collection of stable and consistent traits that empower individuals to adapt to significant stressors or disruptions (Connor & Davidson, 2003). These traits, also known as protective factors, contribute to the ability to cope effectively. On the other hand, resilience is also observed as a dynamic response that facilitates positive adaptation in the face of adversity (Luthar et al., 2000). In this context, the impact of personal characteristics varies depending on the specific situation and context. Consequently, the response to stressors emerges as a process developed through the interaction between an individual and their environment (Egeland et al., 1993). Furthermore, responses to stressful events can evolve throughout an individual's lifespan, influenced by timing, the presence of risk factors, and the availability of protective factors. Therefore, while resilience is conceptualized as both a trait and a process, it can be regarded as a psychological trait that supports positive adaptation during challenging experiences or periods (Rutter, 2006).

The variability in the definitions of psychological resilience does not stem from differences among researchers but rather from the individual differences in people's psychological resilience due to different circumstances and reactions. Since each individual's psychological state is unique, there are variations in the level of psychological resilience for each person. As individuals exhibit different responses to stress and stressors, their qualities and competencies interact with their social lives, leading to diverse reactions and actions. Some individuals can overcome stress and all its factors better than others during certain times. These individuals are described as having "high psychological resilience" (Mumford, 2001).

Stress, on the other hand, is a psychological condition that affects individuals' mental and physiological foundations, negatively impacting their actions, job potential, and relationships with others (Selye, 1997). Another definition of stress states that it involves intense and challenging physical and mental events that push the limits of the organism (Baltaş, A. & Baltaş, Z., 2012). Personal sources of stress include anxiety levels, insufficient or excessive self-confidence, coping abilities in uncertain situations, family-related problems, excitement levels, financial issues, disappointment, and perceiving work life as unpleasant, among other differences in living standards. The most significant factor that characterizes stress is personality traits (Sabuncuoğlu, 2003).

Physical activity and sports inherently involve multiple aspects, including effort, struggle, sacrifice, overcoming challenges, competition, evaluation, risk of injury, accepting defeat, and confronting negative and stressful situations to some degree (Sarkar, 2017). Adequate levels of stress have an enhancing and positive impact on the performance of any physical activity or its outcome. The level of stress that positively influences performance varies among individuals. A sufficient and balanced level of stress motivates individuals and provides them with energy during competitions. The concept of stress that positively affects individuals and enhances their performance and success in competitions or matches is referred to as "eustress." On the other hand, the concept of stress that negatively affects health, performance, and energy is defined as excessive stress and poorly managed stress. Excessive stress, or in other words, poorly managed stress, can lead to performance decline and significantly influence decision-making in the wrong direction. This concept is also known as "distress" (Donuk & Güllü, 2018). It is expected that referees make quick and accurate decisions under challenging conditions and high pressure, as these decisions can have a significant impact on the outcome of the match. The mental resilience to trust one's abilities and aspire to be better than competitors under difficult circumstances to achieve one's goals is referred to as "mental toughness" (Sheard, 2013).

Football referees can be exposed to various levels and forms of stress. If the referee's stress is positive during a match, it can be described as positive stress. Poorly managed or excessive stress, on the other hand, has negative effects on health, leads to a decline in performance, and can result in making incorrect decisions. This is referred to as distress, which includes feelings of discomfort, anxiety, and sadness (Güllü & Yıldız, 2019). In this context, our study aims to examine the relationship between referees' coping strategies for dealing with stress and their level of psychological resilience.

Materials and Methods

Research Design

The current study adopted a correlational survey design, which seeks to establish the presence and magnitude of the co-variation between two or more variables (Karasar, 2011).

Research Sample

The sample of the study consisted of 212 football referees who officiate in football leagues in Turkey in the year 2022. Among the participants, 61.8% were male (n=131) and 38.2% were female (n=81).

Table 1. Demographic Characteristics and Frequencies of Participants

Variables	Groups	n	%
Gender	Female	81	38.2
	Male	131	61.8
Age	21 Years and Below	67	31.6
	22 to 25 Years	75	35.4
	26 Years and Above	70	33.0
Marital Status	Married	52	24.5
	Single	160	75.5
Years of Refereeing Experience	2 Years and Below	81	38.2
	3 to 5 Years	71	33.5
	6 Years and Above	60	28.3
Monthly Income Level	1000 TL and Below	61	28.8
	1001-2000 TL	44	20.8
	2001-3000 TL	47	22.2
Refereeing Class	3001 TL and Above	60	28.3
	Provincial Referee	140	66.0
	Other Classes	72	34.0
Previous Football Playing Experience	Yes	141	66.5
	No	71	33.5
	Total	212	100

Data Collection Tools

In this study, the Coping Response Inventory, Demographic Information Form, and Brief Resilience Scale were used.

Demographic Information Form

This form was developed by the researcher to determine the participants' demographic characteristics, including gender, age, monthly income level, refereeing class, and previous football playing experience.

Brief Resilience Scale

The Brief Resilience Scale, adapted into Turkish by Doğan (2015) from the validity and reliability study conducted by Smith et al. (2008), consists of a single subscale and a total of 6 items. Three items (2, 4, and 6) are reverse-coded. Participants in the study responded to the scale using a 5-point Likert scale, ranging from "strongly disagree" to "strongly agree." To interpret the scores, applicable items were reversed, such that higher scores indicate greater levels of psychological resilience. The researchers reported a reliability coefficient (alpha) of 0.83 for the scale. However, in this specific study, the reliability coefficient (alpha) of the scale was calculated to be 0.70.

Coping Response Inventory

The Coping Response Inventory, adapted into Turkish by Koca-Ballı and Kılıç (2016) with the validity and reliability study, was developed by Moos (1993) and covers 5 subscales and 24 items. The scale is measured on a 5-point Likert scale ranging from "strongly agree" to "strongly disagree." The 5 subscales of the scale are "positive reappraisal," "problem-solving," "seeking professional support," "logical analysis," and "seeking environmental support." In this study, the reliability coefficients (alpha) of the subscales were determined as 0.77 for problem-solving, 0.71 for positive reappraisal, 0.85 for logical analysis, 0.81 for seeking professional support, and 0.69 for seeking environmental support. Additionally, the coefficient of reliability (Cronbach's Alpha) for all the items in the scale was calculated as 0.91 in this study.

Data Analysis

Data analysis for the study was conducted using the SPSS 22.0 software package. A significance level of $p < 0.05$ was considered statistically significant. Descriptive analysis methods, such as percentages and frequencies, were employed to summarize the data. Additionally, various statistical techniques were utilized, including One-Way Analysis of Variance (ANOVA), Pearson's correlation analysis, and t-tests, to examine relationships and differences between variables in the study. Furthermore, to determine which groups the differences occurred between in a statistically significant manner, the homogeneity of variances was examined, and as the variances did not exhibit homogeneous characteristics, Tamhane's T2 post hoc multiple comparison tests were used. In order to assess the reliability of the scales utilized in the study, internal consistency coefficients (Cronbach's alpha) were computed. The results of these calculations are presented in a table format to provide an overview of the obtained findings.

Findings

Table 2. Descriptive Statistics and Reliability Values of Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory Scores

Variables	Score Range	n	\bar{x}	Sd.	Skewness	Kurtosis	C. Alpha
Brief Resilience Scale	1-5	212	3.67	0.68	-0.11	0.29	0.70
Problem-Solving Subscale	1-5	212	4.32	0.58	-1.14	0.87	0.77
Positive Evaluation Subscale	1-5	212	4.07	0.59	-0.49	-0.01	0.71
Logical Analysis Subscale	1-5	212	4.29	0.62	-0.84	0.98	0.85
Seeking Professional Support Subscale	1-5	212	3.45	1.04	-0.24	-0.61	0.81
Seeking Environmental Support Subscale	1-5	212	3.41	0.89	-0.32	0.12	0.69

According to Table 2, it can be observed that the skewness and kurtosis values of the scales utilized in the study, within the range of -1.5 to +1.5 as indicated by Tabachnick and Fidell (2010), indicate a normal distribution. Cronbach's Alpha reliability coefficient varies between 0 and 1, and as the values approach 1, the reliability/consistency increases (Cronbach, 1990).

Table 3. Descriptive Statistics and Reliability Values of Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory Scores

Variables	Gender	N	\bar{x}	SS	t-test		
					t	Sd	p
Brief Resilience Scale	Female	81	3.77	0.76	0.47	210	0.64
	Male	131	3.72	0.62			
Problem-Solving Subscale	Female	81	4.34	0.52	1.04	210	0.30
	Male	131	4.26	0.58			
Positive Evaluation Subscale	Female	81	4.08	0.52	1.05	210	0.29
	Male	131	4.01	0.52			
Logical Analysis Subscale	Female	81	4.30	0.50	0.10	210	0.92
	Male	131	4.30	0.63			
Seeking Professional Support Subscale	Female	81	3.48	0.87	1.18	210	0.24
	Male	131	3.30	1.11			
Seeking Environmental Support Subscale	Female	81	3.38	0.75	0.18	210	0.86
	Male	131	3.36	0.95			

p>0.05

In the examination of Table 3, it is found that there is no statistically significant difference in the subscale scores of participants in the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory according to the gender variable (t=0.47, p>0.05; t=1.04, p>0.05; t=1.05, p>0.05; t=0.10, p>0.05; t=1.18, p>0.05; t=0.18, p>0.05).

Table 4. Comparison of the Subscale Scores of Participants in the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory According to Marital Status Variable

Variables	Marital Status	N	\bar{x}	SS	t-test		
					t	Sd	p
Brief Resilience Scale	Married	52	3.67	0.46	-0.86	210	0.39
	Single	160	3.76	0.73			
Problem-Solving Subscale	Married	52	4.21	0.68	-1.20	210	0.23
	Single	160	4.32	0.51			
Positive Evaluation Subscale	Married	52	4.07	0.55	0.48	210	0.63
	Single	160	4.03	0.51			
Logical Analysis Subscale	Married	52	4.26	0.79	0.48	210	0.63
	Single	160	4.31	0.50			
Seeking Professional Support Subscale	Married	52	3.26	1.23	-0.85	210	0.40
	Single	160	3.40	0.95			
Seeking Environmental Support Subscale	Married	52	3.40	0.91	0.27	210	0.79
	Single	160	3.36	0.87			

p>0.05

Based on the results presented in Table 4, it is observed that there is no statistically significant difference in the subscale scores of the Brief Resilience Scale and the Coping Response Inventory based on the

marital status variable ($t = -0.86, p > 0.05$; $t = -1.20, p > 0.05$; $t = 0.48, p > 0.05$; $t = 0.48, p > 0.05$; $t = -0.85, p > 0.05$; $t = 0.27, p > 0.05$).

Table 5. Comparison of the Scores of Participants in the Subscales of Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory according to the Variable of the Refereeing Class

Variables	Referee Class	N	\bar{x}	SS	t-test		
					t	Sd	p
Brief Resilience Scale	Provincial Referee	140	3.80	0.68	1.72	210	0.09
	Other Classes	72	3.63	0.66			
Problem-Solving Subscale	Provincial Referee	140	4.34	0.51	1.86	210	0.07
	Other Classes	72	4.19	0.64			
Positive Evaluation Subscale	Provincial Referee	140	4.06	0.56	0.89	210	0.38
	Other Classes	72	3.99	0.45			
Logical Analysis Subscale	Provincial Referee	140	4.34	0.52	1.44	210	0.15
	Other Classes	72	4.22	0.69			
Seeking Professional Support Subscale	Provincial Referee	140	3.41	1.12	0.77	210	0.44
	Other Classes	72	3.29	0.81			
Seeking Environmental Support Subscale	Provincial Referee	140	3.34	0.85	-0.74	210	0.46
	Other Classes	72	3.43	0.92			

$p > 0.05$

In Table 5, it was discovered that there was no statistically significant difference in the scores of participants on the subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory in terms of the referee classification variable ($t=1.72, p>0.05$; $t=1.86, p>0.05$; $t=0.89, p>0.05$; $t=1.44, p>0.05$; $t=0.77, p>0.05$; $t=-0.74, p>0.05$).

Table 6. Comparison of Participants' Scores on Subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory According to the Variable of Previous Football Playing Status

Variables	Previous Football Playing Experience	N	\bar{x}	SS	t-test		
					t	Sd	p
Brief Resilience Scale	Yes	141	3.95	0.68	-2.57	210	0.11
	No	71	3.61	0.65			
Problem-Solving Subscale	Yes	141	4.27	0.61	-0.94	210	0.35
	No	71	4.34	0.44			
Positive Evaluation Subscale	Yes	141	4.02	0.56	-0.46	210	0.65
	No	71	4.06	0.45			
Logical Analysis Subscale	Yes	141	4.26	0.64	-1.48	210	0.14
	No	71	4.38	0.43			
Seeking Professional Support Subscale	Yes	141	3.49	1.04	2.38	210	0.02*
	No	71	3.14	0.96			
Seeking Environmental Support Subscale	Yes	141	3.36	0.96	-0.14	210	0.89
	No	71	3.38	0.68			

* $p < 0.05$

Based on the results demonstrated in Table 6, it was observed that there was a statistically significant difference ($t=2.38, p<0.05$) in the scores of the seeking professional support subscale of the Coping

Response Inventory based on the variable of previous football experience, favoring those who had previous football experience ($\bar{x}=3.49$). However, it was found that there was no statistically significant difference ($t=-0.94, p>0.05$; $t=-0.46, p>0.05$; $t=-1.48, p>0.05$; $t=-0.14, p>0.05$) in the scores of the problem-solving, positive reappraisal, logical analysis, and seeking environmental support subscales of the Coping Response Inventory based on the variable of previous football experience.

Table 7. Comparison of Participants' Scores on the Subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory According to the Age Variable

Variable	Age	n	\bar{x}	sd	F	p	Significant Difference
Brief Resilience Scale	21 Years and Below	(A) 67	3.69	0.69	2.27	0.11	
	22 to 25 Years	(B) 75	3.87	0.71			
	26 Years and Above	(C) 70	3.65	0.61			
	Total	212	3.74	0.68			
Problem-Solving Subscale	21 Years and Below	(A) 67	4.38	0.51	4.41	0.01*	A-C
	22 to 25 Years	(B) 75	4.36	0.50			
	26 Years and Above	(C) 70	4.13	0.63			
	Total	212	4.29	0.56			
Positive Evaluation Subscale	21 Years and Below	(A) 67	3.97	0.58	4.69	0.01*	B-C
	22 to 25 Years	(B) 75	4.18	0.49			
	26 Years and Above	(C) 70	3.95	0.46			
	Total	212	4.04	0.52			
Logical Analysis Subscale	21 Years and Below	(A) 67	4.31	0.55	1.26	0.29	
	22 to 25 Years	(B) 75	4.37	0.53			
	26 Years and Above	(C) 70	4.21	0.67			
	Total	212	4.30	0.58			
Seeking Professional Support Subscale	21 Years and Below	(A) 67	3.39	0.96	7.74	0.00*	B-C
	22 to 25 Years	(B) 75	3.68	1.09			
	26 Years and Above	(C) 70	3.02	0.91			
	Total	212	3.37	1.02			
Seeking Environmental Support Subscale	21 Years and Below	(A) 67	3.24	0.91	0.81	0.35	
	22 to 25 Years	(B) 75	3.44	0.79			
	26 Years and Above	(C) 70	3.42	0.92			
	Total	212	3.37	0.88			

* $p<0.05$

In Table 7, it was discovered that there was a statistically significant difference in the scores of the problem-solving, positive reappraisal, and seeking professional support subscales of the stress Coping Response Inventory among participants based on the age variable ($F=4.41, p<0.05$; $F=4.69, p<0.05$; $F=7.74, p<0.05$). However, it was found that there was no statistically significant difference in the scores of the logical analysis and seeking environmental support subscales of the Brief Resilience Scale and the stress Coping Response Inventory based on the age variable ($F=2.27, p>0.05$; $F=1.26, p>0.05$; $F=0.81, p>0.05$).

Specifically, in the problem-solving subscale of the stress Coping Response Inventory, a statistically significant difference was observed between participants in the "21 and Under" and "26 and Above" age groups. Additionally, in the positive reappraisal and seeking professional support subscales, a statistically significant difference was found between participants in the "22 to 25" and "26 and Above" age groups.

Table 8. Comparison of Participants' Scores on Subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory According to the Variable of Refereeing Years

Variable	Refereeing Years	n	\bar{x}	sd	F	p	Significant Difference
Brief Resilience Scale	2 Years and Below (A)	81	3.73	0.69	0.47	0.63	
	3 to 5 Years (B)	71	3.80	0.77			
	6 Years and Above (C)	60	3.68	0.52			
	Total	212	3.74	0.68			
Problem-Solving Subscale	2 Years and Below (A)	81	4.31	0.48	1.56	0.18	
	3 to 5 Years (B)	71	4.36	0.55			
	6 Years and Above (C)	60	4.18	0.65			
	Total	212	4.29	0.56			
Positive Evaluation Subscale	2 Years and Below (A)	81	4.02	0.55	0.55	0.58	
	3 to 5 Years (B)	71	4.09	0.49			
	6 Years and Above (C)	60	4.00	0.52			
	Total	212	4.04	0.52			
Logical Analysis Subscale	2 Years and Below (A)	81	4.32	0.58	0.81	0.45	
	3 to 5 Years (B)	71	4.34	0.46			
	6 Years and Above (C)	60	4.22	0.71			
	Total	212	4.30	0.58			
Seeking Professional Support Subscale	2 Years and Below (A)	81	3.36	1.03	3.30	0.04*	B-C
	3 to 5 Years (B)	71	3.59	0.86			
	6 Years and Above (C)	60	3.13	1.15			
	Total	212	3.37	1.02			
Seeking Environmental Support Subscale	2 Years and Below (A)	81	3.45	1.01	4.89	0.01*	A-C B-C
	3 to 5 Years (B)	71	3.52	0.75			
	6 Years and Above (C)	60	3.08	0.74			
	Total	212	3.37	0.88			

*p<0.05

In the examination of Table 8, it was discovered that there was a statistically significant difference in the scores of the subscales of the Coping Response Inventory, specifically in the professional support seeking and Seeking Environmental Support Subscales, according to the variable of refereeing years ($F=3.30$, $p<0.05$; $F=4.89$, $p<0.05$). However, it was found that there was no statistically significant difference in the scores of the problem-solving, positive evaluation, and logical analysis subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory according to the variable of refereeing years ($F=0.47$, $p>0.05$; $F=1.56$, $p>0.05$; $F=0.55$, $p>0.05$; $F=0.81$, $p>0.05$).

In the subscale of seeking professional support in the Coping Response Inventory, it was determined that a statistically significant difference occurred between the participants in the "3-5 Years" and "6 Years and Above" groups. Additionally, in the subscale of seeking environmental support, it was found that a statistically significant difference occurred among the participants in the "2 Years and Below" and "6 Years and Above," as well as between the participants in the "3-5 Years" and "6 Years and Above" groups.

Table 9. Relationship between Scores of Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory Subscales

Variables	Problem-Solving Subscale	Positive Evaluation Subscale	Logical Analysis Subscale	Seeking Professional Support Subscale	Seeking Environmental Support Subscale
Brief Resilience Scale	0.375**	0.172*	0.352**	0.156*	0.183**

n=212. Significance of *p<0.05 - **p< 0.01

As can be seen in Table 9, it was discovered that there is a positive and very low-level relationship between the scores of the Brief Resilience Scale and the subscale scores of the Coping Response Inventory, specifically positive evaluation ($r=0.172$: $p<0.05$), seeking professional support ($r=0.156$: $p<0.05$), and seeking environmental support ($r=0.183$: $p<0.01$). Furthermore, there is a positive and statistically significant relationship at a low level between the scores of the problem-solving ($r=0.375$: $p<0.01$) and logical analysis ($r=0.352$: $p<0.01$) subscales.

Discussion, Conclusion, and Suggestions

The present study revealed that there were no significant differences in the scores of the subscales of the Coping Response Inventory and Brief Resilience Scale based on gender among the participants. This finding aligns with previous research conducted by Çelik in 2018, which also reported no significant difference in overall levels of psychological resilience between male and female athletes. Similarly, Kumar, Singh, and Mitra (2016) found no significant difference in the levels of mental resilience based on gender in their study. Hosseini and Besharat (2010) also reported no statistically significant difference in the levels of psychological resilience between male and female athletes. The lack of significant difference in terms of gender is thought to be due to the strong psychological resilience required for making decisions in refereeing and the equal response given to the atmosphere created on the field.

In the study, it was also determined that there was no statistically significant difference based on the marital status variable. Demir and Kabakçı (2020) concluded that participants' levels of psychological resilience did not differ based on marital status in their research. This finding is similar to our study. It is believed that marital status does not play a role in entering the refereeing profession or in problems experienced in refereeing, hence there is no significant relationship with this aspect of the study. In a study conducted by Kimi and Eshel in 2015, the researchers examined the levels of psychological resilience in athletes and the factors that contribute to it and found that the participating athletes had high average scores of psychological resilience. When the levels of psychological resilience and marital status of athletes were analyzed, it was concluded that married athletes had higher levels of psychological resilience compared to unmarried athletes. This finding differs from our study.

Furthermore, no statistically significant difference was observed in the scores of participants' Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory subscales based on the Classification variable. A study conducted by Selvi (2018) found similar results to our study.

When examined based on the variable of football playing status, a significant difference was observed in the seeking professional support subscale of the Coping Response Inventory. However, contrary to our findings, a study conducted by Bar (2016) with secondary school students revealed that participation in sports increased psychological resilience.

In a study conducted by Connaughton, Wadey, Hanton, and Jones in 2008, it was found that athletes with a longer sports history had higher psychological resilience compared to inexperienced athletes or athletes with shorter training history. The study in question supports the results of our study in terms of the subscale of the duration of refereeing.

In the current study, it is observed that there is a statistically significant difference in the scores of the problem-solving, positive reappraisal, and Seeking Professional Support Subscales of the Coping Response Inventory based on the age variable. However, it is observed that there is no statistically significant difference in the scores of the logical analysis and seeking environmental support subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory based on the age variable. A study by Çelik et al. (2019) differs from our study in this aspect, as they found a negative significant relationship between participants' age and their level of psychological resilience. Therefore, it is stated that psychological resilience decreases as age increases.

Additionally, it was determined that there was a statistically significant difference in the scores of the seeking professional support and seeking environmental support subscales of the Coping Response Inventory based on the years of refereeing experience variable. However, it is observed that there is no statistically significant difference in the scores of the positive reappraisal, problem-solving, and logical analysis subscales of the Brief Resilience Scale and Coping Response Inventory based on the years of refereeing experience variable. Similar findings to our study were found in the study conducted by Selvi (2018), where it was concluded that there was no difference in the psychological resilience of football referees based on the number of years they have been refereeing. On the other hand, Demir (2018) found no significant difference in decision-making self-esteem (confidence) and decision-making style among participating football referees based on their years of refereeing experience. Based on this result, it is suggested that as the experience and duration of refereeing increase, the number of challenging matches also increases, leading referees to seek professional support and social support.

According to the results obtained from our study, it is observed that referees generally have sufficient psychological resilience but require professional and social support. This need is thought to arise from the negative manifestations, high responsibility, conflicting situations, and stress experienced by referees in the field. On the other hand, it is assumed that the experienced threats and pressure trigger this need. In addition to making incorrect or wrong decisions, "conflicting decisions" are considered a stress factor for referees. Making a controversial decision indicates that the referee is not fully confident about the situation or the incident at hand. The justification for a controversial decision may stem from the referee's lack of self-confidence. Referee superiors or experienced referees advise newcomers to have self-confidence in their decisions (Sayiner, Ekmekçi, Sözen, & Anshel, 1993). Being a successful referee can be detrimental to mental health due to the pressure from club officials, players, and spectators to avoid making mistakes. Throughout a referee's career, they may be exposed to numerous stressors that can cause a mental disorder. This high level of pressure may stem from factors such as being scrutinized by the media. Additionally, it is believed that many elite referees do not understand the importance of mental health and how to properly improve or maintain it. Therefore, they may be prone to mental health issues and may not perform successfully. Referees are there for physical health, mental well-being, social competence, emotional development, and achievement. This means that the referee is strong in all aspects of performance (i.e., physical, tactical, technical, and mental) to meet the demands placed on them in sports and life, has access to resources, and can thrive in a pressured environment (within sports) and overall development. As a result, if a referee maximizes their performance by showcasing their skills but has low mental well-being, the process of success becomes unsustainable. Within this framework, it is known that the Turkish Football Federation provides professional psychological support to top-tier referees. Accordingly, it is believed that implementing this support in lower leagues would be beneficial for referee development.

References

- Baltaş, A., & Baltaş, Z. (2012). *Stres ve Basa Çıkma Yolları*. 28. Basım İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bar, M. (2016). *Beden eğitimi ve spor etkinliklerinin psikolojik dayanıklılık ve akademik ertelemeye Etkisi (Doktora tezi)*. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 431351)
- Baştuğ, G., Duman, S., Akçakoyun, F., & Karadeniz, F. (2016). Football referees; stress, selfconfidence, decision making. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5399-5406.
- Connaughton, D., Wadey, R., Hanton, S. & Jones, G. (2008). The Development and Maintenance of Mental Toughness: Perceptions of Elite Performers. *Journal of SportSciences*, 26 (1), 83-95.
- Connor, K.M.; Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depress. Anxiety*, 18, 76-82.
- Coutu, D. L. (2002). How resilience works. *Harvard business review*, 80(5), 46-56.
- Çelik, O.B. (2018). *Elit sporcuların ve sedanter bireylerin psikolojik dayanıklılık profilleri (Doktora tezi)*. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 532830)
- Çelik, O. B., Demir, G., İlhan, E. L., Cicioğlu H. İ., & Esentürk, O. K. (2019). Sporcu ergenlerde psikolojik sağlık. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14 (2), 296-303.
- Donuk, B., & Güllü, S. (2018). Stres yönetimi, içinde her yönüyle fitness ve sağlıklı yaşam. In Çeviri Ed: Üzel M., (Total Fitness and Wellness, Scott K. Powers and Stephen L. Dodd) (Vol. Bölüm 11, pp. 295-317).
- Egeland, B.; Carlson, E.; Sroufe, L.A. (1993) Resilience as process. *Development and Psychopathology*, (5) 5, 517-528.
- Güllü, S., & Yıldız, S. M. (2019). Stres Kaynaklarının Futbol Hakemlerinin Performansına Etkisinin İncelenmesi. *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 146-155.
- Hosseini, S.A., & Besharat, M.A. (2010). Relation of resilience with sport achievement and mental health in a sample of athletes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5, 633-638.
- Hrishyn, E. O. (2021). Resistance of personality: the essence of the phenomenon, psychodiagnosis and means of development. *Bulletin of KhNPU named after G. S. Skovoroda Psychology*, 64, 62-81
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kimhi, S. ve Eshel, Y. (2015). The missing link in resilience research. *Psychological Inquiry*, 26, 181-86.
- Kumar, S., Singh, N.S., & Mitra, S. (2016). Comparison of mental toughness between male and female volleyball players of 12th south Asian games. *International Journal of Applied Research*, 2(6), 268-270.
- Luthar, S.S.; Cicchetti, D.; Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Dev.*, 71, 543-562.
- Mumford, K. T. (2001). *Psychosocial resilience in rural adolescents: Optimism, perceived social support and gender differences*. Unpublished Ph.D. Thesis, University of Pittsburgh.
- Rutter, M. (2006). *Families Count: Effects on Child and Adolescent Development*; Clarke-Stewart, A., Dunn, J., Eds.; The Jacobs Foundation Series on Adolescence; Cambridge University Press: Cambridge, UK; pp. 26-52.
- Sabuncuoğlu, Z., & Tüze, M. (2003). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Furkan Ofset,58.
- Sarkar, M. (2017). Psychological resilience: Definitional advancement and research developments in elite sport. *Int. J. Stress Prev. Wellbeing*, 1, 1-4.

- Saymer, B., Ekmekçi, R., Sözen, D. & Anshel, M. (2009). Basketbol Hakemlerinin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Yöntemleri Coping Style and Source of Stress Among Basketball Referees . İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi , 8 (15) , 27-36.
- Selvi, S. (2018). Farklı klasmanlardaki futbol hakemlerinde şiddet eğilimi, psikolojik dayanıklılık ve karar verme düzeyi: Türkiye açısından bir inceleme (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 518182)
- Selye, H. (1997). *Stres Without Distres*, Teach Yourself Books, London.
- Sheard, M. (2013). *Mental Toughness: The Mindset Behind Sporting Achievement*. Second Edition, Hove, East Sussex: Routledge.
- Staupe, V., & Radzyshevska, Y. (2021). Influence of massage and selective gymnastics on roentgenometric parameters of the spinopelvic sagittal balance in patients with sacroiliac joint dysfunction. *Journal of Physical Education and Sport*, 21(SI 6), 3236-3245.
- Şar, N.Ş. (2016). Spor yapan ve yapmayan bireylerin psikolojik dayanıklılık ve kişilik özelliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 454691)
- Tekin, E.(2016). Askeri Hastanelerde Çalışan Hemşirelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 301216)
- The FA (2023). *The Rules Of Game* (Erişim: 21.07.2023), <https://www.thefa.com/football-rules-governance/lawsandrules/laws/football-11-11/law-5---the-referee>
- Thornton B., & Sanchez J.,E. (2010). Promoting resiliency among native American students to prevent dropouts. *Education*, 131(2): 455-464.
- Yaşar, O.M., & Sunay, H. (2018). Futbol antrenörlerinin iş doyumlarının ve örgütsel bağlılıklarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 15(2), 952-969.
- Yıldız, B.S., Kepoğlu, A., & Yıldız, S.M. (2018). Mobbing davranışlarının amatör futbolcuların tükenmişliğine etkisi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), 231-246.
- Walker, F., Pflingst, K., Carnevali, L., Sgoifo, A., & Nalivaiko, E. (2017). In the search for integrative biomarker of resilience to psychological stress. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 74, 310-320
- Wang Q., Wang W., Huang H., Wan B. (2023). *Frontiers in Psychology*, 14:1096649 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1096649>
- Wille N, Ravens-Sueberer U (2010). How to Assess Resilience: Reflections on a Measurement Model. In: *Health Assets in a Global Context, Theory, Methods, Action*, Ed.: Morgan, A., Davies, M., Ziglio, E., London: Springer, p.: 117-144. doi: 10.1007/978-1-4419-5921-8.
- Wolfson, S., & Neave, N. (2007). Coping under pressure: Cognitive strategies for maintaining confidence among soccer referees. *Journal of Sport Behavior*, 30, 232-247.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.

Araştırma Makalesi • Research Article

Başarısız Bir Devlet Örneği Olarak: Afganistan

As An Example of a Failed State: Afghanistan

Ebrar Şebin*, Gökmen Kılıçoğlu**

Öz: Soğuk Savaş'ın ardından küresel sistemde güvenlik algılarında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu doğrultuda son yıllarda küresel dünyanın önemli güvenlik sorunlarından biri de başarısız devletler olmuştur. Akademide bu kavram üzerine net bir tanım bulunmamakla birlikte genel anlamda başarısız devletlerin devlete ait fonksiyonlarını yerine getiremediği, yalnızca komşuları için değil tüm dünya ülkeleri için bir tehdit oluşturduğu, vatandaşların güvenliğini ve refahını sağlamadığı konusunda bir fikir birliği mevcuttur. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarının ardından El Kaide terör örgütüne ev sahipliği yapan Afganistan, başarısız bir devlet olarak nitelendirilmiş ve akademi literatüründe başarısız devlet kavramı Afganistan üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü Afganistan 2000'li yıllarda terörizmle mücadele kapsamında uluslararası kamuoyunu oldukça meşgul etmiştir. Bu çalışmada da başarısız devlet olgusu Afganistan üzerinden analiz edilecektir. Bu kapsamda Afganistan'daki başarısızlığın nedenin anlaşılması için başta tetikleyici faktörler olmak üzere yapısal ve süreç faktörleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmanın temel varsayımına göre, Afganistan'ın başarısız olmasının en önemli nedeni öncelikle Sovyetler'in ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkeyi işgal etmesidir.

Anahtar Kelimeler: Başarısız Devlet, Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği

Abstract: After the Cold War, there have been changes in security perceptions in the global system. In this direction, one of the important security problems of the global world in recent years has been unsuccessful states. Although there is no clear definition on the concept of failed state in the academy, there is a general consensus that unsuccessful states cannot fulfill their state functions, pose a threat not only to their neighbors but also to all countries of the world, and do not provide the security and welfare of their citizens. Afghanistan, which hosted the terrorist organization Al Qaeda especially after the September 11 terrorist attacks, has been described as a failed state and the concept of a failed state has been tried to be explained through Afghanistan in the academic literature. Because Afghanistan has occupied the international public opinion quite a lot in the context of the fight against terrorism in the 2000s. In this article, the phenomenon of unsuccessful state will be analyzed through Afghanistan. In this context, structural and process factors, especially triggering factors, will be emphasized in order to understand the reason for the failure in Afghanistan. According to the basic assumption of this study, the most

* Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası Güvenlik ve Terör
ORCID: 0000-0001-6105-7236 ebrar.sebin@hotmail.com (Sorumlu Yazar).

** Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
ORCID: 0000-0003-3161-1907 gokmenkilicoglu@duzce.edu.tr

Cite as/ Atıf: Şebin, E. & Kılıçoğlu, G. (2023). Başarısız bir devlet örneği olarak: Afganistan. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 391-405. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1239480>

Received/Geliş: 19 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul: 23 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2022

important reason for Afghanistan's failure is the invasion of this country by the Soviet Union and then by the United States.

Keywords: Failed States, Afghanistan, United States, Soviet Union

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplinde, Başarısız Devlet kavramı özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra oldukça fazla yer etmeye başlamıştır. Fakat bu kavramın tam olarak ne ifade ettiği hakkında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Akademide genel olarak başarısız devletlerin meşru güç kullanma yetkisini kaybetmiş olduğu kabul edilmekle birlikte 11 Eylül terör saldırılarından sonra bu kavramın anlamı genişletilmiştir. Bu doğrultuda vatandaşların güvenliğini sağlayamayan, içerisinde birçok terörist grubu bulunduran, çevresindeki diğer devletlerin güvenliğini etkileyen devletler için bu kavram sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından başarısız devletlerle ilgili yapılan çalışmaların temel amacı, bu olguyu kavramsallaştırmak olmuştur. Bu doğrultuda öncelikle 1992 yılında Ratner ve Helman tarafından bu kavram açıklanmaya çalışılmış, sonraki yıllarda kavramın içi genişletilmiştir.

Akademide başarısız devlet kavramı özellikle 2000'li yıllardan itibaren Afganistan üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü Afganistan, 1970'li yıllarda Sovyet destekli birçok darbe yaşamış, ülkede bir istikrar sağlanamamış ve ardından 1979 yılında Sovyetler Birliği tarafından işgale uğramıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından ülke başarısız bir devlet olma noktasında hızla ilerlemiştir. Afganistan'daki bu kaos ortamından yararlanarak iktidarı ele geçiren Taliban, yürüttüğü politikalarla negatif anlamda kamuoyunun gündemine oturmuştur. El Kaide terör örgütü üyelerinin 11 Eylül tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne gerçekleştirdiği terör saldırısının ardından Afganistan, ABD ve NATO ülkeleri tarafından işgale uğramıştır. ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrasında ülkede var olan çatışmalar daha fazla artmaya başlamıştır. Bu kapsamda ABD ve Afgan hükümeti ile Taliban arasında birçok çatışma meydana gelmiştir. Bu süreç Afganistan'ı başarısız bir devlet haline getirmiştir. Daha sonraki yıllarda ABD, Afganistan'ı başarısız bir devlet olarak bırakarak ülkeden geri çekilmiştir. ABD'nin ülkeden geri çekilmesinin ardından Taliban ülkedeki kontrolü tekrardan ele almıştır. Afganistan'da Taliban iktidarının ardından birçok çatışma meydana gelmiştir. Ayrıca ülkede yoksulluk, işsizlik, insan hakları ihlalleri en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu kapsamda Afganistan özellikle komşu ülkelere çok sayıda göç vermiştir. Dolayısıyla Afganistan bir kez daha uluslararası gündemi başarısız bir devlet olarak meşgul etmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı Afganistan'ın başarısız bir devlet olması ardındaki faktörleri analiz etmektir. Bu kapsamda çalışmada Afganistan'a yapılan dış müdahalelerin ülkenin başarısızlığı üzerinde bir etkisi olup olmaması açıklanmak istenmiştir. Bu çalışmada Afganistan'ın başarısızlığı çoğunlukla dış müdahalelere bağlandığı için Sovyetler'in bu ülkeye müdahalesinden itibaren Afganistan'ın tarihsel süreci analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın sınırları Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesinden Taliban'ın tekrardan ülkede hakimiyet kazandığı süreci kapsamaktadır. Çünkü Taliban'ın tekrardan ülkede hakimiyet kazanmasıyla birlikte Afganistan uluslararası kamuoyununu meşgul eden en önemli ülkelerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla yaşanan bu son gelişmelerinin ardından Afganistan'daki durumu daha iyi anlayabilmek için ülkenin tarihsel olarak karşı karşıya kaldığı sorunların ortaya konulması gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde başarısız devlet olgusunun ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde başarısız devletlerin niçin ortaya çıktığı tartışılmıştır. Çalışmada Afganistan üzerinden vaka analizi yöntemi kullanılarak başarısız devletler ve dış müdahaleler arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde ise, Afganistan'a yapılan dış müdahalelere incelenmiştir. Öncelikle Sovyetlerin bu bölgeyi işgali, Taliban'ın doğuşu, Amerika'nın Afganistan'ı işgali ve son olarak Afganistan'ın yeniden inşa süreci analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, Afganistan'daki başarısızlığın nedeninin anlaşılması için tetikleyici faktörlerin çok etkili olduğunu belirtmekle birlikte bu ülkedeki başarısızlığın sadece bu faktörler üzerinden analiz etmenin yeterli olmayacağı kanaati getirilmiştir. Bu nedenle Afganistan'daki yapısal sorunlar incelenmiştir.

Başarısız Devlet Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte uluslararası sistemde terörizm, çevre sorunları, göç, etnik çatışmalar, azınlık problemleri ve mülteciler gibi birçok sorun yüz üstüne çıkmıştır. Bu dönemde uluslararası sistemde oluşan güç boşluğu yukarıda bahsedilen sorunların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Soğuk Savaş'ın bitimi ve başarısız devletlerin sayılarındaki artış arasında bir paralelliğin bulunması tesadüf değildir. Çünkü Soğuk Savaş dönemi boyunca Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği diğer ülkeleri yanında tutabilmek için onları askeri ve ekonomik anlamda desteklemekten kaçınmamıştır. Fakat Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından bu devletlere sağlanan yardımlar sona ermiş ve bu devletlerde var olan iç çatışmalar yeniden baş göstermiştir. Dolayısıyla bu devletlerin yardım almadan egemenliklerini tek başlarına tesis edemeyeceği görülmüştür.

Uluslararası sistemde meydana gelen küreselleşmeyle birlikte gelişmekte olan birçok devlet, devlete ait fonksiyonların etkili bir şekilde yerine getirilmesi konusunda ciddi problemlerle yüzleşmiştir (Telli, 2020: 1274-1275). Bu nedenle birçok politikacı ve akademisyen Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren gündemlerine başarısız devlet olgusunu almak zorunda kalmıştır.

Başarısız devletler kavramı ilk olarak Steven R. Ratner ve Gerald B. Helman tarafından 1992 yılında Foreign Policy dergisinde Saving Failed States adlı yayınladıkları makaleyle birlikte kullanılmıştır. Bu makalede Helman ve Ratner başarısız devletleri bağımsız olarak işlev gösteremeyen yapılar olarak tanımlamıştır (Ratner ve Helman, 1992: 5). Bunun ardından 1995 yılında William Zartman'ın Çökmüş Devletler: Meşru Otoritenin Parçalanması ve Yeniden Kurulması adlı kitabı bu alanda öne çıkan çalışmalardan bir tanesi olmuştur. William Zartman, başarısız devletleri temel görevlerini yerine getiremeyen devletler olarak tanımlamıştır (Zartman, 1995: 5). Ayrıca Donald W. Potter, iç sorunlarla karşı karşıya olan, asgari düzeyde sivil güvenliği sağlamayan ya da sağlamayacak olan, etnik, dini, dilsel veya kültürel gerilimlere veya düşmanlıklara sahip olan, sınır kontrolünü sağlayamayan, zayıf bir sağlık sistemine, sınırlı eğitim fırsatlarına, yüksek düzeyde yoksullara sahip olan devletleri başarısız devlet olarak tanımlamıştır (Potter, 2004: 2-4).

Akademide başarısız devletlerle ilgili yapılan tanımlamalar zamanla zenginleşmiştir. Başarısız devletlerle ilgili olarak yapılan tanımların ortak noktası, bu devletlerin meşru güç kullanma tekeline kaybetmiş olmalarıdır. Bu doğrultuda başarısız devletler, temsil ettikleri insanlar için ekonomik bir istikrar ortaya koyamamakta, kaynakları ele geçirmeye çalışan alternatif gruplar arasında şiddetli çatışmaları engelleyememekte ve barış ve güvenliği sağlayamamaktadır (Balci, 2014: 696). Genel anlamda literatürde bu tür devletler başarısız olarak adlandırılmalarına rağmen bu devletlere çökmüş, aksayan veya kırılğan gibi farklı isimler de verilmektedir (Pektaş ve Ateş, 2018: 2). Fakat literatürde çoğunlukla başarısız devlet kavramı kullanıldığı için bu çalışmada da başarısız devlet kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

David Carment başarısız devletlere örnek olarak Somali, Kongo, Liberya ve Bosna'yı göstermiştir. Bu devletlerin her birinde merkezi hükümetin işlevini yitirdiğini ve halkın refahını sağlayamadığını, onları iç ve dış tehditlerden koruyamadığını belirtmiştir. Carment'e göre, devletler, vatandaşlarına temel işlevlerini sağlayamadıkça başarısız olmaya mahkumdurlar. Devletler temel işlevlerini yerine getiremediğinde eğitim, sağlık ve ekonomi sistemi yok olur. Fiziki altyapı bozulur. Suç ve şiddet oranları artar. Bu koşullar, genellikle silahlı ayaklanmaya yönelen muhalif grupları doğurur. Ülkede birçok çatışmalar yaşanır. Bu çatışmalar sonucunda mülteci krizleri, uzun vadeli gıda kıtlığı ve başarısız ekonomiler meydana gelir (Carment, 2002: 410).

Dorff, devlet başarısızlığını sadece iç savaş ve anarşiye dönüşen tam bir devlet çöküşü olarak değil, aynı zamanda bir devletin meşru yönetimini sağlama kapasitesinin zayıflamasını içeren bir süreç olarak görmüştür (Dorff, 2002:10). Benzer şekilde Rotberg, devletlerin önemli siyasi etkilerine göre başarılı ya da başarısız olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Rotberg, güçlü devletlerin zayıf devletlerden ve zayıf devletlerin başarısız veya çökmüş devletlerden ayırt edilebileceğini savunmuştur. Rotberg bu görüşünü daha ileriye götürmüş ve devlet başarısızlığını zayıf devletlerden başarısız devletlere ve çökmüş devletlere kadar uzanan bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Dünya üzerinde çok az sayıda çökmüş

veya başarısız devletlerin olduğunu ancak zayıf ve tam başarısızlık için olası adayların çok fazla olduğunu belirtmiştir (Rotberg, 2003: 20).

Rotberg, bir devleti güçlü, zayıf veya başarısız olarak değerlendirebilecek üç kriter belirlemiştir. Bu kriterlerden birincisi, güvenlidir. Bu, güvenli ve emniyetli bir ortam yaratmak, meşru ve etkili güvenlik kurumlarını geliştirmek anlamına gelmektedir. Özellikle, devletin sınır ötesi istilaları ve toprak kaybını önlemesi gerekmektedir. Devlet ulusal düzene yönelik iç tehditleri ortadan kaldırmalı, suçu önlemek için vatandaşların devletle ve diğer vatandaşlarla antlaşmazlıklarını çözmelerini sağlamalıdır. Bir diğer kriter ise devletin siyasi arenada kendini gösterebilmesidir. Devlet meşru, etkili siyasi ve idari kurumlar oluşturmalıdır. Bu anlamda devletin, hükümet ve politikalarının oluşturulmasına sivil toplumun aktif ve açık katılımının sağlanmasıdır. Son kriter ise, ekonomidir. Bu kriterin içinde tıp ve sağlık hizmetleri, eğitim öğretim, demiryolları, limanlar ve diğer fiziksel altyapı, para ve bankacılık sistemi, vatandaşların kişisel girişimcilik hedeflerini düzenlenme yöntemlerini takip edecek faydalı bir mali ve kurumsal bağlam vardır (Rotberg, 2003: 30).

Başarısız devlet kavramının tanımı noktasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Kavramsal çerçeve tam olarak belirli olmadığı için bu alandaki çalışmalarda bir tutarlılık gözlenmemektedir. Bununla birlikte 21. Yüzyılda devletlerin bu konuyla ilgili daha çok alarm vermesi bu alandaki çalışmaların artmasına neden olmuştur (Telli, 2020: 1274).

Başarısız Devlet Olgusunu Hazırlayan Faktörler

Devletlerin neden başarısız olduğu ya da çöktüğü sorusuna verilebilecek tek bir neden bulunmamaktadır. Devletlerin çöküşü aniden gelişen bir olay değildir. Belirli bir süreci kapsamaktadır. Ayrıca devletlerin başarısız olmasının nedenleri değişiklik göstermektedir.

1994 yılında CIA, Soğuk Savaş sonrası dünyanın istikrarını etkileyen faktörleri ve güçleri kapsamlı bir şekilde incelemek için bir grup bağımsız araştırmacılardan oluşan State Failure Task Force (Devlet Başarısızlık Görev Gücünü) kurmuştur. Görev Gücünün amacı, son kırk yılda krizleri önleyen devletleri başarısız olan devletlerden ayıran faktörleri belirlemektir. Bu çalışma, devlet istikrarını etkileyen çok çeşitli demografik, toplumsal, ekonomik, çevresel ve politik göstergeleri inceleyerek devletlerin başarısızlığı ile ilişkili faktörleri belirlemeye yönelik ilk ampirik çalışma olmuştur. Araştırma sonucunda devletlerin çöküşünde rol oynayan üç temel bulgular; yaşam kalitesi, uluslararası ticarete açıklık ve demokrasi düzeyi olarak belirlenmiştir (Goldstone, Gurr & Levly, 1999: 49-55). Daha sonraki yıllarda bu projenin adı Political Instability Task Force (Siyasi İstikrarsızlık Görev Gücü) olarak değiştirilmiştir. Bu çalışmada devlet çöküşünde rol oynayan faktörler genişletilmiştir. Yukarıdaki faktörlere ek olarak ülke nüfusunun veya liderliğinin etnik veya dini bileşimi, gelişim kalıpları, ideoloji türleri ve bir siyasi liderin görevde geçirdiği yıl sayısı gibi faktörler eklenmiştir (State Failure Task Force Report, 27.01.2014).

Tetikleyici, süreç ve yapısal olmak üzere Başarısız Devlet olgusunu hazırlayan birçok etken bulunmaktadır. Yapısal faktörlere örnek olarak, o ülkeye özgü siyasi, yapısal, kültürel ve sosyo-ekonomik özellikler verilebilir (Telli, 2020: 1279). Süreç faktörleri ise, beş veya on sene gibi bir zamanda devletsellik alanında erozyona neden olan ve devlet elitlerinin davranışları ile çöküş sürecini hızlandıran olayları kapsamaktadır. Süreç faktörlerini yapısal faktörlerden ayıran en önemli şey, ülkedeki siyasi seçkinlerin davranışlarıdır. Burada önemli olan nokta ülkedeki seçkinlerin, iç ve dış kriz durumunda nasıl davranış sergilediğidir. Eğer karar alıcılar kriz durumunda başarılı bir performans sergileyemezlerse devlet çöküşü hızlanacaktır. Tetikleyici faktörler ise, kısa bir zaman diliminde büyük etkileyici değişimlere neden olan olgulardır. Darbe girişimleri, askeri müdahaleler, mülteci akınları bu gruba dahil edilmektedir (Özalp, 2014: 356-357).

Yukarıda da belirtildiği gibi yapısal, süreç ve tetikleyici faktörler başarısız devlet olgusunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca özellikle dış ve iç aktörler de bu süreci hızlandırmaktadır. Bu çalışmanın vaka analizini olan Afganistan için de aynı tespiti yapmak mümkündür. Bu çalışmada Afganistan'da yaşanan süreçlerde tetikleyici faktörler başta olmak üzere süreç ve yapısal faktörler göz önünde bulundurulurken analiz yapılacaktır.

11 Eylül terör saldırılarından sonra, El Kaide terör örgütüne ev sahipliği yapan Afganistan, başarısız devlet olarak ilan edilmiş ve bu kavram dünya kamuoyunun gündemine girmiştir. Böylelikle başarısız devletlerin tanımlamalarıyla ilgili tartışmalar küresel bir boyutta karşımıza çıkmıştır. Genel anlamda başarısız devletler ile ilgili söylemler tek bir düzeyde tanımlanmıştır. Buna göre temelde devletlerin üç görevi olmalıdır. Birincisi, ülkesi üzerinde egemen olmalı ve vatandaşlarını koruyabilmelidir. İkincisi, ülkesindeki bireylerden vergi toplayabilmelidir. Son olarak ise, topladıkları vergilerle vatandaşlarına sağlık, eğitim, ulusal güvenlik, can güvenliği, ulaştırma gibi konularda hizmet sunabilmelidir. Bu temel görevlerden birinin ya da tamamının aksaması halinde devlet başarısız olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası güvenlik bağlamındaki tartışmalarda Afganistan hep ilk sırayı almıştır. Çünkü Afganistan, 2000'li yıllarda terörizmle mücadele konusunda uluslararası sistemin gündemini oldukça meşgul etmiştir. Bu ülkenin yurttaşları özellikle terörizm başta olmak üzere birçok iç sorunla karşı karşıya kalmıştır. Fakat bu zorlukların dünya gündeminde yer bulabilmesi için Suriye iç savaşı sonrasında ortaya çıkan göçmenler ve mülteci sorunların gibi dramların ortaya çıkması gerekmiştir. Dolayısıyla bir devletin terör örgütüne desteklemesi ya da yataklık yapması, vatandaşların kendi güvenliğinden endişe ederek yaşadıkları toprakları terk etme durumuyla baş başa kalması, zayıf veya başarısız devlet ile savaş kavramı arasında önemli bir paralelliğin olduğunun düşünülmesine yol açmıştır (Karadeli, 2021: 78).

Afganistan'daki Başarısız Devlet Olgusunu Hazırlayan Tetikleyici Faktörler

Sovyetler Birliği'nin Müdahalesinden Önce Afganistan'daki Mevcut Durum

Emrullah Han liderliğindeki Afganistan, Britanya'dan bağımsızlığını kazanmış ve ülkenin yönünü Sovyetler Birliği'ne çevirmiştir. Bu kapsamda Afganistan 1919 yılında Sovyetlerle dostluk antlaşmasını imzalamasının ardından, birçok öğrencisini eğitim alması için Sovyet Harp akademisine göndermiştir. Bu durum Afganistan için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu öğrenciler Afganistan'a birer devrimci olarak dönmüşler ve ülkelerini Sovyet sistemine dönüştürmeye çalışmışlardır.

Emrullah Han döneminde ülkede kültürel ve sosyal alanda birçok reform gerçekleşmiştir. Fakat bu reformlar din adamları ve halk tarafından kabul görmemiş ve ülkede 1929 senesinden itibaren ayaklanmalar başlamıştır. Bu nedenle Emrullah Han, ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Emrullah Han'ın ülkeyi terk etmesinin ardından iktidara Habibullah Kelekani gelmiştir. Ancak Kelekani iktidarda çok kısa bir süre kalmıştır. Bu dönemden itibaren Afganistan'da birçok iktidar değişikliği yaşanmıştır. İlk olarak ülkedeki karışıklığı fırsat bilen Muhammed Nadir Şah iktidarı ele geçirmiştir. Nadir Şah'ın öldürülmesi sonucunda yerine oğlu Muhammed Zahir Şah gelmiş ve ardından 1953 yılında iktidara Zahir Şah'ın kuzeni Serdar Muhammed Davut Han geçmiştir (Karakaya & Nazarı, 2022: 145).

Afganistan Başbakanı Davut Han zamanında Afganistan-Sovyet yakınlaşması üst noktalara ulaşmıştır. Bu doğrultuda liderler arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2004: 68-69). Sovyetler bu dönemde Afganistan üzerinde oldukça yoğun propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Örneğin, İran ve Pakistan'ın birleşerek Afganistan'ı işgal edeceği propagandası yapılarak, Afganistan'ın komşu ülkeleriyle bağlantısı koparılmaya çalışılmıştır (Broxup, 1983: 84).

Davut Han'ın Sovyetler Birliği'yle çok fazla yakın ilişki kurması sonucunda Muhammed Zahir Şah'la arasındaki görüş ayrılıkları artmıştır. Bunun sonucunda Davut Han görevden uzaklaştırılmıştır. 1973 yılında iktidarı tekrar ele geçiren Davut Han, ilk döneminden farklı bir politika izleyerek, Sovyetlere karşı daha mesafeli bir politika uygulamıştır. Bu durum karşısında Sovyetler Birliği tarafından Afganistan'a bir darbe girişimi olmuş ve Davut Han'ın yerine Sovyet destekli Nur Muhammed Taraki cumhurbaşkanlığına getirilmiştir (Joes, 196: 1). Taraki'yi iktidardan indirecek olay ise, Bağlantısızlar Konferansı sonrasında Moskava'ya uğramasıyla başlamıştır. Burada Sovyetler Birliği, Taraki'ye, Hafızullah Emin'e dikkat etmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur. Bu görüşmenin ardından Taraki, Hafızullah Emin'e suikast girişiminde bulunmuştur. Fakat asker ve polis teşkilatının Hafızullah Emin'in yanında olması nedeniyle bu suikast başarılı olamamıştır. Bunun üzerine

Hafızullah Emin, Taraki'yi ortadan kaldırmış ve iktidara gelmiştir. Fakat bu yaşanan olaylar sonucunda Hafızullah Emin, Sovyetler'e karşı güvenini kaybetmiştir. Bu nedenle yönünü batıya çevirmiş, ABD ve müttefikleriyle yakınlaşmaya yönelik adımlar atmıştır. Sovyetler, Afganistan'ın ABD ve Pakistan'la yakınlaşmasını engellemek istemiştir. Bu nedenle 1979'da Sovyet yetkilileri Afganistan'ı ziyaret etmiştir. Sovyet yetkilileri tarafından bu ziyaretin sadece müzakere için yapıldığı söylenmiştir. Fakat Sovyetler bu müzakerede Afganistan hükümetinin mücahitlere karşı savaşında altı bin Sovyet askerinin Afganistan'a yollanması teklifinde bulunmuştur. Hafızullah Emin ise bu teklifi kabul etmemiş ve ABD ile yakınlaşma siyasetini sürdürmüştür. Kazanılmış bir ülke olan Afganistan'ı kaybetmek istemeyen SSCB ise, Hafızullah Emin'e karşı suikast girişiminde bulunmuş fakat başarısız olmuştur (Karakaya & Nazari, 2022: 147-148). Bunun sonucunda Sovyet askerleri, 24 Aralık 1979 tarihinde Afganistan'a girmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan Müdahalesi

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi, uluslararası sistemde bağımsız bir ülkenin işgali olarak karşılanmıştır. Bunun karşısında Sovyetler Birliği yaptığı açıklamalarda, bu bölgeye Afgan hükümetinin daveti üzerine geldiğini ve yardım amacıyla askerlerini soktuğunu belirtmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin asıl amacı, komünist uygulamalara karşı cihad ilan eden Müslüman gruplarla savaşmakta olan Afganistan ordusuna yardım yapmak olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin bu müdahalesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. SSCB müdahalesi sonucunda ülkede birçok kanlı ve uzun iç savaşlar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği bu müdahalede yaklaşık 15.000 askerini kaybederek Müslüman gruplara karşı başarısız olmuştur. Bu kapsamda 1998 yılında Cenevre'de Afganistan'daki savaşın sona erdiren antlaşma imzalanmış ve Sovyetler 15 Şubat 1989 tarihinde Afganistan'dan çekilmiştir. Sovyetler, Afganistan'daki Sovyet destekli hükümeti 3 yıl ayakta tutmayı başarsa da bu hükümet de 1992'de devrilmiştir (Oran, 2001: 773). Sovyetler Birliği'nin bu ülkeyi işgalinden sonra ülkede var olan savaş, etnik, mezhep ve siyasal nedenlerden dolayı daha fazla derinleşmeye başlamıştır. Bu süre boyunca uluslararası örgütler ve bölge devletleri aracılığıyla, taraflar arasında birçok barış girişimleri olmuş ancak bu girişimlerden bir sonuç alınmamıştır. Ülkede bu tarihten günümüze, iç çatışmalar eksik olmamış ve bu çatışmalar ülke içinde sınırlı kalmamıştır. Bu durum uluslararası aktörlerin Afganistan'a müdahale etmesine neden olmuştur. Afganistan'da çok boyutlu çatışmalar meydana gelmiş ve bu olaylar sonucunda Afganistan'daki merkezi hükümet de işlevini yitirmiştir (Keskin, 2020: 17). Dolayısıyla Sovyetlerin bu ülkeye müdahalesi ülkedeki mevcut çatışmaların daha fazla derinleşmesine ve ülkenin hızla başarısız bir devlet olmasına neden olmuştur.

Taliban'ın Doğuşu ve Yükseliş

Talebe anlamına gelen Taliban, Mevlevi veya molla denen hocalar nezaretinde dini eğitim gören öğrencilere verilen isimdir. Bu öğrenciler, Afganistan'da İngilizlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde önemli roller oynamıştır. Sovyetler 'in Afganistan'ı işgal etmesinin ardından, bu gruplar tekrardan karşı saldırıya geçmiştir (Büyükkara, 2016: 91-92). Bu gruplar, komünist sistemin Afganistan'a yerleşmesine mani olmak için büyük mücadeleler vermiştir. Bu İslami grupların asıl hedefi, cihat yaparak bir İslam devletinin kurulmasını sağlamak olmuştur.

Mücahit grupları bu dönemde Amerika tarafından mali destek görmüştür. Çünkü Amerika, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesini tanımamıştır. Bu kapsamda Amerika, Sovyetlerin askeri ve ekonomik olarak güç kaybetmesini istediği için buradaki mücahit gruplara (her ne kadar bu gruplar karanlık işlerle ilgilense de Taliban gibi) mali destekte bulunmuştur. Fakat daha sonraki yıllarda Amerika, Sovyetlerin bölgeden çekilmesiyle bu bölgedeki mücahit gruplarına desteği bırakmıştır. Amerika'nın görüşüne göre, Amerika buradaki misyonunu tamamlamış ve bundan sonra olacaklar Afganlara kalmıştı (Hook & Spanier, 2018: 293).

Sovyetlerin bölgeden çekilmesiyle buradaki mücahit grupları arasında çatışmalar artmıştır. Bölgede, Taliban hâkimiyetine kadar sayısız çatışma yaşanmıştır. Yaşanan çatışmalarda, yalnızca 1992 ve 1995 seneleri arasında yaklaşık otuz bin kişi hayatını kaybetmiştir (Rubin, 2002: 69).

Ülkede yaşanan bu iç karışıklar, Taliban'ın doğuşunu hızlandırmıştır. Afganistan'da Taliban iktidara gelene kadar merkezi bir devlet kurulamamıştır. Kısacası ülke, resmen var olsa da fiilen

bitmiştir. Taliban'ın doğuşu da tam bu süreçte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Taliban'ı, ülkedeki mücahit grupların kanlı çatışmaların doğurduğu kabul edilmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2004: 73).

Taliban, 1955 senesinde Afganistan'da hızla ilerlemiş ve ülkenin hâkimiyetini ele geçirmiştir. Katı bir İslam inancına sahip olan Taliban'ın ilk amacı, bu ülkedeki etkin olan bölgesel askeri güçlerin etkisini kırmak ve kendi ideolojileri çerçevesinde bir yönetim sistemi kurmaktır. Fakat Taliban, uyguladığı politikalarla Afgan halkını hayal kırıklığına uğratmıştır (Sağlam, 2022: 56).

Taliban, Afganistan'da son derece katı bir yönetim uygulamıştır. Bu dönemde kadınların yanlarında bir erkek yokken tek başına evden dışarı çıkmaları, çalışmaları yasaklanmıştır. Ayrıca erkeklere belirli bir uzunlukta sakal bırakma zorunluluğu getirilmiş, müzik dinlemek, televizyon izlemek, fotoğraf çekmek, spor elbiseler giymek, uçurtma uçurmak gibi birçok faaliyet yasaklanmıştır.

Taliban, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından destek görmüştür. Amerika ise, ilk etapta Taliban ile dostça ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Amerika'nın bakış açısına göre, Taliban en azından ülkedeki düzeni tesis edebilirdi. Amerika'nın o dönemdeki en önemli endişesi, Bin Ladin ve El Kaide destekçileri olmuştur. Bu kapsamda Amerika, Taliban'a, Bin Ladin'in teslim edilmesi karşılığında Amerika'nın ekonomik ve siyasal desteği yönünde bir antlaşma önermiştir. Fakat bu durum Afganistan tarafından kabul görmemiş ve El Kaide, Afganistan'daki yapılanmasına devam etmiştir.

11 Eylül Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi

El Kaide, 1980'lerin sonunda Suudi Arabistanlı milyarder olan Usama Bin Ladin tarafından kurulmuştur. El Kaide, Sovyetler'in Afganistan'ı işgali sırasında İslami gruplara lojistik ve destek sağlamıştır. Daha sonraki yıllarda, El Kaide lojistik destek ağı olmaktan çıkarak küresel amaçları olan bir cihatçı örgütlenmeye dönüşmüştür. Bu kapsamda Amerika, El Kaide'nin baş düşmanı olmuştur. El Kaide, ABD'yi Ortadoğu bölgesinden uzaklaştırmak için etkili eylemler gerçekleştirmiştir.

19 El Kaide üyesi, 11 Eylül 2001 tarihinde. ABD'nin dört yolcu uçağını ele geçirilmiştir. Bunlardan ikisi Dünya Ticaret Merkezine, diğeri Pentagon'a, bir diğeri ise yolcuların hava korsanlarına ayaklanması sonucunda Pensilvanya'da bir tarlaya indirilmiştir. Yaklaşık üç bin kişinin ölümüyle sonuçlanan bu saldırı Taliban rejimi için sonun başlangıcı olmuştur ABD bu saldırıdan El Kaide terör örgütünü sorumlu tutmuştur. ABD, Taliban'dan, Usame Bin Ladin'in iadesini ve tüm örgütün ya teslim edilmesini ya da Afganistan'dan sınır dışı edilmesini istemiştir. ABD'nin ısrarlı tutumuna rağmen Taliban, Ladin'i teslim etmemiş bu da Afganistan'ı terörizmi savunucu konumuna getirmiştir. İngiltere Başbakanı'nın Usame El Kaide ağının 11 Eylül saldırısından sorumlu olduğuna ilişkin kanıtlar sunması ve Pakistan Dış İşleri Bakanının Usame Bin Ladin'in 11 Eylül saldırılarıyla ilişkisi olduğuna dair ABD'nin yeterli kanıt elde ettiğini duyurmasıyla birlikte ABD'nin Afganistan'a müdahale edebileceği beklentisi oluşmuştur. Akabinde de beklenen müdahale 7 Ekim 2001'de gerçekleşmiştir.80 civarında ülke ABD'ye yardım sözü vermekle birlikte savaşın ilk aşamasına sadece İngiltere katılmıştır.7 Aralık 2001'de Kandahar, Taliban'ın güneydeki kalesi, düşmüş ve böylece ülkenin yönetimi pratikte Kuzey İttifakı ve ABD'nin eline geçmiştir (Ataman & Gökcan, 2012: 207-208). Böylelikle askeri hareketin ilk aşaması başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Amerikalılar askeri hareketin ikinci aşamasında, Bin Ladin'i yakalayıp, Afganistan'ı yeniden inşa etme amacı ile Anakonda Operasyonu düzenlenmiştir. Ancak bölgede sıkıştırılıp yakalanacağı inanılan Bin Ladin kaçmıştır.

Taliban sonrası Afganistan'ın yeniden inşa edilme süreci ise 5 Aralık 2001 tarihinde BM önderliğinde Afgan gruplarca imzalanan Bonn Antlaşmasıyla masaya yatırılmıştır. Bu antlaşma sonucunda, Hamid Karzai liderliğinde geçici bir hükümet kurulmuştur. (Önal, 2010: 46-47).

22 Aralık 200'de Afganistan'da geçici hükümet göreve kurulmuşsa da bu ülkedeki bölgesel gruplar arasındaki iktidar mücadelesinden ve Taliban meselesinden dolayı, uzun süre ayakta kalamamıştır. Bu sebeple, Amerikan ve İngiliz kuvvetleri, genişletilmiş bir misyona yönelerek 2003 tarihinde NATO'nun "alan dışı" mevzilenmesinde Afganistan'a asker sevk etmiştir. NATO birliği ilk etapta, Kabil ve Afganistan'ın kuzeybatı bölgelerinde sınırlı olmuş fakat 2007 yılı ile tüm Afganistan'ın sorumluluğunu üstlenmiştir. 2008 yılında ise Taliban, Güney Afganistan'ın çoğunu kontrol etmiş,

ülkenin Amerikan ve NATO kuvvetlerinin erişiminin çok ötesinde olan Pakistan ile sarp sınırı boyunca güvenli bölgelerinden yararlanmışır. Bu bölgenin kontrolünü ele almak için çok daha kapsamlı bir askeri harekât gerekmiştir (Hook & Spainer, 2018: 298-299).

Afganistan'ın Yeniden İnşası

Başkan Barack Obama, Amerika'nın Afganistan politikasını Alfak olarak açıklamıştır. Bu politikanın merkezinde, Afganistan'ı istikrara kavuşturma ve demokratikleştirme amacı vardır. Obama'ya göre, Afganistan'daki bu çıkmaz durumun ortadan kaldırabilmesi için merkezi hükümetin güçlendirilmesi gerekmektedir. Obama, eğer bu durum sağlanamazsa ülkede terör gruplarının tekrar ortaya çıkması söz konusu olabilir düşüncesini benimsemiştir. Ayrıca bu stratejiyle beraber Amerika, Afganistan'daki asker sayısını artırmıştır. (Şebın, 2020: 68).

Obama yönetiminin Afganistan üzerindeki en önemli başarısı, 2009 yılında Usame Bin Ladin'i yakalayıp, öldürmek olmuştur (Internainal Business Times, 16 February 2015). Fakat Bin Ladin'in yakalanması Afganistan'daki sorunları bitirmemiş aksine Afganistan bu dönemde de istikrarsızlıklarla boğuşmuştur.

ABD, Afganistan'da bir istikrar sağlanabilmesi için bu dönemde özel operasyon birimlerini etkili hale getirmek istemiştir. Bu anlamda 2015 yılında yayınlanan Rand Cooperatin raporuna göre, ABD, Özel Harekat Müşterek Görev Gücü-Afganistan (SOJTF-A) ve ona bağlı birimler olan Afgan özel harekat kuvvetlerinin (SOF) kapasitesini geliştirmiştir (Long, vd. , 2015: 2).

Aynı zamanda ABD, Afganistan'ın ekonomik kalkınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda ABD Savunma Bakanlığı bünyesinde İş ve İstikrar Operasyonları Görev Gücü(TFBSO), Irak ve Afganistan'da sürdürülebilir ekonomiler oluşturmak için özel sektör stratejilerini kullanmıştır (Zimmerman, Egel & Blum, 2016: 12). Fakat ABD'nin uygulamış olduğu bu politikalar Afganistan'da bir karşılık bulamamış ve ülkede bir istikrar sağlanamamıştır.

2014 yılında Amerikan birlikleri bu ülkeden çekilmeye başladığında, Afgan hükümeti güçsüz kalmış ve Taliban ülkenin uzak köşelerinde birçok bölgeyi ele geçirmiştir. Bu dönemde ülkenin güvenlik durumu daha da kötüye gitmiş ve El Kaide'ye ait geniş ölçekli iki eğitim kampı keşfedilmiştir. Bu durum karşısında Obama'nın Beyaz Saraya verdiği brifingde, bu ülkedeki asker sayısını düşürmek yerine 2017 senesine kadar ülkede yaklaşık asker sayısının 8400 askere çıkaracağını belirtmiştir (Mepanew, 11 Temmuz 2016)

Başkan Donald Trump göreve geldiği ilk yıllarda, Obama'nın Afganistan politikasını büyük ölçüde devam ettirmiştir. Bu kapsamda Trump, Afganistan'da düzenin sağlana bilmesi için asker sayısını arttırmaya yoluna gitmiştir. Trump, Afganistan üzerine yaptığı açıklamalarda, Amerika'nın, Irak'ta yaptığı hatayı Afganistan'dan çekilerek bir kez daha tekrarlamaması gerektiğini ve Afganistan'dan hızlı bir şekilde çekilmesi sonucunda, ülkede büyük bir boşluk yaşanacağını ve bu boşlukların teröristler tarafından doldurulacağını belirtmiştir (Oghli, 2020:117). Trump, 2017'de Afganistan'a yönelik stratejisini "Güney Asya Stratejisi" adı altında açıklamıştır. Bu strateji, Afgan sahnesini yönetmeye, Pakistan'a baskı yapmaya ve Hindistan'ı Afganistan'daki çözüm arayışına katılmaya teşvik etmeye dayandırılmış fakat bu strateji de başarısız olmuştur. Bu nedenle Amerika, yenilgiyi kabul etmek ve Vietnam'daki gibi kaçmak veya başka bir çözüm yolu bulmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda ilerleyen yıllarda Trump Afganistan politikasında değişime giderek, geri çekilme takviminin önemli derecede hızlandırılması gerektiğini ve Afganistan'daki asker sayısını 2.500'e indireceğini belirtmiştir (A Haber, 04 Ocak 2021). Bu doğrultuda Trump yönetimi, 29 Şubat tarihinde Doha'da Taliban ile Barış antlaşması yapmıştır. Bu antlaşmaya göre, Taliban, ABD'nin terör örgütü listesindeki tüm örgütleri ve El Kaide'yi ülke içerisinde barındırmayacağı sözünü verirken, ABD ise ülkedeki tüm askerlerini Mayıs 2021 yılının sonuna kadar çekeceğini bildirmiştir (Dasthi, 2021: 2022).

Biden 2021 yılında Amerikan başkanlığına geldiğinde, Trump'ın imzaladığı bu antlaşmayı gerekçe göstererek Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesini gerçekleştirmiştir. ABD'nin, ülkeden geri çekilmesinin ardından Taliban, Afgan hükümetini kısa bir süre içerisinde yenmiştir. Taliban, yabancı

güçler tamamen geri çekilinceye kadar ülkenin birçok kısmını almış ve 10 günlük kısa bir süre içerisinde Kabil'i ele geçirmiştir (Dobbins, Radin & Miller, 2022: 1).

İkinci Taliban Dönemi

Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinin ardından ülkede tahliye süreci başlamıştır. Kabil Havalimanı'nın çok yakınında iki tane patlama ve ardından ilerleyen saatlerde üçüncü patlama meydana gelmiştir (Aydın, 29 Ağustos 2021). Eylemi, İŞİD-Horasan gurubu üstlenmiştir.

Bu terör grubu, Afganistan'daki en radikal cihatçı grup olarak bilinmektedir. Bu radikal Sünni grup, başta Şiiler olmak üzere esas olarak "sapkın" gördüğü Müslümanları hedef almaktadır (Euronews, 1 Eylül 2021). Grup ilk olarak 2015 yılında ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda İŞİD, 2015 yılında gücünün en üst noktalarındayken, Pakistan Taliban'ından ayrılan militanları da yanına alarak İŞİD-H'nin kurulduğunu duyurmuştur. (BBC, 27 Ağustos 2021).

İŞİD-H ve Taliban arasında bazı sorunlar vardır. Her ne kadar iki örgüt de radikal Sünni grup olsalar da hem teolojik açıdan hem de stratejik açıdan farklılık göstermektedirler ve cihat için rekabet halindedirler. İŞİD açıklamalarında Taliban'ı "mürted" olarak adlandırmaktadır. Ayrıca İŞİD, Amerikan ve yabancı birliklerin Afganistan'dan çekilmesini ilişkin imzalanan antlaşmayı çok ağır bir şekilde eleştirmiş ve Taliban'ı cihatçı davadan dönmekle suçlamıştır. Taliban, Kabil'e girdikten sonra birçok cihatçı gruptan tebrik alırken sadece İŞİD'den böyle bir tebrik gelmemiştir (Euronews, 1 Eylül 2021). Dolayısıyla Taliban'ın ülkedeki iktidarı ele geçirmesinin ardından ülkedeki terör örgütleri faaliyetlerini arttırmış ve bu anlamda ülkede birçok çatışma meydana gelmiştir. Bu doğrultuda her ne kadar Taliban ülkede kapsayıcı bir hükümet kuracağını iddia etse de bu durumun gerçekleşmediği görülmüştür.

Taliban'ın Kabil'i ele geçirip ülke yönetimini ele almasından sonra, Taliban sözcüsü Suhely Şahin BBC'ye canlı yayında bağlanmıştır. Şahin burada yaptığı konuşmada, Afgan halkının canının ve malının güvende olduğunu, hiç kimseye karşı bir intikam duygusu beslemediklerini, kızların eğitim hayatlarını kısıtlamayacaklarını, kadınların yanlarında erkek olmadan evden çıkabileceklerini ve tüm Afganların katılabileceği kapsayıcı bir İslami hükümet kuracaklarını belirtmiştir (BBC, 2021). Taliban ülke yönetimini ele geçirdikten kısa bir süre sonra yaptığı açıklamalarda ülkede insan haklarına önem vereceğini, kapsayıcı bir hükümet kuracağını sinyallerini vermiştir. Fakat Taliban'ın 7 Eylül tarihinde kurdukları geçici hükümette bu vaatleri yerine getirmediği görülmüştür. Taliban, hükümette kadınları ve etnik azınlıkları temsil etmemiştir. Bu nedenle birçok kadın Taliban'ın yeni kurduğu hükümeti protesto etmek için gösteriler düzenlemiştir. Göstericiler, kadın bakanların olmadığı hükümeti kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. Ardından birçok Afgan kadın, çalışma hakkı ve hükümette yer alma nedenleriyle protestolara devam etmiştir. Bu düzenlenen protestolar sonucunda üç kişi hayatını kaybetmiştir (BBC, 2021).

Taliban, ABD heyeti ile ilk kez yüz yüze 9 Ekim'de Katar'da görüşmüştür. Yapılan görüşmenin ardından Taliban hükümeti, "ABD'ye diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmak istediklerini ilettiklerini ve ABD'nin Afganistan'ın kalkınmasında etkin rol oynamasını istediklerini" ifade etmiştir. Ayrıca ABD yapılan görüşmelerin ardından Afganistan'a insani yardım ulaştıracağını belirtmiştir (BBC, 2022). Bunun ardından Taliban, İngiltere, Norveç, Fransa, Hindistan, Almanya ile görüşmek istemiştir. Dolayısıyla Taliban, tanınma ve ekonomik destek konularında girişimlerde bulunmuştur. Fakat Taliban hem kapsayıcı bir hükümet kuramadığı hem de insan hakları konusunda sınıfta kaldığı için beklediği sonuçları alamamıştır (Karakaya & Nazari, 2022: 163). Amerika'nın Afganistan'ı işgali sonrasında Taliban'la ilişkisini devam ettiren Çin'in ise, yeni dönemde Taliban ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı gözlenmiştir. Bu doğrultuda Çin ve Taliban temsilcileri arasında çok sayıda resmi buluşma gerçekleşmiştir. Çin, Afganistan'a 200 milyon yuan değerinde acil insani yardımı gönderen ilk ülke olmuştur. Dolayısıyla Taliban için Pekin, madenlerin işletilmesi ve ekonomik kalkınma konusunda önemli bir müttefik haline gelmiştir. Çin, Taliban ile yakın ilişkiler kurarak kendi güvenliğini sağlamak ve bölgedeki kazanımlarını korumak için nüfuzunu arttırmayı amaçlamıştır. Fakat, Çin, Taliban'ın uluslararası alandaki konumu netleşmediği için henüz bu ülkeye yatırım yapma konusunda çekimser

davranmaktadır. Bu nedenle Çin, Afganistan'ın Rusya ve Pakistan ile temaslarını kolaylaştırmayı ve bölgesel iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Netice itibariyle, Taliban'ın ülke yönetimini ele geçirmesinden bugüne dek ülkede belirsizlik hâkimdir. Özellikle Taliban'ın uluslararası alanda birçok ülke tarafından tanınmaması, uluslararası kurumların yardımlarını sonlandırması, Afganistan'ın mevcut ekonomisinin daha kötü hala gelmesine neden olmuştur. Bu noktada Çin, Taliban yönetimin meşruluğunu sağlamak için önemli bir konuma sahiptir fakat ülkedeki belirsizliğin yarattığı güvensiz ortam, göç dalgası gibi birçok nedenden dolayı Çin henüz kendisinden beklenen adımları atmamıştır. Özetle, Çin, Afganistan'daki boşluktan yararlanarak ABD karşısında üstünlük sağlamak istemekte ve Kuşak ve Yol projesi içinde çok önemli bir konumda olan bu bölgede güç kazanmaya çalışmaktadır. Fakat yine de Çin'in yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı Taliban ile ilişkisinde hala daha somut atmadığı görülmüştür (Albayrak, 27 Temmuz 2022).

Afganistan'daki Başarısız Devlet Olgusunu Hazırlayan Yapısal Faktörler

Afganistan'daki etnik, ekonomik, kültürel, sosyal ve psikolojik sorunlar gibi çeşitli iç dinamikler de bu devletin başarısız olmasının zeminini hazırlamıştır. Özellikle Afganistan'ın Peştun milliyetçiliği üzerine inşa edilmesi, ülkedeki diğer etnik grupların dışlanması sonucunu doğurmuştur. Örneğin Afganistan'da Tacikler, Türk soylular etnik olarak kültürel asimilasyona uğramışlardır. Bu kimliklere ait kültürel kalıntılar ve tarihi eserler yok edilmiştir. Bu durum ülkedeki etnik gruplar arasında ayrışmalara neden olmuştur. Bu kapsamda Afganistan'da siyasi iktidarı elinde tutan elitler çoğunlukla bir etnik kimliği mensup olmuş ve diğer etnik kesimleri siyasetten dışlamıştır. Ülkede iktidarı elinde tutan elitlerin düşüncesine göre, kendilerinin dışındaki etnik gruplar Afganistan'ın asıl milletini oluşturmamaktadır. Bu düşüncenin sonucunda Afganistan'da siyasal-yapısal olarak bir "etnisitiler" sorunu meydana gelmiştir (Keskin, 2020: 17-18). Ülkedeki coğrafi kuzey-güney ayrımı, etnisiteye de yansımıştır. Nüfusun büyük bir kısmını oluşturan ve yönetimi çoğunlukla elinde bulunduran Peştunlar güney bölgesinde yaşarken, Tacik, Özbek ve Türkmenler ise kuzeyinde yaşamaktadır. Hazaralar ise, ülkenin iç kısımlarında yoğunlaşmış durumdadır. Afganistan'da bu mevcut kuzey-güney ayrımı, ülke siyasetinde de ayrışmalara neden olmuştur (Hayatsever, 24 Ağustos 2021). Bu durum, ülkede birçok darbe girişiminin yaşanmasına zemin hazırlamış ve siyasetin çok kırılğan olması sonucunu doğurmuştur (Keskin, 2020: 17-18).

Ülkedeki çatışmaların zeminini hazırlayan diğer bir etmen ise ekonomik temellidir. Özellikle 1970'li yıllarda Afganistan'ın ekonomisinde ciddi sıkıntılar mevcuttu. Afganistan'daki kırsal bölgede yaşayan halk ülkenin en yoksul kesimini oluşturmaktaydı. Bu durum bu bölgede iktidara karşı memnuniyetsizliği doğuran nedenlerinden birini olmuştur (Worldometers, 21 Ağustos 2020). 1980'li yıllarda ülkenin ekonomisi daha kötü seyretmeye başlamıştır (Bumiller, 17 Şubat 2009). Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'nin raporuna göre, Afganistan'ın nüfusunun yarısından fazlası yoksulluk çekmektedir. Dolayısıyla ekonomi, özellikle son yıllarda ülkedeki istikrarsızlığa neden olan en önemli faktörler arasında olmuştur (AA Analiz, 29 Mayıs 2018). Bu durum karşısında Afganlar, tüm halkı kapsayıcı ekonomik politikalar uygulamayan iktidara karşı negatif bir tutum benimsemiştir.

Diğer bir etmen ise, kültürel temellidir. Bu kapsamda Afganistan'da mezhepsel olarak Şiilerin dışlanması, etnisitelere ait hakların verilmemesi, dil ve edebiyatın önemsenmemesi, eğitim seviyesinin düşük olması, elitlerin devamlı pozisyon değiştirmesi kültürel ve sosyal nedenler olarak gösterilmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak, ülkedeki kültürel ve sosyal durumun meydana getirdiği kutuplaşma ve önyargılar, psikolojik nedenleri doğurmuştur. Afganistan'da tarihi olaylar taraflı bir şekilde anlatılmış, ders kitaplarında sadece belli etnisite grupların lehinde görüşlere yer verilmiştir. Böylelikle ülkedeki etnik gruplar birbirlerine karşı negatif anlamda bir tutum benimsemiş ve psikolojik olarak birbirlerine duydukları güven azalmıştır (Keskin, 2020: 19). Dolayısıyla kültürel, sosyal ve psikolojik olarak bakıldığında Afganistan'da bir çatışma çıkmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Netice itibariyle Afganistan'ın başarısız bir devlet olmasında en etkili neden, askeri darbeler ve dış müdahaleler olduğu düşünülse de yukarıda bahsedilen yapısal faktörlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Afganistan'daki bu mevcut kronik sorunlar, halkın işgaller karşısında bir bütün olarak karşı durmasını engellemiştir.

Sonuç ve Tartışma

11 Eylül terör saldırısı, uluslararası toplumun başarısız devletlere karşı tutumunu önemli ölçüde değiştirmiştir. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, bu zayıf ve başarısız devletler, insani bir felaket ve soykırım eylemi olmadıkça ihmal edilmiştir. Birçoğu azalan büyüme oranlarından, kötü yönetimden ve yüksek düzeyde yoksulluktan muzdariptir. Ayrıca başarısız devletler terörist ve uluslararası suç faaliyetlerinin merkezi haline gelmiştir. Böylelikle, bu devletler tüm bölgelerin istikrarı için bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla devletin vatandaşların güvenliğini ve emniyetini sağlayamaması, temel kamu hizmetlerini yerine getirmemesi, ekonomik istikrarı sağlayamaması, sağlık, eğitim gibi hizmetleri iyi bir şekilde yerine getirememesi hem bölgesel hem de uluslararası alanda sorunlara neden olmaktadır.

Son dönemde Afganistan'da meydana gelen olaylar, başarısız devlet olgusunun yeniden devletlerin gündemlerine gelmesine neden olmuştur. Çünkü Afganistan'da yaşanan olaylar bölge ülkeleri başta olmak üzere uluslararası alanda çoğu ülkeyi etkilemiştir. Çalışmanın vaka analizi kısmında Afganistan özelinde tetikleyici faktörlerin başarısız devlet olgusu üzerindeki etkisi saptanmıştır.

Afganistan 1979 tarihinde Sovyetler Birliği tarafından işgale uğramış ve bu işgalin zararlarını atlatmadan Amerika'nın müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda ABD, Taliban rejiminden Afganistan'ı kurtaracağını, bu ülkedeki terör gruplarını temizleyeceğini ve Afganistan'da demokratik bir düzen inşa edeceğini vaat etmiştir. Fakat ABD'nin, bu ülkedeki vaatlerini gerçekleştirmediği görülmüştür. Bölgede terör örgütleri faaliyetlerini arttırmıştır. Özellikle İŞİD'in Horasan kolu, Afganistan'da son dönemde çok sayıda kanlı saldırılar düzenlemiştir. Hastaneler, camiler ve halka açık yerler bu terör örgütünün saldırılarının asıl hedef noktası olmuştur. Örneğin, Mayıs 2020 tarihinde Kabil'de Şiiilerin çoğunlukta olduğu bir mahallede doğum hastanesine düzenledikleri saldırı da 16'sı anne olmak üzere 25 yeni doğan bebek hayatını kaybetmiştir (Euronews, 1 Eylül 2021). Yine bu terör örgütü, Ağustos 2001'den bu yana Afganistan'ın Şii azınlığı olan Hazaralara ve uzun süredir devam eden düşmanı Taliban'a karşı saldırılara devam etmiştir. Savunma Politikalarından Sorumlu Müsteşarı Colin Kahl, Ekim 2021'de Kongre'ye, İŞİD-K'nin Afganistan'a 6-12 ay içinde "potansiyel olarak" saldırılar düzenleyebileceği ve El Kaide'nin bir ile iki yıl içinde benzer eylemleri gerçekleştirebileceği yönünde bir değerlendirme yapmıştır (Dobbins, Radin & Miller, 2022: 3).

Ülkede istikrar, Taliban'ın Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinin ardından sağlanabilir mi? Taliban, kapsayıcı bir hükümet kurabilir mi? Birçok analize göre, ülkede istikrarın sağlanması, Taliban'ın yeni hükümet kurma sürecine bağlanmıştır. Buna göre, nüfus ve coğrafi açıdan kuzey-güney farklılığının önemli rol oynadığı ve mevcut on dört etnik grubun sayıldığı bu ülkede istikrarın sağlanması, ülkedeki en büyük etnik grubu oluşturan ve Taliban'a büyük destek veren güneyde yaşayan Peştunlar ile kuzeyde yaşayan Tacik, Hazara, Özbek ve Türkmenler arasındaki dengeye bağlıdır. Bir diğer yandan Afganistan siyasetinde önemli etkisi olan bölge ülkelerinin ve Çin, Rusya gibi küresel güçlerin bu ülke üzerinde etkisi bulunmaktadır (Hayatsever, 24 Ağustos 2021).

Gelinen noktada bakıldığında Afganistan yeni kuracağın hükümetin kapsayıcı olacağı sözünü vermiş fakat bu sözü yerine getirememiştir. Taliban yeni kurduğu hükümette ülkedeki etnik farklılıkları dikkate almamıştır. Bu durum Taliban'ın AB ülkeleri tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. AB, Afganistan'ın kalkınması için yedi yılda yapılacak olan 1 milyar Euro tutarındaki kalkınma fonunu askıya almıştır (Euronews, 8 Eylül 2021).

Dolayısıyla yakın gelecekte Taliban'ın ülkedeki istikrarı sağlaması çok mümkün gözükmemektedir. Çünkü Taliban rejiminin tekrar iktidara gelmesinin sonucunda, ülkedeki istikrarsızlık en üst seviyelere ulaşmıştır. Taliban, Afganistan'da birçok insan hakları ihlali yapmış ve ülkeye bir düzen getirememiştir. Taliban gazetecilere karşı baskılarını arttırmış ve basın kuruluşlarının faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Taliban televizyonda müzik, eğlence, eleştirel siyasi programların ya da dizilerin yayınlanmasını yasaklamıştır (Dashti, 2021: 206).

Bölgede ekonomik sıkıntılar da artmış ve Afganistan halkının yoksulluk seviyeleri çok yükselmiştir. Birçok Afgan işlerini kaybetmiş ve komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Ülkenin temel kurumları işlevlerini yerine getirememeye başlamıştır. Ülkede birçok çatışmalar meydana gelmiş, terör eylemlerinin sayısını artmış ve yaşam kalitesi düşmüştür. Dolayısıyla karar alıcılar kriz durumunu yönetememiştir.

Netice itibariyle, yukarıda bahsedilen nedenler dolayı Afganistan başarısız bir devlet olarak kabul edilmektedir. Bunun en önemli nedeni ise, tetikleyici faktörler düzeyinde meydana gelen darbeler ve askeri müdahalelerdir. Örneğin Taliban'ın canlı bomba timinin başı, yeni hükümette bakanlığı bulunan Müslüm Hakkani verdiği röportajda, Amerikalıların burada birçok zulüm yaptığını, gece yarısı evlerine baskınlar düzenleyip masum sivillere saldırdığını belirtmiştir. Bu nedenle Hakkani'ye göre, Afganistan'da kadınlar dahil herkes canlı bomba olmak için gönüllü olmuştur (Nagehan, 14 Ekim 2022).

Tabi ki Afganistan'daki başarısız devlet olgusunu analiz etmede sadece tetikleyici faktörlere bakmak yeterli olmayacaktır. Bu kapsamda çalışmada da belirtildiği gibi Afganistan'da başarısızlığı hazırlayan etnik rekabet, psikolojik, kültürel, ekonomik sorunlar gibi birçok yapısal faktörler mevcuttu. Fakat özellikle Sovyetlerin ve ardından Amerika'nın bu bölgeye yaptıkları müdahaleler ülkenin kalkınmasını engellemiş ve Afganistan'daki sorunların daha fazla derinleşmesini tetiklemiştir.

Kaynakça

- A Haber. (2021). *Amerika'nın Afganistan Politikasında Köklü Değişiklik Beklenmiyor*. (Erişim Tarihi: 04.01. 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-afganistan-politikasinda-koklu-degisim-beklenmiyor/2097622>
- AA Analiz. (2018). Afganistan'da siyasi ve ekonomik sorunlar hala çözüm bekliyor. (Erişim Tarihi:29.05.2018), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afganistanda-siyasi-ve-ekonomik-sorunlar-hala-cozum-bekliyor-/1159385>
- Acet, G. S. & Doğan, F. (2017). 11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 59-76.
- Albayrak, A. (2022). Çin'in Taliban Tereddütü. *İnsamer*, (Erişim Tarihi:27.07.2022), <https://www.insamer.com/tr/cinin-taliban-tereddudu.html>
- Ataman, M. & Gökcan, Ö. (2012). Bush Döneminde ABD Dış Politikası: Bir Aşırı Yayımcılık Denemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 199-299.
- Aydın, N. (2021). Afganistan'ın Başkenti Kabil'de havalimanı yakınında Şiddetli Patlama Meydana Geldi: 6 Ölü. (Erişim Tarihi:29.08.2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistaninbaskentikabilde-havalimani-yakininda-siddetli-patlama-meydana-geldi-6-olu/2349800>
- BBC, (2021). Taliban Sözcüsü Suheyl Şahin: Afganistan'da katılımcı bir İslami hükümet kuracağız. (Erişim Tarihi: 16.08.2021), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58231493>
- BBC, (2022). Taliban'ın Afganistan'da kurduğu geçici hükümet ABD'yi kaygılandırdı. (Erişim Tarihi: 08.09.2022), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58487763>
- BBC, (2021). *İŞİD-H Örgütü Hakkında Neler Biliniyor?*. (Erişim Tarihi: 01.09.2021), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58351978>
- Broxup, M. (1983). The Soviets in Afghanistan: The Anatomy of a take over. *Central asian Survey*, 1(4), 84.
- Büyükkara, M. (2016). *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik.
- Carment, D. (2003). Assessing state failure: implications for theory and policy. *Third World Quarterly*, 24(3), 407-427.

- Dashti, Z. (2021). ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ile Taliban'ın Yeniden İktidara Gelmesi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 195-212.
- Dobbins, J., Radin, A., & Miller, L. (2022). Engage, Isolate or Oppose. *Rand Cooperation*, ss.1-27.
- Dorff, R. (2002). State Failure and Responding to It. Annual Convention of the International Studies Association, New Orleans.
- Elisabeth, B. (2009). Remembering Afghanistan's Golden Age. (Erişim Tarihi: 18.10.2009), <https://www.nytimes.com/2009/10/18/weekinreview/18bumiller.html>.
- Euronews, (2021). ABD'li Yetkili: Taliban Kabil'i 90 Gün İçinde Ele Geçirebilir; Afganlar Savaşın Gidişatını Değiştirebilir. (Erişim Tarihi: 06.09.2022), <https://per.euronews.com/2021/08/11/us-defence-official-told-reuters-taliban-could-take-afghan-capital-in-90-days>
- Euronews, (2021). IŞİD'in Horasan Kolu IŞİD-H Afganistan'da Ne Kadar Etkili ve Taliban ile Nasıl Bir İlişkisi Var?. (Erişim Tarihi: 01.09.2022), <https://tr.euronews.com/2021/08/26/isid-in-horasan-kolu-afganistan-da-ne-kadar-etkili-ve-taliban-ile-nas-l-bir-iliskisi-var>
- Euronews, (2021). Kabil'de düzenlenen bombalı Saldırıda Ölü Sayısı 180'i geçti, Bilanço Artabilir. (Erişim Tarihi: 27.08.2021), <https://tr.euronews.com/2021/08/26/tahliyelerin-surdugu-kabilhavaliman-d-s-nda-patlama-turk-birliğinde-hasar-zayiat-yok>
- Goldstone, J., Gurr, T., & Esty, D. (1995). Working Papers: State Failure Task Force Report: Phase III Findings. *Environmental Change Security Project Report*.
- Hayatsever, H. (2021). 14 etnik grubun bulunduğu Afganistan, iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya. (Erişim Tarihi: 24.08.2021), <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/14-etnik-grubun-bulundugu-afganistanda-ic-savas-tehlikesiyle-karsi-karsiya-1862928>
- Hook, S. & Spanier, J. (2018). *Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- International Business Times, (2015). *Osama Bin Laden trivia: Civil Engineer, Affluent Construction Magnate and Bomber*. (Erişim Tarihi:16.02.2015), <https://www.ibtimes.com/osama-bin-ladentrivia-civil-engineer-affluent-construction-magnate-bomber-282133>
- Joes, J. (1996). Continuity and Change in Guerrilla War: The Spanish and Afghan Cases. *Journal Of Conflict Studies*, 16(2), 64-74.
- Karakaya, İ. & Nazari, M. (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 143-169.
- Keskin, G. (2000). Devle-içi Çalışmalarda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Rollerini: Afganistan Örneği (1989-2018) (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi), <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/96834/T09184.pdf?sequence1&isAllowed=y> adresinden erişilmiştir.
- Long, A.vd. (2015). Building Special Operations Partnerships in Afghanistan and Beyond. *Rand Cooperation*, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR713.html
- Mepa News, (2016). Obama Afganistan'dan Çekilme Sözüünü Tutmayacak. (Erişim Tarihi: 11.07.2016), <https://www.mepanews.com/obama-afganistandan-cekilme-sozunu-tutmayacak-1062h.htm>
- Nagehan, A. (2022). Taliban'ın Canlı Bombacıların Başı, 4 Yıl Guantanamo'da Amış, Yeni Hükümette Bakanlık Yapmış Müslüm Hakani ile Evinde Konuştuk: "İnsanlarımız Dolmuştu, Herkes Gönüllü Oluyordu. (Erişim Tarihi:14.10.2022), <https://www.haberturk.com/yazarlar/nagehan-alcı/3529182-talibanin-canli-bomba-timinin-basi-4-yil-guantanamoda-yatmis-yeni-hukumetteise-bakanlik-yapmis-musl>

- Oğhl, J. (2020). ABD'nin Afganistan Politikası: Obama ve Trump Dönemi. *Pearson Journal Of Social Sciences*, 5/8, 2020, 109-119.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Yayınları.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası*. İletişim Yayınları.
- Özalp, O. (2014). Uluslararası İlişkilerde başarısız devletler sorunsalı ve bu sorunsalın Uluslararası Hukuka etkileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72 (1), 349-362.
- Özpek, B. (2017). Başarısız Devletler. Kardaş, Ş. & Balcı, A. (Ed), *Uluslararası İlişkilere Giriş*(ss.695-703). İstanbul: Küre Yayınları.
- Pektaş, U. ve Ateş, D. (2018). Uluslararası İlişkilerde Kırılgan Devlet Söylemi: Nedenleri ve Yaklaşımlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(39), 1-14.
- Potter, D. (2004). *State Responsibility, Sovereignty and Failed States*. Australasian Political Studies Association Conference, University of Adelaide.
- Ratner, S. ve Helman, S. (1992). Saving Failed States. *Foreign Policy*, 89, 3-20.
- Robert, R. (2003). Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators. R. Rotberg (Ed.), *Building a New Afghanistan* (ss.35-75). Washington D.C.: Brookings Institution.
- Rubin, B. (2002). *The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in International System*. Connecticut: Yale University Press.
- Sağlam, M. (2022). Benzerlik ve Farklılıklar Üzerinden Taliban ve DAEŞ Karşılaştırılması: DAES Horosan Grubunun Afganistan'ın Geleceği Üzerine Etkileri. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 2(1), 49-66.
- Esty, D. , Gldstone, J. , & Gur, D. (2000). State Failure Task Force Report: Phase III Findings. https://www.researchgate.net/publication/247638675_State_Failure_Task_Force_Report_Phase_II_Findings
- Şebın, E. (2020). Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası: Barack Obama Dönemi (Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi), <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12619/96707/T09435.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişilmiştir.
- Şeyhanoğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Stratejik Önemi. *Avrasya Etütleri*, 34(2), 61-82.
- Telli, A. (2020). Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Arap Baharı'nı Okumak: Libya, Mısır ve Suriye. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 19(3), 1271-1285.
- Worldometer, (2022). Afghanistan Population (2022). (Erişim Tarihi: 04.07.2023), <https://www.worldometers.info/world-population/afghanistan-population/>
- Zartman, L. W. (1995). *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder: Lynne Rienner.
- Zimmerman, S., Egel, D. & Blum, L. (2016). Tasf Force For Business and Stability Operations Lessons From Afghanistan. *Rand Coperation*, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1243.html

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %50 İkinci yazar/Second author %50.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Extended Abstract

The gain of this article is to explain the concept of failed state through the example of Afghanistan. In this direction, in the article, based on the definitions related to unsuccessful states, examinations were made on what features a state should cover in order to be considered unsuccessful. Therefore, in the article, which factors were effective in Afghanistan's being a failed state were discussed, and in this sense, structural, process and triggering factors were emphasized. In the article, triggering factors are shown as the most important reason for the current failure in Afghanistan. To support this argument, first of all, the effects of the Soviets on Afghanistan were examined. In this direction, it has been analyzed that the Soviets' influence was under many coups in Afghanistan. Then, the Soviet intervention in Afghanistan and its negative effects were examined. In this sense, the reasons for the deepening of the current problems in Afghanistan were examined in the article and the failures of the Taliban administration that emerged in these years on this country were emphasized. The Taliban implemented a strict sharia order in this country and committed many human rights violations. Therefore, Afghanistan under the Taliban government occupied the international community as a failed state, and many states, especially the United States, condemned the Taliban during this period. The United States accused Afghanistan of supporting the terrorist organization Al Qaeda and invaded that country in 2001. The USA claimed that it would liberate Afghanistan from the Taliban rule and bring stability to this country. However, after the US intervention in Afghanistan, although the Taliban government was overthrown, order could not be brought to the country and many conflicts took place in Afghanistan during this period. However, the economic problems in the region have also increased and the poverty level of the people of Afghanistan has risen. Many Afghans lost their jobs and were forced to migrate to neighboring countries. The main institutions of the country have begun to fail to fulfill their functions. Many conflicts have occurred in the country, the number of terrorist acts has increased and the quality of life has decreased. Therefore, decision makers could not manage the crisis situation. There is no legitimate state left in Afghanistan and the country is de facto finished. As a result, the US has given military and economic support to Afghanistan to provide stability in this country. As a result, in 2022, the USA decided to withdraw its troops from this country. Shortly after the US withdrew its troops from this country, the Taliban took over the administration again. After the Taliban seized power, instability in the country reached its highest level. Many conflicts have occurred in Afghanistan, terrorist organizations have increased their activities, the level of unemployment has increased, and many migration movements have taken place in neighboring countries. The Taliban government could not ensure the basic security of life and property of the Afghan people and could not establish a dominance in the whole country. As this article argues, Afghanistan is a failed state for the reasons mentioned above. According to this article, the most important reason for this is the interventions in this country. Of course, explaining the failure in Afghanistan only through foreign interventions would be to oversimplify the problem. Historically, many structural factors have laid the groundwork for Afghanistan to be a failed state. In this direction, the current chronic problems in Afghanistan were examined in this article and the analysis of ethnic, economic and cultural factors in this country was made. The existing ethnic, economic and cultural problems in Afghanistan prevented the formation of unity among the Afghan people and stability in the country could not be achieved. Afghanistan is thought to be appropriate to explain the failed state factor in the study. Because, as in the past, it is not thought that stability can be achieved in Afghanistan in the near future. As a matter of fact, although the Taliban promised to form an inclusive government when it came to power, it failed to do so. For this reason, there are many conflicts in the country, protest movements and instability continue. Therefore, the Afghan people do not have security of life and property. In addition, the Taliban is still not recognized in the international system. Therefore, it cannot develop political and economic relations with other states. For these reasons, it is claimed in the article that Afghanistan has the basic characteristics of a failed state. In the article, discourse, text and media analysis were used as a method. As a result of the data collected in this sense, a general judgment has been revealed.

Araştırma Makalesi • Research Article

Bibliometric Analysis of Studies on Cultural Heritage Tourism

Kültürel Miras Turizmi Üzerine Bir Bibliyometrik Analiz

Oğuzhan Kodalak*, Mahmut Baltacı**

Abstract: From a historical viewpoint culture is a way of life that shows the continuity of societies and is characterized by material and spiritual characteristics transferred from generation to generation. With the globalization movements in the world, it has been seen that the cultural formations formed within the scope of values with material and spiritual characteristics have crossed their own borders and started to attract attention throughout the world. Cultural heritage is defined as all kinds of physically existing works made by people and values belonging to a society inherited from the past and desired to be transferred to the future for different reasons. This study, it is aimed to express the bibliometric features of the studies published on cultural heritage tourism. In this direction, 603 publications in the Scopus database between 2014 and 2023 were analyzed using the bibliometric analysis technique. Because of the findings, the basic data on the concept of cultural heritage tourism was visualized with the help of analysis tables and mapping techniques such as the most cited authors, the most frequently published universities and journals, the most frequently used words, and international collaborations.

Keywords: Culture, Cultural Tourism, Cultural Heritage Tourism, Sustainable Development, Bibliometric Analysis

Öz: Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde toplumların devamlılıklarını sağladığını gösteren ve kuşaktan kuşağa aktarılan maddi ve manevi özellikler olarak nitelendirilen kültür bir yaşam biçimidir. Dünya’da gerçekleşen küreselleşme hareketleriyle birlikte maddi ve manevi özellik taşıyan değerler kapsamında oluşan kültürel oluşumların kendi sınırlarını aşarak dünya genelinde ilgi görmeye başladığı görülmüştür. Kültürel miras, “geçmişten miras kalan ve farklı sebeplerle geleceğe aktarılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eser ve bir topluma ait değerler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada kültürel miras turizmi ile ilgili yayımlanan çalışmaların bibliyometrik özelliklerinin ifade edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Scopus veri tabanındaki 2014-2023 yılları arasındaki 603 adet yayın bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde kültürel miras turizmi kavramına ilişkin temel veriler, en fazla atıf alan yazarlar, en fazla yayın yapan üniversiteler ve dergiler, en sık kullanılan kelimeler, ülkelerarası iş birlikleri gibi analizler tablolar ve haritalama tekniği yardımıyla görselleştirilmiştir. Araştırma sonucunda kültürel miras turizmi kavramına olan ilginin arttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Turizm, Kültürel Miras Turizmi, Sürdürülebilir Kalkınma, Bibliyometrik Analiz

* Res. Asst. Dr. Necmettin Erbakan University, Faculty of Applied Sciences, Department of International Trade and Finance
ORCID: 0000-0003-1578-7435 okodalak@erbakan.edu.tr (Corresponding Author)

** Asst.Prof., Selcuk University, Vocational School of Silifke, Department of Travel, Tourism and Entertainment
ORCID: 0000-0001-7509-3094 mbaltaci@selcuk.edu.tr

Cite as/ Atıf: Kodalak, O. & Baltacı, M. (2023). Bibliometric analysis of studies on cultural heritage tourism. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 421-435. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1274973>

Received/Geliş: 31 March/Mart 2023

Accepted/Kabul: 31 July/Temmuz 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Introduction

Cultural Heritage (Palmer, 1999: 315), one of the buzzwords of the 1990s, is growing rapidly in the world niche market (Bhowmik, 2021: 1). This niche area has managed to attract academic and commercial interest due to its multifaceted potential to generate income and sustain cities and ecologies (Poria et al., 2003). In the context of tourism, the concept of “cultural heritage tourism” emerged in the early 2000s, based on the desire of visitors to go to a destination and see natural and tangible cultural assets in place and to experience intangible cultural heritage items such as local cuisine, handicrafts, and events (Garrod & Fyall, 2000; Chhabra et al., 2003). Cultural heritage tourism is a sustainable development tool that creates intercultural awareness and allows local people to spend their free time, creating a sense of belonging to their region (Chang, 1999). It also increases employment opportunities by attracting visitors from outside, contributing to the economic growth of the host society (Silberberg, 1995).

Heritage tourism is a growing theme in the literature, attracting increasing attention from academics and professionals around the world (Figure 1). Bibliometrics is the “quantitative study of physical published or bibliographic or their substitutes” (Broadus, 1987: 376). Using bibliometrics, it is possible to identify key quantitative variables of a particular research flow (Junquera & Mitre, 2007). Bibliometric analysis is important in terms of external evaluation of research quality in tourism, interest in influence and prestige factors, and examining the development of the field. Although bibliometric analysis can be applied to all kinds of publications, the focus is journals (Hall, 2011: 16). This research on Cultural Heritage tourism has sought answers using a bibliometric analysis program to visualize the following research questions as it matures with the expansion of interdisciplinary research. Who are the most cited and productive authors in Cultural Heritage Tourism? What is the distribution of articles in the field of Cultural Heritage Tourism by year? What are the most frequently used keywords in articles in the field of Cultural Heritage Tourism? Which countries are the most cited for Cultural Heritage Tourism? What are the most published journals in the field of Cultural Heritage Tourism? Is the data on the concept of cultural heritage compatible with Bradford’s law? This research is an original study in terms of being a bibliometric analysis and is thought to be useful for future research.

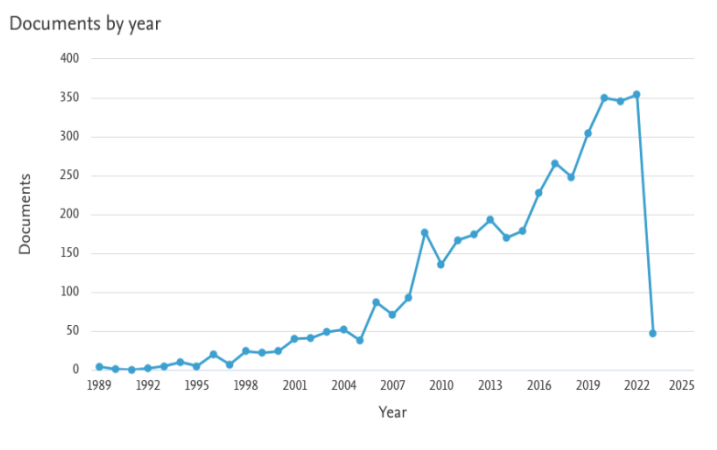

Figure 1: Heritage Tourism by Years

Theoretical Framework & Literature Review

Cultural Heritage Tourism

Cultural heritage is the heritage of a nation, an ethnic group, and more broadly of all people. It is therefore noteworthy that the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) established the "Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage" in 1972 to promote the identification, conservation, and protection of cultural property. World Cultural Heritage properties were first identified in 1978, and by 2022, the number of designated sites has reached

1,367, including 1157 cultural heritage properties, 167 natural heritage properties, and 43 combined heritage properties in 167 countries (UNESCO, 2023). The World Heritage designation list includes three types of assets: cultural assets of historically significant value, natural assets that fuel earth's history, and a mixture of the two assets. In particular, the World Cultural Heritage designation can be divided into three more specific forms; archaeological monuments and human artifacts such as sculptures or paintings; architectural structures, combined works of nature and man (Kim et al., 2007). Cultural heritage tourism arises from travels made to listen to the past stories of societies that lived centuries ago, to see the artifacts they left, to experience the ongoing eating-drinking, clothing, and music traditions of the society, and to participate in authentic activities within the framework of cultural heritage. One of the cultural elements that attract the attention of people in destinations is the intergenerational transfer of all these cultural heritage elements. Cultural heritage tourism, which is an alternative type of tourism that arises from sharing the hidden stories of each destination's society, past life, historical places and cultural traditions with visitors, can be defined as travels made to experience places, Works, and activities that are authentically alive (Bozkurt et al., 2022). Cultural Heritage Tourism reduces income inequalities, urban transformation and livelihoods of local communities, to promoting education, gender equality, sanitation etc., tourism activities support the 17 Sustainable Development Goals (Poria et al., 2003). Cultural heritage tourism has an important place in sustainable tourism (Bhowmik, 2021: 1).

Studies such as many articles, book chapters, and papers have been conducted in the field of tourism (Güzeller & Çeliker, 2017). Numerous studies have been conducted on cultural heritage tourism (Gök, 2020; Şengül & Çılgınoğlu, 2021; Hsu et al., 2022; Kuşçuoğlu & Murat, 2017; Oğuz, 2013; Kiper & Kiper, 2006; Özdemir, 2011; Hughes & Carlsen, 2010; Moorhouse et al., 2017; Hall et al., 2016; Timothy, 2014; Kaminski, 2013). There are also bibliometric studies among studies (Bhowmik, 2021; Bozkurt et al., 2022; Su et al., 2019; Gök, 2022; Zhang et al., 2022; Chen et al, 2023), but there are not many bibliometric studies in the field of cultural heritage tourism.

Bhowmik (2021), one of bibliometric studies, discussed the studies on heritage tourism between 2000 and 2020. In the study, 24 co-citation clusters were found according to the data set. The most searched word in the study was cultural heritage marketing. The most cited work in cultural heritage marketing was the work of Richard & Wilson (2006). Bozkurt et al. (2022), in their study, aimed to reveal the current situation and level of development of the studies carried out within the scope of cultural heritage tourism and digitalization. According to the study, Italy, Spain, and China were the countries that published the most on cultural heritage tourism and digitalization. The most published language was English, the most published journal was Springer Nature, the most published field was computer science, and the most published was in the category of accommodation, leisure, sports, and tourism. In the study of Su et al. (2019), there are 62 highly cited publications and 120 co-cited publications. The Heritage Silhouette score is closest to 1 and is the highest term (Kaufman & Rousseeuw, 2009). Smith's works in 2006 and 2009 were the two most cited works. The journal with the most publications on intangible cultural heritage has been the journal "International Journal of Heritage Studies". Gök (2022), in his study, discussed the publication information, co-occurrence analysis, co-citation analysis, and descriptive data analysis of cultural heritage tourism between 1980-2021. According to the results, most studies were conducted in 2019 with 105 articles. The most published journal is the sustainability journal. Zhang et al. (2022), in their study, it was found that 2019 was the year with the most publications. Europe, the Americas, and East Asia were the most broadcast destinations. China is the country with the most publications. Natural heritage sites are the most studied subjects.

Method

Factors such as the developing communication network and technology have led to a significant increase in the number of academic publications. Scientists used literature review methods to interpret and organize previous findings. Among these methods, bibliometry is a method that allows a statistical evaluation of scientific activities (Diató, 1994). However, the bibliometric method is a powerful method

for examining the structure of scientific fields. Researchers can use bibliometric methods to access more detailed information about their fields. There are a number of software tools used by scientists in analyzing bibliometric data. The tools to be selected are effective in determining the method to be used. The following steps are used when performing a bibliometric analysis

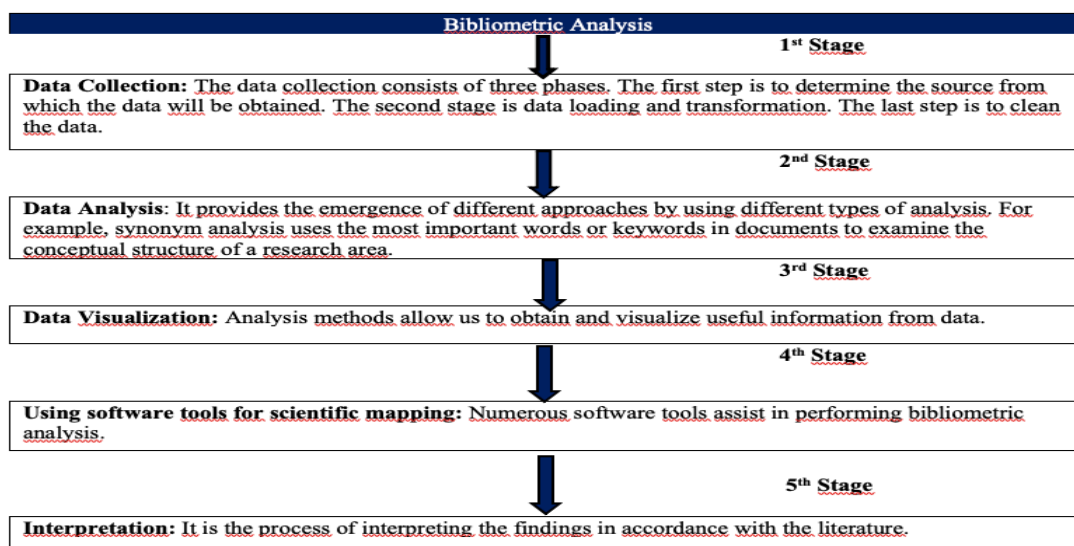

Figure 2. Stages of Bibliometric Analysis
Source: Compiled from Aria & Cuccurullo, 2017.

To define these questions above, a search was performed in the Scopus database by typing the term Heritage tourism. A number of search constraints were introduced during the query. These were filtered to consider studies in Business Management and Accounting and Social Sciences written in English from 2014-2023. Therefore, the number of publications, which was 3933 at the beginning, decreased to 603 after the restrictions were imposed. Finally, the obtained data were downloaded as BibTeX files and analyzed in biblioshiny using the R studio program integrated into the R program.

While designing the research, answers to the following questions were sought.

- Who are the most cited authors on the “cultural heritage tourism” concept in the Scopus database?
- Who are the most productive authors on the “cultural heritage tourism” concept in the Scopus database?
- How is the distribution of articles on the concept of "cultural heritage tourism" between 2014 and 2023 in the Scopus database?
- What are the most frequently used keywords by the authors in the publications on the concept of “cultural heritage tourism” in the Scopus database?
- Which countries are the most cited for the “cultural heritage tourism” concept in the Scopus database?
- Which journals have the most publications on the concept of “cultural heritage tourism” in the Scopus database?
- Does the data on the concept of cultural heritage comply with Bradford’s law¹?

¹ Bradford's law is a pattern first described by Samuel C. Bradford in 1934 that estimates the exponentially diminishing returns of searching for references in science journals. One formulation is that if journals in a field are sorted by number of articles into three groups, each with about one-third of all articles, then the number of journals in each group will be proportional to 1:n:n².

Findings and Analysis

Table 1. General Information on Cultural Heritage Tourism

Main Information About Data	
Time Span	2014-2023
Sources (Journals, Books, etc)	225
Documents	603
Annual Growth Rate %	-16,37
Document Average Age	4,27
Average citations per doc	7653
References	29405
Document Contents	
Keywords Plus (ID)	588
Author's Keywords (DE)	1615
Authors	
Authors	1268
Authors of single-authored docs	193
Authors Collaboration	
Co-Authors per Doc	2,36
International co-authorships %	20,04
Document Types	
Article	363
Book	15
Book Chapter	143
Conference Paper	63
Conference Review	1
Editorial	4
Note	5
Review	9

Table 1 gives information about the data set obtained from the Scopus database. It has been determined that the publications on cultural heritage tourism between 2014 and 2023 were used in 603 different publications from 225 sources. It was determined that these publications were handled by 1268 authors and 193 of them consisted of single-authored publications. It was determined that 588 keywords related to the concept of cultural heritage were used. It has been determined that the average age of the publications is 4.27 and the number of international co-authors is 20.04%.

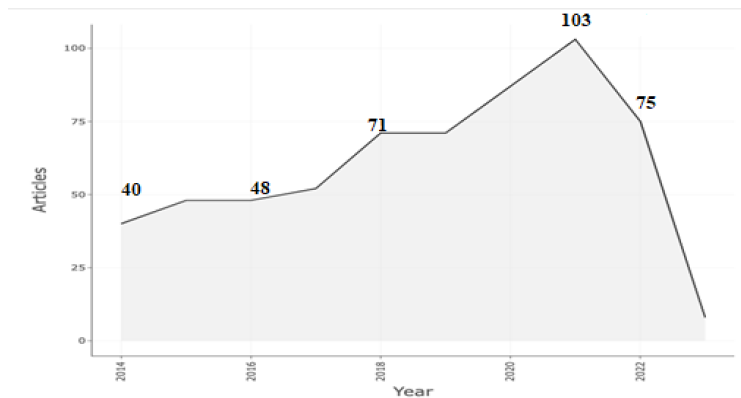

Figure 3. Annual Scientific Production

Figure 3 shows the distribution of publications by years and the number of citations. Regarding the concept of cultural heritage, when the publications between the years 2014-2023 in the Scopus database are examined, 40 publications were published in 2014, 48 in 2016, 71 in 2018, 103 in 2021, and 75 in 2022.

Table 2. Most Relevant Sources

Sources	Articles
International Journal of Heritage Studies	70
Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development	50
Journal of Heritage Tourism	34
Springer Proceedings in Business and Economics	14
Journal of Tourism and Cultural	11
Asia Pacific Journal of Tourism Research	9
Cultural Heritage and Tourism	9
Research for Development	9
African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure	8

Table 2 shows the journals with the most publications on the concept of cultural heritage tourism. When the table is examined, it has been determined that the journal with the highest number of publications between the years 2014-2023 is the International Journal of Heritage Studies with 70 articles. Afterward, it was understood that 50 articles were published in the Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, and 34 articles were published in the Journal of Heritage Tourism. When Table 2 is examined, it is seen that the majority of the top 10 journals are composed of journals publishing in this field. This situation shows the importance of the concept of cultural heritage tourism in tourism.

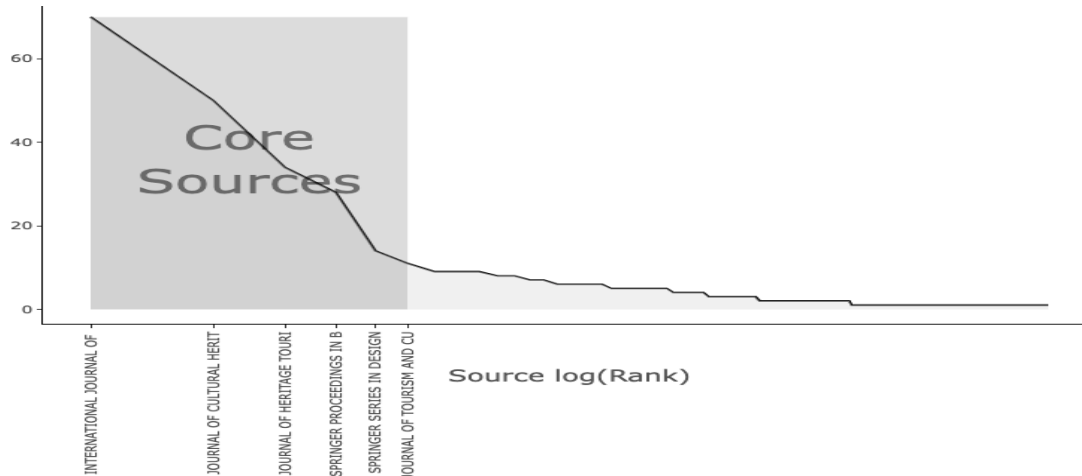

Figure 4. Evaluation of Cultural Heritage Tourism Concept According to Bradford's Law

Bradford's law makes use of laws such as literature obsolescence and half-life influence factor. The bibliometric technique refers to the use of mathematical and statistical methods in books and journals. In a general definition, Bradford's law refers to the dispersion of scientific literature on a particular subject. In the first region, the most productive core journal group related to the relevant subject is located, while in the other regions, less efficient journals are included in terms of efficiency (Tonta & Ünal, 2008).

Figure 4 shows that another method used to identify the most effective sources when examined is Bradford's law. This reference center (core) shows which journals are. In this reference method, the journals are listed in three regions, the "first region" where the most effective journals are exhibited.

Table 3. Evaluation of Bradford's Law of Data Used in the Study

Zone	Number of Journals		Number of Articles	
	N	%	N	%
1	6	2,67	207	34,32
2	44	19,55	198	32,83
3	175	77,77	198	32,83
Total	225	99,99	603	99,98

When table 3 is examined, it is understood that the articles in the field of cultural heritage tourism comply with Bradford's law. According to Bradford's law, the total articles of the 6 major journals in the first region must contain one-third of the total article, the second third of the 44 journals in the second region, and the last third of the 175 journals in the region. These journals obtained in the study correspond respectively to 34.32%, 32.83%, and 32.83% of the total articles. When these data are examined, it is seen that the predicted and realized values in Bradford's law are close to each other. According to the data of this study, core journals should follow the order of International Journal of Heritage Studies, Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, Journal of Heritage Tourism, Springer Proceedings in Business and Economics, Springer Series in Design and Innovation, Journal of Tourism and Cultural Change.

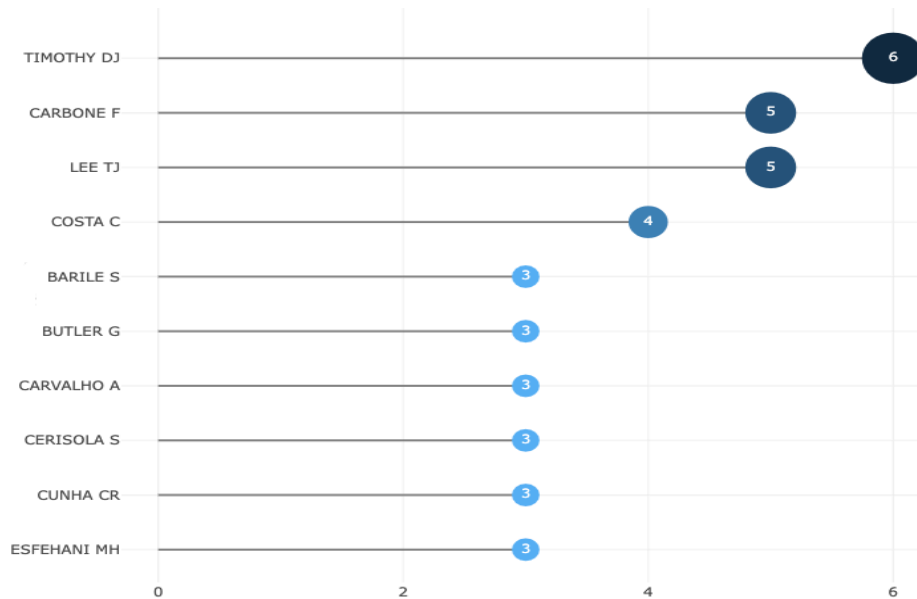

Figure 5. Most Relevant Authors

In figure 5, the authors who published the most on cultural heritage tourism are listed. While Timothy Dj (n=6) is the author who has published the most on the subject, he is followed by Carbone F (n=5), Lee Tj (n=5), Costa C (n= 4), and Barile S (n=3).

Figure 6. Keywords of Authors

Keywords not only make the publications more visible and summarize their content but also express the concepts mentioned on the subject. Intangible cultural heritage (n= 45) is the most frequently used word, and cultural tourism (n=28), sustainable development (n= 24), and cultural heritage tourism) (n=17), authenticity (n=14) used times.

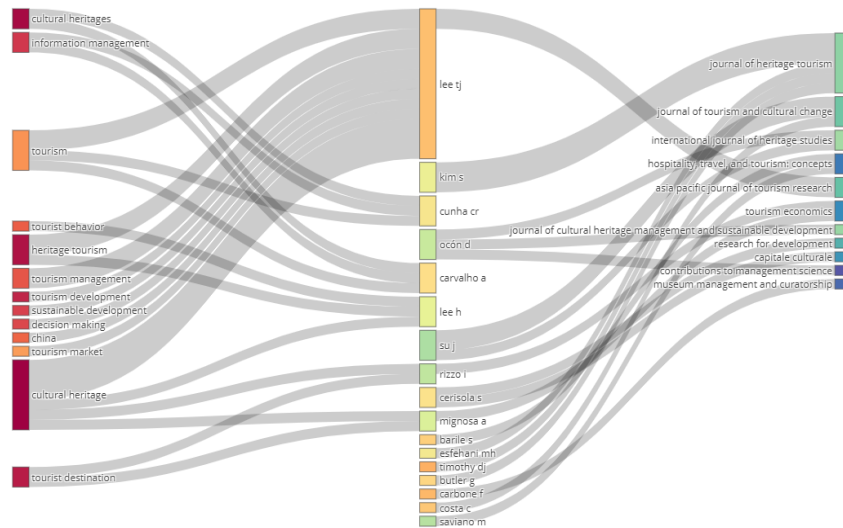

Figure 7. Three Field Graphs Plot of Journal, Author, and Keywords

When Figure 7. is examined, it was determined that Lee tj used the words tourist behavior, cultural heritage tourism, tourism management, tourism development, sustainable tourism, decision making, tourism market, and tourist destination and published in the Asia Pacific Journal of Tourism Research. It was seen that the author named Rizzo i used the words cultural heritage and tourist destination and published in the journal tourism economics.

Table 4. Source Impact

Journals	h Index	g Index	m Index	Total Citation	N. of Publications	Starting Year
International Journal of Heritage Studies	14	23	1.400	669	70	2014
Journal of Heritage Tourism	16	23	1.600	587	34	2014
Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development	10	14	1.000	349	50	2014
Tourism Management	5	5	0.556	242	5	2015
Cities	4	4	0.571	213	4	2017
Journal of Destination Marketing and Management	2	2	0.286	155	2	2017
Current Issues in Tourism	5	6	1.250	144	6	2020
Asia Pacific Journal of Tourism Research	6	9	0.600	140	9	2014
Journal of Place Management and Development	1	1	0.143	133	1	2017
Journal of Travel Research	1	2	0.167	132	2	2018

When table 4. is examined, the first 10 journals in the Scopus database containing articles on the concept of organizational cultural heritage were examined. In addition, the h index, g index, m index, number of articles, total number of citations and the year of publication of the subject related to the concept of cultural heritage tourism are shown. The data obtained are listed by considering the total number of citations. Evaluation of scientific outputs of research is becoming an increasingly important issue. There are several different methods in the literature to achieve this. One of them is the h index. It was developed in 2005 by physicist E. Hirsch. One of the main advantages of this method is that authors' articles are evaluated in both quantity and efficacy in a single unit of measure, which has traditionally been measured by several indicators. (Alonso et al., 2009: 391). The g-index was proposed by Leo Egghe as an improvement to the h-index in his article "Theory and Practice of the g-index" in 2006 (Cornell University, 2022). The m index divides the h index by the number of years since the researcher's first published article.

When table 4 is examined, it was determined that International Journal of Heritages Studies was the most influential journal in the field of cultural heritage tourism with 669 total citations and 70 publications among the journals evaluated according to the total number of citations. Then there are the respectively Journals of Cultural Heritage Tourism (n=587), Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development (n= 349), Tourism Management (n= 242) and Cities (n=213).

Table 5. Author Impact

Authors	h Index	g Index	m Index	Total Citation	N.of Publications	Starting Year
Jung Th	3	3	0.429	369	3	2017
Tom Dieck Mc	3	3	0.429	369	3	2017
Lee H	3	3	0.500	244	3	2018
Chung N	2	2	0.333	230	2	2018
Kim Jy	1	1	0.167	132	1	2018
Koo C	1	1	0.167	132	1	2018
Colenbrander Bjf	1	1	0.143	117	1	2017
Guzmán Pc	1	1	0.143	117	1	2017
Roders Arp	1	1	0.143	117	1	2017
Woosnam Km	2	2	0.333	115	2	2018

When table 5. is examined, it was determined that the most cited authors for the concept of cultural heritage were Jungh Th (n=369) and Tom Dieck Mc (n=369), followed by Lee H (n=244), Chung N (n=244) and Kim Jy (n=132) respectively. When evaluated in terms of H index, g index and m index, it was determined that the most influential authors were Jungh Th, Tom Dieck Mc and Lee H.

Table 6. Most Relevant Affiliations

Affiliations	Articles
University of Aveiro	11
Griffith University	10
University of Catania	10
University of Johannesburg	9
Flinders University	8
Arizona State University	7
Coventry University	7
Department of Architecture and Urban Studies	7
Instituto Politécnico De Bragança	6
Kyung Hee University	6

When the number of articles produced by the institutions the authors are affiliated with (n=11), it is seen that the University of Aveiro ranks first with the article (Table 6). Then, it is understood that Griffith University (n=10), University of Catania (n=10), University of Johannesburg (n=9) and Flinders University (n=8) took place in the ranking with articles, respectively.

Table 7. Most Global Cited Documents

Paper	Doi	Total Citations	Total Citations Per Year	Normalized Total Citations
Tom Dieck Mc, 2017, J Destin Mark Manage	10.1016/J.Jdmm.2017.03.002	138	19.71	8.38
Jung Th, 2017, J Place Manage Dev	10.1108/Jpmd-07-2016-0045	133	19.00	8.08
Chung N, 2017, J Travel Res	10.1177/0047287517708255	132	22.00	11.88
Guzmán Pc, 2017, Cities	10.1016/J.Cities.2016.09.005	117	16.71	7.11
Jaafar M, 2015, Tour Manage	10.1016/J.Tourman.2014.10.018	103	11.44	8.91
Jung Th, 2018, Int J Contemp Hosp Manage	10.1108/Ijchm-02-2017-0084	98	16.33	8.82
Holtorf C, 2014, Int J Herit Stud	10.1080/13527258.2014.938766	88	9.78	7.61
Tan Sk, 2018, Tour Manage	10.1016/J.Tourman.2018.02.012	75	12.50	6.75

Domínguez-Quintero Am, 2018, Curr Issues Tour	10.1080/13683500.2018.1502261	74	18.50	10.61
Kim S, 2018, J Herait Tour	10.1080/1743873x.2018.1561703	69	13.80	10.31

When table 7. is examined, it has been determined that the most cited study in studies related to cultural heritage tourism is the article made by Tom Dieck and Jung in 2017 (n=138). This study constitutes one of the most important sources contributing to the literature. The article published by Jung et al (n=98) is the most recent article with the highest number of citations.

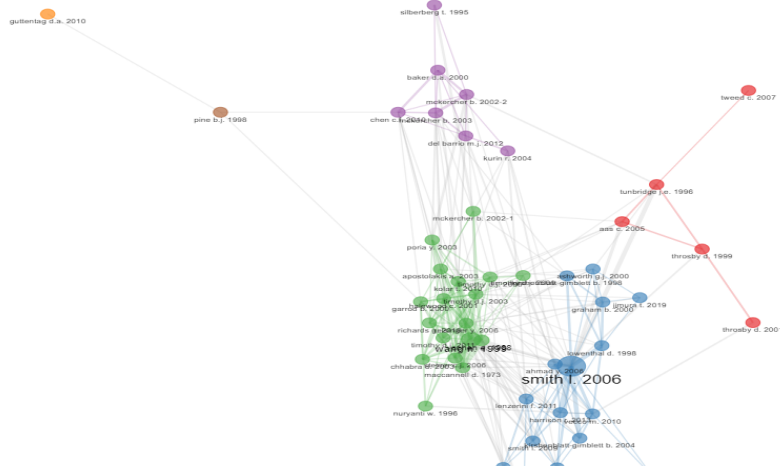

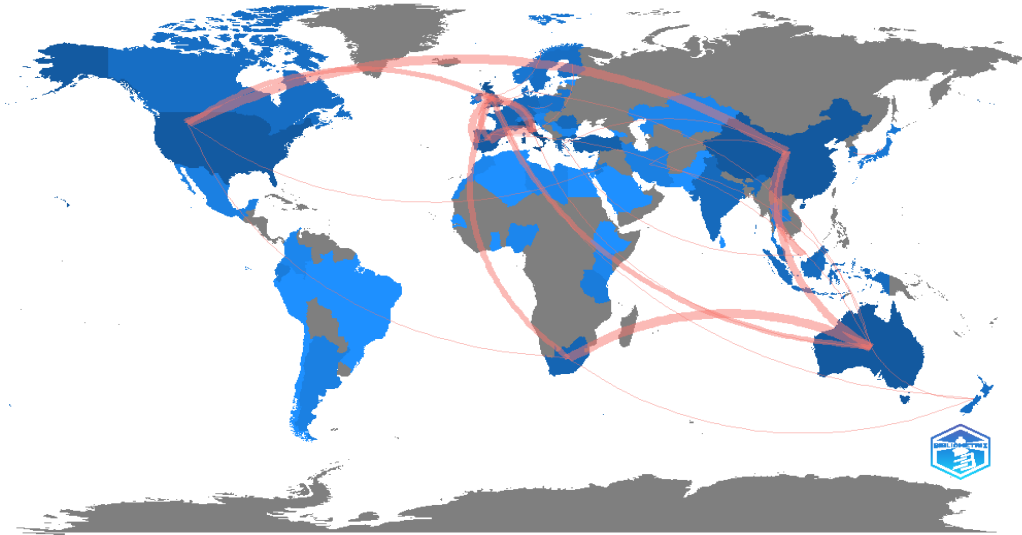
Figure 8. Co-citation Network

Co-citation analysis is used for network visualization of articles written on the concept of cultural heritage tourism, which is discussed within the scope of the research. Co-citation analysis examines possible contributions from different disciplines. Figure 8. in the reference common citation network taken from the dataset is examined. The nodes in the network represent the cited nodes, and the size of the nodes in the network is related to the number of citations. In the study on cultural heritage tourism, 6 clusters consisted of 76 nodes. In the network, Smith I leads the network, followed by Wang N and Cohen E, respectively.

Table 8. Countries' Production Over Time

Country	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	Total
Italy	152	146	131	110	83	74	54	46	39	21	856
UK	93	93	76	70	55	43	28	20	12	3	493
USA	53	52	44	40	34	31	28	24	17	8	331
Australia	61	60	49	43	37	26	17	16	10	4	323
Spain	56	56	55	42	32	22	19	11	6	4	303
China	70	66	53	29	14	10	8	8	6	3	267
Türkiye	38	38	33	17	16	13	6	4	3	3	171
Portugal	38	38	26	23	17	9	2	2	0	0	155
Malaysia	27	27	25	19	16	16	12	8	5	0	155
Greece	30	30	27	22	16	10	8	2	0	0	145

Considering the scientific publication production of the countries in the last 10 years, it is seen that Italy ranks first with (n=856). It is followed by United Kingdom (n=493), USA (n= 331), Australia (n= 323) and Spain (n= 303), respectively. Türkiye is in the 7th place with (n=171) publications. It is understood that the interest in the concept of cultural heritage tourism in Türkiye is increasing day by day.

Figure 9. Collaboration WorldMap

In figure 9. the countries of the authors included in the articles on cultural heritage tourism are shown on the world map. Countries that publish on the concept of cultural heritage tourism are colored from light blue to dark blue according to the number of articles. When the countries with the most collaborative work on the concept of cultural heritage are examined, Australia and South Africa (n=6)

are in the first place with publications, followed by China and the USA (n=6), Italy and Spain (n=6), Italy and England (n=5) and China and Australia (n=4).

Discussion, Conclusion and Recommendations

This study was conducted in order to determine the bibliometric properties of the articles written in English and published in the Scopus database on the concept of cultural heritage tourism in the period between 2014-2023. It is thought that this study may be inspired by other studies on cultural heritage tourism. This study, which enables the bibliometric analysis of the studies conducted between 2014 and 2023 periods on cultural heritage tourism, also shows the level of effect of the studies. The bibliometric analysis technique used in the study and the studies between 2014-2023 about the concept of cultural heritage tourism was examined. Bibliometric analysis techniques were used with the help of the R program and the integrated Biblioshiny. 603 data obtained through the scopus database and publications made so far, the number of citation number of authors and articles, Bradford's law, the dimension of journals, authors and journals H index, G index, M index, three field graphics, country scientific map analysis were realized.

When Figure 3 and Table 8 are examined, it is understood that the interest in cultural heritage tourism is increasing day by day in the literature. It has been seen that the articles and journals evaluated within the scope of the research adapt to the Bradford's law. In this study, it is understood that 6 basic journals are included and core journals are an important reference source. The high citation of publications in these journals encourage researchers to publish. When the most popular 10 publications related to cultural heritage tourism are examined in Table 7, it is seen that most of the references are up-to-date. It has been determined that publication cooperations on cultural heritage tourism are generally made between countries with a developed and deep -rooted history. The fact that these countries have a deep -rooted history led to the literature in the field of cultural heritage tourism. In the study, taking into account the publications of cultural heritage tourism is an important constraint of the study. It is thought that the bibliometric studies to be carried out in the researches in which tourism is evaluated within the scope of the application can provide more comprehensive information. In addition, the studies on cultural heritage tourism in the future may allow the comparison of the results obtained. The fact that a single database was used as a constraint of the study and the less suitable structures for bibliometric analyzes are among the limitations of the research. It is thought that conducting citation analysis studies related to cultural heritage tourism in theses in future periods may provide an opportunity to determine whether the citations made to articles in theses are intensive in certain journals.

References

- Alonso, S., Viedma, E., Cabrerizo, F., & Herrera, F. (2009). Hg-index: A new index to characterize the scientific output of researchers based on the h- and g- indices. *Scientometrics*, 82(2), 391-400.
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of informetrics*, 11(4), 959-975.
- Bhowmik, P. (2021). Heritage Tourism: A bibliometric review. *Anatolia*, 32(3), 387-403.
- Bozkurt, İ., Deniz, G. & Günden, Y. (2022). A bibliometric analysis of publications within the scope of cultural heritage tourism and digitalization. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Dijitalleşme Özel Sayısı*. 166-184.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of bibliometrics. *Scientometrics*, 12, 373-379.
- Chang, T. C. (1999). Local uniqueness in the global village: heritage tourism in singapore. *The Professional Geographer*, 51(1), 91-103.

- Chen, J., Guo, Z., Xu, S., Law, R., Liao, C., He, W., & Zhang, M. (2023). A bibliometric analysis of research on intangible cultural heritage tourism using CiteSpace: the perspective of China. *Land*, 11, 2298.
- Chhabra, D., Healy, R., & Sills, E. (2003). Staged authenticity and heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(3), 702-719.
- Diato, V. P., & Gellatly, P. (1994). *Dictionary of Bibliometrics*. Routledge.
- Garrod, B., & Fyall, A. (2000). Managing heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 682-708.
- Gök, S. H. (2022). Kültürel miras turizmi araştırmalarının görsel haritalama tekniği ile bibliyometrik analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(1), 218-234.
- Gök, T. (2020). Üniversite öğrencilerinin kültürel miras farkındalığını değerlendirmede önem-performans analizinin (öpa) kullanımı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 325-341.
- Güzeller, C. O. ve Çeliker, N. (2017). Geçmişten günümüze gastronomi bilimi: Bibliyometrik bir analiz. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies*, 5(2), 88-102.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16-27.
- Hall, C. M., Baird, T., James, M., & Ram, Y. (2016). Climate change and cultural heritage: conservation and heritage tourism in the Anthropocene. *Journal of Heritage Tourism*, 11(1), 10-24.
- Hsu, F. C., Zhang, S., Zhang, Y., & Lee, T. J. (2022). Decision-making behavior in the sustainable development of intangible cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research*, 1-13.
- Hughes, M., & Carlsen, J. (2010). The business of cultural heritage tourism: critical success factors. *Journal of Heritage Tourism*, 5, 1, pp.17-32.
- Junquera, B., & Mitre, M. (2007). Value of bibliometric analysis for research policy: a case study of Spanish research into innovation and technology management. *Scientometrics*, 71(3), 443-454.
- Kaminski, J., Benson, A. M., & Arnold, D. (Eds.). (2013). *Contemporary issues in cultural heritage tourism*. Routledge.
- Kaufman, L., & Rousseeuw, P. J. (2009). *Finding groups in data: an introduction to cluster analysis*. John Wiley & Sons.
- Kim, S. S., Wong, K. K., & Cho, M. (2007). Assessing the economic value of a world heritage site and willingness-to-pay determinants: a case of Changdeok Palace. *Tourism Management*, 28(1), 317-322.
- Kiper, A. U. T., & Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- Kuşçuoğlu, G. Ö., & Murat, T. A. Ş. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Moorhouse, N., & Jung, T. (2017). Augmented reality to enhance the learning experience in cultural heritage tourism: An experiential learning cycle perspective. *eReview of Tourism Research*, pp.1-5.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor*, 25(100), 5-13.
- Özdemir, Ü. (2011). Safranbolu'nun kültürel miras kaynakları ve korunması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(26), 129-142.

- Palmer, C. (1999). Tourism and the symbols of identity. *Tourism Management*, 20(3), 313-321.
- Poria, Y., Butler, R., & Airey, D. (2003). The core of heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 238-254.
- Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: a solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27(6), 1209-1223.
- Silberberg, T. (1995). Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites. *Tourism Management*, 16(5), 361-365.
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Abingdon, UK: Routledge.
- Smith, L., & Akagawa, N. (2009). *Intangible Heritage*. Abingdon, UK: Routledge
- Su, X., Li, X., & Kang, Y. (2019). A bibliometric analysis of research on intangible cultural heritage using citespace. *Sage Open*, 9(2), 21582440.
- Şengül, A., & Çılgınoğlu, H. (2021). Kültürel miras turizmi açısından kral kızı hamamı'nın swot analizi ile değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 11(2), 539-552.
- Timothy, D. J. (2014). Contemporary cultural heritage and tourism: Development issues and emerging trends. *Public Archaeology*, 13(1-3), 30-47.
- Tonta, Y. & Ünal, Y. (2008). Dergi kullanım verilerinin bibliyometrik analizi ve koleksiyon yönetiminde kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 22, 3, 335-350.
- Zhang, J., Xiong, K., Liu, Z., & He, L. (2022). Research progress and knowledge system of world heritage tourism: A bibliometric analysis. *Heritage Science*, 10(1), 1-18.

Internet Sources

- Cornell University Library, 2022. www.library.cornell.edu, Access Date: 09.07.2022.
- UNESCO, 2023. <https://whc.unesco.org/en/list/>. Access Date: 15.02.2023.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %. 50, İkinci yazar/Second author %.50.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Araştırma Makalesi • Research Article

**The Status of Consumption and Consuming the Status: A Theoretical Discussion on
Alain de Botton's 'Status Anxiety' in the Context of Post-Modern Consumer**

**Tüketimin Statüsü ve Statünün Tüketimi: Alain de Botton'un 'Statü Endişesi' Üzerine
Post-Modern Tüketici Bağlamında Bir Teorik Tartışma**

Hüseyin Çağatay Karabıyık*, Mahmut Nevfel Elgün**

Öz: "Kitle tüketim çağı" olarak da adlandırılan Post-Modern toplumla birlikte toplumsal statülerin en önemli belirleyicilerinden biri tüketim haline gelmiştir. Bu da tüketim olgusunu doğrudan araştırma nesnesi edinen pazarlamanın önem kazanması ile sonuçlanmıştır. Pazarlama bilimini temel sosyal bilimler olan ekonomi, felsefe, sosyoloji ve antropolojinin bir sentezi olarak yorumlayan çalışmaların varlığı da bu önemi göstermektedir. Bu sürecin daha doğru bir şekilde yürütülmesi için bahsi geçen sosyal bilimler alanlarındaki yaklaşımların pazarlama bağlamında tartışmaya açılması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bu çalışmada Alain de Botton'un Statü Endişesi adlı çalışması ile post-modern tüketim olgusu pazarlama bağlamında tartışılmıştır. Bu çalışmada öncelikle Statü Endişesi çerçevesinde statü, snopluk ve kıskançlık olguları incelenmiştir. Böylece bu kavramların post-modern tüketim olgusu içindeki konumları belirlenmiştir. Son olarak, bu literatür taramaları ile birlikte tartışma ve sonuç bölümünde bir sentez ortaya konmuştur. Bu kapsamda Botton'un yaklaşımında pazarlamaya yönelik çıkarımlar derlenmiş ve çözüm önerileri eleştirilmiştir. Sonuç olarak, sınırsız tüketim isteyen bir tüketicinin varlığı, sürdürülebilirlik sorunlarını çözümsüz bırakmaktadır. Bu bağlamda tüketicilerin alternatif ekonomik sistemler üzerinden bir tüketim felsefesi geliştirmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada Botton'un teorisindeki eksiklikler tespit edilmiş ve ekonomize edilmemiş post-materyalizm ve minimalizm çözüm olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Statü Endişesi, Alain de Botton, Tüketici Davranışları, Pazarlama Felsefesi, Snobizm, Postmodern Tüketici.

Abstract: Consumption has become one of the most important determinants of social status, together with the Post-Modern society, which is also called the "age of mass consumption". This increase in consumption has also caused the discussion of the sustainability of the economy and natural resources to gain importance. It has resulted in the importance of marketing, which takes consumption as a direct research object. The existence of studies that interpret marketing science as a synthesis of the basic social sciences, economy, philosophy, sociology, and

* Dr., Bağımsız araştırmacı. ORCID: 0000-0002-1898-5907 h.cagataykarabiyik@gmail.com (Sorumlu yazar)

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü

ORCID: 0000-0002-8380-886X melgun@erbakan.edu.tr

Cite as/ Atıf: Karabıyık, H.Ç. & Elgün, M.N. (2023). The status of consumption and consuming the status: A theoretical discussion on Alain de Botton's 'Status Anxiety' in the context of post-modern consumer. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 436-448. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1219722>

Received/Geliş: 15 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul: 03 Jun/Haziran 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

anthropology, also shows this importance. In order for this process to be conducted more accurately, the approaches in the social sciences mentioned above should be discussed in the context of marketing. In this study, which was conducted for this purpose, the post-modern consumption phenomenon was discussed in the context of marketing with Alain de Botton's theory of Status Anxiety. In this study, first of all, status, snobbery, and envy phenomena were examined within the framework of Status Anxiety. Thus, the positions of these concepts in the post-modern consumption phenomenon were determined. Finally, a synthesis was put forward in the discussion and conclusion section together with these literature reviews. In this context, the implications for marketing in Botton's approach were compiled, and the solution proposals were criticized. As a result, the existence of a consumer who wants unlimited consumption leaves sustainability problems unsolved. In this sense, consumers need to develop a consumption philosophy through alternative economic systems. In this study, deficiencies in Botton's theory were identified, and non-economized post-materialism and minimalism were presented as solutions.

Keywords: Status Anxiety, Alain de Botton, Consumer Behaviours, Philosophy of Marketing, Snobbism, Postmodern Consumer.

Introduction

The mass consumption society that emerged with the Post-Modern period (Matsuyama, 2002: 1035) has made it a necessity to examine consumer decisions and behaviours in terms of many disciplines. Because now, consumption as a phenomenon takes place within the framework of sociological, philosophical, and psychological factors, beyond the context of satisfying needs. This change shows that it is not possible for a sociological approach that explains today's society to ignore consumption. This determination also shows that it has become a necessity to develop connections between different sociological, philosophical, and psychological approaches and marketing. For example, it is not possible to ignore consumption in explaining the sociological structure of the Panopticon thought (Bentham, 2008: 200), which Foucault revealed as a result of his historical studies and brought back to the scientific world. Because in today's society, which is defined as a mass consumption society (Baudrillard, 2008), consumption has become a symbolic language. For example, it is insufficient to explain luxury consumption or luxury consumption desire and tendency in the context of need. For this reason, such consumptions should be seen as a means by which consumers express their social status (Piacentini and Mailer, 2004: 251-252). Therefore, consumption and marketing should be considered directly in order to fully explain social phenomena such as status and to decide about the whole society in practice. However, there is no direct mention of marketing in the solution proposals for Botton's Status Anxiety. This issue is expressed in more detail within the scope of the importance of this study and its contributions to the literature. The practical importance of this study is based on the discussion of sociological, psychological, and environmental exhaustion caused by consumption. Because today, the increase in consumption has come to such a point as to argue whether it endangers humankind (Chen, Wu and Jiang, 2022).

These inferences show the importance of explaining sociological, philosophical, and psychological approaches in the context of marketing and integrating them with marketing. However, it is a methodological necessity to consider each important approach one by one and to create frameworks that explain individuals and society through micro-level integrations. In this study, which was designed within the framework of this understanding, the approaches in Alain de Botton's study called Status Anxiety were opened to a theoretical discussion with a marketing perspective. However, in order for the theoretical discussion to be conducted correctly, first of all, a conceptual framework regarding status and consumption should be established. Then, a literature review was conducted on the two main contexts of this study, post-modern consumer behaviour and the "status anxiety" created by Alain de Botton. Finally, in line with these examinations, inferences were made on the consumption of status in the context of marketing in the discussion and conclusion part of this study.

Conceptual Framework

In order to understand the study correctly, first of all, it is necessary to specify a philosophical conceptual framework on the consumer, that is, human, which is the research object of the field of consumer behaviour. When the concept of human is examined from an ontological point of view, one of the most common definitions is that human is a social creature. However, in order for this general framework to be understood correctly in specific theoretical discussions, the concept of sociality mentioned in the definition should be examined. In fact, sociality should not be seen as a community created only for the just satisfaction of the needs of societies. While each society creates itself, it also creates a symbolic structure. In order to understand the essence of this inference, it is necessary to consider the differentiation in consumption behaviours under the assumption that individuals are not in society. For example, under the assumption of a human model who does not worry about status in the social structure, the concept of symbolic consumption in marketing science would not exist. These inferences show that there will be significant changes in the consumption decisions and behaviours of someone who is not integrated into the social structure. The source of these differences points to the differentiation caused by the aforementioned social status in human behaviour. This differentiation is of great importance in terms of showing the importance of reading the symbolic values created by society correctly. Otherwise, it will not be possible to explain this structure.

The two concepts that should be specified in the conceptual framework of Botton's Status Anxiety approach of this study are the concepts of status and snobbery. At the same time, these concepts are important in terms of forming the basis of the Status Anxiety approach. Because before the discussion on Status Anxiety, Alain de Botton emphasized these two concepts. However, first, examining the definitions of the concept of status in different sources would be correct in terms of the objectivity of this study. First, it should be noted that the Oxford Dictionary examines the concept of "status" under the title of "B2: People in Society" (Oxford, 2021). This classification of the concept shows that status is based on the positioning of people in society. Thus, it is understood that it is not possible to detach status from the context of the relationship between individual and society. In the Cambridge dictionary, the concept of a status symbol is defined as "an object that shows that the person it belongs to has a high position in that society" (Cambridge, 2021). The definition in the Cambridge dictionary has two important components. The first is the definition of status as an individual's belonging to a social position. The second is that it indicates the necessity of establishing ownership or forming ownership on an object that will be an indicator of the social position. In this context, the relationship between the object of ownership and the individual needs to be explained with the market economy today. The exchange in question in this market economy is explained by marketing science. After these basic definitions, the definition of the concept of status according to Botton should be examined. Botton, on the other hand, defines the concept of status as the value that expresses the value and importance of the person to the world (Botton, 2020: 7). Throughout this study, the concept of status was used within the framework of the definition adopted by Botton in his study called Status Anxiety, which is one of the main contexts of the research.

After the concept of status, the concept of snobbishness, which is a concept that Botton associates on the basis of status, needs to be explained. The word snob began to be used in England in the 1820s. At that time, it emerged as an abbreviation of the words "sine nobilitate" (non-noble) to describe non-aristocrat students at Oxford and Cambridge universities, and its first use is seen as "s.nob". However, this concept has changed in the meaning of "non-noble" and started to mean "people who are uncomfortable with the absence of high status" (Botton, 2020: 25). In this study, the concept of snob is used in its current meaning, that is, "the person who is disturbed by the absence of high status".

The conceptual framework determinations conducted up to this point show that the existence of ownership in the consumption society constitutes the status and the existence of the status constitutes the snobbiest structure. While the value attributed by this structure to snobbery expresses the desire to reach values as the determinant of social status, ownership refers to the objects that are subject to exchange in that society. The understanding of the market economy in today's society ensures that this exchange process takes place on the basis of the concepts of marketing, consumption, and consumer. In

this study, the concept of consumer is used in the sense of "post-modern consumer" as the generally accepted consumer profile today, unless otherwise stated. The reason for this is that this study examines the equivalent of today's consumption in terms of status and status anxiety, rather than the history of consumption. Therefore, apart from the historical development of consumption, the consumption patterns seen in the past are out of question. A consumption concept with the prefix "Post" expresses a post-Modern Period, in fact, a period in which the Modernist understanding is in the "past" (Hebdige, 1986: 79). In this context, the post-modern consumer is defined as a shopping-oriented, pleasure-seeking, rebellious, and activist consumer model that goes beyond the functionality of products (Thomas, 1997: 56-57). A more detailed examination of the concept was conducted in the literature review section regarding the historical development of consumption.

Finally, it should be noted that the concept of market expressed throughout the study is defined as any virtual and physical environment in which supply and demand forces intersection with free will within the framework of market mechanisms, and access to products is provided through buyers with purchasing power, sellers, and distribution channels (Imber, 2000: 342). The concept of consumer, on the other hand, is defined as a person who has a need, purchasing power and desire to cover all roles (Mucuk, 2017: 70). The concept of need is defined as deficiencies that create psychological and physiological tension when not satisfied (Desmond, 2003: 147-148). Although it is stated that detailed philosophical and sociological evaluations of the concepts are made under the relevant headings, general frameworks regarding these concepts are stated in this section.

The Problem, Purpose, and Importance of This Research

It does not seem possible to define and understand today's society by ignoring the consumption phenomenon, and indeed, marketing. As a matter of fact, although Status Anxiety frequently makes inferences about consumption, it does not directly discuss marketing, especially in the solution proposals section. In this context, the problem of the research is the deficiencies in the marketing context of the Status Anxiety Approach created by Alain de Botton.

The purpose of the research is to evaluate a marketing approach, which is considered in terms of the Critical Approach, from a philosophical perspective with the inferences obtained within the framework of Status Anxiety. In other words, the purpose of the study is to fulfil the necessity of questioning consumption in today's economic system, where the numerical growth in consumption and the economy is evaluated only as correct or good. In addition, as a secondary purpose, it is partly to criticize the solution proposals of Status Anxiety in the context of marketing. However, it should not be ruled out that the context of the study is marketing in this process.

The importance of the research is based on questioning the current economic understanding. As mentioned, there are chronic crises in today's economy in which increased consumption is evaluated as purely correct. For example, crises that recur every ten years and which are also called the crisis of capitalism (Durmuş, 2010: 61) and environmental problems arising from production and consumption have necessitated changes in the philosophical understanding of consumption on both macro and micro levels. Today, symbolic consumption as a gaining status is the basis of the understanding that makes consumption just right. Since Status Anxiety is based on symbolic values by its nature and it is an important study that offers solutions to the problems caused by status anxiety of people, it intersects with the evaluation of symbolic consumption in the context of marketing. This study is important in terms of fulfilling these requirements and focusing on this intersection in the literature.

The Structure, Foundations, And Historical Development of The Statute

As it can be understood from the evaluations in the conceptual framework, society is an inevitable life structure for human beings. However, the same society inevitably creates a structure consisting of status layers in addition to this. It is also possible to trace the change processes of this structure throughout history. In fact, Botton's approach of Status Anxiety begins with a similar analysis. In his work, Status Anxiety, which forms the basis of the status approach, Botton starts his discussions on the

structure that forms and incorporates social layers from the Middle Ages. When the status quo in the Middle Ages is examined, it is seen that the transition between these layers was difficult. However, in addition to this, despite the absence of this transitivity in practice, there is an egalitarianism based on the belief in the hereafter. In other words, although there was practically no equality in this period, there was a perception of equality based on the belief of being equal before God. This shows that the lack of transition between layers caused by the status quo is not questioned. As a matter of fact, Botton states that it was not possible to criticize people in the Middle Ages with the judgment that they acted snobbish in today's sense (Botton, 2020: 58). For example, in the resource *Policraticus* published in 1159, social classes are explained as the organs of a body, and therefore the judgment that the transition between organs is not possible is based (Salisbury, 2000: 113).

When the status quo structure is examined from the Middle Ages to the Modern Period, it is understood that there is a structure in which transitivity is not possible. This finding leads Botton to conclude that there was no jealousy arising from class differences at that time. The reason why he concluded that it is meaningless to accuse someone of acting snobbish in the Middle Ages is essentially this judgment. However, it should not be forgotten that status symbols exist in every period of history, regardless of whether the transition between classes is possible or not. For example, as Veblen stated, a status is seen only on the basis of consumption in hunter-gatherer societies. This consumption is based on the distribution of commodities obtained by hunter-gatherer actions within that society, not purchased (Veblen, 2005: 58). Similarly in Sparta (400 BC), warrior and fighting skills were a status symbol for a man and working or efforts other than developing these skills were not welcome. In Western Europe, between the years 476-1096 AD, trying to have the characteristics of Jesus described in the Christian faith has become a status symbol (Botton, 2020: 207-208). In other words, status symbols that give social prestige to those who have it have differentiated through social values throughout history. As a result of the change in this process, the act of consumption has become directly realized on the basis of a commercial act (Aydemir, 2011: 327). However, according to Nancy Armstrong's analysis, status symbols are semiotics that determine the identity of the society and exist in all social structures (Latham, 2003: 11). At this point, it is necessary to mention a distinction that shows the context of this study. In fact, consumption has been seen as a status symbol throughout history. However, the fact that this status has become the research subject of marketing science has started with the acquisition of the consumed object through purchasing. For this reason, throughout the study, the concepts of consumption and status express the status provided through the commodities obtained by purchasing and are examined in the context of marketing.

When the historical development of status quo and status symbols is examined, it is seen that consumption (based on the purchase) was not a status symbol until the last change, which continues its effects today. As a matter of fact, this process of change is explained by the expressions “from religion to science, from science to consumption...” (Kvale, 2003). In fact, the fact that marketing began to take place as a context in the examination of the status quo coincides with the observation of the transformation that evolves into consumption. In other words, the fact that consumption began to exist as a source of social status quo also means the period when consumption began to be the determinant of social motives. This transformation process needs to be addressed in more detail in order to properly understand the fact that consumption has become a status quo-determining structure today.

There are two important differences between the Middle Age and the Modern Period in terms of the status quo structure. The first of these is the transition between social classes, while the second is the integration of status symbols with the monetary system. Before examining today's status structure, it is necessary to understand the changes seen in the Modern Period. In fact, the Modern Period draws attention as the period in which democratization has become a widespread view. Apart from the political changes caused by the democratic structure, it should not be ignored that it also caused significant changes in the class understanding of the society. In this process, the social class understanding in the Middle Ages came to an end with Hobbes's *Leviathan* and Locke's *Two Treatises on Government* (Botton, 2020: 59; Devine, 1975). However, it would be wrong to reach the conclusion that class difference comes to an end with this transformation process. Because with this transformation, there has

been a change only in the status symbols, in other words, in the reference criteria of the social structure. For example, Marx and Weber continued to defend the idea that these social classes were distributed imperfectly (Lenski, 1954: 405). In other words, this change brought the understanding that social classes are determined by the economic situation instead of God. Thus, the status determined by the economic situation also made an economic ambition revealed by class transition understandable. However, with the social transition becoming more flexible, jealousy and snobbery began to be discussed in this period. In other words, a social structure has emerged where snobbery can become a lifestyle (Köksal, 2006: 164). For example, it is noteworthy that Hume brought jealousy into a discussion in this period and that property and possession were the basis of his discussions (Hume, 2009: 755). Consumption in the Modern Period is not yet a status symbol. The values, which are the status symbols of this period, are mostly the means of production. As a matter of fact, this is the reason why Hume put it in the focus of his discussions of property and possession. That is, the property that Hume discusses focuses on the means of production. This difference in understanding between the Modern and Post-Modern Periods is also seen in economic research. For example, while ethical production and more production are the focus of research in the Modern Era, economic studies in the Post-Modern Era examine ethical consumption and more consumption (Ransome, 2005: 159). During this change process, snobbish feelings started to be discussed in parallel with jealousy. In this context, it is necessary not to see jealousy and snobbish feelings as mere feelings. These structures also reveal an understanding in which the relations between the aristocratic structure and the lower classes are questioned (Thackeray, 2008: 24).

In the post-modern period, the status symbol accepted in the social structure has become consumption. In other words, in parallel with democracy, the society entered a relentless consumption race (Tocqueville, 2004: 559). Botton, on the other hand, interprets wealth as a class determinant since consumption becomes a symbol of social status while democracy makes individuals equal on paper. He also states that in this period, society evaluated the facts in a more numerical and deterministic way while interpreting the facts and that the people who were seen as "poor" thought they were like that because of their own incompetence (Botton, 2020: 100). These findings explain that consumption has become a ritual. Although these rituals are not needed at all, they cause many products to be seen as a basic need in the eyes of the society (Smith, 1997: 141-149). Galbraith, on the other hand, states that although people's salaries are sufficient for their living, they describe them as vulgar because they are under the society average, and they cannot afford to buy status symbols (Galbraith, 1998: 195). Botton expresses these determinations with a more concrete example that a linen shirt is not a necessity, and although people can live without that product, even the lowest class people in Europe are ashamed of going out in public without a linen shirt (Botton, 2020: 218). In other words, the warriors of Antiquity became priests in the Middle Ages. Today's warriors and priests are pretentious consumers of high wealth, living in luxury homes and owning luxury cars.

This literature on society and status symbols shows that consumption is now the determinant of the status quo in Post-Modern society. The social structure also increases these tendencies, making even non-needed consumption objects a necessity. Sombart confirms this situation with the concept of thin demand for qualitative luxury goods. In this context, the concept of Sombart thin demand refers to the satisfaction of needs with more qualified goods beyond the basic meaning. According to Sombart, although all the goods consumed today are aimed to satisfy a thin demand (Sombart, 2013: 117-118), it is necessary not to evaluate consumption as a status symbol in terms of pure consumption action. Because when it comes to status, the discussion of how well a product satisfy the need is insufficient. For this reason, the post-modern consumer is motivated to create a thinner-than-average effective demand. In other words, the post-modern consumer gains status in direct proportion to the thinner effective demand it can create. Moreover, the increase in communication tools has an accelerating effect in this process. Although the borders between countries also create limits to symbolic understandings (Jarness and Friedman, 2017: 14), the essence of the symbolic structure consists of consumption. In other words, although the form of consumption changes with cultural influences, consumption itself continues to exist as a phenomenon.

These developments have made marketing science, which was born in the Modern Period, gain great importance in the Post-Modern Period. Beyond that, it has become an important component of philosophical, sociological, psychological, and anthropological studies. So much so that today, according to some approaches, marketing is shown as a synthesis of psychology, sociology, economics, and anthropology, which are defined as basic social sciences (Erdoğan, 2018: x). Undoubtedly, marketing also reacted to this social transformation process and explained the consumer mass formed by this new society from its own perspective. These approaches are examined within the framework of post-modern consumer behaviour in marketing science. In order to understand this study correctly, it is necessary to examine the characteristics of post-modern consumer behaviours determined by marketing science.

Symbolic Consumption and The Post-Modern Consumer

It has long been recognized that products have a symbolic value for consumers (Dimanche and Samdahl, 1994: 121). For example, Udell argued in 1964 that the direct benefit of a product is the psychological satisfaction it creates in the consumer. In addition, he explained psychological satisfaction through social satisfaction (Udell, 1964: 9). Dolich (1969: 84) argued that consumers perceive products as symbols, and they always tend to attribute symbolic values to products. It is not a coincidence that such approaches began to appear in the 1960s. Because these dates should be evaluated in the context of corresponding to the emergence process of the post-modern society, which is also called “consumption society” today. The dates when symbolic consumption began to be discussed in the literature also coincide with consumption becoming a status symbol. In other words, consumption is no longer considered purely in terms of functionality. Instead, individuals form a social identity through symbols. As Sarup (1996: 120) puts it, the identities of individuals in the post-modern world are formed by consumption patterns. In different studies, the process of creating symbolic meaning and social identity through consumption is explained with a more striking expression as follows: Today's post-modern world should be interpreted as a consumption-sphere rather than a globe, and the social structure governs the individuals in this world through consumption symbols (Firat and Vankatesh, 1995); Giddens, 1991; Slater, 1997). The idea of symbolic consumption can be defined as a consumer approach that attributes symbolic values to products and calculates the benefit to be gained through the social status that this symbolic value will bring to them. In this context, significant changes were seen in the benefit criteria of products in the post-modern society. While these changes are seen as symbolic consumption at the micro level, they emerge as post-modern consumer behaviours at the macro level. In other words, the phenomena that symbolic consumptions create in society in a cumulative way correspond to post-modern consumer behaviours. At this point, it would be appropriate to switch from symbolic consumption to post-modern consumer characteristics, in other words, from micro-scale to macro-scale. In fact, Baudrillard makes an important determination and explains this situation with semiological sign exchange value, which is beyond use and exchange value (Baudrillard, 2009: 1). In other words, in the post-modern consumption era, Marx's exchange and use value is not enough either. Instead, semiotics has emerged as an important value creator.

The most important feature of post-modern consumption is that consumption gains an experiential appearance by breaking away from functionality in this period (Raaij, 1993). However, this determination is not sufficient to fully understand consumer behaviour. In order to understand this determination more accurately, the concept of experience should also be examined. Experience includes two components in post-modern consumption. The first is that consumption has become the focus of life, and the experiences while consuming gain importance. In other words, experiences without consumption are not considered in the Post-Modern Period. In addition, examining experience as a phenomenon reveals the second component. In fact, the increase in symbolic consumption and the fact that consumption itself has become a means of social status shows that an experience itself is not important. Instead, what really matters is the social status of having that experience. So, it is about experiencing status.

The systematic examination and explanation of postmodern consumer behaviour in marketing science coincides with the end of the 1980s and is a continuation of the Interpretive Approach

(Kassarjian, 1994: 273). The Post-Modern Approach, which makes the structure envisaged by the Interpretive Approach more systematic and classifies consumer behaviours, has gathered consumer behaviours in three main components (Elgün and Karabiyik, 2020: 3348). Three basic key concepts of post-modern consumer decisions and behaviours defined by marketing science are as follows (Ackerman, 1997: 652; Gabbott, 2008: 110; Featherstone, 2007: 81):

Asocial Individualism: Although the process of integration between societies has accelerated with the expansion of communication tools, individuals do not accept the symbolic values directly imposed by the social structure. However, this does not mean that consumers are disconnected from the social structure. Instead, it means that the symbolic values that are not directly imposed and created by the social structure are more adopted by the consumers.

Greed: Consumption has a greedy nature in parallel with the definition of the Post-Modern Era as the “age of mass consumption” (Glickman, 2012: 411). Because each consumption means a status achieved. In fact, what consumers greedily turn to is not the consumption of objects but the status to be achieved.

Meta-Adaptation: Post-Modern consumers want to have more information about the products they consume than ever before. However, it should not be ignored that the information that consumers have is not based on pure functionality. In other words, consumers want to know everything about the product, brand, and even the manufacturer. Because now, consumption has become social, and individuals are aware that when they consume, the society will see them, and the products they consume will be known. In other words, meta-adaptation should be understood as a necessary stage of the identity to be formed through consumption.

When the literature on post-modern consumer behaviour is examined, it is seen that there is a parallelism between the changes in marketing science and the historical development of the status quo. The relationship between status and consumer behaviour in Botton's approach, which is the main purpose of this study, is examined in the discussion and conclusion part.

Discussion and Conclusion

Discussion

According to Botton's theory, consumption has become an effective sociological structure, especially in the Post-Modern period. Although he did not examine consumption under a specific heading in Status Anxiety, it is noteworthy that in the eyes of Post-Modern society, having the most expensive products is also equivalent to having the best character traits in society (Botton, 2020: 220). Evaluating the status motive from a much broader perspective in his study, Botton cited lack of love, snobbery, expectation, meritocracy, and trust as causes of status anxiety. Examining these reasons in the first part of the study, Botton offers philosophy, art, politics, Christianity, and bohemianism as a solution to these status concerns in the second part. However, consumption is one of the most fundamental values of post-modern society, as the approach in Status Anxiety accepts. However, the fact that it does not examine consumption as a specific factor should be seen as a shortcoming of this approach. In order to eliminate this deficiency, it would be appropriate to compile the implications of marketing in the study.

It is important to make inferences in the context of marketing in the Post-Modern Period, in which social status is achieved through consumption, in order to ensure the parallelism of the discussion section of this study. As a status symbol in today's society, wealth still maintains its importance. As a matter of fact, Turner emphasizes that although the tools change in the process of changing the status, the mentality does not change and he states that the essence of status is wealth. The way to show status as a result of changing tools is to consume products that fewer people can afford. For this reason, some products or brands are artificially reduced in supply and thus the elite who can still buy that product can show their status (Turner, 2000: 90-91). However, it has become possible to appear to have a higher status than the wealth owned, especially thanks to the financial instruments seen within the framework of the Neo-Liberal Economy. In a more concrete expression, consumers have had the opportunity to

increase their social status, which they can buy by mortgaging their future incomes. From this point of view, one of the factors that makes class transition flexible is financial instruments (Munoz-Cespedes, Ibar-Alonso & Ros, 2021). However, how healthy this situation is for an economic system is a controversial issue. This situation also coincides with the "compulsion of growth (Han, 2021: 11)" metaphor of the neoliberal economy, as Byung-Chul Han puts it. According to Han, wars break out in periods when economic growth cannot be sustained. For this reason, post-modern consumers have to consume to ensure peace (Han, 2021: 111). As this interpretation is macroeconomic, it is not directly related to the context of this study. However, it is important for status in terms of showing how effective consumption is at both macro and micro scales.

On the other hand, it is seen that status symbols have had certain purposes throughout history. For example, the warrior of the Ancient Age undertakes the task of protecting the society he lives in while he is in danger of losing his life in return for the status symbol he has acquired. In other words, it shows that those who carry out the action believed to be done for the society in every period have a status. This inference shows that today it is believed that consumption should be increased for society. By making consumption a status symbol, post-modern society sanctifies economic growth and assumes it as pure good. In this context, the understanding of expanding the economies by increasing consumption supports this argument.

The issue of avoiding the individual and social harms of status anxiety caused by seeing consumption as social status is examined in the eighth section under the Bohemian title of the second part of Botton's solution suggestions. At this point, Alain de Botton's solution proposal is based on awareness. This awareness is at the point of the diversity of resources that will give status. If the post-modern individual is aware of the existence of status sources other than consumption, he will get out of this consumption spiral. According to Botton, it is not possible to completely eliminate status anxiety. However, it is possible to channel it correctly, and the search for solutions should be conducted on this basis.

The structure systematized in Concern for Status needs to be combined with the features of post-modern consumer behaviour. The solution to the tensions created by consumption as a status symbol in the individual should be initiated by considering the consumer characteristics, which are classified by marketing science as asocial individualism, greed, and meta-adaptation on a philosophical basis. Because all these structures need to be detached from consumption and turned into views of life with a philosophical background. For example, bohemianism, which is one of Botton's solution suggestions, coincides with asocial individualism. However, bohemianism created without a consumption philosophy will not be a solution. Because, as mentioned in the literature review, solution proposals that are not disconnected from consumption lead to the conclusion that Jarness and Friedman's understanding of consumption based on cultures does not change even though cultural boundaries are formed. In other words, although there is a difference between a consumption-oriented towards bohemianism and post-modern consumption in terms of product and brand, the basis of consumption will not change. A bohemian will continue to consume to establish his own identity. As a matter of fact, it can be explained with today's marketing understanding that this method will not provide a solution. For example, when businesses develop their marketing strategies, choosing a target market and creating a brand image suitable for those markets, in a way, bypasses the unphilosophical use of concepts such as bohemianism. As a solution to the crisis of the system, snobbism has also been discussed by philosophers such as Fitzgerald and Bourdieu (Peterson, 1997: 87). However, it should not be forgotten that snob emotions do not offer an opposing view to the current system. In other words, it does not have a base of understanding of change. On the other hand, it is based on the aim of achieving a high status within the framework of the same status quo understanding. Similarly, jealousy has the same nature. However, the philosophical structure that needs to be developed for the solution of the crises should have the ability to look at the post-modern structure from outside it. In other words, a meta-post-modernist understanding needs to be developed. This understanding is the result of this study.

Conclusion

Up to this point, the consumption pressure caused by the consumer society on individuals or the proposals that could not offer a practical solution to the consumption race was discussed. First, it should be noted that the status-providing structures created by the society were not seen as the most ideal situation in this study. Like this approach, the approaches of Marx and Weber are mentioned in the literature review section, and the search for suggestions that will bring this situation to a more ideal point in practice constitutes the problematic of this study. In other words, the concluding part of this study focuses on offering solutions to the issues that Botton ignored or bypassed by the marketing practices that emerged after him.

Although, according to Botton's theory, approaches such as religious belief or bohemianism are suggested as a solution to status anxiety, the marketing process of today's status symbols, which has become consumption-oriented, has melted this understanding in its own pot and revealed a new consumption model. This model is particularly relevant in practice through market segmentation, niche markets, and positioning. For example, a post-modern consumer who does not follow the philosophy of bohemianism will tend to consume the product group of a bohemian-focused positioning of marketing practices. This leads to the emergence of an economy in which bohemianism is consumed rather than a bohemian philosophy of consumption. For example, the bohemian process, which, according to Botton's theory, should result in alienation from consumption, can be the subject of fashion today and become the model series of a high-priced clothing brand. Thus, as a result, consumers show that they are a bohemian to the society with their consumption - which consists of the continuation of consumption by changing its form.

This study argues that the most basic and functional solution proposal brought by Botton to this problem seen in status anxiety is philosophy. Because questioning the components of consumption, status, and post-modern society with philosophy causes important changes in consumer behaviour. One of the most typical examples of this, although it is rare, is the life views developed by post-materialist and minimalist understandings. The fact that such approaches gain importance in terms of inner peace, especially in the United States, where the structure of the consumer society is intense, shows that these approaches will be discussed in the scientific and philosophical world in the near future as a solution proposal. For example, the post-materialistic approach in Wallman's book titled *Stuffocation* (2017) offers a more effective solution to Botton's correct determination of status anxiety. Similarly, the approach defined by Schumacher (Schumacher, 2019) with the phrase *Small is Beautiful* proposes a more effective solution proposal system on both macro and microeconomic scales. In this context, the post-materialistic and minimalist understandings of philosophy need to be examined in a broader framework at the point of solving the tension caused by consumption in the individual and the crisis created by the necessity of obtaining status through consumption. This requirement is a suggestion of this study. Within the framework of this proposal, the reasons for Botton's status anxiety should be resolved with the understanding of minimalism and post-materialism in the economic framework. On the other hand, considering many global problems like climate change due to increasing consumption (Chen, Zheng & Shah, 2022: 223) stemming from increased production, it is a fact that status anxiety towards consumption is a problem that needs to be resolved. This study also examined Botton's solution proposals and concluded that his solution proposals should be updated within the framework of a non-monetized consumption philosophy within the framework of Neo-Liberal understanding. Among these philosophical approaches, post-materialism and minimalism seem to be strengthening models. The integration of these models into the marketing field as a philosophy of consumption constitutes the recommendations of this study.

Limitations and Further Studies

This study is one of the pioneering studies that focuses on the problems of consumption, which is seen as purely good in the consumer society and examines this process on a sociological basis. It is especially important in terms of Alain de Botton's focus on a specific subject such as Status Anxiety.

However, it was thought within the framework of some limitations as it is a pioneering study that tries to establish the context between Status Anxiety and marketing. For example, this study focused only on Status Anxiety and marketing but ignored the relationship of this theory with other theories in the field of sociology. The reason for this limitation is that, as mentioned, this study is both a pioneering marketing study focused on Status Anxiety, and it is aimed to keep the context of the study in the focus of marketing science. For this reason, focusing on this specific subject, which is a limitation of this study, also constitutes the recommendations of this study. First, this study proposes studies that will integrate different sociological and philosophical theories into marketing science to develop the philosophy of consumption and create an understanding of consumption in practice.

Another limitation of the study is that the subject is discussed only within the framework of post-modern consumption. Although it touches on the historical change of consumption and status superficially in order to determine the process of consumption becoming a status symbol at some points, these issues are out of the context of the study and limited to a level that can only constitute a basis for current discussions. In this context, in order to understand the history of marketing and consumption, studies that examine historical changes in the understanding of consumption together with philosophical and sociological understandings are another of the suggestions of this study.

References

- Ackerman, F. (1997). Consumed in theory: Alternative perspectives on the economics of consumption. *Journal of Economic Issues*, 31(3), 651-664.
- Alver, K. (2006). Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 163-182.
- Aydemir, M.A. (2011). Tüketim: Modern dünyanın kültürel göstereni -bir tüketim kültürü ve alışveriş merkezleri çözümleme denemesi-. K. Alver, N. Doğan (Ed), *Kültür Sosyolojisi içinde* (ss. 325-344). Ankara: Hece Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2009). *Gösterge ekonomi politiği hakkında bir eleştiri*. (O. Adanır, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bentham, J. (2008). *Panoptikon: Gözün iktidarı*. (B. Çoban & Z. Özarslan, Çev.) İstanbul: Su Yayınları.
- Botton, A. d. (2020). *Statü endişesi*. (A.S. Bayer, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Cambridge. (2021). Cambridge Dictionary (Erişim: 26.06.2022). <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/%C3%B6zl%C3%BCK/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/status-symbol> (accessed on 26 June 2021).
- Chen, L., Wu, Q. & Jiang, L. (2022). Impact of environmental concern on ecological purchasing behavior: The moderating effect of prosociality. *Sustainability*, 14(5), 3004.
- Chen, L., Zheng, H. & Shah, V. (2022). Consuming to conserve: A multilevel investigation of sustainable consumption. *Sustainability*, 14(1), 223.
- Desmond, J. (2003). *Consuming behaviour*. London: Palgrave.
- Devine, F. E. (1975). Absolute democracy or defeasible right: Hobbes versus Locke. *The Journal of Politics*, 37(3), 736-768.
- Dimanche, F. & Samdahl, D. (1994). Leisure as symbolic consumption: A conceptualization and prospectus for future research. *Leisure Science*, 16(2), 119-129.
- Dolich, I. J. (1969). Congruence relationships between self images and product brands. *Journal of Marketing Research*, 6 (February), 80-84.

- Durmuş, M. (2010). *Kapitalizmin krizi*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Elgün, M. N. & Karabiyik, H. Ç. (2020). Tüketici karar teorisi ve Postmodern Yaklaşım üzerine iktisat ve psikoloji bilimleri bağlamında teorik bir tartışma. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(67), 3342-3353.
- Erdoğan, B. Z. (2018). *Bilim olarak pazarlama*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Featherstone, M. (2007). *Consumer culture and Postmodernism*. London: Sage Publications.
- Firat, A. F. & Vankatesh, A. (1995). Liberatory Postmodernism and the reenchantment of consumption. *Journal of Consumer Research*, 22(3), 239-267.
- Gabbott, M. (2008). Consumer behaviour. M. J. Baker & S. J. Hart (Ed.), *The Marketing Book içinde* (ss. 109-120). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Galbraith, J. K. (1998). *The affluent society*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Glickman, L. B. (2012). Consumer activism, consumer regimes, and the consumer movement: Rethinking the history of consumer politics in the United States. F. Trentmann (Ed.), *The Oxford Handbook of the History of Consumption içinde* (ss. 399-417). New York: Oxford University Press.
- Hebdige, D. (1986). Postmodernism and 'the other side'. *Journal of Communication Inquiry*, 10(2), 78-98.
- Han, B.-C. (2021). *Kapitalizm ve ölüm dürtüsü*. (Ç. Tanyeri, Çev.) İstanbul: İnka Yayınları.
- Hume, D. A. (2009). *Treatise of human nature: Being an attempt to introduce the experimental method of reasoning into moral subjects*. The Floating Press.
- Imber, J. (2000). *Dictionary of marketing terms*. New York: Barron's.
- Jarness, V. & Friedman, S. (2017). 'I'm not a snob, but...': Class boundaries and the downplaying of difference. *Poetics*, 61, 14-25.
- Kassarjian, H. H. (1994). Scholarly traditions and european roots of american consumer research. G. G.L. Laurent, B.P. Lilien (Ed.), *Research Traditions in Marketing içinde* (ss. 265-279). New York: Springer Science & Business Media.
- Kvale, S. (2003). The church, the factory and the market: Scenarios for psychology in a postmodern age. *Theory & Psychology*, 13(5), 579-603.
- Latham, S. (2003). *Am I a snob? Modernism and the novel*. London: Cornell University Press.
- Lenski, G. E. (1954). Status crystallization: A non-vertical dimension of social status. *American Sociological Review*, 19(4), 405-413.
- Matsuyama, K. (2002). The rise of mass consumption societies. *Journal of Political Economy*, 110(5), 1035-1070.
- Mucuk, İ. (2017). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Munoz-Cespedes, E., Ibar-Alonso, R. & Ros, S. d. L. (2021). Financial literacy and sustainable consumer behavior. *Sustainability*, 13(16), 9145.
- Oxford. (2021). Oxford Learners Dictionary (Erişim: 26.06.2021). <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/status?q=status>

- Peterson, R. A. (1997). The rise and fall of highbrow snobbery as a status marker. *Poetics*, (25/2-3), 75-92.
- Piacentini, M. & Mailer, G. (2004). Symbolic consumption in teenagers' clothing choices. *Journal of Consumer Behaviour*, 3(3), 251-262.
- Raaij, W. F. v. (1993). Postmodern consumption. *Journal of Economic Psychology*, 14(3), 541-563.
- Ransome, P. (2005). *Work, consumption and culture: Affluence and social change in the twenty-first century*. London: Sage Publications.
- Salisbury, J. o. (2000). *Policraticus of the frivolities of courties and the footprints of philosophers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarup, M. (1996). *Identity, culture and the postmodern world*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Schumacher, E. F. (2019). *Küçük güzeldir*. (O.Ç. Deniztekin, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Slater, D. (1997). *Consumer culture and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, A. (1997). *Ulusların zenginliği*. (A. Yunus, M. Bakırcı, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sombart, W. (2013). *Aşk, lüks ve Kapitalizm: Modern dünyanın savurganlığın ruhundan doğması üzerine*. (N. Aça, Çev.) Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Thackeray, W. M. (2008). *The book of snobs*. New York: D. Appleton and Company.
- Thomas, M. J. (1997). Consumer market research: Does it have validity? Some modern thoughts. *Marketing Intelligence & Planning*, 15(2), 54-59.
- Tocqueville, A. d. (2004). *Democracy in America*. New York: The Library of America.
- Turner, B.S. (2000). *Statü*. (K. İnal, Çev.) Ankara: Doruk Yayınları.
- Udell, J. G. (1964). A new approach to consumer motivation. *Journal of Retailing*, 40, 6-10.
- Veblen, T. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi*. (Z. Gültekin, C. Atay, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Wallman, J. (2017). *Stiffoation: Living more with less*. London: Penguin Books.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %60, İkinci yazar/Second author %40.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Araştırma Makalesi • Research Article

**Köy Enstitülerinde Din Eğitimi: Analitik Bir İnceleme ve Değişim
Dinamiklerinin İrdelenmesi**

*Religious Education in Village Institutes: An Analytical Review and Examination of
the Dynamics of Change*

Osman Kamil Çorbacı *, Hakan Özkan**

Öz: Bu çalışma, 1940 tarih ve 3803 sayılı kanunla kurulan, 6234 sayılı “Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun” la 1954 yılında kapatılan Köy Enstitülerinin müfredatlarına odaklanarak "Din Bilgisi" dersinin zaman içindeki değişimini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, dersin varlığının ya da yokluğunun hangi faktörlerden etkilendiğini belirlemeyi ve bu değişikliklerin ardındaki motivasyonları anlamayı da amaçlamaktadır. Bu bağlamda, 1940, 1943, 1947 ve 1953 dönemlerine ait müfredatlar detaylı bir analize tabi tutulmuş ve özellikle din bilgisi ve ahlak eğitimi açısından incelenmiştir. Veriler doküman analizi tekniğiyle toplanmış ve analiz sürecinde çalışmanın amaçlarına uygun olarak belirlenen kriterler çerçevesinde içerik analizi yaklaşımı kullanılmıştır. Köy Enstitüleri'yle alakalı birçok akademik makale ve kitapta kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmalar genellikle Köy Enstitülerinin işleyişi, kapatılma nedenleri, ideolojik etkileri, öncesi ve sonrası gibi konulara odaklanmaktadır. Bu çalışma ise müfredatı felsefi, siyasi, beşerî, sosyal ve tarihi temelleriyle değerlendirmekte, dini bilgi ve ahlak eğitimi unsurları üzerinden analiz etmektedir. Çalışma sonunda, Enstitülerin müfredatlarına don dönemde eklenen Din Bilgisi dersinin yüzeysel olduğu ve kapsamlı bir şekilde işlenmediği tespit edilmiştir. Köy Enstitüleri'ndeki din eğitimi müfredatının içeriğiyle ilgili herhangi bir araştırma veya yayının mevcut olmaması, çalışmanın önemini ve orijinalliğini vurgulayarak, ilgili alandaki literatür boşluğunu doldurma amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelime: Din Eğitimi, Eğitim Tarihi, Eğitim Politikaları, Köy Enstitüleri, Öğretim Programları.

Abstract: This study aims to analyse the changes in the "Religious Knowledge" course over time by focusing on the curricula of the Village Institutes, which were established in 1940 with Law No. 3803 and closed in 1954 with Law No. 6234 on the Unification of Teachers' Schools. This analysis also aims to determine which factors

* Dr., (Bağımsız araştırmacı). ORCID: 0000-0002-7608-068X, osmann@gmail.com (Sorumlu yazar)

**Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID: 0000-0003-2023-6873, hakan.ozkan@medeniyet.edu.tr

Cite as/ Atıf: Çorbacı, O.K & Özkan, H. (2023). Köy enstitülerinde din eğitimi: analitik bir inceleme ve değişim dinamiklerinin irdelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 449-472
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1317276>

Received/Geliş: 20 June/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 23 August /Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

influenced the presence or absence of the course and to understand the motivations behind these changes. In this context, the curricula of the periods 1940, 1943, 1947 and 1953 were subjected to a detailed analysis and analysed especially in terms of religious knowledge and moral education. The data were collected through document analysis technique and content analysis approach was used in the analysis process within the framework of the criteria determined in accordance with the objectives of the study. Village Institutes have been extensively discussed in many academic articles and books. These studies generally focus on issues such as the functioning of the Village Institutes, the reasons for their closure, ideological effects, before and after. This study, on the other hand, evaluates the curriculum with its philosophical, political, humanitarian, social and historical foundations and analyses it through the elements of religious knowledge and moral education. At the end of the study, it was determined that the Religious Knowledge course added to the curriculum of the Institutes in the don period was superficial and not comprehensive. The lack of any research or publication on the content of the religious education curriculum in the Village Institutes emphasises the importance and originality of the study and aims to fill the literature gap in the related field.

Keywords: Religious Education, Educational History, Educational Policies, Village Institutes, Curriculum.

Giriş

Eğitim, toplumsal yapı üzerinde etkisi olan bir kurum olarak değerlendirilmekte ve bireyin yaşamını düzenleyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, sosyalleşme kavramıyla geniş bir anlamda bağlantılıdır ve bireyin varlığını etkileyen temel bir alan olarak kabul edilmektedir. Eğitim, yeni nesillere geçmişte biriktirilen bilgi birikimlerini aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda bu nesillerin rasyonel düşünme becerilerini geliştirerek mevcut bilgiye yenilerinin eklenmesine olanak sağlayan uygun imkanlar sunmaktadır. Bu nedenle, toplumsal yapıyı koruyan ve sürdüren statik bir yaklaşımın yanı sıra değişimi merkezine alan dinamik bir yaklaşım da eğitim kurumunun sistematik hale gelmesini sağlamıştır.

Eğitim, toplumsal olgular gibi sürekli değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Eğitim, zaman içinde toplumlar arasında ve aynı toplumda bile sürekli olarak değişime uğramıştır, bu da çeşitli eğitim felsefelerinin ve uygulamalarının doğmasına neden olmuştur. Her eğitim anlayışının amacı, hedeflediği insan modelinde aranan özelliklerin farklılığına bağlıdır. Bazı eğitim anlayışları toplum odaklıyken bazıları da bireysel gelişimi öncelikli tutmaktadır. Bu sebeple, eğitimin içeriği, ders programları, müfredat planlamaları, öğretim yöntemleri ve teknikleri, ölçme ve değerlendirme şekilleri eğitim hedeflerindeki çeşitliliğe bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Doğan, 2004: 27-28).

2000 sonrası dönemde Türkiye'deki eğitim sistemi genel çerçevede dönüşüm geçirmiş ve bu dönüşüm din eğitimi sistemini de etkilemiştir. Confessional tarzda sunulan din eğitimi, zaman içinde toplumsal ve kültürel değişimlerle birlikte dönüşmüş ve 2000'li yıllarda dinler arası ve mezhepler üstü bir perspektife evrilmiştir. Geleneksel ezberci eğitim anlayışının yerine, bireysel ve toplumsal gelişime katkı sağlayan, eleştirel düşünmeyi teşvik eden ve etik değerlerin anlaşılmasını amaçlayan bir yaklaşım gelmiştir (Altıntaş, 2017: 236). Artık din eğitimi sadece dini metinlerin öğretilmesi değil, aynı zamanda bireylerin evrensel değerleri kavramalarını ve farklı düşüncelere saygı duymayı öğrenmelerini hedeflemektedir. Teknolojik ilerlemeler, din eğitiminin de yöntemlerini etkilemiş ve öğrenme deneyimini zenginleştirmiştir. 2000 sonrası dönemde din eğitimi, dijital medyanın kullanımıyla daha geniş kitlelere erişim sağlayarak daha etkili bir şekilde ulaşmayı amaçlamıştır.

Dijital platformlar, öğrencilere interaktif materyaller sunma, çevrimiçi tartışma forumları aracılığıyla fikir alışverişinde bulunma ve sanal sınıflarda etkileşimli öğrenme imkânı tanıma fırsatı sunmaktadır. Bu da öğrencilerin dini konuları daha etkili ve katılımcı bir şekilde öğrenmelerini sağlamamaktadır. 2000 sonrası dönemde Türkiye'deki din eğitimi yaklaşımlarında öğrenci merkezli eğitim modeli öne çıkmıştır. Bu model, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun olarak dini içerikleri keşfetmelerini, eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmelerini ve kendilerini ifade etmelerini desteklemektedir. Öğrencilere farklı öğrenme yöntemleri sunarak onların katılımını artırmak, öğrenmeyi daha anlamlı hale getirerek ve dinî konulardaki anlayışlarını derinleştirmeyi hedeflemektedir.

Türk eğitim sisteminde din eğitiminin gelişimini anlamak için, önceden var olan eğitim kurumları ve sistemlerini ayrıntılı bir şekilde incelemeye tabi tutmak gerekmektedir. Her bir yapılanma, önceki dönemlerin etkileri doğrultusunda olumlu ya da olumsuz yönde şekillenmiştir. Osmanlı Devleti, varlığı

boyunca gerek siyasi gerekse sosyal açıdan birçok değişim yaşamış ve bu süreçler, devletin eğitim sistemine de yansımıştır. Devletin yerleşik hayata geçmesi sonucunda kentleşme olgusu ortaya çıkmış ve yeni bir eğitim anlayışı geliştirilmiştir. Osmanlı Devleti, Türk tarihindeki diğer devletlerin eğitim anlayışından etkilenmiş olmakla birlikte, zamanla kendine özgü bir eğitim sistemi oluşturmuştur. Bu sistem, devletin kurumsal yapısının yanı sıra toplumun kültürel, dini ve sosyal yapısından da etkilenmiştir (Ertürk, 1986: 11-14).

Tanzimat dönemi, Türk eğitim sistemi için önemli bir dönüm noktası olmuştur ve bu durum eğitim kurumlarının ilk kez belli bir sistem içerisine oturtularak modernize edilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Eğitim sisteminin modernizasyonu ile eğitim kurumlarının yapılarından, öğretim yöntemlerine kadar birçok alanda yenilikler yapılmış, eğitim, devletin kalkınmasında temel araçlardan biri haline getirilmiştir. Bu bağlamda, Tanzimat dönemi Türk eğitim sistemi aynı zamanda eğitim sisteminin özünü dönüştüren bir zihniyet değişikliği anlamına da gelmektedir (Furat, 2018: 266-267).

Cumhuriyet'in kuruluşundaki eğitim sistemi, Osmanlı'nın son döneminden devralınan ön kabullerle birlikte önemli değişimler yaşayarak, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerine uygun bir şekilde şekillenmiştir. Cumhuriyet eğitimi, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, laik, devletçi ve inkılâpçı değerleri benimseyerek milliyetçi vatandaşlar yetiştirmeyi hedeflemiştir. İlke ve programlar bu amaca uygun şekilde tasarlanmış ve hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Bozaslan ve Çokoğullar, 2015: 312). Eğitimin temel ilkesi millî karakterdedir ve çocukların ulusçu olarak yetişmesi amaçlanmıştır. Eğitim, kurum ve programlarıyla toplumların neredeyse tamamında devletin ideolojik düşüncelerinin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de eğitim kurumları, öğrencileri, devletin resmî ideolojisiyle uyumlu bireylere dönüştürme görevini üstlenmiştir. Eğitim bu dönemde sosyalleştirme, sistemin devamlılığı, vatandaşlara sistemsel değerleri benimsetme, iyi insan ve iyi yurttaş yetiştirme işlevlerini yerine getirmektedir. Bu amaç doğrultusunda Millet Mektepleri, Halk Evleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumlar açılmıştır (Kapluhan, 2013: 181).

Türkiye'de 1920-1935 yılları arasında, eğitim alanında enstitülerin kurulması fikri belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilen İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüsü sisteminin kurulması için ilk adımları atmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin çeşitli nüfus oranlarına sahip birçok köyünün varlığı ve her köye okul inşa etmenin imkansızlığı, eğitim sisteminde yeni bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, düşük nüfusa sahip köylere hızla eğitilmiş öğretmenler gönderilmesi kararı alınmış ve bu amaçla 1937 yılında iki köy öğretmen okulu açılmıştır. Sonraki süreçte ise 1940 yılında Köy Enstitüleri kurulmuş ve köy eğitim sistemi geliştirilerek yeni bir eğitim yönetimi şekillendirilmiştir. Köy Enstitüleri ile birlikte ilk öğretmen okullarının müfredatları 1951 yılında birleştirilerek, eğitim süresi altı yıla uzatılmıştır. Köy Enstitüleri bünyesinde ise 1943-1947 ve 1953 yıllarında üç farklı öğretim programı uygulanmıştır (Çelebi ve Kazancı, 2021: 203-204).

Köy enstitüleriyle ilgili kapsamlı birincil araştırma, Fay Kirby tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, Yahya Akyüz başta olmak üzere pek çok araştırmacı, akademik makaleler ve kitaplar yazarak Köy Enstitüleri hakkında bilimsel çalışmalara katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar genellikle Köy Enstitüleri'nin işleyişi, kapanma sebepleri, ülke çapındaki etkileri, eleştirilere yanıtlar ve öncesi-sonrası gibi konulara odaklanmıştır. Eleştiriler, öğrencilerin yoğun çalıştırılması, köylü-şehirli sınıfsal ayrımı, öğretmenlerin düşük maaşları, müdürlerin geniş yetkileri, karma eğitim ve müfredatlarda din dersinin yer almaması gibi çeşitli konulara dayanmaktadır. Bu çalışmada, 1940 tarih ve 3803 sayılı kanunla kurulan ve 6234 sayılı "Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun" la 1954 yılında kapatılan Köy Enstitüleri'ndeki eğitim sistemi ve sonraki yıllarda eklenen din eğitimi müfredatı üzerinde durulacaktır. Bunun yanında özellikle Köy Enstitüleri'nde din eğitimi derslerinin olmadığı dönemde ahlâk eğitimi yerine hangi derslerin konulduğu, hangi yıllarda din bilgisi dersi eklendiği ve eklenme sebepleri gibi alt problemlere de cevap aranacaktır. Çalışma aynı zamanda daha önce çalışılmayan Köy Enstitüleri'ndeki din eğitimi müfredatları ile ilgili olarak literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu konuda yapılan herhangi bir araştırma veya yayın olmaması, çalışmanın önemini ve orijinallliğini vurgulamaktadır.

Yöntem

İdeolojik boyuttan ziyade din eğitimi konusundaki değişikliklerinin pratik yönleri ve uygulamalarının ele alınacağı çalışmada nitel veri analiz yöntemlerinden doküman ve içerik analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin toplanması, incelenmesi, sorgulanması ve analiz edilmesi amacıyla çeşitli dokümanların sistematik olarak kullanıldığı bir bilimsel araştırma yöntemidir. Bu strateji, araştırmacıların mevcut literatürü inceleyerek bilgi toplamasına ve bu bilgileri analitik bir yaklaşımla değerlendirmesine olanak tanımaktadır. Bu yöntem, literatürde genellikle diğer araştırma yöntemleriyle birlikte kullanılarak tamamlayıcı bir rol oynarken, bağımsız bir yöntem olarak da uygulanabilmektedir. Doküman analizi, araştırmacılara mevcut kaynaklardan elde edilen bilgilerin derinlemesine incelenmesi ve anlaşılması için bir çerçeve sağlamaktadır. Bu sayede araştırmacılar belirli bir konuyla ilgili bilgileri değerlendirebilmekte; kalıpları, eğilimleri veya temaları tespit edip bilgiye dayalı sonuçlar çıkarabilmektedir (Sak vd., 2021: 228). Nitel araştırma yönteminde kullanılan bir teknik olan içerik analizi, dokümanlar, metinler ve evraklar gibi çeşitli materyalleri analiz etmeyi hedefleyerek objektif, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmayı amaçlar. Bu yöntem, araştırmacıların sistemli bir şekilde veri toplamalarını ve anlamlı sonuçlara ulaşmalarını sağlar (Metin ve Ünal, 2022: 273).

1. Köy Enstitüleri'ni Hazırlayan Koşullar

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi, medreseler aracılığıyla büyük başarılar elde etmiş olsa da sonraki dönemlerde ortaya çıkan olumsuzluklar eğitim kurumları üzerinde de etkili olmuştur. Sultan II. Mahmud'un 1824 tarihli "Talim-i Sıbyan" fermanına rağmen, zorunlu ilköğretimin İstanbul'da bile uygulanması 1830'lu yıllara kadar gerçekleşmemiştir. Ekonomik ve siyasi sorunlar, Osmanlı entelektüellerinin eğitim sisteminin gözden geçirilmesini hızlandırmış olsa da, ülkenin kültürel ve etnik yapısı nedeniyle, Tanzimat Dönemi'nden Meşrutiyet'e kadar olan süreçte eğitim politikalarının istikrarlı ve etkili bir şekilde uygulanması mümkün olmamıştır. Ülkedeki sorunlar 1835'te hazırlanan ilk "Maarif Raporu" ile ele alınmış ve Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, Almanya ve İskandinav ülkelerindeki modellere dayanarak ilkokullar açılmıştır (Kirby, 2019:16).

Mekâtib-i Umûmîyye Nezâreti'nin kuruluşundan sonra yayınlanan 1847 Talimatnamesi'yle ilkokullarda eğitim süresi dört yıldan yedi yıla çıkarılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde, eğitim-öğretim birliği amaçlanmış olsa da medrese-okul çift başlılığı nedeniyle bu hedef gerçekleştirilememiştir. Nezaretin oluşumu ve nizamnamenin yayınlanması, köy halkının eğitimine yönelik çabaların artmasına ve kız çocuklarının eğitimine önem verilmesine katkıda bulunmuştur. Maarif Nizamnamesinde, her köye sıbyan mektebi açılması gerekliliği vurgulanmıştır. Ek olarak, bir köyde iki okul bulunuyorsa, birinin erkekler için, diğeri için ise kızlar için ayrılması önerilmiştir (Akyüz, 1982:109-112).

1848 yılında rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için kurulan Darümuallimin, Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştiren ilk okuldur (Aydın, 1998:277). İlköğretimdeki öğretmen ihtiyaçları için de 1868 yılında "Dârü'l-mu'allimin-i Sıbyân" adıyla iki yıllık bir öğretmen okulu kurulmuştur. Ma'ârif-i Umûmîyye Nizâmnamesi'nin 1869'da yayımlanmasıyla, her köy ve mahallede ilköğretim okulları açılmaya başlanmıştır. Kız öğrenciler için açılan eğitim kurumlarındaki öğretmen ihtiyacı ise 1870'de uygulamaya geçirilen "Dârü'l-mu'allimât" ile karşılanmıştır. Sıbyan mektepleri iptidai okullarına dönüştürülmüş ve ilköğretim alanında "iptidai" terimi yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Daha nitelikli öğretmenler yetiştirmek amacıyla 1874 yılında günümüzdeki eğitim fakültelerine benzerlik gösteren "Darulmuallimin-i Kebir" adlı bir okul açılmıştır (Öztürk, 1998:21).

Osmanlı eğitim tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilen eğitim reformları, II. Abdülhamid'in tahta çıkması ve 1876 yılında ilan ettiği Kanun-ı Esasî'yle başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde planlanan yeniliklerin çoğu hayata geçirilememiş olsa da bu dönemde eğitim alanında birçok gelişme kaydedilmiştir. Fermanla yapılmak istenen yenilikler bu dönemde uygulama imkânı bulmuş, birçok okul açılmış ve gerekli görülenler ıslah edilmiştir. Kanun-ı Esasî'nin kabul edilmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'ndeki her birey için eğitim-öğretim, devletin gözetimi altında bir hak olarak tanınmıştır. Eğitim hizmetlerinin toplumun geneline yayılmasında öncelik, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelere verilmiş ve Maarif Nezaretisi'nin merkezi teşkilatı, beş daireye ayrılarak, merkezi örgütün temelleri atılmıştır (Arslan, 2021:25).

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nde Millî Eğitim alanında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Köy kökenli bazı ittihatçılar, köylerdeki eğitim sorunlarına dikkat çekerek devletin müdahalesini sağlamış, köy okullarına nitelikli öğretmen yetiştirilmesi amacıyla Darulmuallimin-i İptidaiye adıyla bir öğretmen okulu kurulmuştur (Akagündüz, 2020:55). 1909 tarihinde yayımlanan Tahsil-i İbtidaiye Lâyiha-yı Kânûniyesi, köy halkının eğitimine yönelik önemli hükümler içermektedir. Söz konusu kanunda, her birinde 200 hane bulunan köylerde bir okul inşa edilmesi öngörülmekte, köylülerin eğitim sürecine ilişkin başlama yaşları, görev ve sorumlulukları, her ilde öğretmen okullarının kurulması ve öğretmenlerin zorunlu hizmet süreleri belirtilmektedir. Bu dönemde köylülerin eğitimine yönelik önemli bir adım daha atılmış ve 'Orman Ameliyat Mektepleri' adı verilen okullar kurulmuştur. Bu yatılı eğitim veren okullara, köy sakinlerinin ve orman sahiplerinin çocukları kabul edilmiştir. Bu okulların eğitim sistemi, Köy Enstitüleri'nin teorik ve pratik temellere dayalı eğitim sistemiyle benzerlik göstermektedir. Ayrıca, 1912 yılında yürürlüğe giren Tedrîsât-ı Zirâiyye Nizamnamesi'yle, ziraat öğretmenleri ve uzmanları yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Erkek, 2009:186).

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda genç ve eğitilmiş nüfusun büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yeni Türk Devleti eğitim alanında yoğun çalışmalar yürütmüştür. Eğitimin ilerlemesi ve finansmanının tarıma bağlılığı göz önünde bulundurularak, mevcut Darulmualliminler'in köylerde veya çevrelerindeki çiftliklerde açılan Çiftlik Mektepleri'nde faaliyet göstermesi önerisi ortaya atılmıştır (Arslan, 2021:28).

15 Temmuz 1921 tarihinde ilk Maarif Kongresi gerçekleştirilmiş, öğretim süreleri, ilkökul programlarının geliştirilmesi, ortaöğretim kurumlarının program ve derslerinin gözden geçirilmesi gibi konular ele alınmıştır. Ancak Milli Mücadele Dönemi'nde gerçekleştirilen kongre, eğitimdeki eksikliklere tam anlamıyla odaklanma fırsatı bulamamıştır. Maarif Misakı adlı genelgeyle, yatılı bölge okullarının kurulması çağrısında bulunulmuş ve öğretmen ihtiyacının hızlıca karşılanmasıyla ilgili planlamalarda önemli adımlar atılmıştır. Eğitim planları ve politikalarının temelinde yurttaşlık kavramı ve tarım ekonomisinin gereklilikleri doğrultusunda köylülerin eğitimi yer almıştır. Özellikle köylerde görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesine yönelik politika, cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının temelini oluşturmaktadır (Öztürk, 2007: 61).

3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilen Tevhidi-i Tedrisat Kanunu'yla eğitim politikaları alanında önemli değişiklikler yapılmıştır. Kanunun ilk maddesiyle, "Türkiye'deki tüm bilim ve öğretim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunu" belirtilmektedir (Tevhidi-i Tedrisat Kanunu, 1924: md. 1). Bu hüküm uyarınca, farklı kurumlara bağlı olan devlet okulları, medreseler, azınlık ve yabancı okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Öğretmen eğitimi ve okulların durumuna yönelik yapılan çalışmalardan biri de III. Heyeti İlmiye Toplantısı'dır. Bu toplantıda, belirli bölgelerde liselerin kurulması ve sayılarının artırılması, yatılı olmayan ortaokullarda karma eğitim uygulamasına geçilmesi, okulların kapasitelerini artırmak amacıyla çeşitli tedbirler alınması, öğretmen okulları ve diğer meslek okullarının merkezi konumlarda birleştirilerek güçlendirilmesi, stajyer öğretmenlere yönelik eğitim formasyonunun esaslarının belirlenmesi ve Talim ve Terbiye Dairesi'nin oluşturulması gibi önemli kararlar alınmıştır (Maarif Teşkilatına Dair Kanun, 1926: md. 2).

Eğitim alanında Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci icraatı, uluslararası alanda tanınmış eğitimcileri Türkiye'ye çağırarak olmuştur. 1924 yılında Amerikalı eğitimci J. Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor adlı bir çalışma kaleme alarak, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yapılanması, öğretmen yetiştirme ve terfi süreçleri, okul sistemleri, tarım-ziraat faaliyetleri, ilköğretim programları, okuryazarlık ve okuma alışkanlıkları gibi konuları ele almıştır. Dewey'in raporu temel alınarak Gazi Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. Dewey aynı zamanda köy halkı eğitimi konusundaki düşüncelerini de paylaşmış ve Türk köylülerinin Amerikan çiftlikleri gibi düşünülerek, eğitim sorunlarının yerli insan kaynaklarıyla çözülmesi için öğretmenlerin yurtdışına gönderilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir (Efendioğlu vd., 2010:56-59). 1925 yılında Alman Alfred Kuchne, 1927 yılında da Belçika'lı Omer Buyse Türkiye'yi ziyaret ederek eğitim faaliyetleri üzerine incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler sonucunda, öğretmenlerin eğitim sürecinde uygulamalı olarak tarım ve bahçe işlerini öğrenmeleri için özel deneme bahçelerinin

oluşturulması önerilmiş ve her bölgeye uygun tarım ve sanat okulları açılması tavsiye edilmiştir (Kirby, 2019:24).

Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey tarafından yürütülen eğitim politikaları kapsamında, öğretmen yetiştirme ve köylerde öğretmen bulundurma konuları, pozitivist bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, okulların finansmanı için İl Özel İdareleri'nin gelirlerinin %10'u ayrılmış ve Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkında Kanun Tasarısı TBMM'ye sunulmuştur (Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkında Kanun, 1926:md. 1). Maarif Eminleri Kongresi'nin 1927 yılında gerçekleştirilmesiyle birlikte, köy muallim okullarının kurulması gündeme gelmiş ve kız ortaokulları kapatılarak öğrenciler erkek ortaokullarına nakledilmiştir. Ayrıca, üç yeni köy öğretmen okulu açılması planlanmış ve bir şehir öğretmen okulu köy öğretmen okuluna dönüştürülme kararı alınmıştır (Öztürk, 2007:135). 1928'de kurulan Millet Mektepleri, 1932'de açılan Halk Evleri ve Halkodaları, bu dönemde oluşturulmaya çalışılan eğitim ve kültür politikalarının diğer önemli unsurlarıydı. Bu kurumlar, köylüleri uygun bir eğitim programıyla hem vatandaşlık bilinci kazandırmak, hem de üretkenliklerini artırmak amacıyla oluşturulmasına rağmen, hedeflerine ulaşmakta yeterli başarı sağlanamamıştır (Avcı, 2019:4).

1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Mustafa Necati Bey'in vefatı, Türkiye'de eğitim politikalarında aksamalara ve eğitim harcamalarında kısıtlamalara neden olmuştur. 1933 yılından itibaren, köye göre öğretmen yetiştirme çalışmaları yeniden başlatılmıştır. Ancak 1930'lu yıllarda köy ve kasaba okullarına yönelik öğretmen yetiştirme politikası, yeni okul açmaktansa var olan okulların kaynaklarını en etkin biçimde kullanma prensibi üzerine optimize edilmiştir (Akyüz, 1982:154). Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, öğretmen yetiştirme amacıyla çalışmalar yaptırmış olsa da Mıntıka Muallim Mektepleri kurma planını hayata geçirememiştir (Kirby, 2019:34).

1930'lu yıllarda Türk uzmanlar tarafından sunulan farklı görüşler doğrultusunda köy öğretmeni yetiştirme konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu süreçte Raşit Öymen, yüksekokulların kurulması ve bu okullardan mezun olan öğrencilerin köylere yönlendirilmesi önerisinde bulunmuş, Kâzım Nami Duru' da Polonya ve Cezayir'deki köy öğretmeni yetiştirme projelerine benzer çalışmaların yapılması tavsiye etmiştir. Nusret Köymen, Meksika'da uygulanan Köy Rehberleri Uygulama Okulu'nun örnek alınabileceğini dile getirirken, Vedat Nedim Tör' de kooperatifçilikten faydalanma önerisi ortaya atmıştır. Yunus Nadi'nin raporlarına göre, 1930'lu yıllarda Köy Enstitüleri'nin gelişimine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. 1933 yılında Dr. Reşit Galip'in Millî Eğitim Bakanı olarak atanmasıyla birlikte eğitim çalışmaları güncellenmiş, Köy İşleri Komisyonu oluşturulmuş ve bu komisyon köye gönderilecek öğretmenlerin etkili bir şekilde yetiştirilmesine odaklanmıştır (Arslan, 2021:35).

1936 yılında, Eskişehir'in Çifteler ilçesinde, Ziraat ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın iş birliğiyle, deneme amaçlı olarak ilk öğretmen kursu açılmıştır. Bu kursa, askerliklerini başarıyla tamamlamış onbaşı ya da çavuşluğa yükselmiş köy gençleri kabul edilmiştir. Eskişehir'in ardından Lüleburgaz ve Kastamonu'da yeni öğretmen kursları açılmıştır. Bu kurslarda, eğitim adaylarına, okuma-yazma öğretiminin yanı sıra uygulamalı olarak inşaat, hayvancılık ve modern tarım teknikleri gibi konular öğretiliyordu. Bu sayede, öğretmenler köylülerin yardımıyla okul binalarını inşa edebiliyor ve devlet tarafından sağlanan topraklarda zirai üretim yaparak köylülere örnek oluyorlardı (Burgaç, 2003:126). Eğitim kursları başarılı olunca Maarif, Dahiliye ve Ziraat Bakanlıkları'nın encümenleri tarafından hazırlanan ve Meclis'e sunulan bir rapor sonrasında, 1937 yılında 3238 sayılı Köy Eğitimleri Kanunu (Köy Eğitimleri Kanunu, 1937) kabul edilmiştir. Bu kanun, o dönemdeki sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar altında ülkenin eğitim-öğretim profilinin belirlenmesi açısından, öğrenim çağındaki çocuk sayısı ve öğretmen sayısı gibi faktörler dikkate alınarak ilk kez gerçekçi bir eğitim vizyonu ortaya koymuştur. Açılan öğretmen okulları, okuma ve yazma becerilerine sahip olanların sayısını artırarak, kırsal ve şehirsiz bölgeler arasındaki eğitim dengesinin sağlanmasına katkı sağlamış ve Türkiye'nin kalkınması için köy ve köylüler üzerinde etkili bir yapı oluşturmuştur.

2. Köy Enstitüleri'nin Kuruluşu

II. Mahmut döneminden 1940 yılına kadar kırsal alanlarda okuma-yazma eğitimi ve köy okullarının gereksinimlerinin karşılanması için öğretmen yetiştirme konusu önemli bir yer tutmuştur. Bununla birlikte, çağdaş eğitim uygulamalarına ulaşmak için yürütülen çalışmalar yetersiz kalmıştır.

1935 yılında, Türkiye nüfusunun %85'ini oluşturan köy nüfusu, önemli eğitim zorluklarıyla karşılaşmıştır. 48 bin köy bulunduğu dönemde, sadece 5.400 köyde okul bulunmaktaydı. En az 40 bin ilkokul öğretmenine ihtiyaç duyulmasına rağmen, bu sayının dörtte biri bile temin edilememiş ve çoğu mevcut okul da ciddi şekilde tahrip olmuş durumdaydı (Tonguç, 1997:115). Türkiye'deki erkek nüfusun %76,7'si ve kadın nüfusunun %91,8'i, 1935 nüfus sayımına göre okuma ve yazma becerisine sahip değildi. 1940 yılında İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'deki şehir ve kasabalardaki okul çağındaki çocukların %39,4'ü okuryazar değilken, bu oran köylerde %78'e yükseliyordu. Bu dönemde, 7-16 yaş aralığındaki Türkiye'deki çocukların sayısı 3.749.909 olarak belirlenmiş olup, bu çocukların %70,6'sı okuma-yazma becerisine sahip değildi. Yasal olarak ilköğretim alması gereken çocukların %60'ı şehir ve kasabalarda okula gitmekteyken, köylerde bu oran yalnızca %20 düzeyindeydi. Okuma-yazma becerisine sahip olan çocukların oranı erkeklerde %31,3, kızlarda ise %18,6 olup, toplamda %25,3 seviyesindeydi.(Altunya, 2010:18-22).

Köy öğretmen okullarında elde edilen olumlu sonuçlar Köy Enstitüleri'nin kuruluş sürecini hızlandırmış, öğretmen sayısını artırılması ve çalışmaların planlı bir şekilde yürütülmesi düşüncesi güçlenmiştir. Köy Enstitüleri'nin temel prensipleri, 1936 yılında hazırlanan ilkeler doğrultusunda belirlenmiştir. Türkiye'ye özgü bir model olarak düşünülen Köy Enstitüleri'nin kuruluş hazırlıkları, gelişmiş ülkelerdeki eğitim sistemleri ve eğitimcilerin raporları incelenerek tamamlanmıştır (Çoban, 2011:452). Köy Enstitüleri'nin kuruluş amaçları arasında ilköğretimin bütün ülkeye yayılması, üretimin artırılması, nüfusun meslek sahibi yapılması ve üretim yaşamının örgütlenerek dönüşümlerinin gerçekleştirilmesi yer almaktadır.

Köy Enstitüleri, köylülerin ilham alabileceği bir örnek oluşturmak amacıyla özellikle verimsiz topraklarda verimlilik sağlamak için kurulan kurumlardır. Bu enstitüler, öğrencilerin köylerinden alınarak eğitim-öğretim ve üretimin sürekliliğini sağlama amacını taşımıştır. Bunun yanı sıra, köyde yaşayan halkın siyasi, toplumsal ve diğer haklarının bilincini artırma gibi uzun vadeli hedeflere de odaklanılmıştır (Arslan, 2021:78). Başbakanlık, 1940 tarihinde TBMM'ye Köy Enstitüleri'nin kurulması için başvuruda bulunmuştur. Köy Enstitüleri, 1940 tarihinde hayata geçirilerek köy öğretmenleri ve diğer meslek erbabının yetiştirilmesi amacıyla Maarif Vekilliği tarafından açılmıştır (Köy Enstitüleri Kanunu, 1940: md. 1).

Köy Enstitüleri için kabul edilen kanuna göre, seçilen sağlıklı ve yetenekli köylü çocukları tam devreli köy ilk okullarını tamamlamış olmaları şartıyla enstitülere kabul edilecektir. Enstitülerde eğitim süresi en az beş yıl olacak şekilde belirlenmiştir. Mezun olan öğretmenlere altı yıl süresince aylık olarak belirli bir miktarda ödeme yapılacak. Bu miktar, altıncı yılın sonunda artacak ve on beşinci yılın sonunda daha da yükselecektir. Ayrıca, öğretmenlere göreve başladıklarında bir defaya mahsus olmak üzere belirli bir sermaye sağlanacak ve tarım araç gereçleriyle geçimlerini sağlayabilecekleri araziler devlet tarafından temin edilecektir. Köy enstitüsü mezunu öğretmenler, atandıkları köylerde tüm eğitim ve öğretim işlerinden sorumlu olacaklardır. Ayrıca, tarım işlerinin bilimsel bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi için kendi oluşturacakları örnek atölye, bahçe, tarla ve bağ yerlerde köylülere yol gösterecek ve bu imkanlardan faydalanmalarını sağlayacaklardır. Köy Enstitüleri'ne başvuruda bulunabilecek öğretmen adayları arasında üniversite ve yüksek okul mezunları, öğretmen okulları mezunları, Gazi Terbiye Enstitüsü mezunları, orta ziraat okulları mezunları, erkek ve kız sanat okulları mezunları, Köy Enstitüleri mezunları, ticaret lisesi mezunları ve diğer teknik ve mesleki okullar mezunları yer almaktadır (Bahadırhan, 2020:41-48).

Köy Enstitüleri'nin kuruluş amacı, öncelikle ilköğretimi tüm halka yaymak, kırsal kesimdeki insanların meslek sahibi olmalarını sağlayarak üretimi artırmak ve üretim yaşamını örgütleyerek dönüşüm geçirmelerini sağlamaktır. Ek olarak, okul ve köy arasında işbirliği sağlanarak, köy halkının o dönemin şartlarına uygun bir şekilde eğitilmesi düşünülmüştür. Bu sayede, köylülerin ihtiyaç duydukları becerileri kazanmaları, bireysel ve toplumsal gelişime katkıda bulunmaları istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, enstitüler verimsiz topraklar üzerinde kurulmuş ve köylülere örnek olunarak bu toprakların verimli hale getirilmesi hedeflenmiştir. Öğrencilerin köylerden alınarak, eğitim-öğretim ve üretim süreçleri hem okulda hem de köyde devam ettirilmiştir. Ayrıca köyde yaşayan halkın sosyal,

ekonomik ve siyasal hakları konusunda bilinçlendirilmesi de amaçlanmıştır. Enstitüler, sadece teorik bilgi sunmaktan öte öğrencilere pratik bilgiyi de aktararak, pasif öğrencileri daha etkin ve üretken bireyler haline getirerek eğitim anlayışını dönüştürmüşlerdir. Bununla birlikte, gelecekte yapılacak toprak reformları gibi önemli gelişmeler için hazırlıklı bir nesil yetiştirmek amacıyla örgütleyici bir rol üstlenmişlerdir (Akdoğan, 2016:36).

Köy Enstitüleri Kanunu'nun kabulüyle birlikte, Eskişehir Çifteler Öğretmen Okulu, Kırklareli Kepritepe Öğretmen Okulu, İzmir Kızıllıçullu Öğretmen Okulu ve Kastamonu Gököy Öğretmen Okulu gibi eğitim kurumları Köy Enstitüleri olarak yeniden yapılandırılmıştır. Diğer enstitüler kısa bir süre içinde merkezi bölgelere kurulmuş ve birkaç ilin dahil olduğu alanları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1940 yılında, Ankara-Arifiye Köy Enstitüsü, Kayseri-Pazarören Köy Enstitüsü, , Sivas (Yıldızeli)-Pamukpınar Köy Enstitüsü, Isparta-Gönen Köy Enstitüsü , Kars-Cilavuz Köy Enstitüsü, Van-Erciş Köy Enstitüsü, Osmaniye-Düziçi Köy Enstitüsü, Lüleburgaz-Kepritepe Köy Enstitüsü, Malatya-Akçadağ Köy Enstitüsü, İzmir-Kızıllıçullu Köy Enstitüsü, Trabzon (Vakfıkebir)-Beşikdüzü Köy Enstitüsü, Samsun Ladik-Akpınar Köy Enstitüsü, Adapazarı-Arifiye Köy Enstitüsü, Balıkesir-Savaştepe Köy Enstitüsü, Antalya-Aksu Köy Enstitüsü, Eskişehir-Çifteler Köy Enstitüsü, Kastamonu-Gököy Köy Enstitüsü, Erzurum-Pulur Köy Enstitüsü kurulmuştur. Ardından, 1942 yılında Sivas (Yıldızeli)-Pamukpınar Köy Enstitüsü ve Erzurum-Pulur Köy Enstitüsü faaliyete geçmiştir. Ergani-Dicle Köy Enstitüsü ve Aydın-Ortaklar Köy Enstitüsü ise 1944 yılında kurulmuş ve Van-Erciş Köy Enstitüsü 1948 yılında açılmıştır. Bu dönemde, farklı kaynaklardan gelen öğretmenler, 1942 yılında Ankara-Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde köy Enstitüleri'nin eğitim anlayışına uygun bir şekilde yetiştirilmiştir. Bu enstitü ayrıca, köy bölgelerinde hizmet verecek gezici başöğretmenler, bölge ilköğretim müfettişleri ve nitelikli personellerin yetiştirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Yıldız ve Akandere, 2018:283-289).

3. Köy Enstitüleri'nde Ders Müfredatı

Köy Enstitüleri, kuruluşunda eşitlikçi bir eğitim anlayışıyla yönetilerek her bir enstitü, kendi özgün sorunlarına yönelik öğretim programlarını esnek bir şekilde uygulamıştır. Bu yaklaşım, tüm enstitülerin başarılı bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamıştır. Dersler, her hafta belirli bir konuya yoğunlaşarak işlenmiştir. Örneğin bir hafta matematik, bir hafta tarih, bir hafta Türkçe gibi belirli bir derse odaklanan öğrenciler, ellerindeki projelerle birlikte bu konulara daha derinlemesine eğilerek bilgi ve becerilerini geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerine özgürlük kazandırarak, çeşitli alanlarda uzmanlaşmalarına ve becerilerini artırmalarına imkân sağlamıştır (Kirby, 2019: 315).

Köy Enstitüleri, öğrencilere farklı ders kategorileri sunarak çeşitli bilgi ve beceriler kazandırmayı amaçlamıştır. Bu dersler üç ana gruba ayrılmıştır. İlk olarak, kültür dersleri adı verilen dersler; Matematik, beden eğitimi, kimya, resim-iş, tarih, tabiat ve okul sağlığı, yabancı dil, ev idaresi ve çocuk bakımı, fizik, öğretmenlik bilgisi, coğrafya, ulusal oyunlar, müzik, Türkçe gibi çeşitli konuları kapsamaktadır. İkinci olarak sanayi bitkileri ziraatı, balıkçılık ve su ürünleri, bahçe ziraatı (sebzeçilik, meyvacılık, fidancılık, bağcılık), zootekni, arıcılık ve ipek böcekçiliği, ziraat sanatları, kümes hayvanları bilgisi, tarla ziraatı gibi farklı uygulama ve dersler anlatılmaktaydı. Son olarak, köy demirciliği (nalbantlık), köy dülgerliği (marangozluk), köy yapıcılığı (tuğla, taşçılık, kireççilik, duvarcılık, sıvacılık, betonculuk), köy ve el sanatları (kızlar için), örgü, dikiş, biçki, dokumacılık, nakış ve dokumacılık, ziraat sanatları gibi farklı beceri alanlarını içeren teknik dersler ve uygulamaları da anlatılmıştır. Bu çeşitli ders kategorileri, öğrencilerin farklı alanlarda beceriler geliştirmelerine olanak tanıyarak, geniş bir eğitim yelpazesi sunmuştur (Akyüz, 1982:340-343).

Köy Enstitüleri'nde derslerin yaklaşık yarısı kültür derslerinden oluşmaktaydı ve dörtte biri tarım ile ilgili dersler ve uygulamalar için ayrılırken, geriye kalan dörtte biri ise teknik dersler ve uygulamalar için ayrılmıştı. Bu derslerde amaç, bilginin uygulamayla birleştirilmesiydi ve dersler ezbere dayalı bir yapı yerine, iş okulu sistemiyle yürütülerek öğrenciler bireysel çalışmalara yönlendiriliyordu. İlkokul sonrası verilen 5 yıllık öğretim süreci içinde, kültür dersleri, ziraat dersleri ve uygulamaları, teknik dersler ve uygulamalar ile sürekli çalışma ve dinlenme zamanları yer alıyordu. Öğrencilerin ortak olarak gördükleri zorunlu dersler arasında Türkçe, yazma, okuma ve anlatma, İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti rejimi, askerlik, eğitim ve iş eğitimi tarihi, öğretmenlik bilgisi, iş eğitimi bilimi, toplum

bilimi, çocuk ve gençlik ruh bilimi, öğretim metodolojisi ve ders uygulamaları, yabancı dil İngilizce, Fransızca, Almanca yer almaktaydı (Ergönenç, 2019: 30-32).

3.1. 1940 Yılı Müfredatı ve Sorunları:

Köy Öğretmen Okulları'nın Köy Enstitüleri'ne dönüştürülmesiyle birlikte, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni kurumların yapısına uygun eğitim programları henüz geliştirilemediği gibi eğitimcilerin bu programları geliştirecek düzeyde olmaması da bu sıkıntıların yaşanmasında etkili olmuştur. Eğitim programının belirli bir çerçeveye sahip olmaması, her enstitünün kendi programını belirleme özgürlüğünü beraberinde getirmiş ve bu durum, 1943 yılına kadar devam etmiştir. Enstitülerde görev yapacak öğretmenlerin mesleki ve kültürel birikimlerinin yeterli seviyeye ulaştırılması ve bu öğretmenlerin denetlenmesi gibi sorunlar, başlangıçta tam olarak giderilememiştir. İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün genelgelerıyla yönlendirici çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Köy enstitüsü müdürlerinin gönderdiği raporlar ile Tonguç'un enstitü müdürlerine yazdığı mektuplar arasındaki iletişim sonucunda eğitim programının temel ilkeleri belirlenmiştir. İlk üç sınıf için genellikle 1937 yılında açılan Köy Öğretmen Okulları müfredatı kullanılmış, dördüncü ve beşinci sınıf ders müfredatları ise bakanlık genelgelerine dayalı olarak düzenlenmiştir. Beş yıllık eğitim süresi içinde, 114 hafta kültürel, fen ve öğretmenlik bilgisine, 58 hafta tarım derslerine ve çalışmalarına, 58 hafta teknik derslere ve çalışmalara, ve 30 hafta da sürekli dinlenme sürelerine ayrılmıştır (Akandere ve Yılmaz, 2017: 11-13).

Tablo 1: 1937 Yılında Açılan Köy Öğretmen Okullarının Haftalık Ders Programı

Dersler	Sınıflar		
	1	2	3
Türkçe	5	5	5
Milli Tarih ve Medeniyet Tarihi	2	2	1
Coğrafya	2	2	1
Yurt Bilgisi	-	1	1
Ruhiyat, Terbiye ve Mektebi Hıfzısıhha	-	3	2
Uslu Tedris	-	-	2
Tatbikatı Dersiye	-	-	6
Riyaziyat	4	3	2
Tabii İlimler	2	2	-
Hayatiyat, Hıfzısıhha ve Ziraat	2	1	1
Resim	2	2	1
El İşleri	1	1	1
Musiki	2	2	1
Yazı	1	-	-
Toplam	23	23	23

Kaynak: (MEB, 2022, ksm. 1)

1940 yılı Köy Enstitüleri müfredatında Din Bilgisi dersinin yer almaması, Köy Enstitüleri felsefesi ve amaçlarıyla yakından ilişkilidir. Köy enstitüleri, öğrencilere din eğitimi vermek yerine laik bir eğitim sunmayı hedefleyen bir eğitim felsefesi benimsemiştir. Bu felsefe, dini inançların ve öğretilerin bireysel bir mesele olduğunu ve devletin görevinin bu inançlara müdahale etmemek olduğunu savunmuştur. Ancak, Köy Enstitüleri eğitim programında ahlâki değerlerin ve toplumsal normların öğretilmesi de önemli bir yer tutmuştur. Bu değerler ve normlar, tarih, yurt bilgisi, ruhiyat, terbiye ve hıfzısıhha gibi dersler aracılığıyla öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Köy Enstitüleri müfredatındaki derslerin amacının öğrencilerin sadece belirli bir inanca veya düşünce sistemine bağlı kalmalarını sağlamak olmadığını söylememiz mümkündür. Bu nedenle, dini bilgiler yerine ahlâki değerler farklı ders müfredatları konularında yer almıştır.

3.2. 1943 Yılı Köy Enstitüleri Haftalık Ders Programı

1943 yılında yapılan II. Maarif Şûrası, Türk Milli Eğitimi'nin temel konularını ele almak üzere 142 üyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Şûra'nın gündem maddeleri arasında, okullarda ahlâk eğitiminin geliştirilmesi, anadili çalışmalarının verimliliğinin artırılması ve tarih öğretiminin metot ve araçlarının incelenmesi yer almaktadır (Yılmaz, 2019: 49).

Şurada Ahlâk Eğitimi Komisyonu kurulmuş, okullarda ahlâk eğitiminin geliştirilmesi konusu üzerinde çalışılmış ve Türk toplumunun ve bireylerin ahlâk ilkelerinin belirlenmesi, bu ilkelerin okullarda uygulanmasına yönelik alınacak tedbirlerin düşünülmesi, bu tedbirlerin programa dahil edilmesi gibi konular ele alınmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan raporda başlangıçta ahlâk ilkeleri, ideal Türk çocuğunun tanımı ve Türk ahlâkının toplumsal ve bireysel ilişkileri üzerinde durulmuştur. Daha sonra, "Okullarda Ahlâk Eğitiminin Geliştirilmesi Şartları ve Araçları" başlığı altında ilkokul, orta dereceli okullar, yükseköğretim meslek ve teknik okulları ve Köy Enstitüleri'nde ahlâk eğitimi ilkeleri ve ders programlarına yansıtılmasına ilişkin öneriler sunulmuştur. Rapora göre, ahlâk eğitimi, Türk diline, kültürüne ve inkılapların değerlerine bağlı bir Türk yetiştirme; yüksek ahlâk ilkelerine sahip bir insan yetiştirme ve kendine ve başkalarına saygı gösteren, onurlu, şerefli ve namuslu bir şahsiyet oluşturma amacını taşımaktadır. Ahlâk Eğitimi Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, ilkokul, orta dereceli okullar, yükseköğretim okulları, mesleki ve teknik okullar ile Köy Enstitüleri'nin müfredatında yer alan kültür derslerinde ahlaki ilkelerin nasıl aktarılması gerektiği konusunda ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Özellikle enstitülerde eğitim-öğretim yapılacak binaların henüz tamamlanmamış olması nedeniyle öncelik yaşam alanlarına verilmiş ve bu durumun kültür derslerinin önemli ölçüde aksamasına yol açtığı belirtilmiştir (Dinç, 1999: 47-61).

Köy Enstitüleri'nin ilk yazılı programı, 1943 yılında ortaya çıkmıştır. Bu program, öğrencilerin haftalık ders ve çalışma saatlerini düzenleyen bir planlamayı içermektedir. Program, kültür, ziraat, teknik çalışmalar ve dersler üzere üç temel ders grubunu kapsamaktadır. Haftalık planlamalar da dahil olmak üzere öğrencilerin bu derslere ayrılacak zamanlarını belirlemektedir. Bu program, 5 yıllık öğretim sürecinde uygulanmıştır. Kültür dersleri için 114 hafta, ziraat dersleri ve çalışmaları için 58 hafta, teknik dersler ve çalışmaları için 58 hafta ve 5 yıllık sürekli tatiller için 30 hafta öngörülmüştür.

Tablo 2: 1943 Yılı Köy Enstitüleri Haftalık Ders Programı

Dersler	Sınıflar					Beş Yılda Okutulan Ders Saati Toplamı
	1	2	3	4	5	
Türkçe	4	3	3	3	3	736
Tarih	2	2	1	1	1	322
Coğrafya	2	2	1	1	-	276
Yurttaşlık Bilgisi	-	1	1	-	-	92
Matematik	4	2	2	3	2	598
Fizik	-	2	2	1	1	276
Kimya	-	-	2	2	-	184
Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi	2	2	2	1	1	368
Yabancı Dil	2	2	2	2	1	414
Elyazısı	2	-	-	-	-	92
Resim-İş	1	1	1	1	1	230
Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar	1	1	1	1	-	184
Müzik	2	2	2	2	2	460
Askerlik	-	2	2	2	2	368
Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı	-	-	-	-	1	46
Öğretmenlik Bilgisi	-	-	-	2	6	368
Zirai İşletme Ekonomisi	-	-	-	-	1	46
Dersler Toplamı	22	22	22	22	22	5060

Kaynak: (MEB, 2022, ksm. 2)

Enstitülerde yıllık eğitim-öğretim süresi 10,5 ay olup, sürekli izin süresi 1,5 aydır. Genel bilgi dersleri, tarım ve teknik derslerin eşit olarak ayrıldığı bu çalışma düzeni, haftalık 44 saatlik bir çalışma süresiyle belirlenmiştir. Köy Enstitüleri'nin yoğun çalışma temposu, diğer okulların beş yıllık öğrenim süresine göre oldukça fazladır.

Köy Enstitüleri'nin 1943 yılı programında din bilgisi dersi bulunmamaktadır. Bunun yerine, Ahlâk Eğitimi Komisyonu raporuna göre ahlâki değerler diğer derslerde verilmeye çalışılmıştır. Örneğin yurttaşlık bilgisi dersleri kapsamında, öğrencilere dürüstlük ve sorumluluk gibi konular öğretilmiştir. Tarih dersinde tarih bilinci, askerlik dersinde öğrencilerin Türklük bilincini kazanmaları ve vatan sevgisi gibi ahlâki değerleri benimsemeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ziraat derslerinde, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir tarım gibi konuları anlatılırken teknik derslerde, insanların ve toplumun yararına olan işlerde çalışmanın önemi aktarılmıştır. Resim ve müzik derslerinde, estetik değerlerin yanı sıra, sanatın insanların ruhsal gelişimine katkısına vurgu yapılmıştır.

1943 yılında Köy Enstitüleri'nde verilecek kültür dersleri için özel olarak hazırlanmış bir ders kitabı bulunmamaktadır. 1947 yılına kadar enstitülerde, ortaokul, lise ve öğretmen okullarında kullanılan ders kitapları, enstitü programlarıyla uyumlu olanlar arasından seçilerek kullanılmıştır. 1947-1948 eğitim öğretim yılından itibaren Köy Enstitüleri'nde okutulacak ders kitaplarının listesi, Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.

3.3. 1947 Yılı Köy Enstitüleri Haftalık Ders Programı

1943 ve 1947 eğitim programları arasında, teori ve pratik arasında temel farklılıklar dikkat çekmektedir. 1943 programında teori ve pratik iç içe geçerken, 1947 programı daha fazla teorik bir yaklaşım benimsemiştir. Bu programda, öğretmen adaylarına akademik bilgi vermek amacıyla çeşitli dersler verilmiştir; bu dersler arasında gençlik ve çocukluk psikolojisi, eğitim bilimi, ruhbilim, toplum bilimi, eğitim bilim tarihi ve teşkilatı, özel ve genel öğretim metodu ve uygulama yer almaktadır. Bunun

yanı sıra, çok partili siyasi sisteme geçişin etkisiyle Yurttaşlık Bilgisi dersine Demokraside Partiler konusu da entegre edilmiştir. Tarih dersinde ise Türk tarihine ve kahramanlık öykülerine odaklanılarak öğrencilerin derslere olan ilgisi artırılmıştır. Yabancı dil dersi seçmeli hale gelirken, Köy Enstitüleri'nde serbest okuma saatleri ayrılarak öğrencilerin okuma alışkanlıklarının geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Tablo 3: 1947 Köy Öğretmen Okullarının Haftalık Ders Programı

	Dersler	Sınıflar				
		1	2	3	4	5
Mesleki Dersler	Genel Ruhbilim	-	-	-	2	-
	Çocuk ve Gençlik Ruhbilimi	-	-	-	-	1
	Eğitbilim	-	-	-	1	1
	Genel Öğretim Metodu	-	-	-	2	-
	Özel Öğretim Metodu ve Uygulama	-	-	-	-	6
	Toplum Bilim	-	-	-	-	2
	Eğitim Tarihi ve Teşkilat	-	-	-	-	1
	Tarih	2	2	1	1	1
	Coğrafya	2	2	1	1	1
	Yurttaşlık Bilgisi	-	1	1	-	-
	Matematik	5	3	3	3	-
	Fizik	-	2	2	2	-
	Kimya	-	2	2	1	-
	Tabiat Bilgisi	2	2	2	2	-
	Okul Sağlık Bilgisi	-	-	-	-	1
	Diğer Dersler	El Yazısı	1	1	1	-
Resim		1	1	1	1	1
İş		-	1	1	1	-
Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar		1	1	1	1	1
Müzik		2	2	1	2	1
Askerlik		-	-	1	1	1
Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı		-	-	1	1	1
Kooperatifçilik ve Kooperatif Sayışımı		-	-	-	-	1
Genel Bilgi Dersleri Toplamı	16	20	19	22	20	
Tarım Dersleri ve Uygulamaları	12	10	11	9	10	

Kaynak: (MEB, 2022, ksm. 3)

1947 programı, 1943 programına göre daha disiplinli ve esneklikten uzak bir yapıya sahip olan bir öğretim programıdır. Bölgeye göre ders seçme özgürlüğü kaldırılmış ve tarım dersleri, klasik okullardaki yapıya benzer bir kurumsal nitelik kazandırılma amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Ekonomik ilkeler ve bölgesel şartlara uygunluk, 1943 programında daha belirgin bir rol oynarken, 1947 programında bu unsurların etkisi daha az hissedilir hale gelmiştir. İşe yönelik eğitim felsefesinden uzaklaşma çabasıyla üretim içinde eğitim ve öğretime ağırlık verilmiş ve beceriye dayalı eğitim anlayışı geri plana itilmiştir. İş ve sanat eğitimi 1943 programında hem bir araç hem de bir amaç olarak kabul edilirken, 1947 programında ise yalnızca bir araç olarak değerlendirilmiştir. Temel ayrılık, iş eğitimine yaklaşım noktasında ortaya çıkmaktadır; çünkü 1943 programı, "üretici iş okulu" anlayışıyla iş eğitimi geliştirmeyi amaçlarken, 1947 programı "klasik iş okulu" anlayışını benimsemeyi hedeflemiştir (Çelebi ve Asan, 2016:131-132).

Köy Enstitüleri, öğrencilere iş ve sanat eğitimi birlikte vererek, onları ülke ekonomisine katkı sağlayabilecek bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, müfredatta yer alan özel öğretim metodu ve uygulama dersleri, öğrencilerin meslek edinmelerine ve hayata atılmalarına yardımcı

olmuştur. 1947 yılında Köy Enstitüleri'nde uygulanan müfredatta din eğitimi dersi yer almamaktadır. Ancak, öğrencilere ahlâki değerler benimsetmeye yönelik bazı kavramlar çeşitli dersler aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır. Genel ruhbilim dersinde öğrencilere insan ruhunun yapısı, işleyişi ve gelişimi hakkında bilgiler verilirken, çocuk ve gençlik ruhbilimi dersinde öğrencilerin gelişim süreçleri ele alınmıştır. Toplum bilim dersinde ise öğrencilere toplumun yapısı, işleyişi ve toplumsal ilişkiler hakkında bilgi verilmiştir.

Tarih dersinde öğrencilere ülkenin ve dünyanın tarihi ile ilgili bilgiler sunulmuş, geçmişte yaşanmış olaylardan ders çıkarma ve geleceğe yönelik olumlu adımlar atma konusunda fikir verme ve cesaret edinebilme yeteneği verilmek istenmiştir. Yurttaşlık dersinde öğrencilerin toplumsal sorumlulukları ve hakları hakkında bilinçlenmelerini sağlamış, askerlik dersinde de öğrencilerin vatanseverlik duygularını güçlendirmeye ve askerlikle ilgili temel bilgileri öğrenmelerine yardımcı olunmuştur. Köy Enstitüleri'nde din eğitimi dersi yer almamasına rağmen, öğrencilerin ahlâki değerlerle donatılmaları için müfredatta çeşitli derslerde örnekler yer almıştır.

4. 1953 Yılı Köy Enstitüleri Ders Programı ve Formasyon Süreci

1950 yılında gerçekleştirilen ikinci çok partili siyasi genel seçimlerde Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiş ve bu olayın ardından dinî hayat ve din eğitimi ve öğretimi alanında rahatlatma dönemi başlamıştır. Bu süreçte 1951 yılında Köy Enstitüleri ve 1953 yılında Öğretmen Okulları'nın programlarına zorunlu Din Bilgisi dersi eklenmiştir. Köy Enstitüleri'nde 1951 müfredatına kadar din eğitimi dersleri yer almamıştır. Çünkü enstitüler köylülere yeni bir yaşam anlayışı sunmak amacıyla kurulmuş kurumlar olarak tanımlanmakta ve öğrencileri pozitif düşünce ve akıl yoluyla yetiştirmeyi amaçlamıştır. Enstitüleri'nin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç, din yerine akıl ve bilimi ön plana çıkarmayı hedefleyen bir politika izlemiştir. Ona göre akılcı ve mantıklı bir düşünce sistemini benimseyen öğretmenler, devrimin dinamizmini kucaklayabilirlerdir (Başaran, 2010:37).

Köy Enstitüleri'nde bu döneme kadar din derslerinin yer almamasının sebeplerini, farklı dönemlerdeki din politikaları ve uygulamalarının etkisiyle açıklayabilmemiz mümkündür. İlk dönem, Osmanlı modernleşmesinin devamı niteliğindeki 1919-1924 tarihleri arasındaki sürece denk gelmektedir. Bu dönemde Millî Mücadele Hareketi, dini bir ruh ve retorikle desteklenmiş ve buna bağlı olarak dini içerikli yayınlar kalitesini artırmıştır. Ayrıca medreseler yeniden yapılandırılarak, eğitim, adliye ve vakıflarda müderris ve tarikat mensuplarının sayısı ve itibarı yükseltilmiştir (Özcan, 2014:64-65). 1924-1938 yılları arasındaki ikinci dönem, din merkezli kısıtlamalar, baskılar, mahkemeler ve göz hapisleriyle dolu zorlu bir süreci içermektedir. Bu dönemde, hilafetin kaldırılması, medrese ve tekkelerin kapatılması, dinî vakıfların dış müdahalelere tabi tutulması, ezanın Türkçe okunması, Ayasofya'nın müze statüsüne dönüştürülmesi, din hizmetlerinin ve camilerin ihmal edilmesi, Türkçe Kur'an ile Türkçe ibadet ve din eğitiminin alt seviyelere çekilmesi gibi önemli değişiklikler gerçekleşmiştir (Kara, 2010:24).

1938-1945 yılları arasında uygulanan din politikaları, önceki politikaların bir uzantısı niteliğinde olup dinî hayat açısından zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Batılı anlamda bir din-devlet ayrılığı öngörülmemiş bu politikalar, din devleti kurma kaygısıyla din-devlet ayrılığına karşı önlemler almayı hedeflemiştir. Ancak bu durum zamanla laiklik anlayışının din karşıtı bir şekilde yorumlanmasına yol açmış ve dinin kontrol altına alınması ve dinî alanın daraltılması sonucunu doğurarak toplumsal gerilim ve tehlike alanlarından biri olarak görülmüştür. Aynı zamanda politik meşruiyet aracı olarak da kullanılan bu politikalar, yarı seküler bir dinî yorumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlangıçta hükümetin laiklik hedefi doğrultusunda izlediği politika, ibadet özgürlüğünü engellememiş ve topluma yeni bir inancı zorla kabul ettirmemiş olsa da zamanla aşırı laik ve pozitivist bir karakter kazanmıştır (Özcan, 2014:66-67). Bu dönemdeki laiklik anlayışı nedeniyle din, yalnızca kişisel vicdani bir mesele olarak görülerek toplumsal yaşamdan soyutlanmaya çalışılmıştır. Din, ülkenin laik bir devlet olma politikası ve çağdaşlaşma sürecinde önemli bir engel olarak görülmüş ve merkezi siyasal otorite tarafından ciddi bir tehdit unsuru olarak kabul edilmiştir (Başgil, 1950:146). Savaş sonrası çok partili sisteme geçişin yaşandığı üçüncü dönem, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte önemli bir

dönüşüm sürecine tanıklık etmiştir. Bu dönemde, katı laiklik anlayışı gözden geçirilerek dinî konuların yeniden değerlendirilmesi ve toplumla uyumlu bir şekilde ele alınması hedeflenmiştir. Dinî konularda normalleşme ve çözüm odaklı politikaların benimsendiği bir süreç yaşanmıştır (Cündioğlu, 1999:306).

II. Dünya Savaşı sonrasında, küresel ölçekte gerçekleşen siyasi ve sosyal değişimler, Avrupa'da ortaya çıkan komünizm tehlikesi ve birçok ülkede gözlenen ahlaki çöküntüler, Türkiye üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde, Sovyetler Birliği ve komünizm tehlikesine karşı korunma ve ahlaki sorunlarla mücadele etmenin en etkili yolunun din ve dini değerler olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun süredir iktidarda olmasına rağmen, 1945 sonrasında hala demokratikleşmeyi benimsemesi ve 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin din ve din eğitimi politikasının halk arasında ilgi görmesi, CHP'nin de bu konuda adımlar atmasını gerektirmiştir (Şimşek, 2013:396). 1946'da çok partili sisteme geçişin gerçekleşmesiyle birlikte, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gözden geçirilmiş ve 1947'de yapılan Halk Partisi genel kongresinde bu konu ön plana çıkarılarak olumlu bir hava yaratılmıştır. Bu süreçte müftü, vaiz, imam ve hatip gibi yüksek düzeyli dini görevliler yetiştirmeyi amaçlayan kurumların kurulması için TBMM'ye bir tasarı sunulmuştur. Bu tasarı kabul edilerek İlahiyat Fakültesi'nin kurulması ve ilkokullarda din derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Temmuz 1947'de yayınlanan bir genelgeyle, özel din eğitimi dersanelerinin kurulması planlanmış ve bu dersanelerde kullanılmak üzere Nurettin Artam ve Nurettin Sevinç'e "Müslüman Çocuğun Kitabı" adlı bir ders kitabı hazırlanmıştır. Ancak kitabın içeriği tartışmalı bulunmuş ve eleştirilere maruz kalmıştır, bu yüzden ders kitabı olarak kullanılmaktan vazgeçilmiştir. Bunun yerine Eşref Edip ve A. Hamdi Akseki'nin kitapları önerilmiştir. Ancak kitap seçimi ve uygun yer temin etme konusundaki tartışmalar, özel din eğitimi dersanelerinin gerçekleştirilemeyeceği sonucuna varılmasına neden olmuştur (Duman, 2015:1351-1352). 1 Şubat 1949 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan bir genelgeyle, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında din eğitimi derslerinin verilmesine ilişkin bir karar alınmıştır. Bu karara göre, velilerin yazılı taleplerinin olması ve ders saatleri dışında gerçekleştirilmesi şartıyla, haftada iki saatlik din eğitimi dersi ilgili sınıflarda okutulacaktır (Küçük, 2009:81).

Dönemin Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından tüm il valiliklerine gönderilen bir genelgeyle din ve vicdan özgürlüğüyle Cumhuriyet'in laik yapısına saygı gösterilmesi ve gereksiz tartışmaların engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Talim ve Terbiye Heyeti tarafından uygun bulunan müfredat programının din derslerinde uygulanması kararı alınmıştır. Bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakültesi iş birliğiyle 'Din Dersleri' adlı kitap oluşturulmuştur. Kitap, İslam dininin iman, ibadet ve ahlak esaslarına dair çeşitli konuları içermekte olup, sevgi, saygı, temizlik, doğruluk, iyilik, öğretmen sevgisi, aile, memleket ve millet gibi kavramları da ele almaktadır. Din derslerinin ders programına dahil edilmesi ise 4 Kasım 1950 tarihinde gerçekleşmiştir. İlkokullarda din bilgisi dersinin başlamasıyla birlikte, öğretmen yetiştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmış ve Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Ayrıca, küçük yerleşim yerlerinde halkın dini ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikli kişilerin eksikliği sorununu gidermek amacıyla 1951 yılında İmam Hatip Okulları yeniden açılmıştır (Abay, 2009:35-38).

5. Millî Eğitim Şûrası, 1953 yılında gerçekleştirilmiş ve ilkokul programları üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. Şûra'nın yayınladığı rapor, din eğitimi konusunda aldığı kararlarla gündeme gelerek tartışmalara sebep olmuştur. Din eğitimi çalışmalarında aşağıda belirtilen hususlar ele alınmıştır:

- Din müfredatında yer alan itikadi kısımların, pedagojik ölçülere uygun olarak çocuk ruhuna uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.
- İslâm tarihinden ve dini liderlerin hayatından, çocukların ilgisini çekecek ve ahlâki değerleri içeren hikâye ve menkıbelerin seçilmesi önerilmektedir.
- Metafizik konular arasında yer alan ahiret, ölüm ve kader gibi konuların işlenmesinde, çocukların seviyesini aşacak şekilde derinlemesine ele alınmaması gerekmektedir.
- Tüm din eğitimlerinde, dogmatizmden kaçınılarak yumuşak, tatlı ve sıcak telkinler yapılması önerilmektedir.

Din dersleri için not verilmesi uygun görülüş, ancak bu notların öğrencilerin sınıf geçme durumunu etkilememesi ve din derslerinin öğretim saatleri içinde kalması esas alınmıştır (*Millî Eğitim*

Bakanlığı, 1953:432). Din bilgisi dersi programıyla ilgili yapılan müzakereler sonucunda, ders müfredatının diğer derslerin hedefleriyle koordineli ve uyumlu olması gerektiği, dersi verecek öğretmenlerin geniş bir kültüre sahip ve kapsamlı bir din eğitimi almış bireyler arasından seçilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 25 Ekim 1953 tarihli 173 sayılı kararıyla, köy Enstitüleri'nin 3. ve 4. sınıflarında bir saatlik din dersi verilmesi kararlaştırılmıştır (*Köy Enstitüleri Din Bilgisi Ders Saatleri*, 1951:sy 173) Din derslerinin müfredatı, İslam dininin iman, ibadet ve ahlak temel prensiplerini içermekle birlikte, aynı zamanda din kültürü ve öğretim metotlarını da kapsayan bir yapıya sahiptir. Öğrencilerin kullanacağı ders kitabı, bu hedefler göz önünde bulundurularak seçilmiş olup, Hamdi Akseki'nin "İslam Dini" isimli kitabı müfredat programına uygun bir şekilde düzenlenmiş ve tercih edilmiştir (Altaş, 2002:225).

Tablo 4: 1953 Yılı Köy Öğretmen Okullarının Haftalık Ders Programı

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf
Meslek Dersleri	-	-	-	2	6	14
Sosyal Bilgiler	4	4	4	3	3	2
Tabiat ve Fen Bilgileri	3	4	5	5	4	2
Matematik	4	4	4	4	3	-
Milli Savunma	-	-	-	1	1	1
Din Bilgisi	-	-	-	1	1	-
Beden Eğitimi	2	2	2	2	2	2
Müzik	2	2	2	2	2	2
Resim ve Yazı	3	3	3	2	2	2
İş	3	4	4	3	3	3
Tarım	4	4	4	4	3	3
Serbest Çalışmalar	3	3	3	3	3	3
Okuma	3	2	2	1	1	-
Dil Bilgisi	1	1	1	1	1	-
Kompozisyon	1	1	1	1	1	1
Türk Edebiyatı Tarihi	-	-	-	1	1	-
Çocuk Edebiyatı	-	-	-	-	-	1
Uygulamalı Türkçe	-	-	-	-	-	1
Bütün Dersler Toplamı	33	34	35	36	37	37

Kaynak: (MEB, 2022, ksm. 4)

İlk öğretmen okullarını da kapsayan Köy Enstitüleri'nde uygulanan üçüncü program, "Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı" adıyla anılmaktadır. Bu program, her iki kurumun eğitim hedeflerini, ilkelerini ve son üç sınıfta okutulan derslerin türlerini ve konularını birleştiren bir yapıya sahiptir. Derslerin dağıtım çizelgeleri, her iki kurumun farklılıklarına göre düzenlenmiştir. Programın başlangıcında, her iki kurumdaki eğitim ve öğretim çalışmalarında dikkate alınacak temel ilkeler belirtilmiştir. Programda ayrıca, öğretmen okulunun milli bir eğitim kurumu olarak düşünülmesi, öğretmenin önemli bir yetiştirici unsur olarak kabul edilmesi, öğretmen okullarında gerçek bir topluluk hayatını yansıtan bir düzenin oluşturulması, etkili ve verimli çalışma yöntemlerinin öğretilmesi, öğrencilere öğretmenlik mesleğini sevdirmek için çaba gösterilmesi, pratik bilgi ve becerilerin sağlanması ve boş zamanları değerlendirme alışkanlıklarının geliştirilmesi gibi konuları içeren esaslar yer almaktadır.

1953 öğretim programı, öğrencilerin haftalık ders yükünü azaltarak seminer ve serbest çalışmalar dahil olmak üzere 7 ile 11 saat arasında düzenlemiştir. Programda öğrencilere zorunlu olarak din bilgisi, biyoloji ve çocuk edebiyatı dersleri verilmiştir. Tabiat ve fen Bilgileri derslerinin amacı ve konularında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak sağlık bilgisi dersi, biyoloji dersinin bir parçası haline getirilmiştir. Matematik dersi, önceki programlara göre daha geniş bir şekilde açıklanmış ve öğretmene daha etkili bir kılavuzluk sağlamak için yeniden düzenlenmiştir. Müzik ve beden eğitimi derslerinin amaç ve ilkeleri daha kapsamlı bir şekilde açıklanarak haftalık ders saat sayıları artırılmıştır. İş-Resim dersin adı, resim ve yazı olarak değiştirilmiş, kullanılacak araç gereçler, dersin yöntemleri ve amaçları hakkında geniş açıklamalar yapılmıştır. Tarım derslerine ayrılan süre büyük ölçüde azaltılmış ve bu derslerin içeriği daha kuramsal bir nitelik kazanmıştır. Sanat dersleri ve atölye çalışmaları, bu program kapsamında ortadan kaldırılmıştır. Son olarak, bu programla birlikte Köy Enstitüleri'nde yabancı dil öğretimi sonlandırılmıştır. 1953 öğretim programı ile Köy Enstitüleri, amaçları, işlevleri ve eğitim ilkeleri açısından İlköğretmen Okulları'ndan farklı bir öğretim kurumu olarak değerlendirilmemiş ve hatta resmi olarak kapatılmadan yaklaşık bir yıl öncesinde fiilen birleştirilmiştir.

4.1. 4. Sınıf Din Bilgisi Müfredatı

1953 yılındaki öğretim programı çerçevesinde, din dersi öğretim programının içeriği aşağıdaki şekildedir (MEB, 2022: ksm. 5). Bu programda dersler senelik olarak planlanmış olup, her enstitü kendi zaman dilimine göre ders içeriklerini farklı haftalarda işlemiştir:

1- Dini hayatın amaçları nelerdir? Kişiyi ve topluluğa dinin lüzumu nedir?

2-İslâm dininin kaynakları

a) Kur'an (Kur'an nedir? Tespit edilişi, dağılması; ayet, sure; tefsir, büyük Türk tefsircileri)

b) Hadis (Hadis nedir?)

c) Diğer kaynaklar (kıyas, icma', içtihat)

3- İman nedir? İbadet ne demektir?

4- İslâm dininde imanın şartları (Amentü)

a) Allaha (Allah'ın sıfatları)

b) Meleklerine

c) Kitaplarına ((100 suhuf, Dört kitap) ve bunların mahiyetleri)

d) Ahirete

e) Kadere iman,

5-İslâm dininin ilkeleri

a) Şehadet kelimesi (aslı, mânâsı)

b) Namaz (Önce abdest, boy abdesti, teyemmüm kısaca anlatılacak); namazın şartları, rükünleri; beş vakit namazlar

c) Zekât (İlave olarak fitır sadakası)

d) Hacc

e) Oruç

4.2. 5. Sınıf Din Bilgisi Müfredatı

1- Tarih boyunca türlü dinler ve İslâm dininin bunlar arasındaki yeri

2- İslâm'da mükellef olanların bilmeleri ve uymaları gereken esaslar

a) Farz ve çeşitleri

b) Vacip

c) Sünnet ve çeşitleri

ç) Mubah ve müstehap

d) Haram, mekruh ve müfsit

3- Namazla ilgili tamamlayıcı bilgiler (Namazı bozan şeyler, mekruhlar; diğer namazlar)

4- Peygamberimizin hayatı (Ders yılı içinde muhtelif haftalara dağıtılacaktır. Arada Mevlid'den seçilmiş birkaç parçanın izahı yapılabilir)

5- İslâm dininde vücut ve ruh temizliği

6-Bir Müslümanın Allah'a, Peygamber'e, Kur'an'a, kendisine ve cemiyete karşı vazifeleri

7- İslâm ahlâkının mühim ilkeleri (Tesanüt, tolerans ve laiklik, terbiyeli hareket, dürüstlük ve adalet, çalışma, yardım v b.)

8- İslam dini: bilgiye verilen önem ve ortaya çıkan yenilikler

9- Türkler'in tarih boyunca İslâm dinine hizmetleri

Din bilgisi öğretim programlarının incelenmesi sonucunda; öğrencilere İslâm dininin temel prensiplerini öğretme ve bu prensipleri hayata aktarma yönüne odaklanıldığı ifade etmemiz mümkündür. 4. sınıf müfredatında, öğrencilere İslâm dininin kaynakları, imanın şartları, ibadetlerin ve ilkelerin anlatıldığı görülmekle beraber, öğrencilerin İslâm dinini anlamalarına yardımcı olacak temel konulara vurgu yapılmıştır. 5. sınıf müfredatında ise İslâm dininin diğer dinlerle karşılaştırıldığı, farz, vacip, sünnet ve haram kavramlarına daha fazla odaklanıldığı, namazın daha ayrıntılı olarak incelendiği, peygamberimizin hayatının anlatıldığı, İslâm ahlâkının temel ilkelerinin vurgulandığı ve Türkler'in İslâm dinine olan katkılarının incelendiği görülmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde yükselen komünizm tehdidi ve ahlâki çöküş, Türkiye'de de ciddi bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Ders içerikleri incelendiğinde de dönemin politik ve sosyal koşullarının etkisiyle verilen din eğitiminin yüzeysel kaldığı ve derinlemesine bir öğretim yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Öğrencilere sunulan din bilgisi öğretiminde hafızaya dayalı bir yaklaşımı benimsenmiş, öğrencilerin dini kavrama düzeyini yeterince derinleştirmemiştir. Öğrencilere İslâm dininin temel prensipleri ve ritüelleri hakkında sınırlı bir teorik bilgi aktarılmış, bunun yanında bu bilgilerin pratik hayatta nasıl uygulanacağı, dinî sorunlarla karşılaşıldığında nasıl çözümler üretileceği gibi konulara yeterince vurgu yapılmamıştır. Bu eksiklik, öğrencilerin gerçek hayatta karşılaştıkları dinî meseleleri anlama ve çözme becerilerini geliştirememelerine yol açmış, derinlemesine dini anlayışa sahip olma ve dinî prensipleri pratik hayatta etkili bir şekilde uygulama yeteneği kazanma fırsatından da mahrum kalmışlardır.

4.3. Köy Enstitüleri'nin Kapatılması

Köy Enstitüleri, kuruluşlarından itibaren eleştirilmiş ve bu eleştiriler zamanla artmıştır. Yüksek Köy Enstitüsü bölümü 1947'de, eğitim kursları 1948'de ve enstitülerin köy öğretmen okullarına dönüşmesinin ardından 1954 yılında tamamen kapatılmıştır. Bu süreçte köy Enstitüleri'ne yönelik eleştiriler ve kapatılma kararları, farklı faktörler ve tartışmalar çerçevesinde şekillenmiştir. Kapanma nedenlerinin konu başlıklarını ve içeriklerini şu şekilde incelememiz mümkündür:

- Köy Enstitüleri, yalnızca kırsal bölgelerden gelen öğrencilerin kabul edilmesi ve mezun olduktan sonra da sadece köylerde görevlendirilmeleriyle toplumsal açıdan köylü-kentli ayrışmasının ve sınıf farklılığının oluşmasına yol açmıştır. Bu eleştiri unsuru, Köy Enstitüleri kapatılana kadar varlığını sürdürmüştür.
- Eğitim kurumlarında öğrencilerin çeşitli görevlerde istihdam edilmesi, özellikle okul binalarının yapımı ve tamirinde, tarımsal ve teknik uygulama alanlarında, temizlik ve bakım işlerinde çalıştırılmaları konusu, bazı eleştiri ve suçlamalara yol açmıştır. Bu eleştiriler, komünist rejimlerin politikalarını anımsatan bir pratiği çağırıştırdığı iddiası üzerine yoğunlaşmıştır.
- Yatılı enstitülerde karma eğitimin yanı sıra, kız ve erkek öğrencilerin aynı odalarda birlikte kalmalarının Türk aile ve ahlaki değerlerine uygun olmayışı, enstitülerin faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiş ve sürekli bir tartışma konusu olmuştur.
- Okul ve öğretmen evinin yapımı sürecinde köylülere yüklenen görevler, bazı kesimlerce aşırı zorlayıcı olarak nitelendirilmiş ve yoğun bir şekilde eleştirilmiştir.
- Enstitülere muhalif olan kesim tarafından Köy Enstitüleri dergisi tehlikeli bir yayın olarak nitelendirilmiş ve aynı şekilde yabancı dillerden çevrilen klasik eserlerin de komünizm propagandasına hizmet ettiği iddiasında bulunmuşlardır (Kirby, 2019:367-368).

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan köylere yönelik ilgi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânıyla beraber belirgin bir şekilde artmıştır. Cumhuriyet döneminin başlangıcından itibaren, toplumda Batılılaşma çabalarını benimseyen bir zihniyetin inşa edilmesi hedefiyle planlı ve yoğun bir modernleşme sürecine girilmiştir. Bu süreçte, geleneksel yaşam tarzına sahip köylü sınıfının modernleştirilmesi kaçınılmaz bir gereklilik olarak kabul edilmiş ve bu nedenle köylülerin eğitimi büyük bir öneme sahip olmuş ve Köy Enstitüleri açılmıştır.

1938'den sonraki yıllar kültür reformunu sağlamaya yönelik çabaların arttığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Diğer enstrümanların yanında enstitüler aracılığıyla da köylünün modernleşme yolundaki dönüşümünün sağlanması hedeflenmiştir. Bu amaçla enstitülerde, köylülere düşünceden pratiğe nasıl geçmeleri gerektiği öğretilmeye çalışılmıştır. Köy enstitülerinin ilerici-ahlak bozucu/komünist yetiştiren kurumlar olduğu tartışması kuruluşundan günümüze devam etmiştir. Kurumla ilgili hazırlanan raporları delil olarak sunan sağ çevrelere karşı bu raporların sahte olduğunu öne süren sol çevreler kadar resmi söylemden farklı olarak, eleştirel bir yaklaşımla yapılan bazı değerlendirmelerde, bu kurumlar devletin resmî ideolojisini kitlelere yaygınlaştıran kurumlar olarak nitelendirilmiştir. Köy enstitüleri, Cumhuriyet dönemindeki modernleşme projesinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmiş ve o döneme ait batılılaşma çabalarının temel karakteristikleriyle uyumlu olduğu ifade edilmiştir.

Köy Enstitüleri, Türkiye'deki siyasi iç dengeler ve küresel çapta etkili olan II. Dünya Savaşı gibi önemli tarihsel dönüşümler sebebiyle 1954 yılında sonlanmıştır. Köy Enstitüleri'nin kuruluş aşaması, kapanışı ve bu süreçlerdeki tartışmaları anlamak için dönemin Türk iç ve dış politikasındaki gelişmeler özenle incelenmelidir. Enstitüler, köylerin modernleşmesini, köylülerin yaşam koşullarını ve sorunlarını dikkate alan büyük bir dönüşümü hedeflemesine rağmen, kuruluşundan itibaren ve sonrasında yüklediği ideolojik misyonlar sebebiyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır.

Köy Enstitüleri, Türkiye'nin kırsal kesiminde eğitimi canlandırmak, okuryazarlığı yaygınlaştırmak, iyi bir eğitim almayı sağlamak, kırsal kesimde yaşayan insanlarla şehirde yaşayanlar arasındaki eğitim dengesini eşitlemek, halkı bilinçlendirmek, köye yönelik mesleklerde uzmanlaşmış insanlar yetiştirmek ve kırsal kesimde ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimi teşvik etmek amacıyla kurulmuş kurumlardır. 1936'da İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü'ndeki çalışmalarıyla başlayan Köy Enstitüleri projesi, 1938'de Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olmasıyla ilerleme kaydetmiştir. 1940 yılında yürürlüğe giren 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunuyla resmi statü kazanmış ve başlangıçta 17 adet Köy Enstitüsü kurulmuştur.

1942 yılında yürürlüğe giren 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu ile enstitülerin yapılandırılması tamamlanmıştır. Daha sonraki yıllarda özellikle tren hatlarına yakın bölgelerde 4 enstitü daha açılmış ve kapatıldıkları 1954 yılına kadar toplamda 17.341 kişi yetişmiştir; bunların 1398'i kız ve 15.943'ü erkektir. Köy Enstitüleri'nde 1943, 1947 ve 1953 öğretim programları uygulanmış olup, enstitülerdeki eğitim süresinin yarısı kültürel derslere, dörtte biri tarım derslerine ve çalışmalara, diğer dörtte biri ise sanat veya teknik derslere ve çalışmalara ayrılmıştır.

Enstitü programlarının detaylı bir değerlendirmesi yapıldığında, uygulanan üç farklı öğretim programı arasında belirgin farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Bu program içinde özellikle 1943 programı önemli bir yer tutmaktadır. 1943 Öğretim Programı, hem zaman bakımından ilk program olması hem de amaçlanan temel eğitim felsefesine uygunluk açısından özel bir öneme sahiptir. Bu program, öğretmen adaylarının şehir ve kasabalardaki yaşam koşullarından uzak ve doğal bir ortamda yetişmelerini amaçlayan bir yaklaşımı benimsemektedir. Kültür derslerinin yanı sıra tarım dersleri ve uygulamaları, sanat dersleri ve atölye çalışmalarına geniş bir yer vererek, enstitülerin kuruluş amacına uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Bu programın bir diğer dikkat çekici özelliği ise eğitim ve öğretim faaliyetlerinin iş, beceri ve üretim odaklı bir anlayışla planlanması ve uygulamaya çalışmasıdır. Ayrıca, öğrencilere sınıf içinde ve dışında farklı alanlarda geniş bir yelpazede imkanlar sunulması, programın çok yönlü bir eğitim ortamı sağlama amacını desteklemektedir.

Köy Enstitüleri'nde kullanılan ikinci öğretim programı, enstitülerin eleştirilmesi ve yeni gelen üst düzey yöneticilerin yapmış olduğu önemli değişikliklerin sonucunda oluşturulan bir programdır. Bu

program, özellikle öğretmenlik bilgisine dayalı derslerin yanı sıra genel kültür, tarım ve sanat alanlarındaki derslerin amaç ve yöntemlerinde belirgin farklılıklar sunmaktadır. Ayrıca, 1947 Öğretim Programı, 1943 Öğretim Programı'nın bir uzantısı olarak kabul edilebilirken, Köy Enstitüleri'nde uygulanan üçüncü öğretim programı ise siyasi baskılar ve halkın tepkisini azaltma amacı gibi etkilerle şekillendirilmiştir. Bununla birlikte, bu dönemde enstitülerin öğretmen okullarıyla birleştirilmesi ve entegrasyonu süreci de gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, enstitülerdeki öğretmenlik eğitimi programları geleneksel eğitim anlayışına uygun hale getirilmiştir. Bu doğrultuda, genel kültür derslerinin bazı kısımları daha geleneksel bir yaklaşımla sunulmuş, tarım derslerinin ve uygulamaları azaltılmış, sanat dersleri tamamen kaldırılmış ve öğretim programına din bilgisi dersi eklenmiştir.

Enstitülerde gerçek hayata odaklanan eğitim programı uygulanırken, dikkate değer bir nokta, din kavramının 1951 yılına kadar eğitim programları içinde hiç yer almamasıdır. Bu durum, o dönemin yöneticilerinin hayatın dinle bağlantılı olmasının bir gereklilik olmadığı şeklindeki düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bin üç yüz yıllık bir geçmişi olan dinin bu şekilde göz ardı edilmesi, büyük bir eksiklik olarak ele alınmalıdır. Köylülerden yüzyıllardır yoğun bir biçimde yaşadıkları dini tamamen unutmaları beklenmiş, doğru dini anlayışın kazandırılması konusunda da bir çalışma yapılmamıştır. Enstitülerde eğitim görenlerin hatıraları ve enstitülerde kullanılan ders kitaplarının detaylı bir şekilde incelenmesi sonucunda, dini bayramlarla ilgili herhangi bir içeriğinde bulunmadığı tespit edilmiştir. O dönemde yöneticiler tarafından tercüme edilen hadis ve tefsir kitapları dahi eğitim sürecinin bir parçası olmamıştır.

Bu dönemde din, Allah ile kul arasında bir olgu olarak kabul edilmiş ve dinin algısı, anlayışı ve uygulaması tamamen bireylerin kendi sorumluluğuna bırakılmıştır. Oysa tarih boyunca hiçbir dönemde bireyler, din anlayışlarını kendi başlarına yaşama ve örgütlenme becerisi gösterememişlerdir. Dini bilgilerin ve hizmetlerinin örgütlenmesi her zaman devletin gözetiminde ve devlet adamlarının kontrolünde yürütülmüştür. Din, toplumsal bilgi ve kültürün en güçlü bileşenlerinden biri olmasına rağmen enstitü sisteminde eğitimin bir parçası olmaması büyük bir handikap olarak değerlendirilmiştir. Bazı derslerde din bilgisi yerine kısmi olarak ahlâk eğitimi unsurlarının yer alması, toplumun dinin diğer önemli unsurlarını ve karmaşıklıklarını anlama ve içselleştirme fırsatını sınırlamıştır.

Günümüzde din eğitimi yaklaşımları, küresel toplumsal değişimler ve modern eğitim paradigmasının etkisi altında şekillenmekte ve gelişmeye devam etmektedir. Bu yaklaşımlar, dini öğretiyi sadece geleneksel doktrinlerin aktarımı olarak değil, aynı zamanda bireylerin eleştirel düşünme yeteneklerini geliştiren, etik değerleri vurgulayan ve kültürel çeşitliliği anlamayı teşvik eden bir çerçevede ele almaktadır. Din eğitimi artık yalnızca teorik bilgiye odaklanmakla kalmayıp, günlük yaşamın pratik zorluklarına nasıl uygulanacağına dair yaklaşımları da içermektedir. Köy enstitüleri ise Türkiye'de 1940'ların ortalarında, kırsal bölgelerdeki eğitim ve tarım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan eğitim kurumları olarak öne çıkmaktadır. Bu enstitüler, tarım, zanaat, bilim ve sanat alanlarını içeren geniş çaplı bir eğitim modeli sunma işlevini üstlenmiştir. Din eğitimi dersleri enstitülerin son döneminde yüzeysel bir yaklaşımla sunulmuş ve bu sunumlar genellikle sembolik bir nitelik taşımıştır.

Din eğitimi, enstitülerin temel amacının gölgesinde kalmış, yetersiz bir biçimde sunulmuştur. Araştırma çalışmamız sonucunda, müfredata dahil edilen Din Bilgisi dersinin eğitiminde, derinlemesine bir öğretimin gerçekleştirilmediği ve yüzeysel bir yaklaşımın tercih edildiği ortaya çıkmıştır. Öğrencilere sunulan din bilgisi eğitimi, ezberci bir yöntemle sınırlı kalmış ve bu durum, öğrencilerin din konusundaki anlayış seviyelerini geliştirememelerine neden olmuştur. İslam dininin temel prensipleri ve uygulamalarıyla ilgili teorik bilgiler sunulmuş olmakla birlikte, bu bilgilerin pratik hayatta nasıl uygulanması gerektiği ve dinî sorunlara nasıl çözümler bulunacağı gibi konulara yeterli vurgu yapılmamıştır.

Kaynakça

Abay, G. (2009). *Demokrat Parti Döneminde Türk Basınında Din* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

- Akagündüz, Ü. (2020). II. Meşrutiyet Yıllarında Köylü Eğitimi Üzerine Düşünceler. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 31, 49-78.
- Akandere, O., Yılmaz, N. Y. (2017). Köy Enstitülerine Alınacak Talebe Hakkında Maarif Vekâletince Yayınlanan 18 Ağustos 1941 Tarihli Genelge'nin Esasları ve Uygulanması. *Atatürk Dergisi*, 6(2), 1-17.
- Akdoğan, E. M. (2016). *Köy Enstitülerinde Eğitim Anlayışı ve Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi Öğretimi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=k4iLsI6_CVVGWHqsXx8Wpg&no=mhXWI8yZTcFgEyihHit_9w
- Akyüz, Y. (1982). *Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 1982'ye*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Altaş, N. (2002). Türkiye'de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(1).219-229.
- Altıntaş, E. (2017). Çoğulcu Din Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36). 233-237
- Altunya, N. (2010). *Köy Enstitüsü Sistemi*. Cumhuriyet Kitapları.
- Arslan, L. (2021). *Türk Siyasetinde Köy Enstitüleri Tartışmaları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Avcı, C. (2019). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim ve Kültür Kurumları 1923-1938 Yılları Arası. *Kesit Akademi Dergisi*, 20, 1-10.
- Aydın, A. (1998). Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması ve Öğretmen Yetiştirme Sorunu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 4(3), 275-286.
- Bahadırhan, C. (2020). *Köy Enstitülerinde Uygulanan Eğitim Programlarının Çoklu Zeka Kuramı Açısından İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Başaran, M. (2010). *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri* (6. bs). Cumhuriyet Kitapları.
- Başgil, A. F. (1950). Çeyrek Asır Devam Eden Zulüm Devri. *Sebilürreşad Dergisi*, VI(85), 130-162.
- Bozaslan, B. M. ve Çokoğullar, E. (2015). Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3),309-329.
- Burgaç, M. (2003). Köy Enstitülerinde Eğitim-Öğretim. *Atatürkçü Bakış Dergisi*, 2(4), 117-145.
- Cündioğlu, D. (1999). *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I* (1. bs). Kitabevi Yayınları.
- Çelebi, N. ve Asan, T. (2016). Köy Enstitüleri'nde Uygulanan Demokratik Eğitim Çalışmaları ve Yetiştirilmek İstenen Birey Anlayışı. İçinde K. Beycioğlu, N. Özer, D. Koşar, İ. Şahin (Ed.), *Eğitim Yönetimi Araştırmaları* (1. bs, ss. 126-139). Pagem Akademi.
- Çelebi, N. ve Kazancı, E. (2021). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları ve Yabancı Eğitim Uzmanlarının Eğitimdeki Etkileri (1923-1960). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4),198-218.
- Çoban, A. (2011). Öğretmen Yetiştirme Politikası Olarak Köy Enstitüleri Örneğinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 449-458.
- Dinç, S. (1999). *Cumhuriyet Döneminde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararların Uygulamaları: 1923/ 1960* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Doğan, İ. (2004). *Toplum ve Eğitim Sorunları Üzerine Felsefi ve Sosyolojik Tahliller*. Pagem Akademi.
- Duman, D. (2015). 1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları. *Belgi Dergisi*, 10, 1343-1360

- Efendioğlu, A., Berkant, H. G., & Arslantaş, Ö. (2010). *John Dewey'in Türk Maarifi Hakkında Raporu ve Türk Eğitim Sistemi*. 51-63.
- Ergöncü, D. (2019). *Köy Enstitüleri Müfredatındaki Türkçe Dersleri Üzerine*. VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul.
- Erkek, M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ertürk, S. (1986). *Türkiye'deki Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler*. Yelken Tepe Yayınları.
- Furat, A. Z. (2018). *"İslah mı? Yenilenme mi? 18. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Dönüşüm* (A. H. Furat, N. K. Yorulmaz, O. S. Arı, Ed.; C. 1, ss. 243-272). Seçil Ofset Matbaacılık.
- Kapluhan, E. (2013). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26,172-194.
- Kara, İ. (2010). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam* (4. bs). Dergâh Yayınları.
- Kirby, F. (2019). *Türkiye'de Köy Enstitüleri* (N. Berkes, Çev.; 8.baskı). Tarihçi Kitabevi.
- Köy Eğitim Kanunu, 3238 (1937).
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703238.pdf
- Köy Enstitüleri Din Bilgisi Ders Saatleri. (1951). Talim ve Terbiye Kurulu.
https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/21165741_fihrist_1951.pdf
- Köy Enstitüleri Kanunu, 3803 13682 (1940). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4491.pdf>
- Küçük, A. (2009). AB Üyesi Bazı Ülkeler ile ABD ve Türkiye'de Din Eğitim ve Öğretiminin Hukukî Çerçevesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 55, 61-91.
- Maarif Teşkilatına Dair Kanun, 789 (1926).
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf
- MEB. (2022). 25/04/2022 tarih ve E-48506312 sayılı yazısının ekleri.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (1953). 5.Millî Eğitim Şûrası Kararları.
https://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/surular/dokumanlar/5_sura.pdf
- Muallim Mekteplerine Muavenet Hakkında Kanun, 819 (1926).
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400819.pdf
- Özcan, Z. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat (1938-1950)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Öztürk, C. (1998). *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, C. (2007). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Türk Tarih Kurumu.
- Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö. ve Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256
- Şimşek, E. (2013). Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 391-414.
- Tevhidi-i Tedrisat Kanunu, 430 (1924). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf>

- Tonguç, İ. H. (1997). *Kitaplaşmamış Yazıları* (C. 1). Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Yıldız, N. ve Akandere, O. (2018). Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 275-316.
- Yılmaz, P. (2019). *Milli Eğitim Şuralarında Yabancı Dil Öğretimi ile İlgili Alınan Kararlar ve Uygulamaya Yansımaları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %50, İkinci yazar/Second author %50.

2. Yazarlar arasında çıkar çatışması durumu: Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Extended Abstract

Introduction

The Ottoman Empire underwent various political and social changes throughout its existence, and these transformations were evident in its educational system. While drawing influence from the educational paradigms of other Turkish states' histories, the Ottoman Empire eventually developed a distinctive educational framework over time (Ertürk, 1986: 11-14).

The Tanzimat period, a pivotal juncture for the Turkish education system, marked the initial effort to modernize educational institutions by placing them within a structured system. This modernization brought forth innovations across numerous aspects, ranging from the configuration of educational institutions to teaching methodologies, thereby positioning education as a key tool for state advancement (Furat, 2018: 266-267).

At the inception of the Republic, the educational system was aligned with the values of the newly established Republic of Turkey, adapting significantly as it carried over assumptions from the final era of the Ottoman Empire. During the Republic's early years, educational establishments in Turkey undertook the task of molding students in accordance with the state's official ideology (Bozaslan and Çokoğulları, 2015: 312).

Methodology

In this study, qualitative data analysis through document and content analysis was employed, focusing on the practical aspects and practices of changes in religious education rather than its ideological dimension. Document analysis is a scientific research technique that systematically employs various documents to collect, scrutinize, question, and analyze research data (Sak et al., 2021: 228). Content analysis seeks to derive objective, measurable, and verifiable insights by examining materials such as documents, texts, and articles. This methodology facilitates systematic data collection and meaningful outcomes (Metin and Ünal, 2022: 273).

1- Preparations for Village Institutes

Following the significant loss of its young and educated population during World War I, the Ottoman Empire initiated extensive educational efforts. After the War of Independence, the newly formed Turkish State concentrated on education (Arslan, 2021: 28). On July 15, 1921, the inaugural Education Congress convened, addressing topics such as educational duration, primary school curriculum enhancement, and revisions to secondary education curricula and courses (Öztürk, 2007: 61). On March 3, 1924, significant changes were made to education policies with the enactment of the Tevhidi-i Tedrisat Law by the Turkish Grand National Assembly, bringing various educational institutions including public schools, madrasas, minority and foreign schools under the jurisdiction of the Ministry of National Education (Tevhidi-i Tedrisat Kanunu, 1924: Art. 1).

İsmail Hakkı Tonguç, the appointed General Director of Primary Education, spearheaded the establishment of the Village Institute system. In the 1930s, village teacher training efforts aligned with diverse perspectives proposed by Turkish experts. In collaboration with the Ministry of Agriculture and the Ministry of National Education, the first teacher training course commenced in 1936 in the Çifteler district of Eskişehir (Burgaç, 2003: 126).

2- Formation of Village Institutes

Village Institutes were founded with the aim of enhancing productivity, particularly in unproductive areas, and serving as an inspiration for villagers. These institutes sought to ensure the continuous link between education and production by enrolling students from villages, also focusing on long-term objectives such as elevating villagers' awareness of their political, social, and other rights (Arslan, 2021: 78). In 1940, the Prime Ministry petitioned the Grand National Assembly of Turkey for the establishment of Village Institutes, which were launched in 1940 by the Ministry of National Education to train village teachers and other professionals (Köy Enstitüleri Kanunu, 1940: Art. 1).

3- Curriculum at Village Institutes

Village Institutes aimed to equip students with diverse knowledge and skills through various course categories, grouped into three main clusters. Firstly, cultural courses encompassed a range of subjects like mathematics, physical education, chemistry, art, business, history, nature, school health, foreign languages, housekeeping, childcare, physics, pedagogical knowledge, geography, national sports, music, and Turkish. Secondly, specialized practices and subjects were taught, including industrial crop agriculture, fisheries, aquaculture, horticulture (vegetable and fruit cultivation, nursery, viticulture), zootechnics, beekeeping,

sericulture, agricultural arts, poultry knowledge, and field agriculture. Lastly, technical courses and hands-on training covered diverse skill domains such as village blacksmithing, village carpentry, village construction (brick, stone, lime, masonry, plastering, concrete), village crafts (for girls), knitting, sewing, mowing, weaving, embroidery, weaving, and agricultural arts (Akyüz, 1982: 340-343).

3.1. 1940 Curriculum and Challenges

The transition of Village Teacher Schools into Village Institutes brought forth challenges. Appropriate educational programs for these new institutions were yet to be developed, and the educators' ability to create these programs also contributed to the predicament. The absence of a distinct framework for the education program allowed each institute the freedom to design its curriculum, a situation persisting until 1943 (Akandere and Yılmaz, 2017: 11-13).

The 1940 curriculum of Village Institutes did not include Religious Studies, a subject closely aligned with the philosophy and objectives of these institutes. Village Institutes adopted an educational philosophy that prioritized secular education over religious education.

3.2. 1943 Curriculum and Challenges

The first documented program for Village Institutes was introduced in 1943, outlining weekly teaching and study hours for students. The program encompassed three primary subject clusters: culture, agriculture, and technical studies/lectures. It allocated time slots for each subject, with a span of five years for implementation. Cultural courses were allocated 114 weeks, agricultural courses and studies had 58 weeks, technical courses and studies spanned 58 weeks, and 30 weeks were dedicated to continuous holidays over the five-year period.

The 1943 program of Village Institutes did not include religious education. Instead, moral values were aimed to be imparted through other courses, as per the Moral Education Commission's report.

3.3. 1947 Curriculum and Challenges

Compared to the 1943 curriculum, the 1947 curriculum was more structured and less flexible. Regional course selection freedom was abolished, and agricultural courses were restructured to resemble the institutional nature of conventional schools. While economic principles and regional relevance played a more significant role in the 1943 curriculum, their influence waned in the 1947 curriculum. Seeking to shift from a work-centric educational philosophy, the emphasis shifted towards production-focused education, somewhat sidelining skill-based education (Çelebi and Asan, 2016: 131-132). The 1947 curriculum of Village Institutes continued to omit religious education. Nonetheless, moral values continued to be inculcated through various courses.

3.4. 1953 Curriculum and Challenges

The third program implemented in Village Institutes, covering both teacher schools and Village Institutes, amalgamated the educational goals and principles of both institutions, incorporating the types and subjects of courses taught in the final three grades. Course distribution schedules were aligned with the distinctive features of both institutions (Başaran, 2010: 37).

In 1953, the Board of Education and Instruction decreed to introduce one hour of religion classes in the 3rd and 4th grades of Village Institutes. The religious education curriculum encompassed the fundamental tenets of Islamic faith, worship, and ethics, while also addressing religious culture and teaching methodologies.

Conclusion and Assessment

A thorough examination of the Institute's programs uncovers notable distinctions among the three curricula. Among these, the 1943 curriculum holds particular importance due to its chronological precedence and harmony with foundational educational philosophy.

It's worth noting that the concept of religion was not incorporated into the curricula until 1951, whereas an education program centered on practical life was instated in the institutes. During this period, religion was perceived as a phenomenon between God and individuals, leaving the interpretation, understanding, and practice of religion to individuals' discretion. In the later phase of the institutes, religious education courses adopted a superficial approach, often relying on symbolic presentations.

The focus on religious education was overshadowed by the institutes' main objectives, leading to its insufficient presentation. The study reveals that the Religious Knowledge course in the curriculum lacked in-depth teaching, instead favoring rote learning. Consequently, students' comprehension of religion did not evolve significantly. While the curriculum touched upon theoretical principles and practices of Islam, practical application and problem-solving in religious contexts received inadequate emphasis.

Araştırma Makalesi • Research Article

A Study on Clinical Governance and Awareness in Quality Standards in Health from the Perspective of Nursing Management

Hemşirelikte Yönetim Açısından Sağlıkta Kalite Standartlarında Klinik Yönetişim ve Farkındalığı Üzerine Bir Çalışma

Nuriye Sarıakçalı*, Enis Baha Biçer**

Abstract: The main purpose of the study is to examine the knowledge levels, awareness, evaluation and solution suggestions of nurses, who are seen as the focal point in the implementation of clinical governance, in the implementation process, and to contribute to the literature. The population of the research consists of 716 nurses working in Sivas Health Services Application and Research Hospital. Questionnaires were administered online and face-to-face. The responses of 122 nurses were included in the study. The study was carried out with a mixed method, and qualitative and quantitative research methods were used. In the study, there were 4 demographic questions, and 9 questions about education, work, and knowledge level. The barriers to clinical governance practices were obtained from the literature, itemized as 4 items, and communicated in Likert question type, and 2 open-ended semi-structured interview forms were used to determine opinions and suggestions. As a result of the analysis, the need for training came to the fore at a rate of 87.7%. The obstacle of the need for education and organizational culture change was found to be higher in clinical governance practice in those who worked for 15 years or more ($p=0.001$). Training programs for clinical governance practices are important for quality and safe health care. By emphasizing the importance of the subject in the field with this study, it is recommended to create solutions for the obstacles and difficulties in front of clinical governance and to make plans for this. Ethics committee approval dated 19.06.2023/16 was obtained from Sivas Cumhuriyet University Social Sciences Scientific Research Ethics Committee for the study.

Keywords: Quality in Healthcare, Clinical Governance, Nurses, Awareness

Öz: Klinik yönetişimin uygulanmasında odak noktası olarak görülen hemşirelerin, uygulama sürecindeki bilgi düzeylerini, farkındalıklarını, engeller ve zorluklar ile ilgili değerlendirme ve çözüm önerilerini incelemek ve literatüre katkıda bulunmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini Sivas Sağlık Hizmetleri Uygulama ve Araştırma hastanesinde çalışan 716 hemşire oluşturmaktadır. Anketler çevrimiçi ve yüz-yüze uygulanmıştır. Araştırmaya 122 hemşirenin yanıtları dâhil edilmiştir. Çalışma karma yöntemle

* Hemşire, Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği ABD, ORCID: 0000-0002-0451-2498, nsariakcali@cumhuriyet.edu.tr (Sorumlu yazar)

** Doç.Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-1624-4988, ebbicer@cumhuriyet.edu.tr

Cite as/ Atıf: Sarıakçalı, N. & Biçer, E.B. (2023). A Study on clinical governance and awareness in quality standards in health from the perspective of nursing management. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 473-486. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1311830>

Received/Geliş: 08 Jun/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 24 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

gerçekleştirilmiş, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çalışmada 4 adet demografik, 9 adet eğitim, çalışma ve bilgi düzeyine yönelik sorular yer almıştır. Klinik yönetim uygulamalarının önündeki engeller, literatürden faydalanılarak elde edilmiş olup, 4 adet olarak maddelenmiş ve likert soru tipinde iletilmiştir, görüş ve önerileri belirlemek amacıyla da 2 adet açık uçlu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda %87,7 oranında eğitim ihtiyacı ön plana çıkmıştır. 15 yıl ve üzeri çalışanlarda diğerlerine göre klinik yönetim uygulanmasında eğitim ve örgütsel kültür değişimi gerekliliği engeli daha yüksek oranda saptanmıştır ($p=0,001$). Klinik yönetim uygulamalarına yönelik eğitim programları kaliteli ve güvenli sağlık hizmeti için önemlidir. Bu çalışmayla da alandaki konunun önemi vurgulanarak klinik yönetim önünde engel ve zorluklara yönelik çözümler oluşturulması ve buna yönelik planlamalar yapılması önerilmektedir. Çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurulundan 19.06.2023/16 tarih ve sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıkta Kalite, Klinik Yönetişim, Hemşireler, Farkındalık

Introduction

Clinical governance, which emerged as a result of problems and increasing public concern about quality and safety in healthcare, is a policy implemented by the UK Government to improve the quality of care in the national health service (Roland et al., 2001: 188). The concept of clinical governance can be defined as a framework within which health institutions are responsible for continuously improving the quality of the services they provide, creating the best environment in which clinical care will develop, ensuring maximum benefit from the service provided, and maintaining this high-quality care (Scally and Donaldson, 1998: 62; Macfarlane, 2019: 174). The purpose of clinical governance can be summarized as the systematic unification of practices to improve quality (Halligan and Donaldson, 2001: 1413). Clinical governance plays a key role in improving healthcare and delivering quality healthcare (Som, 2009: 99; Gauld and Horsburgh, 2020: 183). UK in the 1990s, with the rapid technological developments in the field of health and advances in clinical management, there was a confusion of concepts in the definition and delivery of quality. Concurrent service failures during bone tumor diagnosis in Birmingham, during pediatric cardiac surgery in Bristol, and cervical scans in Kent and Canterbury highlighted the need for improvement in quality. The declines in the field of service quality have brought many improvements to the agenda in this area, and many institutes and commissions have been established to improve health. As a solution to the difficulties experienced in this process, clinical governance has been proposed as an important tool in achieving accountable quality in improving the field of quality. Clinical governance is seen as a cultural shift in a whole system that provides sustainable, accountable, patient-centered, safe, and quality service delivery and all the tools to develop institutional capacity (Nicholls et al., 2000: 173). Clinical governance provides a framework for nurses in evidence-based medical practice to achieve excellence in clinical care. Clinical governance, which provides both hospitals i.e. health institutions, patients, and nurses with structures to improve the quality of health care in order to prevent the problems experienced in the health system (as in the case of Bristol) from happening again, also ensures that clinical efficacy frameworks are put into operation throughout the organization in order to develop, maintain and monitor quality standards (McSherry and Haddock, 1999: 114). Excellence in nursing care; leadership and management can be assessed in the same sense as patient safety, quality, clinical governance, and evidence-based practices (McSherry and Warr, 2008: 133). Within clinical governance, which plays an important role in promoting quality and patient safety culture in healthcare, the executive nurse plays an active role. The executive nurse works with leading clinicians and the executive team through good communications to ensure good clinical governance and plays a vital role in delivering effective, efficient, safe healthcare using their professional and clinical expertise in concert with the entire team (Lúanaigh and Hughes, 2016: 135). Having a general level of knowledge and awareness about clinical governance, which is of great importance for quality in health, is of great importance in terms of effective, efficient, and safe delivery of health services by increasing its applicability. In this study, it was aimed to determine the level of knowledge and awareness of nurses about clinical governance, which is considered as a comprehensive umbrella concept in health quality, and to contribute to the literature on the improvement and development of practices in this field by taking their opinions and suggestions.

Materials and Methods

The universe of the study; The population of the study consisted of 716 nurses working at Sivas Cumhuriyet University Health Services Practice and Research Hospital. The data of 122 nurses who voluntarily agreed to participate in the study and expressed their opinions were evaluated. The study was carried out with a mixed method and both qualitative and quantitative research methods were used. The study included 4 demographic questions and 9 questions about education, work, and knowledge level. In the literature, McSherry et al. (2012), Wallace et al. (2001) 4 Likert-type items were conveyed about the obstacles to clinical governance in their studies, and 2 open-ended semi-structured interview forms were used to determine their opinions and suggestions.

Quantitative Research

In the statistical analysis of the data obtained from the study, frequency, and Chi-Square (Cross tab) analyses were used. Accordingly, the literature used a form consisting of 4 items for "barriers to clinical governance" (McSherry et al., 2012; Wallace et al., 2001). Items of this form are designed in 5 types of Likert (1=Completely Agree, 2= Agree, 3=Undecided, 4=Disagree, 5=Disagree at All). The Disability level in Clinical Governance was determined according to the Likert scoring and 1-2.5 was considered a high-level disability, 2.51-3.5 was considered a medium-level barrier, and a 3.51-above was considered a low-level disability. Accordingly, the scoring obtained within the scope of the research is presented in Table 3.

Qualitative Research

A semi-structured interview form was prepared by the researchers to reveal the topics of "Obstacles and Challenges to Clinical Governance Implementation" and "Solution Proposals for Clinical Governance Implementation Obstacles and Challenges". The interviews were conducted with a total of 122 nurses, including the Manager/Responsible nurse consisting of 32 people, and the clinical nurse consisting of 90 people. *"The interviews were conducted on a voluntary basis, and it was declared by the investigators that the identities of the nurses who participated in the interview would not be disclosed."* Within the scope of these interviews, 178 code data were collected from the textual data obtained on the topic of "Clinical Governance Obstacles and Challenges to Implementation". On the other hand, within the scope of "Clinical Governance Implementation Obstacles and Solution Proposals for Challenges", 233 code data were obtained. These code data were thematized by the researchers and 15 themes were created on "Barriers and Challenges to Clinical Governance Implementation" and 14 themes on "Proposed Solutions for Clinical Governance Implementation Obstacles and Challenges". While the coding was done, "3 readings were made on the textual data set obtained by the researchers". In this direction, attention has been paid to the data set by making repeated returns in order to process the coding process in a very dynamic way. Codings and themes have been carried out in the literature with attention to qualitative research methods (Kvale, 1994; Morse, 2016; Silverman, 2016; Eysenbach and Köhler, 2002; Miles and Huberman, 1994; Baltacı, 2019). As a result, the encodings were evaluated descriptively, and the frequencies and percentages of the themes obtained were included (Table 9; Table 10).

Findings**Table 1.** Demographic Distribution of the Nurses Participating in the Research

Groups	Age	
	n	%
22-32 Years	31	25.4
33-43 Years	33	27.0
44-54 Years	54	44.3
55 Years and Older	4	3.3
Gender		
Female	106	86.9
Male	16	13.1
Marital Status		
Married	89	73.0
Single	33	27.0
Education Level		
High School	7	5.7
Associate Degree	6	4.9
Undergraduate	74	60.7
Graduate (MS/MSC-PhD)	35	28.7
Working Department		
Internal Clinic	44	36.1
Surgical Clinic	20	16.4
Intensive Care	7	5.7
Urgent	5	4.1
Surgery	3	2.5
Administrative Unit	11	9.0
Quality Or Training Unit	9	7.4
Polyclinic	15	12.3
Special Unit Nurse	8	6.6
Working Position		
Manager/Responsible Nurse	32	26.2
Clinical Nurse	90	73.8
Career Year		
1-5 Years	16	13.1
6-10 Years	18	14.8
11-15 Years	17	13.9
15 Years and Over	71	58.2
Professional Year at the Current Employing Institution		
1-5 Years	31	25.4
6-10 Years	17	13.9
11-15 Years	19	15.6
15 Years and Over	55	45.1

When the demographic data of the nurses that are participating in the study were examined, the participants in the 44-54 age range were higher with a rate of 44.3% (n= 54), the female participants were 86.9% (n=106) more, the married participants were 73.0% (n=89), and when the educational status was examined, 60.7% (n=74) of the undergraduate graduates. Participants working in the Internal Clinic were found to be 36.1% (n=44) more likely to be. When examined according to the study positions, Manager/Responsible Nurse was found to be 26.2% (n=32) and Clinical Nurse was 73.8% (n=90). The examination made according to the occupational year found that the nurse participation was higher in 58.2% (n=71) of 15 years and above. In the examination made according to the professional year in the current working institution, it was determined that the nurse that are working for 15 years or more participated in 45.1% (n=55).

Table 2. General Level of Education and Awareness of Clinical Governance

Have you received training in Quality Studies?		
	N	%
No	23	18.9
Yes	99	81.1
Are you trained in Clinical Governance?		
No	78	63.9
Yes	44	36.1
Do you know enough about Clinical Governance?		
No	34	27.9
Partly	65	53.3
Yes	23	18.9
Is Clinical Governance adequately implemented within Quality in Healthcare standards?		
No	49	40.2
Partly	55	45.1
Yes	18	14.8
Do You Need Training Planning for Clinical Governance and Practice?		
No	15	12.3
Yes	107	87.7

Nurses whose opinions were taken about their general knowledge levels on Clinical Governance were found to have significantly higher education rates on quality studies (81.1%), when examining whether they received training on clinical governance, 63.9% stated that they did not receive any training. Knowledge levels were again significantly lower (27.9% are not informed, 53.3% are partially informed). When asked about the adequate implementation of clinical governance within the quality standards in health, 40.2% answered that it is not applied sufficiently, and 45.1% is partially implemented. It stated that 87.7% of the training needs for clinical governance and its implementation.

Table 3. Barriers to Clinical Governance

	Avg	Q.S.
Information technology, lack of funding, and time	1.72	0.79
Negative attitudes towards research related to evidence-based practice	2.07	0.89
The necessity of training and organizational culture change	1.83	0.85
Cultural resistance to change	2.02	1.04
n=122		

As can be seen in Table 3, the mean score in information technologies, financing, and lack of time was 1.72 ± 0.79 , the mean score in a negative attitude towards research related to evidence-based practice was 2.07 ± 0.89 , the mean score in the necessity of education and organizational culture change was 1.83 ± 0.85 and the mean score in cultural resistance to change was 2.02 ± 1.04 . When these values are taken into consideration, it is determined that all expressions have a high level of obstacle score average.

Table 4. Information Technologies, Lack of Finance and Time in Clinical Governance by Working Position

			Information technology, lack of finance and time					X ²	p
			1	2	3	4	5		
Your Working Position	Manager/Responsible Nurse	n	16	11	2	2	1	10.165	0.038
		% Lack of information	29.1%	22.0%	14.3%	100.0%	100.0%		
	Clinical Nurse	n	39	39	12	0	0		
		% Lack of information	70.9%	78.0%	85.7%	0.0%	0.0%		
	Total	n	55	50	14	2	1		
		% Lack of information	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		

1=Completely agree, 2= agree, 3=I am undecided, 4= Disagree, 5=Disagree at all

In the examination conducted according to the work position, the responses to the information technologies, financing, and time inadequacy identified in the literature as obstacles to clinical governance were answered at a higher rate (70.9%-Completely Agree) in clinical nurses than in executive nurses. Accordingly, information technologies, lack of funding, and time are seen as greater obstacles in the implementation of clinical governance for clinical nurses ($x^2=10.165$; $p=0.038$).

Table 5. Training in Clinical Governance by Experience Duration and the Need for Organizational Culture Change

			The necessity of training and organizational culture change					X ²	p
			1	2	3	4	5		
Your Period of Experience in the Institution You Work For	1-5 years	n	10	12	8	1	0	31.953	0.001
		% Replacement requirement	20.8%	21.8%	66.7%	16.7%	0.0%		
	6-10 years	n	8	8	1	0	0		
		% Replacement requirement	16.7%	14.5%	8.3%	0.0%	0.0%		
	11-15 years	n	4	9	1	4	1		
		% Replacement requirement	8.3%	16.4%	8.3%	66.7%	100.0%		
15 years and over	n	26	26	2	1	0			
	% Replacement requirement	54.2%	47.3%	16.7%	16.7%	0.0%			
	Sum	n	48	55	12	6	1		
		% Replacement requirement	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		

1=Completely agree, 2= agree, 3=I am undecided, 4= Disagree, 5=Disagree at all

As a Barrier to Clinical Governance by Duration of Experience, it was found to be significantly higher in those with 15 years or more of experience in the need for training and organizational culture change, at 54.2% (Completely Agree). Accordingly, the necessity of training and organizational culture change in the implementation of clinical governance for those who have 15 years or more of working time in the institution where they work is seen as a greater obstacle ($x^2=31.953$; $p=0.001$).

Table 6. Training in the Implementation of Clinical Governance and the Need for Organizational Culture Change

			The necessity of training and organizational culture change					X ²	p
			1	2	3	4	5		
Do you think that Clinical Governance is adequately implemented within the Quality of Healthcare standards?	No	n	32	14	2	1	0	29.941	0.001
		% Necessity for training and organizational culture change	66.7%	25.5%	16.7%	16.7%	0.0%		
	Partly	n	14	31	7	2	1		
		% Necessity for training and organizational culture change	29.2%	56.4%	58.3%	33.3%	100.0%		
	Yes	n	2	10	3	3	0		
% Necessity for training and organizational culture change		4.2%	18.2%	25.0%	50.0%	0.0%			
Sum	n	48	45	12	6	1			
	% Necessity for training and organizational culture change	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%			

1=Completely agree, 2= agree, 3=I am undecided, 4= Disagree, 5=Disagree at all

Do you think that Clinical Governance is adequately implemented within the Quality of Healthcare standards? The answers to the question were made on the necessity of education and organizational culture change, which is seen as an Opinion and Barrier to the Implementation of Clinical Governance with the cross-tabular (2x2) method. Those who felt that Clinical Governance was not adequately implemented within the Quality of Healthcare standards answered 66.7% (Completely Agree) ($\chi^2=29.941$; $p=0.001$).

Table 7. Cultural Resistance to Change in the Implementation of Clinical Governance

			Cultural resistance to change					X ²	p
			1	2	3	4	5		
Do you think that Clinical Governance is adequately implemented within the Quality in Healthcare standards?	No	n	26	13	6	3	1	16.718	0.033
		% Cultural resistance to change	61.9%	24.9%	42.9%	37.5%	20.0%		
	Partly	n	14	30	5	3	3		
		% Cultural resistance to change	33.3%	56.6%	35.7%	37.5%	60.0%		
	Yes	n	2	10	3	2	1		
% Cultural resistance to change		4.8%	18.9%	21.4%	25.0%	20.0%			
Sum	n	42	53	14	8	5			
	% Cultural resistance to change	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%			

1=Completely agree, 2= agree, 3=I am undecided, 4= Disagree, 5=Disagree at all

Do you think that Clinical Governance is adequately implemented within the Quality of Healthcare standards? The answers to the question were made between the cross-tabular (2x2) method and the cultural resistance to change in the Perspective on the Implementation of Clinical Governance and the Barrier. Here, 61.9% (Completely Agree) were found among those who thought that Clinical Governance was not applied within the Quality in Healthcare standards, that is, those who answered no ($\chi^2=29.941$; $p=0.001$).

Table 8. The Necessity of Training and Organizational Culture Change in Clinical Governance and Practice

		The necessity of training and organizational culture change					X ²	p
		1	2	3	4	5		
Do You Need Training Planning for Clinical Governance and Practice?	No	n 5	3	5	2	0		
		% Necessity for training and organizational culture change	10.4%	5.5%	41.7%	33.3%	0.0%	
	Yes	n 43	52	7	4	1		
		% Necessity for training and organizational culture change	89.6%	94.5%	58.3%	66.7%	100.0%	14.749 0.005
Sum	n 48	55	12	6	1			
	% Necessity for training and organizational culture change	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		

1=Completely agree, 2= agree, 3=I am undecided, 4= Disagree, 5=Disagree at all

Do You Need Training Planning for Clinical Governance and Practice? In the cross-tabular (2x2) analysis between the need for training and organizational culture change in Clinical Governance and Practice Training Planning and Disability question, an 89.6% (Completely Agree) rate was found to be significant in those who answered yes ($\chi^2=14.749$; $p=0.005$).

Table 9. Thematizing Clinical Governance Practice Barriers and Challenges

Code No	Themes	n	%
K1	Management Support	16	9.0
K2	Deficiencies in Teamwork	10	5.6
K3	Hierarchical Barriers	6	3.4
K4	Lack of Knowledge (Towards the Concept of Clinical Governance)	18	10.1
K5	Lack of Time	16	9.0
K6	Lack of Job Satisfaction and Motivation	4	2.2
K7	Lack of Education	21	11.8
K8	The Nurses Have the Whole Burden	12	6.7
K9	Resistance to Change	7	3.9
K10	Failure to Consult the Opinions of Employees	4	2.2
K11	Lack of Professional Awareness	3	1.7
K12	Lack of Materials and Elements	19	15.7
K13	Physical Conditions and Limitations of Opportunities	9	5.1
K14	Work Intensity	12	6.7
K15	Corporate Culture Related to Quality Standards and Practices Has Not Been Formed	12	6.7

Encoding data: 178

Individual responses to Clinical Governance Practice Barriers and Challenges are in line with the obstacles and challenges in the literature. In this study, 15.7% of the lack of materials and personnel, 11.8% of the lack of education, and 10.1% of the clinical governance concept of the lack of knowledge came to the fore.

Table 10. Thematization of Solution Proposals for Clinical Governance Implementation Obstacles and Challenges

Code No	Themes	n	%
K1	Training planning should be done more systematically	70	30.0
K2	Solutions for Time Constraints Should Be Produced	5	2.1
K3	Making the Necessary Planning and Supports for Teamwork	39	16.7
K4	Planning of Applications and Assignments by Including All Health Workers	7	3.0
K5	Being Open to Innovations and Change	4	1.7
K6	Obtaining Employee Opinions	9	3.9
K7	Increasing Professional Awareness and Responsibility	9	3.9
K8	Providing Equipment, Materials, and Adequate Financing Support	10	4.3
K9	Increased Management Support and Involvement	16	6.9
K10	Reducing the Workload of Nurses	5	2.1
K11	Creation of the Necessary Corporate Culture for Quality Values and Practices	24	10.3
K12	Giving Opportunities to People Who Are Experts in the Field and Do Their Job Well	18	7.7
K13	Adequate nurse and staff planning	7	3.0
K14	Ensuring Increasing Employee Motivation	10	4.3

Encoding data: 233

As a result of the individual interviews we have made for the Solution Proposals for the Barriers and Difficulties in Clinical Governance Implementation, 30% of the lack of training in this field has been eliminated, stated that training plans should be made and this should be done within a certain system and order, 16.7% made the necessary planning and support for teamwork, and 10.3% established the necessary corporate culture for quality values and practices.

Discussion

In the study, which was shown as an obstacle to clinical governance and was found to be significant as a result of the analysis, the mean score of information technologies, lack of finance, and time was 1.72 ± 0.79 , the mean score of negative attitude towards research related to evidence-based practice was 2.07 ± 0.89 . The mean score for education and organizational culture change requirement was 1.83 ± 0.85 , and the mean score for cultural resistance to change was 2.02 ± 1.04 . Considering these values, it was determined that all expressions had a high level of disability score average.

In the nurses whose opinions were taken about their general knowledge level about clinical governance, the rate of training for quality studies was found to be significantly high (81%), and when it was examined whether they received training on clinical governance, 64% stated that they did not receive training. Their level of knowledge was found to be significantly low (28% not knowledgeable, 53% partially knowledgeable). In response to the question about the adequate implementation of clinical governance in health quality standards, 40% responded that it is not implemented adequately, while 45% responded that it is partially implemented. As for the need for training on clinical governance and its implementation, 88% stated that it was necessary.

Clinical nurses found the lack of information technologies, lack of finance, and lack of time among the barriers to clinical governance significantly higher than executive nurses (71%). It is noteworthy that the length of experience is very important. For those with 15 or more years of service in their organization, the need for training and organizational culture change is seen as a greater obstacle in the implementation of clinical governance. Of the participants who think that clinical governance is not sufficiently implemented within the quality standards in health responded 67% strongly agree with the necessity of training and organizational culture change. Participants who think that clinical governance is not sufficiently implemented within health quality standards responded that 62% strongly agree with the barrier of cultural resistance to change. Of those who strongly agreed with the need for training and organizational culture change, 90% needed training planning for clinical governance and practices.

When the responses received from individuals regarding the barriers and challenges to clinical governance implementation were thematized, 15 items were coded and 178 data were obtained. It was observed that these coded items were in parallel with the barriers and challenges in the literature. Wallace et al. (2001:79), and Bazargani et al. (2015:238) emphasized the general lack of resources and lack of training for clinicians and managers as challenges and barriers to the implementation of clinical governance. In this study, the lack of materials and personnel with a rate of 16% is one of the emphasized themes. Lack of training, lack of information, and confusion constitute significant barriers to clinical governance (Flynn and Brennan, 2020: 29-30). In the study, lack of training with a rate of 12%, and lack of knowledge about the concept of clinical governance with a rate of 10% came to the fore. Management support and lack of time were mentioned by 9%, nurses having all the burden by 7%, work intensity and lack of institutional culture related to quality standards and practices by 7%, deficiencies in teamwork by 5.6%, physical conditions and limitation of facilities by 5%. Resistance to change was 4%, hierarchical obstacles 3.4%, lack of job satisfaction and motivation, lack of consultation with employees, and insufficient professional awareness 2%.

Challenges and barriers to the implementation of clinical governance include a general lack of resources in terms of money, time, and manpower, resistance to change in organizational culture, lack of training for clinicians and managers, resistance to professional responsibility and teamwork, increased bureaucracy, lack of supervision and manpower, difficulties in implementing consultant evaluation, and general lack of knowledge (Wallace et al., 2001: 79-80). It was also stated that the barriers to the implementation of clinical governance are related to the development of interprofessional relations, the regulation of relations between management and clinic, the planning of governance and leadership training needs, and the lack of timing in governance practices (Gauld and Horsburgh, 2015: 1). The results of this study are largely in line with the barriers and challenges to clinical governance practices seen in the literature. Similarly, in a different study in which the opinions of nurses were taken, it was reported by nurses that nurses were the focal point in the implementation of clinical governance, manager commitment was low, and physician support and contribution were lacking. Again in this study, blame culture, and increased work stress were cited as difficulties, and issues related to staff training, development, and patient safety were emphasized (Sadeghi-Bazargani et al., 2015:183).

In this study, as a result of thematizing the solution suggestions for the barriers and challenges to the implementation of clinical governance as a result of individual interviews, 14 codings were made and 233 data were obtained. 30% stated that the lack of training in this field should be eliminated and training plans should be made and that this should be done within a certain system and order, 17% stated that it was important to make the necessary planning and support for teamwork, and 10% stated that it was important to create the necessary corporate culture for quality values and practices. Giving opportunities to people who are experts in their field and do their job well was found by 8%. More management support and participation were found by 7 As in our study, Hogan and Basnett (2007: 622) emphasized the need for managerial support and involvement. Providing equipment, material, and adequate financial support, increasing employee motivation, taking employee opinions, and increasing professional awareness and responsibility were found to be similar to each other by 4%. In order to implement clinical governance, it is important to make plans for the results obtained as a result of the study. Planning of practices and assignments by including all healthcare professionals were found to be 3%, and similarly, Flynn and Brennan (2020: 29-30) emphasized that good distribution of roles and tasks in clinical governance practice is important for the effective and efficient implementation of clinical governance. Making adequate nurse and personnel planning, producing solutions for time constraints, reducing the workload of nurses, and being open to innovations and changes were included in the solution suggestions and analyzed as thematic items.

In a different study, Buetow and Roland (1999: 188) emphasized that for the effective implementation of clinical governance, necessary manpower, and equipment arrangements should be made, and supportive specialist training and planning should be done for the obstacles and difficulties in clinical governance practice. It is also considered important that making efforts to establish clinical governance locally, together with the policy to be implemented throughout the country, and creating

professional planning and regulations for governance can create solutions for obstacles and difficulties, and it stands out in studies (Gauld and Horsburgh, 2015: 1). In a study conducted with nurses, it was emphasized that for the successful implementation of clinical governance, the necessity of cultural and organizational change, the elimination of the necessary deficiency in financial resources and human resources, the participation of personnel, creation of the infrastructure in the institutions, the creation of a common vision, and the commitment of the manager (Bazargani et al., 2015: 238).

At the point of effective and efficient implementation of clinical governance, it is seen as an important issue to find a solution to conceptual confusion and to eliminate the confusion. For effective clinical governance, it is considered important to have a distribution of duties between the roles of serving, management, and governance at the forefront, and it is stated that the lack of clear determination of roles and responsibilities has negative consequences. It is emphasized that there is a lack of knowledge in defining and sharing roles and responsibilities in the clinical governance implementation process (Flynn and Brennan, 2020: 29-30). In order to effectively carry out clinical governance, which is an important concept for establishing and implementing quality standards in health, it is important to have senior management and commitment, to provide adequate resources, provide technical support, and prevent nurses from leaving the quality agenda in achieving long-term results for patient care and quality improvement (Hogan and Basnett, 2007: 622). Introduced as a bridge between managerial and clinical approaches to quality, clinical governance policy is seen as part of the overall strategy for monitoring, improving, developing, and securing national health services (Buetow and Roland, 1999: 188). In order for clinical governance to be implemented effectively, it is necessary to make the necessary manpower and equipment arrangements and to ensure that it is built on solid foundations by making supportive specialty training and planning. Obstacles and difficulties in clinical governance practice should be determined by ensuring that situation assessments are made correctly in hospitals, and it is possible to successfully improve the safety and quality of clinical governance in health services by choosing methods for changing and regulating them (Mousavi et al., 2014: 494). Nurses also have a great role to play in providing quality service and providing the best possible patient care. Nurse managers are important in increasing the motivation of their colleagues by providing good governance, encouraging them to be entrepreneurial and innovative at the point of practice, and managing them by directing, activating, empowering, and providing resources, and adapting to change and new practices successfully (McSherry et al., 2012: 16). Clinical governance, which increases accountability and responsibility in providing high-quality, safe care throughout hospitals, brings with it some obligations at the point of implementation. In order to achieve success in clinical governance, which administrators, physicians and nurses will consider as part of their daily activities, it requires the willingness and ability to work with staff at all levels, and it requires being aware of an evolutionary process that needs a cultural change (Sadeghi-Bazargani et al., 2015: 188). Currie and Loftus-Hills (2002) emphasized in their study that institutional culture change, which is shown as one of the most important issues in the implementation and sustainability of clinical governance, is not as easy as shown in the literature. They stated that leaders, managers, and personnel have difficulties in this regard. They stated that nurses drew attention to the three most important key issues regarding the implementation of clinical governance and explained them as follows; They stated that it is important to raise awareness among the front-line personnel, that clinical governance should not be seen as an extra workload, and that it should be considered as a part of the workload. In order to be more open to clinical governance, they emphasized the change in corporate culture as the second issue and argued that more communication and cooperation should be established between clinicians and administrators, patients and professionals, and professional groups as the third issue (Currie and Loftus-Hills, 2002: 40).

Again, in studies on clinical governance in Turkey, it has been stated that the clinical governance climate is high among nurses who have knowledge about clinical governance practices, which are important in quality health service delivery, to make training plans for this area, to eliminate the lack of information and to make the necessary arrangements (Köroğlu, 2018), and that more studies on clinical governance are needed (Cihangiroğlu et al., 2016). It has been emphasized that a clinical governance climate is important for the realization of organizational development and a supportive clinical

governance climate increases job satisfaction in nurses (Gürdoğan, 2012), and the importance of a clinical governance climate in providing better quality service in health services and increasing patient safety culture (Eraslan et al., 2022).

The results obtained as a result of the study are similar to the results of the limited number of studies in the literature on clinical governance awareness and the obstacles encountered. So, Ravagahi et al. (2014), showed in their study on governance awareness among clinical personnel that clinical governance awareness is low and the main obstacles to implementation are lack of appropriate management and leadership, inappropriate organizational culture, lack of knowledge and insufficient training (Ravaghi et al., 2014: 41). Similarly, Ziari et al. (2015) stated nine prominent themes in clinical governance practice and stated that these are lack of human resources, lack of funding, deficiencies in registration and documentation, inconsistencies in organizational culture, lack of awareness and training of employees and managers, deficiencies in policies and procedures, inconsistency in implementation and evaluation, lack of coordination and weakness between sectors (Ziari et al., 2015: 103). The importance of clinical governance should be emphasized due to many factors such as continuous quality improvement, reduction of medical errors, and patient safety. The lack of knowledge about the field should be eliminated, necessary and sufficient training programs should be planned to create a corporate culture, and necessary resources and management support should be created. Ensuring the development of clinical governance is important for healthcare professionals to implement clinical governance effectively, efficiently, and safely (Secker-Walker et al., 2023). The necessity of promoting and developing health governance, especially clinical governance, both theoretically and practically, is emphasized by the studies carried out (Ramos, 2023: 2).

Conclusion

Having general knowledge and awareness about clinical governance, which is of great importance for quality in health, is of great importance in terms of providing effective, efficient and safe health services by increasing its applicability. For this reason, it is recommended to create solutions for obstacles and difficulties in clinical governance and to make plans for this. Studies have been carried out in Turkey in areas such as clinical governance climate, its effect on patient safety culture, and its effect on job satisfaction, but there is no such study area as clinical governance knowledge and awareness level, obstacles and difficulties in clinical governance practice, and solution suggestions. This reveals the originality of our study. With this study, it was aimed to create awareness by eliminating the lack of knowledge in this field, and by emphasizing the importance of the subject, contribution was made to other studies to be carried out.

References

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Buetow, S. A., & Roland, M. (1999). Clinical governance: bridging the gap between managerial and clinical approaches to quality of care. *BMJ Quality & Safety*, 8(3), 184-190.
- Cihangiroğlu, N., Teke, A., & Uzuntarla, Y. (2016). Hastanelerde klinik yönetim ikliminin değerlendirilmesi: Bir eğitim hastanesi örneği. *Gülhane Tıp Dergisi*, 58, 1-5.
- Currie, L., & Loftus-Hills, A. (2002). The nursing view of clinical governance. *Nursing Standard*, 16(27), 40-44.
- Eraslan, N., Hayran, O., & Yüksel, S. (2022). Klinik Yönetişim İkliminin Hasta Güvenliği Kültürü İle İlişkisinin Yapısal Eşitlik Modellemesiyle İncelenmesi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 7(3), 444-460.
- Eysenbach, G., & Köhler, C. (2002). How do consumers search for and appraise health information on the world wide web? Qualitative study using focus groups, usability tests, and in-depth interviews. *Bmj*, 324(7337), 573-577.

- Flynn, M. A., & Brennan, N. M. (2020). Mapping clinical governance to practitioner roles and responsibilities. *Journal of Health Organization and Management*, 35(9), 18-33.
- Gauld, R., & Horsburgh, S. (2015). Healthcare professionals' perceptions of clinical governance implementation: a qualitative New Zealand study of 3205 open-ended survey comments. *BMJ open*, 5(1), e006157.
- Gürdoğan, E. P. (2012). Bir Üniversite Hastanesinde Klinik Yönetişim İkliminin Hemşirelerin İş Doyumu Düzeylerine Etkisi (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hogan, H., Bassett, I., & McKee, M. (2007). Consultants' attitudes to clinical governance: barriers and incentives to engagement. *Public health*, 121(8), 614-622.
- Köroğlu, N. (2018). Hemşirelerin değerlendirmesiyle hastanelerin yönetim iklim düzeylerinin belirlenmesi (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kvale, S. (1994). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications, Inc.
- Lúanaigh, P. Ó., & Hughes, F. (2016). The nurse executive role in the quality and high-performing health services. *Journal of Nursing Management*, 24(1), 132-136.
- Macfarlane, A. J. R. (2019). What is clinical governance? *BJA education*, 19(6), 174.
- McSherry, R., & Haddock, J. (1999). Evidence-based health care: its place within clinical governance. *British Journal of Nursing*, 8(2), 113-117.
- McSherry, R., & Warr, J. (2008). *EBOOK: An Introduction to Excellence in Practice Development in Health and Social Care*. McGraw-Hill Education (UK).
- McSherry, R., Pearce, P., Grimwood, K., & McSherry, W. (2012). The pivotal role of nurse managers, leaders, and educators in enabling excellence in nursing care. *Journal of Nursing Management*, 20(1), 7-19.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Sage Publications, Inc.
- Morse, J. M. (2016). *Mixed method design: Principles and procedures*. New York: Routledge.
- Mousavi, S. M. H., Agharahimi, Z., Daryabeigi, M., & Rezaei, N. (2014). Implementation of clinical governance in hospitals: challenges and the keys for success. *Acta Medica Iranica*, 493-495.
- Nicholls, S., Cullen, R., O'Neill, S., & Halligan, A. (2000). Clinical governance: its origins and its foundations. *British Journal of Clinical Governance*, 5(3), 172-178.
- Ramos, V. (2023). Public Health, Clinical Governance, and Governance for Health and Well-Being. *Portuguese Journal of Public Health*, 41(1), 1-3.
- Ravaghi, H., Rafiei, S., Heidarpour, P., & Mohseni, M. (2014). Facilitators and barriers to implementing clinical governance: a qualitative study among senior managers in Iran. *Iranian Journal of Public Health*, 43(9), 1266.
- Roland, M., Campbell, S., & Wilkin, D. (2001). Clinical governance: a convincing strategy for quality improvement? *Journal of Management in Medicine*, 15(3), 188-201.
- Sadeghi Bazargani, H., Saadati, M., Sadegh Tabrizi, J., Alizadeh, G., Hassanzadeh, R., & Jannati, A. (2015). Clinical governance; How been understood, what is needed? Nurses' perspective. *Journal of Patient Safety & Quality Improvement*, 3(3), 238-242.

Sadeghi-Bazargani, H., Tabrizi, J. S., Saadati, M., Hassanzadeh, R., & Alizadeh, G. (2015). Nursing experiences of clinical governance implementation: a qualitative study. *Clinical Governance: An International Journal*, 20(4), 183-190.

Scally, G., & Donaldson, L. J. (1998). Clinical governance and the drive for quality improvement in the new NHS in England. *Bmj*, 317(7150), 61-65.

Secker-Walker, J., & Lugon, M. (2023). *Advancing clinical governance*. CRC Press.

Silverman, D. (2016). *Qualitative research*. Sage.

Wallace, L. M., Freeman, T., Latham, L., Walshe, K., & Spurgeon, P. (2001). Organizational strategies for changing clinical practice: how trusts are meeting the challenges of clinical governance. *BMJ Quality & Safety*, 10(2), 76-82.

Ziari, A., Abachizade, K., Rassouli, M., & Mohseny, M. (2015). Assessment of barriers of implementation of clinical governance in educational hospitals of Shahid Beheshti University of Medical Sciences: A qualitative study. *Journal of Hospital*, 13(4), 93-103.

Disclosure Statements

1. Contribution rate statement of researchers: First author % 50 Second author % 50.
2. No potential conflict of interest was reported by the authors.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sosyal Medya Reklamlarına Karşı Tüketici Tutumlarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme

The Effect Of Consumer Attitudes Against Social Media Advertisements On Purchase Intention: A Study On University Students

Hasan Çiftçi* Pelin Yolcu**

Öz: Günümüzde mal ve hizmet sağlayıcılar açısından reklam oldukça önemli bir tutundurma faaliyeti haline gelmiştir. Bir reklam kampanyasının başarılı olabilmesi için etkin bir stratejinin ortaya konulması gereklidir. Firmanın geliştirdiği stratejiler ise bazı reklam araçları ile tüketicilere iletilmektedir. Sosyal medya reklamcılığı; firmaların, hedef pazardaki tüketicilerle, bir mobil cihaz veya ağ aracılığıyla etkileşimli bir biçimde iletişim ve ilişki kurmasını sağlayan eylemler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma, tüketicilerin sosyal medya reklamcılığına yönelik tutumlarını ve satın alma niyetlerini etkileyen faktörleri incelemektedir. Bu araştırmanın temel amacı, Üniversite öğrencilerinde Eğitim Hizmetleri Sektöründeki sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisini değerlendirmede öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri bakımından incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu üniversite öğrencilerinden olmak üzere 502 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Ceylan M. (2022) tarafından hazırlanan “Reklama Karşı Tutum” ve “Satın Alma Niyeti” ölçekleri kullanılarak yüz yüze anket yöntemiyle yapılmıştır. Verilerin istatistiksel analizleri SPSS 26.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Tüketicilerin sosyal medya reklamcılığına karşı tutumu ile tepkileri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışma için Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 17.02.2023/56 tarih ve sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Medya Reklamları, Tüketici tutumları, Üniversite Öğrencileri

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Birecik MYO, ORCID: 0000-0001-5595-5726. hasanciftci@harran.edu.tr. (Sorumlu Yazar)

** Dr. Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Görsel ve İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, ORCID: 0000-0002-7235-4671, pelin.yolcu@dicle.edu.tr

Cite as/ Atıf: Çiftçi, H. & Yolcu, P. (2023). Sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumlarının satın alma niyeti

üzerindeki etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 487-503. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1308780>

Received/Geliş: 01 June/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 23 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Abstract: Nowadays, advertising has become a very important promotion activity for goods and service providers. In order for an advertising campaign to be successful, it is necessary to put forward an effective strategy. The strategies developed by the company are conveyed to consumers through some advertising tools. Social media advertising is defined as a series of actions that enable companies to communicate and interact with consumers in the target market, via a mobile device or network. This study examines the factors that affect consumers' attitudes towards social media advertising and their purchase intentions. The main purpose of this research is to examine the effect of consumer attitudes towards social media advertisements in the Education Services Sector in terms of socio-demographic characteristics of university students in evaluating the effect of purchasing intention. The study group of the research consists of 502 students, including university students. The data of the research were made by face-to-face survey method using the "Attitude Towards Advertising" and "Purchase Intention" scales prepared by Ceylan M. (2022). Statistical analyzes of the data were made using the SPSS 26.0 program. The Kolmogorov-Smirnov test was applied to look at the normality distributions of the numerical variables and the normal distribution was obtained. Parametric tests were used in the data set. Frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum values were used in the analysis of descriptive statistics. A significant relationship was found between consumers' attitudes and reactions to social media advertising. Ethics committee approval dated 17.02.2023/56 was obtained from Dicle University Social and Human Sciences Ethics Committee for the study.

Keywords: Social Media, Social Media Advertisements, Consumer attitudes, University Students

Giriş

21. yüzyılda meydana gelen en önemli gelişmeler bilişim ve iletişim teknolojileri sayesinde gerçekleşmektedir (Çiftçi, 2019: 27). Teknolojinin gelişmesi pek çok alanı etkilemekle birlikte insanların alışveriş yapma biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir ve iyi hale getirmiştir. Tüketiciler daha önceden büyük alışveriş merkezleri gibi fiziksel mağazalardan alışveriş yapmaktaydı (Hsiao, 2009: 90). Günümüzde tüketiciler bilgi ve modern çağın yardımıyla iletişim teknolojilerini kullanarak çeşitli sosyal medya aracılığıyla internet üzerinden alışveriş yapabilmektedir.

Yeni iletişim teknolojilerinden internet kişi yaşamını kolaylaştırdığı, kişilere zamandan tasarruf etme avantajı sağladığı, bilgi edinmeyi kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı için insan hayatının vazgeçilmez parçası haline gelmiştir (Çiftçi, 2018: 418). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sosyal medya kullanımı çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Sosyal medyanın kullanım amacı yalnızca arkadaşlarla iletişime geçmekle sınırlı olmamakla birlikte aynı zamanda pek çok hizmeti, markayı ve fikri topluluklara aktarılmasında sosyal medya insan yaşamında çok önemli hale gelmiştir. Sosyal medya günümüzde birçok şirketin pazarlama stratejisinin merkezinde yer almakta ve bu platformlar tüketicileri etkilemek için kullanılmaktadır. (Anderson ve Kilduff: 2009: 496; Erdoğan ve Çiftçi, 2023: 179). Sosyal medya işletmeler için hedef kitleler tarafından görülebilecek kazançlı bir fırsat kapısıdır (Moriansyah, 2015: 187).

Sosyal medya bağlamında niyet ve demografik değişkenler bakımından Zhou vd., (2007: 41)'e göre, yaş, cinsiyet, meslek gibi faktörler çevrimiçi alışverişini etkileyen en çok araştırılan faktörlerden biridir. Eğitim ve gelir, tüketicilerin online alışveriş davranışını büyük ölçüde belirlemektedir. Çevrimiçi satın alma davranışlarının farklı olduğunu belirtmek nedeniyle kadın ve erkek tüketiciler için sorduğu sorunlar; gizlilik, güvenlik ve güvenilirlik konuları geleneksel olarak satın alma davranışına göre, kadınlar alışveriş gibi aile içi işlerle uğraştığı için kadın odaklı faaliyet erkeklerin kadınlara göre daha fazla alışveriş yaptığını ve daha fazla para harcadığını belirtmektedir (Afshardost vd., 2013). Yapılan bir araştırmada diğer yaş gruplarına göre sosyal paylaşım sitelerini kullananların 18 ile 29 yaşlar arasında gençler olduğunu; yine bu yaş grubunda sosyal medyayı en fazla kadınların kullandığı tespit edilmiştir (Justin ve Jyoti, 2012). Tüketicinin çevrimiçi satın alma davranışı üzerindeki etkisine bakıldığında teknoloji bilinci ve bilgisi sayesinde gençler eski nesil tüketicilere göre daha fazla online alışveriş yapmaktadır (Sulaiman vd., 2008; Rezai vd., 2013). Başka bir araştırma, interneti düzenli olarak kullanan kişilerin daha yüksek gelire ve eğitime sahip olduğunu ortaya koymuştur. Geliri yüksek olan tüketicilerin düşük ve orta gelirli olanlara göre internetten daha sık alışveriş yaptığını, eğitimli kişilerin çevrimiçi bir ürün satın almayı daha çok tercih ettiği tespit edilmiştir (Leonidio vd., 2011).

2. Sosyal Medyanın Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi İle Tüketici Davranışları

Günümüz koşullarında sosyal medya bir bakıma insan davranış şekillerini etkilemekle birlikte kişilerin satın alma kararları üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu nedenle üreticiler ve hizmet sağlayanlar hedef kitlelerini etkilemek adına sosyal medyayı yoğun kullanmaya başlamıştır. Hedef kitlelere satmak istedikleri; hizmet, ürün ve içerikleri ilgili mecralar yoluyla yapmaya tüketicileri ile bu mecralar aracılığıyla buluşmaya başlamışlardır. Sosyal mecralarda daha fazla ilgi çekici olabilmek avantajı yanı sıra tüm bilgiler sınırsız şekilde verilebilmektedir (Turgut vd., 2016:54; Erdemir, 2017:75). Sosyal medya kişilerin satın alma kararlarına etki eden bir mecra olarak son zamanlarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Kişiler satın alma kararları öncesi alınacak ürünlere yapılan yorumlar ve puanlara bakarak değerlendirme yapabilmekte, karar verebilmektedir. Yapılan yorum olumlu ise satın alma ihtimali yüksek, ürüne yapılan yorum olumsuz ise ürünü satın almama eğiliminde olmaktadır, ürün veya hizmeti satın alan kişiler de yorum yaparak bir sonraki tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyebilmektedir (Constantinides ve Stagno, 2011: 18). Bu süreç sosyal medyanın kişilerin satın alma kararlarına günümüzde ne ölçüde etki yaptığının bir kanıtı şeklindedir. Daha önceleri kişiler en yakın çevresinden tavsiye alırken günümüzde sosyal medyanın yoğun kullanım oranları tavsiye verme ve alma uygulaması sosyal mecralar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum sosyal medya etkisini önemli hale getirmektedir. Gözle görülebilen değişimlerin nedenini Evans (2008), tüketicilerin satın alabilme süreçlerinde tüketicilerin aktif değerlendirme, aktif geri dönüşler elde edebilme ve tüm bunları izlemleyebilmesinin etkili olduğu görüşündedir. Tüketicilerin davranışları tüm çalışmacılar açısından karmaşık ve canlı bir süreçtir. Çünkü tüketicilerin ürünle ilgili satın alma ya da almama kararı konusu tüketici davranışları kapsamındadır (Akturan, 2007: 238). Yorumlar incelendiğinde sosyal medyanın hem işletmelerin hem de tüketicilerin davranış şekillerini değiştirdiği, etkilediği ve yönlendirdiği aşikardır. Ayrıca sosyal medya her iki taraf arasında ilişkiyi ve iletişimi düzenlemekte, kolay kılmaktadır.

Tüketicilerin satın alma davranışı; kişilerin hem aile hem de kendi bireysel ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla gereksinim duyduğu ürün ve hizmetleri satın alma, kullanma, değerlendirme faaliyetlerinin içinde bulunduğu süreci kapsamaktadır (Yağcı ve İlarıslan, 2010: 138). Geline süreçte günümüz tüketicisi ile geçmişteki tüketici karşılaştırıldığında günümüz tüketicisi sorgulayan, irdeleyen, değerlendiren, tavsiye alan ve veren bir pozisyondadır. Tüm süreçlere katılım sağlayan tüketici işletmeler açısından daha da önemsenir duruma gelmiştir. (Schiffman, 2000: 40)'e göre tüketici hizmet, ürün ve fikirleri takip eden, satın alma davranışı sergileyen, kullanım esnasında ve sonrasında ortaya koydukları davranışlar bütünüdür. Geline süreçte pazarda aynı ürün kategorisinden çok fazla ürünün olması pazar rekabet ortamı yaratmaktadır. Tüketicilerin bu ürünler içerisinde seçim yapabilmesi gerekmektedir. Burada tüketici seçiminde tavsiyeler oldukça önemlidir (Wilkie'nin, 1994: 14)

3.Yöntem

3.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Dicle Üniversitesi öğrencilerinde sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumu ve satın alma niyeti ölçeklerini karşılaştırmalı şekilde incelemektir. Ayrıca reklama karşı tutumların satın alma niyeti üzerindeki etkisi de incelenmektedir. Bu temel amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

1. Üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine göre reklama karşı tutum puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medya kullanım süresine göre reklama karşı tutum puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre satın alma niyeti puanında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medya kullanım süresine göre satın alma niyeti puanında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin reklama karşı tutumları ile satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumları satın alma niyeti üzerinde etkili midir?

3.2 Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evreni Dicle Üniversitesi lisans öğrencileri olarak belirlenmiş olup araştırmanın örnekleme eğitim fakültesindeki aktif lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Evren sayısı bilinen örneklem hesaplama yöntemiyle örneklem sayısı %5 hata payı ile 502 öğrenci olarak belirlenmiştir.

3.3 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın istatistiksel analizleri SPSS 26.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Ölçekler normallik dağılımına uygun olduğundan, bağımsız 2 grubun ortalama karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, 2'den fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise One-Way ANOVA (Varyans Analizi) testi, gruplar arasındaki farklılıkları Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin değerlendirmesinde Pearson korelasyon testi, ölçek güvenilirliğini test etmede Cronbach's alpha katsayısı kullanılmıştır. Bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler tarafından yordanmasına ilişkin analizinde çok değişkenli regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında 0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2022-2023 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören Dicle Üniversitesi öğrencilerinden, örneklemini de eğitim fakültesinde aktif lisans öğrencilerinden olmak üzere 502 öğrenciden oluşmaktadır. Cinsiyet oranlarına bakıldığında; ankete katılan öğrencilerden 259'unu erkekler, 243'ünü kızlar oluşturmaktadır.

3.5. Araştırmanın Önemi

Eğitim hizmetleri sektöründe sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisi, çoğu kez reel çevrimiçi mağazalarda ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Sosyal medya, özellikle online mağazalarda ürün satın almayı daha cazip hale getirmek için kullanılan bir araçtır.

Tüketiciler, sosyal medya aracılığıyla pazarlama mesajlarına maruz kalıyor ve çoğu zaman bu mesajların etkisiyle hareket ediyor. Sosyal medya, ürünler hakkında bilgi edinmek ve ürünler hakkında duygularını paylaşmak için kullanılan bir araç olarak görülmektedir.

Sosyal medya reklamları, tüketicilerin ürün satın alma niyetlerini etkileyebilir. Sosyal medya aracılığıyla ürünler hakkında hikâyeler ve tecrübeler paylaşılabilir. Ayrıca, ürünler hakkında yorumlar, incelemeler ve öneriler de dahil olmak üzere fikirler de paylaşılabilir. Bu tür bilgiler, tüketicilerin karar vermesinde yardımcı olabilir.

Sosyal medya aracılığıyla ürünler hakkındaki diğer üyelerin yorumları, tüketicilerin ürünler hakkındaki düşüncelerini etkileyebilir. Örneğin, diğer üyeler tarafından paylaşılan olumlu yorumlar, tüketicilere ürünler hakkında bazı güven ve beklentiler uyandırabilir. Bu, tüketicilerin ürün satın alma niyetini olumlu yönde etkileyebilir.

Sosyal medya aracılığıyla ürünler hakkında bilgi edinmek, tüketicilerin ürün satın alma niyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle eğitim hizmetleri sektöründe, sosyal medya aracılığıyla

ürünler hakkındaki bilgilerin doğruluğu ve kalitesinin kontrol edilmesi çok önemlidir. Sosyal medya reklamları, ürünler hakkında doğru ve güvenilir bilgileri içeren, tüketiciye esnek seçenekler sunan reklamlar olmalıdır.

3.6.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları,

- Araştırma evreni Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri ile sınırlıdır.
- Araştırma veri toplama aracıyla sınırlıdır.
- Araştırma Dicle Üniversitesi 2022-2023 yılı verileri ile sınırlıdır.

3.7.Verilerin Toplanması

Araştırmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya reklamlarına karşı tutumları ve satın almadaki niyetlerini değerlendirmek için reklama karşı tutum ve satın alma niyeti ölçekleri kullanılmıştır. Ölçek sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumu ve satın alma niyetini saptamak amacıyla Ceylan M. (2022) tarafından hazırlanmıştır. Reklama karşı tutum ölçeği toplam 20 maddeden ve 3 boyuttan (tüketici güveni, ürün bilgisi ve firma gücü) oluşmaktadır. Satın alma niyeti toplam 3 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Veriler üniversite öğrencilerine yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Yargısal olmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme uygulanmıştır. Çalışma için Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 17.02.2023/56 tarih ve sayılı etik kurul izni alınmıştır.

4.Bulgular

Tablo 1: Sosyo-Demografik Özellikler

		n	%
Cinsiyet (n=502)	Kadın	243	48,4
	Erkek	259	51,6
Yaş grupları (n=502)	18-20 arası	70	13,9
	21-23 arası	166	33,1
	24-26 arası	175	34,9
	26 ve üzeri	91	18,1
Sınıf düzeyleri (n=502)	1.Sınıf	33	6,6
	2.Sınıf	127	25,3
	3.Sınıf	219	43,6
	4.Sınıf	123	24,5
Günlük sosyal medya kullanma (n=502)	1 saatten az	27	5,4
	1 – 2 saat	41	8,2
	2 – 3 saat	133	26,5
	3 – 4 saat	190	37,8
	4 saatten fazla	111	22,1

Araştırmada öğrencilerin %48,4'ünün kadın, %51,6'sının erkek olduğu; %13,9'unun 18-20 yaş, %33,1'inin 21-23 yaş, %34,9'unun 24-26 yaş arasında ve %18,1'inin ise 26 yaş ve üzerinde olduğu; %6,6'sının 1.sınıf, %25,3'ünün 2.sınıf, %43,6'sının 3.sınıf ve %24,5'inin ise 4.sınıf düzeyinde öğrenci olduğu; %5,4'ünün günlük sosyal medya kullanımının 1 saatten az, %8,2'sinin 1-2 saat, %26,5'inin 2-3 saat, %37,8'inin 3-4 saat arasında ve %22,1'inin ise 4 saatten fazla günlük sosyal medya kullanımı olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Reklama Karşı Tutum ve Satın Alma Niyet Ölçek Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	\bar{X}	SS	Min.	Maks.
Reklama Karşı Tutum	502	3,58	1,13	1	5
Tüketici güveni	502	3,52	0,67	1	5
Ürün bilgisi	502	3,52	0,71	1	5
Firma gücü	502	3,51	0,93	1	5
Satın Alma Niyeti	502	3,61	1,00	1	5

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ve satın alma niyeti ölçek puanlarının tanımlayıcı istatistikleri değerlendirildiğinde,

Reklama karşı tutum boyutlarından tüketici güveni ortalama puanı 3.52, ürün bilgisi ortalama puanı 3.52, firma gücü ortalama puanı 3.51 ve reklama karşı tutum genel ortalama puanı 3.58 olarak; satın alma niyeti ortalama puanı ise 3.61 olarak görülmektedir.

Tablo 3: Reklama Karşı Tutum ve Satın Alma Niyet Ölçek Puanlarının Normallik Dağılımı Analizi

	Kolmogorov Smirnov			Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
	Test istatistiği	Sd.	p		
Reklama Karşı Tutum	0,064	502	0,000	-0,696	1,042
Tüketici güveni	0,093	502	0,000	-0,785	0,879
Ürün bilgisi	0,094	502	0,000	-0,520	0,095
Firma gücü	0,144	502	0,000	-0,461	-0,209
Satın Alma Niyeti	0,139	502	0,000	-0,494	-0,098

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ve satın alma niyeti ölçek puanına ait normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirildiğinde normal dağılım göstermemektedir ($p < 0.05$). Bununla birlikte puanın normal dağılım göstermemesine rağmen normal dağılımın diğer varsayımları olarak kabul edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 2 arasında olması ve örneklem hacminin $n > 30$ ve üzerinde olduğundan ölçek puanlarına ait verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

Tablo 4: Reklama Karşı Tutum ve Satın Alma Niyeti Ölçeklerinin Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's alpha	Madde sayısı
Reklama Karşı Tutum	0,870	20
Tüketici güveni	0,804	10
Ürün bilgisi	0,775	8
Firma gücü	0,647	2
Satın Alma Niyeti	0,644	3

Reklama karşı tutum ölçeği cronbach's alfa katsayısı aralığı 0.647-0.870 arasında ve satın alma niyeti ölçeği cronbach's alfa katsayısı 0.644 olarak görülmektedir. Genel olarak uygulanan bu ölçek, ölçülmek istenilen olguyu iyi bir şekilde ölçmüştür ve güvenilir bir sonuç elde edilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Reklama Karşı Tutum Ölçek Puanının Cinsiyete Göre Karşılaştırması

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS.	t	p
Tüketici güveni	Kız	243	3,42	0,69	-2,940	0,003**
	Erkek	259	3,60	0,65		
Ürün bilgisi	Kız	243	3,39	0,73	-3,904	<0,001***
	Erkek	259	3,64	0,68		
Firma gücü	Kız	243	3,38	0,96	-3,196	0,001***
	Erkek	259	3,64	0,88		
Reklama Karşı Tutum	Kız	243	3,41	0,62	-3,945	<0,001***
	Erkek	259	3,62	0,58		

Bağımsız örneklem t testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ölçek ortalama puanı cinsiyete göre bağımsız örneklem t testi ile değerlendirildiğinde,

Erkek öğrencilerin reklama karşı tutum boyutlarından tüketici güveni (\bar{X} : 3.60, SS: 0.65), ürün bilgisi (\bar{X} : 3.64, SS: 0.68) ve firma gücü ortalama puanı \bar{X} : 3.64, SS: 0.88) kız öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir (p<0.01).

Erkek öğrencilerin reklama karşı tutum ortalama puanı (\bar{X} : 3.62, SS: 0.58) anlamlı olarak kız öğrencilerin ortalama puanından (\bar{X} : 3.41, SS: 0.62) yüksek olduğu görülmektedir (p<0.001).

Tablo 6: Öğrencilerin Satın Alma Niyeti Ölçek Puanının Cinsiyete Göre Karşılaştırması

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS.	t	p
Satın Alma Niyeti	Kız	243	3,48	0,82	-3,500	<0,001***
	Erkek	259	3,73	0,81		

Bağımsız örneklem t testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin reklama satın alma niyeti ölçek ortalama puanı cinsiyete göre bağımsız örneklem t testi ile değerlendirildiğinde,

Erkek öğrencilerin satın alma niyeti ortalama puanı (\bar{X} : 3.73, SS: 0.81) anlamlı olarak kız öğrencilerin ortalama puanından (\bar{X} : 3.48, SS: 0.82) yüksek olduğu görülmektedir (p<0.001).

Tablo 7: Öğrencilerin Reklama Karşı Tutum Ölçek Puanının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması

	Yaş grupları	N	\bar{X}	SS	F	p
Tüketici güveni	18-20 arası	70	3,29	,77	3,449	0,017*
	21-23 arası	166	3,51	,66		
	24-26 arası	175	3,59	,59		
	26 ve üzeri	91	3,54	,72		
Ürün bilgisi	18-20 arası	70	3,29	,68	5,216	0,001***
	21-23 arası	166	3,44	,73		
	24-26 arası	175	3,64	,67		
	26 ve üzeri	91	3,59	,73		
Firma gücü	18-20 arası	70	3,29	,99	4,725	0,003**
	21-23 arası	166	3,39	,88		
	24-26 arası	175	3,70	,87		
	26 ve üzeri	91	3,54	1,02		
Reklama Karşı Tutum	18-20 arası	70	3,29	0,65	5,497	0,001***
	21-23 arası	166	3,47	0,57		
	24-26 arası	175	3,62	0,57		
	26 ve üzeri	91	3,56	0,67		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ölçek ortalama puanı yaş gruplarına göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Reklama karşı tutum boyutlarından tüketici güveni, ürün bilgisi, firma gücü ve genel ortalama puanı öğrencilerin yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0.05$). Gruplara arası farklılığı test etmede tüketici güveni ortalama puanı için Tamhane, ürün bilgisi, firma gücü ve genel ortalama puanlar için ise Tukey HSD testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre,

24-26 yaş arasında olan üniversite öğrencilerinin tüketici güveni ortalama puanı (\bar{X} : 3.59, SS : 0.59) anlamlı olarak 18-20 yaş arasında olan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

24-26 yaş arasında olan üniversite öğrencilerinin ürün bilgisi ortalama puanı (\bar{X} : 3.64, SS : 0.67) anlamlı olarak 18-20 ve 21-23 yaş arasında olan öğrencilerin ortalama puanından yüksek; 26 yaş ve üzerinde olan üniversite öğrencilerinin ürün bilgisi ortalama puanı (\bar{X} : 3.59, SS : 0.73) anlamlı olarak 18-20 yaş arasında olan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

24-26 yaş arasında olan üniversite öğrencilerinin firma gücü ortalama puanı (\bar{X} : 3.70, SS : 0.87) anlamlı olarak 18-20 ve 21-23 yaş arasında olan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

18-20 yaş arasında olan üniversite öğrencilerinin reklama karşı tutum ortalama puanı (\bar{X} : 3.29, SS : 0.65) anlamlı olarak 24-26 yaş arasında ve 26 yaş ve üzerinde olan öğrencilerin ortalama puanından düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Öğrencilerin Satın Alma Niyeti Ölçek Puanının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırması

	Yaş grupları	N	\bar{X}	SS	F	p
Satın Alma Niyeti	18-20 arası	70	3,40	0,84	7,575	<0,001***
	21-23 arası	166	3,44	0,80		
	24-26 arası	175	3,80	0,79		
	26 ve üzeri	91	3,71	0,82		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$

Araştırmada öğrencilerin satın alma niyeti ölçek ortalama puanı yaş gruplarına göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Satın alma niyeti ortalama puanı öğrencilerin yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Gruplara arası farklılığı test etmede Tukey HSD testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre,

24-26 yaş arasında olan üniversite öğrencilerinin satın alma niyeti ortalama puanı (\bar{X} : 3.80, SS : 0.79) anlamlı olarak 18-20 yaş arasında ve 21-23 yaş arasında olan öğrencilerin ortalama puanından düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Reklama Karşı Tutum Ölçek Puanının Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırması

	Sınıf	N	\bar{X}	SS	F	p
Tüketici güveni	1.Sınıf	33	3,32	0,67	1,561	0,198
	2.Sınıf	127	3,47	0,67		
	3.Sınıf	219	3,57	0,65		
	4.Sınıf	123	3,51	0,70		
Ürün bilgisi	1.Sınıf	33	3,32	0,72	1,748	0,156
	2.Sınıf	127	3,50	0,77		
	3.Sınıf	219	3,58	0,71		
	4.Sınıf	123	3,47	0,64		
Firma gücü	1.Sınıf	33	3,32	1,13	0,584	0,626
	2.Sınıf	127	3,50	0,95		
	3.Sınıf	219	3,53	0,91		
	4.Sınıf	123	3,55	0,89		
Reklama Karşı Tutum	1.Sınıf	33	3,32	0,64	1,904	0,128
	2.Sınıf	127	3,48	0,65		
	3.Sınıf	219	3,57	0,60		
	4.Sınıf	123	3,50	0,58		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ölçek ortalama puanı sınıf düzeylerine göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

1.sınıf öğrencilerin reklama karşı tutum boyutlarından tüketici güveni ortalama puanı \bar{X} = 3.32, 2.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.47, 3.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.57 ve 4.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.51 olarak görülmektedir. Tüketici güveni ortalama puanı öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

1.sınıf öğrencilerin reklama karşı tutum boyutlarından ürün bilgisi ortalama puanı \bar{X} = 3.32, 2.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.50, 3.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.58 ve 4.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.47 olarak görülmektedir. Ürün bilgisi ortalama puanı öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

1.sınıf öğrencilerin reklama karşı tutum boyutlarından firma gücü ortalama puanı \bar{X} = 3.32, 2.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.50, 3.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.53 ve 4.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.55 olarak görülmektedir. Firma gücü ortalama puanı öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

1.sınıf öğrencilerin reklama karşı tutum ortalama puanı \bar{X} = 3.32, 2.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.48, 3.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.57 ve 4.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.50 olarak görülmektedir. Reklama karşı tutum ortalama puanı öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tablo 10: Öğrencilerin Satın Alma Niyeti Ölçek Puanının Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırması

	Sınıf	N	\bar{X}	SS	F	p
Satın Alma Niyeti	1.Sınıf	33	3,34	0,88	2,569	0,054
	2.Sınıf	127	3,52	0,85		
	3.Sınıf	219	3,70	0,77		
	4.Sınıf	123	3,59	0,86		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$

Araştırmada öğrencilerin satın alma niyeti ölçek ortalama puanı sınıf düzeylerine göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

1.sınıf öğrencilerin satın alma niyeti ortalama puanı \bar{X} = 3.34, 2.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.52, 3.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.70 ve 4.sınıf öğrencilerin ortalama puanı \bar{X} = 3.59 olarak görülmektedir. Satın alma niyeti ortalama puanı öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Bununla birlikte satın alma niyeti ortalama puanı en yüksek 3.sınıf düzeyindeki öğrencilerde görülmektedir.

Tablo 11: Öğrencilerin Reklama Karşı Tutum Ölçek Puanının Günlük Sosyal Medya Kullanma Süresine Göre Karşılaştırması

	Sosyal Medya Kullanım Süresi	N	\bar{X}	SS	F	p
Tüketici güveni	1 saatten az	27	3,20	0,78	6,379	<0,001***
	1 – 2 saat	41	3,21	0,74		
	2 – 3 saat	133	3,42	0,66		
	3 – 4 saat	190	3,62	0,62		
	4 saatten fazla	111	3,63	0,65		
Ürün bilgisi	1 saatten az	27	3,23	0,95	7,060	<0,001***
	1 – 2 saat	41	3,10	0,78		
	2 – 3 saat	133	3,46	0,62		
	3 – 4 saat	190	3,66	0,66		
	4 saatten fazla	111	3,57	0,74		
Firma gücü	1 saatten az	27	3,37	1,15	3,172	0,014*
	1 – 2 saat	41	3,21	1,02		
	2 – 3 saat	133	3,45	0,90		
	3 – 4 saat	190	3,68	0,84		
	4 saatten fazla	111	3,45	0,96		
Reklama Karşı Tutum	1 saatten az	27	3,23	0,80	8,087	<0,001***
	1 – 2 saat	41	3,17	0,66		
	2 – 3 saat	133	3,44	0,55		
	3 – 4 saat	190	3,64	0,57		
	4 saatten fazla	111	3,59	0,60		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ölçek ortalama puanları sosyal medya kullanım süresine göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Reklama karşı tutum ortalama puanları öğrencilerin sosyal medya kullanım süresine göre anlamlı farklılık göstermektedir (p<0.05). Gruplara arası farklılığı test etmede ürün bilgisi ortalama puanı için Tamhane, tüketici güveni firma gücü ve reklama karşı tutum ortalama puanları için Tukey HSD testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre,

Sosyal medyayı günlük 3-4 saat arasında (\bar{X} : 3.62, SS: 0.62) ve 4 saat üzerinde kullanan üniversite öğrencilerinin tüketici güveni ortalama puan(\bar{X} : 3.63, SS: 0.65) anlamlı olarak sosyal medyayı günlük 1-2 saat ve 1 saatten az kullanan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyayı günlük 3-4 saat arasında (\bar{X} : 3.66, SS: 0.66) ve 4 saat üzerinde kullanan üniversite öğrencilerinin ürün bilgisi ortalama puan(\bar{X} : 3.57, SS: 0.74) anlamlı olarak sosyal medyayı günlük 1-2 saat kullanan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyayı günlük 3-4 saat arasında kullanan üniversite öğrencilerinin firma gücü ortalama puanı (\bar{X} : 3.68, SS: 0.84) anlamlı olarak sosyal medyayı günlük 1-2 saat kullanan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Sosyal medyayı günlük 3-4 saat arasında kullanan üniversite öğrencilerinin reklama karşı tutum ortalama puanı (\bar{X} : 3.64, SS : 0.57) anlamlı olarak sosyal medyayı günlük 2-3 saat, 1-2 saat ve 1 saatten az kullanan öğrencilerin ortalama puanından yüksek; sosyal medyayı günlük 4 saatten fazla kullanan öğrencilerin reklama karşı tutum ortalama puanı (\bar{X} : 3.59, SS : 0.60) anlamlı olarak sosyal medyayı günlük 1-2 saat arasında ve 1 saatten az kullanan öğrencilerin ortalama puanından yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Öğrencilerin Satın Alma Niyeti Ölçek Puanının Günlük Sosyal Medya Kullanma Süresine Göre Karşılaştırması

	Sosyal Medya Kullanım Süresi	N	\bar{X}	SS	F	p
Satın Alma Niyeti	1 saatten az	27	3,38	0,95	7,853	<0,001***
	1 – 2 saat	41	3,02	0,81		
	2 – 3 saat	133	3,55	0,83		
	3 – 4 saat	190	3,73	0,81		
	4 saatten fazla	111	3,73	0,72		

Tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testi, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Araştırmada öğrencilerin satın alma niyeti ölçek ortalama puanı sosyal medya kullanım süresine göre tek yönlü varyans analizi testi ile değerlendirildiğinde,

Satın alma niyeti ortalama puanı öğrencilerin sosyal medya kullanım süresine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0.05$). Gruplara arası farklılığı test etmede Tukey HSD testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre,

Sosyal medyayı günlük 1-2 saat arasında kullanan üniversite öğrencilerinin satın alma niyeti ortalama puanı (\bar{X} : 3.02, SS : 0.81) anlamlı olarak sosyal medyayı günlük 2-3 saat, 3-4 saat ve 4 saatten fazla kullanan öğrencilerin ortalama puanından düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Öğrencilerin Reklama Karşı Tutum ile Satın Alma Niyeti Ölçek Puanları Arasındaki Korelasyon Analizi

	Reklama Karşı Tutum	Tüketici güveni	Ürün bilgisi Firma gücü	Firma gücü	Satın Alma Niyeti
Reklama Karşı Tutum	r	1			
	p				
Tüketici güveni	r	0,791***	1		
	p	<.001			
Ürün bilgisi	r	0,840***	0,576***	1	
	p	<.001	<.001		
Firma gücü	r	0,853***	0,471***	0,555***	1
	p	<.001	<.001	<.001	
Satın Alma Niyeti	r	.559***	0,510***	0,456***	0,422***
	p	<.001	<.001	<.001	<.001

Pearson korelasyon, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Araştırmada öğrencilerin reklama karşı tutum ile satın alma niyeti ölçek puanları arasındaki ilişki pearson korelasyon testi ile değerlendirildiğinde,

Reklama karşı tutum puanı ile satın alma niyeti puanı ($r: 0.551, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır.

Satın alma niyeti ile reklama karşı tutum boyutlarından tüketici güveni ($r: 0.510, p<0.001$), ürün bilgisi ($r: 0.456, p<0.001$) ve firma gücü ($r: 0.422, p<0.001$) arasında pozitif yönde, güçlü düzeyde ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır.

Tablo 14: Reklama Karşı Tutumların Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

	Standardize	edilmemiş	Standardize	t	p
	katsayılar		katsayılar		
	β	Std. Hata	Beta		
Sabit	0,947	0,179		5,296	<0,001***
Tüketici güveni	0,407	0,057	0,331	7,136	<0,001***
Ürün bilgisi	0,198	0,057	0,170	3,459	0,001***
Firma gücü	0,153	0,041	0,171	3,761	<0,001***

$R^2=0.319, F(3,501)=77.757,$

Regresyon analizi, * $p<0.05$, ** $p<0.01$, *** $p<0.001$

Araştırmada öğrencilerine sosyal medya reklamlarına karşı tutumlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisi regresyon analizi ile değerlendirildiğinde,

Reklama karşı tutumlardan tüketici güveni ($\beta=.41, p<0.001$), ürün bilgisi ($\beta=.20, p<0.001$) ve firma gücü ($\beta=.15, p<0.001$) satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Ayrıca bu üç tutum satın alma niyetini %32 oranında açıklamaktadır. Reklama karşı tutumlardaki 1 birimlik bir artış satın alma niyeti üzerinde yaklaşık 0.76 kat bir artış gösterecektir.

Sonuç

Bu araştırmada üniversite öğrencileri arasında sosyal medya reklamlarına karşı reklam tutumlarının satın alma üzerindeki etkisini incelenmeyi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ölçek puanlarının sırasıyla cinsiyet, yaş grupları, sınıf düzeyleri ve günlük sosyal medya kullanma süresi bakımından farklılıkları incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden, 243 kişi (%48,4) kız, 259 kişi (%51,6) ise erkek öğrenciler olduğu ve öğrencilerin tamamının üniversite öğrencileridir (Tablo 1).

Üniversite öğrencilerinin yoğun bir bölümü 21-26 yaş arasındadır (%68). Öğrencilerin çoğunluğu (%43,6) 3.sınıf düzeyinde öğrencilerdir. Öğrencilerin büyük bir kısmı (%86,4) günlük sosyal medyada minimum 2 saat geçirmektedir. (Tablo 1).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş grupları, sınıf düzeyleri ve günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin reklama karşı tutumlarının puanları cinsiyet açısından anlamlı bir fark gösterip göstermediği incelendiğinde; ortalama puanların cinsiyet açısından anlamlı bir fark göstermiştir. Erkeklerin reklama karşı tutumları kız öğrencilerden daha fazla olarak görülmektedir (Tablo 5).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin satın alma niyeti puanı cinsiyet açısından anlamlı bir fark göstermiştir. Erkeklerin satın alma niyeti kız öğrencilerden daha yüksektir (Tablo 6).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaş gruplarına göre reklama karşı tutumları ortalama puanları anlamlı farklılık göstermiştir. 24-26 yaş arasındaki öğrencilerin tüketici güven düzeyleri 18-20 yaş arasındaki öğrencilerden; 24-26 yaş arasındaki öğrencilerin ürün bilgisi ve firma gücü düzeyleri 18-20 yaş ve 21-23 yaş arasındaki öğrencilerden; 24-26 yaş ve 26 yaş ve üzerindeki öğrencilerin reklama karşı tutumları 18-20 yaş arasındaki öğrencilerin tutumlarından yüksek çıkmıştır (Tablo 7).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaş gruplarına göre satın alma niyeti puanı anlamlı farklılık göstermiştir. 24-26 yaş arasındaki öğrencilerin satın alma niyeti düzeyi 18-20 yaş ve 21-23 yaş arasındaki öğrencilerin düzeylerinden yüksek çıkmıştır (Tablo 8).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre reklama karşı tutumları ve satın alma niyeti puanlarında anlamlı bir farklılık yoktur (Tablo 9-10).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medya kullanım süresine göre reklama karşı tutum puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sosyal medyayı günlük 3-4 saat arasında kullanan öğrencilerin tüketici güven düzeyleri, sosyal medyayı günlük 1-2 saat ve 1 saatten az kullanan öğrencilerden yüksek; sosyal medyayı 3-4 saat arasında ve 4 saat üzerinde kullanan öğrencilerin ürün bilgisi düzeyleri sosyal medyayı günlük 1-2 saat arasında kullanan öğrencilerin düzeylerinden yüksek; sosyal medyayı günlük 3-4 saat arasında kullanan öğrencilerin firma gücü düzeyi, 1-2 saat arasında kullanan öğrencilerin düzeyinden yüksektir. Ayrıca günlük sosyal medyayı 3-4 saat arasında kullanan öğrencilerin reklama karşı genel tutumları günlük 2-3 saat, 1-2 saat ve 1 saatten az kullanan öğrencilerin tutumlarından yüksek ve günlük 4 saat üzerinde sosyal medya kullanan öğrencilerin reklama karşı genel tutumu 1-2 saat ve 1 saatten az sosyal medya kullanan öğrencilerin tutumlarından yüksektir (Tablo 11).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin günlük sosyal medya kullanım süresine göre satın alma niyeti puanında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. En yüksek satın alma niyeti düzeyi günlük 3-4 saat arasında ve 4 saatten fazla sosyal medya kullanan öğrencilerde görülmüştür (Tablo 12).

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin reklama karşı tutumları ile satın alma niyeti arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Reklama karşı tutumlardan tüketici güveni, ürün bilgisi ve firma gücü düzeyleri arttıkça satın alma niyeti düzeyi artış gösterecektir (Tablo 13).

Araştırmaya katılan öğrencilerin reklama karşı tutumları satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etki göstermiştir (Tablo 14).

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin reklama karşı tutumları ve satın alma niyeti puanları cinsiyet, yaş grupları ve günlük sosyal medya kullanım süresi arasında farklılık göstermiştir. Bununla birlikte sınıf düzeyleri bakımından reklama karşı tutum ve satın alma niyeti puanları anlamlı farklılıklar göstermemiştir. Sonuçlar, sosyal medya reklamlarının tüketici tutumlarının satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketiciler, sosyal medya reklamlarının faydalı olmadıklarını veya satışa yönelik olmadıklarını düşünüyorlarsa, satın alma niyetlerinin daha düşük olacağını göstermiştir. Bununla birlikte, tüketicilerin sosyal medya reklamları hakkında olumlu tutumlarının satın alma niyetlerini artırdığı ve bunun sosyal medya kampanyalarının etkinliğinin arttıracağı bulunmuştur.

Kaynakça

- Afshardost, M., Farahmandian, S. & SaqiqEshaghi, S. (2013). Linking trust, perceived website quality, privacy protection, gender and online purchase intentions. *IOSR Journal of Business and Management*, 13(4), 63-72.
- Akturan, U. (2007). Tüketici davranışlarına yönelik araştırmalarda alternatif bir teknik: Etnografik araştırma, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 237- 252.
- Anderson, C., & Kilduff, G.J. (2009). Why do dominant personalities attain influence in face-to-face groups? *The Competence-Signaling Effects Of Trait Dominance. Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 491-503
- Ceylan, M. (2022). *Sağlık hizmetleri sektöründe sosyal medya reklamlarına karşı tüketici tutumlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Constantinides, E. & Stagno, M. Z. (2011). Potential of the social media as instruments of higher education marketing: a segmentation study. *Journal of Marketing for Higher Education*, 21 (1), 7-24.

- Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).
- Çiftçi, H. (2019). Gençlerin siber zorbalık eğilimleri: meslek yüksekokulu ve meslek lisesi öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 10(36), 27-82.
- Erdemir, N. (2017). *Tutundurma karması mecrası olarak sosyal medya: tüketici satın alma davranış sürecindeki yeri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Küresel Pazarlama ve Marka Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Erdoğan, M. & Çiftçi, H. (2023). Sosyal Medya Bozukluğunun Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13 (1), 178-192.
- Hsiao, M.-H. (2009). Alışveriş modu seçimi: fiziksel mağaza alışverişine karşı e-alışveriş. *Ulaştırma Araştırması Bölüm E: Lojistikve Ulaşım İncelemesi*, 45, 86-95.
- Justin, P. & Jyoti R. (2012), Consumer behavior and purchase intention for organic food, *Journal of Consumer Marketing*, 29(6), 412 – 422.
- Leonidio, U. D. C., Montezano, R. M. D. S. & Carvalho, F. A. D. (2011). Evaluation of perceived quality of the website of an online bookstore: an empirical application of the barnes and vidgen model. *JISTEM-Journal of Information Systems and Technology Management*, 8, 109-130.
- Moriansyah, La. (2015). Pemasaran melalui media sosial: antecedents dan consequences. *Jurnal Penelitian Komunikasi dan Opini Publik*. 19(3), Desember 2015: 187-196.
- Rezai, G., Mohamed, Z., Shamsudin, M. N., & Zahran, M. Z. (2013). Effect of consumer demographic factors on purchasing herbal products online in Malaysia. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 7(8), 2380-2386.
- Schiffman, L. G., Kanuk, L. L. & Wisenblit, J. (2010). *Consumer behavior: Global edition*. Upper Saddle River, NJ: Pearson education.
- Sulaiman, A., Ng, J. & Mohezar, S. (2008). E-ticketing as a new way of buying tickets: Malaysian perceptions. *Journal of Social Sciences*, 17(2), 149-157.
- Sulaiman, A., Ng, J. & Mohezar, S. (2008). E-ticketing As a new way of buying tickets: malaysian perceptions. *Journal of Social Sciences*, 17(2), 149-157.
- Turgut, E. (2016). *Sosyal medya reklamlarında tüketici algılamaları ile satın alma niyeti ve ağızdan ağıza iletişim arasındaki ilişki*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Yağci, M. İ. & İlarıslan, N. (2010). Reklamların ve cinsiyet kimliği rolünün tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 138-155.
- Zhou, L., Dai, L. & Zhang, D. (2007). Online shopping acceptance model-a critical survey of consumer factors in online shopping. *Journal of Electronic Commerce Research*, 8(1).

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %50 İkinci yazar/Second author %50.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Extended Abstract

Today, advertising has become a very important promotional activity for goods and service providers. For an advertising campaign to be successful, an effective strategy must be put forward. The strategies developed by the company are conveyed to consumers through some advertising tools. Social media advertising; It is defined as a set of actions that enable companies to interact with consumers in the target market via a mobile device or network. This study examines the factors that affect consumers' attitudes towards social media advertisements and their purchase intentions. The main purpose of this research is to examine the effect of the attitudes of consumers in the education services sector towards social media advertisements on the purchasing intention of university students in terms of socio-demographic characteristics.

In developing countries such as Turkey, the use of social media is increasing very rapidly, and the purpose of use is not limited only to connecting with friends and chatting with them, but also social media has become very important in human life in transferring many services, brands and ideas to communities. Social media is at the center of the marketing strategy of many companies today and these platforms are used to influence consumers. Chatting with friends on social media; in addition to sharing their feelings, discussing about products and services, sharing products, feedback, as well as being able to shop online, social media is used by almost all age groups, from teenagers to adults, because social media meets the needs of every segment.

In terms of intention and demographic variables in the context of social media, factors such as demographic age, gender, occupation are one of the most researched factors affecting online shopping. education and income largely determine consumers' online shopping behavior. The problems that women and men ask consumers due to different online purchasing behaviors are privacy, security and reliability problems. According to traditional buying behavior, since women are engaged in household chores such as shopping, female-oriented activities indicate that men shop more and spend more money than women.

In today's conditions, social media has started to have a say on people's purchasing decisions, although it affects human behavior patterns in a way. For this reason, manufacturers and service providers have started to use social media extensively in order to influence their target audience. They have started to make the services, products and contents they want to sell to the target audiences through the relevant channels and to meet with their consumers through these channels. In addition to the advantage of being more interesting on social media, all information can be given in an unlimited way.

Social media has recently started to come to the fore as a medium that influences people's purchasing decisions. People can make evaluations and make decisions by looking at the comments and scores made on the products to be taken before purchasing decisions. In the current process, compared to the current consumer and the past consumer, the current consumer is in a position to question, examine, evaluate, receive advice and give advice. The consumer, who participates in all processes, has become even more important from the point of view of businesses. The consumer is the whole of the behaviors that follow the services, products and ideas, exhibit purchasing behavior, and put forth during and after use. Sunday Sunday competition environment is created by the presence of too many products from the same product category in the market in the current process. Consumers should be able to choose from these products. Recommendations are very important in consumer choice here.

The main purpose of this research is to examine the consumer attitude and purchasing intention scales of Dicle University students towards social media ads in a comparative manner. In addition, the effect of attitudes towards advertising on purchasing intention is also examined.

1. Is there a significant difference in university students' attitude scores towards advertising according to gender variable?

2. Is there a significant difference in the attitude scores of university students towards advertising according to their age groups?

3. Is there a significant difference in the scores of university students' attitude towards advertising according to their grade level?

4. Is there a significant difference in the attitude scores of university students towards advertising according to the duration of daily social media use?

5. Is there a significant difference in the purchasing intention score of university students according to gender variable?

6. Is there a significant difference in the purchasing intention score of university students according to their age groups?

7. Is there a significant difference in the purchasing intention score of university students according to their grade level?

8. Is there a significant difference in the purchasing intention score of university students according to the daily social media usage time?

9. Is there a significant relationship between university students' attitudes towards advertising and their intention to buy?Dec.

10. Are university students' consumer attitudes towards social media ads effective on purchase intention?

The research universe was determined as undergraduate students of Dicle University and the sample of the research consists of active undergraduate students at the faculty of education. The number of universes was determined as 502 students with a margin of error of 5% by the known sample calculation method.

The effect of consumer attitudes towards social media advertising in the education services sector on purchasing intention often has a positive effect on the intention to buy products in real online stores. Social media is a tool used to make buying products more attractive, especially in online stores.

Consumers are exposed to marketing messages through social media and often act under the influence of these messages. Social media is seen as a tool used to learn about products and share feelings about products.

Social media ads can affect consumers' intentions to buy products. Stories and experiences about products can be shared through social media. In addition, ideas can also be shared, including reviews, reviews and recommendations about products. Such information can help consumers make decisions.

Other members' comments about products via social media can influence consumers' thoughts about products. For example, positive comments shared by other members can inspire consumers with some confidence and expectations about products. This can positively affect the intention of consumers to purchase products.

As a result, university students' attitudes towards advertising and purchase intention scores differed between gender, age groups and daily social media usage time. However, there were no significant differences in attitude towards advertising and purchase intention scores in terms of grade levels. The results reveal that consumer attitudes of social media advertisements have a positive effect on purchase intention. It has been shown that if consumers feel that social media ads are not helpful or not for sale, their purchase intention will be lower. However, it has been found that consumers' positive attitudes about social media ads increase their purchase intentions and this will increase the effectiveness of social media campaigns.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Analysis of Water Consumption in the Context of Public Health and Economics: The Case of Ankara

Su Tüketiminin Ekonomi ve Halk Sağlığı Bağlamında Analizi: Ankara Örneği

Ümit Güner*, Rifat Pamuk**, Şemsi Mustafa Aksoy***

Abstract: This study aims to examine water consumption, which is the most basic necessity of people, within the framework of public health and economics. While water is an important economic research topic because it is the most important and most widely used economic good, it is also one of the most common medical research topics in the context of public health since it is consumed by all individuals of all societies. The use of packaged water in places where healthy tap water is inaccessible has positive effects on public health. On the other hand, the use of unnecessary packaged water is a very important public health problem in today's global world as it means more plastic waste. In our study, one of the most important variables affecting the consumption of packaged water, the parameter of trust in tap water, was analysed in Ankara by associating it with the concept of income level. As a result of the statistical analyses, it was determined that there was no statistical relationship between the income level with the use of packaged water and trust in tap water variables. In addition, it has been determined that there is a negative relationship between trust in tap water and packaging water usage variable. It is interesting that a result contrary to the established belief that income level is the main determinant of water usage preference has emerged.

Keywords: Water, Public Health, Income, Consumption

Öz: Bu çalışmanın amacı insanların en temel zorunlu ihtiyacı olan su tüketimini halk sağlığı ve ekonomi bilimi sistematığı içerisinde incelemektir. Su, en önemli ve kullanımı en yaygın ekonomik mal olması hasebiyle önemli bir ekonomik araştırma konusu iken, aynı zamanda tüm toplumların tüm bireyleri tarafından tüketildiği için de

* Prof.Dr. Dumlupınar Üniversitesi KUBFA Bankacılık ve Finans Bölümü ORCID : 0000-0002-7437-9661.
Umit_gg@hotmail.com. (Sorumlu yazar).

** Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilimdalı
ORCID : 000-0001-7203-8620. Rifat.pamuk@gmail.com

*** Prof.Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilimdalı ORCID 0000-0003-3197-5655. drmustafaaksoy@yahoo.com

Cite as/ Atıf: Güner, Ü., Pamuk, R. & Aksoy, Ş.M. (2023). Analysis of water consumption in the context of public health and economics: the case of Ankara. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 505-513
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1272022>

Received/Geliş: 27 March/Mart 2023

Accepted/Kabul: 09 Jun/Haziran 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

halk sağlığı bağlamında en yaygın tıbbi araştırma konularından birisidir. Sağlıklı şebeke suyunun ulaşılmaz olduğu yerlerde ambalajlı su kullanımının halk sağlığı üzerinde olumlu etkileri olmaktadır. Öte yandan gereksiz ambalajlı su kullanımı, daha fazla plastik atık anlamına geldiği için, günümüz global dünyasında çok önemli bir halk sağlığı sorunu olmaktadır. Çalışmamızda ambalajlı su tüketimini etkileyen değişkenlerin en önemlilerinden biri olan şebeke suyuna olan güven parametresi, gelir düzeyi kavramı ile ilişkilendirilerek, Ankara'da derinlemesine incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda gelir düzeyi ile ambalajlı su kullanımı ve şebeke suyuna güven değişkenleri arasında istatistiksel bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, şebeke suyuna güven ile ambalajlı su kullanımı değişkenleri ise arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç gelir düzeyinin su kullanım tercihinin temel belirleyicisi olduğu şeklindeki yerleşik düşüncelerin aksi bir sonuç çıkması da ilginçtir.

Anahtar Kelimeler: Su, Halk Sağlığı, Gelir, Tüketim

Introduction

Water is a clear thin liquid that has no colour or taste when it is pure. It falls from clouds as rain and enters rivers and seas. All animals and people need water in order to live (Rebelo and et. 2020). On the other hand; its formula is HOH, dielectric constant at 17 °C, its relative density under 81 atmospheric pressure at 4 °C is 1.00 d.n. Viscosity at 0 °C, 20 °C 0.01002 poise, specific heat 1 cal/g, vapor pressure at 100 °C 760 mmHg, surface tension at 20 °C 73 din/cm, melting point 80 cal/g, heat of vaporization 540 cal/g, refractive index 1.333, can be purified by distillation, ion exchange, chlorination and filtration, as suspending agent, solvent, industrial coolant, moderator in nuclear reactors, and physiologically nutritive, as well as power supply, water vapor production, paper coating, filtration. It is a colorless, odorless, tasteless, and most abundant liquid substance in the world (Kimya Terimleri Sözlüğü, 2022), which is widely used in washing and rubbing. It also has different names due to the differences in water production, use or composition such as distilled water, drinking water, utility water, waste water, sea water, heavy water and underground water. Water, whose chemical formula is H₂O, is colorless, odorless, transparent, and liquid at room temperature under normal conditions. It is the only substance found in nature as liquid (water), solid (ice), and gas (water vapor, cloud) and it is connected to each other by the water cycle. As a molecular structure, two hydrogen atoms are attached to the oxygen atom at an angle of 104.95 degrees and the molecular size is given as 95.84 picometers (1 pm=10⁻¹² m). Molecules attract each other and tend to agglomerate. Due to the gravitational force when water particles are scattered on the surface (or in the air), they quickly agglomerate. With this feature, it has properties that are not found in other liquids. For example, having the highest surface tension after liquid mercury; such as its high hot collection capacity (it gives the seas a hot-holding feature), low temperature conductivity, the most dense liquid state among known liquids or having the highest evaporation enthalpy (Bishop and et., 2021).

Procurement of drinking water needs of the capital, which is Turkey's the second largest city with a population of five million, is an extremely important task. As we can see from the ancient ruins, serious investments have been needed to meet the water needs of this geography since the Roman period. Today, water security is carried out with the coordinated work of the Ministry of Agriculture and Forestry, special provincial administrations, the Metropolitan Municipality and the Ministry of Health. Finally, the mains (tap) water delivered to the households is under the responsibility of ASKİ, the institution of the Municipality (Tokmak and et., 2004). It is known that there are many factors that affect the taste of water. The most important one is the chlorine used as a water disinfectant, as well as other minerals and gases (such as CO₂, SO₄, H₂CO₃) in the water. From the physical properties of water to its chemical content, the perception of the consumer is also a factor (ASKİ, 2019). The taste properties of water are gathered under the concept of "organoleptic" [The ability of objects to affect the sense organs (Turkish Language Institution)].

Drinking/utilizing water must be clear. Even the appearance of turbidity in the water can cause a negative reaction, even before the consumer tastes or smells it. Common causes of turbidity include plant debris, microbial growth, and mineral sedimentation, such as iron and manganese . Turbidity is

measured in nephelometric turbidity units (NTU), and turbid water should never be consumed (Smith and et., 2023).

In general, drinking water between 8-16 °C is considered pleasant. Water above 25 °C is generally not pleasant and even might be described as nauseous. The amount of CO₂ should not be below 300 mg. Water, which is popularly described as smelling like slime or mold, is due to the mixing of gases such as sulfur dioxide and hydrogen sulfide while passing through deep layers (Koelmans and et., 2019). According to the data obtained from the publications, different threshold values for copper and iron ions, which are among the water flavoring agents, were also investigated and the following values were determined. As the average of the subjects, 0.031 – 0.05 mg in Fe and 0.61 mg in Cu were calculated.

Ankara's tap water is treated at the state-of-the-art İvedik Water Treatment Plant, one of the most advanced facilities of its kind in Turkey. The plant has a daily capacity of 1.5 million cubic meters and employs chlorination as its primary method of sanitation. The plant ensures that the chlorine levels in the water meet the guidelines set by the World Health Organization (WHO) of 0.3-0.5 parts per million (ppm) and the results of the analysis are regularly published on the website of the Ankara Water and Sewerage Administration (ASKI).

However, after the municipality began using water from the Kızılırmak River as the main source of tap water in Ankara following a severe drought in 2007, it was observed that many consumers approached drinking water with suspicion. One of the key objectives of this study is to investigate whether the aforementioned mistrust among consumers is related to the use of packaged water.

Literature

The search for previous publications started with PubMed (Ekundayo, 2021). Around 12 000 publications are listed when searching only with “tap water”. On the other hand, only 178 publications appear in the search with “tap water perception”. There are 99 publications with the phrase “tap versus bottled water”. When it comes to the summaries of these publications, there are very few publications that overlap with our study (approximately 111). However, the Google search engine yields more than 20 million results. A search for “tap water perception” (organoleptic) yields 90 results (as of April 1, 2019) on Google [on the other hand, “tap water preference” yields 55 results]. The low results suggest that there are very few studies on raising awareness of the advantages of mains water or on using tap water. In the comparison of “tap water vs. packaged water” (tap water vs bottled water), Google gives more than 50 million (31 thousand when written in quotes).

The highlights of the publication scan are; in a survey conducted among well water users in Texas in 2018, 81% of the participants stated that they believed the water they used was of good quality. However, it was shown in the same study that 65% of the participants never had their well water tested (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2019).

In the Gulf countries, it is thought that the consumption of drinking water treated from sea water leads consumers to use packaged water. Despite the removal of metal and organic substances in desalinated water, there are serious reservations about the taste of water among consumers. To overcome these, there is a more comprehensive study and public introduction of the organoleptic head in water quality monitoring (Tekbaş, 2010).

The study, which was conducted in Europe using a blind taste test method, revealed a range of responses from consumers regarding taste, health effects, and perceived risks. For instance, in the blind taste test, participants were unable to differentiate between tap water and bottled water using organoleptic evaluation techniques. In conclusion, the study demonstrates that tap water is in no way inferior to bottled water in terms of health benefits, and it is important to educate consumers on this (Güler, 2012).

According to a Canadian study, residents of the Ontario region were found to have a higher perceived risk of getting sick from tap water compared to those living in the Saskatchewan region. As a

result, Ontario region consumers reported a willingness to pay more for bottled water. This suggests that the difference may be attributed to social and cultural factors, as well as more effective marketing by municipalities (Omur-Ozbek and Dietrich, 2011).

The results of a survey of Purdue University students in Indiana, USA, revealed that female students had a stronger preference for bottled water than male students. The top reasons cited by students for their preference for bottled water were taste, perceived health benefits, and a sense of trust . The findings of the survey are believed to reflect behaviors that align with the messaging used in bottled water advertisements (Güler, 2012).

Methodology

This study draws on a master's thesis, "Water Quality/Safety Perceptions Among People Using Tap Water in Metropolitan Ankara," which was completed by Rifat Pamuk in 2019 as part of the Public Health Program at Ankara Yıldırım Beyazıt University Health Sciences Institute. An electronic survey was conducted among 424 residents of the Ankara metropolitan area to explore their perceptions of the safety and quality of tap water distributed by the Ankara Water and Sewerage Administration (ASKİ). The İvedik Water Treatment Plant in Ankara is one of the most advanced facilities in Turkey and has a daily capacity of over 1.5 million cubic meters. The municipality monitors the water daily and likewise publishes the results on their webpage. The Ministry of Health also monitors the water from 1265 monitoring points across Ankara. Results from the survey showed that only 8.8% of participants preferred tap water, while 88.6% preferred bottled or home-filtered water for drinking. When asked why they did not consume tap water, 53.1% of respondents cited lack of trust in the water, while 31% cited dissatisfaction with its taste. Additionally, 37.1% of participants reported using tap water but still had a lack of trust in it.

The current study builds on the previous study by using the questionnaire data to perform further analysis, specifically, Chi-square tests (Pamuk,R 2019). As previously mentioned, the study employed a survey method to assess the preferences and satisfaction levels of tap water among Ankara residents. The survey questionnaire, which comprises 15 questions. The questionnaire addresses the preference of consumers for tap water or packaged water and examined the monthly expenses related to water and the income levels of the consumers, as well as the impact on the household budget. It seems appropriate to apply the survey to those living in 8 central districts of Ankara. The reason is that Ivedik Water treatment plant supplies approximately 90% of Ankara drinking water. The total population of eight districts is given as 4 735 531 people according to 2018 TUIK data. The address <https://select-statistics.co.uk/calculators/sample-size-calculator-population-proportion/> was used to find the number of subjects.

Calculator

What margin of error do you need? <small>5% is a common choice</small>	<input style="width: 50px;" type="text" value="5"/> %	
What confidence level do you need? <small>Typical choices are 90%, 95%, or 99%</small>	<input style="width: 50px;" type="text" value="95"/> %	
How big is the population? <small>If you don't know, use 100,000</small>	<input style="width: 100px;" type="text" value="4735531"/>	
What do you believe the likely sample proportion to be? <small>If you're not sure, leave this as 50%</small>	<input style="width: 50px;" type="text" value="50"/> %	
Your recommended sample size is		385

Figure 1. Sample Calculation

Social media networks were used to attract attention of participants in the survey. Between 15 - 28 February 2019, 424 people participated in the survey. Although it was possible to reach the required number by sharing the link on social networks, it was not possible to intervene on the district breakdown.

Results

When the monthly expenditures of all participants for Packaged water (average 87.82 ₺ (Türk Lirası, TL) , median 50 ₺) and the last water bill expenditures (average 105 ₺, median 85 ₺) are examined, it is clear that the Packaged water expenditure is higher (t.test $p < 0.05$).

Table 1. Distribution According To Water Usage Preferences (N=409)

Drinking Water Preference	Number	Percent
Packaged	309	75,6%
Filter	53	13,0%
Tab	37	9,0%
Other	8	2,0%
Well	2	0,5%
Total	409	

The respondents are grouped according to their income. Based on the minimum wage being 2553₺

Table 2. Income Group (₺)

Income Group (₺)	Income	Average packaged water expenditure	Last water bill
A	Up to 2600 ₺	84.8 ₺	96.5 ₺
B	Between 2601 - 5100 ₺	74.2 ₺	85.3 ₺
C	Between 5101 – 8000 ₺	84.8 ₺	88.4 ₺
D	Between 8001 - 10 000 ₺	69.7 ₺	106.0 ₺
E	10 001 ₺ and more	88.3 ₺	97.0 ₺

When examining the data on income and trust variables in more detail, it was found that a total of 424 individuals responded to these questions. Income was queried in an open-ended format, resulting in a wide range of responses. As this variable is a continuous, rather than a categorical, variable. Assuming that the responses refer to monthly income, there were small incomes reported such as 0 (indicating 55 respondents were housewives), 68, and 500 (with 3 respondents each), as well as large incomes such as 50,000, 120,000 and 160,000 (with 1 respondent each). These values were excluded from the analysis since it is obvious that 0 does not reflect the real situation, and the specified extreme values may have an impact on the analyzes to be made because the variable is continuous.

The water distribution has 7 values of 0 and one missing data, these have not included in the analysis. There is one missing data in the confidence variable, it has not included in the analysis. When the above-mentioned values were excluded from the analysis, 355 questionnaires remained and analyzes were applied to these data.

Descriptive Statistics;

The average income of 355 participants was 6079 ₺, the smallest 800 and the largest 25000 ₺. We can say that the skewness value is 1.66 skewed to the right, the kurtosis value is 4.14 sharp and the income variable does not conform to the normal distribution. In addition, the Kolmogorov-Smirnov test showed that the income distribution did not fit the normal distribution. For this reason, non-parametric tests were also included in the analyzes for the income variable.

Table 3. Income

N Valid	355
N Missing	0
Mean	6079,19
Median	5000,00
Mode	5000
Std. Deviation	3774,018
Skewness	1,666
Std. Error of Skewness	,129
Kurtosis	4,171
Std. Error of Kurtosis	,258
Minimum	800
Maximum	25000

Of the participants, 127 (35.8%) stated that they trusted, while 228 (64.2%) stated that they did not trust.

Table 4. Confidence to main water

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	I trust	127	35,8	35,8	35,8
	I dont trust	228	64,2	64,2	100,0
Total		355	100,0	100,0	

36 (10.1%) of the participants stated that they use mains water, 280 (78.9%) packaging and 39 (11%) filter water.

Table 5. Water Choice

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Tap water	36	10,1	10,1	10,1
	Packaged	280	78,9	78,9	89,0
	filter	39	11,0	11,0	100,0
Total		355	100,0	100,0	

Table 6. Income Range of Main Water Confidence (Income)

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
I trust	127	6358,27	3594,704	318,978	5727,02	6989,52	1200	25000
I dont trust	228	5923,73	3869,306	256,251	5418,80	6428,67	800	25000
Total	355	6079,19	3774,018	200,304	5685,25	6473,12	800	25000

Considering whether there is a relationship between income and trust; While the average income of those who say they trust is 6358 ₺, the average income of those who say they do not trust is 5923 ₺.

ANOVA (parametric) and Kruskal Wallis (non-parametric – because the variable did not fit the normal distribution) tests were used to test whether there was a significant difference between the groups (May and Johnson, 1997). It was found as $p=0.299$ in the ANOVA test and $p=0.09$ in the Kruskal Wallis test. Since the p values of both tests were greater than 5%, it was decided that there was no significant relationship between income and trust.

Considering whether there is a relationship between the income level and the type of water consumed; The average income of those using tap water is 5295 ₺, the average income of those using packaged water is 6101 ₺, and the average income of those using filtered water is 6644 ₺.

ANOVA (parametric) and Kruskal Wallis (non-parametric – because the variable did not fit the normal distribution) tests were applied to test whether there was a significant difference between the groups. It was found as $p=0.297$ in the ANOVA test, and $p=0.232$ in the Kruskal Wallis test. Since the p values of both tests were greater than 5%, it was decided that there was no significant relationship between income and the type of water used.

The chi-square test was applied to assess the relationship between trust and the type of water consumed (Koliopoulos, 1990). The overall percentage of individuals using tap water is 10.1%, however, this increases to 18.1% among those who trust, and decreases to 5.7% among those who don't trust. While the general rate of those using packaged water is 78.9%, this rate is 70.1% for those who trust and 83.8% for those who do not. While the general rate of those using filter water is 11.0%, this rate is 11.8% for those who trust and 10.5% for those who do not. Since the p value of the chi-square test was less than 5%, it can be said that there is a relationship between the confidence and the type of water used. The results suggest that individuals who trust are more likely to prefer tap water over packaged water, compared to those who don't trust.

Conclusion

As previously mentioned, there are no publications specifically addressing water expenditures or preferences in Ankara. However, some studies conducted in other regions can provide relevant insights. For instance, a survey conducted in West Virginia found that 37% of respondents reported consuming packaged water, while 58% preferred filtered water (Levegue JG, 2017). In Gulf countries where drinking water is obtained from sea water, taste is a major concern for consumers, which has contributed to the high rate of packaged water consumption (Shomar B. 2017). In a survey conducted among students at Purdue University in the US state of Indiana, gender differences were observed in bottled water preferences. Female students showed a higher preference for bottled water compared to their male counterparts, citing taste, health perceptions, and trust as the primary reasons for their preference. The researchers also noted the impact of water advertisements on consumer behavior (Saylor A. 2011).

The first thing that stands out in the findings in our research is the high preference for packaged water instead of tap water. There are likely several reasons for this. First of all, taste is an important reason for preference. Although it is an extremely important disinfectant in terms of public health, the smell of the chlorine compound in the tap water is not welcomed by the consumers. Regardless of the reason, the interruption of the tap water immediately directs the consumers to the packaged water. The preference for packaged water can also be seen in the question of the usage time of the packaged water, which continues after the mains water comes in (average 10.2 years). According to widely accepted thought in literature especially the severe drought in 2007 suggests that people consume packaged water. Another possible reason is the sensational news about tap water. Even if there is news about water-borne diseases in any part of the country, directs Ankara consumers to packaged water (Tümer and et., 2011). Another important factor is advertisements. In the advertisements of packaged water, it is tried to call attention to consumers with messages such as health, source of life, very important for children. According to SUDER publications, it was reported that the packaged water market reached 4.2 billion ₺ in 2018. However, there is no advertisement for tap water, and also there is no positive news in the press.

As seen in the survey study, the consumption of tap water and the expenditure of packaged water in districts are quite close to each other (average bill). As income increases and distribution by districts, there is a slight tendency in favor of filter use in drinking water preference.

Statistical analysis of the findings indicates that trust is a key factor driving the high demand for packaged water. Our analysis revealed no correlation between income level and the type of water used

or income level and trust in tap water. More significantly, our analysis revealed a correlation between trust and the type of water used. It can be said that those who trust tap water prefer tap water more than those who do not, and those who do prefer packaged water less than those who do not. This finding contradicts the commonly held belief that packaged water is healthier. Sharing these findings and outcomes will have significant socio-economic impacts beyond public health. These outcomes will not only lower the public health risks associated with water usage, but also reduce the need for preventative and treatment measures in this field. This will provide a systematic alternative savings on public health expenditures. Public health bureaucracy will gain the opportunity to turn to other alternative risky issues.

The savings and alternative areas created by this switch will not be confined to public health, but will also have impacts on other socio-economic areas. For instance, expenses on packaged water constitute a significant proportion of the budgets of households in low-income groups. This usage, primarily as drinking water, falls under essential needs and offers little room for flexibility. However, in case of switching to the use of tap water, resource savings will be achieved for economic units, especially those with low incomes. The savings generated can be allocated towards other expenses.

It is important to note the global implications of switching to tap water from packaged water. The plastic packaging of water is a major global issue. Reducing consumption of packaged water results in less plastic use, a cleaner environment, and reduced expenses on pollution control.

References

- Bishop, G., Styles, D., & Lens, P. N. (2021). Environmental performance of bioplastic packaging on fresh food produce: A consequential life cycle assessment. *Journal of Cleaner Production*, 317, 128377.
- Ekundayo, T. C. (2021). Prevalence of emerging torque teno virus (TTV) in drinking water, natural waters and wastewater networks (DWNWWS): A systematic review and meta-analysis of the viral pollution marker of faecal and anthropocentric contaminations. *Science of The Total Environment*, 771, 145436.
- Güler, Ç. (2012). *Çevre Sağlığı*. Ankara, Yazıt Yayınları, 248.
- Güler, Ç. (2012). *Çevre Sağlığı*. Ankara, Yazıt Yayınları, 271.
- Koelmans, A. A., Nor, N. H. M., Hermsen, E., Kooi, M., Mintenig, S. M., & De France, J. (2019). Microplastics in freshwaters and drinking water: Critical review and assessment of data quality. *Water research*, 155, 410-422.
- Koliopoulos, P. K. (1990). Application of the separability assumption on the statistics of linear SDOF systems under squared Gaussian excitation. *Applied mathematical modelling*, 14(4), 184-198.
- Levegue JG, Burns RC. Predicting water filter and bottled water use in Appalachia: a community-scale case study. *J Water Health*. 2017 Jun;15(3):451-461
- May, W. L., & Johnson, W. D. (1997). A SASR macro for the multivariate extension of the Kruskal-Wallis test including multiple comparisons: Randomization and χ^2 criteria. *Computational Statistics & Data Analysis*, 26(2), 239-250.
- Omur-Ozbek, P., & Dietrich, A. M. (2011). Retronasal perception and flavour thresholds of iron and copper in drinking water. *Journal of Water and Health*, 9(1), 1-9.
- Pamuk, R. (2019) Water Quality/Safety Perceptions Among People Using Tap Water In Metropolitan Ankara,
- Rebelo, A., Quadrado, M., Franco, A., Lacasta, N., & Machado, P. (2020). Water reuse in Portugal: New legislation trends to support the definition of water quality standards based on risk characterization. *Water Cycle*, 1, 41-53.

- Saylor A, Prokopy LS, Amberg S. What's wrong with the tap? Examining perceptions of tap water and bottled water at Purdue University, *Environ Manage* 2011 Sep;48(3):588-601
- Shomar B, Hawari J. Desalinated drinking water in the GCC countries - The need to address consumer perceptions. *Environ Res*, 2017 Oct;158:203-211
- Smith, E., Krometis, L. A. H., Czuba, J. A., & Kolivras, K. (2023). Land cover and community water system characteristics as predictors of Safe Drinking Water Act violations in Central Appalachia, USA. *Science of The Total Environment*, 858, 159726.
- Tokmak, B., Capar, G., Dilek, F. B., & Yetis, U. (2004). Trihalomethanes and associated potential cancer risks in the water supply in Ankara, Turkey. *Environmental Research*, 96(3), 345-352.
- Tekbaş, F.Ö. (2010). Çevre Sağlığı. Ankara, Gülhane Askeri Tıp Yayınevi, 51.
- Tümer, E. İ., Birinci, A., & Yıldırım, Ç. (2011). Ambalajlı Su Tüketimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Ankara İli Keçiören İlçesi Örneği/Determination of Factor Affecting Bottled Water Consumption: The Case of Keçiören County of Ankara Province. *Alinteri Journal of Agriculture Science*, 21(2), 11-19.
- Ankara suyunun tarihçesi.(2019, 23 Mayıs) Erişim adresi
<http://aski.gov.tr/TR/ICERIKDETAY/Ankara-Suyunun-Tarihcesi/19/7>.
- ASKİ Ücret Tarifesi.(2019, 23 Mayıs) Erişim adresi <http://www.aski.gov.tr/tr/ucretler.aspx>. 23 Mayıs 2019
- ASKİ (2020, Aralık)Erişim adresi <http://www.aski.gov.tr/TR/SuAnalizSonuclari.aspx>
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü(2019, Mayıs). Erişim adresi
<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/beslenmehareketanasayfa>.
- Kimya Terimleri Sözlüğü. (2022, 25 Mayıs) Erişim adresi
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&kelime=su&kategori=verilst&ayn=tam.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %30, İkinci yazar/Second author % 40, üçüncü Yazar/Third author % 30.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

The Relationship Between Meaning in Life, Exercise Beliefs, and Happiness in University Students

Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı, Egzersiz İnançları ve Mutluluk Arasındaki İlişki

Necmettin Çiftçi*, Mustafa Durmuş**

Abstract: The purpose of this research is to study the relationship between meaning in life, exercise beliefs, and levels of bliss among university students. The research was carried out in descriptive and cross-sectional type. Approval for the research was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Muş Alparslan University (date and number: 30.12.2020-15709). The research was carried out between 05.01.2021 and 05.03.2021 with 490 students who were actively attending in the health services vocational school of a state university in Turkey. The data were collected by administering a personal information form, the Meaning in Life Questionnaire, Exercise Health Belief Model Scale, and the Oxford Happiness Scale. For analysing the data, number, mean, percentile distribution, Cronbach alpha coefficient, and Pearson Correlation analyses were used. The sense of life, happiness, and exercise of student belief levels were determined to be above average value. A statistically significant positive relationship between sense of life and happiness, sense of life and exercise beliefs, and happiness and exercise beliefs was found. It was found that as the students' sense of life increased, their belief in exercise and their level of happiness also increased. In addition, it was determined that as the exercise belief scores increased, the happiness scores also increased. It is recommended to carry out activities related to artistic, cultural, and sportive activities in order to increase the meaning of life, exercise belief, and happiness levels in university students.

* Asst. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department, ORCID: 0000-0002-4713-4212. necmettin2387@hotmail.com (Responsible Author)

** Asst. Prof. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Health Sciences, Department of Gerontology, ORCID: 0000-0002-7559-4187. saremaryem01@gmail.com

Cite as/ Atıf: Çiftçi, N. & Durmuş, M. (2023). The relationship between meaning in life, exercise beliefs, and happiness in university students. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2) , 515-524
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1258092>

Received/Geliş: 28 February/Şubat 2023

Accepted/Kabul: 12 June/Haziran 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Keywords: University students, Happiness, Exercise belief, Meaning in life

Öz: Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde yaşamın anlamı, egzersiz inançları ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel tipte gerçekleştirilmiştir. Araştırma için Muş alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan onaylanmıştır (tarih ve sayı: 30.12.2020-15709). Araştırma, 05.01.2021-05.03.2021 tarihleri arasında Türkiye'de bir devlet üniversitesinin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda aktif olarak öğrenim gören 490 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Veriler kişisel bilgi formu, Yaşamın Anlamı Anketi, Egzersiz Sağlık İnanç Modeli Ölçeği ve Oxford Mutluluk Ölçeği uygulanarak toplanmıştır. Verilerin analizinde sayı, ortalama, yüzdelik dağılım, Cronbach alfa katsayısı ve Pearson Korelasyon analizleri kullanılmıştır. Öğrencilerin hayatın anlamı, mutluluk ve egzersiz inanç düzeylerinin orta değerinde olduğu belirlendi. Yaşamın anlamı ile mutluluk arasında, yaşamın anlamı ile egzersiz inançları arasında ve mutluluk ile egzersiz inançları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin yaşamı anlamlandırma düzeyleri arttıkça egzersiz inançlarının ve mutluluk düzeylerinin de arttığı belirlendi. Ayrıca egzersiz inanç puanları arttıkça mutluluk puanlarının da arttığı saptanmıştır. Üniversite öğrencilerde yaşamın anlamı, egzersiz inanç ve mutluluk düzeylerini arttırmak amacıyla sanatsal, kültürel ve sportif faaliyetler ile ilgili etkinliklerin yapılması önerilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, Mutluluk, Egzersiz inancı, Yaşamın anlamı

Introduction

The years spent in college can be seen as a period of transition from adolescence to adulthood during which people can fulfil their self-integrity, work to establish themselves, and deal with the challenges that come with being a student. Due to the necessity for societal cohesion, this transition period typically passes swiftly. University students may feel helpless and face physical and psychological issues if they are unable to deal with the issues that arise during this transition (Rickwood et al., 2005).

Since thinking and questioning are fundamental to who we are as people, they drive us to look for solutions to problems throughout our lives. The individual looks for meaning in his life as a result of questioning things like the worth of life, the meaning of existence, his expectations, and how they are met (Topuz, 2016).

One of the most significant factors influencing people's beliefs, attitudes, and behaviours is the search for meaning, which is an effort to obtain accurate and consistent information. It is a force that creates new possibilities for people, encourages them to look for employment, and supports their drive to comprehend and categorize their unique experiences (Steger et al., 2008). Every person's significance in life is special and different since everyone has a responsibility to uphold (Frankl, 2013). The definition of the purpose of life, in its simplest and most direct form, is everything that makes people happy (Sarıçam & Biçer, 2015). According to several studies, there is a link between goal in life and physical activity which is favourable (Hooker & Masters, 2016; Hooker et al., 2018).

People's attitudes and actions regarding their health or illness are referred to as health beliefs. Health-related actions are reinforced by an individual's health beliefs, so whether their health status improves or deteriorates depends on their health beliefs (Ünsal, 2017). In contrast, exercise is defined as "constant actions aimed at improving one or more components of planned, structured, and repetitive fitness." (Özer, 2020). One of the most crucial times for establishing a physical activity routine or giving it up completely is during college (Irwin, 2004). If exercise and physical activity become a habit, they can improve young people's health and have a long-lasting impact on their lives (Korkmaz, 2010).

The idea of happiness has numerous definitions from varieties of perspectives. While happiness is described as the combination of positive emotions that a person experiences, another definition of happiness states that it occurs when positive emotions outweigh negative ones (Doğan, 2012; Eryılmaz, 2016). Happiness is described as a psychological and biological state that every person aspires to have and to attain throughout their life, which results in satisfaction when he or she achieves material and spiritual satisfaction, and which accordingly fosters human relations (Aluş & Selçukkaya, 2015). Two crucial components of human happiness are exercise and health (Richards et al., 2015). This implies that people can find happiness by encouraging their own health through exercise (Cheon & Lim, 2020). Even

ten minutes of physical activity a week or exercising once a week can increase happiness levels (Zhang & Chen, 2019). Byrne and Horgan found that depressive symptoms were significantly associated with low-level exercise beliefs (Byrne & Horgan, 2018).

It is thought that knowing the relationship between the meaning in life, exercise health beliefs, and happiness levels of university students will offer new strategies for individuals to reduce their negative feelings and thoughts. Moreover, no study carried out in Turkey examined the relation between these three concepts. The purpose of this research is to determine the meaning in life, exercise health beliefs, and happiness levels at university students, and to reveal the relationship between these concepts.

In this context, answers to the following research questions were sought.

- What are the levels of meaning in life, exercise health beliefs, and happiness among university students?
- Is there a relationship between university students' meaning in life and exercise beliefs?
- Is there a relationship between the meaning in life and happiness among university students?
- Is there a relationship between university students' exercise beliefs and happiness?

Material and Method

Type of Research

The research was carried out in descriptive and cross-sectional type.

Location and Time of the Research

The research was conducted with students who were actively enrolling the health services department of a state university in Turkey between 05.01.2021 and 05.03.2021.

Universe and Sample of the Research

The population of the research consists of 981 students who continue their education in a health services vocational school of a university in Turkey. The research sample was calculated as 375 students at 95% confidence interval, and it was completed with 490 students (Cohen et al., 2013).

Criteria for Participating in the Research

- Volunteering to participate in the research.
- Do not have a psychiatric diagnosis such as personality disorder, drug abuse, depression.

Exclusion Criteria

The data of the students who did not accept to participate in the research and those who left the study data unfinished and did not fill in the questionnaire and scale questions were excluded from the research.

Data Collection Tools

Personal Information Form

The personal information form prepared by the researchers (age, gender, family income level, parental attitude, perception of academic success and communication with friends) consists of a total of 6 questions.

The Meaning in Life Questionnaire

Akin (Akin & Taş, 2015). carried out the Turkish adaptation of the scale developed by Steger et al. (Steger et al., 2006). The scale is a 7-point Likert-type (1 absolutely untrue-7 absolutely true) and consists of 10 items. The 9th item in the scale is reverse scored. The fit index values in confirmatory factor analysis were: $\chi^2= 110.80$, $sd= 47$, $RMSEA=.051$, $NFI=.95$, $CFI=.97$, $IFI=.97$, $GFI=.97$, $AGFI=.94$ and $SRMR=.049$ found. The internal consistency reliability coefficient of the scale was found to be 0.81. The range of potential scores on the scale varies between 7 and 70. The highest score

on the scale reveals that the person has a lot of significance in their lives (Akin & Taş, 2015). In this study, the Cronbach alpha value was found to be 0.88.

The Oxford Happiness Scale

The scale was developed by Hills and Argyle (Hills & Argyle, 2002), and adapted into Turkish by Doğan and Sapmaz (Doğan & Sapmaz, 2012). The single-factor and six-point Likert scale is answered as 1-strongly disagree 6-strongly agree. The Cronbach's alpha internal consistency coefficient of the scale is 0.91, the reliability coefficient obtained as a result of the split-half method is 0.86, and the composite reliability is found to be 0.91. These values show that the scale is highly reliable and measures what it wants to measure well (Doğan & Sapmaz, 2012). The Turkish version of the scale showed good fit indices for the one-dimensional, and the fit indices for one-dimensionality were calculated for χ^2 /df. These values are 4.2; RMSEA=.082; SRMR=.069; NFI=.92; NNFI=.93; CFI=.94; IFI=.94 and RFI=.91. Items 1, 6, 10, 13, 14, 19, 23, 24, 27, 28, 29 are coded upside down on the scale. The minimum score that can be achieved from the scale is 29, and the maximum score is 174. A high score on the scale is an indication that the individual's level of happiness is high (Doğan & Sapmaz, 2012). Cronbach's alpha value for this study was 0.91.

Exercise Health Belief Model Scale

Esparza-Del Villar, O. A. et al. developed the original scale (Esparza-Del Villar et al., 2017). It was adapted into Turkish by Çiftci and Kadioğlu (Çiftci & Kadioğlu, 2020). The scale consists of 32 items with five-point Likert-type scoring scale. From item 1 to item 26, it is scored as a lot (5), quite a bit (4), more or less (3), a little (2), not at all (1). From item 27 to item 32, it is scored as I believe, I'm sure of it (5), I believe it's very likely (4), I believe it's likely (3), maybe, but it's unlikely (2), I don't believe (1). There is no reverse item in the scale, and it consists of five sub-dimensions (general health, perception of taking it seriously, perception of benefit, perception of motivation and sensitivity). The indices of confirmatory factor analysis results were examined, and it was seen that the five-point Likert form of the exercise health belief model scale was confirmed. The Turkish version of the scale showed good fit indices for the five-dimensional five-point Likert-type inventory, and the fit indices for five-dimensionality were calculated for χ^2 /df. These values are 5.6; RMSEA=.079; GFI=.82; AGFI=.79; CFI=.93; NNFI=.93; RMR=.058 and SRMR=.066. The scale has a minimum possible score of 32 and a maximum possible value of 160. indicates that the higher the score on the scale, the higher the exercise belief. The Cronbach alpha coefficient of the scale is 0.87. The Cronbach alpha was 0.89 for this investigation.

Data Collection

Between 05.01.2021 and 05.03.2021, 251 students that volunteered to participate in the study using the convenience sampling method were included in the study. A questionnaire has been designed to be completed online using Google Forms. For data collection, the questionnaire for exploring the participants' socio-demographic features, The Meaning in Life Questionnaire, Exercise Health Belief Model Scale, and The Oxford Happiness Questionnaire were used.

Data Analysis

Data from the study were analysed using the Social Sciences 25.0 statistical package. In the data evaluation, descriptive characteristics such as number, mean, percentage, and standard deviation were used. Data compliance with the normal distribution was assessed through skewness and kurtosis values. The scales used were found to show normal distribution: The meaning in Life Scale (skewness: -.947, kurtosis: .816), The Oxford Happiness Scale (skewness: .226, kurtosis: .346), and Exercise Health Belief Model Scale (skewness: -.817, kurtosis: 1.265) (Tabachnick & Fidell, 2013). Using Pearson correlation analysis, the relationship between meaning of life, happiness, and exercise beliefs was examined.

Ethical Principles of the Research

Approval for the research was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Muş Alparslan University (date and number: 30.12.2020-15709). The following information was provided to the participants: the goal of study, its methodology, the amount of time

they would need to devote to it, the fact that taking part would not endanger them, and the fact that participation was entirely optional. Online consent forms for the participants were gathered.

Results

When the distribution of the introductory features of the participants is analysed (Table 1), the average age of the individuals is 20.44 ± 1.92 years, 53.9 % of them are female students, 50.8% of them perceive their parents' attitude as understanding, 61.4% of them have average income level, 53.9 % of them have average academic success, and 53.9 % were found to have moderate level of communication with their friends.

Table 1: Introductory Characteristics of The Students

Variables	(n=490) Number	%
Age		
17-20	320	65.3
21-24	148	30.2
25 and above	22	4.5
Gender		
Female	264	53.9
Male	226	46.1
Parental attitude		
Perfect	71	14.5
Understanding	249	50.8
Overprotective	67	13.7
Overly-controlling	61	12.4
Unconcerned	42	8.6
Family income level		
Above average	16	3.3
Average	301	61.4
Below average	173	35.3
Self-perception in academic success		
Sufficient	91	18.6
Average	264	53.9
Insufficient	135	27.5
Communication status with friends		
Good	135	27.5
Moderate	264	53.9
Bad	91	18.6

As can be seen in Table 2, the average scores for the Meaning in Life, Happiness and Exercise Health Belief model scales are as follows: Meaning in Life is 51.90 ± 10.82 , Happiness is 104.38 ± 20.3 , and Exercise Health Belief is 124.55 ± 11.42 .

Table 2. Distribution of The Lowest and Highest Scores and Total Mean Scores Obtained from The Meaning in Life, Happiness, and Exercise Health Belief Scales by The Students

Scale	Lowest Score	Highest Score	Mean
Meaning in Life	11.00	70.00	51.90 ± 10.82
Happiness	64.00	156.00	104.38 ± 20.3
Exercise Health Belief	64.00	154.00	124.25 ± 11.42

When the relationship between the meaning in life, happiness and exercise health belief mean scores of the participants was examined (Table 3), a significant positive statistical correlation between the meaning in life and happiness ($r=.320$, $p=0.000$), the meaning in life and exercise health beliefs ($r= .221$, $p=0.001$), and happiness and exercise health beliefs ($r= .215$, $p=0.024$) was found.

Table 3. The Relationship Between the Meaning in Life, Happiness, and Exercise Health Belief Mean Scores of the Students

Scales	Meaning in Life	Happiness	Exercise Health Belief
Meaning in Life	1	$r= .320^*$ $p=0.000$	$r= .221^*$ $p=0.001$
Happiness	$r= .320^*$ $p=0.000$	1	$r= .215^*$ $p=0.024$
Exercise Health Belief	$r= .221^*$ $p=0.001$	$r= .215^*$ $p=0.024$	1

Discussion

It is believed that this research will provide information about the meaning of life, the beliefs of exercise, and the levels of happiness of university students and the relationship between them. It was determined in this study that university students' meaning in life total score mean was slightly above the average value. The meaning in life score levels in Yaran's study on adolescent university students are similar to the present study (Yaran, 2020). In some studies, conducted with university students, it is stated that the meaning in life scores is at moderate level (Çelik, 2016; Taşdibi Ünlü, 2019)

Getting enough physical activity plays an important role in well-being and quality of life. Increase in physical inactivity paves the way for many health problems (WHO, 2018). It was found in this study that the mean scores of exercise health beliefs of university students were above the moderate level. Increased physical activity is associated with stronger physical activity beliefs, such as self-reliance for recovery, action and coping planning, and self-reliance for maintenance (Hsu et al., 2021). Kasırğa et al. conducted a study with university students, and it was found that male students are more physically active than females, and that the physical activity level of all students in general is low (Kasırğa et al., 2021). Some other studies also reported that university students are not physically active enough (Demirtürk et al., 2017; Ölçücü et al., 2015).

The present study investigated that university students' average happiness scores were slightly above the moderate level. While the happiness score levels in the study conducted by Yaran (Yaran, 2020), were similar to this study, happiness levels were found to be higher in the study conducted by Bal and Gülcan with university students than in the present study (Bal & Gülcan, 2014).

The results of this article showed that there was a statistically significant positive correlation between student happiness levels and the meaning of life. Demirci Seyrek and Eranlı (2017) conducted a study with university students and reported that the meaning in life levels were found to be statistically significant according to the level of happiness perceived by the students, and students with the lowest meaning in life scores defined themselves as unhappy, while students with the highest meaning in life scores defined themselves as happy (Demirci Seyrek & Eranlı, 2017). Yaran (2020) stressed that when students' levels of happiness rise, so does their sense of purpose in life (Yaran, 2020). University students were the subjects of a study by Deb et al. that revealed a statistically significant link between students' subjective pleasure and their sense of purpose in life (Deb et al., 2020). According to these data, it can be concluded that happiness levels and life meaning positively influence one another.

It was established in this study that there was a statistically meaningful positive relationship between meaning in life and exercise beliefs. Like the findings of this study, Rush et al. reported that there is a significant relationship between the meaning in life and physical activity, and that physical

activity supports positive self-efficacy for the meaning in life (Rush et al., 2019). The results of this study are also consistent with some previous studies (Hooker & Masters, 2016; Hooker et al., 2018).

This study found a positive and significant association between exercise beliefs and happiness. In a systematic review by Zhang and Chen in which they examined the relationship between physical activity and happiness, evidence showed a consistent positive relationship between physical activity and happiness (Zhang & Chen, 2019). Cheon found that exercise frequency has a direct effect on perceived happiness (Cheon, 2021). When the findings of Lathia et al.'s study were examined, it was reported that individuals who were more physically active were happier, and it has also been reported that individuals feel happier when they are physically more active (Lathia et al., 2017). In the short term, exercise triggers positive psychological mood, and in the long term, regular exercise leads to greater happiness (Sran et al., 2021).

Conclusion and Recommendations

It was determined that the meaning in life, happiness, and exercise belief levels of university students were above the average value. In addition, it has been determined that there is a significant relationship between the meaning of life, exercise beliefs and happiness levels. The present study revealed that as the meaning in life levels of the students increased, their exercise beliefs and happiness levels also increased.

In line with these results, it is recommended to organize artistic, cultural, and sports activities to increase the meaning in life, exercise beliefs, and happiness levels among students, and to work with different people and samples regarding the meaning in life, exercise beliefs, and happiness.

Limitations

The limitation of the study is that it was conducted online and only in one university. Another limitation is that this study can only be generalized to the group in which the study was conducted.

References

- Akin, A., & Taş, İ. (2015). Yaşam anlamı ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 27-36. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7860>
- Aluş, Y., & Selçukkaya, S. (2015). Türk ailesinde mutluluk algısı ve değerleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(2), 151-175.
- Bal, P. N., & Gülcan, A. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 41-52.
- Byrne, S. V., & Horgan, N. F. (2018). Exercise beliefs and contributing factors among elderly nursing home residents. *International Journal of Therapy And Rehabilitation*, 25(10), 516-521. <https://doi.org/10.12968/ijtr.2018.25.10.516>
- Cheon, H. (2021). The Structural Relationship between Exercise Frequency, Social Health, and Happiness in Adolescents. *Sustainability*, 13(3), 1050. <https://doi.org/10.3390/su13031050>
- Cheon, H., & Lim, S. (2020). Pursuing sustainable happiness through participation in exercise for South Korean students: Structural relationships among exercise, mental health factors, school satisfaction, and happiness. *Sustainability*, 12(9), 1-13. <https://doi.org/10.3390/su12093797>

- Cohen, L, Manion L. and Morrison, K. (2013). *Research Methods in Education*: Routledge.
- Çiftci, N., & Kadioğlu, H. (2020). Validity and Reliability of the Exercise Health Belief Model Scale. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 10(4), 369-374. <https://doi.org/10.33808/clinexphealthsci.659112>
- Çelik, N. D. (2016). Üniversite öğrencilerinin yaşamda anlam ve yaşam amaçları arasındaki ilişki. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 133-141. <https://doi.org/10.13114/MJH.2016119294>
- Deb, S., Thomas, S., Bose, A., & Aswathi, T. (2020). Happiness, Meaning, and Satisfaction in Life as Perceived by Indian University Students and Their Association with Spirituality. *Journal of Religion & Health*, 59(5). <https://doi.org/10.1007/s10943-019-00806-w>
- Demirci Seyrek, Ö., & Eranli, K. (2017). Üniversite öğrencilerinde yaşamın anlamı ile psikolojik esneklik arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, 12(4), 143-162. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10053>
- Demirtürk, F., Günal, A., & Alparslan, Ö. (2017). Sağlık bilimleri öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyinin tanımlanması. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 5(3), 169-178.
- Doğan, T. (2012). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Doğan, T., & Sapmaz, F. (2012). Oxford mutluluk ölçeği Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin üniversite öğrencilerinde incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25(4), 297-304.
- Eryılmaz, A. (2016). *Mutluluğun Başucu Kitabı, 2. Baskı*. Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 36.
- Esparza-Del Villar, O. A., Montañez-Alvarado, P., Gutiérrez-Vega, M., Carrillo-Saucedo, I. C., Gurrola-Peña, G. M., Ruvalcaba-Romero, N. A., García-Sánchez, M. D., & Ochoa-Alcaraz, S. G. (2017). Factor structure and internal reliability of an exercise health belief model scale in a Mexican population. *BMC public health*, 17(1), 1-9.
- Frankl, V. (2013). İnsanın anlam arayışı (çev. S. Budak). *İstanbul, Okuyanlar Yayınları*.
- Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and individual differences*, 33(7), 1073-1082. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00213-6](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00213-6)
- Hooker, S. A., & Masters, K. S. (2016). Purpose in life is associated with physical activity measured by accelerometer. *Journal of Health Psychology*, 21(6), 962-971. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/1359105314542>
- Hooker, S. A., Masters, K. S., & Park, C. L. (2018). A meaningful life is a healthy life: A conceptual model linking meaning and meaning salience to health. *Review of General Psychology*, 22(1), 11-24. <https://doi.org/https://doi.org/10.1037/gpr0000115>
- Hsu, H.-J., Chung, D.-T., Lee, L.-Y., Lin, I.-P., & Chen, S.-C. (2021). Beliefs, Benefits and Barriers Associated with Physical Activity: Impact of These Factors on Physical Activity in Patients With Type II Diabetes Mellitus. *Clinical Nursing Research*, 30(3), 302-310. <https://doi.org/10.1177/1054773820967699>
- Irwin, J. D. (2004). Prevalence of university students' sufficient physical activity: a systematic review. *Perceptual and motor skills*, 98(3), 927-943. <https://doi.org/https://doi.org/10.2466/pms.98.3.927-943>
- Kasırğa, Z., Odabaşoğlu, M. E., & Dedeoğlu, T. (2021). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ve egzersiz yarar/engel algılarının incelenmesi. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*(1), 83-95. <https://doi.org/10.35375/sayod.906551>

- Korkmaz, N. H. (2010). Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin spor yapma ve beslenme alışkanlıklarının incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 399-413.
- Lathia, N., Sandstrom, G. M., Mascolo, C., & Rentfrow, P. J. (2017). Happier people live more active lives: Using smartphones to link happiness and physical activity. *PloS one*, 12(1), e0160589. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0160589>
- Ölçücü, B., Vatanserver, Ş., Özcan, G., Çelik, A., & Paktaş, Y. (2015). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ile depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(4), 294-303.
- Özer, K. (2020). Fiziksel uygunluk. Nobel Akademik Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 7. Basım, 2020, p;252.
- Richards, J., Jiang, X., Kelly, P., Chau, J., Bauman, A., & Ding, D. (2015). Don't worry, be happy: cross-sectional associations between physical activity and happiness in 15 European countries. *BMC public health*, 15(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s12889-015-1391-4>
- Rickwood, D., Deane, F. P., Wilson, C. J., & Ciarrochi, J. (2005). Young people's help-seeking for mental health problems. *Australian e-journal for the Advancement of Mental health*, 4(3), 218-251. <https://doi.org/10.5172/jamh.4.3.218>
- Rush, C. L., Hooker, S. A., Ross, K. M., Frers, A. K., Peters, J. C., & Masters, K. S. (2019). Brief report: Meaning in life is mediated by self-efficacy in the prediction of physical activity. *Journal of health psychology*, 26(5), 753-757. <https://doi.org/10.1177/1359105319828172>
- Sarıçam, H., & Biçer, B. (2015). Affedicilik üzerinde ahlaki değer ve öz-anlayışın açıklayıcı rolü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 109-122.
- Sran, S. K., Vats, P., & Wadhawan, P. (2021). Effect of exercise on life satisfaction and happiness. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 12(1), 79-82.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, 53(1), 80-93. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Steger, M. F., Kashdan, T. B., Sullivan, B. A., & Lorentz, D. (2008). Understanding the search for meaning in life: Personality, cognitive style, and the dynamic between seeking and experiencing meaning. *Journal of personality*, 76(2), 199-228.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics* (Vol. 6). Pearson Boston, MA.
- Taşdibi Ünlü, F. (2019). Üniversite öğrencilerinde yaşam değeri, yaşamın anlamı ve sosyal iyi olmanın mutluluğu yordamadaki rolü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Muğla.
- Topuz, İ. (2016). Yaşamın anlamı ve din: Gençler üzerinde bir araştırma. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 540-560.
- Ünsal, A. (2017). Hemşireliğin dört temel kavramı: insan, çevre, sağlık&hastalık, hemşirelik. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2017;1(1), 11-25.
- WHO. (2018). World Health Organization URL: https://www.who.int/health-topics/physical-activity#tab=tab_1 Erişim tarihi; 06.07.2021.
- Yaran, K. (2020). Adölesan dönemdeki üniversite öğrencilerinin mutluluk ve yaşamın anlamının akıllı telefon bağımlılığına etkisi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 627709)

Zhang, Z., & Chen, W. (2019). A systematic review of the relationship between physical activity and happiness. *Journal of happiness studies*, 20(4), 1305-1322. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-9976-0>

Contribution rate statement of researchers

First author % 55, Second author % 45.

Conflict of interest

The author/authors have no conflicts of interest to report.

Funding

There was no funding for this study.

Acknowledgment

We sincerely thank all students who participated in this study.

Araştırma Makalesi • Research Article

Genel Konut Özelliklerinin ve Fiyat Duyarlılığının Konut Satın Alma Davranışına Etkisi
The Effect of General *Housing Characteristics and Price Sensitivity on Housing Purchase Behavior*

Aybüke Yalçın*

Öz: Dünyada yaşanan hızlı değişimler ve gelişmeler her alanda olduğu gibi gayrimenkul sektörünü de etkilemektedir. Tüketicilerin değişen istek ve ihtiyaçları, beklentileri, tutumları gibi değişkenler konut seçimlerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda değişen sosyal hayat, yaşam koşulları, iklim değişikliği, deprem gibi pek çok faktör tüketicilerin konut tercihlerini değiştirebileceği için konut üreticileri tarafından dikkate alınması gereken hususlardır. Bu çalışmada Ankara ilinde ikamet eden 18 yaş üstü bireylerin mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, mülkiyet görünümü ve fiyat duyarlılığı dışsal değişkenlerinin konut satın alma davranışını nasıl etkilediğini ve demografik unsurların satın alma davranışında farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın analiz yöntemi Varyans Tabanlı Yapısal Eşitlik Modellemesi olarak kullanılmıştır. Araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre mülkiyet çevresinin ve fiyat duyarlılığının konut satın alma davranışını etkilediği, mülkiyet görünümü ve mülkiyet özelliklerinin ise etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine göre yapılan analiz bulgularına göre ise konut satın alımında medeni durum, meslek ve yaş değişkenlerinin farklılık göstermekte, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi değişkenlerinin ise anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Konut Pazarlama, Satın Alma Davranışı, Yapısal Eşitlik Modeli

Abstract: Rapid changes and developments in the world affect the real estate sector in every field. Variables such as consumers' changing wants and needs, expectations, and attitudes affect their housing choices. At the same time, many factors such as changing social life, living conditions, climate change, earthquakes, etc. are issues that should be taken into consideration by housing producers as they may change consumers' housing preferences. This study aims to investigate how property characteristics, property environment, property outlook, and price sensitivity exogenous variables affect the housing purchase behavior of individuals over the age of 18 residing in

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Emlak ve Emlak Yönetimi Bölümü, ORCID:0000-0003-2414-0713. Aybuke.yalcin@hbv.edu.tr.

Cite as/ Atıf: Yalçın, A. (2023). Genel konut özelliklerinin ve fiyat duyarlılığının konut satın alma davranışına etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 525-550 <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1318466>

Received/Geliş: 22 Jun/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 30 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Ankara province and whether demographic factors make a difference in purchase behavior. The method of the research is Variance-Based Structural Equation Modeling. According to the findings obtained from the research data, it is concluded that the property environment and price sensitivity affect housing purchase behavior, while the property view and property characteristics do not. According to the findings of the analysis, according to the demographic characteristics of the participants, marital status, occupation, and age variables show a significant difference in house purchase, while gender, education, and income level variables do not show a significant difference.

Keywords: Housing Marketing, Purchase Behavior, Structural Equation Modeling

Giriş

Temel barınma ihtiyacını karşılayan konutlar, herhangi bir ülke vatandaşının yaşam kalitesini ve refahını tanımlayan temel sosyal koşullar arasındadır (Chan, ve Adabre, 2019:112). Konutlar sadece sosyal koşullardan değil, ekonomik, teknolojik, kültürel ve hukuksal pek çok bileşenden oluşmaktadır. Konut, ekonomik, değişim, estetik ve kullanım değeri bulunan bir gayrimenkul türüdür (Uğur ve Baykan, 2017:221). Maslow (1954)'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinin temelinde bulunan barınma ihtiyacı, insanlığın var olmasıyla birlikte hissedilmeye başlamıştır ve bu barınma ihtiyacı modern yaşam sürecinde konutlar aracılığı ile giderilmektedir. Konut, insanın hayatı boyunca yaptığı satın alımlar arasında yaptığı en pahalı ve satın alma kararı verirken üzerinde en fazla düşünmeyi gerektiren tüketim nesnesi olmasından dolayı bir kişi için konut satın alımı önemli bir başarı olarak kabul edilmektedir (Kurniawan vd., 2020). Konut satın alma kararı, bir kişinin hayatı boyunca yapacağı en büyük yatırım olarak kabul edilir ve uzun vadeli bir yatırımdır (Li vd., 2020; Abhang ve Kumar, 2023). Konutun barınma aracı olmasının yanında, yatırım aracı olması, bireylere ekonomik güvence sağlama, güç ve özgüven sağlama, estetik gereksinimlerini giderme, konfor sağlama, statü göstergesi gibi farklı görevleri bulunmaktadır (Kellekçi ve Berköz, 2006:168; Yavuz ve Çemrek, 2013:385). Tüketicilerin, konuttan beklentilerinin farklı olmasından kaynaklı davranış değişikliği göstermeleri kaçınılmaz olacaktır. Ülkemizde nüfusta yaşanan artış, kentsel dönüşüm ve teknolojik gelişmeler sebebiyle şehirlerde konut yapımı ile ilgilenen işletmelerin hedef müşterilerinin beklentileri incelenerek ihtiyaca yönelik tasarımların yapılması ve pazarlama stratejilerinin bu doğrultuda yürütülmesi gerekmektedir (Baş Aras ve Tantekin Çelik, 2021:558). Dolayısıyla insan hayatında bu denli önemli bir yere sahip olan konut kavramının araştırmacılar tarafından incelenmesi, tüketiciler ile konut arasındaki ilişkilerin farklı disiplinler arasında ele alınması oldukça önemlidir. Literatür incelendiğinde konut satın alma davranışına ve konut seçimine yönelik farklı bakış açıları ile incelemeler yapan pek çok çalışma bulunmaktadır (Jackson ve Archer,2022; Hassan, Ahmad ve Hashim, 2021; Kurniawan vd., 2020; Baytan, 2019; Mang, Zainal ve Radzuan, 2018; Olitsky, Lerman ve Avineri, 2017; Erkek, 2016; Sangkakoon, Ngarmyarn ve Panichpathom, 2014; Jun, 2013; Tosun ve Fırat, 2012; Andersen, 2011; Gök, 2010; Koklic ve Vida, 2009; Kaba, 2008; Baran, 2007; Tarakçı, 2004; Myers ve Vidaurri, 1996; Lee, 1963). Fakat pazarlama bakış açısı ile ele alan çalışmalar olmakla birlikte (Plouffe ve Chen, 1997; Sugiono, Nurwulandari ve Junita, 2021; Roy, vd., 2021; Şengül vd., 2021; Baş Aras ve Tantekin Çelik, 2021) sayıca yetersiz olduğu görülmektedir. Bununla birlikte konut satın alma davranışını fiyat duyarlılığı bağımsız değişkeni ile ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Çalışmada konut satın alma davranışına etki eden unsurlar ve konut satın alma davranışının fiyat duyarlılığına etkisi incelendiği için çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırma ortaya çıkış amacı doğrultusunda şu sorulara cevap aramaktadır;

-Konut satın alma davranışına etki eden unsurlar nelerdir?

-Konut satın alma davranışını, mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, mülkiyet görünümü ve fiyat duyarlılığı dışsal değişkenleri nasıl etkilemektedir?

-Tüketicilerin demografik unsurları satın alma davranışlarında farklılık yaratmakta mıdır?

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde konut pazarlaması, tüketici ve tüketici davranışları kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde kavramsal çerçeve hakkında bilgi verilerek konuya yönelik literatürde bulunan çalışmalar ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde araştırmanın amacına

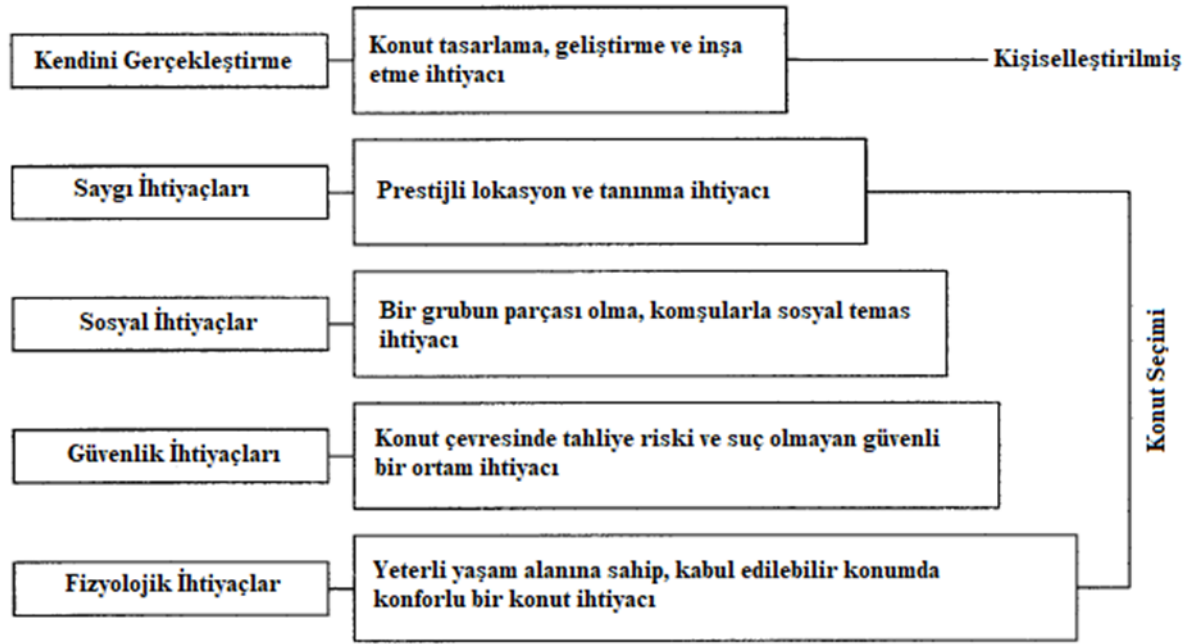
yönelik olarak yapılan analiz sonucu elde edilen bulgular açıklanmaktadır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular tartışılarak gelecekte yapılacak olan çalışmalara önerilerde bulunmaktadır.

1. Konut Pazarlamasında Tüketici ve Tüketici Davranışı

Gelişen teknolojiler ve değişen tüketici istek ve ihtiyaçları tüm sektörleri etkileyerek işletmeleri ürünlerinde farklılık yapmaya zorlamaktadır. Pazarın yoğun rekabeti sebebiyle mal ve hizmet üreticileri tüketicilerin beklentilerini anlayarak stratejilerini oluşturmaktadır. Pazarda bulunan üretici sayısının fazla olması sebebiyle oluşan ürün çeşitliliği tüketicileri üreticiler arasında seçim yapmaya itmektedir. Tüketiciler tercih edecekleri ürünler noktasında istek ve ihtiyaçlarını en doğru şekilde karşılayacak, kendilerine en fazla fayda sağlayacak olanları seçeceklerdir. İnsanların hayatlarında her zaman ihtiyaç duydukları, satın alma veya kiralama yolu ile ihtiyaçlarını giderebildikleri, gelir düzeyi ne olursa olsun herkesin muhakkak sahip olduğu varlıklardan biri de konuttur. Dolayısıyla diğer sahip olunan varlıklardan farklı olarak konut için satın alma davranışları tüketiciler arasında çok farklı faktörlere göre değişkenlik gösterebilecektir. Pazarlamacılar pazarda konutlara yönelik oluşan tüketici talebinin nasıl karşılanması gerektiğine yönelik stratejiler belirlemektedir. Pazarda oluşan konut talebini gidermek amacıyla oluşturulan pazarlama faaliyetleri konut pazarlaması olarak ele alınmaktadır (Yalçın, 2021:75). Konut pazarlaması, konut, inşaat ve gayrimenkul yatırım ortaklığı pazarında bulunan birey veya işletmelerin amaçlarına ulaşabilmeleri adına araştırma, planlama, uygulama, kontrol ve değerlendirme çalışmalarını gerçekleştirerek tüketicilerin konut talebini gidermeye yardımcı olacak faaliyetlerdir (İçli, 2015:8). Konut pazarlaması, gayrimenkul işletmelerinin ürünü tüketiciye sunması adına gerçekleştirdiği planlama, fiyatlandırma, tutundurma, inşaat, ve satış işlemlerini içermektedir (Şengül vd., 2021:87).

Tüketiciler hayatlarını devam ettirebilmek için karşılamak zorunda oldukları barınma ihtiyaçlarını gidermek için sergiledikleri davranış, tercih ve seçim olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Tercihler veya seçimler herhangi bir toplumda insanların davranışsal dinamiklerini yansıtan sürekli dinamik işlemlerdir (Ezennia ve Hoskara, 2019:6). Konut tercihleri ve seçimleri, konut özelliklerine yönelik tercihler ve seçimler çerçevesinde işlemektedir. Herhangi bir tercih ve seçim sürecinde, bireyin belirli bir alanda mevcut alternatifler arasından seçim yapmasını mümkün kılan temel motivasyonları vardır (Zinas ve Jusan, 2012:282). Dolayısıyla bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olan barınma tercihleri ve seçimleri de bu kapsamda işlemektedir. Tercih bireylerin bir mal veya hizmetten hoşlanıp hoşlanmadığını gösterir. Seçim yapmak ise alternatifler arasında seçim yaparak en yüksek fırsat maliyetine sahip olanın seçilmesini gerektirir (Ezennia ve Hoskara, 2019:6). Çünkü tüketiciler için konutları ister kiralsınlar ister satın alsınlar konuta ayıracakları bütçe, harcama giderleri noktasında önemli bir paya sahiptir. Dolayısıyla konuta ayırdıkları bütçe sebebiyle konuttan olabildiğince fayda elde etmek isteyebilirler ve böylelikle konut alternatifleri arasında kendilerine en uygun tercihi yapma davranışa yönelebilirler (Yavuz ve Çemrek, 2013:385). Tüketicilerin çoğu zaman tercihlerine göre değil kendilerine en uygun alternatifte göre seçim yapmak durumunda kaldıklarını söyleyebiliriz. Bir tüketicinin tercihi konum ve özellik olarak lüks olarak ifade edilebilecek bir konutta yaşamakken elde edebilme durumuna göre seçimi daha düşük veya orta düzeyli bir konuttan yana olabilecektir.

Maslow (1954), ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde bireylerin yaşamları boyunca ortaya çıkan ihtiyaçlarını belirli bir hiyerarşi içerisinde ortaya koymaktadır. Teorinin oluşturduğu piramidin her bir basamağında bulunan ihtiyaçlar en alttan başlayarak önem sırasına göre sıralanmış ve bir sonraki ihtiyaca sıra gelmesi için bir önceki ihtiyacın karşılanarak bireyin tatmin olmuş olması gerekmektedir. Teoriye göre bireylerin en temel ihtiyaçlarından biri barınma ihtiyacı olması sebebiyle Fang (2005:76) ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinden yola çıkarak konut ihtiyaçları hiyerarşisi oluşturmuştur (bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Konut İhtiyaçları Hiyerarşisi (Fang, 2005:76)

Fang (2005)'in konut ihtiyaçları teorisine göre tüketiciler konut seçimlerini yaparken öncelikle fizyolojik ihtiyaçlara odaklanmaktadır. Konut noktasında fizyolojik ihtiyaçlar konutun konumu, yeterli yaşam alanının bulunması (oda sayısı, oda büyüklüğü vs.) ve konutun kalitesini ifade etmektedir. Fizyolojik ihtiyaçları karşılayan tüketiciler seçecekleri konutun güvenilir bir ortamda olmasını beklemektedirler. Konut çevresinin güvenilir olması güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak ve bir sonraki basamakta tüketicinin komşuları ile olan olumlu ilişkisi sayesinde oluşacak aidiyet duygusunu hissederek sosyal ihtiyaçlarını karşılayacaklardır. Bunlarla birlikte diğer ihtiyaçları tatmin olan tüketiciler aynı zamanda konut seçimi yaparken konutun prestijli bir lokasyonda olması ile bulunduğu konumda tanınma ve saygı duyulma ihtiyacı da hissetmektedirler. Konut seçimini buraya kadar olan ihtiyaçları göz önünde bulundurarak yapan tüketiciler son aşama olan kendini gerçekleştirme basamağında konutlarını kendi tercihlerine göre tasarlama, geliştirme ve inşa etme ihtiyacı hissedebilirler. Günümüzde tüketiciler, değişen beklentileri ve ihtiyaçları sebebiyle kendi yaşam alanlarını kendi istek ve ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde kişiselleştirmek isteyebilirler (Baytan, 2019:66). Dolayısıyla tüketicilerin değişen istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, konut seçimi yaparken nelere dikkat ettiklerinin bilinmesi tüketicilerin konut satın alma davranışını anlama noktasında yardımcı olabilecektir. Çünkü tüketiciler için konut sadece bir barınma aracı değildir. Tüketiciler kullandıkları, tükettikleri veya sahip oldukları ürünleri bir iletişim aracı olarak değerlendirerek kendilerine ve çevrelerine kim oldukları, tutumları, değerleri veya düşünce yapıları hakkında mesajlar vermek isteyebilirler (Koç, 2022:34). Konutlar da tüketiciler için barınma ihtiyaçlarını karşılayan araçlar olmanın yanında bir yatırım aracı veya statü göstergesi olarak değerlendirilebilir. O halde her tüketicinin konuttan beklentisi, satın alma veya kiralama yaparken dikkat edeceği hususlar değişiklik gösterecektir. Kimi tüketici için konutun fiyatı daha önemli bir faktörken kimi tüketici için konutun bulunduğu konum veya konutun özellikleri daha önemli olabilecektir. Buradan hareketle araştırmada tüketicilerin satın alma davranışlarının nasıl etkilendiğini anlamak amacıyla konut satın alma davranışı mülkiyet özellikleri, mülkiyet görünümü, mülkiyet çevresi ve fiyat duyarlılığı noktasında incelenmektedir.

Solomon (1996:7), tüketici davranışını, bir bireyin veya bir grup insanın ihtiyaçlarını ve çeşitli arzularını karşılamak için mal, hizmet, düşünce veya deneyimlerle ilgili seçim yapmanın, satın almanın, kullanımın veya tüketimin dahil olduğu süreçler olarak tanımlamaktadır. Satın alma kararının verilmesinde tüketici için kararın verileceği durumun ne olduğu kritik bir belirleyicidir (Koç, 2022:479).

Bu nedenle, tüketici davranışının incelenmesi, tüketici tatmini yaratan bir pazarlama stratejisi oluşturma becerisini ve toplumdaki tüketici karar verme davranışına daha doğru çözümler bulma becerisini sağlayacak, pazarı ve ürünleri etkin bir şekilde geliştirmeye sürekli olarak yardımcı olacaktır (Ploythanachai vd., 2023:5).

Tüketicilerin gayrimenkul satın alma süreçleri diğer ürünlere nazaran farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla bir gayrimenkul satın alımı söz konusu olduğunda farklı parametrelerin devreye girmesiyle birlikte tüketicilerin davranışlarında değişiklikler ortaya çıkabilir (Erkek, 2016:54). Tüketicilerin konut satın alım sürecinde satın alma davranışına etki eden faktörler; konutun konumu, konutun erişim imkanları (merkeze, okula, hastane vs gibi), konutun yapı güvenliği, gürültü, çevre kirliliği, kültürel ve sosyal faaliyet alanlarına yakınlık, mücavir ve gayrimenkul alanların ileride olabilecek gelişim imkanları, konutun çevresi, konutun bulunduğu muhitin güvenliği olarak ele alınmaktadır (Uğur ve Baykan, 2017:222; Memiş, 2018: 653; Şengül vd., 2021:85-86). Aktürk ve Tekman (2016) ise konut edinmede tüketici kararlarının belirleyicilerini kullanıcı ve konut sunum odaklı faktörler olarak iki şekilde ele almışlardır. Kullanıcı odaklı faktörler; tüketicilerin demografik özellikleri, gelir seviyesi ve finansal kaynakları, tüketicinin mevcut yaşam çevresi ve konuttan beklentiler ve öncelikler olarak ele alınmaktadır. Konut sunum odaklı faktörler ise; konutun çevre özellikleri, konut özellikleri, pazarlama stratejileri ve satış sonrası verilen hizmetlerdir (Aktürk ve Tekman, 2016:427). Gayrimenkul pazarında tüketicilerin satın alma davranışları incelendiğinde, tüketicilerin güvenilir ve konforlu bir konuta sahip olma güdüsü ile algıları, tutumları, deneyimleri, bireysel özellikleri, toplumsal ve kültürel faktörler, istek ve ihtiyaçları, gelir seviyesi gayrimenkul satın alma sürecinde tüketicileri etkileyen, davranışlarını farklılaştıran değişkenlerdir (Şengül vd., 2021:86). Konut üreticilerinin bu değişkenler tarafından etkilenen ve davranışlarını farklılaştıran tüketicilere yönelik stratejiler geliştirmeleri, ürünlerini çeşitlendirmeleri oldukça önemli olacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

Konut satın alma davranışına yönelik ilginin son yıllarda artması ile birlikte tüketici davranışları ve gayrimenkul alanında en yaygın kullanılan terimlerden biri haline gelmiştir ve literatürde konut satın alma kararlarının resmi bir kategorizasyonu yoktur ve sınırları iyi tanımlanmamıştır (Abhang ve Kumar, 2023). Literatürde tüketicilerin konut satın alma kararlarını ve konut seçimlerini etkileyen faktörleri ele alan yerli ve yabancı literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Jackson ve Archer,2022; Hassan, Ahmad ve Hashim, 2021; Roshidi, Baharun ve Masrom, 2021; Onsekiz, 2021; Kurniawan vd., 2020; Baytan, 2019; Mang, Zainal ve Radzuan, 2018; Gajera ve Malek, 2018; Olitsky, Lerman ve Avineri, 2017; Erkek, 2016; Cengiz, 2016; Südaş ve Özeltürkay, 2016; Alkan, Sağlık ve Kelkit, 2016; Sangkakoon, Ngarmyarn ve Panichpathom, 2014; Jun, 2013; Yavuz ve Çemrek, 2013; Abar ve Karaaslan, 2013; Tosun ve Fırat, 2012; Andersen, 2011; Gök, 2010; Koklic ve Vida, 2009; Kaba, 2008; Baran, 2007; Tarakçı, 2004; Myers ve Vidaurri, 1996; Lee, 1963).

Lee (1963) araştırmasında tüketicilerin konut talebi üzerinde demografik özelliklerin ve sosyal çevrenin nasıl bir etkisi olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre harcanabilir gelir konut satın alma kararlarında önemli bir rol oynamakla birlikte tek başına satın alma kararını açıklayamamaktadır. Medeni durum, birim büyüklüğü, meslek, eğitim, cinsiyet, sosyal çevre, evin yeni veya eski olması gibi değişkenler ise konut talebinde etkili olmamaktadır.

Myers ve Vidaurri (1996), Amerika Birleşik Devletleri özelinde konut satın alma potansiyeli olan tüketicilerin demografik özellikleri ile konut talebi arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre en fazla etki nüfus artışı olmakla birlikte, etnik kökenin, yaşın, hane halkı özelliklerinin ve tüketicilerin göçmen olup olmadıklarının konut talebini önemli derecede etkilediği görülmektedir.

Çiçek ve Hatırlı (2014), Isparta ili özelinde yaptıkları çalışmalarında konutun sahip olduğu özelliklerin konut fiyatlarını nasıl etkileyeceğini hedonik fiyat modeli ile incelemişlerdir. Araştırmacılar, literatürde tüketicilerin konut tercihinde en çok dikkat ettikleri unsurlara yönelik yapılan çalışmalarda konutun merkeze yakın konumda olması, büyüklüğü ve konut çevresinde hava kirliliğinin

olmaması gibi özelliklerin etkili olduğu ve bu sonuçların araştırma sonuçları ile örtüştüğünü belirtmektedirler. Araştırmalarının sonucuna göre konutun fiyatını etkileyen en önemli unsur konutun merkeze olan yakınlığıdır. Diğer unsurlar ise hava kirliliğinin olmaması ve konutun cephesidir.

Aktürk ve Tekman (2016)'ın, Erzurum il özelinde ele aldıkları araştırmalarının ana amacı tüketicilerin konut satın alma kararlarını etkileyen unsurların ortaya konmasıdır. Araştırma sonucuna göre, tüketicilerin konut satın alımlarında önemli olan unsurlar, konutun güvenilirliğinin sağlanması, merkeze yakın olması, fiyatı, konutun sağlamlığı, kullanılan malzeme kalitesi, konutun büyüklüğü ve ferahlığıdır.

Altun (2017), Karaman ili özelinde yaptığı araştırmasında, konut satın alma kararlarını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve konut satın alım sürecine etki eden demografik ve sosyoekonomik faktörlerin incelenmesi ile tüketici beklentilerinin, istek ve ihtiyaçlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma sonucuna göre, tüketicilerin konut satın alırken en çok dikkat ettikleri unsurlar konutun dayanıklılığı, istendiği zaman kolaylıkla satılabilmesi ve fiyatıdır. En az dikkat ettikleri unsurlar ise, iletişim araçları vasıtasıyla yapılan reklamlar, satıcının yaklaşımı, konutta akıllı sistem olup olmaması ve tanıdık tavsiyeleridir.

Su ve Kaplan (2017) araştırmalarında, konuta yönelik pazarlama stratejilerini ele alarak tüketicilerin konut satın alma davranışının nasıl olduğunu belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucuna göre tüketicilerin konut satın alırken en çok önem verdikleri unsurlar sırasıyla; tüketicinin eline geçen aylık geliri, konutun fiyatı, dayanıklılığı, kullanılan malzeme kalitesi, merkeze yakın olması, satın alma sürecinde kullanabileceği düşük faizli ve uzun vadeli kredi imkânı ile ödeme koşulları gelmektedir. Erkekler daha çok müstakil evleri tercihe derken, kadınlar villayı tercih etmektedir. Aynı zamanda konutun büyüklüğü noktasında kadınlar erkeklere nazaran daha büyük evleri tercih etmektedir. Konut sahibi olan katılımcıların ileride satın alacakları evin niteliğine ve özelliğine daha çok önem verdiği ama herhangi bir konut sahibi olmayan kirada oturan katılımcıların ise daha az önem verdiği görülmektedir. Sonuç olarak tüketicilerin sosyoekonomik ve demografik özellikleri konut tercihlerine etki etmekte mevcut konutun türü ve yapısal özellikleri ise ilerideki konut tercihlerini etkilemektedir.

Gajera ve Malek (2018)'in araştırmalarında, Hindistan'ın Vadodara şehrindeki insanların satın alma davranışlarını ve büyüklüğünden bağımsız olarak bir konutu satın almaya iten sebeplerin ne olduğu ortaya konmaktadır. Araştırma sonucuna göre, insanların konut satın alma parametrelerinin çok farklı olabileceğini fakat en belirgin parametrenin ekonomik koşullar olduğu, düşük gelirli kişilerin bir oda bir salon konutları tercih edebilecekleri, gelir düzeyi daha yüksek kişilerin ise iki oda bir salon konutları tercih ettikleri ve konutların lokasyonlarına da dikkat ettikleri belirtilmektedir.

Onsekiz (2018), araştırmasında Uşak ili özelinde öğrenci yoğun illerde alternatif barınma seçeneği olan apart konutları ele alarak öğrencilerin değerlendirmeleri neticesinde konut özelliklerini, kullanım özelliklerini, konutun tercih edilme sebeplerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Uşak ilinde apart konutların öğrenciler tarafından seçilme sebeplerinin ilki apart konutların öğrencilerin ihtiyaçlarına yönelik olması, yuurlara nazaran daha konforlu olması ve hazır mobilyalı olmasıdır. İkincil sebep ise ilde öğrenciler için uygun kalacak yer olmaması ve yeterli yurt bulunmamasıdır.

Memiş (2018), araştırmasında Giresun ili özelinde tüketicilerin konut tercihlerini etkileyen unsurların belirlenmesini ve bu unsurların demografik özelliklerle herhangi bir ilişkisi olup olmadığını analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda tüketicilerin en fazla önem verdikleri unsurun "sosyal imkanlar" olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte demografik özellikler olarak cinsiyet, yaş, gelir durumu ve medeni durum değişkenlerinin tüketicilerin konut seçimi yapmalarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Memiş (2019) araştırmasında konut tercihlerine etki eden faktörlerin ağırlıklarını AHP yöntemi ile incelemiş ve tüketicilerin konut tercih ederken en çok dikkat ettikleri unsurun konutun konumu, en az dikkat ettikleri unsurun ise konutun çevresel sürdürülebilirliği olduğunu tespit etmiştir.

Ezennia ve Hoskara (2019), uygun fiyatlı sürdürülebilir konut seçiminin belirleyicilerinin ne olduğunu ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamışlardır. Araştırmadan elde edilen bulgularına göre gelire göre konut ve kira fiyatlarının belirlenmesinin ciddi faktörler olduğu, tüketicilerin ise güvenlik, konutun konumu ve konut tipi gibi diğer ekonomik olmayan faktörlere daha fazla öncelik verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar aynı zamanda paydaşlara ve emlak işletmelerine, uygun fiyatlı konut projelerinin sürdürülebilir gelişimine yardımcı olabilecek önemli bilgiler içermektedir.

Baş Aras ve Tantekin Çelik (2021), araştırmalarında tüketicilerin konut satın alma davranışına etki eden konuta yönelik tercihlerin neler olacağını belirlemeyi amaçlamışlardır. Tüketicilerin tercihlerini belirlerken demografik faktörlerin satın alma davranışı noktasında nasıl bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırma sonuçlarına göre konut satın alma davranışı ile tüketicilerin cinsiyet ve eğitim durumu değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmış fakat yaş, meslek, medeni durum ve gelir durumu değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında tüketicilerin konut tercihlerinde en çok dikkat ettikleri unsurların depreme dayanıklılık, ulaşım, yalıtım, konum, odaların büyüklüğü ve doğalgaz bağlantısının olması olduğu belirtilmiştir.

Jackson ve Archer (2022), Jamaikalı hane halklarının konut tercihlerine yönelik bilgi boşluğunu doldurmak, konut politikaları ve programları geliştirmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda bireylerin konut tercihleri, konut özellikleri ve çevresi, erişilebilirlik ve komşuluk özellikleri gibi faktörlere göre şekillenmektedir. Ayrıca çalışma sonucunda, bireyler komşuluk özellikleri gibi faktörleri konutun işe yakınlığı, iş fırsatları, kentsel hizmetler ve diğer yakınlık değişkenlikleri ile ilişkilendiğinde büyük ve daha cazip konutlar yerine bu özelliklere sahip konutları tercih edebilecekleri belirtilmektedir.

Sehra, Godwin ve George (2022)'nin, Hindistan özelinde yaptıkları araştırmanın amacı, yetişkinlerin dürtüsel konut satın alma davranışlarını etkileyen faktörler olarak web sitesi kalitesi, materyalizm, psikolojik faktörler, hedonik değer ve sosyal medyayı ele almaktır. Araştırma sonuçlarına göre materyalizmin, psikolojik faktörlerin ve sosyal medyanın genç yetişkinlerin dürtüsel konut satın alma davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, hedonik değer ve web sitesi kalitesinin ise önemli bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Güzel ve Şengün (2022)'ün, Diyarbakır ili özelinde ele aldıkları araştırmalarında konut satın alma konusunda tüketicilerin tercihlerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Diyarbakır ilinde ikametgah eden tüketicilerin konut tercihinde en çok dikkat ettiği faktörler önem sırası ile, konutun fiyatı, güvenliği, yerleşim yeri, altyapı, evin iç özellikleri ile tamamlanmış olma durumu, çevre kalitesi, konut alanının görünümü ve eğitim kurumlarına olan mesafesidir.

Ploythanachai, Taeshapotiwarakun ve Tananpang (2023), Bangkok özelindeki araştırmalarında teknolojideki radikal değişimlerin emlak sektörüne olan etkisi ve konut satın alma davranışını etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda, emlak sektöründe PropTech teknolojileri gibi teknoloji kullanımının tüketicilerin memnuniyeti açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Değişen sosyal yapı ve yaşam tarzları nedeniyle tüketiciler arasından teknoloji kabul eğiliminin yüksek olduğuna, teknolojinin zaman yönetimi, harcama ve maliyet kontrolü açısından faydalı olacağına işaret edilmesine rağmen tüketiciler için teknolojinin satın alma kararlarını etkileyen faktörlerden sadece biri olduğu belirtilmektedir. Tüketiciler için satın alma kararlarını etkileyen ana faktörün fiyat olduğu PropTech teknolojileri gibi teknoloji kullanımının günümüzde henüz emlak sektöründe etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Konut, insanların başta barınma olmak üzere güvenliğini, konforunu, sosyalleşmesini, estetik ihtiyaçlarını ve kendini ifade etmesini karşılayan özelliklerinden dolayı heterojen bir yapıya sahiptir ve farklı disiplinlerde yapılan çalışmalar ile sıkça incelenmektedir (Uğur ve Baykan, 2017:221). Bu durum konunun farklı bakış açıları ile ele alınması ve değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Konut satın alma davranışının fiyat duyarlılığına etkisinin pazarlama bakış açısı ile incelendiği bu çalışma ile literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

3. Araştırma Metodolojisi

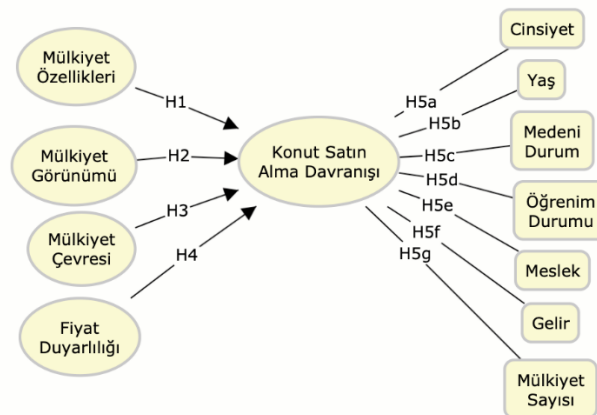
Bu çalışmada mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, mülkiyet görünümü ve fiyat duyarlılığı dışsal değişkenlerinin konut satın alma davranışını nasıl etkilediğini ve demografik unsurların (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, öğrenim durumu, meslek ve mülkiyet sayısı) satın alma davranışında farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymak amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çalışma verileri anket yöntemi ile toplanarak çalışmanın bilimsel etik kurallarına uygunluğu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16.12.2022 ve E-11054618-302.08.01-148752 numaralı etik kurul raporu ile onaylanmıştır. Çalışmanın verileri, katılımcılara çevrimiçi gönderilen anketler aracılığı ile toplanmıştır. Araştırmanın bu kısmında, araştırmanın amacı ve önemi, modeli ve hipotezleri, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analiz yöntemi ile verilerin analizi ve bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada, Ankara'da bulunan 18 yaş üstü bireylerin konut satın alma davranışında etkili olan unsurlar üzerine durulmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın amacı mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, mülkiyet görünümü ve fiyat duyarlılığı dışsal değişkenlerinin konut satın alma davranışını nasıl etkilediğini ve demografik unsurların (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, öğrenim durumu, meslek ve mülkiyet sayısı) satın alma davranışında farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymaktır. Tüketicilerin konut satın alma davranışında etkili olan unsurların tespit edilmesi konut sağlayıcıları için önemli bir veri olacaktır. Konut üretimde nelere dikkat etmeleri gerektiğini bilerek konut alıcılarının istek ve ihtiyaçlarına göre hareket edebilme fırsatı bulacaklardır. Tüketicilerin sürekli değişen istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulursa konut satın alma davranışlarının nelere göre değişiklik gösterdiğine yönelik farklı dönemlerde ve farklı bölgelerde araştırmalar yapılması alana katkı sağlaması açısından önemlidir. Gayrimenkul ve konut tercihi konuları her ne kadar popüler konular arasında olsa da literatürde konuyu pazarlama bakış açısı ile ele alan makale sayısının yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu sebepten dolayı araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın temel varsayımlarına göre oluşturulan araştırma modeli Şekil 2'de görüldüğü gibidir.

Şekil 2. Kavramsal Model

Bir konutun yaşı, tasarımı, tipi, oturma hazır olup olmama durumu gibi özellikler tüketicilerin konut satın alma davranışına etki etmektedir (Güzel ve Şengün, 2022; Chia vd., 2016; Abar ve Karaaslan, 2013; Fierro, Fullerton ve Donjuan-Callejo, 2009). Dolayısıyla konut özellikleri konutu

seçme ve satın almaya karar verme aşamasında etkili olabilir. Bu nedenle hipotez şu şekilde oluşmaktadır;

H1: Mülkiyet özellikleri konut satın alma davranışını etkiler.

Güzel ve Şengün (2022) çalışmalarında bireylerin konut seçim sürecinde mülkiyet görünümüne dikkat ettikleri ve mülkiyet görünümüne yönelik algılarında da konut yerleşim yeri, konutun dış özellikleri, konut alanının ve arazinin görünümü ile konutun topografyası unsurlarının önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kellekçi ve Berköz (2006:173)'ün çalışmalarında bireylerin bir konuttan memnun kalmalarında en etkili faktörün konutun fiziksel görünümü olduğuna değinilmektedir. Çiçek ve Hatırlı (2015:110)'nın çalışmalarına göre mülkiyet görünümü kapsamında konut cephesi tüketicilerin konut satın alırken dikkat ettikleri unsurlardandır. Öyleyse hipotez;

H2: Mülkiyet görünümü konut satın alma davranışını etkiler.

Konut satın alma davranışı için mülkiyetin çevresi önemli bir unsurdur. Tüketiciler açısından mülkiyet çevresi, mülkiyetin bulunduğu mahallenin durumu, bölgenin çekiciliği, komşu konutların kalitesi, komşu konutların tipi, konut yoğunluğu, ağaçlık alan, güvenlik, trafik yoğunluğu veya yeşil alan yoğunluğu gibi birçok önemli faktörü içermektedir (Chia vd., 2016:98). Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde konut satın alma davranışında çevresel faktörlerin önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Güzel ve Şengün, 2022; Chia vd., 2016; Razak vd., 2013; Opoku ve Abdul-Muhmin, 2010; Morel, Mesbah, Oggero ve Walker, 2001). Buna göre hipotez şu şekilde oluşturulmuştur;

H3: Mülkiyet çevresi konut satın alma davranışını etkiler.

Tüketicilerin ürünlerin fiyatlarında gerçekleşen farklılıklarına karşı tepkilerini ifade eden fiyat duyarlılığı, fiyat algılarını ve tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir (Mumcu ve Kimzan, 2015:530). Fiyat duyarlılığı bireylerin ödeme istekliliğini tanımlamada ve değerlendirmede etkili bir role sahiptir (Salamandic, Alijosieneb ve Gudonavicienec, 2014:477). Dolayısıyla bireylerin konaklama veya yatırım amacı ile birikimlerinin veya kullanacakları kredi ile aylık gelirlerinin önemli bir kısmını aktaracakları konut satın alımlarında fiyat duyarlılığının davranışlarını etkilediğini söylenebilir. Buna göre hipotez;

H4: Fiyat duyarlılığı konut satın alma davranışını etkiler.

Demografik unsurlar tüketicilerin satın alma davranışını etkilemektedir. Bireyin evli olup olmaması, gelir düzeyi, yaşı, eğitim düzeyi, mesleği ve cinsiyeti satın alma davranışını etkileyen faktörlerdir (Hassan, 2021; Baş Aras ve Tantekin Çelik, 2021:567; Kayapınar Kaya, Özdemir ve Dal, 2019: 714; Mashao ve Sukdeo, 2018: 1669; Su, 2016: 101; Ünsal Gülmez ve Ulusu Uraz, 2010:63; Şibil, 2009:50; Arslan, 2018:73; Beamish, Goss, & Emmel, 2001: 27; Myers & Vidaurri, 1996:60). Demografik unsurlara göre farklılık gösteren satın alma davranışları konut seçiminde ve konut satın almada da farklılık gösterebilir. Dolayısıyla araştırmada tüketicilerin genel konut özelliklerine göre satın alma davranışlarında demografik faktörlere göre herhangi bir farklılaşma olup olmadığı analiz edilmiştir. Buna göre;

H5a: Konut satın alma davranışı cinsiyete göre farklılık gösterir.

H5b: Konut satın alma davranışı yaşa göre farklılık gösterir.

H5c: Konut satın alma davranışı medeni duruma göre farklılık gösterir.

H5d: Konut satın alma davranışı öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.

H5e: Konut satın alma davranışı mesleğe göre farklılık gösterir.

H5f: Konut satın alma davranışı gelire göre farklılık gösterir.

H5g: Konut satın alma davranışı mülkiyet sayısına göre farklılık gösterir.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın Ankara il merkezinde ve 18 yaşın üzerindeki bireyleri kapsamaktadır. TÜİK 2021 verilerine göre bu il merkezinde 18 yaş ve üzerinde 469.708 kişi yaşamaktadır. Bu bakımdan araştırma “Ankara” il merkezi ve Ankara il merkezinde yaşayan 18 yaş üzeri tüketiciler olarak sınırlılığa sahiptir. Bu sınırlılık kapsamında araştırmanın evreni 469.708’dir ve bu evren için %95 güven seviyesinde 384 örneklemin evren örneklem hesaplamasına göre yeterli olduğu (Kadıoğlu, 2021) ancak araştırmacılar tarafından örneklem sayısı artırılarak 502 katılımcıya ulaşılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları ve Analiz Yöntemi

Araştırma anketlerinden elde edilen veriler ile hipotezlerin doğruluğu test edilmiştir. Demografik değişkenler dışındaki tüm ifadeler için, katılımcı değerlendirmeleri alınmak üzere 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Anketi cevaplayan katılımcılar, ölçek ifadelerini “Kesinlikle Katılmıyorum” (1) “Katılıyorum” (2), “Kararsızım” (3), “Katılıyorum” (4) ile “Kesinlikle Katılıyorum” (5) puanlamasıyla değerlendirmişlerdir. Araştırmada kullanılan ölçekler “Mülkiyet Özellikleri”, “Mülkiyet Görünümü”, “Mülkiyet Çevresi”, “Fiyat Duyarlılığı” ve “Satın Alma Niyeti” ölçekleridir. Mülkiyet özellikleri, mülkiyet görünümü, mülkiyet çevresi ve satın alma niyeti ölçekleri daha önceden Kok San (2016) tarafından oluşturulmuş ve Şibil (2019) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir. Fiyat duyarlılığı ölçeği ise Kim vd. (1999) tarafından oluşturulmuş, Mumcu ve Kimzan (2015) tarafından Türkçe geçerliliği ve güvenilirliği yapılmıştır. Anket bireylerin öznel değerlendirmesine dayalı, beşli likert tipte olmak üzere, mülkiyet özellikleri (6) ve mülkiyet görünümü (6), mülkiyet çevresi (7), fiyat duyarlılığı (3) ve satın alma niyeti (5) ölçekleri toplamda 27 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekler, araştırmacılar tarafından tüm tüketici gruplarına uygulanmak amacıyla tek bir anket formunda birleştirilmiştir.

Araştırmanın yöntemi Kısmi En Küçük Kareler – Yapısal Eşitlik Modellemesi (KEKK-YEM/PLS-SEM) olarak kullanılmıştır. KEKK-YEM, son yıllarda pazarlama, psikoloji, sosyoloji ve yönetim organizasyon araştırmalarında sıkça tercih edilen bir yöntemdir. Bu yöntem, hacimli örnekleme kullanarak aracılık/düzenleyicilik gibi karmaşık modellerin analiz edilebilmesini sağlar ve bu sayede normal dağılım gibi varsayımların göz ardı edilebilmesi avantajını sunar (Çakır, 2019; Kınaş, 2021; Haenlein ve Kaplan, 2004; Yılmaz ve Kınaş, 2020; Avkıran, 2018; Hair, Hult, Ringle, ve Sarstedt, 2017). Bu nedenle, bu araştırmada kavramsal modelin en iyi açıklanacağı düşünülen KEKK-YEM yaklaşımı tercih edilmiştir. Bu tercih, kavramsal modelde yer alan dolaylı ve doğrudan etkileri ortaya koymaktadır. KEKK-YEM, yeni nesil istatistiksel bir yaklaşım olup nedensel ilişkileri ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma kapsamında, araştırma örnekleme anket uygulaması 3 Mart-3 Mayıs 2023 tarih aralığında çevrimiçi olarak yönlendirilen anket formları ile yapılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılan deneklere basit tesadüfi örneklem kullanılmıştır. Anketlerin deneklere çevrimiçi olarak dağıtılması sebebiyle her bir sorunun cevaplandırılması zorunlu olarak belirlenmiştir. Bu sebeple anketin eksik doldurulmasından dolayı geçersiz sayılması gibi bir durumla karşılaşılmamıştır. Yönlendirilen anketlerden 502 kişi geri dönüş yapmıştır. Anket linkleri gruplara dağıtılırken anketi kimlerin cevaplandırması gerektiğine yönelik bilgiler detaylı olarak verilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın örneklemini 18 yaş ve üstü bireylerin oluşturmasından dolayı anket formunda yaş ile ilgili soru kısmında 18 yaş altı iseniz anketi sonlandırınız şeklinde filtreleme yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları ve Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan anket formunda demografik değişkenlerin betimsel istatistiklerine ilişkin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir, meslek ve sahip olunan mülkiyet durumu değişkenleri Tablo 1.’de raporlanmıştır. Tablo 1’e göre araştırmaya katılanların daha çok genç yaş grubunda olanlar olduğu görülmektedir. Mesleki olarak değerlendirildiğinde ise dengeli dağılıma sahip olmakla birlikte katılımcılarının çoğu kamu çalışanından oluşmaktadır. Cinsiyet bakımından ise yarı yarıya bir katılım olduğu medeni durum bakımından da dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumuna göre değerlendirme yapıldığında üniversite mezunlarının daha yoğun

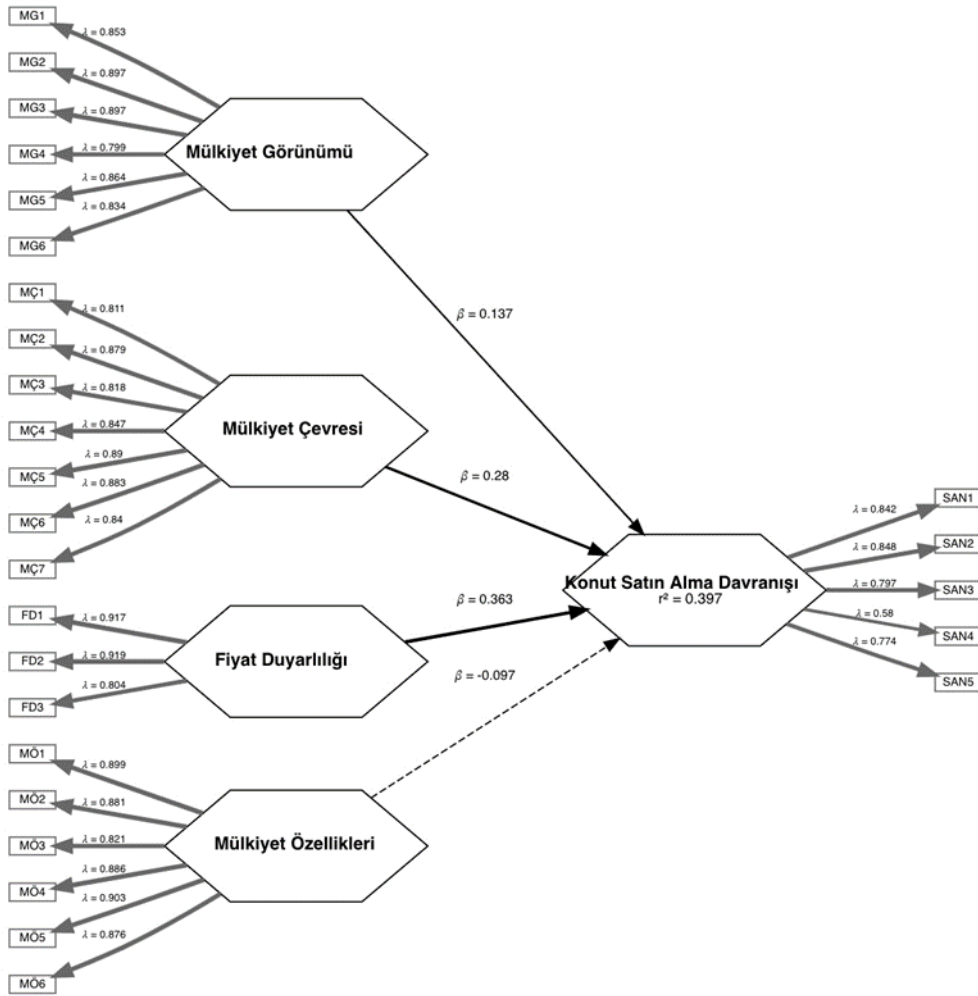
olduğu anlaşılmaktadır. Gelir düzeyi bakımından alt gelir düzeyinin daha yoğun ve gelir seviyesi arttıkça yoğunluğun azaldığı bir piramit ortaya çıktığı ve sahip olunan mülkiyet sayısı bakımından katılımcıların yarıdan fazlasının mülk sahibi olmadığı görülmektedir.

Tablo 1. Demografik değişkenler frekans dağılımı

Yaşınız	n	%	Meslek	n	%
18-28	210	41.8	Kamu Çalışanı	178	35.5
29-39	150	29.9	Özel Sektör	133	26.5
40-50	89	17.7	Öğrenci	139	27.7
51-61 ve diğer grup dahil	53	10.6	Diğer (Gayrimenkul değerlendirme uzmanı, bankacı, emekli, tekniker, vs)	52	10.4
Toplam	502	100	Toplam	502	100
Cinsiyetiniz	n	%	Eğitim Durumu	n	%
Kadın	256	51	Üniversite	282	56.2
Erkek	246	49	Ortaöğretim	95	18.9
Toplam	502	100	Yüksek lisans	79	15.7
			Doktora	46	9.2
			Toplam	502	100
Medeni Durum	n	%	Gelir	n	%
Bekar	267	53.2	8.507 TL - 17.013 TL	147	29.3
Evli	235	46.8	17.014 TL - 25.520 TL	101	20.1
Toplam	502	100	25.521 TL - 34.027 TL	61	12.2
Sahip Olunan Mülkiyet Sayısı	n	%	34.028 TL - 42.534 TL	n	%
1	171	34.1	42.535 TL - 51.041 TL	7	1.4
2 ve üzeri	50	9.9	51.042 TL ve üzeri	21	4.2
Mülkiyet yok	281	56	8.506 TL ve altı	145	28.9
Toplam	502	100	Toplam	502	100

Araştırmanın KEKK-YEM Analizleri

Araştırmada, mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, mülkiyet görünümü ve fiyat duyarlılığı dışsal değişkenlerinin konut satın alma davranışına etkisi analizi elde edilen veri seti ile R Studio istatistik yazılımı (Çelik vd., 2018; Gandrud, C. 2013) kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde çıktılarının değerlendirmesinde kullanılan uyum iyiliği indeksleri Hair vd. (2021)'nin R studio ile KEKK-YEM kitabındaki bilgilere göre değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Şekil 3'te gösterilen mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, mülkiyet görünüm ve fiyat duyarlılığı değişkenlerinin konut satın alma davranışına etkisi araştırma modeli ve Tablo 2'de gösterilen uyum iyiliği endeksleri raporlanmış ve yorumlanmıştır.

Şekil 3. Mülkiyet Özellikleri, Mülkiyet Çevresi, Mülkiyet Görünümü Ve Fiyat Duyarlılığı Dışsal Değişkenlerinin Konut Satın Alma Davranışına Etkisi Araştırma Modeli

Tablo 2. Mülkiyet Özellikleri, Mülkiyet Çevresi, Mülkiyet Görünümü Ve Fiyat Duyarlılığı Dışsal Değişkenlerinin Mülkiyet Satın Alma Davranışına Etkisinin Uyum İyiliği İndeksleri

Değişkenler	Güvenilirlik (α)	rhoC	Ortalama Açıklanan Varyans (AVE)	rhoA
Mülkiyet Özellikleri - Konut satın alırken fiyat benim için önemlidir. - Konut satın alırken mimari özellikleri (örn.müstakil, apartman, vs.) benim için önemlidir. - Konut satın alırken inşaatın/projenin tamamlanmış olması benim için önemlidir. - Konut satın alırken tasarım benim için önemlidir. - Konut satın alırken yapının yaşı benim için önemlidir.	0.940	0.953	0.771	0.941

-Konut satın alırken mülkiyet hakkı (örn. Kat irtifakı) benim için önemlidir.				
Mülkiyet Görünümü	0.928	0.944	0.736	0.930
-Konut satın alırken dış özellikleri (örn. peyzaj vs.) benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken mimari plan benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken yerleşim alanı (bulunduğu semt, mahalle, vs) benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken binanın inşa edildiği arsanın toplam yüzölçümü (arazi alanı) benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken binanın bulunduğu bölgenin topografyası(arazinin yüzey özellikleri, engebeli vs.) benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken konut alanının cephesi (kuzey cephe, doğu cephe vs.) benim için önemlidir.				
Mülkiyet Çevresi	0.938	0.949	0.728	0.940
-Konut satın alırken ticari alana yakınlık benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken tesisler (imkânlar) ve altyapı benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken eğitim kurumalarına yakınlığı benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken iş yerine yakınlığı benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken çevre kalitesi benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken güvenliği (örn. kapalı ve korunan) benim için önemlidir.				
-Konut satın alırken bulunduğu mevkideki trafik sıkışıklığı benim için önemlidir.				
Fiyat Duyarlılığı	0.855	0.912	0.777	0.866
-Düşük bir fiyat bulmak için fazladan çaba göstermeye razı olurum.				
-Fiyat farklılıklarına karşı hassasımdır.				
-Daha düşük bir fiyattan yararlanmak için satın almayı planladığım şeyi değiştiririm.				
Konut Satın Alma Dav.	0.831	0.881	0.600	0.862
-Gelecekte konut satın almaya devam edeceğim.				
-Gelecekte imkan oldukça konut satın alma niyetindeyim.				
-Konut satın almayı planlıyorum ama henüz somut bir adım atmadım.				
-Konut satın almak için somut adımlar attım.				

-Konut satın alma niyetindeyim
ama henüz süreci planlamadım.

Değişkenler	R^2
Konut Satın Alma D.	0.397

Değişkenler	f^2				
	Mülkiyet Özellikleri	Mülkiyet Görünümü	Mülkiyet Çevresi	Fiyat Duyarlılığı	Konut Satın Alma Dav.
Mülkiyet Özellikleri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.004
Mülkiyet Görünümü	0.000	0.000	0.000	0.000	0.008
Mülkiyet Çevresi	0.000	0.000	0.000	0.000	0.037
Fiyat Duyarlılığı	0.000	0.000	0.000	0.000	0.092
Konut Satın Alma Dav.	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Değişkenler	Tolerans ve Varyans Artış Faktörleri (VIF-Value)				
	Mülkiyet Özellikleri	Mülkiyet Görünümü	Mülkiyet Çevresi	Fiyat Duyarlılığı	Konut Satın Alma Dav.
Konut Satın Alma Dav.	3.400	3.805	3.461	2.281	-

HTMT Oram Bootstrap Güven Aralığı Sonuçları

Değişkenler		Org. Est.	Boot. Mean	Boot. Sd.
Mülkiyet Özellikleri	➡Mülkiyet Görünümü	0.857	0.856	0.025
Mülkiyet Özellikleri	➡Mülkiyet Çevresi	0.804	0.803	0.030
Mülkiyet Özellikleri	➡Fiyat Duyarlılığı	0.773	0.773	0.033
Mülkiyet Özellikleri	➡Konut Satın Alma D.	0.520	0.519	0.043
Mülkiyet Görünümü	➡Mülkiyet Çevresi	0.861	0.861	0.022
Mülkiyet Görünümü	➡Fiyat Duyarlılığı	0.740	0.739	0.033
Mülkiyet Görünümü	➡Konut Satın Alma D.	0.579	0.578	0.039
Mülkiyet Çevresi	➡Fiyat Duyarlılığı	0.776	0.776	0.031
Mülkiyet Çevresi	➡Konut Satın Alma D.	0.626	0.625	0.036
Fiyat Duyarlılığı	➡Konut Satın Alma D.	0.675	0.675	0.037

Değişkenler		T Stat.	2.5% CI	97.5% CI
Mülkiyet Özellikleri	➡Mülkiyet Görünümü	34.833	0.804	0.900
Mülkiyet Özellikleri	➡Mülkiyet Çevresi	26.696	0.740	0.857
Mülkiyet Özellikleri	➡Fiyat Duyarlılığı	23.773	0.705	0.833
Mülkiyet Özellikleri	➡Konut Satın Alma D.	12.128	0.431	0.599
Mülkiyet Görünümü	➡Mülkiyet Çevresi	39.310	0.813	0.900
Mülkiyet Görünümü	➡Fiyat Duyarlılığı	22.550	0.671	0.800
Mülkiyet Görünümü	➡Konut Satın Alma D.	14.768	0.499	0.652
Mülkiyet Çevresi	➡Fiyat Duyarlılığı	25.355	0.710	0.831
Mülkiyet Çevresi	➡Konut Satın Alma D.	17.261	0.552	0.693
Fiyat Duyarlılığı	➡Konut Satın Alma D.	18.023	0.598	0.745

Değişkenler	Fornell-Larcker Kriteri (FL Criteria)				
	Mülkiyet Özellikleri	Mülkiyet Görünümü	Mülkiyet Çevresi	Fiyat Duyarlılığı	Konut Satın Alma Dav.
Mülkiyet Özellikleri	0.878	-	-	-	-
Mülkiyet Görünümü	0.803	0.858	-	-	-
Mülkiyet Çevresi	0.758	0.805	0.853	-	-
Fiyat Duyarlılığı	0.699	0.666	0.703	0.882	-
Konut Satın Alma Dav.	0.478	0.526	0.571	0.583	0.774

Nedensel İlişkiler		T Değeri
Mülkiye Özellikleri	➡Konut Satın Alma D.	-1.357
Mülkiyet Görünümü	➡Konut Satın Alma D.	1.917
Mülkiyet Çevresi	➡Konut Satın Alma D.	3.891
Fiyat Duyarlılığı	➡Konut Satın Alma D.	6.036

Nedensel İlişkiler Yol Analizi		Yol Katsayısı Değerleri (β)
Mülkiye Özellikleri	➡Konut Satın Alma D.	-0.097

Mülkiyet Görünümü	Konut Satın Alma D.	0.137
Mülkiyet Çevresi	Konut Satın Alma D.	0.280
Fiyat Duyarlılığı	Konut Satın Alma D.	0.363

Modelin iç tutarlılık güvenilirliğini değerlendirmek için Cronbach's Alpha, rhoA ve rhoC değerleri incelenmiştir. Yakınsak geçerlilik için ise Açıklanan Ortak Varyans (Average Variance Extracted - AVE) değeri kullanılmıştır. İç tutarlılık değerinin değerlendirilmesi için önerilen aralık, 0,70'den büyük olmalıdır. Ayrıca, rhoA ve rhoC gibi yeni güvenilirlik kriterleri de raporlanmıştır, bu değerler daha doğru tahminler sağlamaktadır. rhoA ve rhoC için minimum 0,70 güvenilirlik önerilmektedir (Pires vd., 2023) ve PLS için en önemli güvenilirlik ölçüsü rhoA'dır (Hair et al., 2021). Literatüre göre, AVE değeri 0,50'den büyük olmalıdır (Hair vd., 2011; Chin, 1998; Hair et al., 2017; Henseler vd., 2009; Dash ve Paul, 2021). Araştırmada Cronbach's Alpha, rhoA, AVE ve rhoC değerlerinin değerlendirilmesi, önceki literatür çalışmaları ve araştırmalar göz önünde bulundurularak yapılmıştır ve analiz sonuçları güvenilirlik ve geçerlilik açısından tutarlıdır. Determinasyon katsayısı, modelin tahmin gücü hakkında bilgi sağlar. Çalışmada R² değerleri düşük bir determinasyon katsayısı göstermektedir. Genel olarak, değerler 0.75 yüksek, 0.50 orta veya 0.25 düşük olarak kabul edilir ve ifade edilir. Ancak R²'nin kabul edilebilir değerleri çalışma modelinin karmaşıklığına bağlı olarak değişebilir (Wong, 2013; Hair vd., 2021). Buna dışsal değişkenlerin mülkiyet satın alma davranışı tahmin etme gücünün düşük olduğu söylenebilir. Araştırmalarda etki büyüklüğu hesaplanırken determinasyon katsayısından (f²) yararlanılmaktadır. Etki büyüklüğünün değer ölçütü, ilgili bağımsız değişkenin modele olan etkisinin büyüklüğünü gösterir. Bu bağlamda, 0.02 değeri ilgili bağımsız değişkenin modele küçük etkisini, 0.15 değeri orta düzeyde etkisini ve 0.35 değeri ise yüksek düzeyde etkisini ifade eder. 0.02'den küçük değerler ise çalışmada ilgili değişkenin hiçbir etkisi olmadığını gösterir (Rahnamayiezekavat vd., 2022). Araştırmada f² değerlerine göre bir değerlendirme yapıldığında; mülkiyet görünümü ve mülkiyet özellikleri dışsak değişkenlerinin modele küçük bir etki yaptığı ifade edilebilirlikken fiyat duyarlılığı ve mülkiyet çevresinin orta düzeyde etki yaptığı söylenebilir. Araştırmanın eşdoğrusallık (VIF) değeri sonuçları değerlendirildiğinde, 5 eşik değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bu durum, çoklu doğrusallık ve bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Önceki çalışmalar ve literatürde de VIF değerinin 5 eşik değerinden küçük olması gerektiği ifade edilmiştir (Hair vd., 2011; Hair vd., 2017:185). Araştırmada dışsal değişkenler 5 eşik değerin altında yer almaktadır. Bu durum araştırmadaki dışsal değişkenler için çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Araştırmanın HTMT Oranı Bootstrap Güven Aralığı sonuçları incelendiğinde, çalışmaya ait güven aralıklarının bir (1) değerini içermediği görülmektedir. Bu durum, ayırt edici geçerliliğin var olduğunu gösterir (Nitzl vd., 2016). HTMT değerlerini anlamlılık ile birlikte değerlendirildiğinde değerlerin sıfır (0) olmadığı ve T değerlerinin 1,96'dan büyük olduğu görülmüştür. Bu durum, ağırlıkların anlamlı olduğu sonucuna varılmasını sağlamaktadır. Araştırmada Fornell-Larcker Kriteri (FL Kriteri) incelendiğinde, bu kriterin geçerliliği için yansıtıcı değişkenler arasındaki korelasyonlardan daha büyük olan AVE'nin karekök değerinin tablonun köşegeninde yer alması gerekmektedir (İmran vd., 2018). Araştırmanın uyum iyiliği indeksleri tablosunda yer alan çok maddeli yansıtıcı değişkenler; mülkiyet görünümü, mülkiyet özellikleri, mülkiyet çevresi, fiyat duyarlılığı ve mülkiyet satın alma davranışıdır. Değişkenler arasındaki korelasyonların hepsinin FL değeri AVE değerinden daha büyük olduğu köşegendeki değerlerden anlaşılmalı ve uyum iyiliği kriterini sağlamaktadır. Araştırmanın hipotezlere ilişkin T ve p değerleri analiz sonuçlarını içeren Tablo 2'de bulunmaktadır. Eğer p değeri 0,10 olarak kabul edilirse, kabul edilen hipotezler yine aynı tablodan görülebilir (Cinel, Karademir ve Kandemir 2021; Hair vd., 2016). Buna göre fiyat duyarlılığının ve mülkiyet çevresinin satın alma davranışına etkisi pozitif ve anlamlıdır. H3 ve H4 hipotezleri model tarafından desteklenirken H1 ve H2 hipotezleri desteklenmemektedir.

Araştırmanın demografik değişkenlerine göre oluşturulan H5 farklılık hipotezlerinin bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testlerinin sonuçları ise şu şekildedir;

- Cinsiyete göre satın alma davranışı arasındaki farklılık tek örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve kadın (\bar{x} =3.19)-erkek (\bar{x} =3.19) cinsiyetine göre gruplar arası fark ($[.304]p>.05$) olmadığı

görülmüştür. Elde edilen sonuç Baş Aras ve Tantekin Çelik (2021), Baytan (2019) ve Kaba (2008) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

- Medeni duruma göre satın alma davranışı farklılık tek örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve evli ($\bar{x}=3.02$)-bekar ($\bar{x}=3.25$) grupları arasında anlamlı bir farklılığın ($[.018]p<.0.05$) olduğu görülmüştür. Buna göre bekarlar satın alma davranışı bakımından daha yüksek bir puana sahiptir. Bekarların evlilere göre konut satın alma davranışını etkileyen konut seçim farklılıkları bulunmaktadır. Bireysel hayatını oluşturmak isteyen bir birey ile evli veya çocuklu ailelerin konut seçiminde konum, oda sayısı, büyüklük vs gibi unsurlarda farklılıklar oluşabilecektir. Sonucun literatürdeki çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir (Baytan, 2019; Memiş, 2019; Südaş ve Özeltürkay, 2016; Kaba, 2008).
- Meslek gruplarına göre yapılan ANOVA testinde ise meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kamu ($\bar{x}=3.16$) ve özel sektör ($\bar{x}=3.38$) çalışanlarının satın alma niyeti ortalamaları birbirine yakın ve farklılık bulunmazken bu iki grup ile öğrenci ($\bar{x}=3.13$) ve diğer ($\bar{x}=3.52$) adlı iki grup arasında ($[.003, .005]p<.0.05$)¹ anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kamu ve özel sektör çalışanlarının satın alma niyeti daha yüksek iken öğrenci ve diğer grubunun daha düşük bir eğiliminin anlamlı bir şekilde farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara bakıldığında da ele alınan gruplar arasındaki farklılığın bireylerin çalışma hayatına katılmaları ile birlikte bireysel hayatlarını oluşturma istekleri ve gelir durumu faktörlerinden kaynaklı olabileceği söylenebilir.
- Yaş gruplarına göre yapılan ANOVA testinde ise yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık ($[.020, .022]p<.0.05$)² olduğu görülmüştür. 18-28 ($\bar{x}=3.23$) yaş aralığı ve 29-39 ($\bar{x}=3.25$) yaş aralığının 40-50 ($\bar{x}=2.90$) yaş grubu arasında önemli bir satın alma davranışı ortalamasının olduğu göze çarpmaktadır. Genç ve yetişkin bireylerin bir konuttan beklentisi konutun büyüklüğü, konumu, bulunduğu kat gibi özelliklerden dolayı farklılık gösterebilir. Tarakçı (2004:136) çalışmasında konut satın alma davranışının yaş gruplarına göre konut seçimi, bir konuttan beklentinin ne olduğu veya yaşam tarzı unsurları kapsamında değişkenlik gösterebileceğini belirtmektedir.
- Eğitim düzeyi gruplarına göre yapılan ANOVA testinde ise eğitim düzeyleri grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu sonuç öğrenim durumunun konut satın alma davranışı üzerinde etkisinin olmadığına yönelik sonuçlar elde eden çalışmalar (Şibil, 2019; Kok San, 2016; Haddad, Judeh ve Haddad, 2011; Şenyurt, 2001) ile örtüşmektedir.
- Gelir düzeyleri gruplarına göre yapılan ANOVA testinde gelir düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Elde edilen sonuç Baş Aras ve Tantekin Çelik (2021) sonucu ile örtüşmekle birlikte literatürde gelir düzeyinin konut seçimlerinde etkili olduğunu savunan çalışmalar da bulunmaktadır (Memiş, 2019; Yavuz ve Çemrek, 2013; Abar ve Karaaslan, 2013).
- Sahip olunan konut sayısına göre yapılan gruplar arası farklılık ANOVA testine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın sonuçlarına göre Ankara ilinde bulunan bireylerin konut satın alma davranışına etki eden ve satın alma davranışını farklılaştıran unsurlar tespit edilmiştir. Araştırma anketlerinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde;

Mülkiyet özelliği ölçeği sonuçlarında Ankara ilinde bulunan tüketicilerin konut satın alırken dikkat ettikleri en önemli unsur tüketicilerin konutu satın alırken ödedikleri fiyattır. Konut fiyatını sırasıyla, konutun mülkiyet hakkı, konutun mimari özellikleri ve yaşı, konutun mimari tasarımı ve son olarak da inşaatın/projenin tamamlanmış olup olmadığıdır. Özellikle son yıllarda Ankara nüfusunun artması ile birlikte konut talebinin yükselmesi fiyatları etkilemiştir. O nedenle tüketicilerin satın alma

¹ ANOVA Testi Post Hoc test seçeneklerinden Games-Howell grup analizi seçilmiştir.

² ANOVA Testi Post Hoc test seçeneklerinden LSD grup analizi seçilmiştir.

davranışlarında fiyat unsurunun etkisi oldukça fazladır. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından veya gayrimenkul yatırım ortakları gibi inşaat işletmeleri tarafından yapılan uygun fiyatlı konutların sayılarının artması ve tüketicilere kredi veya ödeme kolaylığı sağlama gibi konularda yardımcı olunması halinde tüketicilerin konut taleplerini daha rahat bir şekilde karşılayabilecekleri söylenebilir.

Mülkiyet görünümü ölçeği sonuçlarında Ankara ilinde bulunan tüketicilerin konut satın alırken dikkat ettikleri en önemli unsur konutun yerleşim alanı olmaktadır. Konut yerleşim alanını sırasıyla, konutun mimari planı, konutun cephesi, konutun bulunduğu bölgenin topografyası (engebeli, düz vs.), konutun dış özellikleri (dış cephenin görünümü, peyzaj vs.) takip etmektedir. Verilen cevaplara göre katılımcılar konut satın alırken konutun dış özelliklerine diğer değişkenlerden daha az önem vermektedir.

Mülkiyet çevresi ölçeği sonuçlarında Ankara ilinde bulunan tüketicilerin konut satın alırken dikkat ettikleri en önemli unsur konutun çevre kalitesidir. Konutun çevre kalitesini sırasıyla, konutun güvenlik koşulları, tesisler ve altyapı, konutun bulunduğu mevkideki trafik yoğunluğu, iş yerine yakın olması, eğitim kurumlarına yakınlığı ve ticari alanlara yakınlığı takip etmektedir. Verilen cevaplar doğrultusunda bireylerin sosyal hayatları değiştikçe konuttan beklentileri de farklılık gösterebilecektir diyebiliriz. Örneğin çocuklu bireyler konut seçerken eğitim kurumlarına yakın olmasına dikkat edebilir ve zamanın etkin kullanımının önemli olmasıyla birlikte çalışan bireyler trafik yoğunluğunun az olduğu mevkilerde veya iş yerine yakın konutlar tercih edebilirler.

Fiyat duyarlılığı ölçeği sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğu fiyat farklılıklarına karşı hassas olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar aynı zamanda düşük bir fiyat bulmak için fazladan çaba göstermeye razı olduklarını belirtmişlerdir. Fiyat duyarlılığı ölçeğinin son sorusu olan “Daha düşük bir fiyattan yararlanmak için satın almayı planladığım şeyi değiştiririm” ifadesine ise 502 katılımcının 141’i “katılıyorum”, 116’sı “kesinlikle katılıyorum”, 113’ü “kararsızım”, 74’ü “kesinlikle katılmıyorum”, 58’i ise “katılmıyorum” cevabını vermiştir. Verilen cevaplar ve araştırmanın yapıldığı zaman dilimi göz önünde bulundurulursa ekonomik krizler ve/veya alım gücünün azalması gibi sebepler bireylerin fiyata karşı duyarlılıklarını arttıracaktır denebilir. Bununla birlikte tasarruf etme eğiliminde olan bireyler de fiyata karşı hassas davranış sergileyebilirler. Tüketiciler çoğu zaman istek ve/veya ihtiyaçlarını karşılamak için alternatifler arasında seçim yaparken daha düşük fiyatlı ürün olup olmadığını aramak için de çaba gösterirler. Dolayısıyla fiyat duyarlılığı, tüketicilerin fiyat algılarını ve satın alma kararlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir (Mumcu ve Kimzan, 2015:530).

Katılımcıların demografik özelliklerine göre konut satın alma davranışlarında farklılık olup olmadığına araştırma analizinden elde edilen bulgular kapsamında bakıldığında, konut satın alımında medeni durum, meslek ve yaş değişkenlerinin farklılık gösterdiğini, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi değişkenlerinin ise anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar da literatürde bulunan pek çok çalışma ile örtüşmektedir (Baş Aras ve Tantekin Çelik, 2021; Baytan, 2019; Memiş, 2019; Südaş ve Özeltürkay, 2016; Kaba, 2008).

Araştırmanın yapısal model sonuçlarına göre ölçekler bazında konut satın alma davranışına en çok etki eden faktörlerin “Mülkiyet Çevresi” ve “Fiyat Duyarlılığı” olduğu görülmektedir. Bu sonuç literatürdeki pek çok çalışma ile örtüşmektedir (Güzel ve Şengün, 2022; Chia vd., 2016; Razak vd., 2013; Opoku ve Abdul-Muhmin, 2010; Morel vd., 2001; Salamandic vd., 2014:477; Mumcu ve Kimzan, 2015:530). Tüketicilerin fiyat duyarlılığının satın alma davranışındaki etkisi sebebiyle konut üreticilerinin veya konut satıcılarının fiyatlandırma konusunda oluşturacakları stratejilere dikkat etmeleri gerekmektedir. “Mülkiyet Görünümü” ve “Mülkiyet Özellikleri” değişkenlerinin konut satın alma davranışına etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ise literatürdeki bazı çalışmalar (Güzel ve Şengün, 2022; Şibil, 2019; Chia vd., 2016; Kok San, 2016; Çiçekçi ve Hatırlı, 2015; Abar ve Karaaslan, 2013; Haddad vd., 2011; Fierro vd., 2009; Kelekçi ve Berköz, 2006; Tarakçı, 2004; Şenyurt, 2001) ile örtüşmemektedir. Bunun sebebi araştırmanın yapıldığı zaman dilimi, katılımcıların demografik özellikleri, katılımcıların bulunduğu bölge, katılımcıların gelir durumları gibi değişkenlerden kaynaklanabilir. Örneğin ülkemizde ve tüm dünyada yaşanan pandemi sebebiyle

özellikle yazlık ve müstakil evlerin fiyatlarının artması ve yaşanan deprem sebebiyle depremzedelerin diğer şehirlere yönelmesi ile birlikte konut arzının konut talebini karşılayamaması ve bu sebeple satılık ve kiralık ev fiyatlarının artış göstermesi tüketicilerin konut seçimindeki dikkat ettikleri unsurları farklılaştırmış olabilir. Ülkemizde 2023 yılının Mart ayında yaşanan ve toplamda 11 ili (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Diyarbakır, Adana, Kilis, Elazığ) etkileyen deprem felaketi sebebiyle depremzedeler yoğunlukla Ankara'ya geçici olarak yerleşme kararı almıştır. Ankara'nın konut arzının yetersiz kalması konut fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından Nisan 2023 tarihinde yayımlanan, "Konut Fiyat Endeksi"³ raporuna göre 2023 yılı Nisan ayında konut fiyat endeksi bir önceki aya göre İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde sırasıyla 4.2, 6.2, 5.0 oranlarında artış göstermiştir. 2022 yılı Nisan ayı konut fiyat endeksleri ile 2023 yılı Nisan ayı konut fiyat endeksleri karşılaştırıldığında İstanbul, Ankara ve İzmir illeri ele alınırsa sırasıyla %114.1, %126.1, %123 oranlarında artış olduğu görülmektedir (Konut Fiyat Endeksi, 2023). Dolayısıyla araştırma kapsamında yapılan anketin yaşanan deprem felaketinin hemen arkasından yapılması ve Ankara'da konut fiyatlarında artış olması tüketicilerin konut satın alma davranışlarını etkileyebilir. Deprem sonrası yaşanan sel felaketleri ve yoğun yağmur yağışları da tüketicileri yine konut seçimi yaparken konutun bulunduğu çevre kalitesi, altyapı durumu gibi unsurlara dikkat etmelerini sağlayabilir. Konutun özellikleri ve görünümünden ziyade konutun altyapısı ve çevre kalitesi gibi unsurları içeren konut çevresine ve fiyat duyarlılığına daha çok önem vermeleri de bu sebeplerden dolayı olabilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, gayrimenkul sektöründe faaliyet gösteren konut üreticileri, işletmeler, hizmet sunucuları ve pazarlamacılar açısından önemlidir. Sonuçlar tüketici tercihlerini doğru anlayabilmek ve pazarlama stratejileri hususunda yol gösterici olabilir. Fakat sonuçların genelleme yapılabilmesi için örneklemin genişletilmesi ve farklı bölgeler üzerinde de çalışmalar yapılması gerekmektedir. Araştırmanın kısıtları olarak belirli bir zaman aralığında ve tek bir ilde bulunan katılımcılar ile yapılmış olması söylenebilir. Konunun farklı ölçeklerle, farklı bölgelerde incelenmesi sonuçların genelleştirilmesi açısından önemlidir. İleride yapılacak çalışmalarda konu farklı analiz yaklaşımları (örn. kovaryans tabanlı Amos, Mplus) veya araştırma yöntemleri (nitel, nitel ve nicel karma yaklaşım) ile ele alınabilir. Araştırmanın konut tercihi, konut satın alma davranışı ve gayrimenkul açısından ele alınacak bilimsel çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abar, H., & Karaaslan, A. (2013). Konut Talep Edenlerin Özellikleriyle Talep Edilen Konutun Özellikleri Arasındaki İlişkinin Çoklu Uyum Analizi Yöntemi İle İncelenmesi: Atatürk Üniversitesi Personeli Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 323-339.
- Abhang, J., & Ravi Kumar, V. V. (2023). Three decades of house purchase decisions: a scoping review and thematic classification. *International Journal of Housing Markets and Analysis*. <https://doi.org/10.1108/IJHMA-02-2023-0030>
- Akbıyık, C. ve Seferoğlu, S. S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 90-99.
- Aktürk, E., & Tekman, N. (2016). Konut Talebi ve Erzurum Kent Merkezinde Tüketicilerin Konut Edinme Kararlarını Etkileyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2), 423-440.

³ Türkiye'de konut pazarındaki fiyat değişimlerini izlemek amacıyla oluşturulan endekstir (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/>).

- Alkan, Y., Sağlık, A. & Kelkit, A., (2016). Site Yerleşimlerinde Dış Mekân-Peyzaj Niteliğinin Ölçülmesi ve Konut Değerlerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Çanakkale Kenti Örneği. *TMD Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 9, 111-128.
- Altun, D. (2017). *Konut satın alma kararını belirleyen faktörler: Karaman iline yönelik bir araştırma*. Yüksek lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Andersen, H.S., (2011). Motives for Tenure Choice during the Life Cycle: The Importance of Non-Economic Factors and Other Housing Preferences. *Housing, Theory and Society*, 28(2): 183-207.
- Arslan, B. (2018). Demografik Faktörler Bağlamında Anlık Satın Alma Davranışındaki Farklılıklar. *Econharran*, 2(2), 57-75.
- Avkıran, N. K. (2018). *Rise of the partial least squares structural equation modeling: An application in banking*. Partial least squares structural equation modeling: Recent advances in banking and finance, 1-29.
- Baran, H. (2007). Ailelerin Konut Satın Alma Tutum ve Davranışları Üzerinde Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi. *Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara*, 129.
- Baş Aras, H. K., & Tantekin Çelik, G. T. (2021). Tüketicinin Demografik Özelliklerinin Konut Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 36(2), 557-569.
- Baytan, N. (2019). *Konut satın alma kararını etkileyen faktörler: Çanakkale örneği*. Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Beamish, O., Goss R. C., & Emmel, J. (2001). Lifestyle influences on housing preferences. *Housing and Society*, 28(1), 1-28, DOI: 10.1080/08882746.2001.11430459.
- Cengiz, T., (2016). Konut Satın Alımında Kentsel Açık-Yeşil Alanlar ve Sosyal Donatı Elemanlarının İncelenmesi: Çanakkale Kent Merkezi Örneği. *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(1): 52-60.
- Chan, A. P., & Adabre, M. A. (2019). Bridging the gap between sustainable housing and affordable housing: The required critical success criteria (CSC). *Building and environment*, 151, 112-125.
- Chia, J., Harun, A., Kassim, A. W. M., Martin, D., & Kepal, N. (2016). Understanding factors that influence house purchase intention among consumers in Kota Kinabalu: an application of buyer behavior model theory. *Journal of Technology Management and Business*, 3(2), 94-110.
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern methods for business research*, 295(2), 295-336.
- Cinel, M. O., & Kandemir, H. (2020). Müsamahacı ve kısıtlayıcı örgüt kültürünün çalışanların iş tatmini üzerine etkisinde lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi: perakende sektörü üzerine bir araştırma. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(2), 187-199.
- Cinel, M. O., Karademir, D., & Kandemir, H. (2021). Örgüt kültüründe iş güvenliğinin çalışanların motivasyonu üzerine etkisi Mobilya işletmeleri üzerine bir araştırma. *Eurasian Journal of Forest Science*, 9(1), 1-19.
- Çakır, F. S. (2019). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) ve bir uygulama. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri*, 5(9), 111-128.
- Çelik, H. E. (2009). Yapısal eşitlik modellemesi ve bir uygulama: genişletilmiş online alışveriş kabul modeli. Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.

- Çelik, K., Özköse, H., & Güteryüz, S. (2018). R ile yapısal eşitlik modeli. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 38-48.
- Çiçek, U., & Hatırlı, S. (2014). Isparta İlinde Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 98-114.
- Dash, G., & Paul, J. (2021). CB-SEM vs PLS-SEM methods for research in social sciences and technology forecasting. *Technological Forecasting and Social Change*, 173, 121092.
- Erkek, E. (2016). *Gayrimenkul sektöründe tüketicinin satın alma davranışı: Planlanmış davranış teorisine göre bir uygulama*. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ezennia, I. S. & Hoskara, S. O. (2019). Exploring the severity of factors influencing sustainable affordable housing choice: evidence from Abuja, Nigeria. *Sustainability*, 11(5792), 1-25.
- Fang, Y., (2005). *Residential Satisfaction Conceptual Framework Revisited-A Study on Redeveloped Neighborhoods in Inner City Beijing*, PhD Thesis, University of Colorado Design and Planning, Denver.
- Fierro, K.P., Fullerton, T.M. & Donjuan-Callejo, K.E., (2009). Housing Attribute Preferences in a Northern Mexico Metropolitan Economy. *Atlantic Economic Journal*, 37(2): 159-172.
- Gajera, D., & Malek, M. (2018). A Study on consumer behaviour in real estate for Vadodara city. *Univers Rev*, 7(12), 956-969.
- Gandrud, C. (2013). *Reproducible research with R and R studio*. CRC Press.
- Gök, A.S.F., (2010). *Konut Ediniminde Kullanıcı Kararlarını Etkileyen Faktörler; İstanbul İli Toplu Konut Projeleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze.
- Güzel, C., & Şengün, H. I. (2022). Konut Pazarlaması Ve Diyarbakır Halkının Konut Tercihinde Etkili Olan Unsurlar. *PressAcademia Procedia*, 15(1), 21-25.
- Haddad Mwfeq, Judeh Mahfuz & Haddad Shafiq; (2011). Factors Affecting Buying Behavior of an Apartment an Empirical Investigation in Amman, Jordan. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 3(3), 234-239.
- Haenlein, M., & Kaplan, A. M. (2004). A beginner's guide to partial least squares analysis. *Understanding statistics*, 3(4), 283-297.
- Hassan, M.M., Ahmad, N. & Hashim, A.H. (2021). Factors influencing housing purchase decision. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(7), 429-443.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2021). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage publications.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., Ray, S., ... & Ray, S. (2021). *Evaluation of reflective measurement models. Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Using R*, A Workbook, 75-90.
- Hair Jr, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M., & Gudergan, S. P. (2017). *Advanced issues in partial least squares structural equation modeling*. Sage Publications.
- Hair, F. J., Anderson, E. R., Tatham, L. R. & Black, C. W. (1998). *Multivariate Data Analysis*. Prentice Hall, New Jersey, 928.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., & Thiele, K. O. (2017). Mirror, mirror on the wall: a comparative evaluation of composite-based structural equation modeling methods. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 45, 616-632.

- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing theory and Practice*, 19(2), 139-152.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sinkovics, R. R. (2009). *The use of partial least squares path modeling in international marketing. In New challenges to international marketing*. Emerald Group Publishing Limited.
- Imran, M., Hamid, S., & Aziz, A. (2018). The influence of TQM on export performance of SMEs: Empirical evidence from manufacturing sector in Pakistan using PLS-SEM. *Management Science Letters*, 8(5), 483-496.
- İçli, G. E. (2015). *Konut Pazarlaması*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Jackson, A. & Archer, C.D. (2022). Factors influencing Jamaican householders' housing choice". *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 15(5), 1053-1071.
- Jun, M.J., (2013). The Effects of Housing Preference for an Apartment on Residential Location Choice in Seoul: A Random Bidding Land Use Simulation Approach. *Land Use Policy*, 35: 395-405.
- Kaba, E. (2008). *Konut Alma kararlarını Etkileyen faktörler Ve alıcı Profilini Belirlenmeye yönelik Bir araştırma*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kadioğlu, H. (2021). Evren ve örneklem. Erişim adresi <http://sbf.marmara.edu.tr/dosya/sbf/ders%20notlar%20C4%B1/evren%20ve%20C3>. Erişim Tarihi: 17.05.2023
- Kayapınar Kaya, S., Özdemir, Y., & Dal, M. (2020). Home-buying behaviour model of generation Y in Turkey. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 13(5), 713-736.
- Kellekçi, Ö. L., & Berköz, L. (2010). Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler. *İTÜ Dergisi Mimarlık, Planlama ve Tasarım*, 5(2), 167-178.
- Kınaş, Y. (2021). *Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle aracılık ve düzenleyicilik etkilerinin araştırılması ve bir uygulama*. Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İstatistik Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Koç, E. (2022). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım*. 9. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kok San Chin; (2016), *Attributes Influence Home Buyers' Purchase Decision: A Study of Residential Property in Setia Alam*. Universiti Tunku Abdul Rahman, Faculty of Accountancy and Management, Master of Business Administration.
- Koklic, M. K., & Vida, I. (2009). A strategic household purchase: consumer house buying behavior. *Managing Global Transitions*, 7(1), 75-96.
- Konut Fiyat Endeksi (2023). Erişim Adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/> Erişim Tarihi: 18.05.2023
- Kurniawan, C., Dewi, L.C., Maulatsih, W. and Gunadi, W. (2020). Factors influencing housing purchase decisions of millennial generation in Indonesia. *International Journal of Management*, 11(4), 350-365.
- Lee, T. H. (1963). Demand for housing: a cross-section analysis. *The Review of Economics and Statistics*, 45(2), 190-196.
- Li, J., Auchincloss, A.H., Rodriguez, D.A., Moore, K.A., Diez Roux, A. and Sanchez, B.N. (2020). Determinants of residential preferences related to built and social environments and

- concordance between neighborhood characteristics and preferences. *Journal of Urban Health*, 97(1), 62-77.
- Mang, J.S., Zainal, R. & Radzuan, I.S.M. (2018). Influence of location on home buyers' purchase decision. *AIP Conference Proceedings*, 2016(1), p. 20078.
- Mashao, E. T., & Sukdeo, N. (2018). *Factors that influence consumer behavior in the purchase of durable household products*. In Proceedings of the International Conference on Industrial Engineering and Operations Management (pp. 26-27).
- Maslow, A.H., (1954). *Motivation and Personality*, Universal Container Corporation, Ferndale.
- Memiş, S. (2018). Tüketicilerin Konut Seçimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(20), 652-665.
- Memiş, S. (2019). Tüketicilerin konut tercihini etkileyen faktörlerinin AHP ile ölçülmesi: Giresun İli Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 783-796.
- Miran, B. (2021). *R ile İstatistik Analiz*. Google Books, E-kitap.
- Morel, J. C., Mesbah, A., Oggero, M., & Walker, P. (2001). Building houses with local materials: Means to drastically reduce the environmental impact of constructions. *Building Environment*, 36, 1119-1126.
- Mumcu, Y., & Kimzan, H. S. (2015). The effect of visual product aesthetics on consumers' price sensitivity. *Procedia Economics and Finance*, 26, 528-534.
- Myers, D., & Vidaurri, L. (1996). Real demographics of housing demand in the United States. *The Lusk Review for Real Estate Development and Urban Transformation*, 2(1), 55-61.
- Nitzl, C. (2016). The use of partial least squares structural equation modelling (PLS-SEM) in management accounting research: Directions for future theory development. *Journal of Accounting Literature*. 37(2016),19-35.
- Olitsky, M., Lerman, Y. & Avineri, E., (2017). Analysis of Stated Preferences for Accessible Services and Commerce in a Walkable Distance from Home. *Transportation Research Procedia*, 27, 1001-1008.
- Onsekiz, D. (2018). Öğrencileşen Kentlerin Yeni Konut Sunum Biçimi "Apart": Uşak Üniversitesi Ve Uşak Kenti Örneği. *The Journal*, 11(57), 215-226.
- Onsekiz, D. (2021). Kampüs Personelinin Konut Talebi Göstergelerinin Belirlenmesi: Uşak Üniversitesi Örneği. *Kent Akademisi*, 14(4), 961-974.
- Opoku, R. A., & Abdul-Muhmin, A. G. (2010). Housing preferences and attribute importance among low-income consumers in Saudi Arabia. *Habitat International*, 34, 219-227.
- Pires, J. R., Couto, P. S., Bem-Haja, P., & Ramos, M. (2023). Are coping and workplace psychosocial factors related to work ability in physicians? A PLS-SEM approach. *Journal of Statistics on Health Decision*, 5(2), e31528-e31528.
- Plouffe, J., & Chen, S. K. (1997). Marketing in higher education: A structural equation model of the relationships among demographic, psychographic and buyer behavior characteristics and student persistence in undergraduate residence halls. In The 1997 Annual Meeting of the Decision Sciences Institute. Part 1(of 3) (pp. 337-339).
- Ploythanachai, P., Taeshapotiwarakun, C., & Tananpang, C. (2023). Effects of Technological Revolution on Housing Buying Behavior in Bangkok. *International Journal of Professional Business Review*, 8(5), e01084-e01084, 1-21.
- Rahnamayiezekavat, P., Sorooshnia, E., Rashidi, M., Faraji, A., Mostafa, S., & Moon, S. (2022). Forensic analysis of the disputes typology of the NSW construction industry using PLS-SEM and prospective trend analysis. *Buildings*, 12(10), 1571.

- Razak, I., Ibrahim, R., Hoo, J., Osman, I., & Alias, Z. (2013). Purchasing Intention towards Real Estate Development in Setia Alam, Shah Alam: Evidence from Malaysia. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 3(6), 66-75.
- Roshidi, A., Baharun, N. & Masrom, S. (2021). Measuring transport expenditure on housing affordability: a review. *Journal of Southeast Asian Research*, 2021(1-12).
- Roy, G., Debnath, R., Mitra, P. S., & Shrivastava, A. K. (2021). Analytical study of low-income consumers' purchase behaviour for developing marketing strategy. *International Journal of System Assurance Engineering and Management*, 12(5), 895-909.
- Salamandic, E., Alijosiene, S., & Gudonavičienė, R. (2014). Price Sensitivity measurement depending on brand awareness: A case of Ziede Brand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 156, 473-478.
- Sangkakoon, P., Ngarmyarn, A., & Panichpathom, S. (2014). *The influence of group references in home purchase intention in Thailand*. IDEAS Working Paper Series from RePEs, St. Louis.
- Sehra, S. K., Godwin, B. J., & George, J. P. (2022). Are expensive decisions impulsive? Young adults' impulsive housing and real estate buying behavior in India. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, (ahead-of-print). DOI 10.1108/IJHMA-06-2022-0090
- Solomon, M. R. (1996). *Consumer behavior*. (3rd ed.). New Jersey: Prentice-Hall.
- Su, Ö. (2016). *Oturum Amaçlı Konut Pazarlamasında Müşteri Tercihleriyle İlgili Bir Araştırma*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Su, Ö., & Kaplan, B. (2017). Konut Pazarlamasında Pazarlama Karması Stratejileri Üzerine Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 1-26.
- Sugiono, E., Nurwulandari, A., & Junita, C. (2021). The Influence of Marketing Mix Variables on Purchasing Decisions and Its Impact on Post-Purchase Customer Satisfaction of Royal Garden Residence Bali Housing (Study at PT Properti Bali Benoa). *Open Access Indonesia Journal of Social Sciences*, 4(3), 264-280.
- Südaş, H. D., & Özeltürkay, E. Y. (2016). Tüketicilerin Konut Satın Alım Sürecine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Adana İlinde Pilot Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 31-40.
- Şengül, S., Nakip, M., Gökmen, A., & Dinç, D. T. (2021). Düzce il merkezinde 1999 depreminden sonra yapılan konutlarda yaşayan ailelerin demografik faktörlere göre memnuniyet derecelerinin ölçülmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 82-103.
- Şenyurt, Ö. Y. (2001). *Konut Pazarlamasında Tüketicinin Satın Alma Davranışları ve Bir Uygulama*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şibil, Ö. (2009). *Konut pazarlaması: Gümüşhane ilinde tüketicilerin konut satın alma davranışlarını ölçmeye yönelik bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Gümüşhane.
- Şimşek, Ö. F. (2020). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ekinoks Yayınevi, Ankara.
- Tarakçı, İ. S. (2004). *Konut pazarlaması ve Trabzon İl'inde konut satın almada tüketici davranışlarını ölçmeye yönelik uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Trabzon.
- Tosun, E.K. & Fırat, Z., (2012). Kentsel Mekândaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(1): 173-195.

- Uğur, L. O., & Baykan, U. N. (2017). Konut satın alma kararı verilmesinde gri ilişkisel analiz tekniği uygulaması. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(1), 220-230.
- Ünsal Gülmez, N., & Uslu Uraz, T. (2010). Metropolde çeşitlenen hanehalkları ve konut. *İtü Journal*, 9(1), 54-64.
- Wong, K. K. K. (2013). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) techniques using SmartPLS. *Marketing Bulletin*, 24(1), 1-32.
- Yalçın, A. (2021). *Gayrimenkul Sektöründe Konut Pazarı ve Pazarlama Karması Stratejileri*. E. Güler (Ed.), *Gayrimenkul Alanında Disiplinlerarası Yaklaşımlar* (ss. 49-67). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yavuz, S., & Çemrek, F. (2013). Konjoint Analizi İle Sağlık Çalışanlarının Konut Tercihlerinin Belirlenmesi. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 17(2), 379-396.
- Yılmaz, V., & Kınaş, Y. (2020). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle bir elektrik dağıtım şirketinin hizmet kalitesinin araştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 437-456.
- Zinas, B. Z., & Jusan, M. B. M. (2012). Housing choice and preference: Theory and measurement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 282-292.

Extended Abstract

Introduction

Housing is not only a means of shelter. It is also an object of consumption that has different tasks such as providing economic security as an investment tool, providing individuals with economic security, gaining power and self-confidence, meeting aesthetic needs, and providing comfort and status. (Kellekçi and Berköz, 2006:168; Yavuz and Çemrek, 2013:385). It will be inevitable for consumers to show behavioral changes due to different expectations from housing. Due to the increase in population in our country, urban transformation, and technological developments, the expectations of the target customers of the enterprises interested in housing construction in cities should be examined, designs should be made for their needs, and marketing strategies should be carried out in this direction (Baş Aras & Tantekin Çelik, 2021: 558). Therefore, it is very important for researchers to examine the concept of housing, which has such an important place in human life, and to address the relationships between consumers and housing among different disciplines. In this study, to contribute to the literature, the factors affecting the housing purchasing behavior of consumers were analyzed. The research seeks answers to the following questions in line with its purpose of emergence:

What are the factors affecting housing purchase behavior?

How do the exogenous variables of property characteristics, property environment, property outlook, and price sensitivity affect home buying behavior?

Do the demographic factors of consumers make a difference in their purchasing behavior?

Developing technologies and changing consumer demands and needs mobilize all sectors and force them to differentiate their products. Due to the intense competition in the market, producers of goods and services from their strategies by understanding the expectations of consumers. The product diversity caused by the high number of producers in the market pushes consumers to choose between producers. Consumers will choose the products that will meet their wants and needs most accurately and provide the most benefit to them. Housing is one of the assets that people always need in their lives, that they can meet their needs by purchasing or renting, and that everyone, regardless of their income level, absolutely owns. Therefore, unlike other assets, purchasing behaviors for housing may vary among consumers according to many different factors. The factors affecting the purchasing behavior of consumers in the housing purchase process are; the location of the housing, the accessibility of the housing (such as the center, school, hospital, etc.), the structural safety of the housing, noise, environmental pollution, proximity to cultural and social activity areas, the future development opportunities of the adjacent and real estate areas, the environment of the housing, and the safety of the neighborhood where the housing is located (Uğur & Baykan, 2017: 222; Memiş, 2018: 653; Şengül et al., 2021: 85-86). There are many studies in the domestic and foreign literature on the factors affecting consumers' housing purchase decisions and housing choices (Tarakçı, 2004; Baran, 2007; Kaba, 2008; Koklic and Vida, 2009; Gök, 2010; Andersen, 2011; Tosun and Fırat, 2012; Jun, 2013; Yavuz and Çemrek, 2013; Abar and Karaaslan, 2013; Sangkakoon, Ngarmyarn and Panichpathom, 2014; Alkan, Sağlık and Kelkit, 2016; Südaş and Özeltürkay, 2016; Cengiz, 2016; Erkek, 2016; Olitsky, Lerman and Avineri, 2017; Baytan, 2019; Onsekiz, 2021).

Method

The study started after the approval of the Ankara Hacı Bayram Veli University ethics committee, dated 16.12.2022 and numbered E-11054618-302.08.01-148752. 502 individuals between the ages of 18 and older living in the province of Ankara participated in the research. The main hypothesis of the research is to reveal how the exogenous variables of property characteristics, property environment, property outlook, and price sensitivity affect housing purchase behavior and whether demographic factors (age, gender, marital status, income level, education level, occupation, and some properties) make a difference in purchase behavior.

Hypotheses of the research;

H1: Property characteristics affect housing purchase behavior.

H2: Property appearance affects housing purchase behavior.

H3: The property environment affects housing purchase behavior.

H4: Price sensitivity affects housing purchase behavior.

H5a: Housing purchase behavior differs according to gender.

H5b: Housing purchase behavior differs according to age.

H5c: Housing purchase behavior differs according to marital status.

H5d: Housing purchase behavior differs according to educational status.

H5e: Housing purchase behavior differs according to occupation.

H5f: Housing purchase behavior differs according to income.

H5g: Housing purchase behavior differs according to the number of owners.

By collecting data through questionnaires directed to the research sample, the research was planned and aimed to test the accuracy of the hypotheses. For all statements except demographic variables, a 5-point Likert scale was used to obtain participant evaluations. The method of the research was Variance Based- Structural Equation Modeling (PLE-SEM).

Results and Conclusion

According to the findings obtained from the research data, it is concluded that the property environment and price sensitivity affect house buying behavior, while the property view and property characteristics do not. According to the findings of the analysis made according to the demographic characteristics of the participants, marital status, occupation, and age variables show a difference in housing purchase, while gender, education, and income level variables do not show a significant difference. It is thought that the results obtained from the research will be helpful for manufacturers, businesses, service providers, and marketers operating in the real estate sector when planning their strategies or introducing a new product to the market. The limitations of the research can be stated as the fact that it was conducted over a certain time interval and with participants in a single province. In future studies, it is important to conduct research at different scales and in different regions in order to generalize the results. It is thought that the research will contribute to scientific studies on housing preference, housing purchase behavior, and real estate. The research will also provide guidance to housing manufacturers in terms of correctly understanding consumer preferences and what to pay attention to when creating marketing strategies.

Araştırma Makalesi • Research Article

Tuna Bulgar Devleti'nin Ticaret Politikası
Trade Policy of The Danube Bulgarian State

Öner Tolan*

Öz: Bulgarlar, VII. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz'in kuzey bozkırlarında Kubrat Han liderliğinde bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardır. Ancak kurucusunun ölümü üzerine zaafa uğrayan bu devlet kısa sürede siyasi varlığını yitirdi. Asparuh Han, kendisine bağlı boylarla birlikte Aşağı Tuna boylarına gelerek 681 yılında bir devlet kurmayı başardı. Asparuh'tan sonra gelen Tervel Han'ın başarılı idaresi döneminde devletin temelleri sağlamlaştırmakla beraber hemen sonrasında yaşanan fetret dönemi merkezi otoriteyi ciddi oranda sarstı. VIII. yüzyılın sonlarında yeniden toparlanan devlet Kurum Han ile birlikte gücünün doruğuna ulaştı. IX. yüzyıl ortalarında Hıristiyan Slav bir devlet haline gelen Bulgar Devleti, Symeon döneminde siyasi gücünün ikinci zirve noktasına ulaştı. Ancak ondan sonra gelen idareciler aynı başarılı yönetimi sergileyemediler. Bulgarlar, Tuna boylarına ilk geldikleri zamandan itibaren yeni yurtlarının ekonomik potansiyelini oldukça yerinde bir biçimde değerlendirmişler ve bir takım ekonomik faaliyetlere girişmişlerdir. Bu alanda ziraat ve ticaret ilk sırada yer almıştır. Nitekim kuruluşun tamamlanmasının ardından ikinci hükümdar Tervel Han döneminden itibaren aktif bir ticaret politikası uygulandığını görmekteyiz. Bu çalışmanın amacı belirtilen tarihler arasında hüküm sürmüş olan Tuna Bulgar Devleti'nin hükümdarları tarafından sürdürülen ticaret politikasının esaslarını tespit etmektir. Buna bağlı olarak, aynı bir çalışmanın konusu olabilecek olan Bulgarlarda ticari faaliyetler konusuna girilmeyecek ve sadece devletin ekonominin bu alanına yönelik takip ettiği siyaset tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tuna Bulgar Devleti, Bizans, Bulgar Hanları, Ticaret Politikası, Orta çağda Ticaret.

Abstract: Bulgars had succeeded in establishing an independent state in the northern steppes of the Black Sea under the leadership of Kubrat Khan in the first half of the 7th century. But, this state, which weakened upon the death of its founder, lost its political existence in a short time. Asparuh Khan, together with the tribes affiliated to him, came to the Lower Danube region and succeeded in establishing a new state in 681. While the foundations of the state were strengthened during the successful administration of Tervel Khan, who came after Asparuh, the interregnum period that followed immediately shook the central authority. The state, which recovered at the end of the 8th century, reached the peak of its power with Kurum Han. The Bulgarian State, which became a Christian

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-9148-6944, onertolan@gmail.com.tr.

Cite as/ Atıf: Tolan, Ö. (2023). Tuna Bulgar Devleti'nin ticaret politikası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 551-575 <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1314373>

Received/Geliş: 14 Jun/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 30 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

Slavic state in the middle of the 9th century, reached the second peak of its political power during the reign of Symeon. However, the administrators who came after him could not display the same successful management. Since the first time they came to the Danube river-banks, the Bulgarians have evaluated the economic potential of their new homeland quite appropriately and have engaged in some economic activities. Agriculture and trade took the first place in this respect. As a matter of fact, after the completion of the establishment, we see that an active trade policy has been implemented since the reign of the second ruler, Tervel Han. The aim of this study is to determine the principles of the trade policy carried out by the rulers of the Danube Bulgarian State, which ruled between the specified dates. Accordingly, the subject of commercial activities in Bulgarians, which can be the subject of a separate study, will not be discussed and only the policy followed by the state in this field of economy will be tried to be determined.

Keywords: Danube Bulgarian State, Byzantium, Bulgarian Khans, Trade Policy, Trade in the Middle Ages.

Giriş

Çok daha büyük bir etnik yapıdan kopan küçük bir parça olarak, VII. yüzyıl sonlarında Aşağı Tuna bölgesinde hakimiyet tesis eden Bulgarların göç ve devletleşme süreçleri nispeten daha iyi bilinmekle birlikte bundan önceki dönemleri hakkındaki bilgiler oldukça karmaşıktır. V. yüzyılın 60'lı yıllarında Karadeniz'in kuzeyine doğudan gelen göç ile birlikte yaşanan hareketlenmeler, bölgede -gur bitimli Türk boylarının varlığı, bunların bu bölgedeki tarihlerinin ne kadar gerilere gittiği ve birbirleriyle bağlantıları gibi konular üzerinde birçok karanlık nokta ve yoğun tartışmalar mevcut ise de neticede Hunların da dahil olduğu Oğur boy birliği tabanlı bir etnik karışım süreci sonrasında Kuzey Karadeniz bozkırlarında Bulgar etnoniminin ortaya çıktığı tarihçiler tarafından genel kabul görmüştür (Fehér, 1999: 25-26; Kafesoğlu, 1985: 2-3; Golden, 2006: 119-120). Bulgarlar, hakimiyet alanları Karadeniz'in kuzey bozkırlarına kadar uzanan Avar ve Göktürk devletlerinin eş zamanlı zayıflamaları neticesinde "Eski Büyük Bulgaria"¹ coğrafyasında Kubrat Han liderliğinde bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardı. Ancak kurucusunun ölümü üzerine zaafa uğrayan bu devlet, Kubrat Han'ın beş oğlunun farklı istikametlere dağılmaları neticesinde siyasi varlığını yitirdi. Üçüncü çocuk Asparuh Han, kendisine bağlı boylarla birlikte Aşağı Tuna boylarına gelerek, 681 yılında Bizans Devleti'nin bağımsızlığını onayladığı bir devlet kurmayı başardı. Bu devlet daha sonra, her ne kadar etnik kimliğini kaybederek de olsa, Makedonya ve Trakya'yı da içine alan Kuzey Balkanlarda 1018 yılına kadar varlığını sürdüren dönemin en güçlü devletlerinden biri haline gelecektir.

Asparuh'tan sonra gelen Tervel Han'ın başarılı idaresi döneminde devletin temelleri sağlamlaşırken hemen sonrasında yaşanan fetret dönemi merkezi otoriteyi ciddi oranda sarssa da varlığını tehlikeye düşürecek bir boyuta ulaşmamıştır. VIII. yüzyılın sonlarında yeniden toparlanan devlet Kurum Han ile birlikte gücünün doruğuna ulaştı. Ancak bundan sonrası için Slavlaşma ve Hıristiyanlaşma artık engellenebilir seviyeyi geçmişti. Boris Han'ın Hıristiyanlığı kabulü sonrası dil ve yazı konusundaki düzenlemeler neticesinde artık Hıristiyan Slav bir devlet haline gelen Bulgar Devleti, Symeon döneminde siyasi gücünün ikinci zirve noktasına ulaştı. Ondan sonra gelen idareciler aynı başarılı yönetimi sergileyemediler. Kuruluşundan itibaren rakibi olan Bizans Devleti'nin bu dönemde en güçlü hükümdarlarından birinin idaresinde bulunması Bulgarlar için büyük bir şanssızlık olacak ve II. Basileios'un uzun soluklu Bulgar savaşları neticesinde devlet siyasi varlığını yitirecektir (Tuna Bulgar tarihi için genel olarak: Runciman, 1930; Kurat, 1979: 796-801; Fine, 1983; Kayapınar, 2002: 630-640; Karatay, 2013: 273-294.).

Bulgarlar, Tuna boylarına ilk geldikleri zamandan itibaren yeni yurtlarının ekonomik potansiyelini oldukça yerinde bir biçimde değerlendirmişler ve bir takım ekonomik faaliyetlere girişmişlerdir. Bu alanda ziraat ve ticaret ilk sırada yer almıştır (Kafesoğlu, 1985: 51). Nitekim kuruluşun tamamlanmasının ardından ikinci hükümdar Tervel Han döneminden itibaren aktif bir ticaret politikası uygulandığını görmekteyiz. Kuşkusuz bu durumun temelinde daha Karadeniz'in kuzeyinde iken onların ticari faaliyetlerle uğraşmalarından kaynaklanan tecrübenin de katkısı vardır. Örneğin Bulgarların etnik kökeninin önemli bir bileşeni olan Onogurlar hakkında Jordanes, bunların sansar derisi

¹ "ἡ παλαιὰ Βουλγαρία ἐστὶν ἡ μεγάλη" (Theophanis, 1883: 357; Nikephoros, 1990: 86).

ticareti ile uğraştıklarını söylemektedir (Jordanes, 1915: 60). Bununla birlikte yine Karadeniz'in kuzeyinde buldukları ilk dönemlerde Bulgarların komşu kabilelerle ve Cherson üzerinden Bizans ile canlı bir ticaret sürdürmüş oldukları arkeolojik kalıntılardan net bir biçimde tespit edilebilmektedir (Gjuzelev, 1988: 46-47). Dolayısıyla geldikleri coğrafyadaki faaliyetlerinden zaten ticarete yatkın bir toplum oldukları anlaşılan Bulgarların Tuna boylarında da aynı ticari faaliyetleri sürdürmeleri kaçınılmazdı. Bu çalışmanın amacı belirtilen tarihler arasında hüküm sürmüş olan Tuna Bulgar Devleti'nin hükümdarları tarafından sürdürülen ticaret politikasının esaslarını tespit etmektir. Buna bağlı olarak, ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek olan Bulgarlarda ticari faaliyetler konusuna girilmeyecek ve sadece devletin ekonominin bu alanına yönelik takip ettiği siyaset tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Tervel Han Dönemi (701-718)

Tuna Bulgar Devleti'nin ticaret politikası açısından değerlendirebileceğimiz ilk hadise Tervel Han döneminde, 716 yılında Bulgarlar ile Bizans arasında yapılan bir anlaşmadır. Theophanes Confessor'un kroniğinde geçen bu anlaşma Tervel Han dönemi hadiseleri ile ilgili olarak değil de Kurum Han dönemi hadiseleri anlatılırken ve biraz da karışık bir şekilde aktarılmaktadır. Kurum Han, 811 yılında İmparator I. Nikephoros karşısında aldığı büyük galibiyetin ardından 812 yılında Debeltos'u kuşatıp ele geçirmiş ve şehrin nüfusunu başka yere nakletmişti. Bu sırada Bizans ordusunda baş gösteren birtakım karışıklıkların da etkisiyle Bulgarlar kuvvetlerini Trakya ve Makedonya'ya kadar getirince Anchialos, Beroia, Nikaia, Probaton, Philippoupolis, Philippi, Strymon ve diğer birçok kalelerdeki nüfus kendiliğinden bulunduğu yeri terk etmişti (Theophanis, 1883: 495-496). İşte içinde anlaşma teklifinin de yer aldığı Kurum Han'ın bundan sonraki faaliyeti hakkında kronik yazarı, AM 6305 (812/813) yılı için şu bilgiyi aktarmaktadır:

“Bu yıl, Bulgarların lideri Kroummos, Dargameros'u, Adramytionlu Theodosios ve patrik Germanus zamanında Bulgaristan'ın o zamanki hükümdarı olan Kormesios ile kararlaştırılan şartları yenilemek amacıyla yeni bir barış yolu aramak için İmparator Mihail'e gönderdi. [Söz konusu şartlar.] sınırı Trakya'daki Meleones olarak belirlemek; [haraç olarak] 30 libre altın değerinde giysi ve kırmızı [boyalı] postlar; ayrıca her iki taraftan gelen mültecilerin, kendi yöneticilerine karşı komplo kurmuş olsalar bile, ülkelerine geri gönderilmeleri ve her iki ülkede ticaret yapanların berat ve mühürlerle tasdik edilmesi gerektiği: Mührü olmayanın mal varlığı hazine tarafından müsadere edilecektir.”²

Devamında Kurum Han istekleri kabul edilmediği takdirde Mesembria üzerine yürüyeceği tehdidinde bulunuyordu. Anlaşma hakkında, daha kısa olmak kaydıyla bu kroniğin devamı olan Theophanes Continuatus'ta da bilgi aktarılmaktadır:

“Bulgarların hükümdarı Kurum, uzlaşma ve dostluk numarası yaparak, sanırım, önceki nesillere makul görüldüğü gibi, yıllık meblağın kendisine haraç olarak verilmesi şartıyla bir barış antlaşması yapmak istedi; Bulgar ve Romalı mültecilerin de kendi ülkelerine geri verilmesi gerektiğini sözlerine ekledi. Mültecilerle ilgili bu talep Senato'ya mantıksız görüldü, ancak hüküm süren imparator Mihail barışı sağlamakta başarısız olmamak arzusuyla Bulgar hükümdarıyla tamamen aynı fikirdeydi.”³

² “Τούτω τῷ ἔτει Κροῦμμος, ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγός, διὰ Δαργαμηροῦ τὰ περὶ τῆς εἰρήνης αὐθὶς πρὸς Μιχαὴλ τὸν βασιλέα ἐπροσβέυσσατο, ζητῶν τὰς ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Ἀδραμυτινοῦ στοιχηθείσας καὶ Γερμανοῦ τοῦ πατριάρχου σπονδὰς πρὸς Κορμέσιον, τὸν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ κύριον Βουλγαρίας· αἱ τοὺς ὄρους περιεῖχον ἀπὸ Μηλεῶνων τῆς Θράκης, ἐσθῆτάς τε καὶ κόκκινα δέρματα ἕως τιμῆς λ' λιτρῶν χρυσοῦ· καὶ ἐπὶ τούτοις τοὺς πρόσφυγας ἐκατέρων ἀποστρέφασθαι πρὸς ἐκάτερον, κἄν τύχωσιν ἐπιβουλευόντες ταῖς ἀρχαῖς, τοὺς δὲ ἐμπορευομένους εἰς ἐκατέρας χώρας διὰ σιγιλίων καὶ σφραγίδων συνίστασθαι, <τοῖς δὲ σφραγίδας μὴ ἔχουσιν ἀφαιρεῖσθαι> τὰ προσόντα αὐτοῖς καὶ εἰσκομίζεσθαι τοῖς δημοσίοις λόγοις.” (Theophanis, 1883: 497).

³ “ὅθεν ἄρτι Κροῦμμου τοῦ τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνος συμβάσεις καὶ φιλίας ὑποκρινομένου καὶ σπονδὰς ζητοῦντος εἰρηνικάς, εἰ μόνον τὰ κατ' ἔτος διδόμενα εἰς τὰξιν οἴμαι δοθῶσιν φόρου αὐτῷ, ὡς τοῖς πρότερον ἔδοξε,

Anlaşma hakkında en geniş bilgileri ihtiva eden bu iki kayıttan Theophanes Confessor'un kaydı mevcut haliyle oldukça karışıktır. Öncelikle metindeki kronolojik tutarsızlık araştırmacıları bir hayli uğraştırmıştır. Çünkü "Bulgar Hakanlar Listesi"ne göre (Ahmetbeyoğlu, 1994: 5) Kormisoş (737-754), Adramytionlu Theodosios (III. Theodosios, 715-717) ile Patrik Germanos'un (715-730) değil, V. Konstantinos'un (741-775) çağdaşıdır. Eğer anlaşma III. Theodosios döneminde yapılmış ise o sıralarda Bulgarların başında Tervel Han'ın olması gerekmektedir.

Karmaşayı düzeltme adına tarihçiler tarafından bazı çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Örneğin Theophanes'in anlaşmanın yapıldığı dönemdeki idarecileri karıştırdığı ve buna belki de Kormisoş döneminde yapılmış bir ateşkes anlaşmasının neden olduğu iddia edilmiştir (Runciman, 1930: 33, 59). Öte yandan G. Cankova-Petkova, esasen Tervel Han'ın kabul edilen tarihten çok daha önce idareden ayrıldığını (711 yılında Tervel Han'ın izini kaybettiğimizi, kaynaklarda ona yapılan bu tarihten sonraki atıfların anakronizm olduğunu iddia ederek), Bulgarların başına geçen üçüncü hükümdarın Kormisoş olduğunu ve dolayısıyla 716 tarihinde Bulgarların başında Tervel'in değil Kormisoş'un bulunduğunu söylemektedir (Cankova-Petkova, 1963: 43-44). Bundan başka 716 yılında otuz yıllık bir anlaşma yapıldığı ve bunun 746 yılında Kormisoş döneminde yenilediği ve karışıklığın da bundan kaynaklandığı görüşü (Oikonomides, 1988: 29) kronolojik karmaşayı giderme adına sunulan diğer bir çözüm yoludur. Bununla birlikte Theophanes'in, bu bilgiyi neden ilgili dönemde değil de Kurum Han dönemini anlatırken verdiği konusu bir soru işareti olarak kalmakla birlikte, İmparator ve Patrik'in dönemini doğru ve net bir şekilde vermesi nedeniyle 716 yılında Bizans devleti ile Bulgarlar arasında bir anlaşmanın yapıldığı genel kabul görmüş bir husustur (Zlatarski, 2007: 177-178; Runciman, 1930: 32; Fehér, 1999: 49; Oikonomides, 1988: 29).

Theophanes'in kaydındaki ikinci ve daha önemli belirsizlik Kurum Han tarafından sunulan anlaşma maddeleri ile ilgilidir. Mevcut metnin dört temel madde içerdiği görülmektedir: birincisi Bizans ile Bulgar Devleti arasındaki sınırın tespiti, ikincisi Bulgarlara ödenecek verginin miktarı, üçüncüsü mültecilerin karşılıklı olarak ülkelerine iadesi ve sonuncusu iki ülke arasındaki ticaretin devlet kontrolüne alınması. Kurum Han'ın barış teklifindeki şartlar bu şekilde dört madde halinde başka herhangi bir kaynaktan geçmemektedir. Bulgar tarihi ile ilgili genel nitelikli bilimsel çalışmalarda Theophanes'in kaydındaki anlaşma teklifi ile ilgili bütün maddelerin esasen 716 yılı anlaşmasında mevcut olduğu ve dolayısıyla Tervel Han ile İmparator III. Theodosios arasında kararlaştırıldığı kabul edilmektedir (Zlatarski, 2007: 178-183; Runciman, 1930: 32-33; Mutaftçiev, 1943: 148-149; Fehér, 1999: 62 vd.; Primov, 1978: 14-15). Ancak Kurum Han'ın ultimatomundaki maddelerin tamamının 716 anlaşmasında mevcut olmadığı, esasen maddelerin iki kısımdan oluştuğu, birinci kısmın (ilk iki madde) 716 anlaşmasındaki maddelerin özeti niteliğinde olduğu, ikinci kısmın ise (son iki madde) Kurum Han'ın kendi eklemeleri olduğu şeklinde farklı görüşler de mevcuttur⁴.

Meseleyi daha net anlayabilme adına kaynaklardaki ifadelerle biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. Theophanes Confessor olayı aktarırken, önce adı geçen idareciler döneminde yapılan bir anlaşmadan bahsediyor ve hemen ardından ilk iki maddeyi zikrediyor. Bu aktarım ilgili maddelerin önceki anlaşmada var olduğu imasını akla getirmektedir. Theophanes'in bundan sonra "καὶ ἐπὶ τούτοις" (bunun ardından) ifadesini kullanarak diğer iki maddeyi aktarması, son iki maddenin aynı bağlamda düşünülmediğine işaret etmektedir. Aynı şekilde onun "Devamı" olan Theophanes Continuatus'un kaydında da vergi maddesinin ardından mülteciler ile ilgili kısım "προστιθέντος" (ekledi) ifadesi kullanılarak aktarılmaktadır. Bu da ilgili maddenin Kurum Han tarafından eklendiğini göstermektedir (Cankova-Petkova, 1976: 38; Oikonomides, 1988: 29). Yine Theophanes Continuatus'ta "yıllık

καὶ προστιθέντος ὡς καὶ τοὺς πρόσφυγας Βουλγάρων, πρὸς δὲ καὶ Ῥωμαίων εἰς τοῦπίσω ἐκδίδοσθαι τῷ ἑαυτῶν ἔθνει, ἄτοπον ἐφάνη τὸ τῶν προσφύγων τοῖς τῆς συγκλήτου βουλῆς, εἰ καὶ ὁ βασιλεύων Μιχαὴλ ὅλως ἐγένετο τῆς δόξης τοῦ ἄρχοντος τῷ γε δὴ τῆς εἰρήνης βούλεσθαι μὴ ἀποτυχεῖν." (Theophanes Continuatus, 2015: 22).

⁴ Oikonomides, daha 1924'te dikkat çekilmiş olan bu hususun Beşevliev ve Christophilopoulou dışındaki bilim adamları tarafından göz ardı edildiğini belirtmektedir (Oikonomides, 1988: 29). Cankova-Petkova da aynı ihmalden yakınıp son iki maddenin Kurum Han'ın eklemesi olduğunda ısrar etmektedir (Cankova-Petkova, 1976: 37-40).

meblağ” ifadesi “öncekilerin kabul ettiği” şeklinde ifade ediliyor⁵. Bu ise bu maddenin doğrudan Kurum’dan önce mevcut olduğunu gösteriyor. Symeon Logothete de kendi aktarımında Kurum’un daha fazla vergi talep ettiğini bildirmektedir. “Daha fazla” vurgusu zaten ödenmekte olan bir vergiyi ima etmektedir⁶. Vergi meselesiyle ilgili olarak ayrıca, bu anlaşma ile ilgili olmasa bile Tervel döneminde Bizans’ın Bulgarlara vergi ödediğine dair Mes’ûdi’nin bir kaydı mevcuttur⁷. Şu hâlde sınır ve vergi ile ilgili maddelerin 716 anlaşmasında geçtiği kesindir.

Mülteciler ile ilgili madde kuvvetle muhtemel Kurum Han tarafından eklenmiştir. Mesela ilginç bir şekilde Genesios da aynı konudan, yani Kurum Han’ın barış teklifinden bahsederken sadece esir değişimi talebini zikretmektedir (Genesios, 1998: 12). Benzer şekilde Skylitzes aynı konuda Kurum Han için esir değişimi dışında bir talepten bahsetmemektedir (Skylitzes, 2010: 13). Bu bilgiler mültecilerle ilgili talebin Kurum’a ait olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Zaten Theophanes Continuatus adlı eserde mülteciler ile ilgili maddelerin geniş tartışmalara konu olduğu ve senato tarafından reddedildiği gerekçeli olarak anlatılmaktadır (Theophanes Continuatus, 2015: 22-24). Bu konunun senatoda geniş tartışmalara neden olmasını, sorunun daha önce neredeyse hiç gündeme getirilmediği ve tartışılmadığı şeklinde yorumlayan Cankova-Petkova, Asparuh’un ilk haleflerinin hükümdarlığı döneminde siyasi mülteciler sorununun gündeme gelmesinin pek mümkün olmayacağını çünkü o dönemde neredeyse hiç mülteci olmadığını söylemektedir. Ayrıca Kurum Han’ın son iki maddeyi kendisinin eklediğine gerekçe olarak, bir yüzyıl boyunca Bulgar devletinde meydana gelen değişimlerin yanı sıra, devletin VIII. yüzyılın son on yıllarında ve IX. yüzyılın başındaki farklı siyasi ve ekonomik evrim aşamasında olduğunu göstermektedir (Cankova-Petkova, 1976: 39). Zaten mülteci konusunun, içerdiği talep açısından güncel bir konu olması gerekir. Bu hususta yaklaşık yüz yıl önceki bir talebin yenilenmesi pek mümkün görünmemektedir.

Ticaretin devlet kontrolüne alınması ile ilgili son maddeye gelecek olursak esasen üçüncü madde için öne sürülen argümanlar dördüncü madde için de geçerli sayılabilir. Zira Tervel Han döneminde böyle bir anlaşma maddesi uygulandığına dair Theophanes Confessor dışında başka hiçbir kaynakta bilgi yoktur. Onun verdiği bilgi de yukarıda görüldüğü üzere, maddenin önceki anlaşmada mı geçtiği yoksa Kurum Han’ın eklemesi mi olduğu konusunda net bir çıkarım yapmaya imkân vermemektedir. Şunu ifade edelim ki, kaynaklardaki bilgi eksikliği nedeniyle bu konuda kesin bir yargıya varacak durumda değiliz. Uygulamanın Tervel Han döneminde başlamış olması ihtimal dahilinde olmakla birlikte, aşağıda değinileceği üzere yeniden yoğunlaşmaya başlayan ticareti düzenlemeye çalışan Kurum Han’ın koymaya çalıştığı yeni bir anlaşma maddesi olması daha muhtemeldir.

Bu noktada hangi maddenin hangi tarihte gündeme geldiğini anlamak açısından belki de şu soruyu sormak anlamlı olabilir: Eğer Kurum Han’ın barış şartı olarak öne sürdüğü dört madde 716 yılı

⁵ “...εἰ μόνον τὰ κατ’ ἔτος διδόμενα εἰς τὰξιν οἶμαι δοθῶσιν φόρου αὐτῶ,”.

⁶ “ἐπιζητῶν καὶ πάμπολλα πάκτα.” (Symeon Logothetes, 2006: 209).

⁷ “Justin’in ikinci iktidarı otuzuncu hükümdar devridir. Tarfelâ’nın [Tervel] yardım etmesi karşılığında ona yıllık haraç vermeyi vaat etmişti. Bunu yapıyordu.” (Mesûdi, 2018: 121; Şan, 2017: 528). Oikonomides, bu konuyu incelediği çalışmasında “[haraç olarak] 30 libre altın değerinde giysi ve kırmızı [boyalı] postlar” ifadesinin esasen yıllık vergi değil Bulgar ticaretine, ilgili mallar için konulmuş bir kota olduğunu ileri sürmektedir. Giysiden kastedilenin ipek giysi olduğunu ve bunun boyalı derilerle birlikte o dönemde Bizans başkentinde üretilen miktarı az ama değeri yüksek ticari emtia olduğunu, bu anlaşma ile de Bizans’ın her yıl bu mallardan 30 libre altın değerinde bir miktarı Bulgarlara satmayı kabul ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla zikredilen altın miktarı yapılacak ihracatın toplam miktarının tavan fiyatını oluşturmaktadır. Böylelikle malların kalitesi ve fiyatı düşünce ihracat miktarı artacaktır. Ayrıca bu ticaretin 716 yılından önce de mevcut olduğunu ve bu anlaşma ile yoğunluğunun ayarlandığını ve ihraç miktarının garantiye alındığını eklemektedir. Oikonomides yine Bizans ile Bulgarlar arasındaki bahsi geçen ticaretin Karadeniz kıyısındaki önemli bir ticaret merkezi olan Mesembria üzerinden yürütüldüğünü ve Theophanes’in kaydında yer alan Kurum Han’ın imparatoru Mesembria’yı almakla tehdit etmesinin ve sonuçta da almasının bu durumla alakalı olduğunu söylemektedir (Oikonomides, 1988: 30-31). Bundan başka Sophoulis, Kurum’un buradaki isteğinin yıllık vergi miktarı değil kendi şahsı için hediye talebi olduğunu, yıllık vergi talebini ise daha sonra başkent surları önüne geldiğinde bildirdiğini söylemektedir (Sophoulis, 2012: 230).

anlaşmasında Bizans tarafından kabul edilmiş olan maddeler ise şimdi Kurum döneminde aynı maddeler Bizans tarafından neden kabul edilmemektedir? Sonuçta Bizans Kurum Han döneminde, Bulgarlar karşısında, 716 yılındakinden daha güçlü bir durumda değildir. Bizans-Bulgar ilişkilerinin o zamanki durumuna baktığımızda, Asparuh Han liderliğindeki Bulgarlar üzerine IV. Konstantinos'un yaptığı ilk sefer bozgunla sonuçlanmış, sonrasındaki seferler de daha iyi sonuç vermemiştir. Bununla birlikte Bizans 695 yılında yaklaşık yirmi yıl sürecek bir kaos dönemi yaşamış, art arda gelen taht değişiklikleri devleti iyice güçsüzleştirmişti. Nihayetinde 715 yılında tahta çıkan III. Theodosios, bir yandan iç karışıklıkların etkisi diğer yandan Arap ilerleyişi gibi sıkıntılı bir süreçte iken Bulgarlarla anlaşma imzalamak zorunda kalmıştı. Dolayısıyla Bizans'ın, VIII. yüzyıl başlarındaki yani 716 anlaşmasını kabul ettiği dönemdeki siyasi pozisyonu pek de parlak değildi. Aynı şekilde Kurum Han'ın anlaşma teklif ettiği sıralardaki durumu da bundan daha iyi değildi. 811 yılında İmparator'un da hayatını kaybettiği ağır yenilgi hala hafızalardaydı. Aynı felakette yara almış olan yeni imparator da uzun yaşamamış yerine I. Mikhail başa geçmişti. Kurum Han Develtos'u zapt etmiş güneye doğru ilerlemekteydi. Bu tehlike karşısında Mikhail, Charlamagne'in "imparator" unvanını dahi kabul etmek zorunda kalmıştı (Ostrogorsky, 1995: 117-145, 182-187; Treadgold, 1997: 323-345, 429-431). Evet iki dönem arasında imparator V. Konstantinos'un meşhur dokuz askeri seferiyle özdeşleşen bir Bizans üstünlük dönemi yaşanmıştı. Ancak gelinen noktada V. Konstantinos dönemindeki üstünlükten eser kalmamıştı. Dolayısıyla 812 yılındaki durum 716 yılındakinden hiçbir suretle daha parlak değildi. Bu durumun bize Kurum Han'ın öne sürdüğü şartların eskisine göre yeni talepler içerdiğini gösterdiği kanısındayız. Bu kabul aynı zamanda Theophanes'in hadiseyi neden Tervel dönemi olaylarını anlatırken değil de Kurum dönemi olaylarını anlatırken bahsettiği meselesini de daha anlamlı hale getirmektedir. Çünkü kronik yazarı Kurum'un yeni olan isteklerinden bahsetmişti ve onunla bağlantılı olarak geriye dönüş yapmıştı. Netice itibariyle bahsi geçen dört maddenin ikisinin 716 yılındaki anlaşmada mevcut olduğu, diğer ikisinin Kurum Han'ın güncel talepleri olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi Tervel Han dönemine geri dönebiliriz. Burada 716 yılında Tervel Han tarafından Bizans'a görünüşe göre kabul ettirilmiş olan anlaşma maddelerinden sınır ile ilgili maddenin devletin ticaret politikası açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki, kaynakta aktarılan ilgili maddede sınırın Trakya'daki Meleones olarak belirlenmesi şart koşulmaktaydı. Burada imparatorluk ile Bulgar ülkesi arasındaki bahsi geçen sınır, tarihçiler arasında oldukça tartışmalı olmakla birlikte, kabaca Kuzey Trakya'da, muhtemelen Burgaz Körfezi'nden, Sozopolis ve Debeltos'tan Beroe, Sredna Gora ve Yukarı Strymon vadisine uzanan bir çizgiyi takip etmiş olmalıdır (Runciman, 1930: 32-33; Obolensky, 1971: 65-66; Sophoulis, 2012: 229). Bu, Bulgar Devleti'nin Kuzey Trakya ovasına doğru genişlemeye başladığını, sınırlarını Bizans'ın Mesembria ve Anchialos limanlarına çarpıcı bir mesafeye kadar ilerlettiğini ve bir noktada Belgrad-İstanbul karayoluna ulaştığını göstermektedir (Primov, 1978: 13-14; Obolensky, 1971: 66). Esasen bu hususun daha iyi anlaşılması için orta çağda Balkanlardaki yol ağına kısaca bir göz atmakta fayda vardır.

Balkanlardaki yol güzergâhları içerisinde en önemlisi *Via Militaris* denen Belgrad (Singidunum) - İstanbul (Konstantinopolis) karayoluydu. Muhtemelen Romalılar tarafından inşa edilmesinden itibaren modern zamanlara kadar, Orta Avrupa'yı İstanbul'a bağlayan ana kıta güzergahı olarak hizmet etmiştir. Yol, Belgrad'dan başlayıp Niş (Naissus), Sofya (Serдика), Filibe (Philippopolis) ve Edirne'den (Adrianople) İstanbul'a uzanıyordu. Bu yol, Kuzey Denizi kıyılarından başlayan, Rhine vadisine tırmanan, Milano, Verona ve Aquileia'dan geçen, Poetovio'ya ulaşan ve sonra Drava vadisinden aşağı inen büyük askeri yolun devamıydı. Bu güzergâh, özellikle Roma siyasi merkez olma vasfını yitirdikten sonra, İstanbul'u Batı'ya bağlayan ana transit yol haline geldi. Ayrıca Tuna ağzından Varna, Mesembria ve Anchialos tarikiyle Karadeniz kıyısını takip ederek bağlanan ikinci, yine Tuna üzerindeki Novae'den Shipka geçidi üzerinden güneye inen üçüncü bir yol, bu ana yolun kuzey istikametinde Tuna ile bağlantısını sağlayan öteki kanallarını oluşturuyordu. Ana yolun güneyinde ise Niş şehrinde ayrılıp Üsküp (Skopje) istikametine doğru giden ve az çok Morava-Vardar vadilerini takip ederek Selanik'e (Thessalonike) ulaşan yol ise Belgrad-Selanik arasındaki en önemli güzergahı oluşturmaktaydı. Yarımada'yı doğudan batıya kesen diğer bir Roma askeri yolu ise, Adriyatik kıyısındaki Draç'tan (Dyrrhachium) başlayıp Ohri'den (Ohrid) geçerek Vodina (Edessa) üzerinden Selanik'e ulaşan ve oradan da deniz ve dağlar arasındaki alçak yerleri takip ederek İstanbul'a ulaşan *Via Egnatia*'dir. Bu

yol da Roma'dan Brindisi'ye uzanan *Via Appia*'nın devamı niteliğindedir. Bir başka deyişle, Konstantinopolis'in kurulmasıyla birlikte, iki imparatorluk başkentini birleştiren ana eksen niteliği kazanmıştı. Batı ile Doğu, Adriyatik ile Ege, Roma ile Konstantinopolis arasındaki bağlantıları sağlayan yol bu yoldu. Ordu tarafından ve ordu için yapılmış bu yol, ticaret yolu olarak da işlev görüyordu. Bu Roma yolları bir askeri garnizonlar ve kaleler sistemi ile korunuyordu, özellikle de dar geçitlerden geçtiği yerlerde. Bunlardan bazıları etraflarına eski askerlerden ve tüccarlardan oluşan bir nüfus toplamıştı ve gerçek birer şehir haline gelmişlerdi (Bu yolların detaylı güzergâhları ve tarihi önemleri hakkında bkz. Ekler: Harita 1; Obolensky, 1971: 18-24; Browning, 1975: 24-25; Avramea, 1999: 3-7. Avramea, 2002: 64-74; Sophoulis, 2012: 55-56; Laiou, 2012: 127-128). Görüldüğü üzere bu yollar sadece Balkanlar içerisinde iletişimi sağlamakla kalmıyor iki ana yolun devamı olan yollar vasıtasıyla Bizans'ın Batı ile olan temasını da sağlıyordu.

716 anlaşmasında tespit edilen sınır, aşağı yukarı Büyük Siper (Great Fence) denen ve kalıntıları günümüze kadar ulaşmış olan sınır hattına (bu sınır hattı için bkz. Harita 2) tekabül etmekteydi. Bu genişleme iki açıdan oldukça önemli idi. Birincisi yukarıda da geçtiği üzere Bulgar sınırı Bizans'ın batı ile iletişimini sağlayan en önemli iki ana yoldan biri olan Belgrad-İstanbul yoluna dayanmıştı. Bu da Bulgarlara burada işleyen ticari trafiği kontrol etme imkânı veriyordu. İkinci olarak Bulgarlar, devletin kuruluşundan itibaren doğal sınırı olarak görülen Balkan Dağları'nı ilk kez aşmışlardı. Yayıldıkları bölge üç tarafı Balkan Dağları, Rodoplar ve Istranca Dağları'yla çevrili Kuzey Trakya ovasıydı. Bu bölge, stratejik avantajının yanında ekonomik ve ticari açıdan da oldukça önemli idi. Balkan Yarımadası'nın en zengin tarım alanlarından biriydi ve aynı zamanda önemli Karadeniz limanlarının ve zanaatkarlık merkezlerinin bulunduğu yer burasıydı (Marinow, 2014: 20-22). Dolayısıyla Bulgarlar Doğu Karadeniz'in en önemli ticari limanlarının hinterlandına hâkim duruma gelmiş oluyordular. Böylelikle Bizans'ın o dönem için Balkanlardaki hem en önemli ticaret limanlarıyla ve hem de en önemli kara ticaret yoluyla bağlantı tesis etmiş bulunuyorlardı (Fehér, 2010: 293; Obolensky, 1971: 66). Ayrıca şu hususu da dikkate almak gerekmektedir. 716 anlaşması bildiğimiz kadarıyla herhangi bir Bizans-Bulgar savaşı sonrasında imzalanmamıştı. Neticede Arap tehlikesi karşısında İmparator'un destek arayışının bir sonucu olarak kabul edilmişti. Dolayısıyla ele edilen ticari anlamdaki önemli genişleme savaşarak elde edilip onaylatılmış bir kazanım değil diplomatik yolla elde edilmiş bir talepten ibarettir. Bu da bize ticari bağlamda bilinçli bir politika takip edildiğini göstermektedir.

Tervel Han'dan sonra Bulgarlar hakkında Bizans kaynaklarındaki bilgi akışı bir süre kesintiye uğramaktadır. Peş peşe yaşanan hükümdar değişimlerinden ve Bizans devletinin karşı saldırılarından anladığımız kadarıyla devlet ciddi bir iç bunalım dönemi geçirmiştir. Kardam Han (777-802) zamanında biraz toparlanma emareleri görülse bile Bulgarların eski güçlerine ulaşmaları ancak Kurum Han (802-814) döneminde gerçekleşecektir (Bulgarların bu karışık ve zayıf dönemi için bkz. Runciman, 1930: 34-50; Fehér, 1999: 49-52; Fine, 1983: 74-78; Primov, 1978: 7-40; Karatay, 2010a: 1-18; Ahmetbeyoğlu, 2020: 84-91; Kayapınar, 2002: 632-633; Küçüksipahioğlu, 2008: 223-226). Kurum'un ise Bizans'a karşı olan politikasında ticaretin önemli bir yer tuttuğunu baştan ifade etmemiz gerekir.

2. Kurum Han Dönemi (802-814)

Öncelikle bu dönemin siyasi hadiselerine daha yakından bakıldığında güney istikametinde bir genişleme çabasının ön plana çıktığı görülmektedir. Kurum Han bu yönde mücadeleyi sürdürürken aynı zamanda Bizans'a, iki ülke arasındaki ticareti düzenlemeyi amaçlayan hükümler içeren bir anlaşma teklifinde de bulunmuştur. Bu teklifi, yukarıda aktarıldığı üzere ordusuyla Mesembria önlerine geldiği zaman yapacaktı. Bu noktaya gelene kadarki siyasi sürece kısaca bakacak olursak: Kurum Han'ın güney istikametinde askeri harekate başlamasını Bizans İmparatoru'nun başarısız bir seferi tetiklemiş gibi görünmektedir. 807 yılında İmparator I. Nikephoros Bulgarlar üzerine bir sefere çıkmıştı ancak Edirne'ye geldiğinde kendine karşı bir isyan hazırlığı nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. 808 yılı sonlarında Bulgarlar, Makedonya'da Strymon bölgesine, o sırada burada bulunan garnizon askerlerinin maaşlarının ödendiği bir sırada, baskın yaptılar. Birçok askeri öldürmekle birlikte dağıtılan paraya da el koydular. Kurum Han bunun hemen ardından Sofya'ya (Serдика) saldırdı ve kısa bir kuşatmanın ardından şehri ele geçirdi (Theophanis, 1883: 482-485). İmparator bu saldırılara 811 yılında çıktığı ve

sonucunda hayatını kaybetmek suretiyle büyük bir felaket yaşadığı seferle cevap vermek istedi (Theophanis, 1883: 489-492; *811 Yılı Kroniği*, çeviriler: Dujčev, 1965: 205-254; Stephenson, 2006: 87-109; Uçar, 2021: 637-374). Ardından saldırıya geçen Kurum Han 812 ilkbaharında Develtos'u ele geçirdi ve nüfusunu Bulgar ülkesi içlerine göç ettirdi (Theophanis, 1883: 495-496). Ayrıca Bulgarlar Debeltos, Kanstantia, Anchialos ve Sozopolis'i ilhak ederek güney yönünde işgallerini genişlettiler⁸. İşte bundan sonra Kurum Han Bizans'a elçi göndererek anlaşma talebinde bulundu (Kurum dönemi siyasi hadiseleri için bkz. Zlatarski, 1980-1981: 125-146; Karatay, 2010b: 101-108; Ahmetbeyoğlu, 1996: 15-27; Kafesoğlu, 1985: 23-29; Runciman, 1930: 50-70; Sophoulis, 2012: 180-216, 221-245, 249-264).

Bütün bu hareketlerde esasen güney istikametinde bilinçli bir genişleme amacı güdülmektedir. Strymon baskını Ege denizi yolunu açmak (Zlatarski, 1980-1981: 127), Sofya saldırısı ise İstanbul-Belgrad yolu üzerindeki en önemli stratejik noktalardan biri üzerinde Bulgar tehdidini hissettirmeyi amaçlıyordu. Bundan sonra ele geçirilen Debeltos şehri, Mesembria, Anchialos ve Sozopolis şehirlerini İstanbul'a bağlayan kuzey-güney sahil yoluna hakimdi. Kurum, Debeltos'u ele geçirerek, diğer kıyı şehirleri ile imparatorluk başkenti arasındaki kara iletişimini kesmeyi amaçlamıştı (Sophoulis, 2012: 222). Bütün bunlardan anlaşılabilir ki ticaret yolları üzerinde bir hakimiyet tesisine gayret edilmekteydi. Güneye yönelik bu tehditkâr işgallerin sonrasındadır ki Bizans'a elçi gönderilmiş ve Tervel Han dönemindeki anlaşmasının yenilenmesi istenmişti. Olumsuz cevap karşısında da Mesembria'nın alınacağı tehdidi ihmal edilmemişti. Bu durum Kurum'un amacının daha ileri gitmek olmadığını, anlaşma şartlarının kabulü ile yetineceğini göstermektedir. Zaten sonrasında Han'ın işgalleri genişletmesi, Bizans'ın anlaşma teklifini kabul etmemesi nedeniyle vuku bulmuştur.

Şimdi Kurum Han'ın anlaşma teklifine dönecek olursak, yukarıda detaylı olarak ele aldığımız dört maddeden ikisinin Tervel Han dönemindeki 716 anlaşmasında bulunan diğer ikisinin de Kurum Han tarafından eklenen maddeler olduğunu söylemiştik. 716 anlaşmasındaki sınır ile ilgili maddeyi de ticaret açısından yorumlamıştık. Şimdi Kurum'un sınır ve ticaret açısından eski statüye dönmek istediği açıktır. Zira haritaya bakıldığında, anlaşmada sınır olarak teklif edilen bölgelere kadar olan yerlerin halihazırda Kurum tarafından zaten ele geçirilmiş olduğu görülecektir. Dolayısıyla esasen sınır ile ilgili madde mevcut haliyle fiili durumun Bizans tarafından onaylanması isteğinden başka bir anlam taşımamaktadır. Burada Kurum Han'ın önceki anlaşmanın ihyası için çabalaması hem o anlaşmanın Bulgarlar lehine düzenlemeler içerdiğinin hem de şimdiki durumda yürürlükten kalkmış olduğunun açık bir göstergesidir. Esaslarını tam tespit edemediğimiz ticari düzenlemeler içerdiği kuşkusuz olan Tervel anlaşmasının Bizans tarafından yürürlükten kaldırılması Bulgarların sekizinci yüzyılda yaşadıkları karışıklık döneminde vuku bulmuş olmalıdır. İşte bu, bir nevi fetret devri diyebileceğimiz dönem Bizans, üstünlüğü ele geçirmiş olmanın avantajını da kullanarak, önceki mükellefiyetlerinden kurtulmak için değerlendirmiş ve anlaşılabilir ki 716 anlaşmasını tek taraflı olarak bozmuştur.

Burada sınır ve ticari ilişkilerin, devletlerin gücü ve siyasi gelişmelerin etkisi gibi değişkenlerden nasıl etkilendiği konusunda önceki dönemden benzer bir hadiseyle bağlantı kurmak suretiyle önemli bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Bizans Devleti Attila Hunları döneminde de önce güçlü rakibine imtiyazlar vermek zorunda kalmış, sonra üstünlüğü ele geçirince bunları geri almak için harekete geçmişti. Attila'nın ölümünden sonra çocukları önce bir süre dağılmakta olan Germen boylarıyla mücadele etmişler ardından Bizans'a gönderdikleri elçilerle yeniden sınırdaki ticaret pazarlarının açılmasını istemişlerdi. Bu amaçla gönderilen elçilik heyetini Priscus eserinde şu şekilde nakletmektedir: "*Attila'nın oğullarından İmparator Leo'ya, önceki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla bir elçilik heyeti geldi. Elçiler aynı zamanda bir barış anlaşması yapmanın ve eskiden olduğu gibi Tuna'da pazar kurup Romalılarla ticaret yapmanın iyi olacağını söylediler. Elçiler hiçbir konuda başarı sağlayamadan geri döndüler. Çünkü imparator, Roma ülkesine çok zarar vermiş olan Hunları Roma ticaretine dâhil etmek istemiyordu*" (Priscus, 1983: 353). Bu kayıttan gayet net bir biçimde anlaşıldığı üzere Attila'nın ölümünün ardından Bizans üstün duruma geçince yaptığı ilk iş ticaret kanallarını

⁸ Bu dönemde ele geçirilen yerler, 811-813 savaşları sırasında Krum'un kazandığı zaferleri anlatan Hambarlı yazıtında da zikredilmektedir. Yazıtın çevirisi için, Petkov, 2008: 6-7.

kapatmak olmuştur. Bu konuda Bizans idarecilerinin zihniyet dünyasını, Priscus, İmparator Leo'nun şahsında “Çünkü imparator, Roma ülkesine çok zarar vermiş olan Hunları Roma ticaretine dâhil etmek istemiyordu” ifadeleriyle açıkça ortaya koymaktadır. Demek ki yaklaşık üç asır sonra Bizans yine aynı hareket tarzıyla, zamanında üstün durumda olan rakibine verdiği ticari imtiyazı şartlar değişip kendisi üstün duruma geldiğinde hemen geri alma konusunda tereddüt göstermemiştir. Ancak şimdi Kurum Han'ın idaresinde Bulgarlar tekrar eski güçlerine ulaşmışlardır. Bulgar hükümdarı aynı maddelerde ısrar ettiğine göre eski anlaşma Bulgarlar için oldukça karlı olmalıydı (Sophoulis, 2012: 228). Yüz yıl kadar sonra bile hatırlanıp canlandırılması için uğraşıldığına bakılırsa ya etkisinin uzun dönem Bulgarlar arasında hissedilmiş olduğunu veya O. Karatay'ın dikkat çektiği üzere (Karatay, 2010b: 104) Bulgar sarayında iyi bir arşiv ve vakayiname geleneğinin bulunduğunu varsaymamız gerekir.

Şimdi Kurum tarafından eklenen maddelere dönebiliriz. Bunlardan biri mültecilerin iadesi ile ilgili idi. Diğerleri ise iki ülke arasındaki ticareti düzenliyor ve devlet kontrolünü öngörüyordu. Burada konumuz açısından bizi ticaret ile ilgili düzenleme ilgilendirmektedir. İlgili madde, “Her iki ülkede ticaret yapanların berat ve mühürlerle tasdik edilmesi gerektiği, mühürü olmayanın mal varlığının hazine tarafından müsadere edileceği” hükmünü taşıyordu. Burada ticari faaliyetle uğraşanların doğrudan devlet kontrolünde olması ve dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması gibi bir gaye güdüldüğü açıktır. Bu şekilde kaçakçılığın da önlenmesi sağlanacaktır. Bu açıdan bakıldığında maddenin ticari faaliyetlere bir düzenleme getirdiğini söylemek mümkündür. Bu da iki devlet arasında halihazırda yapılmakta olan ticari faaliyetlerin bulunduğu işaret etmektedir (Primov, 1978: 15, ancak maddenin 716 anlaşmasında mevcut olduğunu kabul etmektedir). V. Konstantinos'un savaşları ile kesintiye uğramış olması muhtemel olan ticari ilişkiler, Bulgar ülkesinin kuzeydoğu kesiminde IV. Leo (775-780) dönemine ait sikkelerinin bulunmasının (Sophoulis, 2012: 160) ve daha sonra Kurum tarafından alındığında Mesembria'da büyük miktarlarda altın, gümüş ve diğer malların ele geçirilmesinin (Theophanis, 1883: 499) gösterdiği gibi yeniden canlanmaya başlamıştır. İşte Kurum'un bu ticari faaliyetlere çeki düzen vermek istediği göze çarpmaktadır.

Öte yandan mevcut haliyle bu maddenin Bulgarlar için mi yoksa Bizans için mi avantajlı olduğu konusu tartışmalıdır. Primov maddenin dış ticarete daha tecrübeli olan Bizans için daha avantajlı olacağını çünkü Bizans'ın her türlü ithalat ve ihracattan vergi aldığını, böylelikle de vergisi ödenmemiş mallara el koyma hakkı elde ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca uluslararası pazara adım atan Bulgar Devletinin Bizans deneyimini benimsemiş olduğunu ve Bizanslıların uyguladığı önlemleri uygulamayı faydalı bulduğunu eklemektedir (Primov, 1978: 14). Ancak maddenin Kurum tarafından teklif edildiği unutulmamalıdır. Onun bu maddeyi koymaktaki amaçlarından birinin de Bizans casuslarının tüccar olarak Bulgar ülkesine girmesini engelleme çabası olduğu belirtilmiştir (Sophoulis, 2012: 232; Curta, 2011: 30). Zira Bizans casuslarının Bulgarlar içerisinde faaliyette oldukları Theophanes'in daha önceki döneme ait bir kaydından net bir şekilde bilinmektedir⁹.

Neticede Kurum Han'ın barış teklifi Bizans tarafından reddedilince o da söylediğini yapmak için harekete geçti ve Mesembria'yı kısa bir kuşatmanın ardından ele geçirdi (Theophanis, 1883: 499). Mesembria Balkanların en önemli ve en zengin şehirlerinden biriydi. Sağlığa çok yararlı kaplıcalara sahip olmanın yanı sıra büyük bir ticaret merkeziydi. Hem Doğu Bulgar ülkesinde üretilen ürünler için yükleme limanı hem de İstanbul'dan Tuna'ya ve Karadeniz'in kuzey sahillerine giden gemiler için uğrak yeri idi (Runciman, 1930: 60). Kurum Han ilerleyişine bundan sonra da devam etti. Trakya'da Bulgar güçlerinin uğradığı küçük çaplı başarısızlıkların ardından o, 813 yılında Versinikia'da Bizans ordusuyla karşı karşıya geldi. Burada elde ettiği ezici galibiyetin ardından başkent istikametinde ilerleyen Bulgar hükümdarı yol üzerindeki Edirne'yi de kuşatarak İstanbul önlerine kadar geldi. Ancak şehrin surları karşısında aciz kalan Kurum Han, teklif ettiği anlaşma maddeleri de kabul edilmeyince, İmparator'un düzenlediği bir suikasttan hafif yaralı kurtulmuş bir şekilde ve öfkeyle etrafı yağmalayarak geri döndü.

⁹ 773 yılında Telerig Han bir kurnazlık yaparak imparatora bir mektup yazıp Bizans'a sığınmak istediğini ve bu nedenle Bulgar ülkesinde ona yardım edebilecek adamlarının olup olmadığını sormuştu. İmparator kendi adamlarının isimlerini bildirince Telerig Han hepsini öldürmüştü (Theophanis, 1883: 448).

Dönüşte de kuşatma altındaki Edirne'yi ele geçirip nüfusunu sürgün etmeyi ihmal etmedi. Sonrasında Lüleburgaz'a (Arcadiopolis) kadar uzanan diğer bir askeri sefer Bulgarlar için elde edilen ganimet açısından hayli kazançlı olmuşsa da Kurum Han başkenti almak için daha kapsamlı bir hazırlık içerisindeyken 814 yılında aniden hayatını kaybetmiştir (Theophanis, 1883: 499-503; Theophanes Continuatus, 2015: 24; Genesis, 1998: 5, 11-12; Symeon Logothetes, 2006: 158-160; Skylitzes, 2010: 5-6, 13-14; Zlatarski, 1980-1981: 131-139; Karatay, 2010b: 104-106; Runciman, 1930: 60-68; Sophoulis, 2012: 233-245, 249-264).

Ticaret politikası açısından yorumlayabileceğimiz herhangi bir gelişmenin olmadığı Mesembria'dan sonraki faaliyetler, o zamana kadar elde edilen kazanımları garantiye almak ve Bizans'a kabul ettirmek şeklinde değerlendirilmelidir. Çünkü Kurum Han'ın eğer ölmeden hemen önceki son hazırlıklarını hariç tutarsak İstanbul önlerine geldiğinde barış için talep ettikleri, 812'de Mesembria'yı almadan hemen önce talep ettikleri kadar bile değildi. Sadece vergi talebinde bulunmuş ve bunun da çok miktarda altın, giysiler ve seçilmiş genç kızlar olarak ödenmesini istemişti¹⁰. Kurum Han'ın burada sadece vergi talebinde bulunmasını yorumlamak kolay iş değildir. Mesembria önlerinde dört temel istek söz konusu idi. Bunlardan sınır ile ilgili olan belki de istenen hattın ilerisine geçildiği için artık anlamını yitirmişti. Vergiyi ise zaten şimdi talep ediyordu. Peki diğer iki mesele yani mülteciler ve ticari kontrol meselesi ne olmuştu? Özellikle konumuz açısından ticareti düzenleyen madde ile ilgili olarak Bizans'ın bunu kabul ettiğine ve uyguladığına dair hiçbir bilgi yoktur. Zaten iki devletin savaş hali devam etmektedir. Ancak şunu da göz önünde tutmak gerekir ki ticaret ile ilgili madde esasen her iki ülke için de karşılıklı avantaj sağlıyordu. Kurum Han'ın savaşı sürdürmesi büyük ihtimalle önceden planlanmış bir şey değildi. Zira Versinikia galibiyeti, Trakya ve Makedonya topraklarının büyük bir bölümünü kentleriyle birlikte Bulgarların eline bırakmıştı. Öte yandan Kurum, Bizans başkentinin zapt edilmesi güç olduğunu elbette ki biliyordu. Bundan başka, donanma olmadan İstanbul'u kuşatmanın sonuç vermeyeceğinin de farkındaydı (Zlatarski, 1980-1981: 132-134; Sophoulis, 2012: 251). Bizans'ın ona karşı koymadaki başarısızlıkları ve Versinikia Savaşı'nın ardından Bizans'ta yaşanan taht değişiklikleri onu, Edirne'yi kuşattıktan sonra İstanbul önlerine kadar gidip göz dağı vermek suretiyle isteklerini kabul ettirmek gibi bir yola sevk etmişti (Zlatarski, 1980-1981: 134). Burada sadece vergi talebinde bulunması ticari kontrol konusunun çözümlenmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak maalesef bu konuları açıklığa kavuşturacak herhangi bir kaynağa sahip değiliz. O nedenle kesin bir yargıda bulunmak mümkün görünmemektedir.

G. Feher, Kurum Han'ın güney yönlü genişleme politikasının devletin genel ticaret politikasıyla alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Serdika'nın ele geçirilmesiyle Belgrad-İstanbul, Makedonya'nın işgaliyle de Niş-Selanik yolları Bulgarların kontrolüne girmiştir. Böylelikle o zamana kadar Balkan Yarımadası'na sıkışıp kalmış küçük bir devlet olan Bulgar Devleti bu tarihten itibaren doğu-batı ticaretinde söz sahibi olan bir transit geçiş memleketi oldu ve bu sayede elde ettiği gümrük vergileri sayesinde zenginleşti (Fehér, 2010: 293-294; Fehér, 1999: 63-64; Kafesoğlu, 1985: 24-25). Bu dönemde Makedonya'da henüz tam anlamıyla hakimiyet tesis edilmemiş olsa da Strymon vadisine yapılan saldırılar artık Bulgarların bu bölgede varlıklarını hissettirdiklerini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Tervel Han ile Kurum Han'ın yaklaşık yüz yıl arayla, ticaret yolları üzerinde hakimiyet kurma şeklinde tezahür eden, aynı devlet politikasını uygulamakta oldukları açık bir şekilde görülmektedir.

3. Omurtag Han Dönemi (814-832)

Kurum Han'ın ölümünün ardından, arada Dukum, Ditzevg gibi isimlerin zikredildiği kısa süreli taht değişiklikleri dönemi sonrasında Omurtag Han Bulgarların başına geçti. Han'ın iktidardaki ilk işi, görünüşe göre Mesembria yakınında alınan bir yenilginin ardından (Sophoulis, 2007-2008: 201-212), Bizans ile Otuz Yıllık Barış anlaşması yapmak oldu. Bulgarlar bu sayede 823 yılındaki Slav Thomas isyanında Bizans'a ordu göndermek suretiyle yardımda bulundular. Bizans ile sağlanan barışın ardından Omurtag Han'ın Kuzeydoğu ve Kuzeybatı sınırlarında genişlemeye dayalı daha aktif bir politika

¹⁰ "...ἡρξάτο ζητεῖν πάκτα χρυσίου καὶ ἰματισμῶν πολλὸν ἀριθμὸν, καὶ κοράσια ἐπιλέκτα ποσότητα τινά." (Scriptor Incertus, 1842: 342).

sürdürdüğü anlaşılıyor. Maalesef kaynak yokluğu nedeniyle kuzeydoğudaki faaliyetlerin kronolojisi tam hâkim değil. Ancak mevcut veriler Tuna'nın kuzeydoğusuna doğru Bulgar etki alanının genişlediğini göstermektedir. Omurtag dönemine ait bir yazıtta askeri sefer için kuzeye gönderilen ve Dinyeper Nehri'nde boğulan üst düzey bir komutandan bahsedilmektedir (Petkov, 2008: 9). Yine o bölgedeki arkeolojik buluntular da aynı duruma işaret etmektedir (Sophoulis, 2012: 292-293). Kuzeybatı istikametindeki gelişmeler ise aşağıda daha geniş ele alacağımız üzere özellikle ticaret politikasıyla bağlantılı hakimiyet sahasının genişletilmesine yönelik çabalar ihtiva etmektedir. Omurtag Han dönemi ayrıca başkent Pliska ve diğer şehirlerde hayata geçirilen imar faaliyetleri ile de ön plana çıkmaktadır (Omurtag Han dönemi hadiseleri için genel olarak bkz. Runciman, 1930: 71-84; Ahmetbeyoğlu, 1989: 42-46; Kayapınar, 2002: 634-635; Curta, 2006: 154-165; Sophoulis, 2012: 272-310).

Omurtag Han dönemi hadiseleri içerisinde Bulgar Devletinin ticari politikasıyla bağlantılı gelişmeler Otuz Yıllık Barış ile kuzey ve kuzeybatı yönlü genişlemelerdir. Önce Otuz Yıllık Barış antlaşmasının maddelerini ele alacağız: Bir anlaşmanın yapıldığından ama maddelerinden bahsetmeyen Bizans kaynaklarının (Theophanes Continuatus, 2015: 50; Genesis, 1998: 36) aksine 816 yılında yapılan¹¹ Otuz Yıllık Anlaşma'nın maddeleri Pliska yakınlarında bulunan bir Bulgar kitabesine kazanmıştır (Petkov, 2008: 9; ayrıca anlaşmanın anlatıldığı kitabe hakkında bilgi, tahrif olan kısımlar için düzeltme önerileri, kitabenin çevirisi ve maddelerin analizi için bkz. Bury, 1910: 276-284; krş. Runciman, 1930: 72-74; Sophoulis, 2012: 279-283). Buraya kaydedilen dört maddeden biri sınır, biri esir değişimi diğer ikisi ise, biraz karışık şekilde, sınır bölgelerindeki buldukları yerde kalmaları beklenen "imparatora tabi olan Slavlar" ile imparatorun tebaası olmadığı için evlerine dönmek zorunda kalan Slavlarla ilgilidir. Kitabedeki anlatım "*On bir maddeden birincisi...*" diye başladığından, metnin, anlaşmanın tamamını ihtiva etmediğini ve muhtemelen Bulgarlar lehine olan maddeleri özetlediğini söylemek mümkündür (Bury, 1910: 281). Mevcut haliyle herhangi bir ticari hüküm içermeyen anlaşmanın sınır ile ilgili maddesine daha yakından bakmakta fayda vardır. Anlaşmada sınır için "*Develtum'dan Potamoukastel'e ve iki Auroleva arasından ve Baldazena ile Agatoniki arasındaki birçok köprüye ve Leuka'ya ve Konstantia'ya ve Makri çayırına ve Hebros nehrine ve Hemus dağına*" kadar giden istikamet kabul edildiği kaydedilmiştir (Petkov, 2008: 7-8). Metinde geçen yer adlarının çoğunun günümüzdeki konumu hakkında tarihçiler arasında önemli anlaşmazlıklar mevcuttur (literatür için, Runciman, 1930: 73; Sophoulis, 2012: 280; Curta, 2011: 16-19) ancak belirlenen sınırın kabaca 716 yılında Tervel Han ile yapılan anlaşmadaki sınırla uyumlu olduğu ve Otuz Yıllık Barış'tan kısa bir süre sonra inşa edilen Karadeniz'den (Burgaz Körfezi) Meriç Nehri'ne uzanan 131 kilometrelik "Büyük Toprak Siper" in (Erkesiya) de yaklaşık olarak aynı sınıra tekabül ettiği konusunda ortak bir fikir vardır (Bury, 1910: 282; Runciman, 1930: 73-74, 288-290; Curta, 2011: 19-21; Sophoulis, 2012: 280). Böylelikle Kurum Han'ın kabul ettirmeye çalıştığı sınır resmi bir anlaşmayla nihayet onaylanmış olmaktadır. Mevcut durumda güneyde gelinen nokta, Belgrad-İstanbul yolunun Edirne-Filibe kısmına dayanmak suretiyle (Runciman, 1930: 74), önceki dönemde olduğu gibi Bulgarların doğu-batı istikametindeki ana ticaret yoluna el atmalarına imkân sağlamış oluyordu.

Anlaşma ile ilgili diğer bir husus ise her ne kadar kayıtlarda ticari bir hüküm görülmesi de iki devlet arasındaki ticari ilişkileri normalleştirmeye yönelik önlemler alındığıdır. Kuzeydoğu Bulgaristan'da ve Romanya Dobruca'da V. Leo (813-820) adına kesilmiş önemli sayıda madeni para bulunması ve ayrıca Develtos'ta imparatorluk *kommerkiariois*inin¹² varlığı (Curta, 2011: 17; Sophoulis, 2012: 284) bu duruma işaret etmektedir. Sonraki gelişmelere bakıldığında Develtos'un iki ülke arasındaki resmi ticaret merkezi olarak Mesembria'nın yerini aldığı söylenebilir.

Kuzey batı sınırları ise bu dönemde siyasi açıdan biraz karışıktı. 818 yılında Timociani denen Timok Nehri civarında yaşayan Slavlar Frank İmparatoru'na müracaat ederek Bulgarlara karşı koruma

¹¹ Anlaşmanın tarihi hakkındaki tartışmalar ve tarihinin tespiti için bkz. Treadgold, 1984: 213-220; krş. Sophoulis, 2012: 278.

¹² Kommerkiarios (κομμερκιάριος): Sınır bölgelerinde ticareti kontrol etmekle görevli resmi devlet memuru (Kazhdan & Oikonomides, 1991: 1141).

talep etmişlerdi. Bu bölgelerin sonradan Bulgar hakimiyetine girdiğini arkeolojik buluntulardan anlıyoruz. 819 yılında Pannonia'daki Slavların Franklara karşı isyan etmesi (Bulgar genişlemesini kolaylaştıran bir husus) ve ardından 824 yılında Obodrit Slavlarının Bulgar saldırıları hakkında Franklara şikâyetinde bulunmaları bölgedeki siyasi düzenin karışmaya başladığını göstermişti. Aynı 824 yılında ilk kez Bulgar elçileri barış anlaşması yapmak üzere Dindar Louis'in sarayına gelmişlerdi. Ardından Omurtag Han peş peşe elçiler göndermeye devam etmiş, Frank İmparatoru'nun tepkisizliğine cevap olarak da 827'de saldırıya geçmişti. Detayları bilinmeyen bu Bulgar-Frank sınır savaşları 832 yılına kadar sürdü (Carolingian Chronicles, 1970: 104, 105, 115, 116, 117, 118-119, 119-120, 122; Runciman, 1930: 81-83; Curta, 2006: 157-159; Sophoulis, 2012: 294-299).

Bu olayların Bulgarların kuzey yönlü ilerleyişini ne oranda etkilediğini kestirmek oldukça zordur ancak arkeolojik bulgular IX. yüzyılın ilk yarısında Bulgarların Güney Transilvanya'da hakimiyet kurduklarını göstermektedir. Bu genişlemenin Bulgar-Frank savaşlarının sonucunda gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Yine yüzyılın başında vuku bulan Avar yıkılışının geride bırakmış olduğu siyasi boşluk Bulgarların işini kolaylaştıran bir diğer unsur olmuştur. Anlaşılan o ki Bulgarlar batı ve kuzey batı istikametinde ilerlerken kuzeyi de ihmal etmemişlerdi. Zaten daha sonra Franklarla yapılan 832 anlaşması Tisza Nehri'nin doğusunu Bulgar hakimiyetine sokmuştu. Güney Transilvanya'da Bulgar hakimiyeti ile ilgili olarak Bulgarların Karpatların ötesini kontrol etme amacıyla Tuna'nın kuzeyinde idari birimler ve güçlü kontrol noktaları tesis etmiş oldukları ve yazılı kaynaklardan bilinen "Tuna ötesi Bulgaria"sının bu amaca yönelik olduğu ve hatta Kurum Han'ın Edirne'yi aldıktan sonra buradaki halkı bahsi geçen bölgeye bu amaçla iskân etmiş olduğu şeklinde görüşler mevcuttur. Ancak bu hususlar biraz tartışmalı olsa da (ilgili literatür ve farklı bir yorum için Curta, 2022: 57-77) Tuna-Karpat arası bölgede Bulgar ayak izleri arkeolojik bulgularla tespit edilebilmektedir. Eldeki kanıtlara bakılırsa, önce güneydoğu Karpatlarda ve Tuna Nehri'nden Güney ve Orta Transilvanya'ya kolay erişim sağlayan Olt ve Jiu Nehri vadileri boyunca (Slon, Poian, Cernat vb.) bir dizi stratejik noktayı işgal etmişlerdi. Daha sonra Transilvanya'nın tuz madenleri bakımından zengin bölgelerine girdiler. Yerel askeri güçleri bastırdılar ve Mureş Nehri boyunca tuz trafiğini kontrol etmek ve Pannonia ve Moravya'ya tuz nakliyesini vergilendirmek için az sayıda yerleşimciyi (belki bir garnizonun askerleri ve aileleri) merkezden bu bölgelere naklettiler. Bulgarların askeri varlığı daha kuzeyde, en eskisi muhtemelen IX. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir dizi yerleşim ve mezar topluluğunun (Alba Iulia, Blandiana, Sebeş) bulunduğu Orta Mureş boyunca, Kuzeydoğu Bulgaristan bölgesi ile açık benzerliği olan eserler (en önemlisi gri perdahlı çanak çömlek, amphora benzeri sürahiler ve küpeler) üretilmesi suretiyle görünür hale gelmektedir. Bölgedeki Bulgar güç merkezi, dokuzuncu yüzyıla tarihlenebilecek bir dizi önemli buluntunun üretildiği Alba Iulia'da kurulmuş gibi görünüyor. Daha sonraları, 892 yılında Doğu Frank Kralı'nın Moravya'ya karşı olan savaşında Bulgarlardan Moravya'ya yaptıkları tuz ihracatını durdurmalarını talep etmesi tuz madenleri üzerindeki Bulgar kontrolünü net bir şekilde göstermektedir (The Annals of Fulda, 1992: 124). Bu sıralarda Transilvanya'da tuz madenlerinden sağlanan tuzun iki ana ticari güzergahı mevcuttu: birincisi güneydeki Mureş Nehri vadisini takip ediyordu. Buradan batı istikametine sevk edilen tuz önce Tisza Nehri'ne ve oradan da Tuna'ya ulaşıyordu. İkinci büyük yol ise kuzeydeki Someş Nehri vadisiydi. Arkeolojik bulgulardan Bulgar hakimiyetinin Transilvanya'nın güneyinde etkili olduğunu, kuzey bölgelere pek ulaşmadığını, o bölgelerin yerel güçlerin elinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu suretle Bulgar hakimiyeti Transilvanya'daki iki önemli ticaret yolundan güneydekine münhasır kalmış gibi görünmektedir. 900'lü yılların başlarında Mureş vadisi kuzeybatıdan art arda gelen Macar akınlарının hedefi haline gelinceye kadar Bulgarların bu bölgedeki ticaret üzerindeki hâkimiyetleri devam edecektir (Madgearu, 2001: 271-283; Madgearu, 2002-2003: 41-62; Madgearu, 2005: 103-120; Sophoulis, 2012: 128, 193-194; Curta, 2022: 58-71).

Omurtag Han döneminde devletin ticaret politikası açısından Bizans ile yapılan Otuz Yıllık Barış Antlaşması'nın ve kuzeyde Transilvanya'da hakimiyet kurulmasının önemli olduğunu söylemiştik. Bizans ile yapılan anlaşma Kurum Han'ın fetihlerini onaylamak suretiyle Bulgar sınırını güneyde yine Tervel Han dönemindeki konumuna getirmiş ve Belgrad-İstanbul yolu ile teması sağlamıştır. Daha da önemlisi, İmparatorluk'la resmi ticari mübadelelerin yeniden başlaması, Han için düzenli bir gelir kaynağı sağlamış ve IX. yüzyılda Bulgar ekonomisinin canlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu noktada Omurtag Han dönemindeki Bizans ile olan ilişkilere ticari cepheden baktığımızda Kurum Han'ın amacı

olan doğu-batı ticaret yolunun kontrolünü sağlama hedefine ulaşılmış olduğu ve baba ile oğulun aynı politikayı uyguladığı söylenebilir. Bizans'tan umulan gayeler elde edildikten sonradır ki Omurtag Han batıya dönerek Frank sınırlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu meşguliyetin sonucu da Transilvanya tuz ticaretinin kontrolü olmuştur. Kuzeyde ve güneyde sağlanan ticari kontrol sayesinde Bulgar devleti önemli gelir kaynakları elde etmek suretiyle mütemadiyen zenginleşmiştir. Bu durumun en net kanıtı Omurtag Han döneminde girilen imar ve inşaa faaliyetleridir. Bu dönemde kapsamlı imar faaliyetlerine girildiğini ve yeni saraylar inşa edildiğini yazılı ve arkeolojik kaynaklardan oldukça detaylı şekilde tespit edebiliyoruz. Önemli oranda maddi kaynak gerektirmiş olması muhtemel olan bu teşebbüslere girişmek ancak kuzeydeki ve güneydeki ticaret yollarına hakimiyet sayesinde temin edilen zenginlikten karşılanmış olabilirdi (Fehér, 2010: 293-296; Fehér, 1999: 53-54, 63-67; Ahmetbeyoğlu, 1989: 43-45; Sophoulis, 2012: 284).

4. Malamir-Presiam ve Boris Han Dönemleri (832-889)

Omurtag Han'ın Enravotas, Zvinitza ve Malamir adlarında üç oğlu vardı. En büyük oğlu Enravotas Hıristiyanlığı benimsediği için öldürüldü. Bu durum, Omurtag Han döneminde belirginleşen Hıristiyanlaşmanın Bulgar hanedan üyelerine kadar sirayet ettiğini gösteren önemli bir belirtidir. Zvinitza hakkında Presiam'ın (Ohri piskoposu Theophylactos gibi bazı kaynaklara göre Boris'in de) babası olduğu dışında bir bilgimiz yok. Omurtag Han'ın ardından tahta önce kısa süreliğine Malamir (831-836), ardından da Presiam (836-852) geçmiştir¹³. Kaynak bakımından diğer dönemlere göre daha fakir olan Malamir Han ve Presiam Han dönemlerinin siyasi hadiseleri konusunda kısıtlı bilgiye sahip olduğumuzdan bu dönemde sürdürülen ticaret politikasının esaslarını tespit etmekte de oldukça güçlük çekiyoruz. Bulgar kitabeleri ve Bizans kaynaklarından öğrenebildiğimiz bu döneme ait başlıca hadiseler şu şekildedir: Bu dönemde meydana gelen Makedonyalıların isyanı hadisesi genel kabul olarak 835/836 yılına tarihlenmektedir. Buradaki Makedonyalılardan kasıt Kurum Han tarafından Edirne'nin alınışının ardından Tuna ötesine sürülüp iskân edilen nüfustur. Bunlar o dönemden beri Makedonyalılar adıyla ve kendi idarecilerinin hakimiyeti altında Bulgarlara bağlı olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Şimdi Kordyles adındaki idarecilerinin liderliğinde geldikleri yerlere geri dönme talebiyle isyan edip Bizans'tan yardım istemişlerdi. Bölgedeki Bulgar idarecisi nehri geçip isyancılar üzerine saldırmış ancak başarısız olunca Macarlardan yardım istemişti. Macar saldırıları devam ederken Bizans imparatorunun gönderdiği gemilere ulaşmayı başaran bu Makedonyalılar buldukları yerden ayrılmışlar ve hadise böylece son bulmuştu (Symeon Logothetes, 2006: 236-237). Döneme ait bir diğer hadiseyi Bizans imparatoru VII. Konstantinos, meşhur eseri *De Administrando Imperio*'da nakletmektedir. Buna göre Bulgar hükümdarı Presiam Sırları itaat altına almak için saldırıya geçmiş ancak üç yıl savaştıktan sonra birçok adam kaybetmekle birlikte hiçbir başarı elde edemeden eri çekilmişti (Constantine Porphyrogenitus, 1967: 154). Malamir dönemine ait bir kitabe ise Han'ın başa geçişinin ardından Bizans'ın Otuz Yıllık Barış'ı bozarak Bulgar ülkesine saldırıya başladığından bahsetmektedir. Ülkeyi *kavkhan* Isbul ile birlikte yöneten Malamir Han da buna aynı şekilde karşılık vermiş, Bizans'ı yenilgiye uğratıp güneye doğru ilerleyerek bazı kaleleri ele geçirmiş ve Philipopolis'e (Filibe) kadar gelmiştir. Bulgar idarecileri kısa bir kuşatma ve müzakerelerin ardından şehri ele geçirmişlerdi (Petkov, 2008: 12). Aynı döneme ait Philippi yazıtında ise Presiam Han'ın *kavkhan* Isbul'u Smolijaniler (Strymon Nehri civarındaki Slavlar) üzerine gönderdiğinden ve onları aşırılıkları nedeniyle cezalandırdığından bahsetmektedir (Petkov, 2008: 12-13).

Maalesef bu döneme ait aktardığımız hadiselerin hiçbirinin tam tarihi belli değildir. O nedenle olayların sağlıklı bir kronolojisini oluşturmak bir hayli müşkül bir iştir. Bazı bilim adamları tarafından Bizans ile Omurtag Han döneminde yapılmış olan Otuz Yıllık Barış anlaşmasının, Makedonyalıların

¹³ Oldukça belirsiz olan Malamir Han ile Presiam Han'ın hükümdarlık dönemleri için: Malamir Han'ın 852 yılına kadar başta olan hükümdar olduğu, Presiam'ın ikinci dereceden bir idareci olduğu veya Presiam isminin Malamir Han tarafından kullanılan ikinci bir isim olduğu şeklinde farklı görüşler mevcuttur. Tartışmalar için bkz. Runciman, 1930: 292-297. Bu dönemin siyasi hadiseleri için ayrıca bkz. Runciman, 1930: 84-90; Kayapınar, 2002: 635; Curta, 2006: 165-166.

nakli ile ilgili 835/836 hadisesi dışında herhangi bir bozulmaya uğramadan 846 yılına kadar devam ettiği gerekçesiyle, her iki kitabeldeki bilgilerin aynı olayı anlattığı ve Makedonyalıların nakli ile alakalı olduğu düşünülmüştür. Öte yandan bu iki kitabeldeki bilgilerin aynı askeri seferi anlattığı ve idarecilerin aynı kişiler olduğu (yani Malamir ve Presiam isimlerinin tek şahsın farklı iki ismi olduğu) veya bir savaşta iki farklı askeri seferden bahsettiği ve arada Bulgar hükümdarının değiştiği (836'da Malamir'in yerine Presiam'ın geçtiği) şeklinde yorumlar da vardır (Fine, 1983: 109). Bununla birlikte kitabelerdeki iki seferin 846 yılında, Otuz Yıllık Anlaşma'nın bitişinin ardından Malamir Han'ın güneye doğru yaptığı askerî harekât olduğu yönünde görüşler de mevcuttur (Runciman, 1930: 88-89). Esasen burada bizi ilgilendiren husus aşağıda tekrar değineceğimiz üzere bu hadiselerin sonucunda Bulgarların Makedonya'da hakimiyet kurmaya başlamaları hususudur. Daha önce Kurum Han döneminde bu istikamette ilk teşebbüsler yapılmıştı. Belki Omurtag Han döneminde kuzey ve batı sınırlarındaki hadiseler nedeniyle güney taraf biraz ihmal edilmiş olabilir. Ancak şimdi aynı istikamete dönüldüğü anlaşılıyor. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi olayların kronolojisini tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ancak zaman çerçevesini biraz sınırlayabiliriz. Boris Han döneminde Makedonya'nın Bulgarların elinde olduğunu biliyoruz (Whittow, 1996: 279). 860 yılından sonrası için Boris Han'a Hristiyanlığın kabul ettirildiği Bizans seferi dışında Bulgarlar ile Bizans arasında kaynaklara geçmiş herhangi bir savaş yoktur. Öncesi için ise kaynaklar, Boris Han'ın 852 yılında Bizans devletinin başında naip olarak bir kadının (İmparatoriçe Theodora) bulunmasını fırsat bilip Bizans'a karşı saldırıya geçmesinden bahsederler. İmparatoriçenin sert tepkisini not eden Bizans kaynakları maalesef seferin sonucu hakkında bilgi vermiyorlar (Genesios, 1998: 77; Theophanes Continuatus, 2015: 230; Skylitzes, 2010: 90; Symeon Logothetes, 2006: 239-240). Eğer Makedonya, Boris Han'ın 852 yılındaki bu seferi sonucu ele geçirilmediyse 846 yılında kitabelerde bahsedilen seferler sonucu ele geçirilmiş olmalıdır (Fine, 1983: 110-112). Burada Makedonya'da hakimiyet tesis etme amacıyla güneye doğru bilinçli bir genişleme söz konusu ise muhtemelen buna engel olabilecek tek unsur, bu sırada Bizans desteğiyle toparlanmakta olan Sırlar (Runciman, 1930: 87-88; Fine, 1983: 109-110) olacaktır. Herhalde Sırlar üzerine yapılan sefer de bununla alakalı olmalıdır. Makedonya'da hakimiyet kurulmasının önemi ticari açıdan Selanik Niş yolu üzerinde de kontrol sağlanmasını temin etmesinden kaynaklanmaktadır.

Boris Han (852-889) dönemine geldiğimizde o, başa geçer geçmez Doğu Frank Kralı Alman Louis'ye 832 anlaşmasını yenilemek için elçi gönderdi ancak bir yıl sonra Moravya Kralı ile ittifak halinde, Batı Frank Kralı'nın da kışkırtmasıyla, Frank topraklarına saldırdı. Ancak başarısız oldu (The Annals of Fulda, 1992: 24, 33; The Annals of St-Bertin, 1991: 77). Yenilginin ardından Bulgarların Moravya'dan uzaklaşıp Franklara yaklaşma süreci başlayacaktır. Bu saldırının aynı zamanda Frank hakimiyetinde olan Hırvat topraklarına yönelik bir cephesi de vardı (Runciman, 1930: 91; Curta, 2006: 167). Boris Han aynı şekilde Sırlar üzerine de saldırdı. Muhtemelen Presiam'ın yenilgisinin intikamını almayı amaçlayan bu saldırı da Boris'in oğlu ile birlikte on iki soylu kişinin esir düşmesi neticesinde başarısızlıkla sonuçlandı (Constantine Porphyrogenitus, 1967: 154.). Sırların, güneye ve batıya doğru Bulgar genişlemesinin önündeki en büyük engel olduğu söylenebilir. Bir de yukarıda bahsedilen Boris Han'ın 852 yılındaki Makedonya ve Trakya üzerine saldırıları vardır. Bu son, sonucu meçhul sefer dışında Boris Han'ın ilk dönem askeri faaliyetlerinin tamamı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte herhangi bir toprak kaybı da söz konusu değildir.

Boris Han idaresindeki Bulgar devleti bundan sonra Bulgarların Hristiyanlaşmasıyla sonuçlanacak olan, detaylarını iyi bildiğimiz bir dizi karmaşık siyasi çekişmelerin ortasında kaldı. Bu çalışmanın konusu açısından detaylara girmenin gereksiz olacağı bu gelişmelerin odak noktasında 830'lu yıllardan itibaren şekillenmeye başlayan ve 860'lı yıllara gelindiğinde iyice güçlenmiş ve sınırlarını genişletmiş olan Moravya Krallığı yer almaktadır. Bulgarlar önce Moravya Krallığı ile yakınlaşmış ancak bir süre sonra Franklarla ittifak kurmuştur. Moravya Kralı Rostislav da buna karşı Bizans'a yönelmiştir. Neticede Bizans imparatoru III. Mikhail'in (842-867), 863'te hem karadan hem denizden ordu sevk etmek suretiyle Bulgar ülkesine yaptığı sefer sonucu Boris Han Hristiyanlığı kabul edeceğini bildirerek anlaşma talebinde bulunmuştur. Neticede Boris Han 864 yılında Mikhail adını alarak vaftiz olup Hristiyanlığı benimsemiştir (Ergan, 2020: 610-639; Fine, 1983: 112-119; Runciman, 1930: 96-104; Kayapınar, 2002: 635-636; Curta, 2006: 167-169.).

Bulgarlar, Franklar, Moravya Krallığı ve Bizans'ın dahil olduğu ve Boris Han'ın Hıristiyanlığı kabul etmesiyle sonuçlanan bu karmaşık dönem içerisinde şekillenen siyasi ilişkiler ve Bulgar Devleti'nin politikasını değerlendirirken A. Madgearu'nun da dikkat çektiği üzere özellikle Moravya ile ilişkilerde ticari kaygıların da gözetildiği dikkate alınmalıdır. Moravya genişlemesi Tisza vadisinde onları Bulgarlarla komşu hale getirmişti. Dolayısıyla Bulgarların hakimiyetinde bulunan Transilvanya'daki tuz ticareti tehlikeye girmişti. Bulgarların Moravya'ya karşı Franklarla ittifak yapmalarının altında dini hassasiyetler kadar ekonomik kaygılar da yatıyordu. Bulgarlar mevcut durumlarını korumak ve hatta mümkün olduğunca kuzey Transilvanya'ya kadar hakimiyetlerini genişletme peşindeydiler (Madgearu, 2002-2003: 49).

5. Symeon Dönemi (893-927) ve Sonrası

Knez Mikhaıl Boris, 889 yılında tahttan çekilmiş, bir manastıra kapanmış ve yerini oğlu Vladimir'e (889-893) bırakmıştı. Ancak Vladimir'in dış siyasette Frank yanlısı, dini konuda Hıristiyanlık karşıtı politikaları nedeniyle onu tahttan indirmiş yerine diğer oğlu Symeon'u geçirmiştir (Runciman, 1930: 133-134; Fine, 1983: 130-131; Kayapınar, 2002: 636). Bu dönemde devletin ticaret politikası açısından dikkate alınması gereken en önemli hadise "ortaçağın ilk ekonomik savaşı" olarak da adlandırılan 894-896 Bulgar-Bizans savaşıdır. Kaynaklarda savaşın sebebi olarak zikredilen hadise hem iki ülke arasındaki mevcut ticari durumu hem de Bulgar devletinin ticarete verdiği önemi göstermektedir. Theophanes Continuatus'ta geçen ve diğer bazı kaynaklar tarafından kısmi değişikliklerle kopyalanan bilgiye göre; İmparator VI. Leon'un (886-912) kayınpederi Basileopator Zaoutzes'in Mousikos adında hadım bir kölesi vardı. Onun da Staurakios ve Kosmas adında para canlısı iki tüccar dostu vardı. Bunlar Bulgar ticaretinden daha fazla kar etme amacıyla başkent İstanbul'daki Bulgar pazarını, Mousikos aracılığıyla Selanik'e taşıdılar ve Bulgar tüccarlarının ödediği vergiyi arttırdılar. Bulgarlar durumu Symeon'a iletince o da imparator VI. Leo'dan haksızlığın düzeltilmesini istedi. Ancak olumlu cevap alamayınca silahlanıp Bizans'a karşı harekete geçti (Theophanes Continuatus, 2015: 357; Symeon Logothetes, 2006: 275, Skylitzes, 2010: 169-170. Ayrıca savaşın sebebinin Bizans-Macar ittifakına bağlayan The Annals of Fulda, 1992: 135-136). Bizans kaynaklarının verdiği bilgiler bu şekildedir. Savaşın sebebinin esasen ekonomik değil de Bizans'ın Macarlarla ittifak (elbette bu ittifakın tarihini öne alarak) yapması (Howard-Johnston, 2000: 348, 350) veya kısa süre önce Vladimir'in Hıristiyanlıktan dönme ve sonrasında Symeon'un dini alanda Grekçeyi dışlayıp Bizans etkisini azaltma çabaları olduğu şeklinde iddialar mevcuttur (öne sürülen iddialar ve ilgili literatür için bkz. Leszka, 2011: 60-61). Bizans'ın hareketinin, Bulgarların Grek karşıtı politikası ile alakalı olması düşük bir ihtimal gibi görünmektedir. İmparator farklı ekonomik gayelerle hareket edilmiş olmalıdır. Ayrıca Leszka'nın da dikkat çektiği üzere önceki yaşamında İmparator, Bizans'ta eğitim almış, keşiş olmaya karar vermiş ve geri döndüğünde de siyasi işlerle ilgilenmeyip manastıra çekilmiş bir idarecinin, en azından Bizans açısından küçük bir mesele için savaşa girişeceğini hesap etmemiş olmalıdır (Leszka, 2011: 62).

Bahsedilen girişim Bizans açısından elbette ki iki tüccarın siyasi hırslarını tatminden daha başka ve daha büyük hedefler gözetiyordu. Bulgar pazarının Selanik'e taşınması, ekonomik faaliyetlerin alanını genişletme ve merkezdeki yoğunluğu azaltma gibi daha geniş bir ekonomik tedbir programının bir parçası olarak düşünülebilir (Bratianu, 1940: 33-36; Oikonomides, 1991: 245-248). Ancak Bulgarlar açısından bakıldığında Bizans ile kurulmuş olan ticari düzenin bozulduğundan ve Bulgar tüccarlara hem ek vergi yükü getirmesi ve hem de ticari güzergahı uzatması açısından ciddi zorluklar çıkardığı konusunda şüphe yoktur. VIII. yüzyılın başlarından beri Bulgarlar İmparatorlukla ticaretlerine büyük önem vermişlerdi. Artık Bulgar egemenliği büyük ticaret yollarına kadar uzanıyordu (Runciman, 1930: 143-144; Obolensky, 1971: 105). Yeni düzenleme, muhtemelen Tervel Han döneminde oluşturulan, kaos yıllarında Bulgarlar aleyhine bozulan, Kurum Han'ın çabalarıyla Omurtag Han döneminde tekrar yoluna giren Bulgarların Bizans ile yürüttüğü ticari ilişkileri sekteye uğratmıştı.

Bahsedilen değişiklikten önce diğer yabancı ülkelerden gelen tüccarlar gibi mallarını satmak için İstanbul'a gelen Bulgar tüccarlarına da *mitaton* (Ağır, 2016: 233-253; Bartusis, 1991: 1385) denen resmi bir kalacak yer tahsis ediliyordu. Onların başkentte kalma süresi her bir sefer için üç ile altı ay arasında

sınırlandırılmıştı ve kendi mallarını şehrin açık pazarlarında değil kendilerine ait *mitatonda* satmak zorunda idiler. Yine *mitatonda* getirdikleri mallardan yarısını kendilerinin yarısını ise alıcıların ödemek zorunda olduğu yüzde on vergi alınmıyordu. Bu özgürlük kısıtlamalarına karşılık Bizans yerel otoritelerinin sebep olacağı sıkıntılara ve müstakil tüccarların istismarlarına karşı garanti altına alınmışlardı. Bu meseleler Bizans ile diğer devletler arasında yapılan ticari anlaşmalar ile kararlaştırılmıştı ve uluslararası ticaret sisteminin bir parçası idi (Browning, 1975: 58-59). İşte bu düzenin bozulması Bulgar tüccarların keyfini kaçırmış ve Symeon'a şikâyetle bulunmalarına sebep olmuştu. Ve karşılarında kendileriyle aynı fikirde olan, halkının çıkarlarını korumaya istekli, bu uğurda savaşa girmekten geri durmayacak bir idareci bulmuşlardı.

Önceki yaşamının bir kısmını İstanbul'da geçirmiş, aldığı eğitim sonrası keşiş olmayı seçmiş, kendinden önceki idarecinin iktidardan uzaklaştırılması nedeniyle kendisinden beklentiler artmış ve tahta henüz oturmuş olmasından dolayı rüşünü ispat etme ihtiyacı içinde olan bir idareci olarak Symeon'un¹⁴ bu duruma seyirci kalması beklenemezdi. Ve öyle de oldu. Bizans'a karşı derhal harekete geçildi ve yeni aktörlerin ve ittifakların da dahil olduğu bir dizi savaşlar silsilesi sonrasında Bulgarophygon denen savaşta Bizans ağır bir şekilde mağlup edildi. Bulgar pazarına eski konumu iade edildi (Kazdal, 2022: 85-122; Runciman, 1930: 145-148; Fine, 1983: 137-140; Kayapınar, 2022: 636-637). Sonraki faaliyetlerine baktığımızda Symeon'un tek amacının tüccarları korumak olmadığını söyleyebiliriz. Zira Bizans üzerinde hakimiyet kurmak ve hatta Romalıların imparatoru olmak gibi oldukça büyük siyasi hedefleri vardı. Ancak ilk giriştiği savaşta bu gayelerin ne kadarına sahipti onu tam bilemeyiz ama ülke ticaretinin menfaatlerini savunmayı öncelikli hedefi olarak addettiğinden şüphe edilemez.

Sonraki dönemde, detaylarına girmemize konumuz açısından gerek olmayan Bizans ile sürdürülen uzun süreli savaşlar Bulgar ekonomisiyle birlikte Bulgar ticaretini de kötü etkilemiştir. Bu savaşların etkisiyle İstanbul'a giden veya oradan gelen ve Bulgar ülkesinden geçen uluslararası ticarete büyük bir kesinti olmuş olmalıdır. Bizans bu kesintiden Bulgarlara göre daha az etkilenmiştir çünkü bu ticaret, onların uluslararası ticaretinin bütünü içinde küçük bir bölümü oluşturuyordu ama Bulgarların yapabilecekleri her yöndeki ticarete ihtiyaçları vardı. Savaşlar sonunda şimdi barış gelmişti ama bütün ülke yorgun ve hoşnutsuzdu (Browning, 1975: 68; Runciman, 1930: 183). Öte yandan "ekonomik savaş"ın ardından Pannonia'ya yönelen Macar istilaları sonucu Transilvanya'daki tuz madenleri ve tuz ticareti de Bulgarların elinden çıkmıştı (Madgearu, 2002-2003: 57).

Böyle kötü ekonomik şartlar altında Petro (927-969), Symeon'un yerine Bulgarların başına geçti. Başa geçer geçmez de Bizans devleti ile bir anlaşma yaptı. Anlaşmadaki ekonomiyi alakadar eden tek madde Bizans'ın Bulgarlara vergi ödemesi (daha sonra Bizans tarafından bu verginin Petro ile evlenen Prenses Maria'nın masrafları için ödendiği iddia edilecektir) ile ilgili madde idi (Symeon Logothetes, 2006: 326-329, Skylitzes, 2010: 215-216; Runciman, 1930: 180-181; Fine, 1983: 161). Ne bu anlaşmada ne de Petro döneminin daha sonraki hadiseleri içerisinde doğrudan devletin ticaret politikasının göstergesi olabilecek herhangi bir gelişme kaynaklara geçmemiştir. Zaten Petro dönemi Bulgar devletinin zayıflama ve dağılma dönemi oldu. Onun ölümünden sonra Bizans'ın 971'deki seferi ile ağır bir darbe alan Tuna Bulgar Devleti, 1018 yılına kadar siyasi varlık mücadelesi sürdürmüşse de başarılı olamamıştır (Runciman, 1930: 198-252; Fine, 1983: 161-201; Kayapınar, 2002: 637-638). Bununla birlikte Bizans ile ittifak yapıp Bulgarlara saldıran Rus Knezi Svyetoslav'ın *Rus Ana Vakayinamesi*'e geçmiş olan Bulgar ülkesi hakkındaki sözleri Bulgarlarda ticaretin durumu hakkında oldukça önemli bir gösterge durumundadır. Svyetoslav, Bulgar ülkesine geldikten sonra, 968 yılında Peçeneklerin Kiev'i işgali üzerine başkentini kurtarmak için Kiev'e hareket etmişti. Peçenek tehlikesinin bertaraf edilmesinin ardından Bulgar ülkesine geri dönmek isteyen Svyetoslav, annesinin engelleme çabası üzerine annesine şu sözleri söylemişti: "*Kiev'de kalmayı umursamıyorum, ancak Tuna kıyısındaki Pereyaslavets'te yaşamayı tercih ederim, çünkü orası tüm zenginliklerin toplandığı krallığının*

¹⁴ Bulgar pazarının taşınması tarihi kronolojik olarak bazı zorluklar çıkarmaktadır. Konu hakkında yapılan çalışmalar sonucu hadisenin 891 veya 892'de vuku bulduğu genel kabul görmüştür. Bu durumda pazarın taşınması Vladimir döneminde gerçekleşmiş ve Symeon başa geçtiğinde Bizans ile yaşanan bu sıkıntıyı bir sorun olarak kendi önünde bulmuştur. Tarihlendirme ile ilgili çalışmalar ve teklifler için bkz. Leszka, 2011: 60.

merkezidir; Yunanistan'dan altın, ipek, şarap ve çeşitli meyveler, Macaristan ve Bohemya'dan gümüş ve atlar, Rusya'dan kürk, balmumu, bal ve köle.” (The Russian Primary Chronicle, 1953: 86). Bu sözler Bulgarların uluslararası ticaret açısından önemli bir konumda olduğunu, ülkenin de zengin ve refah içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç

Kurulduğu 681 yılından, yıkıldığı 1018 yılına kadar geçen uzun süreç içerisinde Tuna Bulgar Devleti, yaşadığı dönemin ve bulunduğu coğrafyanın en güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir. Bulgar idareciler, kuşkusuz köklü bir devlet geleneğine sahip olmanın kazandırdığı tecrübenin de etkisiyle siyasi gücün en önemli unsurlarından biri olan devletin ekonomik açıdan güçlenmesine de azami ehemmiyet göstermişlerdir. Bu durumun en net tezahürü Bulgar hükümdarları tarafından uygulanan ticaret politikasında ortaya çıkmaktadır. Daha kuruluşun itibaren bilinçli bir ticaret politikası izlendiğine dair göstergeler mevcuttur. Genel olarak bakıldığında, ticari etkinlik açısından biraz sönük kalan VIII. yüzyıldaki fetret dönemi, Hıristiyanlaşmanın vuku bulduğu Boris Han dönemi ve çöküş yıllarını simgeleyen Petro dönemi istisna edildiği takdirde öteki dönemlerin neredeyse tamamında aktif bir ticaret politikası uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu konuda öncelikle üzerinde bulunulan coğrafyanın imkanlarından azami derecede istifade edilmeye çalışılmıştır. Bunun için de öncelikli hedef bölgedeki ticaret yolları üzerinde hakimiyet sağlanmaya çalışılması olmuştur. Tervel Han'dan itibaren bu yönde sürdürülen bilinçli çabalar dikkat çekmektedir. Bulgar ülkesine en yakın ana ticaret merkezi Bizans ve onun başkenti olduğu için Bulgar hükümdarları bu konuda sık sık Bizans ile karşı karşıya gelmişlerdir. Dolayısıyla Bizans-Bulgar ilişkileri konusunda Bulgarların ticari hassasiyetlerinin önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Bulunduğu coğrafyada sürdürülen ticareti ve işleyen ticaret yollarını kontrol etme konusunda Tuna Bulgar Devleti tıpkı kendinden önceki Göktürkler ve Hazarlar ile kendinden sonraki Türkiye Selçukluları gibi aynı politikayı uygulamıştır. Yine bu devletler gibi ticaret yolları üzerinde devlet kontrolünün ve ticari faaliyetleri devlet güvencesine almanın ticaretin gelişmesindeki rolünün bilincinde olan Bulgar idarecileri imkân dahilinde daima önceliği bu alana vermişlerdir. Dikkat çeken bir diğer husus ise Bulgar hükümdarlar tarafından uygulanan ticaret politikalarının bilinçli bir şekilde birbirini devamı olmasıdır. Tervel'in, Kurum'un, Omurtag'ın, Symeon'un politikaları arasında genel bakış açısı ve arzulanan hedef bakımından bir fark yoktur. Adeta birinin yarım bıraktığı işi diğeri tamamlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Tuna Bulgar Devleti kuruluşundan yıkılışına kadar adeta bir bütün olarak aynı ticaret politikasını uygulamıştır. Rus lider Svyetoslav'ın sözleri gelinen noktada uygulanan ticari politikanın sonucu olarak ülkedeki refah düzeyinin ulaştığı düzeyi göstermesi açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Ağır, A. (2016). Bizans Başkentinde Müslüman Tacirler İçin Mimarlık: *Mitaton*. P. Magdalino-N. Necipoğlu (Eds.), *Trade in Byzantium, Papers from the Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Istanbul, 24-27 June 2013* içinde (s. 233-253) İstanbul: Koç University Research Center for Anatolian Civilizations.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1989). Omurtag Han (814-831). *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 34, 42-46.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1994). Bulgar Hakanlar Listesi. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 14, 1-8.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1996). Tuna Bulgar Hanı Krum (803-814) Kanunlarının Eski Türk Töresi Açısından Değerlendirilmesi. *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri, Bildiriler, 29-31 Mayıs 1995* içinde (ss. 15-27). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). Tuna Bulgar Devleti'nin Kaos Yılları. Z. İskefiyeli-M. B. Çelik (Ed.) *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde, Prof. Dr. Mehmet Alparğu'ya Armağan* içinde (Cilt 1, ss. 84-91). Ankara: Nobel Yayınları.

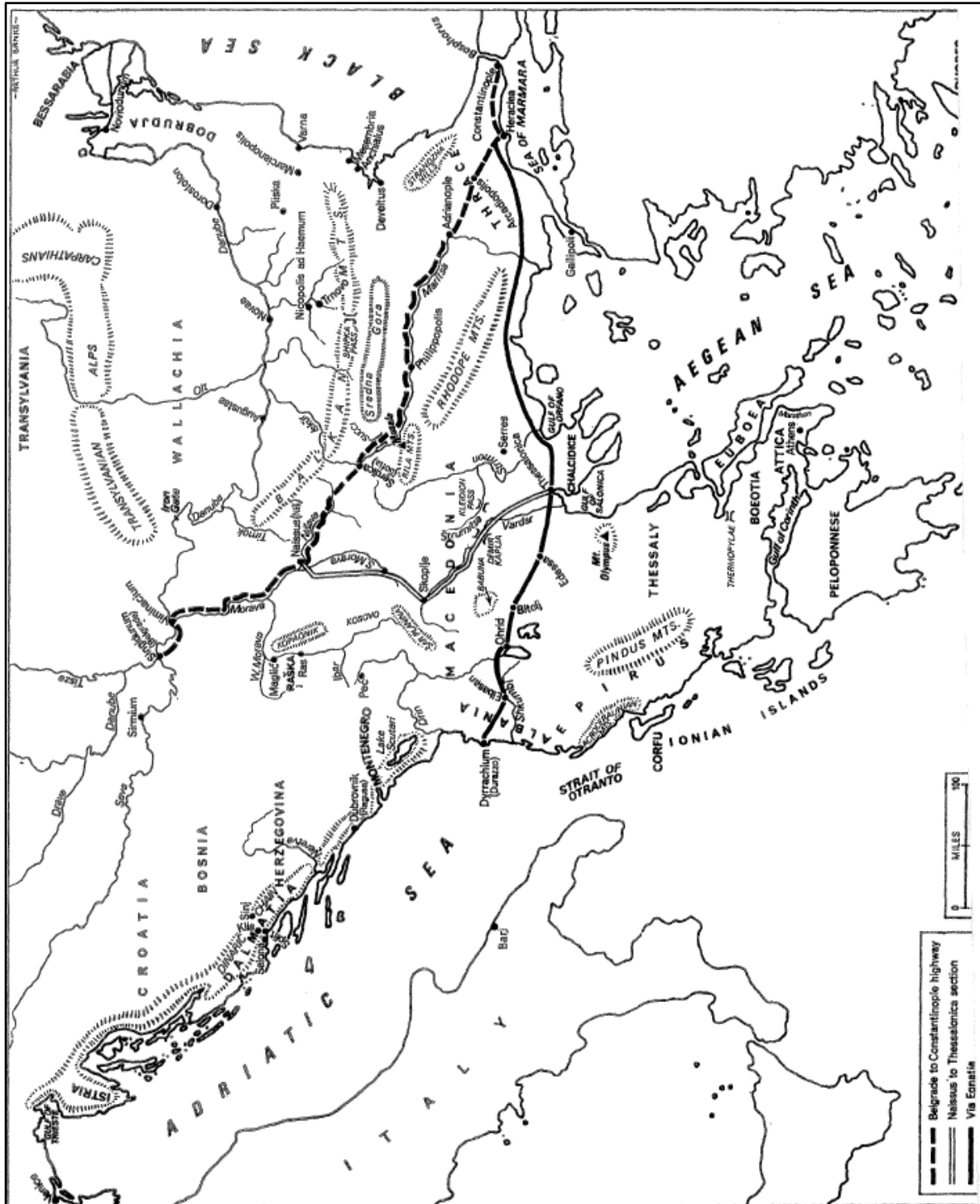
- Avramea, A. (1999). MÖ. 2. Yüzyıl ile MS. 6. Yüzyıl Arasında Via Egnatia'nın Güzergâhı ve İşlevi. Elizabeth A. Zachariadou (Ed.). *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia, 1380-1699* içinde (Ö. Arıkan-E. G. Tekin-T. Altınova, Çev. ss. 3-7). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Avramea, A. (2002). Land and Sea Communications, Fourth-Fifteenth Centuries. Angeliki E. Laiou (Ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century* içinde (Vol. I, ss. 57-90). Washington, D.C.: Dumbarton Oaks.
- Bartusis, M. C. (1991). Mitaton. *The Oxford Dictionary of Byzantium* içinde (Vol. 2, s. 1385). New York-Oxford: Oxford University Press.
- Bratianu, G. I. (1940). Le commerce bulgare dans l'Empire byzantin et le monopole de l'empereur Leon VI à Thessalonique. *Sbornik v pamet na Prof. Petir Nikov* içinde (ss. 30-36). Sofya: Pechatnitsa Kultura.
- Browning, R. (1975). *Byzantium and Bulgaria, A Comparative Study Across The Early Medieval Frontier*. London: Temple Smith.
- Bury, J. B. (1910). The Bulgarian Treaty of A.D. 814, and the Great Fence of Thrace. *The English Historical Review*, 25 (98), 276- 287.
- Cankova-Petkova, G. (1963). Bulgarians and Byzantium during the First Decades after the Foundation of the Bulgarian State. *ByzantinoSlavica*, 24, 41-53.
- Cankova-Petkova, G. (1976). Deux contributions à l'histoire des rapports bulgare-byzantins au IXe siècle. *Byzantinoslavica*, 37, 36-45.
- Carolingian Chronicles. (1970). *Royal Frankish Annals and Nithard's Histories*. (B. W. Scholz, B. Rogers, Transl.) Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Constantine Porphyrogenitus. (1967). *De Administrando Imperio*. (Gy. Moravcsik, Ed., R. J. H. Jenkins, Transl.). Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Curta, F. (2006). *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Curta, F. (2011). Linear Frontiers in the 9th Century: Bulgaria and Wessex. *Quaestiones Medii Aevi Novae*, 16, 15-32.
- Curta, F. (2022). Bulgaria beyond the Danube: Water under the Bridge, or is there More in the Pipeline?. D. M. Istrate-D. I. Mureşan-G. T. Rustoiu (Eds.), *Christianization in Early Medieval Transylvania, The Oldest Church in Transylvania and Its Interpretation* içinde (ss. 57-77). Laiden-Boston: Brill.
- Dujčev, I. (1965). La chronique Byzantine de l'an 811. *Travaux et Memoires*, 1, 205-254.
- Ergan, G. (2020). Tuna Bulgarlarının Hristiyanlığı Kabul Etmesinin Siyasi Nedenleri. (G. Ergan, Çev.) *Journal of International Eastern European Studies*, 2(2), 610-639.
- Fehér, G. (1999). *Bulgar Türkleri Tarihi*. (Heyet, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fehér, G. (2010). Türko-Bulgar, Macar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü - Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri. *İkinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, İstanbul 20-25 Eylül 1937* içinde (ss. 290-320). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fine, J. V. A. (1983). *The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Genesios. (1998). *On The Reigns of the Emperors*. (A. Kaldellis, Transl. and Commentary). Canberra: Australian Association for Byzantine Studies.
- Gjuzelev, V. (1988). The Protobulgarians: A Pre-History of the Asparouhian Bulgaria. *Medieval Bulgaria, Bizantine Empire, Black Sea, Venice, Genoa* içinde (ss. 11-80). Villach: Verlag Baier.

- Golden, P. B. (2006). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (Osman Karatay, Çev.) Çorum: Karam Yayınları.
- Howard-Johnston, J. (2000). Byzantium, Bulgaria and the Peoples of the Ukraine in the 890s. *Materialy po arkeologii, istorii i etnografii Tavrii*, VII, 342-356.
- Jordanes. (1915). *The Gothic History of Jordanes*. (C. C. Mierow, Transl. and Commentary). London: Princeton University Press.
- Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların Kökeni*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Karatay, O. (2010a). Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2, 1-18.
- Karatay, O. (2010b). Kurum Han Döneminde Tuna Bulgarları (803-814). *Turan*, 12, 101-108.
- Karatay, O. (2013). Tuna Bulgarları. O. Karatay-S. Acar (Ed.), *Doğu Avrupa Türk Tarihi* içinde (ss. 273-294). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kayapınar, A. (2002). Tuna Bulgar Devleti (579-1018). H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (Cilt 2, ss. 630-640). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kazdal, A. (2022). *Tuna Bulgar Kağanı Simeon ve Dönemi (863-927)* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kazhdan, A. & Oikonomides, N. (1991). Kommerkiarios. *The Oxford Dictionary of Byzantium* içinde (Vol. 2, s. 1141). New York-Oxford: Oxford University Press.
- Kurat, A. N. (1979). Bulgaristan. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, ss. 796-801). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Küçüksipahioğlu, B. (2008). Ankhialos Savaşı'nın Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 14, 209-226.
- Laiou, A. E. (2012). Regional Networks in the Balkans in the Middle and Late Byzantine Periods. C. Morrisson (Ed.), *Trade and Markets in Byzantium* içinde (ss. 125-146). Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Leszka, M. J. (2011). The Monk versus the Philosopher From the History of the Bulgarian- Byzantine War 894-896. *Studia Ceranea*, 1, 55-70.
- Madgearu, A. (2001). Salt Trade and Warfare in Early Medieval Transylvania. *Ephemeris Napocensis*, 11, 271-283.
- Madgearu, A. (2002-2003). Transylvania and the Bulgarian Expansion in the 9th and 10th Centuries. *Acta Musei Napocensis*, 39-40(2), 41-62.
- Madgearu, A. (2005). Salt Trade and Warfare: The Rise of the Romanian-Slavic Military Organization in Early Medieval Transylvania. F. Curta (Ed.), *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages* içinde (ss. 103-120). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Marinow, K. (2014). The Haemus Mountains and the Geopolitics of the First Bulgarian Empire: An Overview. *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, 51, 19-32.
- Mesûdî. (2018). *Kiâbü't-Tenbih ve'l-İşraf*. (Ramazan Şeşen, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Mutaftçiev, P. (1943). *İstoriya na bılgarskiya narod* (Cilt 1). Sofiya: İzdatelstvo Bılgarska Kniga.
- Nikephoros Patriarch of Constantinople. (1990). *Short History*. (C. Mango, Text, Transl. and Commentary). Washington DC: Dumbarton Oaks.
- Obolensky, D. (1971). *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453*. New York: Praeger Publishers.

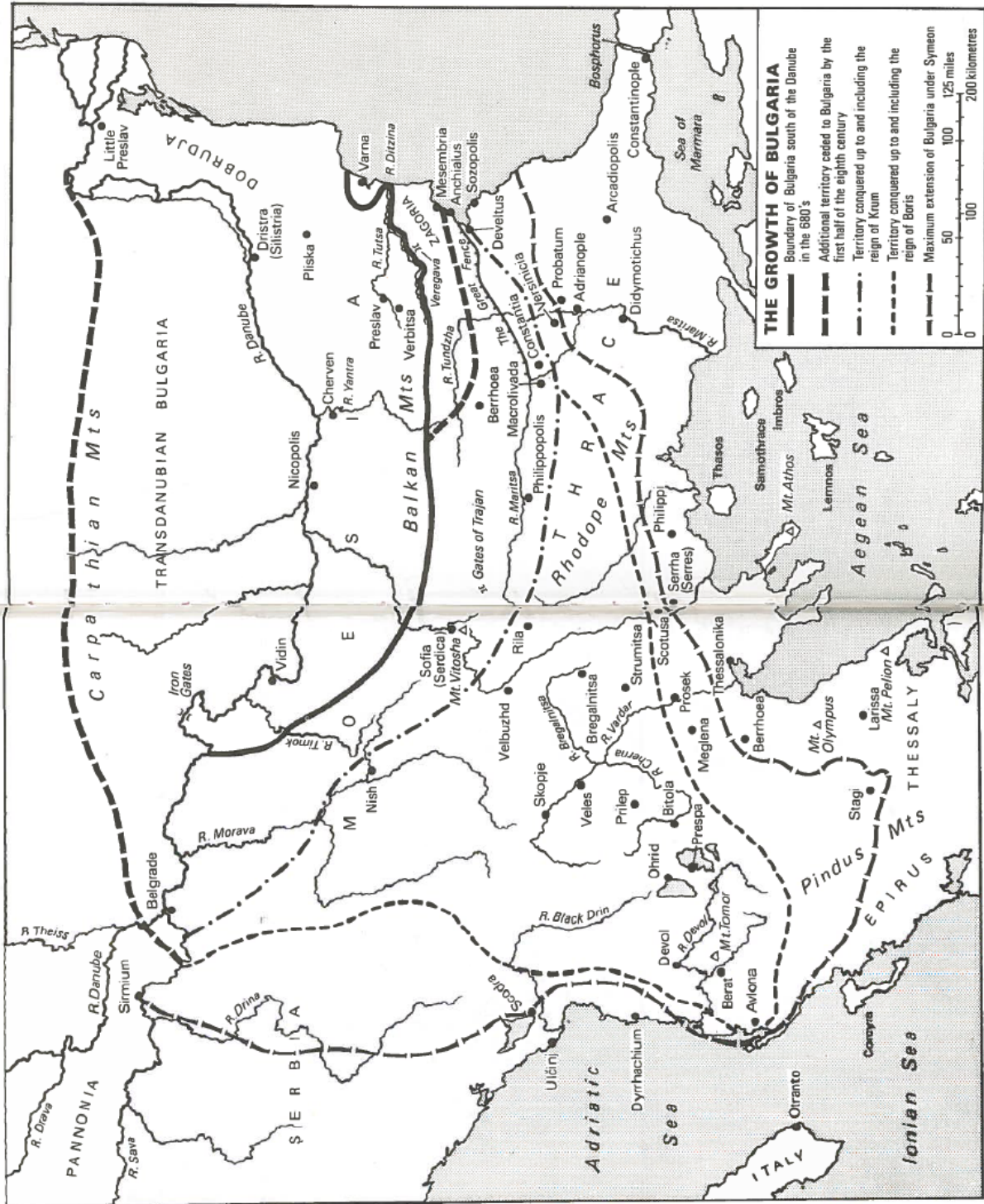
- Oikonomides, N. (1988). Tribute or Trade? The Byzantine-Bulgarian Treaty of 716. P. Dinekov et al. (Eds), *Studia Slavico-Byzantina et Mediaevalia Europensia: Studies on the Slavo-Byzantine and West-European Middle Ages, In Memoriam I. Dujchev* içinde (Vol 1, ss. 29-31). Sofia: Centre for Slavo-Byzantine Studies.
- Oikonomides, N. (1991). Le kommerkion d'Abydos, Thessalonique et la commerce bulgare au IXe siècle. V. Kravari, J. Lefort, C. Morrisson, P. Lethielleux (Eds.), *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin, VIIIe –XVe siècle* içinde (Tome 2, ss. 241-248) Paris: P. Lethielleux.
- Ostrogorsky, G. (1995). *Bizans Devleti Tarihi*. (Fikret İşıltan, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Petkov, K. (2008). *Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Centuries: The Records of a Bygone Culture*. Leiden-Boston: Brill.
- Primov, B. (1978). Bulgaria in the Eighth Century: A General Outline. *Byzantino-Bulgarica*, V, 7-40.
- Priscus. (1983). *Fragments*. R. C. Blockley (Ed.), *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire, Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus* içinde (Vol II, ss. 222-402). Liverpool: Francis Cairns.
- Runciman, S. (1930). *A History of the First Bulgarian Empire*. London: G. Bell&Sons Ltd.
- Scriptor Incertus. (1842). *Historia de Leone Bardae Armenii filio*. I. Bekker (Ed.), *Leonis Grammatici, Chronographia* içinde (ss. 335-362). Bonn.
- Skylitzes, J. (2010). *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*. (J. Worthley, Transl.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sophoulis, P. (2007-2008). When did the Battle of 'Leo's Hill' Take Place? A Note on the History of Byzantine-Bulgar Relations in the Early Ninth Century. *Vyzantinos Domos*, 16, 201-212.
- Sophoulis, P. (2012). *Byzantium and Bulgaria, 775-831*. Leiden-Boston: Brill.
- Stephenson, P. (2006). About the Emperor Nikephoros and How He Leaves His Bones in Bulgaria: A Context for the Controversial Chronicle of 811. *Dumbarton Oaks Papers*, 60, 87-109.
- Symeon Logothetes. (2006). *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*. (S. Wahlgren, Ed.) Berlin-New York: Walter de Gruyter [İng. Trc. Symeon Logothetes. (2019). *The Chronicle of the Logothete*. (S. Wahlgren, Transl. and Commentary). Liverpool: Liverpool University Press].
- Şan, E. (2017). Tuna Bulgar Hanlığı-Bizans İmparatorluğu Münasebetlerine Dair Ortaçağ İslam Kaynaklarındaki Haberler. E. Şan (Ed.) *Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na 75. Yaş Armağanı* içinde (ss. 525-546). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- The Annals of Fulda*. (1992). (T. Reuter, Tansl.) Manchester-New York: Manchester University Press.
- The Annals of St-Bertin*. (1991). (J. L. Nelson, Transl.). Manchester-New York: Manchester University Press.
- The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*. (1953). (S. H. Cross-O. P. Sherbowitz-Wetzor, Transl.) Cambridge, Mass.: The Mediaeval Academy of America.
- Theophanes Continuatus. (2015). *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur Libri I-IV*. (J. M. Featherstone-J. Signes-Codoñer, Ed.) Boston/Berlin: De Gruyter.
- Theophanis. (1883). *Chronographia*. (C. De Boor, Ed.) Leipzig [İngilizce terc. Theophanes Confessor. (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. (C. Mango-R. Scott, Transl. and Commentary) Oxford: Clarendon Press.].
- Treadgold, W. (1984). The Bulgars' Treaty with the Byzantines in 816. *Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, IV, 213-220.

-
- Treadgold, W. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. California: Stanford University Press.
- Uçar, H. (2021). 9. Yüzyıl Bizans Kroniği Scriptor İncertus (811 Kroniği). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 127 (251), 367-374.
- Whittow, M. (1996). *The Making of Byzantium, 600-1025*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
- Zlatarski, V. (2007). *İstoriya na bilgarskata dirjava prez Srednite vekove* (Cilt I/1). Sofiya: İzdatelstvo Zakhariï Stoyanov.
- Zlatarski, V. N. (1980-1981). Kurum Han. (M. T. Acaroğlu, Çev.) *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 125-146.

Ekler:

Harita 1: (Obolensky, 1971: 4).

Harita 2: (Browning, 1975: 10-11).

Extended Abstract

Bulgars had succeeded in establishing an independent state in the northern steppes of the Black Sea under the leadership of Kubrat Khan in the first half of the 7th century. However, this state, which weakened upon the death of its founder, lost its political existence as a result of the dispersal of Kubrat Khan's five sons in different directions. The third son of Kubrat, Asparuh Khan, came to the Lower Danube region with his tribes and succeeded in establishing a state in 681, in which the Byzantine State approved its independence. While the foundations of the state were strengthened during the successful administration of Tervel Khan, who came after Asparuh, the interregnum period that followed immediately shook the central authority, but it did not reach a size that would endanger its existence. The state, which recovered at the end of the 8th century, reached the peak of its power with Kurum Khan. However, after that, Slavicization and Christianization had passed the preventable level. After Boris Khan's conversion to Christianity, the Bulgarian State, which became a Christian Slavic state as a result of the regulations on language and writing, reached the second peak of its political power during the reign of Symeon. The administrators who came after him could not display the same successful management. As a result of Basil II's long-term Bulgarian wars, the state lost its political existence.

Since the first time they came to the Danube river-banks, the Bulgarians have evaluated the economic potential of their new homeland quite appropriately and have engaged in some economic activities. Agriculture and trade took the first place in this respect. As a matter of fact, after the completion of the establishment, we see that an active trade policy has been implemented since the reign of the second ruler, Tervel Han. Undoubtedly, the experience stemming from their dealings with commercial activities while they had been still in the north of the Black Sea also contributed to this situation. Therefore, it was inevitable for the Bulgarians, who were understood to be a society prone to trade from their activities in the geography they came from, to continue the same commercial activities in the Danube.

The first event that we can evaluate in terms of the trade policy of the Danube Bulgarian State is an agreement between the Bulgarians and Byzantium in 716, during the reign of Tervel Khan. We are aware of this agreement in 812 when Kurum Khan made demands for an agreement from Byzantium. The related demands contained four basic items: firstly, the determination of the border between Byzantium and the Bulgarian State, secondly the amount of tax to be paid to the Bulgarians, thirdly the mutual return of refugees to their countries, and lastly, the state control over trade between the two countries. It is understood that two of these four articles were present in the agreement in 716, and the other two were the current demands of Kurum Khan.

The border-related article, one of article of the agreements in 716, was important in terms of the state's trade policy. With the new determined border, the Bulgarian State was beginning to expand towards the Northern Thrace plain. This expansion was very important in two respects. First, the Bulgarian border was based on the Belgrade-Istanbul road, one of the two most important main roads that provided the communication of Byzantium with the West. This allowed the Bulgarians to control the commercial traffic operating here. Secondly, the Bulgarians had come to dominate the hinterland of the most important commercial ports of the Eastern Black Sea Region. Thus, the Bulgarians had established a connection with both the most important trade ports of Byzantium in the Balkans and the most important land trade route for that period. All these show that the Bulgarians were in an effort to seize important trade routes and centers during the Tervel Khan period.

In the period of Kurum Khan, there was a conscious expansion activity in the south direction. It seems that an effort was being made to establish a dominance on the trade routes again. One of the articles in Kurum Khan's peace proposal stated that "those who do business in both countries must be certified with certificates and seals, and the property of those who do not have a seal will be confiscated by the treasury." It is clear that the aim is to have those engaged in commercial activities under the direct control of the state and therefore to record economic activities. In this way, smuggling will also be prevented. From this point of view, it is possible to say that the article brings a regulation to commercial activities. This indicates the existence of a previous trade. Trade relations, which were likely to have been interrupted by the wars of Constantine V, began to revive. It is understood that Kurum Khan wants to tidy up these commercial activities. During the period of Kurum Khan, the Belgrade-Istanbul road came under the control of the Bulgarians with the capture of Serdika, and the Niş-Thessaloniki road with the occupation of Macedonia. Therefore, it can be said that a policy trying to dominate the trade routes was followed in the Kurum Khan period, just as it was in the Tervel Khan period.

During the reign of Omurtag Khan, a Thirty Year Peace treaty was signed with Byzantium. The border determined by this agreement allowed the Bulgarians to take over the main trade route in the east-west direction. In addition, archaeological findings belonging to this period shows that the Bulgarians established dominance in Southern Transylvania in the first half of the 9th century. The establishment of dominance in Southern Transylvania was important in terms of controlling the salt mines and salt trade in that region. Later, in 892, that

the King of East Franks demanded the Bulgarians to stop their salt exports to Moravia during his war against Moravia, shows the Bulgarian control over the salt mines clearly.

In the following period, it was tried to establish dominance over Macedonia. The importance of establishing dominance in Macedonia stems from the fact that it also provides control on the Thessaloniki-Naissus road in terms of trade. Here again, the idea of controlling trade routes comes to the fore.

The relocation of the Bulgarian market to Thessaloniki created serious difficulties for Bulgarian merchants in terms of both disrupting the commercial order established with Byzantium, imposing additional tax burden on Bulgarian merchants, and prolonging the trade route. Immediately action was taken against Byzantium and at the end of the wars, the Bulgarian market was restored to its former position. There can be no doubt that Symeon considers defending the interests of the country's trade as its primary objective.

The aim of this study is to determine the principles of the trade policy carried out by the rulers of the Danube Bulgarian State, which ruled between the specified dates. Accordingly, the subject of commercial activities in Bulgarians, which can be the subject of a separate study, will not be discussed and only the policy followed by the state in this field of economy will be tried to be determined.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

The Role of Educational Factors in the Success of Corporate E-Learning: A Case Study

Kurumsal E-Öğrenmenin Başarısında Eğitsel Faktörlerin Rolü: Bir Vaka Çalışması

Selçuk Nam*, Hasan Tutar**

Abstract: The primary purpose of this study is to determine the role of critical success factors in corporate e-learning. The research was designed according to a holistic single case study, one of the qualitative research designs. According to the critical situation sampling, the research sample was determined, and the data were collected through semi-structured interviews with eight senior bank managers. The research data were collected with the permission of Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Committee numbered 61923333/050.99. The data were analyzed according to content analysis using the MAXQDA qualitative analysis package program. Analysis results show seven critical success factors for corporate e-learning: staying in the environment and continuity, content quality, compliance with learning goals, accessibility, content attractiveness, interaction, and corporate communication support. According to the analysis findings, staying in the environment and continuity are the most critical success factors in e-learning. This study offers an andrological framework at the institutional level instead of research focusing on students generally and providing a pedagogical framework for evaluating e-learning success. The research results are essential in revealing the necessity of a macro perspective in assessing the success of the e-learning ecosystem consisting of individuals, the environment, institutions, education, and technology. This research is also original and essential in contributing to the employees seeing the factors that prevent the benefit they expect from e-learning.

Keywords: Corporate e-Learning, Adult Learning, E-Learning Success, Educational Factors

Öz: Bu çalışmanın temel amacı, kurumsal e-öğrenmede kritik başarı faktörlerinin rolünü belirlemektir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden bütüncül tek durum çalışmasına göre tasarlanmıştır. Kritik durum örneklemesine göre araştırma örnekleme belirlenmiş ve veriler sekiz üst düzey banka yöneticisi ile yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırma verileri, Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun

* Dr., Sakarya Üniversitesi, Adapazarı Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, ORCID : 0000-0002-0845-1362. snam@sakarya.edu.tr.

** Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ORCID : 0000-0001-8383-1464. hasantutar@ibu.edu.tr.

Cite as/ Atıf: Nam, S. & Tutar, H. (2023). The role of educational factors in the success of corporate E-Learning: a case study. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 577-596. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1127801>

Received/Geliş: 08 Jun/Haziran 2022

Accepted/Kabul: 30 august/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

61923333/050.99 sayılı izni ile toplanmıştır. Veriler, MAXQDA nitel analiz paket programı kullanılarak içerik analizine göre analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, kurumsal e-öğrenme için yedi kritik başarı faktörünü göstermektedir. Bu faktörler ortamda kalma ve süreklilik, içerik kalitesi, öğrenme hedeflerine uygunluk, erişilebilirlik, içeriklerin çekiciliği, etkileşim ve kurumsal iletişim desteği faktörleridir. Analiz bulgularına göre, e-öğrenmede ortamda kalma ve süreklilik en kritik başarı faktörüdür. Bu araştırma, kurumsal eğitimlerin değerlendirilmesinde genel olarak öğrencilere odaklanan ve pedagojik bir çerçeve sunan bağlam yerine kurumsal düzeyde androlojik bir çerçeve sunmaktadır. Araştırma, bireyler, çevre, kurumlar, eğitim ve teknolojiye oluşan e-öğrenme ekosisteminin başarısının değerlendirilmesinde makro bakış açısı gerekliliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu araştırma, çalışanların e-öğrenmeden bekledikleri faydayı engelleyen faktörleri görmelerine katkı sağlaması açısından da özgün ve önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal e-öğrenme, Yetişkin Öğrenmesi, E-Öğrenme Başarısı, Eğitsel Faktörler

Introduction

The COVID-19 pandemic in late 2020 has become a nightmare affecting the world. Strict precautions were taken in many countries to gain treatment studies and reduce the infection's pace. Social distancing was created as much as possible with arrangements such as giving a break to face-to-face education in educational or institutional facilities for some time (Yamamoto & Altun, 2020). The education sector has come first as the most affected, right after the health sector. Even institutions that did not develop online education strategies due to prejudices such as lack of interaction (Basir et al.; 2021), low participation rates (Agrawal et al., 2020), and low learning motivation (Harandi, 2015) in e-learning had to move their learning environments to the digital environment. Online learning has now become not the last solution but the only solution for the whole world.

E-learning is learning activities in an electronic environment with the support of information and communication technologies or transferring knowledge and skills through these technologies (Valverde-Berrocoso et al., 2020). Rapid developments in information and communication technologies create new opportunities in coordination processes between organizational units and corporate training strategies (Tikhonov, 2020). The increase in the use of web applications in corporate functions ensures that web-based education applications are increasingly integrated with the corporate context (Beinicke and Bipp, 2018). Corporate e-learning, which emerges from this integration, refers to corporate online education and training programs that include various learning activities for employees to acquire knowledge and skills (Wong and Karin, 2015). With the continuous and accessible online learning environment provided by corporate e-learning applications, employees can improve their learning at their own pace (Beinicke and Kyndt, 2020).

The technical and economic advantages of web-based education compared to traditional face-to-face instruction accelerate the transition of institutions to the e-learning environment. Statistics describing this shift show that organizations that continue to innovate in corporate e-learning environments are recognized as market leaders (Baporikar, 2019). 42% of the world's most profitable companies in the Fortune 500 list use e-learning tools extensively in their training and development processes (Tyurina et al., 2021). The global e-learning market is predicted to reach 350 billion dollars by 2025. Corporate e-learning is estimated to reach 37.8 billion within this market, with an annual growth rate of 13% (Choudhury and Pattnaik, 2020). This orientation shows that in addition to traditional classroom education, e-learning applications have become a standard in corporate education. However, one of the issues that should not be ignored in this process is the effectiveness of e-learning (Beinicke and Kyndt, 2020). According to LinkedIn 2020 Workplace Learning Report, the most important strategic focus point that experts in learning and development point out in 2020 is evaluating the effectiveness of learning programs (LinkedIn, 2020). The effectiveness of institutional e-learning applications is based upon understanding the main difficulties of the current e-learning systems. During the COVID-19 pandemic, there is no consensus on critical difficulties and factors that shape the successful use of e-learning systems (Almaiah et al., 2020).

Research on corporate e-learning shows that the main learning challenges are motivation problems, ignoring educational and organizational issues, focusing on technical issues in design rather than meeting organizational expectations, lack of exciting materials, and inadequate interaction (Reynolds, 2012).

As the primary development focus of the corporate e-learning process is the individual, dynamics such as the individual's learning goals and objectives, motivation, and learning preference are the elements to be considered in e-learning. Unlike e-learning, corporate learning involves employees who aim to climb the career ladder rather than students whose only purpose is learning. When e-learning is not designed considering adult learning principles, it may cause intense feelings of isolation, low acceptance, and high absenteeism rates (Edwards & Thorn, 2016; Wong & Daniell, 2017). Corporate e-learning problems mainly involve limited interaction, inadequate feedback, and faulty course/material design. Our study is based on the adult learning theory (andragogy) developed by Knowles (1990), which assumes that the pedagogical model is inappropriate for adult learning. Andragogy considers factors such as adult learner readiness, willingness to learn, level of motivation, the need to know, self-perception, and the effects of individual learner experiences on learning.

Literature Review

Corporate e-learning refers to online technologies offering different solutions to enhance individual and organizational knowledge and performance (Rosenberg, 2001; Tai, 2008). Due to web-based education's technical and economic advantages compared to traditional face-to-face education, many business organizations turn to e-learning and virtual training. Companies that continue innovating and incorporating e-learning environments are considered market leaders. Expected to become a 75 billion-dollar global market in 2020, e-learning may soon set corporate education standards (Beinicke & Bipp, 2018).

Research shows that the main factors leading a company to adopt e-learning solutions are reducing corporate costs, improving education quality, saving time, providing added value, and economies of scale brought by flexibility (Comacchio & Scapolan, 2004; Rosenberg, 2001; Iqahtani and Rajkhan, 2020). Organizations also implement e-learning by imitating other organizations with technological leadership to deal with isomorphic pressures and innovation uncertainty (Comacchio and Scapolan, 2004; Naveed et al., 2019). Considering that half of the current knowledge and skills will be obsolete in business within three to five years, corporate e-learning is an effective way to update and develop knowledge, skills, and competencies and adapt these to their diverse workforces' different learning styles (Wong and Karin, 2015).

E-learning environments with interactive content attract students and facilitate the comprehension of the learning material (Wong and Daniell, 2017). The success of corporate e-learning mainly stems from its flexibility in accommodating location, duration, and specific learning needs and interests (Macpherson et al., 2004, Iqahtani and Rajkhan, 2020). The idea that adult learning processes may differ from children's has become an established theory after andragogy (adult learning theory) was developed by Malcolm Knowles (Delahaye, 2005; Kara et al., 2019). Andragogy is generally defined as "the arts and science that help adults learn" (Knowles, 1990, p. 54), which aims at a change in the adult person (Knowles, Holton, and Swanson, 2005). It asserts that the differences between young and adult students are essential in learning. This difference reflects the psychological perspective of becoming an adult when the developed self is achieved through taking responsibility for self-management.

Corporate e-learning uses student feedback in its curriculum design. The formal training environment alone cannot motivate learners to change their behaviors significantly. Such behavioral change depends on tailoring the content according to individual learning styles and developmental goals, besides incentives for change.

Adult learning principles render the quantities and qualifications of the knowledge, skills, and competencies in the corporate e-learning environment critical in analyzing e-learning success. Since

theoretical foundations of learning guide the e-learning environment design, andragogy, with its assumptions about how adults learn, plays a vital role in content and material design (Waight and Stewart, 2005). Although most andragogy principles were developed before the emergence of technology-assisted learning, integrating them into e-learning enhances learner motivation.

E-learning is performed through various teaching activities involving ICT. To create an effective, transparent, and flexible environment for learners, e-learning success factors must be identified. These factors serve some essential functions for the success of e-learning. The Critical Success Factor Analysis (Rockart, 1979; Moeuf et al., 2020) is essential for planning, implementing, and assessing e-learning applications. While extensive research is available on various e-learning success factors, scant research focuses on andragogy's basic principles in e-learning environments. Table 1 below lists some critical studies on the critical success factors in e-learning.

Table 1. Critical Success Factors in E-learning

Critical Success Factors	Factor Components	Author
Human Factors	Characteristics of student and instructor, technical competencies, the experience of using information and communication technologies, motivation	Benigno and Trentin (2000); Volery and Lord (2000); Soong <i>et al.</i> (2001), Selim (2007), Sun et al. (Sun et al., 2008)(
Educational Factors	The harmony of the course and content, the structure of the course, compatibility of the content with the learning goals and objectives, the use of multimedia, assessment and constructive feedback, interaction, the quality of learning materials, the level of collaboration, the learning environment, and design, the quality of information, the quality of material and diversity.	Papp (2000); Soong <i>et al.</i> (2001); Govindasamy (2001); Selim (2007); Sridharan <i>et al.</i> (2010), Priatna <i>et al.</i> (2020); Harandi (2015); Basir, Ali and Gulliver (2021)
Technological Factors	e-learning platform, information technologies, ease of access and navigation, interface and screen design, technological infrastructure and system quality, distribution, ease of use, and usefulness	Papp (2000); Benigno and Trentin (2000); Volery and Lord (2000); Soong <i>et al.</i> (2001); Selim (2007), Agrawal et al. (2020)
Institutional Factors	Adequate corporate support, support of senior management, corporate governance structure, service quality, promotion and awareness activities, education policies, culture, financing, determination of target audience	Benigno ve Trentin (2000), Govindasamy (2001); Selim (2007), Iqahani and Rajkhan (2020)

The primary purpose of corporate training and development is to achieve organizational and individual goals by creating positive changes in the behavior and performance of employees. In reaching this goal, strategies for what, when, how and with what medium and tools the target audience can learn are essential for the success of the process (Tikhonov, 2020).

In corporate e-learning, web technologies are used extensively to access the learning environment, interact, improve the learning experience, and receive support. However, evaluating corporate e-learning only in terms of technology causes an emphasis on the technological aspect of e-learning. The technology-dominated view causes the evaluation of e-learning at the systemic, technical, and micro levels (Schultz and Correia, 2015). However, corporate e-learning includes employees who expect self-development in addition to their corporate duties and responsibilities, rather than students whose main purpose is learning (Shurygin et al, 2021). Learners as employees are a heterogeneous group with different goals, objectives, expectations, and motivations. Managing this heterogeneous structure in the learning environment requires different education policies and instructional designs. This situation;

requires a more macro view that necessitates the process-based evaluation of e-learning rather than systemic and micro-level evaluation.

When institutional e-learning is not approached in a process dimension, high feelings of isolation by e-learners, low acceptance rates, high absenteeism rates, and therefore failure are associated with it. It can be said that the main problematic of institutional e-learning stems from the design of e-learning programs that are far from adult education theory, do not support interaction, do not allow active participation, and cannot combine successful educational methods that increase learning. In this respect, this study aims to examine the factors that facilitate the design, development, and implementation of corporate e-learning. The main research question is “What are the factors affecting the success of corporate e-learning?” The sub-questions are:

1. What is the nature of the relationship between educational factors and other factors affecting the success of corporate e-learning?
2. How do educational factors affect the success of corporate e-learning?

Method

This study was designed according to the qualitative research method in which qualitative data collection methods such as observation, interview, and document analysis are used to holistically analyze phenomena in the natural environment (Yin, 2003). The reason for choosing the holistic single case design (Yin, 2003) is to analyze the factors affecting the success of e-learning in its specific context. Further, it offers an appropriate framework for discovering the underlying causes by examining educational problems in their real contexts (Bogdan and Biklen, 2007).

Participants

The scope of the study is limited to a participation bank operating in Turkey. According to the data published by the Participation Banks Association Turkey for the third quarter of 2020, six participating banks are in operation in Turkey with 1049 branches and 15,029 employees. Participation Bank, where the present study was conducted, has 399 branches and 5749 employees (38% total employment in Turkey's participation banking) (Participation Banks Association of Turkey, 2020). Given the time constraints in conducting the study, the diversity of the participation banks and their high number necessitated such a limitation. The study sample consists of the managers who participated in an executive development e-learning program and 8 unit managers selected through critical case sampling (Denzin and Lincoln, 1994). The reason for the relatively small number of participants in the study is that the case study is a detailed and in-depth research method. In addition, the data saturation obtained from the interviews with the existing participants was reached (Yıldırım and Şimşek, 2018). In addition, the data saturation obtained from the interviews with the existing participants was reached (Boddy, 2016). The reason for choosing critical situation sampling in the research is to investigate the underlying situations of the success problem of corporate e-learning in depth. Another justification is the judgment of critical situation sampling that if this group is faced with a particular problem, all other groups will definitely face this problem (Creswell, 2014). The participants' educational status, their experience and positions in the organization, their previous e-learning experiences, their frequency of Information and Communications Technology (ICT) use, and their perceptions of personal ICT competencies are given in Table 2.

Table 2. Characteristics of The Managers Participating in Study

Demo-graphics	MANAGER							
	A	B	C	D	E	F	G	H
Education	PhD in progress	PhD in progress	PhD in progress	Bachelor's	Bachelor's	Master	Master	Bachelor's
Experience (year)	12	18	16	7	12	8	10	9

Position	Functional manager	Line manager	Functional manager	Functional manager	Line manager	Functional manager	Line manager	Functional manager
Previous e-learning experience	-	-	-	✓	✓	✓	✓	-
Frequency of ICT use	Intense	Medium	Intense	Intense	Intense	Medium	Intense	Intense
Perception of ICT competence	High	Medium	High	High	High	Low	High	High

Data Collection

Interviews with the managers were conducted using semi-structured forms. The data regarding the effects of success factors on the e-learning process and the e-learning success factor perceptions of the managers participating in the management development program were analyzed. We first examined the related disciplines' research questions to investigate the success factors shaping our research questions. The secondary data included in our analysis are presented in Table 3.

Table 3. Secondary Data

Secondary Data Source	Secondary Data Type
Documents	Corporate competence packages, e-learning text content, basic behavior indicators, e-learning platform usage statistics, education plans and syllabi, education evaluation reports
Audio/Visual Materials	Corporate e-learning platform interface visuals, simulation, learning events and case analysis visual and audio materials, video conference audio and visual materials

Validity and Reliability

Multiple data collection tools such as interview, observation and document analysis were used in the data collection process to increase the research's internal validity and confirm the data obtained. The findings were evaluated according to the conceptual framework previously created, and the data were presented without comments. The research report was read and confirmed by the managers participating in the study. Any potential data loss was prevented by recording the data with a voice recorder. The interviewer's subjective judgments during the interviews were minimized by using carefully written and ordered questions. In addition to the method triangulation (Denzin and Lincoln, 1994; Creswell, 2014; Yin, 2003), the researcher triangulation method was used by including the supervision of two observers to increase validity reliability.

Data Analysis

Interviews were analyzed using the MAXQDA software. The data obtained from the interviews were first read one by one and copied into the Microsoft Word document. Instructional materials, instructional design, and learning content are the main elements that come to the fore in determining the effect of educational factors on corporate e-learning success. The execution of e-learning in the virtual environment highlights the auditory and visual qualities of the materials and contents used. In this direction, together with the interview data, the data were deciphered in order not to lose data on audio and visual data and to write the interviews exactly. Data were deciphered using MAXQDA software. The data were coded as a frame according to the open, selective and selective coding steps. In the analysis, a categorical analysis strategy depending on the content of the material was used. In the coding process, a coding approach made within a general framework was followed (Yıldırım and Şimşek, 2018). At this stage, a coding table containing the main and sub-codes was created so that all codes are clear and understandable by both the researcher and others (Creswell, 2014). In order to ensure the validity of the codes and not be limited to the personal interpretation of the researcher, coding categories

were developed by a different researcher and the results were compared. Each new code added to the coding key during the coding process was subjected to second coding by re-reading the previously coded documents. With recoding, the risk of data loss is reduced and researcher bias is eliminated.

Themes were determined to reveal the relationship and common aspects between the codes (Yıldırım and Şimşek, 2018). Emerging themes enabled the research to be shaped in a more factual framework and to establish relationships between codes. For example, data on opinions about evaluation exams under educational factors; While they were coded with the concepts of "type of evaluation, adequacy of evaluation, feedback of evaluation results, evaluation process and meeting the aims and expectations of evaluation", these codes were included in the "educational factors (evaluation)" theme, which corresponds to a higher level and general concept in the thematic coding process. The whole data set was carefully examined in order for the themes to form a meaningful whole (internal consistency) and to explain the data obtained in the research in a meaningful way (external consistency). Thus, the representation ability of the data set according to the themes was evaluated. Then, interpretations were made based on the research findings (Creswell, 2014). At the same time, direct participant statements that fully reflect the views of the participants were included.

Findings

The code cloud, which shows the most repetitive codes and where educational factors dominate the factors affecting the success of corporate e-learning, is given in Figure 1. According to their frequency from the highest to the lowest, the codes determining the success of the corporate e-learning process are staying in environment and continuity, content quality, harmony with the learning objectives and expectations, corporate communication and support, and accessibility. The Staying in Environment and Continuity code, which stands out in the cloud, emerges as the main success factor, which, depending on the learner's motivation, may disrupt the learning process and discourage re-entering the learning environment.

Figure 1. Code Cloud on Success Factors of E-learning

The coded themes and their distribution are presented as Educational, Human, Institutional, and Technological factors in Figure 2. The codes with relatively high recurrence in the related figures appear as larger squares. The codes that emerged during the coding mostly fall under the theme of Educational Factors. The codes related to the educational factors' theme were subjected to further coding, revealing the following: LMS (Learning et al.), content appeal, continuity, learning environment, training quantity, scope, evaluation process, and content quality. Overall, the most prominent themes in the Educational Factors theme are staying in the environment and continuity, content appeal, and content quality. As shown in Figure 2.

Figure 2. Code Distributions for The Educational Factors Theme

Two codes stand out regarding the evaluation process sub-theme under the theme of educational factors. The most frequently recurring codes in the relevant theme are the consistency between the course's aim/objectives and evaluation, besides assessment quality and feedback. The managers stated that theoretical knowledge examinations at the end of the training were adequate, but the skills assessment should be extended over a more extended period.

The codes that stand out in the quantity of training are the duration of the training and the number of training codes. Time is an essential factor affecting staying in the environment and continuity. All the managers suggested that the training should be shorter with more superficial content. They stated that more extended training does not necessarily mean higher quality training, and visuals, animations, and videos support that; the course content can be reduced to ten minutes. They also recommended fewer lessons focusing on specific areas.

The code that stands out in the theme of the training's scope is the in-field (field-specific) training. The managers engage in training closely related to their professional specialization, positively affecting their learning continuation. They suggest that training on general subjects needs to be more concise. The heavy emphasis on general training causes an aversion to e-learning.

The codes that stand out in the LMS theme are customizable platforms, education and content proposals, indexing, and search engine codes. The managers expect the LMS they use to be customizable. They also stated that an LMS with content that matches their personal and professional development and guidance to monitor their self-development would increase their participation in e-learning.

The prominent code in the learning environment theme compares classroom and e-learning environments. The managers evaluate e-learning by comparing it with the dimensions of interaction, sharing, socialization, and adaptation provided by the traditional learning environment. Considering these dimensions, the e-learning environment enables managers' location flexibility but disadvantages interaction and socialization. An e-learning environment integrated with managerial business tasks may attract more attention and increase continuity.

Content quality is the most frequently recurring theme regarding the educational factors after the content appeal and staying in environment and continuity. Thus, qualities such as meeting learning expectations, timeliness, adequacy, and adaptation to the learning style play an essential role in the success of e-learning. Managers who evaluate the course content's quality by considering design, consistency, clarity, intelligibility, and sound/animation support of the multimedia tools expect multimedia support rather than plain text, especially in the training content, to develop managerial skills.

The distribution of the codes concerning the theme of content appeal indicates that the code distribution is concentrated on case analysis and scenarios. Instructional games, simulations, case analyses, and scenarios make the content attractive. With a critical role in reducing isolation anxiety and enabling learner-content interaction, these instructional tools are the tools that heavily demand training on improving managerial competencies.

Analysis of the Code-Theme Relationships

This part of the analysis focuses on the critical success factors and their relationships, incorporating e-learning. The study's central question and the related sub-questions were answered by analyzing the relationships between the codes and themes that play a role in e-learning, the statements made with the highest frequency, and how they affect each other. In analyzing these relationships, we supported our interpretations by taking descriptive statements from the interviews to explain the code's and themes' interplay and reveal the cause-effect connections. The codes that critically affect the success of the e-learning process and their relations are given in Figure 3 under educational, human, technological, and institutional factors.

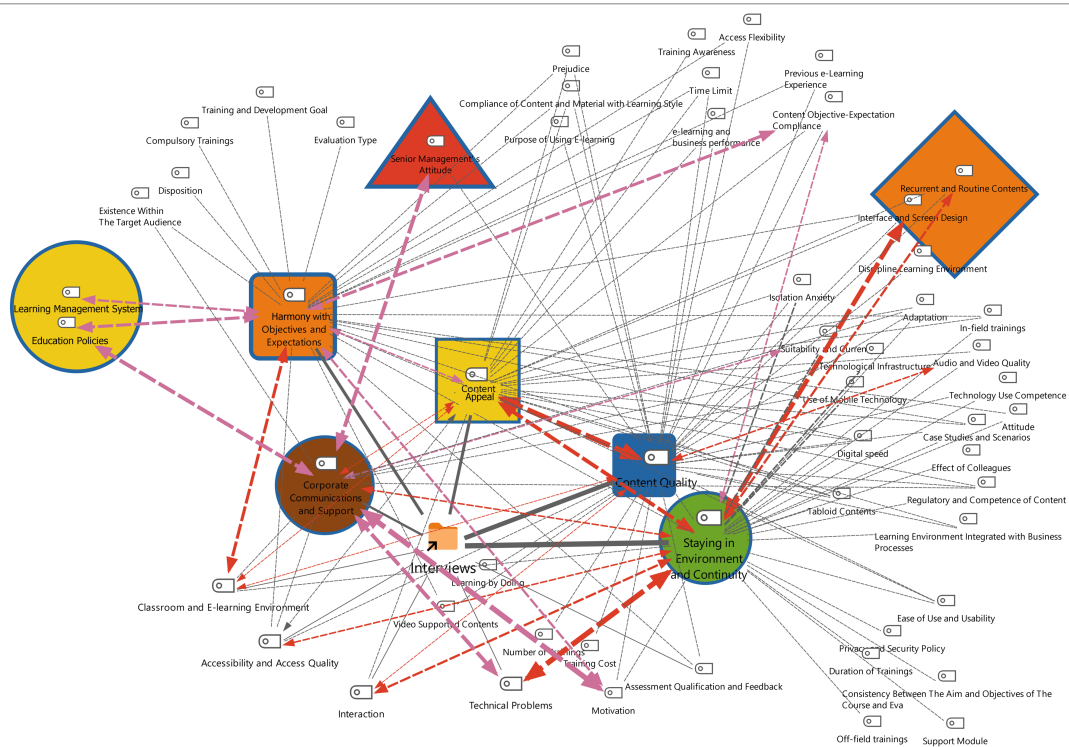

Figure 3. Single-Case Model with Code Hierarchy

In the Single Case Model given in Figure 3, the codes of staying in the environment and continuity, harmony with the objectives and expectations, quality of content, corporate communication and support, and content appeal are shown with a thicker line indicating the strength of the relationship. Accordingly, it can be seen that the most vital relationship is between staying in the environment and continuity and content quality. The analysis revealed some links among the content appeal, corporate communication and support, interface and screen design, harmony with the objectives and expectations, content objective-expectation harmony, senior management's attitude, repetitive content, education policy, and LMS, which vary in strength. These codes labeled as Critical Success Factors were examined based on their relational strength, and frequency is presented with quotations from the interviews and cross-sectional visualizations. The codes indicate a strong relationship between staying in the environment and the critical success factor in Figure 4.

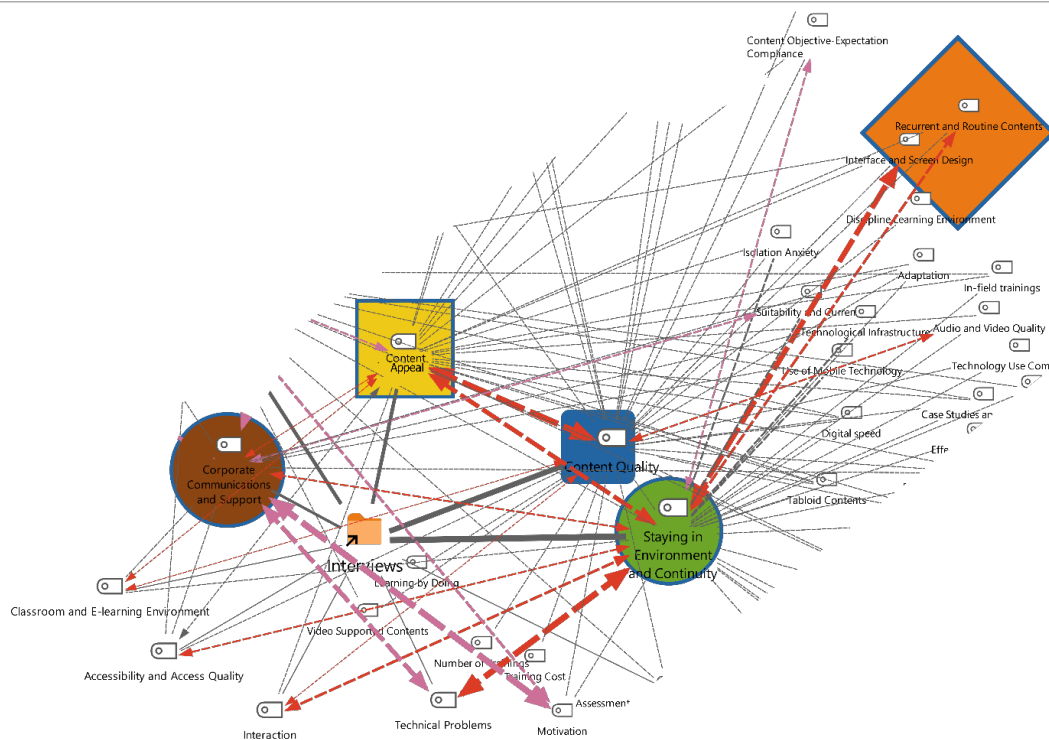

Figure 4. Code Relationships Related to Staying in Environment and Continuity

The codes closely associated with the Staying in Environment and Continuity code are repetitive content, content objective-expectation harmony, and content appeal. Some statements of the administrators regarding the code relations are as follows:

"The training on management skills is nice, but it gets boring when it is too repetitive. The content that repeats what we know repeatedly gets boring after a while, and you no longer pay attention to the environment."

"When lessons are not interesting, there is a fast forward function (using which) I can skip the pages directly and come to the end of the lesson."

Transferring the course contents and printed materials to the e-learning environment and presenting them through the LMS alone does not ensure the success of e-learning programs' success. Simply displaying boring, repetitive, and monotonous educational content on screens instead of books could indicate faulty instructional design. Such errors only further consolidate the negative biases adults may hold against e-learning. The level of learner knowledge and their expectations about education require differentiated content designs to practice, interact, measure their knowledge, and learn according to multiple learning styles. It is crucial for learning that the e-learning environment encourages interaction and provides instant feedback and concise content in a fun and attractive way.

According to the analysis results, the code with the most vital relationship with the other codes, following the staying in the environment and continuity code, is the content quality code. The codes with the most robust relationship with the content quality code considered the second critical success factor in corporate e-learning success are content appeal, sound and image quality, in-class and e-learning environment comparison interaction, as seen in Figure 5.

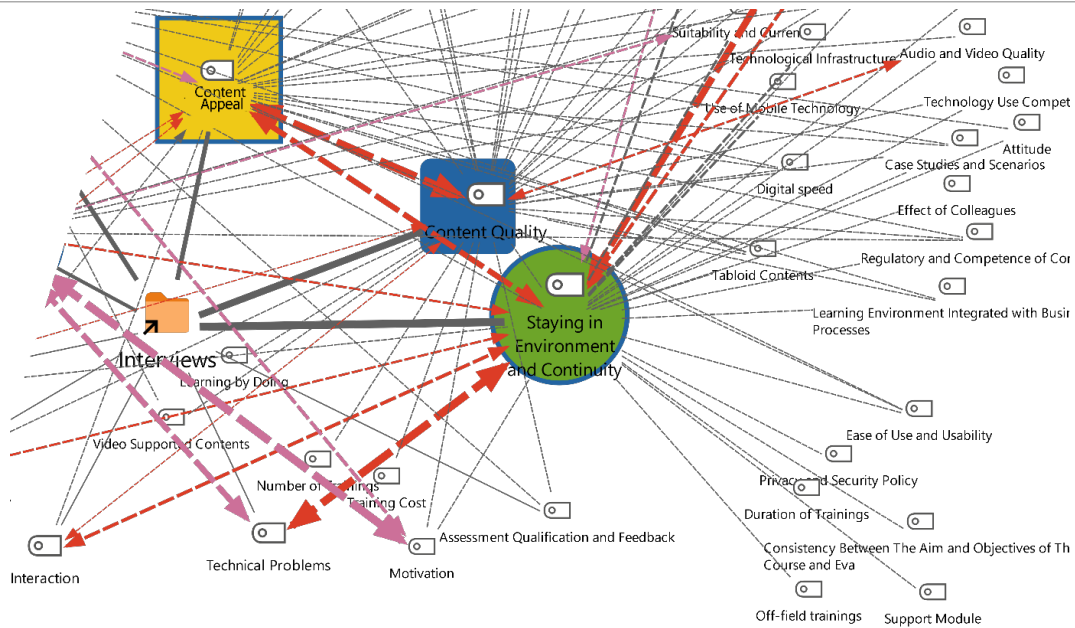

Figure 5. Code Relationships Related to Content Quality

Some evaluative statements of the managers regarding content quality based on the content, design, consistency, clarity- and comprehensibility criteria are as follows;

"I like the course contents. They do it with cartoon characters, and I am intrigued. So you feel that the design is good; it does not feel unpleasant."

"If the content is not good, it gets boring. You wish it to be over as soon as possible."

"It is essential that something is watchable and has flow rather than high quality."

In the e-learning process, administrators have an active role by taking responsibility for their learning and leaving their passive audience role. Being interactive allows the learner to choose a particular subject depending on its learning content difficulty, adjust the learning pace, and engage in discussions by contacting others when needed. When course materials have attractive multimedia elements such as sounds, graphics, and animation, they draw the learner's attention to the content.

The content appeal is critical with its length, attention-grabbing, and appealing instructional tools (case analysis, scenario, simulation, etc.). Its close relationship with continuity and content quality shows that it is a critical success factor in e-learning. As shown in Figure 6, the content appeal code has a strong relationship with the content quality, staying in environment and continuity, comparison of classroom and e-learning environment, harmony with the objectives and expectations, and corporate communication and support codes.

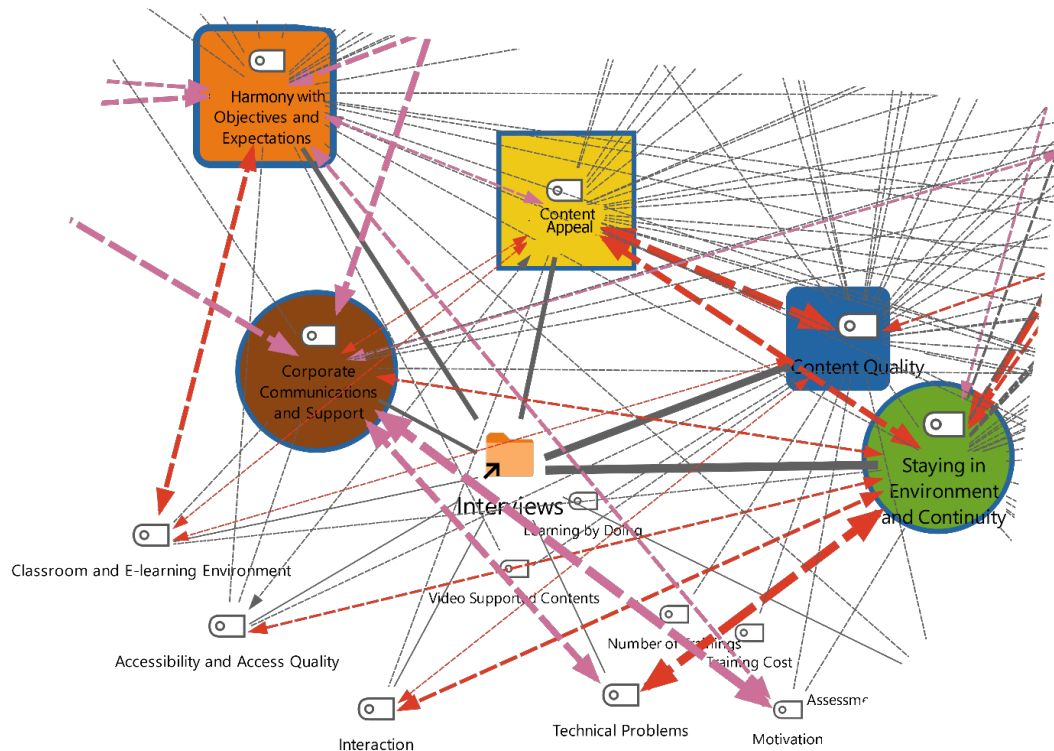

Figure 6. Code Relationships Related to Content Appeal

Some evaluative statements of the managers regarding appeal are as follows:

"I like the content of the lessons; they do it with cartoon characters, which makes me curious. Honestly, they do not feel repulsive at all."

"The training content can be interesting. I mean, more interactive and like a documentary."

"Multimedia-supported educational content makes it look richer and more attractive."

All the participants agree that the content is attractive. Content expectations are about what the environment offers. Content and materials that are too lengthy and general and do not require interaction featuring visuals that drive managers to be passive in the learning environment cause failure in e-learning. The statements above indicate that the e-learning design must address the learner's cognitive, affective, and psychomotor characteristics.

The code of harmony with the objectives and expectations under the theme of human factors and directly related to the educational factor dimensions is the code in which the advantages offered by the e-learning environment for learning and development are taken. The managers strongly associated developmental expectations with motivation, purpose and expectation harmony, content appeal, classroom and e-learning environment comparison, education policy, and LMS codes. As shown in Figure 7, the most vital relationships with the learning objectives and expectations code compare the classroom and e-learning environment and LMS codes.

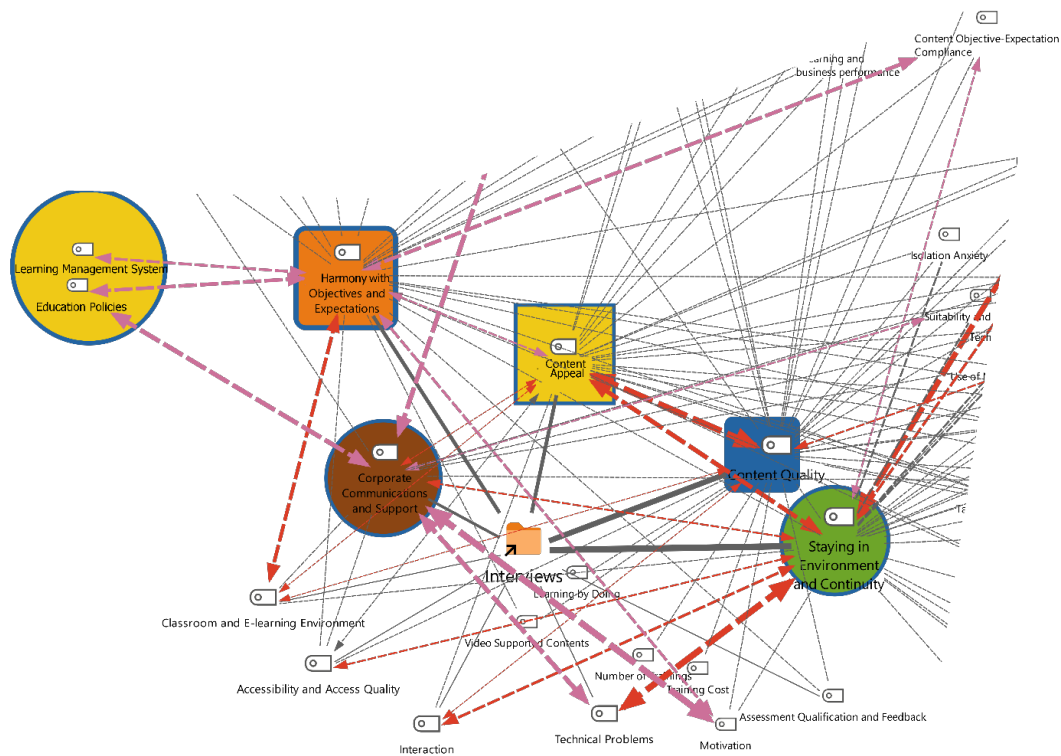

Figure 7. Code Relationships Related to Harmony with The Objectives and Expectations

Some evaluative statements of the managers regarding the harmony with the individual learning objectives and expectations with the e-learning process are as follows:

"I have little time at work. I have to close my educational gap in a very short time."

"There are those that do not match my learning goals and those that do. I follow those that do, and for those not matching my purposes, I pretend that I have completed them just because they have been assigned to me as tasks."

"I would like the Learning Management System to present content following the user's expectations and to integrate it with different learning resources."

Curiosity is the primary driver behind managerial learning objectives and expectations. Managers have varying learning expectations as adult learners with different backgrounds, professional specializations, and knowledge-skill levels. Managers expect to overcome the problems they encounter in real life, meet their needs, and apply what they have learned to their lives. Therefore, satisfying such problem-oriented learning plays a critical role in the success of e-learning. One primary expectation regarding the e-learning process is integrating the e-learning environment with the business processes.

One reason for the intersection of harmony with the objectives and expectations and comparing classroom and e-learning environment codes is the participants' interaction. Inadequate support for interaction is considered the biggest weakness of the e-learning environment. One clear advantage of the e-learning environment over traditional classroom education is its flexibility to tailor to the learner's objectives and expectations.

Discussion

Our results revealed seven critical success factors that affect corporate e-learning success: continuity, content quality, harmony with the objectives and expectations, accessibility, content appeal, interaction, and corporate communication and support. The analysis results show that the critical success factors in corporate e-learning are gathered under the Educational Factors theme. The themes that follow the educational factors theme are Technological Factors, Human Factors, and Institutional Factors.

Table 4. Weight Distribution of the Critical Success Factors in All Codes

Success Factors	Percentage Weight
Educational Factors (Continuity)\ Staying in Environment and Continuity	5,3
Educational Factors \ Content Quality	5,1
Educational Factors \ Content Appeal	4,3
Human Factors \ Harmony with Objectives and Expectations	4,0
Technological Factors \ Interaction	2,7
Technological Factors \ Accessibility	4,9
Institutional Factors \ Corporate Communication and Support	3,7
Total	30,0

Regarding the Critical Success Factors dimensions, it is concluded that environmental Stability and continuity are more important than the other critical success factors. Staying in Environment and Continuity, which plays a critical role in e-learning, highlights the importance of the relationship between the manager and the e-learning environment. Managers' perception of Staying in the Environment and Continuity plays an essential role in visiting the e-learning environment more frequently, staying longer, and maintaining their interest and participation in the e-learning process. However, it has been confirmed by various studies that coherence, timeliness, and openness factors in the course contents are essential to the success of e-learning (Papp, 2000; Selim, 2007). The real success of e-learning applications is driven by their content and quality rather than their presentation, demonstration, and communication (Anderson, 2008). The biggest obstacle to developing practical e-learning applications is anxiety about providing more information than content and quality. However, instructional materials' content makes e-learning different and successful (Hamid, 2001). Therefore, the quality of content is the main factor determining the success of e-learning.

The strongest of the dimensions determined as the critical success factors are staying in the environment and continuity, harmony with the learning objectives and expectations, corporate communication and support, quality of content, and content appeal. The dimensions of the educational factors affecting staying in the environment and continuity were identified as the repetitive content; content objectives-expectations match, and content appeal dimensions. In e-learning, the learning discipline is practiced and enforced by the person (herself) instead of the educator. The Training conducted with a computer without personality can decrease the employees' motivation and interest (Derouin et al., 2005). As such, they are using simulation as an essential tool to increase their interest in e-learning. When games and simulations are used as training environments, the employees' interest can be drawn to the training content and increase the training performance (Rossett, 2002, p. 140). Thus, collaborative interaction with content attracts attention and stimulates learning (Rodriguez & Armellini, 2013) is needed. Case studies, scenarios, and educational games used for this purpose are essential teaching techniques that increase participants' attention to the e-learning environment.

Our finding indicates that the success of e-learning calls for the content presented in the learning environment to be rich, clear, understandable, and consistent. Besides, course materials with appealing multimedia elements such as sound and animation help draw participants' attention to the content. In the e-learning process, participants actively participate in their own education's execution and responsibility (Hamburg et al., 2003), leaving aside their passive consumer role. Using simple voiceovers on explicit texts and the content that renders the learner only to a passive audience or follower status disengages the learners from the e-learning process. In this respect, the administrators find the content prepared by considering instructional design principles and the learners' goals and expectations (Paechter et al., 2010).

The "evaluation process" was identified as another critical success factor in e-learning. Traditional evaluation methods like multiple-choice tests at the end of education cannot determine student

achievement and learning development. Creating training in short sections and giving feedback to the participants about their development through periodic evaluations before moving on to the following section are motivating factors for sustained e-learning participation. Adult learners wish to be viewed as self-directed learners and decision-making individuals. Our research results demonstrate that the traditional evaluation system is inadequate to evaluate e-learning based on experience and problem-solving.

Conclusion and Recommendations

The success of the e-learning application depends on various factors such as instructional design, technology, student engagement, and support resources. The quality of instructional design is a critical success factor in ensuring effective e-learning. Another significant issue is the use of up-to-date technology so learners can access course materials without problems. E-learning providers must invest in high-quality instructional design and ensure that courses are structured, engaging, and tailored to meet students' needs. E-learning providers should provide students with access to a range of support resources such as study materials, tutorials, and technical support to enable them to be successful in their learning. In conclusion, e-learning is a rapidly growing field that can benefit learners significantly, but its success depends on several critical success factors. E-learning providers must focus on high-quality instructional design, technology, student engagement, and support resources to ensure their courses are practical and successful. By combining these factors and providing ongoing support and education, e-learning providers can create engaging, effective, and successful courses that meet the needs of students.

Although the studies on the success factors of e-learning in the literature have generally focused on children and young learners with their pedagogical aspect, the institutional and adult e-learning field has not been adequately examined. This research fills the gap in evaluating institutional-level e-learning applications rather than formal education-based e-learning applications. The study proposes a procedural approach to evaluate the e-learning environment at the institutional level. The transfer of traditional and adaptive learning principles to learning environments and practices, and finally, the prominence of technological aspects in e-learning causes e-learning to be evaluated with a technological-oriented and systemic perspective. However, e-learning is an ecosystem of different social and technical dynamics, such as individuals, environments, institutions, education, and technology. The success of this ecosystem varies depending on the interaction of the dynamics that form it. This interaction should be evaluated from a more macro perspective, considering the relative weights of the dynamics. This study gives a more macro view to the evaluation of success by approaching e-learning on a process basis.

The research has two limitations. The first of the constraints is that data on the evaluation of corporate e-learning are collected from managers who have internalized e-learning by the institution and who perform above average in participation in e-learning. No data was collected from managers who performed below average in participation. Another limitation is that administrators are unaware of all the factors that can affect the success of e-learning. Therefore, not all possible success factors were discovered by this study. In addition, the study's findings can only be generalized to the research sample.

This research will identify the main factors that prevent active participation in corporate e-learning and the expected benefit from e-learning. Thus, institutions can focus on eliminating or reducing the relevant barriers. Summarizing the obtained data and category success factors will define the primary sources of success. Summarizing the data in categories allows researchers working on e-learning environments to select various categories. This will enable the research tool to be used more effectively in future studies. In addition, focusing on critical success factors in the e-learning process will make the development of institutional-level e-learning initiatives more effective.

References

- Agrawal, V., Agarwal, S., & Agrawal, A. M. (2020). Modeling of factors of e-learning: An ISM approach. *International Journal of Continuing Engineering Education and Life Long Learning*, 30(3), 327-349.
- Almaiah, M. A., Khasawneh, A. A., & Althunibat, A. (2020). Exploring the critical challenges and factors influencing the e-learning system usage during the COVID-19 pandemic. *Education and Information Technologies*, 25, 5261-5280.
- Anderson, T. (2008). Towards a theory of online learning. In T. Anderson (Ed.), *The theory and practice of online learning* (2nd ed., pp. 45-74). AU Press.
- Baporikar, N. (2019). *E-Learning strategies for emerging economies in the knowledge era*. In *Advanced Web Applications and Progressing E-Learning 2.0 Technologies in Higher Education* (pp. 150-171). IGI Global.
- Basir, M., Ali, S., & Gulliver, S. R. (2021). Validating learner-based e-learning barriers: developing an instrument to aid e-learning implementation management and leadership. *International Journal of Educational Management*, 35(6), 1277-1296.
- Beinicke, A., & Bipp, T. (2018). Evaluating training outcomes incorporate e-learning and classroom training. *Vocations and Learning*, 11(3), 501-528.
- Beinicke, A., & Kyndt, E. (2020). Evidence-based actions for maximising training effectiveness in corporate E-learning and classroom training. *Studies in Continuing Education*, 42(2), 256-276.
- Benigno, V., & Trentin, G. (2000). The evaluation of online courses. *Journal of Computer Assisted Learning*, 16(3), 259-270.
- Bhuasiri, W., Xaymoungkhoun, O., Zo, H., Jeung, J., & Ciganek, A. P. (2012). Critical success factors for e-learning in developing countries : A comparative analysis between ICT experts and faculty. *Computers & Education*, 58(2), 843-855.
- Boddy, C. R. (2016). Sample size for qualitative research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 19(4), 426-432
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education* (5th ed.). Pearson Education Inc.
- Bozarth, J. (2020). *Nuts and bolts: How will you meet COVID-19 challenges?* <https://learningsolutionsmag.com/articles/nuts-and-bolts-how-will-you-meet-covid-19-challenges> (accessed 20 October 2020)
- Choudhury, S., & Pattnaik, S. (2020). Emerging themes in e-learning: A review from the stakeholders' perspective. *Computers & Education*, 144, 103657.
- Comacchio, A., & Scapolan, A. C. (2004). The adoption process of corporate e-learning in Italy. *Education + Training*, 46(6/7), 315-325.
- Creswell, John W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approach* (4th ed.). Sage Publications.
- Creswell, John W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- Delahaye, B. L. (2005). *Human resource development: Adult learning and knowledge management* (2nd ed.). John Wiley & Sons Australia.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications.

- Derouin, R. E., Fritzsche, B. A., & Eduardo, S. (2005). E-Learning in organizations. *Journal of Management*, 31(6), 920–940.
- Edwards, M., Montgomerie, K., Edwards, M., & Thorn, K. (2016). Factors influencing online learning in an organizational context. *Journal of Management Development*, 35(10), 1313–1322.
- Govindasamy, T. (2001). Successful implementation of e-learning pedagogical considerations. *The Internet and Higher Education*, 4(3–4), 287 – 299.
- Hamburg, H., Lindecke, C., & Thij, H. (2003). Social aspect of e-learning and blended learning methods. *4. European Conference Ecomm-Line*, 11–15. Bucharest.
- Hamid, A. A. (2001). e-Learning: Is it the "e" or the learning that matters? *The Internet and Higher Education*, 4(3–4), 311–316.
- Harandi, S. R. (2015). Effects of e-learning on Students' Motivation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 181, 423-430.
- Kara, M., Erdogdu, F., Kokoç, M., & Cagiltay, K. (2019). Challenges faced by adult learners in online distance education: A literature review. *Open Praxis*, 11(1), 5-22.
- Knowles, M. S. (1990). *The Adult Learner: A Neglected Species* (3rd ed.). Gulf Publishing Company.
- Knowles, Malcolm S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2005). *The Adult Learner: The definitive classic in adult education and human resource development* (6th ed.). Elsevier.
- Linkedin. (2020). *2020 Workplace Learning Report*. <https://learning.linkedin.com/resources/workplace-learning-report> (accessed 17 September 2020)
- Iqahani, A. Y., & Rajkhan, A. A. (2020). E-learning critical success factors during the covid-19 pandemic: A comprehensive analysis of e-learning managerial perspectives. *Education sciences*, 10(9), 216-233.
- Macpherson, A., Elliot, M., Harris, I., & Homan, G. (2004). E-learning: reflections and evaluation of corporate programmes. *Human Resource Development International*, 7(3), 295–313. <https://doi.org/10.1080/13678860310001630638>
- McPherson, M., & Nunes, M. B. (2006). Organizational issues for e-learning: Critical success factors as identified by HE practitioners. *International Journal of Educational Management*, 20(7), 542–558.
- Moeuf, A., Lamouri, S., Pellerin, R., Tamayo-Giraldo, S., Tobon-Valencia, E., & Eburdy, R. (2020). Identification of critical success factors, risks and opportunities of Industry 4.0 in SMEs. *International Journal of Production Research*, 58(5), 1384-1400.
- Naveed, Q. N., Qureshi, M. R. N. M., Shaikh, A., Alsayed, A. O., Sanober, S., & Mohiuddin, K. (2019). *Evaluating and ranking cloud-based e-learning critical success factors (CSFs) using combinatorial approach*. *IEEE Access*, 7, 157145-157157.
- Paechter, M., Maier, B., & Macher, D. (2010). Students' expectations of and experiences in e-learning: Their relation to learning achievements and course satisfaction. *Computers & Education*, 54(1), 222–229.
- Papp, R. (2000). Critical success factors for distance learning. *Americas Conference on Information Systems*, Long Beach, California, USA
- Participation Banks Association of Turkey, 2020 III. Term Data Set. (2020). Participation Banks Association of Turkey. <http://www.tkbb.org.tr/banka-genel-bilgileri> (accessed 11 October 2020)
- Priatna, T., Maylawati, D., Sugilar, H., & Ramdhani, M. (2020). Key success factors of e-learning implementation in higher education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 15(17), 101-114.
- Reynolds, K. T. (2012). *Critical success elements for the design and implementation of organisational*

e-learning. <https://eprints.qut.edu.au/60240> (accessed 11 June 2020)

- Rockart, J. (1979). Chief executives define their own information needs. *Harvard Business Review*, March/April 1979, 81-92.
- Rodriguez, B. C. P., & Armellini, A. (2013). Interaction and effectiveness of corporate e-learning programmes. *Human Resource Development International*, 16(4), 480-489.
- Rosenberg, M. J. (2001). *E-learning: Strategies for delivering knowledge in the digital age*. McGraw-Hill Professional.
- Rossett, A. (2002). *The ASTD e-learning handbook*. McGraw-Hill.
- Schultz, T., & Correia, A. (2015). Organizational support in online learning environments: Examination of support factors in corporate online learning implementation. *International Journal on E-Learning*, 14(1), 83-95.
- Selim, H. M. (2007). Critical success factors for e-learning acceptance: Confirmatory factor models. *Computers & Education*, 49(2), 396-413.
- Shurygin, V., Saenko, N., Zekiy, A., Klochko, E., & Kulapov, M. (2021). Learning management systems in academic and corporate distance education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning* 16(11), 121-139.
- Soong, M. H. B., Chan, H. C., Boon, C. C., & Loh, K. F. (2001). Critical success factors for online course resources. *Computers & Education*, 36(2), 101-120.
- Sridharan, B., Deng, H., & Corbitt, B. (2010). Critical success factors in e-learning ecosystems: a qualitative study. *Journal of Systems and Information Technology*, 12(4), 263-288.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications.
- Sun, P.-C., Tsai, R. J., Finger, G., Chen, Y.-Y., & Yeh, D. (2008). What drives a successful e-Learning? An empirical investigation of the critical factors influencing learner satisfaction. *Computers & Education*, 50(4), 1183-1202.
- Tai, L. (2008). *Corporate e-learning: An inside view of IBM's solutions* (1st ed.). Oxford University Press.
- Tikhonov, A. (2020). Corporate Training Programs in Russian and Foreign Companies: Impact on Staff and Time Challenges. *International Journal of Higher Education*, 9(3), 183-189.
- Tyurina, Y., Troyanskaya, M., Babaskina, L., Choriyevev, R., & Pronkin, N. (2021). E-learning for SMES. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 16(2), 108-119.
- Valverde-Berrocoso, J., Garrido-Arroyo, M. D. C., Burgos-Videla, C., & Morales-Cevallos, M. B. (2020). Trends in educational research about e-learning: A systematic literature review (2009-2018). *Sustainability*, 12(12), 5153.
- Volery, T., & Lord, F. D. (2000). Critical success factors in online education. *The International Journal of Educational Management*, 14(5), 216-223.
- Waight, C. L., & Stewart, B. L. (2005). Valuing the adult learner in e-learning: part one – a conceptual model for corporate settings. *Journal of Workplace Learning*, 17(5/6), 337-345.
- Wong, A., & Daniell, K. S. (2017). Examining the effectiveness of corporate e-Learning in global talent management. *International Journal of Advanced Corporate Learning*, 10(2), 4-18.
- Wong, A., & Karin, D. S. (2015). A case study in corporate e-learning. *International Journal of Advanced Corporate Learning*, 8(1), 52-53.

Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020). The coronavirus and the rising of online education. *Journal of University Research*, 3(1), 25-34.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınları

Yin, R. K. (2003). *Case study research design and methods* (3rd ed.). Sage Publications.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 50 İkinci yazar/Second author % 50

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Araştırma Makalesi • Research Article

Fotoğraf Çözümlemesinde Göstergibilimsel Bakış: Pulitzer Ödüllü Fotoğraflar Üzerine Bir Analiz

Semiotic Perspective in Photo Analysis: An Analysis on Pulitzer Prize-Winning Photographs

Mustafa Aydemir*

Öz: Fotoğrafik anlatı, kritik ana odaklanmış bir görüntü üzerinden anlamlandırma süreçlerini vurgulamaktadır. Hareketsiz bir görüntünün içerisinde ana ve yardımcı öğelerle konumlandırılma biçimleri ile katmanlar arası ilişkiler fotoğraflara kimlik kazandırmaktadır. Fotoğrafların simgeler ve göstergelerle ideolojik tavırları aşan bir estetiğe sahip olması onu mükemmel hale getirebilmektedir. Her fotoğrafın öncesi ve sonrası bir hikayedir. Fotoğrafın kendisi ise hikâyenin etkileyici ve ön plana çıkarılan yönünü temsil etmektedir. Bu nedenle fotoğrafta aktarılan gerçeklik olgusuyla yorumlanan gerçeklik algısını ayırıştırmak gerekmektedir. Anlam yaratma açısından kullanılan semgesel kodlamalar söylemin temsil sistemini oluşturmaktadır. Görsel çözümlemeler görüntünün arka planını anlamak ve doğru yorumlamak üzere yapılan bilimsel tekniklerle hazırlanmış çalışmalardır. Görmenin anlamak ile eşdeğer tutulduğu ve görsel iletişimin giderek önem kazandığı yeni medya döneminde fotoğraf anlatısı üzerine göstergibilimsel çözümleme konusu da sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Fotoğraf anı kaydeden ve kanıt niteliğinde görsel bir kimliğe sahip belge niteliğindedir. Bu nedenle sadece görüntüyü kaydetmekle kalmayıp içerdiği çoklu anlam gereği görsel metinler göstergibilim yöntemiyle değerlendirilmektedir. Bu çalışmada fotoğraf konusunda kült olarak kabul edilen Pulitzer ödüllü beş fotoğraf üzerinden göstergibilimsel çözümleme yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göstergibilim, Kevin Carter, Afgan Kızı, Kod, Saussure, Pulitzer.

Abstract: Photographic narrative emphasizes the processes of signification through an image focused on a critical moment. The way they are positioned with main and auxiliary elements in a still image and the relationships between layers give identity to photographs. The fact that photographs have an aesthetic that transcends ideological attitudes with symbols and signs can make them perfect. Before and after each photograph is a story. The photograph itself represents the impressive and emphasized aspect of the story. For this reason, it is necessary to

* Dr. Bağımsız Araştırmacı. ORCID: 0000-0001-9414-4053, dr.mustafa.aydemir@gmail.com

Cite as/ Atıf: Aydemir, M. (2023). Fotoğraf çözümlemesinde göstergibilimsel bakış: Pulitzer ödüllü fotoğraflar üzerine bir analiz. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 597-616 <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1226414>

Received/Geliş: 29 December/Aralık 2022

Accepted/Kabul: 30 August/Ağustos 2023

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2023

distinguish between the reality conveyed in the photograph and the interpreted perception of reality. The symbolic encodings used to create meaning constitute the representation system of the discourse. Visual analyses are studies prepared with scientific techniques to understand the background of the image and interpret it correctly. In the new media era, where seeing is equated with understanding and visual communication is becoming increasingly important, semiotic analysis of the photographic narrative is a frequently used method. Photography is a document that records the moment and has a visual identity as evidence. For this reason, visual texts are evaluated with semiotics method not only by recording the image but also due to the multiple meanings it contains. In this study, semiotic analysis is made on five Pulitzer Prize-winning photographs, which are accepted as cult in photography.

Keywords: Semiotics, Kevin Carter, Afghan Girl, Code, Saussure, Pulitzer.

Giriş

Görüntünün estetik yönünün, sembolik derinliğinin ve teknik arka planın yarattığı küresel etki düzeyi, fotoğraflara anlam yükleyen önemli öğelerdir. Görsel kültürün etkileşimli bir disiplin alanı olarak iletişim ve çözümleme üzerinden tanımlanmasında, geleneksel anlatı kalıplarının yerini yeni medya sisteminin araçları ve değerlerine göre inşa edilmesi belirleyici bir aktördür. Yeni medya sistemi internet dünyasının şekillendirdiği bilgi ağı içinde görsellik alanının hızla inşa edildiği sanal sistemdir.

Medya metinleri görsel ve işitsel ölçekte kişi üzerinde uyandırdığı etkinin neler olduğu ve bu etkinin geçmiş ve gelecek çizgisinde nasıl şekillendiğini incelemektedir. Fotoğraf renk, grafik, perspektif, çekim kalitesi, bakış açısı, mesafe ve konu olarak çekim özelliklerini gösterebildiği gibi anlam boyutuyla da dikkat çekmektedir. Fotoğrafın içerdiği mesaj, beslendiği ideoloji, göndermelerinin ne olduğu ve düz/yan anlam bağlamında görünenin çoklu anlam yönüyle analizi, bireyleri fotoğrafın dilini çözümlemeye yönlendirmektedir. Fotoğrafa getirilen yorum kimi zaman öznel değerlendirmeler gösterse de fotoğrafın gerçek anlamının ne olduğu objektif bir bakış ile değerlendirilmektedir.

Fotoğraf mekanik bir aletin teknik özellikleriyle çevrili bir çekim olarak sınırlı değilken karmaşık anlatsal bütünlüğü ve çelişkiyi de içinde barındıran sanatsal bir ifadedir. Olguların ışık ve renkle harmanlanıp görsel dilin soyut anlamla da ilişkilendirildiği fotoğraf konularının yeni medya araçlarıyla da çekilebilir, paylaşılabilir ve pazarlanabilir olması fotoğrafik ürünlerin üretimini hızlandırmaktadır. Dünya basın tarihine tanıklık eden en etkili, en vurucu ve en fazla beğenilen fotoğraflar bireylerin duygu durum yönüne odaklanarak düz bir anlamın ötesinde soyut etkileşim de barındırmaktadır. Dolayısıyla fotoğrafın bireylerin kendileri dışında olanı algılamaları ve uyarıların imgesel anlatıları zihinlerde kalıcı iletilerin oluşmasına öncülük etmektedir. Fotoğrafların etki düzeyinin değerlendirme kriterlerine ve çözümleme modellerine göre farklı etki yaratması mümkündür. Fotoğraflar ‘teknik, ideolojik, gösterge bilimsel ve politik’ gerekçelerle değerlendirilerek görüşler de oluşturulmaktadır.

Fotoğraflara kimlik kazandıran ideolojik ve mitsel anlamlandırma şemaları, sabit bir görüntü üzerinde derinlikli çözümler sağlamaktadır. Küresel düzeyde geniş kitlelere geleneksel araçlarla sunulan fotoğraflar, endüstriyel süreçlerde biçimlenen ve kültürel yapıları değişime uğrayan öznelerin yaşam eksenini de dönüştürmektedir. Dijital dünyada içerik endüstrisinin bir parçasına dönüşen bireyler, sanal kimliklerinin hızlı dönüşümü noktasında tek bir fotoğraf karesinin yazılı birçok metinden daha kalıcı bir etki yaratabileceğinin bilincindedirler. Fotoğrafçının nesnel ya da özneler üzerinden aktardığı görseller, bireyin algılama düzeyine bağlı bulunduğundan görsel kültürün yaygınlaşması konusunda özellikle kitle iletişim araçları tercih edilmektedir.

Gerçeği gösterme eylemi geleneksel kitle iletişim araçlarından bugün içinde bulunan yeni medya uygulamalarına kadar farklılık arz etmektedir. Geleneksel kitle iletişim araçlarının gerçeği sunma biçimi o andaki durumu sürekli deneyimleyerek doğrudan aktarmaktadır. Burada fiziksel olanın aktarım eylemi dijital teknoloji üzerinden gerçekleştiğinde dönüşüme uğramaktadır. Analog sistemle çekilen fotoğraflarda görüntünün film üzerine sabitlenmesiyle olası herhangi bir müdahale söz konusu olmamakla birlikte endüstrileşmenin getirdiği yenilenme davranışı görüntü üzerinde gerçekliği hedef algı doğrultusunda değiştirebilmektedir. Filtreleme yöntemiyle gerçek olmayan estetik müdahale, ışığı

kesme, flulaştırma gibi farklı teknik özelliklerle görüntüde istenilen ölçüde işlemler yapılarak gerçeklik algısı yeniden inşa edilmektedir. Fotoğrafta görsel ve görsel temsillerin gerçeklik ile imgesel anlatısı dönemsel değişime uğramıştır.

Eski dönemin fotoğrafik anlatımı yeni dönemin her türlü müdahaleye açık olduğu ve orijinalinden farksız görüntünün çoğaltılmasıyla görüntüyü kaydetme eylemi farklılık göstermektedir. Eskinin orijinal hali tek ve benzersizken yeni teknolojinin kaydettiği görüntü, orijinalinin kopyası niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda yeni medyanın sosyal mecralarında görüntüler sınırsız beğeni ve paylaşımına açık konumda bulunmaktadır. Elektronik ortam ve bağlı uygulamalar dünyadaki tüm görsel, işitsel verilerin yoğun olarak aktarıldığı bir akış modelini aktif hale getirmektedir. Görsel kültürü tanımlayan resim, fotoğraf ve video gibi medya içerikleri dijital dönemde daha geniş kitlelere sunulabilmektedir. İletişim kültürünü oluşturan içeriklerde insanlık tarihini tanımlayan, geçmişten kesitler içeren ve az gelişmiş tekniklere karşın dikkat çekici görsel anlatı, detaylarıyla ilgi görmektedir.

Günümüzde en yüksek teknolojiye sahip olunmasına karşın ikonik görsel araçlara dönüşen en önemli fotoğraflar Pulitzer ödüllü fotoğraflardır. Bu fotoğraflar geçmişin izlerini taşımasının dışında günümüz medyasına önemli bir referans oluşturmaktadır. Yeni medya kullanıcıları kendi fotoğraf anlatılarını ve görsel kimliklerini bu ikonik fotoğraflar üzerinden ölçülendirmektedir. Bu durum Pulitzer fotoğraflarının içerdiği görselliğinin yanısıra yeni medya dönemindeki artan popülerliğinin gerekçelerini de ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel medya dönemini temsil eden bu fotoğraflar günümüzün kolay içerik üretim teknolojisine sahip olunmasına karşın aynı kaliteyi sağlayamamaktadır. Eskinin orijinalliği ve görüntünün ilk hali kaydedilen gerçekliği değerli kılmaktadır. Bu ilk ve tek olma niteliği dijital ortamda sınırsız çoğaltılarak orijinal anın değersizleşmesine neden olmaktadır. İleri teknolojinin egemen olduğu yeni medya kanallarında gerçekliğin kalite değerlendirilmesi öncesine referans niteliği taşımaktadır. Pulitzer ödüllü eski fotoğrafların sanatsal içeriği ve özgürlük değeri günümüz medya anlayışını halen derinden etkilemekte ve fotoğrafçıların bakış açılarına sosyopsikolojik ve ideolojik açıdan kültürel ekimleme sağlamaktadır.

Her fotoğraf kendi içinde bir hikâye barındırmaktadır. Bu hikâyenin kahramanı ya da kahramanları fotoğrafa bakan izleyici/okuyucu ve takipçi olarak sınıflandırılan bireylerin sosyopsikolojik yapıları, ideolojileri ve gerçeklik ile kurdukları bağ düzeyinde gerçekleşmektedir. Fotoğrafın anlamlı nesnelere açık ya da kapalı mesajlarla sunulması bireyin görsel kültürünün biçimlenmesine neden olabilmektedir. Görüntü dilinin aktarıldığı mekân (sergi salonu, dijital mecralar, gazeteler, televizyon ve kitaplar gibi) algı düzeyini etkileyerek gerçeklik etrafında değer yargılarının oluşturmaktadır. Bu durum ayrıca bireylerin anlam dünyasının biçimlenmesinde ideolojik bir karmaşa da yaratabilmektedir. Söz konusu anlam karmaşasında birey içinde bulunduğu gerçeklikle kurduğu ilişkiye bağlı olarak ortamın iletişimsel eylem ve yorumlama becerisi negatif yönlü gelişebileceğinden sözlü anlatılar ve yorumlayıcı ifadeler anlamsız hale dönüşebilmektedir. Örneğin; gazete haberlerinin aktarıldığı radyo programında görsellik alanına yapılan tasvir algı kırılmasına uğramıştır. Burada görselliğin sunulma biçiminin (kesilmiş, dolaylanmış veya manipülasyona uğramış) yorumlama ve değerlendirme üzerinde yönlendirici etkisi kaçınılmazdır.

Fotoğraflar son yıllarda özellikle yeni medya ortamının sosyal paylaşım ağlarında dijital hesaplar aracılığıyla hızla üretilebilmekte ve tüketilebilmektedir. Bu yönüyle fotoğraf görsel bir nesneden ürün biçimine de dönüştürülebilmektedir. Fotoğrafın algı oluşturma ve yönlendirme, ideolojik ya da provokatif nesne şeklinde anlamlandırılma çabası gerçekliğin birey eksenli konumlandırılmasını nesnel/öznel perspektifte gerçekleştirmektedir. Bu çalışmanın temelini küresel düzeyde genel kabul görmüş fotoğraf görsellerinin analizi oluşturmaktadır. Bu bağlamda geniş kitleleri etkileyen, küresel etki düzeyi yüksek ve ödül almış fotoğraflar seçilerek göstergebilimsel açıdan yorumlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Fotoğrafların çözümlenmesi konusunda sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisi gösterge bilimsel çözümlenmedir. Göstergebilimsel çözümlenme fotoğrafın neyi, nasıl ifade ettiğini ve anlamın inşa edilmesi sürecinde hangi kuralların ön plana çıktığını göstermektedir. Göstergebilimsel çözümlenmeyle

ilgili çalışmalarda (Barthes, 1964; Guiraud, 1990; Rifat, 1992 ve 2009; Öztokat, 1999; Sayın, 2001; Günay, 2002; Lakoff ve Mark, 2005; Gürsözlü, 2006; Atabek ve Atabek, 2007; Parsa, 2012; Köktürk ve Eyri, 2013; Agocuk, 2014; Tosyalı, 2014; İşliyen, 2015; Ulutaş ve Çevik, 2015; Çeken ve Arslan, 2016; Uslu, 2016; Günay, 2016; İlkdoğan, 2017; Akbayır ve Dumlu, 2017; Karaman, 2017; Gülada, 2018; Özbek, 2018 ve Taş, 2018) çözümlenmenin nasıl değerlendirildiği ele alınmaktadır.

Göstergebilim sözcüğü etimolojik yapısı itibariyle gösterge (semeion) ve söz (logia) kelimelerinden (Rifat, 2009) türetilmişken göstergebilim bu bağlamda göstergelerin bilimi (Önal, 2014:33) olarak değerlendirilmektedir. En yalın ifadeyle göstergelerin ya da bir eseri meydana getiren en küçük yapıtaşların oluşturduğu (Özbek, 2018) söylemlerin arka planındaki anlamlar, birçok dilbilimsel metotlar içermektedir (Guiraud, 1994).

Göstergebilimin temel amacı gerçek ve yan anlam arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Göstergebilim kendisini oluşturan ‘gösterge’ ve ‘bilim’ toplamından farklı bir boyut içermektedir. Göstergebilim burada doğrudan göstergeyle değil anlamla, anlamlamayla ve anlamın üretilmesiyle ilgilenen bir etkinlik olarak düşünülmektedir” (Rifat, 1992:29). Görüntünün ne olduğu kadar neyi ifade ettiği ya da neyi ifade etmek üzere tasarlandığı gerçeği karşısında anlamı yakalamak önemli bir çabayla mümkün olabilmektedir. Fotoğraf özü itibariyle bir anlatının olduğu gibi görsel iletişim alanını temsil etmektedir.

Yeni medyanın etkileşimli yapısı göstergebilim alanından da sıklıkla beslenmektedir. Sayın’a göre “Harfler, rakamlar, resimler, çizimler, fotoğraflar, davranışlar vb. gibi ileti taşıyan her tür anlam yüklü görsel ögenin taşıdığı anlamlar ve onları ileten göstergeler bu bağlamda ele alınabilir” (2001: 84). Parsa’ya göre “Kendisi o şey olmadığı halde, o şeyi çağrıştırarak iletişim sağlayan ve bir başka şeyi temsil eden her şey bir göstergedir” (2012: 9).

Saussure’un göstergesi ikili bir yapı olarak gösteren ve gösterilenden meydana gelmektedir. Saussure’e göre “zihnimizdeki soyut kavram gösterilen, somut dışavurum biçimi de gösterendir” (Erkman, 2005:96). Göstergebilim, “Üç temel çalışma alanına sahiptir: Bunlardan birincisi göstergenin kendisidir. İkincisi içinde göstergelerin düzenlendiği kodlar ya da sistemlerdir. Üçüncüsü ise kodlar ve göstergelerin içinde işlediği kültürdür. Kültürün kendi varoluşu ve biçimi de bu kodların ve göstergelerin kullanımına bağlıdır” (Atabek ve Atabek, 2007:74, Fiske, 2014:62). Görüntünün göstergebilimsel düzeyde analiz edilmesi konusunda anlamlandırmak için ve anlamlı hale getirme konusunda çeşitli kodlar kullanılmaktadır.

3. Fotoğraf ve Görsel İdeoloji

Görsel bir anlatı aracı olarak fotoğraf onu çerçeveleyen ve fotoğrafa anlam yükleyen alıcı ya da birey arasındaki ilişkiden izler taşımaktadır. Görsel dil zemin üzerinde konumlandırılırken fotoğrafı çeken kişinin kültürel, etik, psikolojik ve sosyolojik boyutundan nitelikler içermektedir. Bu etkilenim alanları bireyin kendi görüşlerinin beslendiği ideolojik alanlardan da önemli ölçüde şekillenmektedir. Objektif değerleri, bakış açısı, perspektif ve teknik anlatı bütünlüğünün yanı sıra anlatı odaklılık fotoğrafçının konumlanması ve çerçevelemesiyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle anlatı ideolojik alanın temellendiği katmanlı bir sistemde inşa edilmiştir. Fotoğrafta katmanlaşma, ana ve yan ögenin çerçeve içindeki görüntüsü dışında fotoğrafçının hakimiyet alanını teknik yöntemlerle vurguladığı bir sistemi ifade etmektedir. Ana ögenin bulunduğu yer ve konumlandırma biçimi ile yardımcı ögeler üzerinden göndermede bulunduğu yapıları işaret etmektedir. Bu yapılar ideolojik düzlemde otorite vurgusunun yanı sıra göndermede bulunduğu sosyo-psikolojik ve meta-ideolojik tepkimeleri ortaya çıkarmaktadır.

Fotoğrafın konusu ve ilgili ögeler hangi sosyal gerçekliği vurguluyor olsa da görüntü karesinin kapsadığı tüm ögeler onu bir ürüne dönüştürmektedir. Ürünün tasarımı, verilen değer, sunulan göstergeler ve örtük anlatılar meta-ideolojik alanın yarattığı görselleştirilmiş ve kişiselleştirilmiş bir ideolojik bakışın temel yansımasıdır. Sontag, fotoğraf ve ideoloji ilişkisinde “fotoğraf çekilmeye değer bir şey anlamına gelmeye başlamışsa eğer, o olayın neyden oluştuğunu belirleyen şey hala ideolojidir” (2005:23) ifadesinde bulunmaktadır. İfşa düzeyinde ilk kez karşılaşılan ve küresel düzeyde etki alanını

yaratan örnek fotoğrafların sonraki etkisinin azalmaya başladığı gerçeğine karşın egemen ideolojinin ilk şoke edici etkinin savaş ve bölünme konularında da kullanılabilirdiğini vurgulamaktadır. Berger (1995) ise fotoğrafın kanıt niteliği ve gerçekliği ideolojik noktada yansıttığı tezine eleştirel bakarken fotoğrafın şematik anlatısının bir yönüyle pozitivist diğer yönüyle popüler kültürün yönetsel iletişim eylem üzerinden gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir.

İdeoloji konusunu devlet ve toplum özelinde ele alan Althusser (2003) dışında, birey ve toplumsal ilişkinin ideolojik düzlemde dönüşümünü (Kazancı, 2002) inceleyen görüşler de bulunmaktadır. Devletin egemen ideolojiyi hâkim kılmasında etkili olan eğitim, sağlık, dini ve siyasal gibi kurumsal yapılar özellikle vurgulanmaktadır. Medyanın güç ve iktidar ilişkileri kapsamında hegemonyayı inşa ederken normatif ve rıza imalatına dayanan rolü (Herman ve Chomsky, 2012) ve toplumsal konularda yönlendirme (Örs, 2014) işlevleri olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Fotoğrafın ideolojik bir seviye olduğu görüşü (Hall, 1973, Oestreicher, 1985) gerçekliğin vurgulanan ya da kurgulanan tematik ayrıntılarını açıklamaktadır. İdeolojinin mitsel (Özerkan, 2002) ve gerçeklik alanı ile olan ilişkisi (Tagg, 1988) dışında nesnel ve öznel bakışın fotoğrafı ideolojik baskılanma aracına dönüştürdüğü de söylenebilmektedir.

Medya alanının siyasal aktörlerle ilişkisi medya eko-politiğini ilgilendiren bir yapıda olmakla birlikte içerikler kitlelere dolaylı olarak egemen görüşler çerçevesinde aktarılırken bağımsızlığın tüketilmesine de neden olabilmektedir. Medya bağımsızlığının siyasal ideolojinin etkisinde kalarak tüketilir hale gelmesi alt metinlere kadar (Erdoğan, 1997) medyanın siyasal iletişim aracı ve propaganda aktörü olarak destekleyici araç olmasından da kaynaklanmaktadır. Bu durumda medyanın pasifize edilmesinde algı yönetimi (İnceoğlu, 1993), iktidarın egemen ideolojisi ile sosyal hafızanın anlam haritalarının oluşturulmasında döngüsel bir süreçle birlikte kitlelerin karşısına çıkmaktadır.

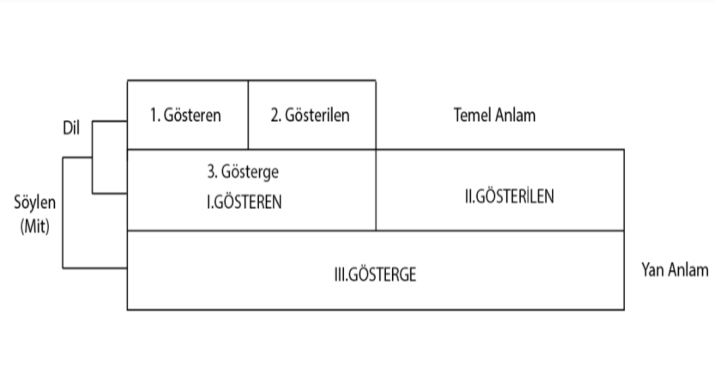
Fotoğrafın anlam yaratımında konumlandırılma çabası yayın politikalarının içeriği doğrultusunda sorunsala dönüşebilmektedir. Görmenin anlamak olduğu yeni medya sisteminde önemi giderek artan görsel kültürün araçsallaşmış bir parçası olarak fotoğraf ideolojik temelde kitleleri yönlendirmeye devam etmektedir. Bu yönlendirme aşamasında egemen söylemin mevcut düzenle çatışma hali bazen ekonomik kaygılar nedeniyle moral değerleri ikinci plana bıraktığı görülmektedir. Fotoğrafın etkisinin yazıya göre daha etkili olduğu tezi kanıt ve belgeleme eylemlerinden kaynaklansa da manipülasyona açık olması ya da görsel içeriklerin bilinçaltı tekniklerle (Aydemir, 2014) şekillendirilmesi provokasyon ve propaganda gibi alanların bireyin düşünsel mekanizmasını tahrip edebilmektedir.

Görseelliğin kapladığı yeni anlatı formlarında ideolojinin ötekileştirme eylemi, merkez görüşlerin hâkim kılınması, sosyo-kültürel ve dinsel paradigmalardan şekillendirdiği medya sisteminin başlıca özelliklerini ifade etmektedir. Marx tarafından yanlış bilinç olarak tanımlanan ideolojik bakış fotoğrafçının güdülenmesi (Burgin, 2013) dışında yönetici sınıfın gizlenmiş bencil çıkarlarının maskelendiği bir alan ve fikirler sistemi olarak (Sobur, 2001), politik ve psikolojik bir yapı (Feldman ve Johnston, 2014) şeklinde değerlendirilmektedir. Gramsci'nin (1967 ve 1997) kolektif bir yaşam tarzı şeklinde belirttiği ideolojik alan hegemonik bir söylemle iktidar devamlılığını sağlayan bir yapıyı temsil ettiğinden fotoğrafın bir konuya değer atfetme ya da sıradanlaştırmaya kadar dönüşüm yarattığı anlaşılmaktadır.

4. Göstergibilim ve Fotoğraf Çözümlemeleri

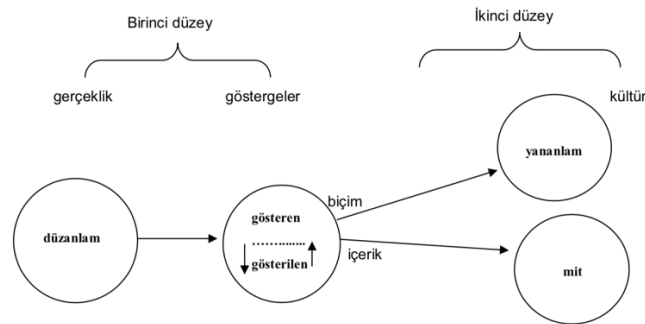
Fotoğraf gerçek bir yaşamdan kesit sunan hareketsiz ama derinlikli anlatıları katmanlı bir biçimde kitlelere sunan görsel anlatı dizgeleridir. Bu anlatının temeli fotoğrafı çeken kişinin bakışı, editörün bakışı, fotoğrafa bakan kişinin bakışı ve tekno-kültürel bir bakış bütünlüğünde sıralanabilmektedir. Burada konu ile anlatının uyumu olduğu kadar görsel metnin sunduğu düz ve yan anlamların, hedeflediği çağrışımların içerikleri anlatı formunun oluşabilmesi adına değerli görülmektedir.

Barthes, düz anlamı gerçek dünyadaki nesnenin zihinde oluşturduğu yansıma şeklinde yorumlarken gösterenin belirli bir düz anlama sahip olduğunu ve gösterenle arasında uyumlu ilişkisinden bahsetmektedir. Ona göre; yan anlam gösterenin izleyicinin heyecan ve kültürel değerleriyle bulunduğu oluşan etkileşimdir (2005:50-51). Göstergebilimin temelinde ortak öğeler yatmaktadır. Bu öğeler açık ve kodlanmış (Gürsözlü, 2006:14) bir yapıda kitlelere öğretilmektedir. Gösteren, anlatım düzlemi üzerinde gösterilenler ise içeriksel zeminde etkilidir (Barthes, 1979:31). Bu bağlamda fotoğrafın belirtildiği ifadelerle anlamını inşa eden öğeler kendi arasında dolaylı ve dolaysız olarak yorumlanması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 1: Mit ve Gösterge Kuramı (Barthes, 2011:184)

Barthes (1979), gösteren ve gösterilen arasında düzey boyutuyla bir anlamlandırma şeması oluşturmaktadır. Burada birinci düzeyde gerçeklik ve gösterenin içine eklenen anlamlandırmayı ikinci düzeyde ise kültürün içine aktarıldığı düz anlamdan yan anlama geçişi belirtmektedir.

Şekil 2: Barthes ve İkili Anlamlandırmanın Düzey Görünümü (Fiske, 2003:120)

Anlamlandırma görüntünün çözümlenmesine giden ve gerçeği ele alan yapıları incelemektedir. Burada belirli kodlamalar ve bu kodlamaların çözümlenmesiyle gerçekleşmektedir. Fotoğraf çözümlenmesinde en fazla kullanılan teknikler arasında göstergebilimsel çözümlenme tekniği yer almaktadır. Günay'a göre; göstergebilimin peşinde olduğu soru "bu metin söylediği şeyi nasıl söylüyor?" (2016:8) biçiminde özetlenebilmektedir. Bu soru bize anlamlandırmanın oluşumunu sorgulamaya götürmektedir. Her metinde anlamın oluşumu farklı biçimdedir. Dolayısıyla fotoğraftaki anlam oluşturma ile öyküde anlam oluşturma birbirinden farklı yöntemlerle gerçekleşmektedir. Oluşturulan her anlamlı yapının okunması da alıcının öznelliğine bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu durum kodlamaların farklı açılardan farklı kişilerde yarattığı anlamlarının (özellikle eğretilmeli anlamlar) birbirine benzemeyeceğinin göstergesidir. Yine Tosun, fotoğrafları gerçeklik fragmanı (2016)

olarak değerlendirirken, İşlek, (2016) fotoğrafı Barthes'ın punctum (içselleştirilmiş anlam) ve studium (biçim ve içerik üzerinden fotoğrafı beğenme ve değer verme) kavramları bağlamında anlam çözümlemesi şeklinde ele almaktadır.

Fotoğrafın gerçeğin inşa edilmesinde en etkili araçlardan olmasının nedeni etkileme ve yönlendirme işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Ulutaş ve Çevik (2015), fotoğrafların dolaylı olarak propaganda amaçlı ürün özelliği göstermekte olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre çekilen her bir fotoğraf bir belge ve kanıt olmanın yanı sıra tarafgirlik yapan ve kara propagandaya dönüşen düzeyde işlenmektedir. Fotoğrafların duygusal ve vicdani kodlamalarla yarattığı etki gücü doğru bir anlatımla bulunduğu çatışma ya da anlaşma gibi zıt duygunun inşa edilmesinin mümkün olabileceğini de göstermektedir.

5. Araştırmanın Metodolojisi

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Fotoğraf yaşamsal kesiti izleyicilere aktaran derinlikli bir anlatı alanını temsil etmektedir. Fotoğrafların temsil ettikleri ideolojik iletilerinin birbirinden farklı olmasına rağmen geniş kitleler üzerinde etki yarattığı ve bu etkilenim düzeyinin ödülleri somutlaştırıldığı görülmektedir. Küresel yeni medya sisteminde görüntü metinleri sosyal ağlarda beğeni ve takip edilme eylemleriyle etkileşim boyutunu devam ettirmektedir. Araştırmanın amacı Pulitzer ödüllü tarihsel fotoğraflar üzerinden görsel tarihin ve görsel anlatının teknik ve estetik yapılarıyla olan etkileşimini ortaya çıkarmaktır. Yeni medya ortamında fotoğraflar beğeni, paylaşım ve tıklanma düzeyleri gündelik popüler kültürü ön plana çıkarırken tarihe ışık tutan ve referans niteliğinde Pulitzer fotoğrafları ise tüm dönemlerde yüksek ilgiyle karşılanmıştır. Geleneksel medya döneminin ürünü olan, etki düzeyi yüksek, ödüllü fotoğrafların bugün yeni medya ortamının gerçekliği üzerinden nasıl ikonik bir simgeye dönüştüğünün vurgulanması araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

5.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Görsel kültürün önemli bir alanını temsil eden fotoğraflar 19. yy. dan itibaren haber verme ve belgeleme dışında ideolojik bir yönlendirme ve kültürelleme aracı olarak kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini siyah-beyaz fotoğraf döneminden renkli fotoğraf sürecini kapsayan Pulitzer ödüllü fotoğraflar oluşturmaktadır. Söz konusu fotoğraflar arasında fotoğraf otoriteleri ile fotoğraf severlerin 'en ikonik' fotoğraflar olarak yerini alan ve gerçeği olduğu gibi 'aktaran' beş fotoğrafik metin örneklem olarak seçilmiştir.

5.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

İdeolojik ve kültürel değerlerinin yansımaları olan ve göstergebilimsel açıdan derinlikli anlatı zenginliğine sahip Pulitzer ödüllü fotoğraflar araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırmanın analizi içerisinde sadece geleneksel medya dönemini kapsayan Pulitzer ödüllü beş fotoğrafın seçilmesi araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

5.4. Araştırmanın Yöntemi

Fotoğraf çözümlemelerinde anlam ve anlatının ele alındığı göstergebilimsel analiz yöntem olarak belirlenmiştir. Fotoğraflar göstergebilimsel düzlemde ön plana çıkar ve hedeflenen içerik yapıları ve ideolojik temsillerin anlamlandırma süreçlerinden beslenerek amaca yönelik bir yöntemle seçilen beş kült fotoğraf değerlendirilmektedir. Göstergelerin ard alanını düz ve yan anlam bağlamında derinlikli inceleyen göstergebilim metodu sıklıkla kullanılmaktadır.

6. Araştırmanın Bulguları ve Analiz

Gerçeklik olgusunu doğrudan aktarma ve yansıtma modeli olan fotoğraf önemli iletişim sistemidir. Görsel metin anlatıları ekonomik, sosyal, psikoloji, siyasi gibi farklı disiplinlerden birçok sembol ve imge içermektedir. Yaşamın ifade biçimleri endüstri öncesi ve sonrasında gelişerek anlatıyı

değiştirmiş ve zenginleştirmiştir. Bu kapsamda seçilen beş fotoğraf göstergebilimsel yöntemle analiz edilmektedir. Buna göre söz konusu eserler; Kevin Carter (Akbaba ve Çocuk) 1994, Joseph Roger O'Donnell (Nagazaki) 1945, Steve McCurry (Afgan Kızı) 1984, William C. Beall (İnanç ve Güven) 1958, Nick Ut Cong Huynh (Napalm Kızı) 1972 görsel metin analizini kapsamakta ve Barthes 'in göstergebilimsel çözümlemesine göre incelenmektedir.

Fotoğraf 1: Kevin Carter /Akbaba ve Çocuk, 1994. <https://www.thehindubusinessline.com>

Tablo 1: Kevin Carter /Akbaba ve Çocuk Fotoğrafının Analizi

Görüntüsel Göstergeler			
	Gösteren	Gösterilen	
		Düz Anlam	Yan Anlam
Akbaba Ve Çocuk	Akbaba	Kuş	Ölüm
	Çıplak Bir Çocuk	İnsan	Masumiyet, Acizlik, Yok oluş, Kader Kabullenme, Teslim ve Terk Edilmişlik Hali
	Siyah	Renk	Eşitsizlik, Yoksulluk
	Mekân	Bozkır, Yaşam Alanı	Yaşam Mücadelesi ve Ölüm

Gündelik yaşamın her alanında karşılaşılan görüntüler, içinde bulunulan toplumsal ihtiyaçların ya da gereksinim adı altında yaratılan oluşumların birer yansımasıdır. Toplumsalın birer parçası olan bireyler ihtiyaç yaklaşımıyla bir arada olma ya da örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Her toplumun ve grubun kendi içinde gerçekleştirdiği örgütlenme biçimini tarihin değişik dönemlerinde fotoğraflar aracılığıyla da görmek mümkündür. Dolayısıyla fotoğraflar toplumların bütünleşme yapısına katkısından dolayı önemli iletişim araçlarından birini oluşturmaktadır. Fakat bazen görseller toplumda kaos, ayrıştırıcı ve çatışma odaklı iletileri de kitlelere aktarmaktadır. Dünya coğrafyasında birbirinden farklı yaşam biçimlerinin varlığından haberdar olunmasına aracılık eden fotoğrafik unsurlar gerçeklik olgusunun sorgulanmasına neden olmaktadır. Yaşam mücadelesi bakımından yoksul bölgelerden biri olan Afrika, insanlık tarihinin durumunu fotoğraf üzerinden etkilerini göstermektedir. Zaman ve içinde

bulunulan mekanı olduğu gibi aktaran bu fotoğrafta yaşamın eylemsel ve durumsal boyutu içeriğe müdahale edilmeksizin anlatılmaktadır.

Kevin Carter tarafından Güney Sudan'da çerçevelenen fotoğrafın gösterenlerini yakın plan çekimli akbaba, yüzüstü yere yığılan küçük bir kız çocuğu, kurak iklim şartlarını gösteren bozkır bitki örtüsü oluşturmaktadır. Kevin Carter'ın gözünden aktarılan gerçeklik olgusu bölgenin insani durumunu ve koşullarını gözler önüne sermektedir. Kuraklık, elverişli tarım arazilerinin azlığı nedeniyle gıda güvensizliği, yoksulluk, yeterli ve sağlıklı beslenememekten kaynaklanan salgın hastalıklar, istikrarlı siyasi yapılanmanın zayıflığı ile bireylerin eğitim, sağlık, barınma, korunma gibi temel yaşam haklarından uzak bir coğrafyada insani konumu fotoğrafın düz anlam öğelerini oluşturmaktadır.

Göstergelerin oluşturduğu görsel kodlamalar fotoğrafçının gözünden seçilirken bireylerin algılarını yönlendirmektedir. Çerçevelenen görüntüde hedeflenen anlam oluşumu bölgenin doğasına ve sosyal yaşamına yüklenen anlamla bütünleşik olup ideolojik kaygıyı da ön plana çıkarmaktadır. Görüntünün çerçevelenmesinde yakın çekimde yerde yüzüstü duran küçük kız çocuğu ve arka planda onu izlemekte olan akbabanın görüntüsü yan anlam itibarıyla hakikate özgülenen temsil kalıplarını yansıtmaktadır. Fotoğrafçı kimliğin konuya yaklaşımı anlatım ve içerik ekseninde çoklu iletiyi barındırmaktadır. Fotoğrafın gösterdiğinin ötesinde içerdiği söylem, yan anlam kodlamasının analizini gerekli kılmaktadır. Açlığın akbabada yarattığı avcı bakışı, küçük kız çocuğunda çaresizliğin, güçsüzlüğün ve yaşamsal mücadelenin son anlarının temsilini göstermektedir.

Bölgede yaşayan bireylerin maruz kaldıkları ırksal ayrımcılık metin göstergelerinin aktardığı söyleme gönderme niteliğindedir. Fotoğrafçı kimlik, çekim noktaları ve çekim açıları bakımından av ve avcı gözünden konuyu çerçevelerken ırkçı tutum da anlam karmaşasında okunabilmektedir. Bölgedeki ekonomik ve sosyal adaletsizlik, yaşam kalitesinin düşüklüğü, insan hakları ihlali gerekçeleriyle bölge insanının mevcut krizlerden etkilenmesi ve çocukların ölüm/yaşam arasındaki çizgide kalması görsel anlatıda gözlemlenmektedir. Fotoğrafçının öteki olarak sunduğu beden; toplumsal cinsiyet, etnik kimlik ve örtük ırkçı söylemin ifadesini oluştururken fotoğrafı okuyan kitlelerin gözünde yabancılaştırılmış bir topluluk ve uzak bir bölgenin teması imkansız kılan yardım çağrışımları, mevcut söylemin ara detaylarını oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2: Joseph Roger O'Donnell /Nagasaki, 1945. <https://www.globalsistersreport.org>

Tablo 2: Joseph Roger O'Donnell /Nagasaki Fotoğrafının Analizi

Görüntüsel Göstergeler			
	Gösteren	Gösterilen	
		Düz Anlam	Yan Anlam
Nagasaki	Çocuk	İnsan/ Görevli	Koruyan, Sahip Çıkan, Asker Görüntüsü ve Ciddiyet
	Bebek	İnsan/ Ölü	Savaş ve Teslimiyet
	Köy	Mekân/ Yaşam Alanı	Eylem yapılan geniş kitlelerin buluşma noktası
	Taş	Madde	Ölümün temsili ve bir mezar taşının temsili

Yaşam, bir umut ve devam eden bir süreç olarak bilinmektedir. Ölüm ise korku duyulan, belirsizliklerin hakim olduğu bir bilinmeyendir. Ölümün getirdiği sonluluk hissi, ayrılık ya da fiziksel olarak bir arada olamamak düşüncesi olumsuz duygu durum yansımalarını oluşturmaktadır. 1945 dönemine ait fotoğraf ölüm ve yaşam arasında durdurulan zamanı, mekanı, insani durumun bilişsel, ruhsal, fiziksel boyutta göstermektedir. Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası saldırısından bir kareyi aktaran fotoğrafta çıplak ayaklı, beyaz kıyafetli bir çocuk ve sırtında taşıdığı ölü bebek (kardeş), demir telle sınırı çizilmiş çorak bir arazi ve beyaz taş metnin gösterenlerini oluştururken ABD'nin Japonya'ya atom bombası saldırısı sonucu ölen kardeşini sırtında taşıyan çocuk fotoğrafın göstergesine işaret etmektedir. Fotoğrafta gösterilmeye çalışılan yaşam, ölüm, masumiyet, ayrılık, korku, kaygı, çaresizlik ve teslimiyet anlam derinliğini inşa etmektedir.

Fotoğrafın yansıyan yan anlamları somut ve soyut kavramlar arasında örülmektedir. Karmaşık duygu durum hallerinin anlatımında alt dudağını ısırarak çocuk, içinde bulunduğu kaygı, korku, öfke ve hüznün duygularına teslim olma, baş etme zorunluluğunu anlatırken bireyi varoluş kavramından uzaklaştırarak yalnızlaştırmaktadır. Sırtında cansız bir bedeni taşıma çaresizliğini yaşayan bir çocuk kendi varlığını, içinde bulunduğu durumu sorgulayan travmatik bir zihinle yüzleşmektedir. İnsan kendi varlığını korumak ve anlamlandırmak üzere yaşamı deneyimlemektedir. Yok oluş ve kötü olanı yaşamak mecburiyetine itilmiş çocuğun zihin ve beden karmaşası fotoğrafta tüm açıklığıyla aktarılmaktadır. Fotoğrafın doğrudan aktardığı gerçeklik olgusu gerilimin belirtiselliğinde nesnel ifadeyle anlatılmaktadır.

Fotoğraf 3: Steve McCurry /Afgan Kızı, 1984. <https://publicdelivery.org>

Tablo 3: Steve McCurry /Afgan Kızı Fotoğrafının Analizi

Görüntüsel Göstergeler			
	Gösteren	Gösterilen	
		Düz Anlam	Yan Anlam
Afgan Kızı	Genç Bir kız	İnsan	Korku, Delici Bir Bakış, Yakalanmışlık Hissi, Suçluluk
	Yeşil Gözler	Renk	Safılık, Masumiyet, Şaşkınlık
	Peçe	Kıyafet/ Örtü	Dinsel ve Kültürel Temsil
	Saçlar	Fiziksel Kod	Karmaşa ve Kaos arasında bir dağınıklık

1984 yılında Pakistan mülteci kampında fotoğrafı çekilen bir Afgan kızı, Afgan savaşı ve mültecilerin sembolü olarak yıllarca belleklerde yerini korumuştur. Bakışlarındaki keskinlik savaşın yarattığı trajediyi açıkça anlatmaktadır. Bir Afgan kadının zorlu yaşam koşulları karşısında tanık olduğu olayların yarattığı duygu, gerçek bir gözlemlerle aktarılmaktadır.

Fotoğrafın ana karakteri olan Sharbat Gula'nın mülteci kampında savaş koşullarında çekilen fotoğrafı kaotik bir süreçte kendini anlamlandırmaya çalışan bir kız çocuğunun dış dünyaya verdiği tepkinin dışavurumudur. Fotoğraf onu çekenin anlamlandırdığı boyutla fotoğrafın ana karakteri olan öznenin anlamlandırdığı boyut itibariyle çoklu katmana sahiptir. Fotoğrafçı için mahremiyet ve izin alma konusu habercilik ilkesi bağlamında değerlendirildiğinde sadece korkuyla bakan bir yüzün dış dünyaya aktarımını ifade etmektedir. Fotoğrafın ana karakteri için durum ise kızgınlık, öfke ve çaresizlik üzerinden sessiz bir çılgınlığa dönüşebilmektedir. Bu bağlamda fotoğrafın kadının kendi gerçekliği ve sosyo-ekonomik koşullarını yansıtan geleneksel kıyafetlerinin ard alanında gizlenen masumiyet ve teslim olma hali daha fazla ön plana çıkmaktadır. Fotoğrafın aktif ya da pasif düzenlemesini ikinci plana

atan bu gerçek uzak bir coğrafyada dışlanmış ve ötekileştirilmiş kimliklerin en doğal yansıtılmış biçimine dönüşmektedir.

Dünyanın birçok bölgesinde daha iyi yaşamak ve iyi şeylere sahip olmanın ötesinde ilk arzu edilen şey hayatta kalabilme çabasıdır. Bu fotoğraf göçebe bir kızın kaçış ve göç etme anından bir kesittir. Genç kız olağanca masumiyeti ve oldukça dikkat çeken gözleriyle buradayım demektir. Kendini geleneksel kıyafetleri arasından kritik an'a odaklayan genç kız korkularının ve içinde yaşadığı kaotik durumun karşısında ciddi kalabilmenin bir tavrını sunmaktadır. Fotoğrafın göstereni genç bir kız, gösterileni ise gergin ve delici bir bakışla karşısındakine odaklanmış bir kimliği ifade etmektedir.

Fotoğrafın düz anlamı genç bir kızın geleneksel kıyafeti ve özensiz kıyafeti karşısında ciddi ve gururlu/ sinirli bir halini göstermektedir. Fotoğrafın yan anlamında ise tüm masumiyeti ve yitip giden çocukluğuna karşılık kaderini kabullenmek istemeyen, başkaldıran ve yoksulluğun olağan hali karşısında ayakta kalma ve kendinin farkında olma düşüncesinde bir insanın görünümüdür.

Fotoğraf milyonlarca zorunlu göç eden insanların yaşadığı ruh halinin en yalın temsili olmakla birlikte hesap soran ve onu buna zorlayan (karşısında olduğunu ve gözlerinin içine baktığı) otoriteye bir başkaldırış ve hesaplaşma içindedir. Genç Afgan kıızı, kendini güzel ve özenli göstermekten çok yaşadığı travmanın kendisindeki fiziksel görünümünü kitlelere aktarmaktadır.

Fotoğraf 4: William C. Beall /İnanç ve Güven, 1958. <https://tr.pinterest.com>

Tablo 4: William C. Beall /İnanç ve Güven Fotoğrafının Analizi

Görüntüsel Göstergeler			
	Gösteren	Gösterilen	
		Düz Anlam	Yan Anlam
İnanç ve Güven	Polis Memuru	İnsan/ Görevli	Otorite, Kontrol, Denetim
	Silah ve Üniforma	Meslek ve Görev Tanımlayıcı Unsurlar	Polisin görevini ifade eden bir kimlik alanı, diğer mesleklerden ayrılan yönüne vurgu, Resmîyet inşası
	Çocuk	İnsan/ Katılımcı	Saflık, Masumiyet, Gülyüz, Gelecek, İnanma ve Güvenme Tavrı.
	Cadde	Mekân/ Yaşam Alanı	Eylem yapılan geniş kitlelerin buluşma noktası
	İnsanlar	Katılımcı/Takipçi	Protesto gösterisinde bulunan ve takip eden halk görüntüsü

1958 yılına ait İnanç ve Güven isimli fotoğraf geçit töreninin düzenlendiği sokaktan bir görüntüyü çerçevelemektedir. Törenin düzenlendiği alanda insanlar sokağın bir bölümüne sıralanmışlardır. Kalabalık içinden küçük bir çocuğun güvenlik için oluşturulan alandan dışarı çıktığı ve geçit alanının güvenliğinden sorumlu bir polis memuruyla karşılaştığı an fotoğrafçı tarafından kaydedilmektedir. Fotoğrafın göstergesini polis memuru ile küçük çocuğun pozitif diyalogu oluşturmaktadır. Yol kenarında ve kaldırımda sıralanan kadın ve erkekler, polis memuru, küçük çocuk fotoğrafın gösterenlerine işaret etmektedir. Fotoğrafın gösterileni kalabalığın görmediği polis memuru ve küçük çocuğun arasındaki şefkatli iletişimidir. Fotoğrafta verilen düz anlamda polis memurunun toplum düzenini ve güvenliğini sağlamakla sorumlu olduğunun altı çizilmektedir. Göstergelerin anlamlandırıldığı fotoğrafta simgelerin oluşturduğu birden çok anlam barındıran yan anlamlar da görüntüye derinlik kazandırmaktadır.

İktidar yapılanmasının bir formu olan polis, suçluları yakalamak, çatışmayı iktidardan yana önlemek ya da egemen söyleme boyun eğdirmek, sosyal mekanizmada baskı unsuru ve iktidarın aygıtı olarak değerlendirilmektedir. Fotoğrafta yer alan polis memuru her türkü çatışık duruma rağmen bireylerle uyumlu, korumacı ve pozitif yönlü bir karakter olarak aktarılmaktadır. 1958 döneminde polis

kavramına yönelik korku duyulan ve insanların çekindiği bir kimliğinin yeniden tanımlandığı görülmektedir. Polise (güvenlik birimlerine) duyulan güvenin ve imajın olumlu noktaya dönüştüğü bir anın tasviri konu edilmektedir. Çocuğun ellerini birleştirip sevgi dolu duruşu karşısında polis memurunun çocuğa doğru eğilirken otoriteden ve katı duruştan uzaklaştığı ve şefkat dolu duruşuyla bir başka kimliğe dönüşümü aktarılmaktadır.

Fotoğraf 5: Nick Ut Cong Huynh /Napalm Kızı, 1972. <http://news.bbc.co.uk>

Tablo 5: Nick Ut Cong Huynh (Napalm Kızı) Fotoğrafının Analizi

Görüntüsel Göstergeler			
	Gösteren	Gösterilen	
		Düz Anlam	Yan Anlam
Napalm Kızı	Askerler	İnsan/ Görevli	Otorite, Kontrol, Denetim
	Çocuklar	İnsan/ Mağdurlar	Korku, Ölümden Kaçma, Çılgılık, Umutsuzluk ve Bilinmezlik
	Yol	Mekân/ Kaçış Noktası	Savaştan ve bombadan kaçan çocuklar ile askerlerin geçiş güzergahı
	Dumanlı Bulutlar	Bomba Sonrası Hava Durumu	Geride bırakılan kötü anılar ve kaos

Fotoğrafta 8 Temmuz 1972’de Güney Vietnam güçleri tarafından atılan napalm bombasından kaçan çocukların görüntüleri aktarılmaktadır. Savaşın yıkıcı ve yok edici yönünü gösteren fotoğrafın göstergesini bombanın yakıcı sıcaklığının vücuduna tesir ettiği çıplak küçük kızın korku dolu kaçıışı oluşturmaktadır. Fotoğrafın gösterenleri yol, küçük erkek ve kız çocuklar, çıplak kız çocuğu, askerler ve bombalamayla gökyüzünde oluşan sis olarak aktarılmaktadır. Ateşli silahların kullanıldığı ve ağır şiddetin hakim olduğu çatışma ortamından hayatta kalma mücadelesi adına kaçış fotoğrafın gösterileni olarak aktarılmaktadır. Tarafların barışçı bir tutum yaratmanın ötesinde kuvvet kullanarak siyasi konumlarını muhafaza çabaları beraberinde her türlü yıkımı da getirmektedir. Baskın etki yaratma amacını taşıyan askeri grup fotoğrafta şiddete karşı duyarsız tutumlarıyla dikkat çekmektedir. Fotoğraf savaşların çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini ve çocuklara yönelik hak ihlallerinin yapıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Sonuç

Araştırma kapsamında seçilen her bir fotoğraf kendi döneminin toplumsal gerçekliğini somut bir dille aktarmaktadır. Fotoğrafların ana ve yan öge etkileşimleri toplumdaki çatışma, yabancılaşma ve post pragmatist görüşler çerçevesinde konumlandırılmaktadır. Fotoğraflarda Afgan Kızı insan yüzünün en net ve belirgin şekilde kitlelere aktarıldığı bir kadraj içerisinde sunulmaktadır. Fotoğrafçı burada dış dünyadaki tüm gerçeklerden sıyrılarak ana ögenin arkeolojik derinliğini ortaya çıkarmaktadır. Diğer fotoğraflarda ise siyah, beyaz ya da renkli olması fark etmeksizin kritik anı vurgulayan gözlemci bir kimlik yansıtılmaktadır.

Fotoğraflardaki ana karakterin yaşadığı gerçeklik, Edvard Munch tarafından yapılan 1893 tarihli Çılgık adlı tablodaki gibi acıyı açık olarak geniş kitlelere sunmaktadır. Acı aynı zamanda baktıkça yeni kaotik anlamları da inşa ettiğinden dönemin hakim kıldığı buhranlı ortam dinamik bir şekilde kitlelere sunulmaktadır. Bu fotoğrafların temel unsuru olan çocuk ve gençlerin acısının sunuluş biçimlerinin medeni dünyanın kendi içindeki çatışmalı toplumsal faktörlerini de yoğun bir eleştiride bulunmaktadır. Söz konusu eleştiri fotoğrafçının perspektifinden kendi ideolojisiyle iktidar elitlerinin ön görülemeyen kararlarının negatif eksenli sonuçlarını özellikle vurgulamaktadır. Her bir fotoğraf bu bağlamda dünyanın farklı bölgelerindeki çocuk ve iktidar arasındaki ilişkinin düzeyiyle mutluluk ve acı ilişkisi arasında doğrudan ve anlamlı bir yapı olduğunu da göstermektedir. İktidarı baskın ve çatışmacı olduğu coğrafyalarda acı çocuklar üzerinde yoğunlaşırken umut ve mutluluk hümanist ve uzlaşmacı değerler doğrultusunda inşa edilmektedir.

Göstergebilimsel analizi yapılan çalışmalar yaşam karşısında bir başına kalan ve çaresizlikle ölümü bekleyen ya da ölümden kaçmak ve belki de küçük bir mutluluğu yakalamak adına verilen mücadeleleri tanımlamaktadır. Bu çalışma kapsamında önemli kabul gören Pulitzer ödüllü fotoğraflar Birinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı süreçte kimlik kazanmaktadır. Söz konusu 5 fotoğraf gerek siyah-beyaz gerekse renkli döneme ait örnekler içermektedir. Bu fotoğraflardan 2 tanesi renkli 3 tanesi siyah-beyazdır. Fotoğraflar, savaş, açlık ve çatışmanın ekseninde kalmış ve çaresizlik içinde yaşayan özellikle çocuk olarak küçük yaş grubundaki bireylerin yaşamlarına odaklanmaktadır.

Her bir fotoğraf acı ve korkunun, çaresizlik ve umudun, yokluk ile varlığın bir başka deyişle yaşama dair tüm çatışmaların özetidir. Fotoğraf çözümlemesinde göstergebilim analizi fotoğrafın ne olduğunu, neleri yansıttığını göstermemektedir. Fotoğraf çatışma ve ayrışmanın bulunduğu alanlarda ideolojik düzlemde devlet ve insan arasındaki görüntüyü örtük ve çağrışık anlatıma, yaşamsal değerlere dair göndermede bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen fotoğrafların elektronik ortamda ve sosyal paylaşım ağlarında yinelenerek gösterilmesi fotoğraflardaki alan derinliğinin küresel ölçekte ağ kullanıcılarının dolaşımına sunulmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle sanal mecralar Pulitzer ödüllü fotoğrafların teknik ve anlamsal niteliklerinin neler olduğunu göstermek dışında ele aldığı konunun toplumsal derinliğini vurgulaması bakımından da önemli rol oynamaktadır.

Kaynakça

- Agocuk, P. (2014). Amarcord filmi özelinde göstergebilimsel film çözümlemesi ve anlamlandırma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 7-18.
- Akbayır, M. & Dumlu, A. (2017). Bir göstergebilimsel analiz örneği: The Watchtower of Turkey, *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8 (28), (DCCXC-DCCCVI)
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Alp Tümertekin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Atabek, G. & Atabek, Ü. (2007). *Medya metinlerini çözümlemek. İçerik, göstergebilim ve söylem çözümleme yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aydemir, M. (2014). Medyada şiddetin dönüşümüne bilinçaltı etki yöntemleri ve “mutlu şiddet” ilişkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3), 166-170. DOI: 10.18493/kmusekad.33073
- Barthes, R. (2012). *Elements of semiology*, New York: Hill and Wang Pub.
- Barthes, R. (2012). *Göstergebilimsel serüven*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Barthes, R. (2011). *Çağdaş söylenler* (T. Yücel Çev.) İstanbul: Metis Yay.
- Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel serüven*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beall, William C. (2022). İnanç ve güven. (Erişim: 11.10.2022) <https://tr.pinterest.com/pin/442830575830537775/>
- Berger, J. (1995). *Görme biçimleri*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Burgin, V. (2013). Fotoğraf pratiği ve sanat kuramı. *Fotoğrafi Düşünmek* (Ed. Victor Burgin), 49-93. İstanbul: Espas Yayınları.
- Carter, K. (2022). Akbaba ve çocuk. (Erişim: 26.08.2023). <https://www.thehindubusinessline.com/blink/watch/the-vulture-in-the-frame/article9901741.ece>
- Cong Huynh, Nick Ut (2022). Napalm kızı. (Erişim: 11.10.2022) http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/picture_gallery/05/in_pictures_the_vietnam_war_/html/5.stm
- Çeken, B. & Arslan, A. A. (2016). İmgelerin göstergebilimsel çözümlemesi “Film afişi örneği”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 507-517.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim egemenlik mücadeleye giriş*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erkman Akerson, F. (1987). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Alan.
- Erkman Akerson, F. (2005). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Feldman, S. & Johnston, C. (2014). Understanding the determinants of political ideology: Implications of structural complexity. *Political Psychology*, 35(3), 337-358.
- Fiske, J. (2014). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.), Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane defterleri*. İstanbul: Belge.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve toplum*. İstanbul: Çan.

- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*. Ankara: İmge Yay.
- Gülada, M. O. (2018). Korku çekiciliği kavramının trafik kazalarını konu alan kamu spotu reklamlarında kullanımı, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 131-143.
- Gürsözlü, S. (2006). Reklam sektöründe illüstrasyon ve fotoğraf kullanımının tasarım çözümlerinde gerekliliği, Marmara Üniversitesi, Grafik Sanatlar Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Günay, D. (2002). *Göstergebilim yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Günay, D. (2016). Göstergebilim ve fotoğrafta anlam, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, 50, 6-9.
- Hall, S. (1973). The Determinations of news photographs, (In.) *The Manufacture of News*. 176-190, California, Sage Pub.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (2012) *Rızanın imalatı kitle medyasının ekonomi politiği*, İstanbul: Bgst Yayınları.
- İlkdoğan, H. (2017). Göstergenin toplum düzlemindeki yeri: Toplumsal göstergebilim. *İdil*, 6 (39), 3147-3164.
- İnceoğlu, M. (1993). *Tutum, algı, iletişim*, Ankara: Verso Yayıncılık.
- İşlek, N. (2016). Çoğul okuma; studium ve punctum, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, Sayı: 50, s.26-29.
- İşliyen, F. Ş. (2015). Şiddet haberlerindeki “mağdur kadın” miti üzerine göstergebilimsel bir inceleme: habertürk gazetesi Ş.E. cinayeti örneği, *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11) Fall 2015, 478-496.
- Karaman, E. (2017). Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce’in göstergebilimsel yaklaşımlarının karşılaştırılması, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 34, 2017, 25-36.
- Kazancı, M. (2002). Althusser, ideoloji ve iletişimin dayanılmaz ağırlığı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55(1), 55-87
- Köktürk, Ş. & Eyri, S. (2013). Dilbilim ve göstergebilim: Ferdinand De Saussure ve göstergebilimi anlamak, *Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 123-136.
- Lakoff, G. & Mark, J. (2005). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil*, (G.Y. Demir, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- McCurry, S. (2022). Afgan Kızı. (Erişim: 11.10.2022) <https://publicdelivery.org/steve-mccurry-afghan-girl/>
- O'Donnell, J. R. (2022). Nagasaki. (Erişim: 11.10.2022) <https://www.globalsistersreport.org/file/20171231t1446-1813-cns-pope-nagasaki-warjjpg>
- Oestreicher, R. (1985). Images of Ideology and the Ideology of Imagery [Review of *Mining Photographs and Other Pictures; Voices from the Mountains*, by R. Wilkie, D. MacGillivray, A. Sekula, L. Shedden, G. Carawan, & C. Carawan]. *Labour / Le Travail*, 15, 179-183. <https://doi.org/10.2307/25140564>
- Örs, B. (2014). İdeoloji: Karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak, Örs, H. B., (Ed.) *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (ss.3-38). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbek, M. (2018). Barthes ve Peirce’in göstergebilim yaklaşımları özelinde bir inceleme: Sarı Sıcak, *1st International CICMS Conference Proceedings*, 4-5 May, 2018, Kuşadası, Turkey, 394-402.
- Özerkan, Ş. (2002). Medya, dil ve ideoloji, *İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(12) 63-76.
- Öztokat, N. (1999). Görsel nesnelere çözümlemesinde göstergebilimsel yöntem. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 10, 143-152.

- Parsa, A.F. (2012). *Görsel göstergebilim*. İstanbul: Es Yayınları.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say.
- Rifat, M. (1992). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Sayın, Ö. (2014). *Göstergebilim ve sosyoloji*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Sayın, Z. (2001). Göstergelerin göstergebilimsel (semiotik) açıdan değerlendirilmesi: Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin "Ankara" Amblemine Bir Yaklaşım", *Sanat Yazıları*, 8, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Sobur, A. (2001). *Media text analysis*. Bandung: Remaja Rosdakarya
- Sontag, S. (2005). *Fotoğraf üzerine*. (Osman A., Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Tagg, J. (1988). *The Burden of representation: Essays on photographs and histories*, Amherst: The University of Massachusetts.
- Taş, N.Ö. (2018). Bir İletişim Engeli olarak Stereotipler: Fi Dizisi Üzerine Bir Analiz, *1st International CICMS Conference Proceedings*, 4-5 May, 2018, Kuşadası, Turkey, 477-489.
- Tosun, A. E. (2016). Fotoğrafta göstergebilimsel çözümleme "Postmodern Okuma", *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, Sayı: 50, 12-17.
- Tosyalı T. (2014). Reklam: Göstergebilimsel çözümleme ve markalaşma, (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi), T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ulutaş, S. & Çevik, S. K. (2015). Propaganda amaçlı belgesel basın fotoğraflarının anlam sorunu ve fotoğrafın göstergebilimsel incelemesi, *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi*, 1(2), 25-39.
- Uslu, Y. (2016). Madencilerin gözünden "Madenciler" adlı fotoğrafların göstergebilim açısından çözümlenmeleri, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(8), 399-414.
- Ünal, M. F. (2016). Göstergebilimin serüveni, *Mütefekkir, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 379-398.

Extended Abstract

Introduction and purpose of the study: For the wide masses who are curious about what the photo means, what ideology it feeds on, what messages it carries, what its messages are and beyond what seems to be a flat / side meaning, the photo needs to be interpreted. Ideological and mythical interpretation schemes that provide identity to photographs provide in-depth analysis on a fixed image. At the global level, photographs presented to a wide audience through traditional means also transform the axis of life of subjects who are shaped by industrial processes and whose cultural structures are undergoing changes. Each photo contains a story in itself. The hero or heroes of this story are realized at the level of the connection that individuals classified as viewers /readers and followers who look at the photo establish with reality, as well as with their own social environment, their own socio-psychological structures, ideologies.

Conceptual/theoretical framework: In recent years, photos can be produced and consumed rapidly through accounts in the digital world, especially in the virtual world, social networks. In this respect, photography can also be transformed from a visual object into a product format. One of the frequently used methods for analyzing photographs is indicative scientific analysis. Semiotic analysis shows what and how photography expresses and which rules come to the fore in the process of constructing meaning. The main purpose of semiotics is to discover the indicators and the meanings that exist behind them. "Semiotics contains a different dimension from the sum of "indicator" and "science" that constitutes it: Semiotics is considered here as an activity that deals with meaning, meaning, the production of meaning, not directly with the indicator" (Rifat, 1992:29). Semiotics, which places the indicator in the main area of interest, has three main areas of study: the first of them is the indicator itself.

This area includes the study of the types of indicators, the ways in which they convey various meanings and the way in which they are associated with people who use indicators. The second are codes or systems in which indicators are regulated. Within these studies, it is included to reveal the codes developed to meet the needs of society or culture, or the ways used to operate the communication channels that exist to transmit these codes. The third is the culture in which codes and indicators operate. The very existence and form of culture itself also depends on the use of these codes and indicators. Photography, as a visual narrative tool, carries traces of the relationship between a photographer who Deciphers it through a frame, the task and the reader who interprets it.

The design of the product, the value given, the indicators presented and the implicit narratives are the basic reflection of a visualized and personalized ideological perspective created by the meta-ideological field. In the relationship between photography and ideology, Sontag said, "if photography has come to mean something worth taking, it is still ideology that determines what that event consists of" (2005:23), he states. Apart from Althusser (2003), who deals with the issue of ideology specifically in the state and society, there are also opinions that examine the transformation of individual and social relations on the ideological plane (Kazanci, 2002). It is emphasized that the state has an important role in schools, hospitals, religious institutions, political institutions and the family, which are effective in dominating the dominant ideology through ideological apparatuses. The othering of ideology in the visual world expresses the main characteristics of the media system, which is shaped by socio-cultural and religious paradigms, in which central views prevail.

Photography is a visual narrative series that presents still but deep narratives that offer a cross-section from a real life to the masses in a layered form. According to Barthes, there are two levels of signification. "Plain meaning is the reflection formed in the mind of the object in the real world. The indicator has a certain plain meaning and there needs to be a relationship between the Decipherer. The side meaning is the interaction that occurs when the indicator meets the excitement and cultural values of the audience" (Barthes, 2005:50-51). Semiotic analysis technique is one of the most used techniques in photo Deciphering. The fact that photography is one of the most effective tools for constructing reality is due to the fact that it has influencing and directing functions.

The research aims to reveal the level of interaction between the technical and aesthetic structures of visual history and visual narrative through historical photographs that have won the Pulitzer prize in the world, and to reveal the criteria that constitute the culture of appreciation. The importance of the research is the examination of award-winning photographs, which have relatively few works in the Pulitzer literature and are the subject of a customized evaluation. While creating the universe of the research, photographs from the black-and-white world,

colored with color films and new narrative patterns that can reach more people over the Internet; the sample consists of 5 cult photos selected from Pulitzer Prize-winning photos among the award-winning photos that take a person to the center as first-period news photos among these photos.

Methodology: Semiotic analysis has been determined as the most preferred method in the field of photography, one of the methods that most comprehensively evaluates the meaning and narrative, the ideology of the person who took the photo, and the perspective of the interpreter in photo analysis. The five photographs selected as part of the semiotic analysis were; Kevin Carter (Vulture and Child), Joseph Roger O'Donnell (Nagasaki), Steve McCurry (Afghan Girl), William C. Beall (Faith and Trust), Nick Ut Cong Huynh (Napalm Girl) has been selected. All the photos analyzed above focus on the way their moods are represented in the face of the child and the negative situations they have experienced/fallen into.

Findings: Studies that have been analyzed semiotically describe the struggles that are left alone in the face of life and waiting for death with desperation, or in order to escape from death and perhaps catch a little happiness. One of the most striking points in all the photos is the burnout of the concept of family and shows what the reactions of individuals who have to hold on to life on their own can be and shows humanity what things can happen that can repeat in possible future scenarios. All the photos analyzed from a semiotic point of view confront the most painful reality through the children that humanity has given to each other under the name of small victories and wars, and perhaps they never thought about. Each photograph selected within the scope of the research conveys the social reality of its period in a concrete language. The main and secondary element interactions of the photographs are positioned within the framework of conflict, alienation and post pragmatist views in society. In the photographs, the Afghan Girl is presented in a frame in which the human face is conveyed to the masses in the clearest and most prominent way. Here, the photographer reveals the archaeological depth of the main element by getting rid of all the realities of the outside world. In other photographs, regardless of whether they are black, white or color, an observant identity that emphasizes the critical moment is reflected.

Conclusion and Recommendations: The works analyzed semiotically define the struggles that are left alone in the face of life, waiting for death in despair, or struggling to escape death and perhaps capture a small happiness. The Pulitzer Prize-winning photographs, which are considered important within the scope of this study, gain identity during the First World War. The 5 photographs in question include examples from both black-and-white and color periods. Two of these photographs are in color and three are in black and white. The photographs focus on the lives of individuals, especially children, who were caught in the axis of war, hunger and conflict and living in despair. Each photograph is a summary of pain and fear, desperation and hope, poverty and existence, in other words, all conflicts about life. In analyzing photographs, semiotic analysis does not show what the photograph is or what it reflects. The photograph refers to the implicit and connotative expression of the image between the state and the people on the ideological plane in areas of conflict and separation, and to vital values. These photographs are an expression that transforms the evil of war into pain, patience and fortitude on the faces of children and even adds maturity. The life framed by the photo is not just a state of proximity of a person to a possible death. In the face of the presence of peace when he is far from death, he presents with shocking reality the basic views of the center's ideological power and dominant identity through children as a reflection of the state of chaos in the surrounding country models, migration and escape efforts.